

65. Ünnepi tanulmányok
Faludi Gábor
születésnapja tiszteletére

LIBER AMICORUM
STUDIA G. FALUDI
DEDICATA

LIBER AMICORUM – STUDIA G. FALUDI DEDICATA

LIBER AMICORUM
STUDIA G. FALUDI DEDICATA

Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére

Szerkesztette:
Grad-Gyenge Anikó – Kabai Eszter – Menyhárd Attila

Budapest, 2018

ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület

SZECSKAY
ÜGYVÉDI IRODA - ATTORNEYS AT LAW
WWW.SZECSKAY.COM

Szecskay Ügyvédi Iroda

© Szerzők, 2018

© Szerkesztők, 2018

ISBN 978-963-489-000-3

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja
és az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület főigazgatója

Projektvezető: Sándor Júlia

Kiadói szerkesztő: Kiss Ernő Csongor

Tipográfia: Bornemissza Ádám

Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó

Nyomdai kivitelezés: Multiszolg Bt.

Tartalom

Szerkesztői köszöntő	7
<i>Arday Márta</i> : Házastársi köszöntő Faludi Gábor 65. születésnapjára	9
<i>Bacher Gusztáv</i> : A soha ki nem fogyó tintapatron. A jogkimerülés és a szerződési szabadság	12
<i>Békefiné Mózsik Tímea</i> : Faludi Gábor köszöntése	22
<i>Békés Gergely – Mezei Péter</i> : Eredetiség és azonosíthatóság	23
<i>Darázs Lénárd</i> : A generálklauzula szubsidiaritása a tisztességtelen verseny elleni jogban	48
<i>Ifj. Faludi Gábor</i> : A reklámjogi szabályozás jogpolitikai szempontjai, különös tekintettel az összehasonlító reklámra	61
<i>Fazekas Marianna</i> : Köszöntő	69
<i>Id. Ficsor Mihály</i> : Possible exceptions to, or limitations of the rights of reproduction and making available to the public characterized as „e-lending”. <i>Stichting Leenrecht</i> seen from the viewpoints of <i>de lege lata</i> and <i>de lege ferenda</i>	70
<i>Fuglinszky Ádám</i> : „Meg nem fejtett rejtély. Hogyan történt, nem tudom.” Kérdőjelek a többletmunka és a pótmunka szabályozása kapcsán	88
<i>Görög Márta</i> : Néhány gondolat a kutatási együttműködésként értelmezett kutatási szerződéshez	111
<i>Grad-Gyenge Anikó</i> : A szerződési jog harmonizációja rendelettel: új utak a szerzői jogi harmonizációban	122
<i>Gyertyánfy Péter</i> : Repedések a hatályos szerzői jog épületén	138
<i>Győri Erzsébet</i> : Faludi Gábor szerzői jogi szakértő	148
<i>Harmathy Attila</i> : Közjog – magánjog – Ptk.	154
<i>Király Miklós</i> : Egységes adásvételi jog – kapu a jogi sokszínűség felé?	168
<i>Kisfaludi András</i> : Az értékpapír jogi definíciójáról	184
<i>Koltay Krisztina</i> : Rendhagyó köszöntő, avagy visszaemlékezés az ezredfordulót megelőző évekre	206
<i>Kovács Zsuzsanna</i> : Egy igazi tanító	209

<i>Kricsfalvi Anita</i> : Audiovizuális művek életpályája online térben. Van-e jövőbeni útja egy régi filmnek a saját remake-adaptációján túl is? . . .	210
<i>Kukorelli István</i> : A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény születése és sajátosságai	221
<i>Lendvai Zsófia</i> : A nyilvánossághoz közvetítés joga	235
<i>Lenkovics Barnabás</i> : Személy, személyiség, alkotó ember. Köszöntő gondolatok Faludi Gábor 65. születésnapjára	254
<i>Lukácsi Péter</i> : A védjegy jog belső versenyjogi korlátai, különös tekintettel az abszolút oltalomkizáró okokra	264
<i>Menyhárd Attila</i> : Hatékony szerződésszegés	275
<i>Molnár Hella</i> : Néhány gondolat az ági vagyon redintegrációjáról és szurrogációjáról	291
<i>Munkácsi Péter</i> : <i>Metall auf Metall</i> Európában, avagy a sampling (újra)felfedezve?	299
<i>Pogácsás Anett</i> : A digitális mű integritásvédelmének aktuális kérdései	320
<i>Rozgonyi Krisztina</i> : A szerzői jog a digitális kommunikáció korában: ilyen jövőt képzeltünk-e?	337
<i>Sár Csaba</i> : A nyilvánossághoz közvetítés aktuális kérdései az Európai Bíróság gyakorlatában	351
<i>SzecsKay András</i> : Faludi Gábor köszöntése	363
<i>Szeibert Orsolya</i> : A gyermek vagyonának kezelése a családban: a szülő vagyongazdálkodói jogának alakulása a szabályozás tükrében	365
<i>Székely László</i> : Határsértés	377
<i>Szinger András</i> : Boldogok a sajtókészítők? Néhány gondolat az ízek, illatok szerzői jogi oltalmáról	398
<i>Timár Adrienn</i> : Ki meséli a mesét, avagy az önálló életet élő karakterek sajátos világa az USA joggyakorlatában	410
<i>Tomori Pál</i> : Kicsik és nagyok. Verseny, méretgazdaságosság és folyamatirányítás a közös jogkezelésben	425
<i>Tóth Andrea Katalin</i> : A szöveg- és adatbányászat jövője az Európai Unió szerzői jogában	434
<i>Tóth Péter Benjamin</i> : Két világ határán	448
<i>Tőkey Balázs</i> : Az élethez és az emberi méltósághoz való jog mint személyiségi jog	450
<i>Vékás Lajos</i> : Két kérdés a Polgári Törvénykönyv gyakorlatából	465

Szerkesztői köszöntő

Faludi Gábor szakmai munkájának jelentősége felbecsülhetetlen. Az Ünnepelt a közigazgatási jog területén tett rövid kezdeti kitérőt követően hamar vált a magyar szerzői jog rendkívül elmélyült ismerőjévé, elméleti és gyakorlati formálódásának meghatározó alakjává. Gyakorlati érzékkel párosuló elméleti felkészültsége és problémamegoldásra orientált gondolkodása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar közös jogkezelési rendszer a '90-es évekbeli magánosítását, majd az utóbbi évek viharait is szerencsésen vészelte át, és az új kihívásokhoz alkalmazkodni tudott.

Az Ünnepelt a szerzői jog legfontosabb hazai és uniós kérdéseinek nemzetközi szinten is méltán elismert kutatója, aki nemcsak a kifejezetten elméleti, de a hűségősen gyakorlati problémák tekintetében is mindig tiszta, logikus és meggyőző érveléssel képviseli tudományos álláspontját.

Az Ünnepelt kiemelkedő tudású gyakorlati szakember, egyetemi oktatóként pedig hallgatók generációit indítja el a pályán, és határozza meg a jogról, továbbá a jogász szakmáról alkotott képüket. Nemcsak tudást ad át, de olyan morális tartást is, amelyre egy egész életpályát is fel lehetett építeni. Embersége, szakmai alázata, törekvése az arány és a mérték követésére minden esetben nemcsak a hallgatók körében emeli őt a legkedveltebb oktatók közé, de példát és követendő mércét állít kollégáinak is. Mindig egyenrangú partnerként kezeli nemcsak fiatalabb kollégáit, de a hallgatókat is. Ennek a nyitottságnak az eredménye többek között az, hogy e kötet számos szerzője büszkén vallja magát az egyetemi tanulmányai befejezését követő öt, tíz, húsz év elteltével is Faludi-tanítványnak.

Faludi Gábor mindeközben kitűnő ügyvéd – abból a típusból, aki egyszerre jogi tanácsadója, tanítója, de gyakran pszichológusa is az ügyfeleinek, belátva és alkalmazva azt az elvet, hogy nem minden konfliktusra lehet és kell jogi, bírósági választ adni.

Az Ünnepelt azonban nemcsak ezeken a területeken emelkedik ki szakmai közegeiből, hanem számos más szakmai közösségben is várak épülnek a szakértelmére: a GESAC Madrid Groupja jogi-stratégiai bizottságának tagjaként, valamint a CISAC Jogi Bizottságának elnökeként az európai szerzői jogi, közös jogkezelési elmélet és gyakorlat aktív alakítója, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagjaként számos szakértői vélemény előadó szakértőjeként álláspontra a magyar bírói gyakorlatot is formálja, de a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróóság tagjaként is sok fontos ügy megnyugtató lezárása köszönhető neki.

Faludi Gábort a fent csak töredékesen bemutatott, szerteágazó szakmai tevékenységei során vele kapcsolatba került, vele együtt dolgozó, kutató, gondolkodó

kollégái, barátai és a családja köszöntik ebben a kötetben. Köszöntik hajdani egyetemi hallgatótársai, mára kitűnő vezető ügyvédek, szakemberek a szerzői jog területén, vagy éppen professzorok az ország különböző egyetemein. Köszöntik korábbi és jelenlegi szerzőijogász-kollégái, akik pályafutása során ugyan „harcostársai”, tárgyalópartnerei vagy akár szenvedélyes ellenfelei lehettek nagy szakmai vitákban, de mindannyian őszinte tisztelői az Ünnepeletnek. Köszöntik még egyetemi kollégái, a Polgári Jogi Tanszék oktatói, akik mindannyian szakmai és emberi inspiráló forrásként tekintenek Gáborra. Ünneplik továbbá volt és jelenlegi tanítványai. A volt tanítványok, akik még ma is esetenként Tanár Úrnak szólítják, vagy akár még ma is konzultálnak vele bonyolultabb szerzői jogi vagy más kérdésekben. A jelenlegi tanítványok, akik egy kiváló mester irányításával szívhatják magukba a szerzői jognak nem csupán a szabályait, hanem tágabb, az egész társadalmat átszövő elveit, gyakorlatát.

Ezúton kívánnak a kötet szerkesztői a saját nevükben és valamennyi szerző nevében is boldog születésnapot az Ünnepeletnek.

A kötet szerkesztői köszönetet mondanak a szerzőknek ünneplő soraikért és tanulmányaikért, valamint az ELTE ÁJK-nak, az Artisjusnak és a Szecskay Ügyvédi Irodának a kötet létrehozásához nyújtott támogatásukért, továbbá Mártának és Gábornak, akik nélkül a kötet ebben a formában semmiképpen sem készülhetett volna el.

Budapest, 2018. június 20.

A kötet szerkesztői:
Grad-Gyenge Anikó
Kabai Eszter
Menyhárd Attila

Arday Márta
(ügyvéd, Arday, Sisa és Joósz Ügyvédi Társulás)

Házastársi köszöntő Faludi Gábor 65. születésnapjára

Amikor megkaptam a megtisztelő felkérést, hogy írásommal mint szakmabeli házastárs részt vegyek az Ünnepelt tiszteletére készülõ meglepetéskötetben, számos elképzelésem volt arról, hogy miként elemzem majd néhány érdekes eset példáján az általam közlõről ismert és gyakorolt utazási jog egyes kérdéseit.

Tervem az volt, hogy a mintegy 25 évvel ezelõtti, egyik elsõ, utazási szerzõdésbõl eredõ, Gáborral részleteiben és folyamatosan megkonzultált peres ügyem, az úgynevezett Medúza-per rövid ismertetésével kezdve bemutatom, hogy már abban az idõben is milyen szigorúan vette a bíróság az utazásszervezõ utas felé fennálló tájékoztatási kötelezettségét. Annak idején mindkettõnket meglepett, hogy a bíróság az általam képviselt utazásszervezõt teljes kártérítés fizetésére kötelezte egy medúzacsípéssel összefüggésben, amelyet az utas a tengeri fürdõzés közben szenvedett el. A fiatalság magabiztosságával magától értetõdõen nyerõnek és szellemesnek is tartott érvelésem, mely szerint a medúza a természetes közegében volt, ahová az utas lépett be hivatlan vendégként, és ily módon számolnia kellett a nem feltétlenül szívélyes fogadtatással is, teljesen hatástalan maradt, ugyanúgy, mint az ennél komolyabban alátámasztott indokolás az utazásszervezõ érdekkörébe tartozó, illetve azon kívül esõ körülményekért fennálló felelõsségrõl. A per során kiderült, hogy a szerzõdés tárgyát képezõ szállodához tartozó tengerszakasz az év bizonyos heteiben az ott élõk számára közismerten az általában szokásosnál jóval nagyobb mértékben van kitéve medúzák jelenlétének. Elvárható lett volna ezért az utazásszervezõtõl, hogy errõl az utast tájékoztassa, aki ezen információ ismeretében nem ezt az úti célt választotta volna, vagy mellõzte volna a tengeri fürdõzést.

A tájékoztatás pontos megfogalmazásának szükségességére késõbb is sokat emlegetett példaként eszembe jutott az a peres ügyem is, amelyben a szálloda magyar nyelvû leírásába pontatlan fordítás miatt a „Parkplatz nach Verfügbarkeit” magyar megfelelõjeként a „parkolóhely igény szerint” megfogalmazás került. A bíróság (véleményem szerint is helyes) értelmezése szerint ez azt jelenti, hogy amennyiben az utas a helyszínre érkezve igényli, akkor biztosítani kell számára a parkolóhelyet. A perbeli esetben az utasok a megérkezés estéjén, miután a szálloda parkolójában nem volt szabad hely, hosszas körözés, keresgélés után, a közterületen lévõ parkolóhelyek teljes telítettsége miatt végül szabálytalan helyen állították le a gépkocsijukat, melyet a helyi rendõrség fél órán belül elszállított, így az utasok következõ fél napja

a gépkocsi megkeresésével, kiváltásával és a büntetés kifizetésével telt. Miután gépkocsijuk visszaszerzése után visszatértek a szállodához, ott ismét sehol nem találtak egyetlen szabad parkolóhelyet sem, ezért összecsomagoltak, kiköltöztek a szállodából és hazautaztak. A bíróság az utazásszervezőt a befizetett, de igénybe nem vett szállás díjának visszafizetésére, valamint az útiköltség megtérítésére kötelezte, csak a bírság megtérítése alól sikerült az utazásszervezőt mentesíteni.

A peres eljárások során váratlanul ért az a bizonytalanság, amelyet az ítélkezési gyakorlatban tapasztaltam a tekintetben, hogy ki jogosult az utazási szerződés hibás teljesítéséből eredő szavatossági és/vagy kártérítési igények érvényesítésére, ha a megrendelő nemcsak saját maga, hanem több személy (családtagok, barátok) részére is megrendelte az utazást. Több esetben tette magáévá az eljáró bíróság azt az álláspontot, mely szerint a többi utastól meghatalmazással nem rendelkező megrendelő az utazási szerződést az utastársak mint harmadik személyek javára kötötte meg, melynek következtében mindegyik utas maga érvényesítheti a szerződésszegésből eredő saját igényét, azaz perben állásuk, vagy ha csak egy felperes kíván perelni, akkor a többi utas igényének a felperesre történő engedményezése szükséges. Az utóbbi időben azonban született olyan ítélet is, amelyben a bíróság a fenti módon megkötött utazási szerződést az utastársak mint harmadik személyek érdekében kötött szerződésnek minősítette, és úgy foglalt állást, hogy az utazási szerződés megszegéséből eredő szavatossági és kártérítési igények érvényesítésére a megrendelő jogosult valamennyi utas tekintetében.

Érdekes témának gondoltam egy rövid elemzés készítését az elmúlt 20-25 év tapasztalatai alapján a hibás teljesítés miatt megítélt díjleszállítások mértékéről. A praxisomban jellemzően arányos és méltányos ítéleti nagyságrendekkel találkoztam, egy közelmúltbeli eset kivételével, amelyben a szálloda közelében zajló építkezés zavaró zajhatásai miatt a bíróság (egyelőre első fokon) az egyébként igen magas összegű részvételi díjat 90%-os mértékben szállította le – amint a szóban kihirdetett ítélet okulásunkra szolgáló várva várt indokolásából kiderült: „az összes körülmény mérlegelése alapján.”

Végezetül szólni kívántam volna egy friss bírósági ügy tapasztalata alapján arról, hogy „állandó konzulensem”, Gábort is váratlanul érte egy másodfokon eljáró tanács azon döntése, mely szerint – bár ismert számukra, hogy a kérdésben nem egyészes az ítélkezési gyakorlat – érveléssel ellentétben semmi akadálya, korlátja nincs annak, hogy az utas az elévült szavatossági igényét kártérítés jogcímén érvényesítse. Szóbeli magyarázatuk szerint az utas számára nincs kötelező sorrend, az utas megteheti, hogy szavatossági igényt egyáltalán nem érvényesít, és csak kártérítés jogcímén lép fel. Ebből következően a szavatossági igény elévülésének nincs jelentősége, mindegy, hogy az utas a szavatossági igényét mely okból nem érvényesítette, a kártérítés mint jogcím az általános elévülési időn belül rendelkezésére áll, természetesen azzal, hogy a szavatossági jogcímtől eltérően ez esetben az utazásszervező kimentheti magát.

A meglepetéskötetben részt vevő szaktekintélyek neveit olvasva, és cikk-, illetve tanulmányírói rutintalanságomat belátva úgy döntöttem, hogy tudományos elemzés helyett a fenti ügyek kapcsán inkább speciális „jogállásomnál” fogva az ünnepelttel kapcsolatos személyes jogi-szakmai tapasztalataimat osztom meg az olvasóval.

Jogász feladataink különbözőségéből, eltérő érdeklődésünk és hozzáállásunk következtében az elmúlt évtizedek alatt több esetben alakult ki közöttünk jó értelemben vett vita, amikor Gábor elméleti szempontjait ütköztettük az én gyakorlatias megközelítéssel. Azt azonban elmondhatom, hogy házasságunk 38 éve alatt egyetlen olyan esetre sem emlékszem, amikor Gábor ne tudott volna az általam „hazavitt” jogi kérdés, probléma megoldásában segíteni, függetlenül attól, hogy az az általa rendszeresen gyakorolt, vagy kevésbé ismert jogterületre tartozott.

Én kevésbé tudtam szakmai szempontból Gábor segítségére lenni, bár az általa nagyon szeretett oktatói munkában néhány használható jogeset szállítása erejéig egyszer-egyszer részt vehettem.

Gábor általános és jogi műveltsége, magas szintű szaktudása, az újdonságok iránti érdeklődése, nyitottsága nemcsak a családban, hanem szakmai és baráti körben egyaránt elismerést vált és váltott ki. Éles eszét, lényeglátó képességét legnagyobb örömeimre fiunkra is átörököltette.

Szerencsés vagyok, hogy a hetvenes évek vége felé az államigazgatási jogi diákkörben megismert végzős fiatalember szakmai előrehaladását, oktatói, ügyvédi, választottbírói tevékenységének kiteljesedését az elmúlt évtizedekben házastársként végigkísérhettem.

Nagyon boldog születésnapot kívánok!

Bacher Gusztáv
(ügyvéd, Szecskay Ügyvédi Iroda)

A soha ki nem fogyó tintapatron **A jogkimerülés és a szerződési szabadság**

Az Ünnepeletnek több arcát ismerem: a tanárt, a jogtudóst, az ügyvéd kollégát és a barátot. Nemcsak az egyetemen voltam tanítványa, hanem ügyvédjelölti tevékenységem kezdete óta, közel 20 éve a Szecskay Ügyvédi Irodában együtt dolgozunk. A hosszú együttműködés alatt megtapasztalhattam Faludi Gábor alapos munkamódszerét és problémamegoldó látásmódját. Tevékenysége cáfolja azt a nézetet, miszerint távol áll egymástól a jogtudós elméleti megközelítése és az ügyvéd praktikus szemlélete. Már az egyetemen tapasztaltam, hogy Faludi Gábor a jogi kérdéseket mindig a mindennapos életviszonyok keretében mutatta be. Ügyvédi tevékenysége során mindig lenyűgöz, ahogy a jogi elemzéseket a jogdogmatika építőköveire alapozza, és a jogi tanácsadás során összefüggést talál egymástól látszólag távol álló jogintézmények között, másrészt precíz különbséget tesz egymáshoz közeli jogi tények értékelése között.

Megismertem ügyvédi sokoldalúságát: nemcsak a magánjog területén fordulhatok hozzá tanácsért, hanem eligazodást nyújt más jogterületeken is, a közjog különböző ágaiban, ideértve az adójogot, alkotmányjogot, közbeszerzési jogot és a közigazgatási jog különböző területeit.

Ez a sokoldalúság látszik Faludi Gábor bibliográfiájában. Írásai változatos témaköröket ölelnek fel, és bemutatja különböző jogterületek kapcsolódását. A szellemi tulajdon területén egyrészt követi a technológiai és piaci fejlődés változásait, másrészt egyre mélyebben tárja fel ezen jogterület magánjogi hátterét, valamint alkotmányos kontrolljának kérdését. Figyelme kiterjed – a hazai és a nemzetközi jogfejlődés követésével – a szerzői jog mellett a szabadalmi jogra, védjegyjogra, a know-how jogi védelmére, továbbá a szellemi tulajdonjog kidolgozására és hasznosítására irányuló szerződésekre (kutatási szerződés, licencszerződés). Mindezen tudományos cikkekben tett megállapításai visszaköszönek a közös ügyvédi munkánk során. Más oldalról: van olyan cikke, amelyben Faludi Gábor ügyvédként is ad jogi tanácsot megfelelő jogi konstrukció alkalmazására.

A szellemi tulajdon jogosultja javára biztosított monopoljog korlátainak kérdése olyan téma, amellyel az Ünnepelt többször is foglalkozott. Két cikket emelnék ki. Az egyik: *A szerzői jog és az iparjogvédelem belső korlátjai*.¹ A cikk kiindulópontja, hogy a szellemi tulajdon körében biztosított kizárólagos jogok eleve alá vannak vetve olyan belső korlátozásoknak és értelmezéseknek, amelyeket – más, belülről kevésbé korlátozott magánjogi intézmények esetében – csak az alkotmányjogi ernyő alatt lehet felállítani. A szerzői jog és az iparjogvédelem keletkezésének és fejlődésének története már eleve „beködolja” a szóba jöhető érdekek kiegyenlítésére való törekvést.

A másik tanulmány a szellemi tulajdonjog egyik legfontosabb belső kerítésével, a jogkimerüléssel foglalkozik: *Impression Products, Inc. v. Lexmark International, Inc. A szabadalmi jog kimerülése és a szabadalmas szerződési szabadsága az Egyesült Államok jogában*.² Ez – egyik legutóbbi írása – jogeset-ismertetés, amelynek tárgya nyomtató-festékpatronok értékesítésével és utántöltésével kapcsolatos jogvita. A jogvita tárgya adta az ötletet a tanulmányom címének: Faludi Gábor publikációi és témaválasztásai mutatják, hogy olyan tollal ír, amelynek színes tintája kifogyhatatlan, mindig új témákat talál.

Ebben a dolgozatban a fenti cikk alapján röviden bemutatom azt a kérdéskört, hogy a felek szerződési rendelkezései kizárhatják-e a jogkimerülést. A jogkimerülés doktrínája ugyan a szellemi tulajdon valamennyi oltalmi tárgyára alkalmazandó, területi okokból az iparjogvédelem területét vizsgálom, elsődlegesen a védjegyjogi szabályokon keresztül.³ A védjegyjog és a szabadalmi jog lényegében hasonló rendelkezést tartalmaz azzal a különbséggel, hogy a Vt. példalódzó eseteket is tartalmaz arra az esetre, amikor a védjegyjogosultnak jogos érdeke fűződik ahhoz, hogy az áruk további forgalmazását ellenezze.

¹ *Jogtudományi Közlöny*, 61. (2006) 7–8., 280–291. o.

² *Polgári Jog* elektronikus folyóirat, (2017) 10.; *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 12. (2017) 6., 24–36. o.

³ A védjegyoltalom kimerülése: 1997. évi XI. törvény a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról (a továbbiakban: Vt.) 16. § (1) A védjegyoltalom alapján a védjegyjogosult nem tilthatja meg a védjegy használatát olyan árukkal kapcsolatban, amelyeket ő hozott forgalomba, vagy amelyeket kifejezett hozzájárulásával hoztak forgalomba az Európai Gazdasági Térségben. (2) Az (1) bekezdésben foglalt rendelkezés nem alkalmazható, ha a védjegyjogosultnak jogos érdeke fűződik ahhoz, hogy az áruk további forgalmazását ellenezze, különösen akkor, ha az áru állagát, állapotát megváltoztatták, illetve károsították. A szabadalmi oltalomból eredő kizárólagos hasznosítási jog kimerülése: 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról (a továbbiakban: Szt.) 20. § A szabadalmi oltalomból eredő kizárólagos hasznosítási jog nem terjed ki a szabadalmas által vagy az ő kifejezett hozzájárulásával az Európai Gazdasági Térségben forgalomba hozott termékkel kapcsolatos további cselekményekre, kivéve, ha a szabadalmasnak jogos érdeke fűződik ahhoz, hogy a termék további forgalmazását ellenezze.

A jogkimerülés jogpolitikai indokainak bemutatását követően a cikkem kiindulópontja Faludi Gábor USA-beli jogeset-ismertetése. Ezt követi az európai gyakorlat a szerződési rendelkezések és a védjegyjogi jogkimerülés kapcsolatáról (az EUB *Peak Holding-* és *Copad-*ítéletei, valamint a belga *Xerox-*ítélet). Végül összekapcsolom a védjegyjogi jogkimerülés szabályát azzal a tavalyi versenyjogi ítélettel, amelyben a szelektív forgalmazási láncban értékesített luxustermékek internetes platformon történő továbbértékesítésének korlátozását az EUB nem tartotta a versenyjogba ütközőnek (*Coty-*ítélet).

1. A jogkimerülés szabályozásának jogpolitikai indokai

A jogkimerülés a kizárólagos jog korlátját⁴ jelenti, a kizárólagos jog alóli kivételt tartalmaz, és két eleme van:

a) A védjeggyel ellátott árun a vevő (pl. kereskedő) tulajdonjogot szerez, és a tulajdonjogából eredően rendelkezési joga van a dolgon, azt továbbértékesítheti. A védjegyjogosultat megillető kizárólagos használati jog és a védjeggyel ellátott árut megvásárló személy tulajdonjogából eredő rendelkezési jog közötti viszonyban a jogkimerülés elve biztosítja, hogy a védjegyjogosult nem tilthatja meg a védjegy használatát (pl. a védjeggyel ellátott áru továbbértékesítését, ezen tevékenység reklámozását) olyan árukkal kapcsolatban, amelyeket ő hozott forgalomba, vagy amelyeket kifejezett hozzájárulásával hoztak forgalomba (jogelhasználódás). A jogkimerülés nem a védjegyoltalom tartalmát érinti, hanem csak azt, hogy az adott értékesített áruk tekintetében nem gyakorolhatja a védjegyjogosult a védjegyjogból eredő jogait.

b) A jogkimerülés másik, uniós jogi, EGT-n belül ható eleme az áruk szabad mozgásának követelményét és a szellemi tulajdonjogoknak a tagállamokban megvalósuló területiális védelmét egyeztetni össze. A jogkimerülés szabályozásának célja az, hogy a védjegyjogosult – az egyszer már általa vagy kifejezett hozzájárulásával – nemcsak belföldön, hanem az EGT területén forgalomba hozott, a védjeggyel ellátott áru további forgalmazását (a védjegy használatát) nem tilthatja meg az EGT-hez tartozó államokban. A rendelkezés célja, hogy a védjegyet hordozó áruk szabad forgalma – az első jogszerű elidegenítést követően – biztosított legyen. Ez a szabály a gazdasági verseny élénkítésének irányába hat. A jogkimerülés alapján van lehetőség a párhuzamos (parallel) importra. A jogkimerülési elv szigorúságán csak az enyhíthet, hogy a jogkimerülési elv nem alkalmazható olyan esetben, ha a védjegyjogosultnak jogos indoka van arra, hogy az áruk további forgalmazását ellenezze, különösen

⁴ FALUDI GÁBOR – LUKÁCSI PÉTER (szerk.): *A védjegy törvény magyarázata*. Budapest, 2014. 16. §-hoz fűzött magyarázat, 1.

akkor, ha az áru állagát, állapotát megváltoztatták, illetve megrongálták. A védjegy-jogban ez a kivétel eltér a szellemi tulajdon jog többi oltalmi tárgyánál is alkalmazandó jogkimerülés – egyébként lényegében azonos – szabályától.

2. Az USA Legfelsőbb Bíróságának *Lexmark*-ítélete: a jogkimerülés új szemlélete

Az USA Legfelsőbb Bírósága (SCOTUS) 2017. május 30-án hozott ítéletében⁵ kimondta, hogy a szabadalmazott találmányt megtestesítő terméknek a szabadalmas által vagy a hozzájárulásával más által történő értékesítése következtében a szabadalmi jog az adott termékre nézve kimerül, függetlenül attól, hogy a szabadalmas akár közvetlenül, akár – a szabadalomhasznosítási szerződésbe iktatott kikötések alapján a hasznosító útján – az értékesítésre irányuló szerződésben alkalmaz-e bármely további értékesítési (dologi jogi értelemben: elidegenítési) korlátozást. Arról is döntött, hogy az USA területén kívül a szabadalmas által vagy a hozzájárulásával történő értékesítésnek ugyanolyan a belföldi jogkimerítő hatása, mint a belföldi értékesítésnek (ezt hívják nemzetközi jogkimerülésnek).

A *Lexmark* nyomtató-festékpatronokra (alkatrészek, szerkezeti felépítés stb.) vonatkozó szabadalmak jogosultja. A fogyasztóknak a *Lexmark* választást enged. A fogyasztó teljes áron megvásárolhatja a festékpatronokat, és bárkivel újratöltheti és el is adhatja a kiürült patronot, azaz a festékpatronokra nézve teljes a vevő tulajdonjoga. Az árengedménnyel vásárolt festékpatronok esetében („*Lexmark*’s Return Program”) az árengedmény fejében a fogyasztók írásba foglalt szerződésben elvállalták, hogy a patronokat csak egyszer használják fel (nem töltetik újra), és a *Lexmark*-on kívül másnak nem adják el a kiürült festékpatronokat, a *Lexmark* pedig vállalja a kiürült patronok visszavásárlását és feltöltését. A fogyasztók egy része megszegte az elidegenítési tilalmat, és az üres festékpatronokat értékesítette olyan vállalkozásoknak, amelyek festékpatronok újrafeltöltésével és értékesítésével foglalkoznak. Ezek közé tartozik az *Impression Products, Inc.*, amely festékkel feltöltött és újraértékesített *Lexmark* festékpatronokat értékesített mind külföldön, mind az USA területén. Az így feltöltött festékpatron olcsóbb, mint egy új, és olcsóbb, mint a „gyárilag” feltöltött festékpatron. A *Lexmark* szabadalombitorlási keresetet indított az *Impression Products* ellen, állítván, hogy a festékpatronok megvásárlása, feltöltése és újraértékesítése az USA területén sérti a szabadalmat megillető kizárólagos jogot egyrészt az elidegenítési tilalomba ütköző festékpatronszerzés, az erre épített újratöltés és értékesítés, másrészt a szabadalmat megillető importjog megsértése útján.

⁵ 581 U. S. (2017). https://www.supremecourt.gov/opinions/16pdf/15-1189_ebfj.pdf (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

A Federal Circuit a korábbi gyakorlat szellemében a Lexmark javára döntött. Az ítélet szerint a Lexmark egyértelműen közölt értékesítési és elidegenítési korlátozást alkalmazott a festékipatronok értékesítésekor. Ez a korlátozás jogszerű, és kivételt jelent a szabadalmi jogkimerülés alól. Ez érdemben annyit jelent, hogy a Lexmark szabadalmi jogi jogalapon – ha úgy tetszik „dologi/abszolút”, és nem kötelmi hatálylyal, szerződési alapon – bitorlás miatt fordulhat mind a festékipatronokat megvásárló és a korlátozást figyelmen kívül hagyó fogyasztók, mind pedig az üres patronokat megvásárló, újratöltő és értékesítő fél ellen.

A SCOTUS a döntést hatályon kívül helyezte. Álláspontjának az a lényege, hogy ha a szabadalmas a szabadalmát megtestesítő termék eladásáról (értékesítéséről) dönt, azaz a termék tulajdonjogát átruházza, akkor a döntéssel érintett termékre nézve a szabadalmi joga megszűnik. A termék vevője az értékesítéssel tulajdonjogot szerez, és a common law alapján fennáll az a doktrína, hogy az elidegenítés, a tulajdonátruházás korlátozásmentes tulajdonjog megszerzéséhez vezet.⁶ Faludi Gábor szerint a határozat átalakítja a szabadalmi jogkimerülés szemléletét, és kihat mind a belföldi, mind a nemzetközi jogkimerülés joghatásának értékelésére. A jogkimerülést nem a szabadalmi jog korlátjának, hanem a jogkimerüléssel érintett, átruházott termékre nézve a szabadalmi oltalom megszűnése egyik esetének tekinti ezzel a határozattal a SCOTUS, vagyis „a jogkimerülés nem korlát, hanem határ”.⁷ A SCOTUS összemérte a szellemi tulajdonjog által védett oltalmi tárgyat (szabadalmazott találmány) az azt megvalósító áru – dolog – tulajdonosát megillető dologi joggal, és elemezte a felek szerződési szabadságát is. A mérleg pedig a jogszerűen (a szellemi tulajdonjog jogosultjától, vagy hozzájárulásával) szerző dologi jogi jogosult javára billen el. Az ilyen személlyel szemben nem lehet a szellemi tulajdonjog megsértése miatt fellépni. A jogosult igényérvényesítési lehetősége arra korlátozódik, hogy a vevő szerződési jogi alapon felel, ha a szerződési szabadság keretei közé beilleszthető elidegenítési korlátozást nem tartja be. A kontraktuális felelősség a szellemi tulajdonjog jogosultja irányában áll fenn közvetlen, és a licencvevővel szemben közvetett értékesítés esetén. Ezért mondja Faludi Gábor, hogy a szerződési szabadság érintetlenül hagyása mellett értelmezte át a szabadalmi jogkimerülést a SCOTUS. Következtetése az is, hogy „a jogkimerülés intézményének gazdasági indoka, nevezetesen az, hogy a szellemi tulajdonjogi monopólium ne érjen el túl messze, ne korlátozza a versenyt aránytalanul, úgy írható át a jogba, hogy az oltalmi tárgyat megtestesítő árut jogszerűen szerző személy tulajdonjoga előtt felhúzzák a jogkimerülés kerítését”.⁸

⁶ Az ítélet fontos eleme a nemzetközi jogkimerülés kérdése, de ezzel a jelen cikkben terjedelmi okból nem foglalkozom.

⁷ FALUDI GÁBOR: Impression Products, Inc. v. Lexmark International, Inc. A szabadalmi jog kimerülése és a szabadalmas szerződési szabadsága az Egyesült Államok jogában. *Polgári Jog* elektronikus folyóirat, (2017) 10., 11. bekezdés.

⁸ Uo. 15. bekezdés.

3. A jogkimerülés és a továbbértékesítésre vonatkozó szerződéses korlátozás az európai joggyakorlatban

3.1. A forgalomba hozatal

Az EUB azt tekinti jogkimerüléshez vezető eladásnak, amely lehetővé teszi a védjegyjogosult számára, hogy „pénzzé tegye védjegye gazdasági értékét”. Az angol nyelvű szöveg pontosabb: „A sale which allows the proprietor to realise the economic value of his trade mark exhausts the exclusive rights conferred by the Directive.”⁹ Az EUB megállapította a *Peak Holding*-ügyben, hogy a védjegyjogosult, amikor a védjeggyel ellátott árut harmadik személyeknek az EGT területén belül eladja, a Védjegy irányelv 7. cikkének (1) bekezdése (azaz a Vt. 16. §) értelmében forgalomba hozza e termékeket. A forgalomba hozatal fő tényállási ismérvei az áruval való rendelkezés jogának átruházása és az áru gazdasági értékének realizálódása. Minden olyan magatartás, amelynek alapján az áru a kereskedelmi forgalomban mozgásba jön, forgalomba hozatal.

3.2. A védjegyjogosult hozzájárulása a forgalomba hozatalhoz

A jogkimerülés második tényállási eleme a védjegyjogosult hozzájárulása a forgalomba hozatalhoz. Felmerül, hogy hivatkozhat-e a védjegyjogosult a hozzájárulás hiányára, ha a szerződésben korlátozza a továbbértékesítést. Ha a védjegyjogosult az árut akként értékesíti, hogy megtiltja az EGT-n belüli viszonteladást, ez a korlátozás csak relatív hatályú: az első forgalomba hozatalról szóló szerződés feleire vonatkozik. A jogkimerülés a védjegyjogosult által az EGT területén belüli forgalomba hozatal révén megvalósul. A védjegyjogosult és az EGT más piaci szereplője között létrejövő szerződésben a viszonteladási tilalom csak a felekre vonatkozik, ez a kikötése tehát nem zárja ki, hogy a Védjegy irányelv 7. cikke (1) bekezdése értelmében forgalomba hozatal valósuljon meg, tehát az EGT területén belüli viszonteladási tilalom kikötése nem akadályozza a védjegyjogosult kizárólagos jogának kimerülését.¹⁰

A kizárólagos jog kimerülése akkor is bekövetkezik, ha az áruk forgalmazását olyan személy végzi, aki gazdaságilag kapcsolatban áll a védjegyjogosulttal. Ez a helyzet különösen valamely védjegyhasználó (licenciavevő) esetében.¹¹ Ilyen helyzetben a védjegyjogosult ugyanis ellenőrzést gyakorolhat a licenciavevő felett azáltal,

⁹ C-16/03. *Peak Holding AB kontra Axolin-Elinor AB* (korábban: *Handelskompaniet Factory Outlet i Lörddeköpinge AB*) ügyben 2004. november 30-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2004:759 39–40. pont.

¹⁰ C-16/03. *Peak Holding*-ügy, 50–56. pont.

¹¹ C-9/93. *IHT Internationale Heiztechnik GmbH és Uwe Danzinger kontra Ideal-Standard GmbH és Wabco Standard GmbH* ügyben 1994. június 22-én hozott ítélet ECLI:EU:C:1994:261 34. pont.

hogy a szerződésbe olyan rendelkezéseket foglal, amelyek a licenciavevőnek meghatározzák a védjegy használatának módját, és lehetőséget biztosítanak számára arra, hogy ezek betartását ellenőrizze.

3.3. A luxusárúk gyártására vonatkozó licencszerződés megszegésével forgalomba hozott áru (*Copad*-ügy)

A *Copad*-ügyben az EUB megállapította, hogy a védjegyhasználati szerződés nem egyenértékű a védjegyjogosultnak az e védjeggyel megjelölt áruk forgalomba hozatalára vonatkozó abszolút és feltétlen hozzájárulásával. Következésképpen, ha a licenciavevő a licencszerződésnek a használat terjedelmére vonatkozó rendelkezését megsérti, az adott árukkal kapcsolatban a jogkimerülés nem következik be, mert a védjeggyel megjelölt ezen áruknak a használati szerződésben foglalt valamely kikötést sértő forgalomba hozatalát úgy kell tekinteni, hogy ahhoz a védjegyjogosult nem adta hozzájárulását.¹²

A védjegyjogosult a védjegyoltalomból eredő jogaira történő hivatkozással tehát felléphet az olyan licenciavevővel szemben, aki megsérti a használati szerződésben foglalt értékesítési korlátozást (pl. tilos akciós áruk forgalmazói számára történő értékesítés), amennyiben megállapítható, hogy e szerződésszegés sérti ezen áruk presztízst sugalló imázsát, a fogyasztónak az áruhoz kapcsolódó luxusérzetét. Ebből következően, ha a védjegyhasználó olyan árukat értékesít az EGT-ben, amelyek nem felelnek meg a licencszerződésben rögzített feltételeknek (pl. az áru minősége eltérő), azon áruk tekintetében a védjegyjogosult a védjeggyel ellátott áruk további értékesítését végző személyekkel szemben is felléphet, akik nem hivatkozhatnak a jogkimerülésre (abszolút hatályúvá váló szerződési kikötés).

3.4. *Xerox c/a Impro Europe* ügy: tulajdonjog-fenntartás az átadáskor

Az alábbiakban ismertetett belga ügy¹³ tárgya – a *Lexmark*-ítélethez hasonlóan (részben ez indokolja az ismertetést) – szintén tintapatronok és nyomtatókhoz használt kiegészítők forgalmazása. Az alperesi *Impro Europe* nyomtatókhoz használható kiegészítők (festékpatronok) kereskedelmével foglalkozik akként, hogy azokat olyan vállalkozásoktól vásárolja meg, amelyek ezeket az eredeti gyártóktól rendelték, de azokat nem használták fel, és a raktári felesleget értékesítették. Ennek keretében az *Impro* a *Xerox* termékeit is továbbértékesítette. A *Xerox* tintapatronokkal kétféle

¹² C-59/08. 43–51. pont.

¹³ Cour d'Appel de Bruxelles 2015. október 20-án kelt ítélete, az ítéletet ismerteti: VERBRAKEN, Erik: The Exhaustion Theory. *Les Nouvelles*, (2017) szeptember, 217. o.

konstrukcióban látta el az ügyfeleit: (1) karbantartási megállapodás keretében, amikor az ügyfél a gépért a nyomtatott oldalak száma alapján fizet, és a patronokat a Xerox az egyes gépek lapszámmérője alapján kiállított megrendelés alapján adja át; (2) a Xerox a patronokat – karbantartási szolgáltatásokra irányuló szerződés hiányában – darabonként értékesíti az ügyfélnek. A különböző üzleti konstrukcióban szállított patronokat, noha tartalmuk azonos, az eltérő csomagolás és eltérő értékesítési csatorna alapján meg lehet különböztetni. A Xerox nem vitatja, hogy a kizárólagos joga kimerült azon termékek tekintetében, amelyeket a második konstrukció keretében értékesített, de a Xerox felléphet az első konstrukcióban átadott termékek értékesítésével szemben, mert álláspontja szerint ezeket a termékeket nem hozta forgalomba, mivel a tulajdonjogát fenntartotta, és a szerződésben kikötötte, hogy az ügyfél a fel nem használt patronokat köteles a Xeroxnak díjfizetés nélkül visszaadni. A belga másodfokú bíróság – az elsőfokú ítélettől eltérően – megállapította, hogy a karbantartási megállapodás keretében átadott termékeket a Xerox nem értékesítette, így nem állapítható meg, hogy a patronokat a jogosult vagy a hozzájárulásával más hozta volna forgalomba. (Ez ellentétes azzal az állásponttal, miszerint árut védjegy-jogi értelemben forgalomba lehet hozni például az áru „kölcsonzásával” (valójában bérbeadásával) is¹⁴). A bíróság elutasította az Impro védekezését, miszerint a szerződéses korlátozás ellenére az ügyfelek valójában megszerezték a patronokat, mivel megfizették a karbantartási díjat.

4. A *Coty*-ítélet: szelektív forgalmazási rendszerben az internetes továbbértékesítés korlátozása

Az EUB *Coty*-ítéletének¹⁵ tárgya az, hogy a luxusárakra vonatkozó szelektív forgalmazási szerződésben foglalt, harmadik személy internetes platformon/piactereken történő értékesítést kizáró rendelkezés ütközik-e a versenyjogba. Az ítélet szerint a luxusárak olyan szelektív forgalmazási rendszere, amely elsődlegesen azt a célt szolgálja, hogy megőrizze ezen áruk luxusimázsát, nem sérti az uniós jogban előírt kartelltilalmat, amennyiben tiszteletben tartják a következő feltételeket: (i) a viszonteladókat valamennyi lehetséges viszonteladó vonatkozásában egységesen meghatározott és hátrányos megkülönböztetéstől mentesen alkalmazott objektív minőségi kritériumok alapján kell kiválasztani, továbbá (ii) a kialakított kritériumok nem haladhatják meg a szükséges mértéket. Ebből következően a luxusárak szállítója megtilthatja a szerződéses forgalmazóinak, hogy az árukat harmadik felek olyan

¹⁴ FALUDI – LUKÁCSI: i.m. 16. §-hoz fűzött magyarázat, 3.2.

¹⁵ C-230/16. *Coty Germany GmbH és Parfümerie Akzente GmbH* ügyben 2017. december 16-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:941.

internetes platformjain keresztül értékesítsék, mint például az Amazon. Az ilyen tilalom alkalmas az áruk luxusimázsának megőrzésére, és főszabály szerint nem haladja meg az ehhez szükséges mértéket. Az EUB a védjegyjogi ítélkezési gyakorlattal (*Copad*-ítélet) is alátámasztotta, hogy a tulajdonságaikra és jellegükre figyelemmel a luxusárúk szükségessé tehetik egy szelektív forgalmazási rendszer kialakítását, ezen áruk minőségének megőrzése és megfelelő használatuk biztosítása érdekében.

A főtanácsnok indítványa részletesen foglalkozott a védjegyjogi kapcsolattal. Az olyan szelektív értékesítési rendszer kialakítása, amelynek célja az, hogy az árukat értékükhöz méltó módon mutassák be az értékesítési pontokon, „különös tekintettel az áruk pozicionálására, promóciójára, megjelenítésére és a kereskedelmi politikákra”¹⁶, hozzájárulhat a szóban forgó áruk jó hírnevéhez, és ezzel az általuk keltett luxuszéret fenntartásához. Ha az áruk luxusimázsának megóvását célzó szelektív forgalmazási rendszer az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésében szereplő tilalom hatálya alá esne, ez ellentétes lenne a szellemi tulajdon területén rögzített iránymutatásokkal, és különösen a védjegyjoggal összefüggésben kidolgozott ítélkezési gyakorlattal. A *Copad*-ítéletben a Bíróság a szelektív forgalmazási rendszerben a forgalmazót az engedélyeshez tekintette hasonlóknak, és elismerte, hogy mindkettő olyan helyzetben van, amelyben a harmadik személyek általi forgalomba hozatal a védjegyjogosult hozzájárulásával történik. Ennek következtében a kartelltilalom nem alkalmazandó olyan esetekben, amelyekben a gyártó/védjegyjogosult szerződéses forgalmazóval szemben alkalmazott intézkedései végső soron csak az első forgalomba hozatal jogának gyakorlását jelentik.

5. Összefoglalás

A fenti jogesetek jól mutatják, hogy a gyártási licencia terjedelme és az értékesítési körülmények befolyásolják a jogkimerülés megítélését. A *Peak Holding*-ügyben az EUB megállapította, hogy az első forgalomba hozatalról szóló adásvételi szerződésben a viszonteladási jog területi korlátozása nem akadályozza a jogkimerülést, az csak a szerződő felekre vonatkozik. Ezzel szemben a *Copad*-ügyben a luxustermékek gyártását engedő védjegy-licenciaszerződés rendelkezésének megsértése a használat terjedelmével kapcsolatban kizárja, hogy a védjegyjogosult hozzájárulását adta a termékek első forgalomba hozatalához. A *Coty*-ítélet szerint a luxusmárkát védő védjegy jog nem merül ki abban az értelemben, hogy a védjegyjogosult megakadályozhatja a luxusmárkát védő védjeggyel ellátott áru szabad forgalmát, meghatározhatja az értékesítési csatornát. Ez a megközelítés ellentétes a szabadalmi jog kimerülésével kapcsolatban hozott legújabb USA-beli joggyakorlattal (*Lexmark*).

¹⁶ C-230/16. *Coty Germany GmbH és Parfümerie Akzente GmbH* ügyben 2017. július 26-án Nils Wahl főtanácsnok által kiadott indítvány 73. bekezdés ECLI:EU:C:2017:603.

A jogkimerülés alapelve Faludi Gábor szerint az, hogy a jogosult a monopóliumból eredő, gazdaságilag észszerű ellenértéket az értékesítés fejében megszerezheti, és nincs alapja annak, hogy a dolgot megszerző személy tulajdonosi (rendelkezési) jogát a továbbiakban korlátozni lehessen.

Békefiné Mózsik Tímea
(bíró, Fővárosi Ítéltábla)

Faludi Gábor köszöntése

Faludi Gábort 1987-ben ismertem meg, amikor másodéves egyetemistaként véletlenül betévedtem a Polgári Jogi Tudományos Diákkör egyik ülésére. Bár sok minden érdekelt, akkoriban elsősorban a büntetőjog foglalkoztatott. A diákköri tevékenységnek, és természetesen Faludi Gábor személyének köszönhetem, hogy polgári joggal kezdtem el behatóbban foglalkozni, és végül ezen a területen is helyezkedtem el. Gábor attitűdje és szakmai tudása meghatározó volt számomra az egyetemi évek alatt és azóta is. Bármilyen kérdéssel fordul hozzá az ember, szívélyesen és segítőkészen válaszol, a megoldhatatlannak tűnő problémákat pillanatok alatt átlátja. Nemcsak tudományos munkássága figyelemre méltó, ügyvédi tevékenysége során szerzett tapasztalataiból is építkezik. Az elméletet és gyakorlatot szintetizáló látásmódja alapvetően meghatározza jogszemléletét és gondolkodását. Tanári kvalitásait dicséri, hogy mindig tisztán, érthetően és követhetően magyaráz.

Szerénysége, összetéveszthetetlen humora és másokhoz való odafordulása miatt emberileg is példaképnek tekintem. Szinte hihetetlen, hogy hatvanötödik születésnapján köszöntjük. Ritka találkozásaink alkalmával még mindig azt a lendületes és humoros fiatalembert látom benne, akit annak idején megismertem.

Kedves Gábor, Isten éltesse sokáig!

Békés Gergely – Mezei Péter
(jogtanácsos, Előadóművészi Jogvédő Iroda –
habilitált egyetemi docens, nemzetközi dékánhelyettes, SZTE ÁJK)

Eredetiség és azonosíthatóság

Faludi Gábor munkássága nélkül ez a tanulmány ebben a formában nem készülhetett volna el. Szerzőpárosunk arra vállalkozott ugyanis, hogy a számunkra mintaeértékűnek tartott szakember legfontosabb erényeire építő tanulmányt igyekszik alkotni. Hogy melyek ezek az erények? Elsőként mindenképp a tudományos alapossgot kell említeni. Faludi Gábor azonban több, mint egy két lábon járó hideg jogi enciklopédia, munkája során mindig megjelenik az odafigyelés, a párbeszéd, a megértés vágya, az óvatos megértetés szándéka. A jelen tanulmány írása során mindvégig világos volt, hogy valamenyny ilyen tulajdonságra szükségünk lesz egy, a szerzői jog alapjáig leásó, ugyanakkor gyakorlati kérdéseket feszegető tanulmány elkészítéséhez. Főleg ez a helyzet, ha a tanulmány több szerző közös gondolkozásának végeredményét tükrözi. A Faludi Gáborral folytatott közös munkáink alkalmával meggyőződhattünk arról, hogy az ünnepelt párját ritkítóan ötvözi az egyetemi oktató elméleti alapossgát az ügyvédi hivatás gyakorlati asságával. Ennek megfelelően olyan témát kerestünk, amelyben ez a két – esetenként egymással is versengő – nézőpont egyszerre lelhető fel, miközben a szerzőpáros egyik tagja gyakorlati jogász, másik tagja pedig egyetemi oktató. Csak bizni tudunk abban, hogy Faludi Gábornak is legalább annyira az érdeklődésére lesz választott témánk, ahogy nekünk volt a közös gondolkozás alatt. Azt is reméljük, hogy vissza tudunk adni valamit azon szakmai fortélyokból, amelyeket e kötet ünnepeltjétől leshettünk el.

A szerzői jogvédelem eredőjét a szerzői művek egyéni, eredeti jellege jelenti. E megálapítás jelentőségét növeli, hogy a 21. század információs gazdagsága vagy a tartalmaikat a közönséghez eljuttató csatornák számának növekedése miatt az egyes alkotások szerzői jogi (vagy más szellemi tulajdonvédelmi) oltalmazása iránti igény robbanás-szerűen megnőtt.¹ Azért is fontos ez, mert a jogvédelem fennállását legkevesebb két

¹ Erre vonatkozóan lásd különösen GYERTYÁNFY Péter: Meddig terjedjen még a szerzői jog? *Jogtudományi Közöny*, 59. (2001) 9., 337–348. o.; GYERTYÁNFY Péter: Kell-e még szélesebb szerzői jog? *Magyar Tudomány*, 48. (2003) 2., 226–230. o. Megjelenés előtt áll az a kötet, amelyben számos szerző a nem hagyományos tartalmak (például graffiti, akrobatamutatványok, fontok, sportmozdulatok stb.) szerzői jogi védelmét (vagy épp annak hiányát) járja körbe. Lásd LUCCHI, Nicola – BONADIO, Enrico (eds): *Non-Conventional Copyright: Do New and Non Traditional Works Deserve Protection?* 2018. (Megjelenés alatt.)

irányból lehet vizsgálni. Egyrészt – pozitív irányból szemlélve – az alkotók mind alacsonyabb belépési küszöbön reménykednek, és valamennyi kreatív tevékenységet jogvédelemre méltónak ítélnék. Másrészt – negatív irányból szemlélve – a fogyasztó/felhasználó szükségképpen minél nagyobb mozgásteret igényel a források használata során. Sőt, egyáltalán nem biztos, hogy ami a szerző számára egyéni, eredeti jellegű tartalomnak tűnik, azt egy átlagos felhasználó is akként azonosítja (ezt nevezhetjük az azonosíthatóság kritériumának).

Ez a fajta bizonytalanság a jog világában nem szerencsés, sok – jogi jelentőséggel is bíró – félreértés ered az eltérő álláspontokból. Nem véletlen, hogy számos esetben felmerült annak a kérdése, hogy a művek szerzői jogi védelmezhetőségét kinek a szemszögéből kell megvizsgálni. Más szóval, a szerző szükségképpen szubjektív véleménye, a társadalom szükségképpen objektív(ebb), esetleg egy szakértő objektív felfogása határozza-e meg a jogvédelem fennállását.² Az ugyanis elképzelhető, hogy a zeneszerző kreatívnak tartja zongoradallamát, ám arról másként vélekedik egy átlagos zenefogyasztó, és megint másként egy zeneelméleti szakember. Ugyanígy elképzelhető, hogy az említett dallam megszületéséhez tudattalanul (vagyis anélkül, hogy a zeneszerző maga felismerte volna a dallam eredetét) egy régebbi zenemű szolgált ihletül, amit azonban egy zenében jártas hallgató (vagy épp szakember) könnyen észlelhet. Annak megválaszolásában, hogy ilyenkor a jogvédelem fennáll-e, a technológiasemleges védelem elve, a jogvédelem alacsony minimumküszöbe, illetve az esztétikai vagy minőségi körülmények kötelező figyelmen kívül hagyása sem nyújt mindig elegendő segítséget.³

Egy további fontos körülmény teszi még színesebbé az egyéni, eredeti jelleg és az azonosíthatóság kérdéskörét. Nevezetesen az, hogy a szerzői jog heterogén műtípusokat oltalmaz. Egy képzőművészeti alkotás és egy számítógépi programalkotás nem csupán megjelenési formájában és a műélvezetet illetően, de az egyszerű fogyasztó/felhasználó szempontjából az azonosíthatóságukat is tekintve jelentős különbségeket mutatnak. Ugyanez igaz lehet azonos műtípusokat illetően is: a zene olyan sokszínű, hogy egyes műfajok fényévnyi távolságra lehetnek egymástól: az ipusztriális metál és a klasszikus zene rajongóin túl azok hangzása is jelentősen eltér egymástól. Ugyanez az állítás gyakorlatilag bármely más műtípus esetén is megállja a helyét.

Ennek folyománya, hogy az egyes művek egyéni, eredeti jellegének a megállapíthatósága, illetve felhasználói oldalról nézve az azonosíthatóság foka számottevő különbségeket mutathat. Ez részben annak tudható be, hogy egyes műtípusok eltérő

² Ez különösen annak fényében lehet érdekes, hogy a magyar szerzői jog is elfogadja a mű integritásához fűződő jog szubjektív, vagyis a szerző megítélésén alapuló védelmét. Lásd GYERTYÁNFY Péter: *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, 2014. 139. o.

³ Levezethetők az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról preambulumból és az 1. § (3) bekezdéséből.

érezkszervek használatát teszik szükségessé. A látást feltételező műtípusok esetén például az egyéni, eredeti jelleg irányából nézve nem elhanyagolható, hogy egy háromdimenziós alkotás elvileg nagyobb fokú alkotói szabadságot enged, mint egy kétdimenziós mű. A műélvezetet hallás útján biztosító alkotások esetén (különösen a zenénél) széles a lehetőségek tárháza, ám a zene lejátszására alkalmas eszközöké már véges. Egy billentyűs hangszeren található oktávok száma korlátozott, egy fúvós hangszert legfeljebb csak tíz ujjal lehet használni, egy gitáron pedig a húrok és bundok, következésképp a hangok és az akkordok száma limitált. A zenei mozgáster így elvileg korlátozottabb, mint például a képzőművészetek területén. Szoftveres környezetben ugyanazt a számítógépes parancsot teljesen eltérő forráskóddal is ki lehet adni, sőt, azonos forráskód – a fordításra használt algoritmus sajátosságai okán – eltérő gépi kóddá is formálható.⁴

Mindezeket az azonosíthatóság irányából nézve másként is láthatjuk. *A gondolkodóról*, legyen az két- vagy háromdimenziós, mindenkinek Auguste Rodin jut az eszébe. A Pachelbel-kánont pedig a zeneszeretők talán még akkor is könnyedén felismernék, ha azt ütőhangszeren, hegedűn vagy épp gitáron játsszák. Két eltérő forráskódú, ám azonos funkciókat ellátó és külsőre teljesen azonos interfészről pedig más lehet a külső szemlélő véleménye, mint az adott fejlesztőké.

Ezek a vázlatos példák is igyekeznek érzékeltetni, hogy a szerzői művek jogvédelme nem magától értetődő, és a jogvédelem eredőjeként számon tartott egyéni, eredeti jelleg is több irányból vizsgálható. A tanulmány ennek okán megvizsgálja egyrészt, hogy milyen szerzői jogi szabályozás és gyakorlat vonatkozik a csekélyebb terjedelmű műrészletekre, illetve azok szerzői jogvédelmét az egyéni, eredeti jelleg miként alapozza meg. Másrészt áttekinti, hogy a felhasználásnak mennyiben lehet előfeltétele az azonosíthatóság, és amennyiben az adott műrészlet a társadalom tagjai számára alapvetően nem (vagy csak speciális szakértelem mellett) azonosítható, milyen védekezésre nyílik lehetőség a felperesi követeléssel szemben. A tanulmány ennek keretében különös figyelmet szentel az eredetiség kontra azonosíthatóság problematikájának frontvonalába tartozó hangmintázásnak (sampling), ám ezen felül számos további művészeti területről igyekeznek olyan példákat felvonultatni, amelyek segítségével a fentebb vázolt problematika megvilágíthatóvá válik.

⁴ E helyütt eltekintünk azon „alkotások” vizsgálatától, melyek nem a hagyományos, „szerzői jogilag kompatibilis” érezkszervek (látás, hallás, tapintás) számára készültek. Egyes országokban elképzelhető ételek és illatok (parfümök) szerzői jogi védelme is, ám ezek a megoldások nem nyertek univerzális elismerést. Lásd TAKÁCS Nóra: A szerzői jog által védett művek és teljesítmények. In LEGEZA Dénes (szerk.): *Szerzői jog mindenkinek*. Budapest, 2017. 53–77. o.

1. Történeti áttekintés

1.1. Európai jogfejlődés

Az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa 2001. május 29-én fogadta el az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelvet (Infosoc irányelv). Az Infosoc irányelv 2. cikke akként rendelkezik, hogy a tagállamok biztosítani kötelesek a közvetett vagy közvetlen, ideiglenes vagy tartós, bármely eszközzel vagy formában, egészben vagy részben történő többszörözés engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos jogát.

Az Infosoc irányelvben megjelenő „vagy részben” fordulat újdonságnak tekinthető, a többszörözési jog kapcsán ennek kifejezett kimondását sem a nemzetközi szerzői jogi dokumentumok szintjén (Berni Uniói Egyezmény, Római Egyezmény, TRIPS), sem az Unió korábban keletkezett irányelvei, sem az Egyesült Államok joganyagában nem lehet detektálni.

Az irányelvet elemző fontosabb kommentárok a „vagy részben” fordulat értelmezése kapcsán némileg széttartó véleményt fogalmaznak meg. Thomas Dreier és Bernt Hugenholtz elemzésében arra utal, hogy a fenti fordulat végső soron a mű bármilyen rövid részletére kiterjeszti a védelmet.⁵

Silke von Lewinski ezzel csak részben ért egyet, mivel álláspontja szerint a mű részlete csak addig áll védelem alatt, amíg ez a részlet önmagában is kielégíti a szerzői jogi védelem alapfeltételét, vagyis eredetinek tekinthető.⁶ A kommentátor egy másik, Michel Walterrel közösen szerkesztett kötetében azt is megjegyzi,⁷ hogy fenti levezetése nem, vagy csak korlátozottan alkalmazható a szomszédos jogi jogosultak vonatkozásában. Ennek oka, hogy mivel a szomszédos jogi jogosultak vonatkozásában az eredetiségre vonatkozó követelmény nem értelmezhető, így a nemzeti jogalkotónak kell rendelkeznie arról, hogy a szomszédos jogi teljesítmény milyen mértékű része áll védelem alatt.

Az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) a gyakorlata, különösen pedig az *Infopaq I.*-ügyben hozott ítélet az utóbbi kommentárokat támasztja alá. A konkrét ügy alapkérdése az volt, hogy az írott média-figyelés és -elemzés során a napilapokból és egyéb időszaki kiadványokból kiválogatott cikkekről készített kivonatok (részletek) többszörözése megvalósítja-e az Infosoc irányelv 2. cikke szerinti felhasználást.

⁵ DREIER, Thomas – HUGENHOLTZ, Bernt: *Concise European Copyright Law*. Amsterdam, 2006. 359. o.

⁶ VON LEWINSKI, Silke: *International Copyright Law and Policy*. Oxford, 2008. 140. o.

⁷ WALTER, Michel – VON LEWINSKI, Silke: *European Copyright Law*. Oxford, 2010. 969. o.

Verica Trstenjak főtanácsnok indítványában⁸ rögzítette, hogy a „részben történő többszörözés” fogalmának tág értelmezése nem torkollhat olyan „abszurd és eltúlzott műszaki” értelmezésbe, amely alkalmazási körén belül kiterjed minden, még a szerzői jogi védelem alatt álló mű kis és jelentéktelen töredékét érintő többszörözésre is. A főtanácsnok álláspontja szerint a művek részben történő többszörözésének is olyan tartalommal, felismerhetőséggel, valamint – szerzői jogi védelem alatt álló mű részeként – meghatározott szellemi méltósággal kell bírnia, amely megköveteli a szerző védelmét. Álláspontja szerint a vizsgálatnak két elemből kell állnia. Az *azonosítási komponensnek* arra kell irányulnia, hogy a másolatban szereplő szavak – sorrendjük tekintetében is – azonosak-e a forrással. A *felismerhetőségi komponensnek* pedig arra, hogy a részleges másolat alapján felismerhető-e a szerzői jogi védelem alatt álló mű tartalma. A főtanácsnok a fentiek alapján arra a következtetésre jut, hogy nem lehetséges a részben történő többszörözés kapcsán olyan mennyiségi (de minimis) kritériumot megjelölni, amely annak pontos meghatározására épül, hogy egy mű mekkora részét kell ahhoz többszörözni, hogy részleges többszörözés keletkezzen.

A főtanácsnok véleményében nagyon szemléletes példákat hozott, ezért érdemes azokat röviden idézni. A főtanácsnok helyesen állapítja meg, hogy nem lenne lehetséges egy részlet alapján a forrást beazonosítani, ha egy fehér alapon ábrázolt tárgyról készített fotóból csak a háttérrel mutató részlet kerül kiemelésre. Ha azonban a fotó a tárgy egy részét is ábrázolná, úgy az azonosítási és a felismerhetőségi komponens is megvalósulna. Egy másik példával a főtanácsnok még jobban rámutat, hogy a mennyiségi szempontok önmagukban miért nem lehetnek elégségesek a részleges többszörözés megítélésére. Míg ugyanis a „Et tu, Brute?” és a „Távközlési cégcsoport eladás” részletek a szavak számát tekintve azonos hosszúságúak, addig az első alapján egyértelműen azonosítható William Shakespeare *Julius Caesar* című drámája, a második alapján azonban ilyen megállapítás nem tehető.⁹

Az ítélet a legtöbb tekintetben elfogadja a főtanácsnok álláspontját. Az EUB előbb rögzíti, hogy a védelem kizárólag olyan műre terjed ki, amely eredetinek tekinthető abban az értelemben, hogy az a szerző saját alkotása.¹⁰ Ezt követően az ítélet rögzíti azt is, hogy e követelményt a művek részleteire is alkalmazni kell, mivel az Infosoc irányelvben és a tárgy vonatkozásában irányadó más irányelvekben sincs utalás arra, hogy e részekre más szabályok vonatkoznának, mint az egész műre. Következésképpen ezek akkor részesülnek szerzői jogi védelemben, ha jellegüknél fogva szerepet játszanak az egész mű eredetiségében.¹¹ Az ítéletben a bíróság azt is

⁸ C-5/08. *Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening* ügyben 2009. február 12-én kiadott főtanácsnoki vélemény ECLI:EU:C:2009:89 58. pont.

⁹ Uo. 20. és 22. lábjegyzetek.

¹⁰ C-5/08. *Infopaq*-ügy, 37. pont.

¹¹ Uo. 38–39. pontok.

rögzítette, hogy az újságcikkekben szereplő egyes szavak – mint műrészletek – önmagukban nem tekinthetők az azokat használó szerző alkotásának, kizárólag azok kiválasztásán, elrendezésén és kombinációján keresztül van lehetősége a szerzőnek alkotó szelleme eredeti módon történő kifejezésére és olyan eredmény létrehozására, amely szellemi alkotásnak tekinthető. A szavak tehát jellegüknél fogva nem tekinthetők olyan elemeknek, amelyekre a védelem kiterjed.¹²

Nem sokkal később az EUB a *Premier League*-ítéletében megerősítette a fentieket. Ez utóbbi ítéletében a bíróság azt is kimondta, hogy a részletek szerzői jogi oltalma kapcsán annak van jelentősége, hogy az egyidejűleg érzékelhető részletek maguk megfelelnek-e az eredetiség kritériumának.¹³

1.2. Az Szjt. ma hatályos rendelkezésének kialakulása

Az Szjt. 16. §-ának azon bővítése, amely szerint a szerzői jogi védelem alapján a szerző kizárólagos engedélyezési joga nemcsak a mű egészének, hanem a mű valamely *azonosítható részének* felhasználása engedélyezésére is kiterjed, az Szjt. 2003-as, az uniós csatlakozást előkészítő módosításával került megfogalmazásra.¹⁴ Az Szjt. 1999-es elfogadását követően ez volt a szerzői jogi törvényt érintő első jelentősebb módosítási csomag, mai szemmel nézve meglepően részletes, több hónapon keresztül folyó, több személyes egyeztetést is tartalmazó szakmai egyeztetés mellett.

A jogszabályt előkészítő Igazságügyi Minisztérium (a továbbiakban: IM) által nyilvánosságra hozott első, még csak a szerzői jogi törvényre vonatkozó javaslatokat összegző változat (2003. március 14-i dátummal) az Szjt. 16. §-át nem érintette, az Infosoc irányelv 2. cikkének való megfelelést a többszörözési jogról szóló 20. § olyan tartalmú módosításával kívánták megoldani, amely szerint többszörözésnek minősült volna a „mű egészének *vagy valamely részének* anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése”. A javaslat tehát az „azonosítható részlet” helyett a „valamely rész” fordulatot alkalmazta, amely mind tartalmilag, mind terjedelmileg más halmazt fed le. Fontos megjegyezni, hogy a javaslat az Infosoc irányelv átültetését e tekintetben szűken oldotta volna meg, hiszen – szemben a jelenleg hatályos szabályozással – az azonosítható részletre vonatkozó kiterjesztés csak a többszörözésre terjedt ki.

¹² Uo. 44–45. pontok.

¹³ C-403/08. *Football Association Premier League Ltd és társai kontra QC Leisure és társai* ügyben, valamint a C-429/08. *Karen Murphy kontra Media Protection Services Ltd* ügyben 2011. október 4-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2011:631 157. pont.

¹⁴ 2003. évi CII. törvény egyes iparjogvédelmi és szerzői jogi törvények módosításáról.

Az IM tervezetét véleményező szervezetek közül több¹⁵ is jelezte, hogy miközben a javasolt módosítással alapvetően egyetért, a konkrét megvalósítás egy *a contrario* értelmezéssel olyan – téves – értelmezéshez is vezethet, amely szerint a mű részének bármilyen egyéb (nem a többszörözés körébe tartozó) felhasználása nem tartozna az engedélyezési jogok körébe. A hibás értelmezés kiküszöbölése érdekében ezért több szervezet – például az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület és a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület – is azt javasolta, hogy a részlet felhasználására vonatkozó szabály a vagyoni jogokra vonatkozó általános rendelkezéseket tartalmazó 16. §-ban kapjon helyet.

Az IM által nyilvánosságra hozott második, még mindig csupán a szerzői jogi törvényt felölelő tervezet (2003. április 14-i dátummal) – elfogadva a szakmai egyeztetés során beérkezett, egybehangzó véleményeket – a mű részletének felhasználására vonatkozó rendelkezést általános szabállyá emelte, és a 16. §-ban helyezte azt el. Ezzel párhuzamosan a 20. § módosítására irányuló javaslat kikerült a csomagból. Ebben az előterjesztésben a tervezet még több alternatív verziót is tartalmazott, az alábbiak szerint: „[...] mű egészének vagy valamely (azonosítható/felismerhető) részének anyagi formában [...]”.

Az Sztj. ma ismert szövegének megfelelő előterjesztés az IM által nyilvánosságra hozott, 2003. május 23-i dátummal ellátott változatban jelent meg, majd az kapott helyett a Kormány számára készített, 2003. június 16-i dátummal ellátott előterjesztésben is.¹⁶ Az előterjesztés indokolása szerint az „*INFOSOC-irányelv 2. cikke a többszörözés jogát nemcsak a mű vagy egyéb teljesítmény egésze, hanem valamely része tekintetében is kifejezetten megadja a szerzőnek, illetve a többi jogosultnak. Az Sztj. 18. §-ának (1) bekezdése ezt külön nem említi a többszörözés jogának szabályai között, mivel általános joggyakorlati tanként vált elfogadottá, hogy a mű valamely azonosítható, felismerhető részének felhasználására is kiterjednek a szerző vagyoni jogai. A tervezet ezért az irányelv szóban forgó rendelkezésének a vagyoni jogokra vonatkozó általános szabályok körében tesz eleget, a törvény szövegében megjelenítve az említett joggyakorlati tételt: a szerzői jogi védelem alapján a szerzőt nemcsak a mű egészének, hanem valamely azonosítható részének felhasználására is kizárólagos jog illeti meg [lásd a tervezet 52. §-ában az Sztj. 16. §-a (1) bekezdésének módosítását]*”.

Az Országgyűlés elé a fentivel azonos normaszöveg és indokolás került betervezésre.¹⁷

¹⁵ Az észrevételt először az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület fogalmazta meg, melynek jogi igazgatója akkor a jelen kötet ünnepeltje, Faludi Gábor volt.

¹⁶ IM/EUR/2003/TERVEZET/309/11.

¹⁷ Lásd <http://www.parlament.hu/irom37/5086/5086.pdf> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

2. A részlet azonosíthatóságának kérdése

A mű részletének azonosíthatósága több szempont alapján vizsgálható, ezek együttes figyelembe vétele kellő pontossággal körberajzolja a védelem határait.

2.1. Terjedelmi vizsgálat

Nyilvánvalónak látszik, hogy minél terjedelmesebb egy mű részlete, az annál könnyebben azonosítható a mű egészével. Másként kifejezve, az azonosíthatóság legegyszerűbben mennyiségi szempontok alapján vizsgálható.

A Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) eljáró tanácsának egy konkrét ügyben arról kellett állást foglalnia, hogy egy könnyűzenei mű nyolc ütem hosszúságú részlete szabad felhasználásként (idézésként) hasznosítható-e. Az említett ügy ugyan elsősorban az idézés mint szabad felhasználás kérdéseire koncentrált, azonban kiemelésre érdemes, hogy az eljáró tanács az egész mű hosszához képest nem túl jelentős terjedelmű részlet beazonosíthatóságát nem látta problémásnak.¹⁸ Ebből is látható, hogy a részlet meglehetősen kis terjedeleminél eléri a beazonosíthatósághoz szükséges terjedelmet.

Nehezebb azonban az azonosíthatóság belépési küszöbét meghatározni, noha az elmúlt egy-két évtizedben ennek – elsősorban a könnyűzene területén – nagy jelentősége lett, az úgynevezett sampling¹⁹ technika elterjedése okán.

A jelen tanulmányban alább részletesen bemutatott *VMG v. Ciccone* ügyben például a bíróságnak egy 0,23 másodperc hosszúságú részlet kapcsán kellett szerzői jogilag releváns megállapításokat tenni. A jelen tanulmány szerzői azon az állásponton vannak, hogy egy közel öt perc hosszúságú könnyűzenei alkotás terjedelmének 0,07% százalékát sem elérő részlete kívül esik a beazonosíthatóság, ebből következően a szerzői jogi engedélyezési jogok határán. Ezt az álláspontot az is alátámasztja, hogy a konkrét ügyben az átvétel igazolására igénybe vett szakértő sem tudott egyértelmű álláspontot kialakítani.

Egy másik konkrét ügyben bírósági eljárásra ugyan nem került sor, mégis alkalmas a belépési küszöbre vonatkozó szempontok szemléletes bemutatására. A konkrét esetben Eddie Johns *More spells on you* című, a hetvenes évek végén kiadott hangfelvételéből vett át hangmintákat az ezredforduló egyik sikerzenekara, a Daft Punk. A mintavétel során alkalmazott technika részben újszerű volt, mert miközben a sampling általában kifejezetten épít a hangminták beazonosíthatóságára, ebben az esetben ezt kifejezetten kerülték az „átdolgozók”. A munka során a kiindulási pont-

¹⁸ Lásd <http://www.sztnh.gov.hu/hu/szakvelemenyt/332004> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁹ Lásd a fogalomról részletesen: BÉKÉS Gergely – MEZEI Péter: A sampling megítélése a magyar szerzői jogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2010) december, 5–32. o.

ként alkalmazott hangfelvételt lényegében atomjaira szedték a producerek, majd az így alkotóelemeire bontott felvételtől – további hangszeres sávok felhasználásával – olyan hangfelvételt hoztak létre, amely semmilyen módon nem emlékeztet az eredeti felvételre.²⁰

Ez utóbbi leginkább azzal az eljárással rokonítható, amikor – a bűnügyi történetek népszerű sémáját átvéve – egy ember az újságból kivágott betűk segítségével kommunikál a külvilággal. Ebben az esetben kétségtávol elmondható, hogy az új gondolat hordozója (a levél, illetve a zenei példánál maradva a *One more time* című világláger) nem jöhetett volna létre a kiindulási pont (az újság, vagy Eddie Johns felvétele) nélkül, mint ahogyan az is, hogy az új gondolat *hordozója*, az elemi részecskék szintjén túlnyomórészt megfeleltethető az eredeti gondolat *hordozójával*. Ezzel együtt az is elmondható, hogy a felhasznált „atomok” egyenként olyan rövidek, hogy azok nem teszik az eredeti művet (vagy hordozót) beazonosíthatóvá, az elemi részecskék akár tömeges felhasználása pedig nem eredményezi az eredeti gondolat reprodukálását.

2.2. Tartalmi vizsgálat

Egy műből átvett rész nyilvánvalóan nemcsak terjedelmi, hanem tartalmi szempontból is vizsgálható.

Miközben egy hosszabb műből szabadon kiragadott pár szavas részlet alapján az eredeti mű az esetek túlnyomó többségében legfeljebb a digitális műbeazonosítási technológiák számára lesz beazonosítható, aközben a mű lényegét hordozó – akár meglepően rövid – részletek a nagyközönség számára is könnyen azonosíthatóvá teszik a művet. Ha a részlet a mű lényegi gondolatát tartalmazza tömörített módon, úgy a beazonosítás is könnyebb.

Bizonyos – elsősorban lírai, illetve zenei – műfajokra jellemző, hogy a mű gondolatát a szerző elkülönült szerkezeti egységbe, a refrénbe sűríti. Mivel a refrén – a teljes művel összevetve – szükségszerűen maga is rendkívül tömör, az ebből való kiemelés valóban akár egy-két szó hosszúság esetén is azonosíthatóvá teszi a kiindulási pontként szolgáló művet. A klasszikus magyar szépirodalomból vett példákkal jól illusztrálhatóak a fentiek. A „Hess, madár!” rövid részlet tökéletesen alkalmas Arany János *Vörös Rébék* című művének beazonosítására, hiszen az egyes versszakok végén ismétlődő refrén a mű alapgondolatát tömöríti. De természetesen nem

²⁰ A világhálón számtalan szerkesztőprogramok segítségével vizualizált példa található mindezek alátámasztására. Lásd például YOSH: Watch How Daft Punk ‘Could’ Have Flipped The Sample To „One More Time” – *EDM News, Magnetic Magazine*, (2014) január 4. <https://www.magneticmag.com/2014/01/watch-how-daft-punk-could-have-flipped-the-sample-to-one-more-time-edm-news/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

csak a ballada mint műfaj alkalmas a szemléltetésre, hiszen „A hetedik te magad légy!” felszólítással is kétségkívül azonosíthatóvá válik József Attila *Hetedik* című verse.

A másik oldalról megközelítve a kérdést, ha a kiemelt részlet nem alkalmas önálló gondolat hordozására, úgy arra sem lesz alkalmas, hogy szerzőjük egyéniségét tükrözze, ebből következőleg pedig a beazonosítás képességével sem rendelkezhet. Ezt példázhatja a mozifilmek posztereinek elkészítése kapcsán szinte zsánerré erősödött marketinges megoldás, ahol az adott főhős a poszter/borító középpontjából hol dühösen, hol eltökélten, hol vicces mosollyal stb. tekint le a nézőre, avagy a történet fontosabb szereplői a központi szereplő(k) körül elhelyezkedve, egyetlen képbe sűrítve igyekeznek visszaadni a film mondanivalóját. Mindezt kiválóan érzékeltethetik *A Gyűrűk Ura* trilógia epizódjaihoz, illetve a *Csillagok háborúja* hetedik epizódjához készített DVD-lemezborítók. Ezek esetében a szerkesztés logikája semmiképpen sem tekinthető azonosítható műként. Hogy egy-egy karakterről világossá válik, melyik filmről beszélünk, nem a poszter/borító készítőjének egyéni, eredeti alkotómunkájának tudható be, hanem a filmekből ismert jellegzetes alakok ismertségének.

A Gyűrűk Ura – A Gyűrű Szövetsége (1999) *Csillagok háborúja – Az ébredő erő* (2015)

A tartalmi vizsgálat azonban nem állhat meg a mű lényegét hordozó elemeknél. Az azonosítás képessége ugyanis nem csak veleszületett lehet. A mű meghatározott része az intenzív használat során maga is megszerezheti az azonosítás képességét.

A leggyakrabban e jelenséggel talán a populáris művészet területén találkozhatunk, amikor a művekből vett mondások szállóigévé nemesülnek. A rendszeres, visszatérő használat okán tudják generációk beazonosítani például a *Brian élete* című filmet az „Ti mind egyéniségek vagytok!” felszólítással, vagy egy másik generáció tagjai a *Casablanca* című filmet az elhíresült utolsó mondatával („Louis, I think this is the beginning of a beautiful friendship.”), vagy a *Micimackó*ból gyakran idézett azon mondat, mely szerint „a Trotechnikus, az mindig Elek”.

Ugyancsak széles körben ismert az *István, a király* című rockoperához készült – az ősbemutató poszterein és a lemezborítón is használt – grafikai alkotás, amely a Szent István-i monogram művészi módosítása. E grafikai alkotás újbóli, a rockopera új színrevitelével kapcsolatos reklámanyagokon történő felhasználásával kapcsolatosan kért SZJSZT-szakvélemény jelezte, hogy „a felperes Szent István aláírását, mint országunk kulturális örökségét csekélyebb részben változtatta meg. Ám az eljáró tanács e változtatásokat elegendőnek ítélte arra, hogy a felperesi grafikát szerzői műként minősítse. Egyrészt az egyéni, eredeti jelleg minimum-követelménye, küszöbértéke alacsony, melyet a Szerzői Jogi Szakértő Testület számos korábbi szakvéleményében megerősített. Másrészt a felperes grafikájának tematikája, színválasztása és grafikai kivitelezése egyéni, eredeti módon juttatja kifejezésre a felperesnek a Szent István és Koppány ellenállásából eredő dilemmával kapcsolatos véleményét. Végző soron a felperes új értelmet adott az aláírásnak, így mind az előadással kapcsolatban, mind a lemezborítóval kapcsolatban alkalmazott grafika emblematikus jelképpé vált”.²¹

Az Egyesült Államokban pedig bírósági döntés rögzíti, hogy Dashiell Hammett *A máltai sólyom* című detektívregényének főszereplő nyomozója önmagában véve még nem tekinthető jogvédett karakternek, mivel a kötetből kiolvasható személyisége és megjelenése (ballonkabát, kalap, fancsali ábrázat, szúrós tekintet stb.) semmiben nem tér el a korszak egyéb regényeiben feltűnt nyomozókhoz képest, továbbá a „történet nem róla szól”. Ugyanakkor a kötet 1941-es, John Huston rendezte filmes adaptációja révén Humphrey Bogart játéka a film noir zsánerének „mintanyomozójává” tette Sam Spade karakterét.²² A példák sora hosszan folytatható lenne, a Lánchíd hídfőjét őrző oroszántól a Gershwin *Rhapsody in Blue* című műve elején hallható glissandóig.

Fontos kiemelni, hogy a most felhozott példák heterogének abban a tekintetben, hogy azok egy része egyéni, eredeti jellegűnek minősül (pl. a lánchídi oroszán), mások azonban ilyen tulajdonsággal önmagukban – a forrásműtől függetlenül – nem rendelkeznek. Vagyis miközben e részletek nem hordozzák a mű eredeti gondolatának sűrítményét, sőt, esetenként önmagukban egyéni, eredeti jelleggel sem rendelkeznek, az azonosíthatóság az adott részlet intenzív használatának köszönhetően megtörténhet.

²¹ SZJSZT-21/16 – Grafika szerzői jogvédelme és felhasználása.

²² *Warner Brothers v. CBS*, 216 F.2d 945 (9th Cir. 1954).

A jelenség a jó hírnevű védjegyek fogalmával rokonítható, amelyek – a védelem alapvető feltételeinek teljesülése esetén, a lajstromozást követően – új, az oltalom igénylése során nem is vizsgált területre is kiterjesztik a hasznosításra vonatkozó monopóliumot. Ehhez hasonlóan, ha a mű maga szerzői jogi oltalmat élvez, az egyes részek az intenzív használattal akkor is önálló védelemre tehetnek szert, ha egyébként önállóan ilyen tulajdonsággal nem is feltétlenül rendelkeznek.

A szerzői jogi oltalom két alapfeltétele közül az eredetiséget az intenzív használat nem érinti, és nem is érintheti, hiszen az utólagos felhasználásnak nincsen ráhatása az alkotás folyamatára. A műrészlet azonban a fentiek szerint megszerezheti azt a képességet, hogy a szerző személyiségét megjelenítse. Ez azonban csak úgy képzelhető el, hogy végső soron a mű egyéni jellege – az intenzív használat okán – összekapcsolódik a teljes művel, és e logikai kapcsolat eredményeként az intenzíven használt részlet maga is felruházódik e tulajdonsággal. Ez a jelenség azonban csak adott, változó kiterjedésű kultúrkörben érvényesül, ebből következően pedig a szerzői jogi vizsgálat helytől és időtől függően akár eltérő végeredményre is juthat.

Ezt követően különösen izgalmas kérdés, hogy a részletek felhasználását milyen eljárásban, milyen módszerek alkalmazásával kell vizsgálni, megállapítani.

3. A felhasználás szakértői vagy laikus kérdés?

Az, hogy valamilyen szerzői jogi felhasználás megvalósult-e, vagy sem, ténykérdés. A bírósági tárgyalóterekben azonban világossá válik, hogy a felhasználás megvalósulásának bizonyítása nagyon sok gyakorlati nehézséget vet fel. Ezek közül jelen tanulmányban csupán egyre koncentrálnunk, nevezetesen arra a kérdésre, hogy a felhasználást „kinek a szemével” szükséges vizsgálni. A kérdés vizsgálata, esetleges eldöntése már csak azért is jelentős, mert, mint az alább is látható lesz, a szakértő a bizonyítandó tényt illetően megfelelő szakértelemmel kell, hogy rendelkezzen, és ennek az ismeretanyagnak a segítségül hívásával vizsgálja a rá bízott feladatot. Ezzel szemben a laikus elemzés nem feltételezi (habár elviekben nem is zárja ki) a bizonyos fokú (szak)ismeret meglétét. A kétféle vizsgálat között ezért elviekben fellelhető minőségbeli különbség. Ezenfelül a szakértő feladatánál fogva objektív módon köteles véleményt formálni a bizonyítandó tényről, ami a laikusoktól nem várható el. A laikusok legtöbb esetben szubjektív (érték)ítéletük alapján nyilvánítanak véleményt a ténykérdésről.

3.1. A szakértői elemzés

A szakértői elemzés talán legnagyobb előnye, hogy a szakértő rendelkezik az adott műfajú mű (például zenemű, fotóművészeti alkotás stb.) részletes vizsgálatához szükséges műszaki berendezésekkel, speciális szoftverekkel, mélységében ismeri továbbá az alkotási folyamatot is. A gyakorlatban így nem csupán teljes művek, hanem akár a művek létrehozásához felhasznált „elemi részecskék” (például hanghullámok, pixelek, programkódok stb.) is összevethetőkké válnak. Az ilyen módszerrel készített szakértői elemzés az előzőekből következően általában technokrata jellegű, műszaki jellemzőket felhasználva állapítja meg két mű kapcsolatát, illetve annak hiányát. Az ilyen elemzés nagy hátránya, hogy akár teljesen figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, hogy a vizsgálat tárgya, a mű, milyen kulturális közegben született meg, igen korlátozottan képes továbbá csak leírni azt a kapcsolatot, ahogyan az alkotó elme a művet létrehozta. A szakértői elemzés további hátránya lehet, hogy a szakértő szélesebb körű ismeretei folytán olyan hasonlóságokat is kiolvashat, igazolhat a vitatott művek között, amelyekről a másodlagos alkotónak nem is volt tudomása. Általánosan elfogadott vélemény, hogy az önállóan létrehozott szerzői művek, függetlenül más művekhez való hasonlóságuktól, szerzői jogvédelemre tarthatnak számot. Ez különösen igaz lehet például az olyan művészeti ágakban, mint a zene, ahol – legalábbis elvben – jelentős számú, de nem végtelen változata létezik a hangoknak.

Ezt kiválóan igazolja a *Selle v. Gibb* ügyben hozott döntés. Itt a felperes Arrand Parsons, a klasszikus zene professzorának szakértői elemzésére támaszkodóan igyekezett bizonyítani a jogvitában érintett dalok feltűnő hasonlóságát. A Seventh Circuit ugyanakkor jelezte, hogy a felperesnek azt is bizonyítania kell, hogy az alperes észszerű keretek között hozzáfért a forrásműhöz.²³ A bírósági döntés szerint a felperes nem tudta cáfolni azokat az alperesi tanúvallomásokat, amelyek igazolni igyekeztek, hogy a Bee Gees zenekar független alkotómunka révén hozta létre a *How Deep is Your Love* című dalukat, és hogy a híres zenekar soha nem hallotta a felperes művét.²⁴

Kevésbé valószínű például feltűnően hasonló irodalmi alkotások önkéntelen, szándékolatlan megalkotása, mivel a rendelkezésre álló szavak kombinációi lényegesen nagyobb mozgásteret biztosítanak az irodalmi szerzők számára. Ennek ellenére ismert olyan döntés, amely irodalmi művek esetén sem zárta ki a már létező művek önkéntelen újraalkotásának a lehetőségét. Ahogy arra a *Sheldon v. MGM* ügyben dicta formájában a Second Circuit utalt: „Ha bármilyen csoda folytán valaki, aki sosem hallott még róla, újraalkotná Keats »Óda egy görög vázához« című művét, ő maga is »szerzővé« válna, és ha a művét levédeti [helyesen: regisztrálja], akkor

²³ Ronald H. Selle v. Barry Gibb, et al., 741 F.2d 896 (1984), 901.

²⁴ Uo. 899.

senki más nem másolhatná az ő versét, habár ettől Keats művét még le lehetne másolni.”²⁵

A szakértői elemzés másik nagy előnye, hogy – ideális esetben – a szakértő mélyen ismeri az adott műfaj történetét is. Ennek azért van jelentősége, mert gyakran csak ezen a módon különíthetők el egymástól például az egyéni, eredeti jelleggel nem bíró, műfajfüggő zsánerek, általánosan alkalmazott panelek és a szerzői jogi védelmet élvező részletek. Esetenként ugyancsak mély szaktörténelmi ismeret szükséges például a népművészeti minták, sablonok elkülönítéséhez, amelyek átvétele nem teszi szükségessé a szerzői jogi engedélyezést. A posztmodern irodalomban gyakori (jelöletlen) vendégszövegek felismerése, elkülönítése ugyancsak szakértői feladat.

A műszaki jellemzőkön nyugvó elemzés és a „történeti” szempontok együttes alkalmazása megfelelő ténybeli alapot ad az eljáró bíróságoknak a megalapozott döntéshez. Ez a megközelítés szépen illeszkedik továbbá a szerzői jog objektív szankció-rendszeréhez is.

3.2. A laikus elemzés

A laikus elemzés annak vizsgálatára épít, hogy a nyilvánosság általános képességekkel, illetve felkészültséggel rendelkező tagjai össze tudnak-e kapcsolni két művet. Meglepő, de az amerikai joggyakorlat számára kiemelkedő jelentőségű az imént említett általános képesség vagy felkészültség kérdése. Hosszú ideig az amerikai joggyakorlatban Learned Hand bíró *ordinary observer*, vagyis átlagos megfigyelő tesztje uralkodott. E szerint a művek közötti lényeges hasonlóság csak annyiban volt megállapítható, amennyiben „az átlagos megfigyelő, hacsak nem a különbségek észlelésére fókuszál, hajlamos lenne figyelmen kívül hagyni azokat, és a művek esztétikai megjelenését azonosnak ítélné”.²⁶ Ezt a megközelítést azonban az elmúlt évtizedekben az amerikai bíróságok az *average lay observer*, vagyis az átlagos laikus megfigyelő tesztjével váltották fel, aminek alapján a kérdés az, hogy „egy átlagos hallgató megítélése szerint az állítólagos másolat a szerzői jogilag védett műből származik-e [vagy sem]”.²⁷

²⁵ „If by some magic a man who had never known it were to compose anew Keats’ *Ode on a Grecian Urn*, he would be an »author« and, if he copyrighted it, others might not copy that poem, though they might of course copy Keats.” Lásd *Sheldon v. Metro-Goldwyn Pictures Corp.*, 81 F.2d 49 (1936) 54.

²⁶ *Peter Pan Fabrics, Inc. v. Martin Weiner Corp.*, 274 F.2d 487 (1960) 489.

²⁷ *Ideal Toy Corp. v. Fab-Lu Ltd.*, 360 F.2d 1021 (1966) 1022; *Saul Steinberg v. Columbia Pictures Industries, Inc.*, 663 F. Supp. 706 (1987) 711.

A laikus elemzés végső soron azt vizsgálja, hogy a nyilvánosság adott kulturális környezetben élő tagjai, átlagos „műveltségű” emberek számára a később keletkezett mű visszaidézi-e a forrásművet. Miközben a vizsgálat ebben a megfogalmazásban kulturális szempontúnak tűnik, valójában elsősorban, vagy épp kizárólag, vagyoni jogi kérdésekre összpontosít: ha a később keletkezett mű olyan módon épít a korábbira, hogy annak piacát részben vagy egészben elvonja, úgy a laikus elemzés alapján a jogsértést meg kell állapítani.

A laikus elemzésre az amerikai joggyakorlat szerint bármikor sor kerülhet. Ugyanakkor abban az esetben, ha a forrásműhöz való észszerű hozzáférés nem bizonyítható, viszont korábbi közös forrás, bármiféle váratlan elem, avagy a másodlagos mű egyedisége/összetettsége hiányában is nyilvánvaló, hogy a származékos mű nem készülhetett önállóan, s a feltűnő hasonlóság (*striking similarity*) még csak véletlen sem lehet, akkor az eljárás folytatható.²⁸ Ebben az esetben azonban feltétel, hogy a felperes szakértői véleménnyel bizonyítsa ezt a hasonlóságot.²⁹

A laikus elemzés során nem lehet előzetes elvárás a forrásmű ismerete, mivel csak ezen a módon zárhatóak ki az eltérő kulturális háttérből adódó különbségek. Ebből is következik, hogy a laikus szempontok beemelése jelentősen szélesíti az átvevő mozgásterét. Ha ugyanis az átvett rész az eredeti műnek sem területi, sem minőségi szempontból nem volt jelentős része, úgy a jogsértést jellemzően nem állapítják meg.

A fentiek mellett, vagy annak ellenére, a laikus vizsgálat sem képes azt a folyamatot értékelési szempontjai közé beemelni, ahogyan az alkotó elmét érő (kulturális) hatások önkéntelenül saját gondolattá formálva, de még az eredeti minta elemeit is tükrözve megjelennek a művekben. Az önkéntelen, szándékolatlan átvétel, ha nem is gyakori, kétségkívül létező jelenség, amelyre az igazságszolgáltatásnak tekintettel kell lennie.

Végül meg kell említeni, hogy a laikus szempontok beemelése nem csak esküdt-bírói rendszerben képzelhető el. Az alábbiakban több olyan pert is bemutatunk röviden, ahol a hivatásos bíró maga értékelte az átvevő és a forrásmű kapcsolatát, a fentebb bemutatott laikus szempontok alapján.

3.3. Az USA esetjoga

Az amerikai bírósági ítélezési gyakorlatban mindennapos, hogy a felhasználás tényét szakértő tanú véleménye alapján állapítják meg. Ez történt például a Ninth

²⁸ *Arnstein v. Porter*, 154 F.2d 464 (1946) 468; *Jimmy Testa, et al., v. Danny Janssen, et al.*, 492 F. Supp. 198 (1980) 203; *Selle v. Gibb*, (1984) 904.

²⁹ *Testa v. Janssen*, (1980) 203.

Circuit előtt zárult *VMG v. Ciccone* ügyben,³⁰ amely kiválóan rávilágít a szakértői bizonyítás meglévő korlátaira. A per központi kérdése az volt, hogy a világhírű Madonna ugyancsak világhírű *Vouge* című hangfelvételében felhasználta-e a felperes Love Break című hangfelvételének 0,23 másodperc hosszúságú töredékét. Felperes több szakvéleményt is bemutatott, amelyek összecsengtek abban a tekintetben, hogy a hangminta valóban többszörözésre került. A szakértői vélemények szétartottak azonban abban a kérdésben, hogy megtörtént-e a hangminta önálló felhasználásnak nem minősülő átalakítása is (másik hangnembe történő transzponálása). Sőt, nemcsak a szakértői vélemények voltak különbözőek e kérdésben, hanem a szakértők saját álláspontjukat is módosították az eljárás során. Ahogy a bírósági ítélet megállapítja: „[m]ás szóval, egy magasan képzett és gyakorlott zenész kifejezetten azért hallgatta meg a felvételt, hogy megállapítsa, annak mely része került többszörözésre, és a szakértő nem tudta ezt pontosan megtenni”.³¹ Az ügy eldöntéséhez végül nem volt szükséges a felhasználás pontos terjedelmét megállapítani, ezzel együtt ebben az eljárásban a szakértői bizonyítás zátonyra futott.

A Ninth Circuit által tárgyalta *Newton v. Diamond* ügyben³² sem segített annak megállapításában a szakértői bizonyítás, hogy egészen pontosan milyen felhasználás történt. Az ügy alapkérdése az volt, hogy a Beastie Boys nevű zenekar milyen módon használta fel James W. Newton *Choir* című hangfelvételének egy rövid részletét. Az eljárás során az igazolásra került, hogy a többszörözés megtörtént, abban a kérdésben azonban a szakértők már nem tudtak egybehangzóan állást foglalni, hogy a többszörözésen kívül más is történt-e: „*Nem tiszta*, hogy a hangmintát módosították vagy manipulálták-e, bár a Beastie Boys hangmérnöke állította, hogy a hangszín, a hangmagasság és a ritmus módosítása általánosan elfogadott, illetve, hogy Newton azt állította, hogy a hangmagasságot kis mértékben lefelé módosították.”³³

Az amerikai bíróságok gyakorlata e ponttól szétart, attól függően, hogy önmagában a többszörözés (szakértői) megállapítását elégségesnek tekintik-e a jogsértés megállapításához. Miközben az erre adott válasz sok tekintetben műfajfüggő, a Sixth Circuit előtti *Bridgeport v. Dimension Films* ügyben³⁴ a bíróság arra jutott, hogy a jogsértés megállapításához – bizonyos esetben – elégséges a többszörözés szakértői megállapítása, mivel a hangfelvételen fennálló kizárólagos engedélyezési jogok köre kiterjed a mintavétel jogára is. A bíróság levezetése szerint e szabályozás oka, hogy a mintavételezésre – szinte kivétel nélkül – a minta sikeressége, értékesége miatt kerül sor, ha pedig a mintavételezéshez fűződő jog csak bizonyos mennyiségi korlát felett lenne gyakorolható, úgy ez a kiadói jog kiüresedne. A Sixth Circuit

³⁰ *VMG Salsoul, LLC, v. Madonna Louise Ciccone, et. al.*, 824 F.3d 871 (2016) 880.

³¹ Uo.

³² *James W. Newton v. Michael Diamond*, 349 F.3d 591 (2003).

³³ Uo. 594. (Kiemelés és fordítás a szerzőktől.)

³⁴ *Bridgeport Music, Inc. v. Dimension Films*, 410 F.3d 792 (2005).

az amerikai szerzői jogi szabályozásból³⁵ is le tudta vezetni a kizárólagos jog fent említett kiterjesztő jellegű értelmezését.

A már említett *VMG v. Ciccone* és *Newton v. Diamond* ügyekben a Ninth Circuit azonban más eredményre jutott. Miközben mindkét ügyben a bíróság a többszörözés tényét – szakértői bizonyítás útján – megállapította, mindkét esetben úgy látta, hogy az engedély nélküli többszörözés önmagában nem eredményezte a felperesek szerzői jogainak megsértését. Az eljáró bíróságok arra jutottak, hogy alkalmazni szükséges a *de minimis non curat lex* alapelvet (a továbbiakban röviden: *de minimis*), amely szerint a jogsértés megállapításához az is szükséges, hogy az engedély nélküli többszörözés *a nyilvánosság átlagos képességgel rendelkező tagja* számára felismerhető legyen.

A Ninth Circuit végső soron – a *de minimis* szabály hangfelvételekből történő hangmintázás esetén történő alkalmazhatóságának elismerésével – rendkívül szokatlan módon nyíltan felvállalta a *Bridgeport*-döntésben foglaltakkal ellentétes álláspontját. Ezzel a fórum maga hozta létre a szövetségi fellebbviteli bíróságok közötti megosztottságot (*circuit split*).³⁶ Ez az állapot indokot és lehetőséget szolgáltathat az amerikai Legfelsőbb Bíróságnak arra, hogy a jövőben egy *certiorari*³⁷ kiadásával magához vegyen egy konkrét jogesetet, és azon keresztül igyekezzen egységes jogi álláspontot kidolgozni e területen. Sőt, e jelzés arra is alkalmas lehet, hogy „felnyissa a jogalkotó szemét”, amely esetleg az amerikai szerzői jogi törvény – az *USCA* – módosításával világosan dönthetne a samplingelésről.

A *VMG v. Ciccone* ügyben a bíróság azt állapította meg, hogy az átvett részlet olyan rövid volt (0,23 mp), amely miatt a közönség átlagos képességekkel rendelkező tagja az átvett minta alapján az eredeti művet nem lenne képes azonosítani. Másként kifejezve ebben az ügyben a bíróság tisztán mennyiségi tesztet alkalmazott.

Az átvett hangminta a *Newton v. Diamond* ügyben is viszonylag rövid, kb. hat másodperces volt, de ezt a mintát a Beastie Boys együttes saját felvételében több mint negyven alkalommal szólaltatta meg. Az eljáró bíróság a mennyiségi vizsgálat során azt állapította meg, hogy az átvett minta az eredeti Newton-féle felvételen csak egyszer szólalt meg, vagyis mennyiségi értelemben elenyésző részét teszi csupán ki

³⁵ Section 114(a) of Title 17 of US Code.

³⁶ Uo. 886.

³⁷ A *certiorari* az angol mellett az amerikai jogorvoslati rendszernek is alapvető eleme. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság általi felülvizsgálat nem jog, hanem pusztán lehetőség a pereskedők számára. Amennyiben az egyik fél szeretné, hogy a per a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság elé kerüljön, egy erre irányuló indítványt kell tennie az úgynevezett *writ of certiorari* kiadása érdekében, amellyel szemben ellenfele ellenvetéssel élhet. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság csak akkor adja meg a *certiorarit*, ha erre nézve speciális és jelentős okot talál. Ehhez az kell, hogy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság kilenc bírása közül legalább négy az indítvány elfogadása mellett szavazzon. Ezt *Rule of Four*nak nevezik. Lásd SCHUBERT, Frank: *Introduction to Law and the Legal System*. Seventh Edition. Boston – New York, 2000. 160. o.

a forrásfelvételnek. A bíróság úgy látta, önmagában ez, vagyis a mennyiségi vizsgálat eredménye is elégséges lehet a jogsértés kizárására. A bíróság azonban a mennyiségi teszten túl minőségi vizsgálatot is végzett. Ennek során azt állapította meg, hogy az átvett rész „nem jelentősebb”, mint az eredeti kompozíció bármely másik része. A bíróság nyomatékkal jelezte, hogy a felperes nem tudta igazolni, hogy az átvett rész az egész mű szempontjából kiemelt jelentőséggel bírna, ugyanis az átvett rész egy hosszabb, azonos zenei eszközt használó periódus sok eleme közül az egyik, amelyik semmilyen szempontból nem tér el a többi elemtől.³⁸ A fentiekre tekintettel a bíróság azt állapította meg, hogy az átvétel eredményeként a forrásmű és az új mű nem hasonlítanak egymásra, továbbá, hogy a közönség átlagos képességekkel rendelkező tagja nem lenne képes a két művet összekapcsolni.

Az amerikai fellebbviteli bíróságok gyakorlata a fentiek alapján nem tekinthető egységesnek. Egyes bíróságok a de minimis szabály alkalmazásával azt tekintik elsődlegesnek, hogy a nyilvánosság átlagos képességekkel rendelkező tagjai a forrás és az átvevő művek/felvételek közötti összefüggést felismerhetik-e, ebben a kérdésben továbbá nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontokat is figyelembe vesznek. Más amerikai fellebbviteli bíróságok azonban a de minimis szabályt nem, vagy csak jóval korlátozottabb körben veszik figyelembe. A két különböző útvonal eredője azonban azonos, hiszen azok kiindulópontja minden esetben a szakértői elemzés, vagyis annak a ténynek a szakértői megállapítása, hogy az átvételre sor került-e.

3.4. Magyarország

Magyarországon a polgári perek esetén a szabad bizonyítás, illetve a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve érvényesül.³⁹ (Az új Pp. rendszerében a tényállás szabad megállapításának elve és a bizonyítási érdekek fogalmai mentén az alapvető szabályok nem változnak.) Az előzőekből következően az eljáró bírák az eset körülményeitől függően szabadon választják meg az alkalmazott bizonyítási eljárásokat. A bizonyítási eszközökön belül a tárgyalta ügy szempontjából kiemelkedik a szakértő, aki a perrel érintett jelentős tény megállapításához, értékeléséhez szükséges szakértelemmel rendelkezik.

A szerzői jogi ügyekben az eljáró bíróságok rutinszerűen rendelik ki a Szerzői Jogi Szakértő Testületet (a továbbiakban: SZJSZT) a felhasználás (jellemzően: többszörözés vagy átdolgozás) tényének vizsgálatára. Az SZJSZT-nek lehetőségei korlá-

³⁸ A tárgyalta szempontból nincsen jelentősége, az ügy egésze szempontjából azonban fontos paraméter volt, hogy az alperes felhasználási engedélyt kért és kapott felperestől a műre, ez az engedélyezés azonban elmaradt a hangfelvételteljes jogok vonatkozásában.

³⁹ Pp. 3. § (5) bekezdés.

tozottak, mivel – az eljárására vonatkozó 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet szerint – az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján köteles a szakértői véleményt kialakítani, a tények megállapítására külön bizonyítást nem végezhet, nem tarthat helyszíni szemlét, és nem is idézhető. E szabályozásból következően az eljáró tanács a valóságnak csak azon részét ismerheti meg, amelyet a bíróság által rendelkezésre bocsátott iratokból, adathordozókból kiolvashat.

Az SZJSZT általános eljárási gyakorlata szerint – az eljárására vonatkozó szabályoknak megfelelően – kizárólag szakértői bizonyítást végez, vagyis kizárólag az esetleges felhasználás tényét állapítja meg. Noha az eljáró tanácsok – helyesen – rendszerint szerét ejtik annak, hogy a felhasználás tényszerű megállapításán túl a jogi minősítéssel összefüggő álláspontjukat is rögzítsék a megkereső számára, ez utóbbit a kirendelő bíróságok nem minden esetben veszik figyelembe.⁴⁰

Az SZJSZT a felhasználás rögzítésén túl a közönség átlagos képességekkel felruházott tagjának szubjektív benyomását nem vizsgálhatja, így a magyar igazságszolgáltatás rendszeréből ez a szempont jelenleg szinte teljesen hiányzik.

Üdítő kivételként érdemes megemlíteni azonban az SZJSZT mellett működő Egyeztető Testületet, amely bizonyos ügyekben legalább elvi szinten biztosíthatná a laikus szempontok beemelését. A lehetőség azért csupán elvi, mivel az Egyeztető Testület 1999-es létrehozása óta a mediáció e sajátos formáját soha nem használták a gyakorlatban. Mivel az Szjt. 103. § (1) bekezdése szerint az eljáró Egyeztető Testület tagjait az SZJSZT tagjai közül kell kijelölni, elvileg nem kizárható, hogy adott ügyben kizárólag olyan személyek járjanak el, akik bár a szerzői joghoz általában értenek, a konkrét ügy vonatkozásában mégis laikusnak számítanak (például egy építészeti ügyben az SZJSZT zeneművész tagjai nyilvánvalóan nem minősülnének – a szó hagyományos értelmében – szakértőnek). Fontos hangsúlyozni, hogy az Egyeztető Testület nem arbitrációs, hanem mediációs fórum abban az értelemben, hogy az eljárás célja a szerzői jogi viták egyezség útján történő lezárása, vagyis az Egyeztető Testület kötelező döntést csak akkor hoz, ha az általa javasolt megállapodást a felek hallgatólagosan vagy kifejezetten elfogadják.⁴¹

Összefoglalóan elmondható, hogy ellentétben az Egyesült Államok joggyakorlatával, ahol szakértő bevonása nem minden esetben történik meg, és a tények

⁴⁰ Figyelemre méltó a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának azon kezdeményezése, amely a bírósági kirendelésre indult szakértői eljárások nyomán született szakvéleményeket, illetve az alapul fekvő jogvitákban hozott bírósági ítéleteket veti össze abból a szempontból, hogy a bíróságok milyen mértékben támaszkodnak a szakvéleményben foglaltakra. Az adatbázis egyelőre még hézagos, annak ellenére is, hogy a bíróságok egyébként jogszabály erejénél fogva kötelesek lennének ítéleteiket az SZJSZT részére megküldeni. Az említett összehasonlító szakvélemény- és jogesetgyűjteményt lásd https://www.sztnh.gov.hu/hu/szjszt/kereses?field_szakterulet_value=All&field_megkereso_value=All&field_birosagi_hatarozat_value=All (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁴¹ Vö. Szjt. 104. § (3) bekezdés.

megállapítása sok esetben a laikusokra vagy a bíróságra marad, Magyarországon a szerzői jogi vitáknál gyakorlatilag megkerülhetetlen a szakvélemény beszerzése. Ezt a különbséget a fentiekben bemutatott intézményi eltérés (az Egyesült Államokban ismeretlen a szerzői jogi szakértő testület gondolata) mellett a szakvélemények költségei közötti különbségek is indokolhatják. Az SZJSZT eljárási díja a „legdrágább”, öttagú tanács esetében nettó 285 000 Ft. Egy amerikai szakértő egymagában is ennek az összegnek többszörösét kéri el szakvéleményének az elkészítéséért.

3.5. A műfaji függőségek és azok hatása a jogalkalmazásra

A laikus vizsgálatra akkor van lehetőség, ha a publikum a védett alkotásokat megismerheti, azokat érzékelheti. A művek azonban – műfajuktól függően – eltérő módon jelennek meg a közönség előtt. A fő különbség nem abban érhető tetten, hogy a laikus közönség elsősorban mely érzékszervével tapogathatja le a védett alkotást, hanem hogy egyáltalán találkozik-e olyan megjelenési formájával a műnek, amelyre a védelem kiterjed.

Amióta a modern szerzői jog megszületett, a védelmi ernyő alá tartozó műfajok száma alig-alig bővült. Hagyományosan e körbe tartoznak az irodalom, a művészet és a tudomány kifejeződései. Igaz ez annak ellenére is, hogy a művek rögzítésére használt technológiai eszközök (fénykép, hanglemezzel, filmszalag, s mindezek digitális megfelelői) bővülésével a művek megjelenési formái megszorodtak. Az is igaz, hogy a hozzájuk kapcsolódó szerzői jogvédelem tartalma részlegesen eltér egymástól. Ám ettől függetlenül egy hanglemez és egy filmfelvétel is általában művészeti alkotásokat tartalmaz.

E rendszert alapvetően módosította a számítógépi programalkotások befogadása a védett alkotások körébe, amelyről először a számítógépi programok jogi védelméről 91/250/EGK irányelv,⁴² majd ezt követően a TRIPS egyezmény,⁴³ végül a Szellemi Tulajdon Világszervezete Szerzői Jogi Szerződése⁴⁴ rendelkezett.

E tanulmánynak nem célja a számítógépi programalkotások szerzői jogi védelmével összefüggő kérdések kifejtése, a tárgyalt téma szempontjából azonban a szoftverek kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Az EUB a szoftverek szerzői jogi védelmét sok ügyben, sok szempontból megvizsgálta, mely vizsgálatok rendre arra az ered-

⁴² 91/250/EGK (1991.05.14.) számítógépi programok jogi védelméről 1. cikk (1) bekezdés.

⁴³ 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesi Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről, Megállapodás a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól 10. cikk.

⁴⁴ 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről 4. cikk.

ményre jutottak, hogy a szoftverek szerzői jogi oltalma sok tekintetben korlátos.⁴⁵ Ilyen korlátoltságot rögzített az EUB a *Bezpečnostní softwarová asociace kontra Ministerstvo kultury* ügyben,⁴⁶ amelyben megállapította, hogy valamely számítógépi program grafikus felhasználói felülete nem minősül a számítógépi programok kifejezésének, és a szoftver irányelv alapján nem részesülhet a számítógépi programok szerzői jogi védelmében. És bár az EUB külön felhívta a figyelmet arra, hogy a grafikus interfészek – ha szoftverként nem is – grafikus műként, az Infosoc irányelv szerinti feltételek teljesülése esetén védelem alatt állhatnak, az ehhez szükséges egyéni, eredeti jelleg csak a számítógépi programalkotásokhoz alkalmazott grafikus felület egy része esetén detektálható. Hasonló ítélet ismert az Egyesült Királyságból,⁴⁷ és hazánk viszonylatában az SZJSZT több szakvéleményében ugyancsak ezzel megegyező álláspontra jutott.⁴⁸ A *USCA* rendelkezéseit az amerikai joggyakorlat szintén következetesen követi.⁴⁹ Összességében a jogirodalom is ezt az álláspontot fogadja el helyesnek.⁵⁰

Részben a fentiekből következően minden szoftver esetén védett a számítógépi programalkotás forráskódja és gépi kódja, a közönség tagjai azonban önmagukkal ezekkel az esetek túlnyomó többségében nem találkoznak. A közönség tagjai jellemzően azzal a grafikus interfésszel találkoznak, amely nem minősül a szoftver védett kifejezési formájának, ebből következően pedig szoftverként az Európai Unió területén nem állhat védelem alatt. A közönség által megismerhető grafikus interfész továbbá csak az esetek egy – talán nem is nagyobb – részében áll grafikai műként

⁴⁵ Erről lásd részletesen BÉKÉS Gergely: Szoftverek szerzői jogi védelme a gyakorlatban. In LEGEZA Dénes (szerk.): *A szerzői jog gyakorlati kérdései – Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből (2010–2013)*. Budapest, 2014. 150–163. o.

⁴⁶ C-393/09. *Bezpečnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany kontra Ministerstvo kultury* ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2010:816.

⁴⁷ *Navitaire Inc. v. easyJet Airline Company and Others*, [2004] EWHC 1725 (Ch).

⁴⁸ „A felperesi szoftver vizuális megjelenése ugyanakkor szorosan követi a megvalósítandó funkciókat, igazodik a megjelenítési környezethez és a hasonló szoftverekben alkalmazott megoldásokhoz, ezért összességében sem rendelkezik olyan egységességgel, eredetiséggel, amely önálló szerzői jogi védelmet biztosítana a számára.” Lásd SzJSzT 19/13 – Számítógépi program jogi védelme, SzJSzT 27/13 – Számítógépi program jogi védelme.

⁴⁹ *Computer Associates International, Inc., v. Altai, Inc.*, 982 F.2d 693 (1992); *Sega Enterprises Ltd. v. Accolade, Inc.*, 977 F.2d 1510 (1992); *Apple Computer, Inc. vs. Microsoft Corporation*, 35 F.3d 1435 (1994); *Lotus Development Corporation v. Borland International, Inc.*, 516 U.S. 233 (1996).

⁵⁰ MYLLY, Ulla-Maija: Harmonizing Copyright Rules for Computer Program Interface Protection. *University of Louisville Law Review*, 48. (2010) 4., 877–908. o.; SAMUELSON, Pamela – VINJE, Thomas – CORNISH, William: Does Copyright Protection Under the EU Software Directive Extend to Computer Program Behaviour, Languages and Interfaces? *European Intellectual Property Review*, (2012) 2., 158–166. o.; VEZZOSO, Simonetta: Copyright, Interfaces, and a Possible Atlantic Divide. *JIPITEC*, (2012) 2., 153–161. o.; DUBUISSON, Thomas: IP protection for graphical user interfaces in the EU, US and China. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, (2015) 10., 769–770. o.

védelem alatt. Ezt a *BSA v. Ministerstvo kultury* döntés is megerősítette,⁵¹ mely megközelítés az angol joggyakorlatba is beszivárgott.⁵² Hasonlóképp, az Egyesült Államok legfrissebb esetjoga is ebbe az irányba mutat. A Federal Circuit az *Oracle v. Google* ügyben hangsúlyozta, hogy „a parancsok sora, amely arra utasítja a számítógépet, hogy az egy kívánt műveletet végrehajtson, tartalmazhat olyan kifejezést, amelyet szerzői jogvédelem illethet. [...] Egyetértünk az Oracle-lel, hogy a Ninth Circuit joggyakorlata alapján egy eredeti mű – még ha funkcionális szereppel is bír – szerzői jogvédelemre méltó, amennyiben a szerzőjének több út állt rendelkezésére, hogy kifejezze az alapul fekvő ötletet”.⁵³

Az természetesen nem meglepő, sőt, talán közhelyeszerű megállapítás, hogy a közönség az eltérő műfajú védett alkotásokkal eltérő módon találkozik, azokat eltérő módon észleli. A vizsgált szempontból most azonban az következik, hogy ha a szerzői jogi védelemből irányuló vizsgálatokra egységes eljárásrendet kívánunk fenntartani, úgy nem választhatjuk kizárólagos megoldásként a laikus elemzést, hiszen az, legalább a szoftverek esetén – az észlelés sajátos okai miatt – nem vállalható következményekkel, a szerzői jogi oltalom drasztikus szűkülésével járna.

Ugyanez igaz lehet egyébként más műtípusok esetén is, ahol az azonosíthatóság problematikája jelzi világosan, milyen jelentős különbségek képzelhetők el a laikus és a szakértői értékelés között. Különösen igaz lehet ez például a képzőművészetek világában. Például azt, hogy egy festmény egy korábbi alkotás szolgálja másolata-e, egy laikus vajmi kevés sikerrel tudja saját kútfőből eldönteni. E téren ugyanis csak jelentős szakmai tapasztalatokkal rendelkező személyek – egyébként gyakran egymásnak is ellentmondó – véleményére támaszkodva lehet dönteni a jogvédelem fennállásáról. Nem tökéletes a következő példa, mivel Leonardo da Vinci művei a reneszánsz mester 1519-es halála okán már a közkinccs részét képezik (illetve sosem volt szerzői jogvédelem tárgya). Mégis érdekes lehet a sokak által da Vincinak tulajdonított *Salvator Mundi* friss esete, amelyet 2017. november 15-én árverezett el a Christie's 450,3 millió dolláros rekordösszegért. A kalandos életutat megjárt fest-

⁵¹ C-393/09. 46–47. pont.

⁵² *Navitaire v. easyJet* (2004), [97]–[98] pontok.

⁵³ *Oracle America Inc. v. Google Inc.*, 750 F.3d 1339 (2014) 1367. o. A jogeset elemzését a magyar jogirodalomból lásd SOMKUTAS Péter: Gondolatok egy csatlakozófélületet érintő jogvita kapcsán – *Oracle v. Google. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2015) 3., 5–17. o. A *Federal Circuit* ítéletével szemben a Google azonnal fellebbezést nyújtott be, amely mögött amerikai szerzői jogász professzorok igen meggyőző *amicus curiae*-vel sorakoztak csatasorba. Lásd *Brief of Amici Curiae Intellectual Property Professors in Support of Grant of Petition in case No. 14-410 in the Supreme Court of the United States, Google Inc. v. Oracle America, Inc.* Az *amicus curiae* tartalmával kapcsolatban lásd MEZEI Péter: Digital First Sale Doctrine Ante Portas – Exhaustion in the Online Environment. *JIPITEC*, (2015) 1., 23–71. o. A *Supreme Court* végül 2015. június 29-én elutasította az ügy érdemi megtárgyalásához szükséges *writ of certiorari* kiadását. Lásd *Google, Inc. v. Oracle America, Inc.*, 135 S.Ct. 2887.

ményről ugyanis még a legképzettebb szakértők véleménye is eltér annak eredeti alkotóját illetően. Hosszas kutakodás eredményeként még évekkel ezelőtt egy tudóscsapat kijelentette, hogy a „férfi Mona Lisa”-nak nevezett kép Leonardo kezétől származik, ám mások – francia és német szakemberek – ennek lehetőségét kizárják, és nagyjából abban állapodnak meg, hogy Leonardo valamelyik tanítványa készíthette, és da Vinci legfeljebb a vázlatba dolgozhatott bele.⁵⁴ Való igaz, hogy itt fél évezreddel ezelőtti műről van szó, ám ennek ellenére érzékelhető, milyen komoly szakértelmet igénylő területről van szó, ahol a laikus elem térnyerése – összhangban a szoftverekkel kapcsolatban elmondottakkal – a jogvédelem beszűkülésének a veszélyével járhat.

4. Záró gondolatok

A fenti elemzés elsődleges célja az volt, hogy a szerzői jogi azonosíthatóság különféle szempontjait számba vegye. Ennek kapcsán hangsúlyosan elemezte azt a dilemmát, amely a szerzői jogi eredetiség megállapításának szakértői, illetve laikus bizonyításának módszere közötti választásból fakad.

Egyrészt megállapításra került, hogy a laikusok bevonása a bizonyítási eljárásba számos esetben szélesebb mozgásteret és rugalmasságot biztosít a felhasználói oldal számára, ráadásul az Egyesült Államokban ez a megoldás olcsóbb is, mint egy szakvélemény beszerzése. Ugyanakkor a szakértő az adott területen meglévő szakismertekre támaszkodva viszonylag kiszámíthatóbb álláspontot tud képviselni, mint a sok esetben a megérzéseire támaszkodó laikusok. Harmadrészt világos az is, hogy a magyar eljárásjog nem teszi lehetővé a laikusok bevonását a szerzői jogviták eldöntésébe, hiszen – az elemzésünk szempontjából marginálisnak tekinthető kivételektől eltekintve – ülnökök nem járnak el szerzői tárgyú polgári, illetve büntetőügyekben. Ráadásul a szerzői jogviták eldöntésébe gyakran bevont SZJSZT eljárásrendje sem teszi lehetővé, hogy a szak-, vagyis jogkérdéseken felül az eljáró tanácsok ténykérdéseket illetően bizonyítást folytassanak le. Természetesen az egyes szakvélemények tartalmazhatnak olyan releváns információkat, amelyek mentén a felek vagy az eljáró bíróság a tényeket illetően levonhatják a megfelelő következtetéseket, de ez a feladat mindig az SZJSZT-t megkereső felek feladata.

⁵⁴ POGREBIN, Robin – REYBURNNOV, Scott: Leonardo da Vinci Painting Sells for \$450.3 Million, Shattering Auction Highs. *The New York Times*, (2017) november 15. <https://www.nytimes.com/2017/11/15/arts/design/leonardo-da-vinci-salvator-mundi-christies-auction.html> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*); EMÖD Péter: Áldott állapot. *HVG*, (2017) november 23., 46–47. o.

Érdemes megemlíteni, hogy a 2018. január 1-től hatályos új polgári perrendtartás sem hoz e téren érdemi változást. Az új törvény ugyan lehetővé teszi a magánszakértő, sőt akár az eseti magánszakértő⁵⁵ bevonását is az eljárásba,⁵⁶ azonban a magánszakértő továbbra is csak az adott perben felmerülő szakkérdésről készíthet véleményt.

Érdemes ugyanakkor röviden a magyar perrendtartás és az SZJSZT eljárásrendjén túl is tekinteni. A világ számos pontján alkalmaznak ugyanis speciális bíróságokat a szellemi tulajdonvédelmi jogviták elbírálására. Az Egyesült Államokból ismert és általunk is elemzett esküdtszéki rendszeren túl az International Chamber of Commerce 2016-os jelentése szerint Belgiumban, Kínában és Thaiföldön létezik olyan speciális IP bíróság, amelyen jogilag képzett bírók mellett jogi végzettséggel nem rendelkező bírák is szerepet kapnak az eljáró tanácsban. Így a belga laikus bírák a kereskedelmi jogban, a thaiföldiek a szellemi tulajdonvédelem terén vagy a nemzetközi kereskedelmi jogban kell, hogy jártasak legyenek, Kínában viszont a népi ülnököktől ilyen szakismeret sem elvárt.⁵⁷

Ugyancsak fontos, hogy a legtöbbször nemzetközi elemet is felvonultató szellemi tulajdonvédelmi jogviták megoldására egyre szélesebb körben fordulnak a felek a bíróságon kívüli vitarendezés, elsősorban az arbitrációs eljárások felé. Ennek egyik okaként a WIPO azt jelöli meg, hogy az állami bírakkal ellentétben a feleknek lehetősége nyílik olyan választott bírót felkérni a jogvita eldöntésére, aki a jogi előírások ismeretén túl rendelkezik az adott területen elvárt szakértelemmel.⁵⁸ E választott bírák tehát hangsúlyosan nem a laikus elemet képviselik, azonban egy személyben ötvözik a bíró és a szakértő szerepéből fakadó előnyöket, egyszersmind megbízhatóbbá és kiszámíthatóbbá teszik a jog- és ténykérdések eldöntését.

A fentiek is jelzik, hogy több olyan alternatív megoldás ismert, ahol a laikus és/vagy speciális szellemi tulajdonvédelmi szakismerettel rendelkező szereplő bevonásával igyekeznek a jogalkotók megkönnyíteni a jogviták eldöntését.

Magyarországon – ha korlátozott körben is – a szerzői jogi mediáció kereteit a jogalkotó már 1999-ben megteremtette az SZJSZT mellett működő Egyeztető Testületre vonatkozó szabályok rögzítésével. Ha másért nem, a peres eljárások idő- és költségigénye okán érdemes lenne annak megfontolása, hogy az Egyeztető Testület mediációsából valódi arbitrációs fórummá váljon. Ez egyben arra is lehetőséget biztosítana, hogy a laikus szempontok beemelésére kontrollált keretek között kerüljön sor.

⁵⁵ Vö. 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról 300. § (2) bekezdés és 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről 2. § 4. pont és 4. § (4) bekezdés.

⁵⁶ Vö. új Pp. 302–305. §.

⁵⁷ International Chamber of Commerce: *Adjudicating Intellectual Property Disputes – An ICC report on specialised IP jurisdictions worldwide*. 2016. 16. o. Iparjogvédelmi ügyekben további országokból hozhatók példák nem jogképzett szakemberek bíróként történő alkalmazására. Lásd uo. 17–18. o.

⁵⁸ Vö. <http://www.wipo.int/amc/en/arbitration/why-is-arb.html> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

A megfelelő kontrollt az SZJSZT tagjainak kinevezése útján az igazságügyi miniszter, az eljáró Egyeztető Testület tagjainak kijelölése során pedig a jogvitában érintett felek gyakorolhatnák.

Ha a jelen tanulmány nem is amellett foglal állást, hogy Magyarországon az amerikai esküdtzéki rendszerhez hasonló modellt volna szükséges bevezetni, mégis úgy látjuk, hogy megfontolandó előnyökkel szolgálhat a laikus elem térnyerése a szerzői jogviták világában.

Darázs Lénárd

(habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK)

A generálklauzula szubszidiaritása a tisztességtelen verseny elleni jogban

Faludi Gábornak meghatározó szerepe volt abban, hogy már hallgató korom kezdetén szakmai érdeklődésem a magánjog és annak kapcsolódó területei felé fordult. Csodáltam akkor és azóta is, hogy ő az a jogtudós, aki naprakész és megbízható elméleti és gyakorlati tudással rendelkezik a jog legkülönbözőbb területeiről. Számomra őszinte öröm és megtiszteltetés, hogy hallgató korom óta mindeztől kezdve a közéletben dolgozhattam. A születésének évfordulójára készült ünnepi kötetben az alábbi tanulmányal¹ tisztelgek Faludi Gábor személye és munkássága előtt.

1. A generálklauzula problematikája a jogi szabályozásban

A generálklauzulának nincsen általánosan elfogadott normatív fogalma egyetlen jogrendszerben sem, magát a szabályozási jelenséget azonban a jogtudomány egységesnek tekinti. Generálklauzula alatt olyan jogi normát szokásos érteni, amelynek szövetszerű normatív tartalma konkrétan nem meghatározott, ezért alkalmazása további értékelést és tartalmi pontosítást igényel. A generálklauzula jelenléte a jogi szabályozásban hosszabb történeti előzményekre vezethető vissza.² Bár az élet- és vagyoni viszonyok komplexebbé válása a modern jogrendszerekben maga után vonta a jogi szabályozás strukturálódását, valamint részletessé és konkrétá válását, a generálklauzulák jelensége a mai jogoknak is velejárója.³ Annak ellenére, hogy a generálklauzula legfőbb hátránya annak tartalmi pontatlansága és normatív keretei meghatároz-

¹ A jelen tanulmány az OTKA támogatásával, az OTKA K 112715. számú alapkutató pályázat keretében született.

² Vö. DELI Gergely: *A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára*. Doktori disszertáció. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2009. <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&vid=3487> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³ Elegendő csak a Polgári Törvénykönyvre, azon belül akár csak a szerződési jogra utalni, amely szükségszerű szabályozási módként kezeli a generálklauzula jelenlétét a modern Kódexben. Ehhez lásd VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*. Budapest, 2016. 47., 127., 200. o.

hatóságának nehézsége,⁴ számos előnye mégis azt indokolja, hogy a modern magánjogi és gazdasági jogi szabályozásnak is része maradjon. A generálklauzula egyrészt nagyfokú flexibilitást jelent a jogi szabályozásban, hiszen folyamatos igazodást tesz lehetővé a változó társadalmi, gazdasági, technikai elvárásokhoz. A generálklauzula lehetővé teszi a joggyakorlat (üzleti gyakorlat, bíróságok) számára a széles körű jogfejlesztést. Azokon a területeken, ahol a kazuisztikus jogi szabályozás mellett joghézagok vagy szabályozási törések keletkeznek, viszont a jogalkotói cél egy általános szabály- és értékrend követése, lehetővé teszi a szabályozási hézagok kitöltését és az általános követelmények teljesülését. A generálklauzula ezen utóbbi funkciója különösen élesen jelentkezik és nagy hangsúlyt kap a versenyjogi szabályozásban. Tanulmányunk érdemi részében ezzel a kérdéssel, vagyis a versenyjogi generálklauzulákkal, döntően a tisztességtelen verseny elleni jog generálklauzulájával foglalkozunk.⁵

2. A versenyjog rendszere és eltérő tartalmú (funkciójú) generálklauzulák

2.1. A vállalkozásokra vonatkozó versenyjog komplexitása

Köztudomású, hogy a Tpvt.⁶ maga alapvetően három nagy szempontrendszerre fűzi fel a versenyjog szabályrendjét.

Egyrészt szabályokat fogalmaz meg a közérdek védelme érdekében az olyan piaci versenyt torzító magatartásokkal szemben, amelyek a versenyt mint intézményt közvetlenül támadják meg, és amelyben az egyedi (konkrét vállalkozói) jogsérelmek a közérdek mögött másodlagosak maradnak. Ebbe a körbe tartozik a versenykorlátozás elleni jog (különösen a kartelltilalom és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalma).

Másrészt a Tpvt. feladatának tekinti az olyan magatartásokkal szembeni fellépést is, amelyek célzottan vagy közvetett hatásukban egyedi (konkrét) piaci szereplőket személyükben támadnak, és ezzel nekik individuális jogsérelmet okoznak. Azon

⁴ HEDEMANN, Justus Wilhelm: *Die Flucht in die Generalklauseln als Gefahr für Recht und Staat*. Tübingen, 1933.

⁵ Lásd ehhez BACHER Gusztáv: A tisztességtelen verseny tilalma. In JUHÁSZ Miklós – RUSZTHINÉ Juhász Dorina – TÓTH András: *Kommentár a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvényhez*. Budapest, 2014. A jelen tanulmányhoz felhasználtuk saját korábban írt tanulmányunkat: DARÁZS Lénárd: Generálklauzula a tisztességtelen verseny elleni jogban. *Gazdaság és Jog*, (2010) 3., 18–21. o.

⁶ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozó magatartás tilalmáról.

túl, hogy a támadás üzleti hátrányt okoz a sértett vállalkozásnak, közvetett módon és másodlagosan maga a verseny is megsérül. A versenyjog az ilyen egyedi (konkrét) piaci szereplővel szembeni támadásokat „tiszteességtelennek” minősíti, és általános jelleggel megtiltja. A versenyjognak ezt a jogterületét nevezzük „tiszteességtelen verseny elleni jognak”,⁷ amelyet a magyar jogban a Tpv. II. fejezete (2–7. §) szabályoz. A tiszteességtelen verseny elleni jog jellegét és funkcióját tekintve nagyon közel áll a magánjoghoz (a polgári joghoz),⁸ kis túlzással akár annak részének is tekinthetjük. A versenyjog ugyanis ebben a körben a vállalkozásokat a Ptk. személyiségi jogok védelmére vonatkozó szabályaihoz⁹ hasonló védelemben részesíti. A vállalkozásoknak ugyanis a versenyviszonyokban is alapvető joguk van ahhoz, hogy más piaci szereplő általi zaklatástól függetlenül tevékenykedjenek a piacon. A piac más szereplőinek tiszteletben kell tartaniuk a vállalkozásnak azt a jogát, hogy a piaci versenyben személyében kerüljön megmérettetésre, és a verseny tisztességes keretek között történjen. A „tiszteességes verseny” követelménye a versenyviszonyok szabályozásának alapvető axiómája, amely konkrét vállalkozások közötti egyedi magatartásokban manifesztálódik. A tiszteességtelen támadások a vállalkozás személyét közvetlenül vagy közvetetten célozzák, így sérül a vállalkozásoknak a fent említett piaci viszonyokra értelmezett „személyhez fűződő joga” is. A jogaiban sértett vállalkozás és a jogsértő között egyedi, magánjogi jellegű jogvita keletkezik. A tiszteességtelen verseny elleni jog magánjoghoz kötöttsége abban is megnyilvánul, hogy az ebbe a körbe tartozó jogviták elbírálása polgári jogi bíróságok (tehát nem a GVH) hatáskörébe tartozik, valamint a személyhez fűződő jogok megsértése esetére előírt szankciókhoz hasonló magánjogi jogkövetkezményeket lehet a jogsértővel szemben érvényesíteni (Tpv. 86. §). A tiszteességtelen verseny elleni jog szabályozási struktúrája (Tpv. II. fejezete) egyszerű és könnyen áttekinthető. A 2. §-ban szabályozott „generálklauzulában” a jogszabály kimondja a tiszteességtelen verseny folytatásának általános tilalmát. Ezt követően a Tpv. néhány tiszteességtelen magatartást önálló tényállásban nevesít, és külön szabályoz. A konkrétan nevesített tényállásokkal azt akarja jelezni a jogalkotó, hogy vannak olyan tiszteességtelen piaci magatartások, amelyek tömegesebben és tipizálódva jelennek meg a gazdasági viszonyokban, így nem bízva a jogalkalmazókra a generálklauzula alá történő besorolást, hanem önálló tényállásban tiltja meg ezeket a magatartásokat. Idetartozik a jó hírnév védelme (3. §), az üzleti titok védelme (4. §), a bojkottfelhívás tilalma (5. §), a jellegbitorlás (6. § és 6/A. §) és a versenyeztetési eljárások tisztaságának védelme (7. §).

⁷ Jog-összehasonlító és nemzetközi kitekintéshez lásd HENNING-BODEWIG, Frauke (ed.): *Unfair Competition Law: European Union and Member States*. The Hague, 2006.; SCHMIDT-KESSEL, Martin – SCHUBMEHL, Silvan (Hrsg.): *Lauterkeitsrecht in Europa*. München, 2011.

⁸ Az elméleti problematikához lásd különösen MESTMÄCKER, Ernst-Joachim: *Über das Verhältnis des Rechts der Wettbewerbsbeschränkungen*. *AcP*, 168. (1968), 233–262. o.

⁹ Vö. Ptk. 2:42–54. § és a Tpv. 86. §.

Harmadrészt a Tptv. megfogalmaz olyan tilalmi normákat is, amelyek az üzletfelek döntéseinek tisztességtelen befolyásolása ellen hatnak. Itt hibrid szabályozással állunk szemben, hiszen a törvény az üzleti döntések befolyásolása körében „tisztességtelen” magatartásokról beszél, miközben a GVH hatáskörét és közigazgatási szankciókat irányoz elő. Vagyis egy egyedileg nem, de csoportosan mégis behatárolt személyi kör védelme érdekében a versenykorlátozások elleni joghoz hasonló szabályozási metódust választ a jogalkotó.

A Tptv. fenti szabályrendjét egészíti ki a külön törvényben¹⁰ rendezett kérdéskör a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról,¹¹ implementálva ezzel a magyar jogba a 2005/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvet.¹² Megjegyezzük, hogy miközben a B2B kapcsolatokban a tisztességtelen verseny elleni jog szabályozása továbbra is meghatározóan a nemzeti jogok territóriumára maradt, addig a fogyasztókkal szembeni tisztességtelenség tilalma egyre terebélyesedő szabályozással és joggyakorlattal az európai közösségi szabályozás tárgya lett.¹³

Megjegyezzük, hogy a magyar jogalkotásban több olyan szabályozás is megjelent, amely a kereskedelmi tevékenységet érintve, versenyjog-releváns normákat fogalmaz meg. Ezeknek a szabályoknak a versenyjoggal való kapcsolata azonban teljes mértékben tisztázatlan és meglehetősen kérdéses, és inkább egyfajta piactorzító állami beavatkozásra adnak lehetőséget, mint érdemi versenyvédelemre. A GVH gyakorlata teljesen értelmezhetetlen és tartalmilag nem indokolható ezeken a területeken, ami a bíróságok, beleértve a Kúriát is, mechanikus joggyakorlatában megerősítést nyert. Ebbe a körbe tartozik különösen a jelentős piaci erővel való visszaélés tilalmának szabályozása a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvényben, valamint a beszállítókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalma a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek vonatkozásában a beszállítókkal szemben alkalmazott tisztességtelen forgalmazói magatartás tilalmáról szóló a 2009. évi XCV. törvényben (Tfmtv.). Bár ezen szabályozások dogmatikailag kérdésesek és kidolgozatlanok, azért kellett mégis megidézniük őket, mert a jelen tanulmány tárgyköréhez kapcsolódó generálklauzulával operálnak.

¹⁰ 2008. évi XLVII. törvény a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról.

¹¹ Lásd ehhez részletesen ZAVODNYIK József: *Nagykommentár a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvényhez*. Budapest, 2013.

¹² Lásd ehhez részletesen VÖRÖS Imre (szerk.): *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem*. Budapest, 2007.

¹³ BUSCH, Christoph: *Lauterkeitsrecht in Europa: Acquis communautaire*. In: SCHMIDT-KESSEL, Martin – SCHUBMEHL, Silvan (Hrsg.): *Lauterkeitsrecht in Europa*. München, 2011. 17. o.

2.2. A versenyjogi generálklauzulák jól elhatárolható két csoportja

A jelen tanulmány szűkebb tárgyát a tisztességtelen verseny elleni jog (Tpvt. 2–7. §) generálklauzulájának (2. §) elemzése képezi. A generálklauzula lényegének megragadása szempontjából döntő annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a generálklauzula milyen viszonyrendszerben áll a nevesített tényállásokkal (3–7. §). Ennek a centrális problémakörnek a megértéséhez azt kell látnunk, hogy a Tpvt. komplex szabályrendszere, valamint a fent hivatkozott más jogszabályok valójában kétfajta generálklauzula-típust szabályoznak. Az egyik fajta generálklauzula a jelen tanulmányban tárgyalt Tpvt. 2. §, azaz a tisztességtelen verseny tilalmának a generálklauzulája. Ezzel később foglalkozunk, és jelentősége csak a másik generálklauzula-formával szembeállítva domborodik ki.

2.2.1. GENERÁLIS TILALOM MINT EGYETLEN TÉNYÁLLÁS

A jelen tanulmányban tárgyalt tisztességtelen verseny elleni jog generálklauzulájától alapvetően eltérnek a Tpvt. más anyagi jogi fejezeteiben és a hivatkozott külön törvényekben szabályozott generálklauzulák. Az általános kartelltilalmat megfogalmazó 11. § (1) bekezdés, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalmát kimondó 21. §, valamint az üzletfelek üzleti döntéseit tisztességtelenül befolyásoló magatartás általános tilalmát kimondó 8. § (1) bekezdés az adott fejezetben tiltandó magatartás egyetlen, generális tilalmi tényállását fogalmazzák meg. Nincs a kartellnek, a visszaélésnek vagy a döntésbefolyásolásnak tilalmi tényállás csoportja, hanem csak az egyedüli, generálklauzula jellegű tilalom létezik. Az adott fejezet egyéb rendelkezései ezt az egyetlen generálklauzula-tilalmat bontják ki, konkretizálják, szűkítik vagy finomítják. A 8. § (1) bekezdés, a 11. § (1) bekezdés vagy a 21. § tilalma egyedül áll, az adott tilalom nevesített megjelenési formái nem önálló tilalmi tényállások, hanem az egyetlen generálklauzula jellegű tilalom törvényi példái egy exemplifikatív (példálódzó) jellegű felsorolásban. Ugyanezzel a helyzettel állunk szemben a jelentős piaci erővel való visszaélés tilalmát kimondó szabály (7. §) esetén a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvényben, vagy a fent hivatkozott Tftmtv. esetében is.

2.2.2. A „SZUBSZIDIÁRIUS” TILALMI TÉNYÁLLÁS MINT GENERÁLKLAUZULA

A TISZTESSÉGTÉLEN VERSENY ELLENI JOGBAN

A Tpvt. 2. § a következő normát tartalmazza, amely a jelen tanulmány szűkebb tárgya, és amelyet szokásos a „tiszteségtelen verseny elleni jog generálklauzulájának” nevezni: *„Tilos gazdasági tevékenységet tisztességtelenül – különösen a megrendelők, vevők, igénybevevők és felhasználók (a továbbiakban együtt: üzletfelek), illetve a versenytársak törvényes érdekeit sértő vagy veszélyeztető módon vagy az üzleti tisztesség követelményeibe ütközően – folytatni.”*

A tisztességtelen verseny elleni jog Tpvt. 2. §-ában szabályozott generálklauzula alapvetően eltér az előbb említett többi generálklauzula jellegű tilalomtól. A Tpvt. 2. §-ában található generálklauzula ugyanis csak az egyik tényállás a II. fejezetben szabályozott tisztességtelen piaci magatartások tilalmi tényállásai között. Nincs a generálklauzula és a többi (3–7. §-okban) szabályozott tényállás között alá-fölérendeltségi, vagy általános-különös viszony. A Tpvt. II. fejezetének valamennyi tényállása önálló, különálló tilalmi tényállás. Ebben az összefüggésrendszerben a 2. § generálklauzula tényállása a többi nevesített tényálláshoz való viszonyában valójában nem is „generálklauzulának”, hanem egy önálló, de úgynevezett *szubszidiárius tényállásnak* tekintendő.¹⁴

Ahogy említettük, a generálklauzula a konkrétan nevesített tisztességtelen magatartásokat meghatározó tényállások (pl. a 4. §-ban szabályozott üzleti titok megsértésének tilalma, vagy az 5. §-ban szabályozott bojkottfelhívás tilalma) mellett szubszidiárius tényállásként funkcionál. Vizsgáljuk most meg azt, hogy mit is jelent a Tpvt. II. fejezet generálklauzulájának ezen alapvetően meghatározó jellege! A generálklauzula nem általános háttérszabálya (tehát a szó szűkebb értelmében nem „generálklauzulája”) az egyes tisztességtelen magatartások tényállásainak, hanem maga is pontosan olyan önálló, *sui generis* tényállás, mint a 3–7. §-ok bármelyikében megfogalmazott tilalmi tényállás. Önállóan a generálklauzula tényállására hivatkozva lehet perelni, ez a kereset, illetve az ítélet önálló jogalapja lehet.

A szubszidiaritás alapvető jellemzője továbbá az, hogy amennyiben valamely magatartás beazonosítható egy konkrétan nevesített tényállás (pl. üzleti titok védelme, bojkottfelhívás tilalma stb.) alá, akkor az adott magatartást kizárólag a konkrét tényállás szerint lehet és kell megítélni, amihez nem hívható segítségül a tisztességtelenség általános tilalmát kimondó generálklauzula. Tehát például az üzleti titok megsértésének vizsgálata körében nem az vizsgálendő, hogy általában tisztességtelen volt-e egy vállalkozói magatartás, hanem hogy a konkrét tényállás törvényi feltételei fennállnak-e. Az üzleti titok védelme körében az üzleti titok megsértésének konkrét körülményeit kell vizsgálni, és ezek kizárólag a Tpvt. 4. §-ának összefüggésrendszerében értékelendők, amelyben nem játszik szerepet a generálklauzula tényállása. Ugyanez a helyzet a bojkottfelhívás tilalmánál, vagy bármely más nevesített tényállásnál. Ha egy magatartás megvalósít valamely konkrét nevesített tényállást (pl. a jellegbitorlást), akkor ehhez „halmazatban” nem lehet megállapítani a generálklauzula sérelmét is, hiszen a nevesített tényállás megvalósulása kimeríti a tisztességtelenség tilalmát. Ugyanazon magatartás tehát nem tartozhat egyszerre egy nevesített tényállás és a generálklauzula hatálya alá is. Ezért helytelen „elsődleges” kereseti kérelmet a generálklauzulára alapozni, ha valaki a Tpvt. II. fejezetében tiltott valamely tényállásra is hivatkozik.

¹⁴ Megfelelő dogmatikai előkészítés után ezt már a bírósági gyakorlat is konzekvensen követi, lásd pl. BDT 2011, 2444. sz. eset.

Abban az esetben azonban, ha egy magatartás tisztességessége-tisztességtelensége az elbírálandó kérdés, de a magatartás egyik nevesített tényállás hatálya alá sem tartozik vagy vonható be, akkor a generálklauzula önálló jogalapként működő tilalmi tényállásként alkalmazandó. Tehát, ha például hiányzik az üzleti titok megsértésének szabályrendszeréből (Tpv. 4. §) valamely elem, és így az üzleti titok megsértése nem lenne megállapítható, de a magatartás általános tisztességessége kérdéses, akkor az adott magatartás a generálklauzula alkalmazásával elbíráható, és megállapítható a generálklauzulába, azaz az önálló, de szubszidiárius tényállásba ütközés. Vagyis a generálklauzula nem háttérszabálya, kiegészítő (generális) tényállása a Tpv. 3–7. §-ai tényállásainak, hanem egy olyan önálló tilalmi tényállás, amely ugyan általánosságban fogalmazza meg a tisztességtelen verseny tilalmát, de csak akkor alkalmazható (szubszidiáriusan), ha más tényállás alapján nem ítéhető meg az adott magatartás tisztességtelensége.

3. A generálklauzula tényállási elemei és tartalma

A generálklauzula tényállása viszonylag egyszerű norma, hiszen ebben a tisztességtelen gazdasági tevékenység folytatásának egyértelmű, általános tilalma található, amelynek konkretizálásához normatív támpontokat ad a jogalkotó. A Tpv. 2. § értelmezése alapján nyilvánvaló, hogy a tényállás megvalósulásához hat körülményt (tényállási elemet) kell vizsgálni.¹⁵

- Mit jelent a „gazdasági tevékenység”?
- Mit jelent a tisztességtelen gazdasági tevékenység „folytatása”?
- Van-e jelentősége az elkövető tudati viszonyulásának (szándékosság, célzatoság) a tényállás megvalósulásában?
- Szükséges-e versenytársi kapcsolat az elkövető és a jogsértett között?
- „Eredménycselekményről” van-e szó?
- Mit jelent a „tisztességtelenség”?

Az alábbiakban vizsgáljuk meg röviden ezen tényállási elemek tartalmát részletesebben!

3.1. A tényállás értelmezési keretei

A gazdasági tevékenységet tág értelemben kell felfogni, és ez igazodik a Tpv. általános szabályrendszeréhez. „Gazdasági tevékenység” alatt nem kifejezett és rendszeres üzleti tevékenységet (eladást, gyártást, szolgáltatást) kell érteni, hanem ebbe

¹⁵ BACHER: i.m.; DARÁZS: i.m.; MISKOLCZI BODNÁR Péter: *A versenytörvény magyarázata*. Budapest, 2002. 42. sk. o.

a körbe kell sorolni minden olyan magatartást, amelynek üzleti relevanciája van, vagy lehet. Így a „gazdasági tevékenység” pontos tartalma és értelmezése az „üzletileg értelmezhető magatartás”. A „gazdasági tevékenység” tényállási elemmé emelésével csak annyit akar kifejezni a jogalkotó, hogy azoknak a személyeknek a magatartása, akiknek nincs értelmezhető üzleti magatartása, nem tartozik a Tpv. hatálya alá. Abban az esetben azonban, ha vállalkozások követik el a Tpv. által relevánsnak tekintett magatartást, akkor ezek fogalmilag „gazdasági tevékenységnek” minősülnek, hiszen a vállalkozások minden tevékenysége üzletileg megfogható magatartás, így azok „gazdasági tevékenységnek” tekintendők. A fentiekén túl a „gazdasági tevékenység” nem összefüggő és rendszeres üzleti magatartások sorozata, hanem lehet izolált, ebben az értelemben „összefüggéstelen” egy vagy több magatartás is. Így például egy gyártó cég „gazdasági tevékenysége” nem korlátozódik a konkrétan gyártott termék előállítására, hanem magában foglalja a vállalat piaci kommunikációját, versenytársainak vagy fogyasztóinak kezelését, mások védett jogainak tiszteltetését, az üzleti etikai normák betartását, a társadalmi elvárások teljesítését.

A generálklauzula alkalmazásának nem feltétele az elkövetési magatartás (a gazdasági tevékenység folytatásának) időaspektusa, vagy annak tartós, illetve egyedi jellege. A Tpv. szóhasználata ugyan azt sugallja, mintha a tisztességtelen tevékenységet „folytatni” kellene, azaz a jogsértésnek huzamosabb ideig fenn kellene állnia a tényállás alkalmazhatóságához. Valójában a „folytatása” szó a generálklauzula alkalmazhatósága szempontjából a „tanúsítani” igét jelenti. Azaz a generálklauzulába ütköző tisztességtelen magatartás megvalósulhat egy egyedi magatartással is, nem szükséges annak huzamosabb ideig fennállnia. Természetesen, ha a tisztességtelen piaci magatartás hosszabb ideig fennáll, vagy ismétlődően előfordul, úgy a tisztességtelen gazdasági tevékenység „folytatása” minden további nélkül megállapítható.

Ugyancsak nem szükséges a tényállás alkalmazhatóságához, hogy a jogérvényesítés időpontjában még fennálljon a jogsértő állapot. Azaz a „folytatás” szó jelen ideje nem zárja azt ki, hogy a generálklauzulára hivatkozva – figyelembe véve az elévülési időt – utóbb igényt támasszon a jogsértett fél.

A generálklauzula – hasonlóan a versenyjog legtöbb jogintézményéhez – objektív tényállás. Ez azt jelenti, hogy a generálklauzula tényállása megvalósulásának nem feltétele annak vizsgálata, hogy a jogsértő hogyan viszonyul a saját magatartásához. Nem tényállási eleme az, hogy az elkövető célzottan hátrányt akart-e okozni a másik piaci szereplőnek, vagy magatartásának következményeit pontosan látta-e előre.

Ugyanakkor a generálklauzula által tiltott magatartást nem lehet véletlenül elkövetni, ezért a tényállás fogalmilag csak szándékosan valósítható meg. Pontosabban a tényállás megvalósulása, azaz a tisztességtelen gazdasági tevékenység folytatása fogalmilag az elkövető szándékosságát feltételezi. Valahogy úgy, ahogy a polgári jogban sem lehet valaki „véletlenül” rosszhiszemű, hiszen a rosszhiszeműség feltételezi a szándékosságot. Ugyanígy itt is: ha a magatartás tisztességtelensége megállapítható, akkor az elkövető nem hivatkozhat arra, hogy a magatartása nem volt

szándékos, vagy nem tudott arról, hogy magatartása beleütközik a generálklauzula által tiltott tisztességtelenségbe.

A generálklauzula alkalmazhatóságának nem feltétele annak vizsgálata, hogy az elkövető és a jogsértett személy között milyen kapcsolat van. Így különösen nem szükséges az, hogy egymással versenytársi vagy fogyasztói kapcsolatban legyenek. A generálklauzula alkalmazásának egyetlen feltétele, hogy az elkövető a Tpv. 1. § (1) bekezdésben rendkívül tágan értelmezett „vállalkozásnak” minősüljön.¹⁶ A „vállalkozás” fogalma viszont kiterjed a természetes és nem természetes személyekre, ha azok „piaci magatartást” tanúsítanak.

A tisztességtelen verseny elleni jog generálklauzulája által tiltott magatartás nem eredménycselekmény. Tehát a generálklauzula alkalmazhatóságának nem feltétele valamilyen „eredmény” bekövetkezése. Nem szükséges, hogy a tisztességtelen magatartás miatt valakinek kára keletkezzen, hiszen a tényállás megvalósul önmagában a tisztességtelen piaci magatartás tanúsításával. Természetesen a jogkövetkezmények körében a tisztességtelen piaci magatartás „eredménye” fontos szerephez juthat, hiszen kártérítés követelése esetén a bizonyítás az általános szabályok szerint alakul. Így nincsen akadálya annak, hogy a bíróság részítélettel megállapítsa a jogalapot, azaz a tisztességtelen verseny általános tilalmába (a generálklauzulába) ütközést, és a kár ténye és összecszerúsége tekintetében folytassa tovább az eljárást.

A generálklauzula centráli tényállási eleme a „tisztességtelenség” kérdése. Tekintettel arra, hogy a „tisztesség–tisztességtelenség” mindig a konkrét magatartásokhoz köthető, értékelemet és morális megítélést hordozó kategória,¹⁷ a jogalkotó nem tudja és nem is kívánta a „tisztességtelenség” fogalmát normatív erővel meghatározni. Ezért a „tisztességtelenség” tartalmának meghatározása a bírói jogalkalmazás, illetve a tudomány felelőssége és feladata. Ennek főbb támpontjait az alábbiak szerint foglalhatjuk össze.

3.2. Mik minősülhetnek csak esetlegesen „tisztességtelen” magatartásnak?

Nem minősülnek fő szabály szerint tisztességtelen piaci magatartásnak a közhatalmi normákra vonatkozó jogszabálysértések. Tehát azon az alapon, hogy valamely vállalkozás befizeti az adót, míg egy másik vállalkozás adót csal, nem lehet a Tpv. 2. §-ára hivatkozással fellépni. Ugyanakkor, ha jogszabály a tevékenység végzéséhez engedélyt ír elő, és egy vállalkozás ezt a tevékenységet engedély nélkül végzi, míg a másik az engedély birtokában, úgy a generálklauzulába ütközés megállapítható. Ugyancsak

¹⁶ A „vállalkozás” fogalomhoz lásd pl. NAGY Csongor István: *Kartelljogi kézikönyv*. Budapest, 2008.; TÓTH Tihámér: *Az Európai Unió versenyjoga*. Budapest, 2014. 107. o.

¹⁷ A bírósági gyakorlatból lásd pl. BDT 2007, 1533.

megállapítható a tisztességtelenség, ha a jogszabálysértés a másik vállalkozás védett jogait (szellemi alkotását, személyiségi jogait) érinti.

Önmagában azon az alapon, hogy egy vállalkozás a másikkal versenyt teremt, vagy a versenyt intenzívebbé teszi, nem lehet a generálklauzulát alkalmazni. Ha azonban a piacra lépés vagy a versenyteremtés tisztességtelen eszközökkel (pl. védett és egyedi ügyfeladatok tisztességtelen megszerzésével, védett jogok elorzásával, a másik infrastruktúrájának felhasználásával) történik, és a Tpv. II. fejezetének nevesített tényállása (pl. üzleti titok megsértése) nem állapítható meg, a Tpv. 2. § szerinti jogsértés fennállhat.

Szerződéses kapcsolatban a szolgáltatás fő tárgyára irányuló szerződösszegés (pl. késedelem, hibás teljesítés) nem lehet tisztességtelen piaci magatartás. Viszont ebben a körben is, ha például a késedelmet a másikkal okozandó piaci hátrány motíválja, a tisztességtelenség fennállhat. Kétséget kizáróan fennáll viszont a tisztességtelen piaci magatartás abban az esetben, ha a szerződösszegés a szerződésnek a versenyviszonyokat érintő szabályaira vonatkozik. Így például a szerződés titokvédelmi vagy versenytilalmi szabályainak megsértése fogalmilag a Tpv. 2. § hatálya alá kell, hogy tartozzon.

A generálklauzula alkalmazásában nem játszik szerepet a polgári jog általános zsinórmértéke. Azaz annak vizsgálata, hogy a vállalkozás az adott helyzetben elvárható magatartást tanúsította-e, nem játszik szerepet, hiszen pontosan az a kérdés, hogy magatartása „tisztességes”-e, vagyis tanúsította-e az üzleti életben (a versenyben) elvárt magatartást a vállalkozás. Azaz a „versenyjogi” elvárt magatartást nem lehet a „polgári jogi” elvárt magatartással magyarázni, hiszen mindkettő egy társadalmi elvárás, amelynek egymással magyarázása tautológiához vezetne.

3.3. Mik minősülnek fogalmilag „tisztességtelen” magatartásnak?

A tisztességes verseny követelménye egy olyan társadalmi elvárás, amelyet minden vállalkozásnak tanúsítania kell. A társadalom általános értékítélete, azaz a közfelfogás szerint tisztességtelen magatartások a versenyjogi tisztességtelenség körébe tartoznak. Ebben a körben a tisztesség hasonló módon interpretálható, mint a polgári jogi „jóhiszeműség”, a „jó erkölcs” vagy az „elvárható magatartás”.

Maga a Tpv. 2. §-a nevezi tisztességtelennek „a versenytársak”, illetve az „üzletfelek” „törvényes érdekeit sértő vagy veszélyeztető módon” elkövetett magatartásokat, valamint az „üzleti tisztesség követelményeibe” ütköző magatartásokat. Ezek a törvényi példák viszont nem taxatív felsorolásként értendők, hanem ténylegesen példáként.

A versenytársak és az üzletfelek „törvényes érdekei” körében megjelenhetnek védett jogok (pl. szellemi alkotások, műszaki leírások a szoros védelemtől függet-

lenül),¹⁸ de ugyanígy törvényes érdekek minősül a zaklatástól (zavarástól) mentes tisztességes verseny folytatásának igénye is. Az üzleti tisztesség követelményének az tekintendő, amely a vállalkozások közötti elfogadott és szokásos etikai normákban testesül meg. Ehhez nem kell az, hogy az etikai normák például ágazati etikai kódexekben rögzüljenek, hanem elegendő, ha ezek az üzleti szokások a vállalkozói kultúra részévé válnak.

3.4. Példák a publikus bírósági gyakorlatból

Végezetül a csekély számú nyilvános bírósági döntés alapján megemlítjük, hogy vannak olyan magatartások, amelyeket az eddigi bírósági gyakorlat a generálklauzulába ütközőnek minősített.

(1) A vállalkozás munkaerejének (dolgozóinak, szerződéses partnereinek, alvállalkozóinak, teljesítési segédeinek) tisztességtelen átcsábítása beleütközik a Tptv. 2. §-ába, ha az együtt jár egy komplett üzem (tevékenységi kör, termék gyártása) átvételével, vagy illet célzó.¹⁹ Ugyanakkor a versenytilalmi szabályokkal nem kötött szerződéses partnereknek (beleértve a munkavállalókat is) más vállalkozással, esetleg a versenytárral való jogviszony létesítése, ha ezt a másik vállalkozás nem tisztességtelenül motiválta, nem tartozik a generálklauzula hatálya alá.

(2) A ma is irányadó GVH (Vj-111/1991) eset szerint „jól működő cégnél dolgozva megalapított saját vállalkozás számára információkat, megrendeléseket gyűjteni, használni a cég módszereit, infrastruktúráját” a generálklauzulába ütköző magatartás.

(3) A bírósági gyakorlat az üzleti titok megsértése megvalósulásának hiányában vizsgálja és megállapíthatónak tartja a generálklauzula alkalmazását, ha a védett bizalmas információk (adatok, eljárások, leírások, műszaki rajzok, tervek stb.) megszerzése általában az üzleti tisztesség és a társadalom általános etikai elvárásaival ellentétes.²⁰

(4) Az üzleti tisztesség követelményeibe ütköző magatartásnak minősül, ha a gépjármű-kiskereskedelemmel foglalkozó személy a tevékenysége folytatásához jogszabályi előírás folytán kötelezően készítendő jótállási füzetet úgy állítja össze, hogy a versenytárs kiadványának tartalmát – annak hozzájárulása nélkül – lemásolja és felhasználja.²¹

¹⁸ LUKÁCSI Péter, in FALUDI Gábor – LUKÁCSI Péter: *A védjegy törvény magyarázata*. Budapest, 2014. 637. o.

¹⁹ BDT 2004, 997.

²⁰ BDT 2006, 1492.; BDT 2002, 711.

²¹ BDT 2007, 1533.

(5) Egy gazdasági társaság tagjaként annak döntéshozatalában történő tagi részvétel – többlettényállási elem hiányában – nem teszi lehetővé a tag tisztességtelen piaci magatartásának megállapítását, még akkor sem, ha a gazdasági társaság tekintetében az megállapítást nyer.²²

(6) Egy több mint 13 éven át, meghatározott városban, évente, az év meghatározott időszakában egy meghatározott étel köré szervezett rendezvény az ötlet kitalálójától, annak megszerzőjétől történő elsajátítása és ugyanilyen jellemzőjű rendezvény megtartása tisztességtelen piaci magatartást valósít meg.²³

(7) Tisztességtelen piaci magatartásnak minősül annak a nyilvánosságra még nem hozott adatnak a pályáztatás során történő közlése, hogy a pályázaton induló versenytárrsal szemben felszámolás iránti kérelmet nyújtottak be, és ennek során – nem jogerősen, első fokon – a fizetéképtelenséget a bíróság megállapította.²⁴

(8) Versenytilalmi megállapodás (titoklista) érvényes kikötése hiányában a volt munkavállalók a legálisan megszerzett ismereteiket a munkaviszony megszűnése után hasznosíthatják, a felhasználás nem tisztességtelen.²⁵

(9) Nem ütközik a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló törvénybe, ha a korábbi könyvvizsgáló cégből kivált önálló könyvvizsgáló a megbízotti feladatokat a versenytársakhoz képest alacsonyabb díj ellenében, vagy átmenetileg ingyenesen látja el.²⁶

(10) Ha a jogosult által állított tényállás a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény valamely típuskérdésének megfelel, a jogosult erre, és nem a generálklauzulára hivatkozva állíthatja a tilalom megsértését.²⁷ Abban az esetben, ha a sérelmezett magatartás a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló törvényben foglalt típuskérdések alapján nem valósít meg jogsértést, akkor ugyanazon ténybeli alapon nem állapítható meg a generálklauzulaként megfogalmazott tilalom megsértése sem.²⁸

(11) Az állatvédelemmel foglalkozó civil szervezetnek a piaci szereplők magatartása megváltozását célzó propagandája nem jogellenes tevékenység. Az ennek hatására megváltozott piaci elváráshoz való alkalmazkodás következtében elszenvedett gazdasági hátrány okozati összefüggés hiányában nem hárítható át másra kártérítés címén.²⁹

(12) Nem kizárt, hogy ugyanazon termékekre vonatkozóan egymás mellett alkalmazásra kerüljön a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról

²² BH 2017, 410.

²³ BH 2017, 410.

²⁴ BH 2004, 479.

²⁵ BDT 2017, 3678.

²⁶ BDT 2016, 3443.

²⁷ BDT 2016, 3442.

²⁸ BDT 2013, 3024.

²⁹ BDT 2016, 3442.

szóló törvényben, valamint a formatervezési minták oltalmáról szóló törvényben biztosított jogvédelem.³⁰

(13) A fejvadászat mint speciális munkaerő-közvetítés a megbízó megrendelésére olyan tipikusan vezető pozíciót betöltő, meghatározott szakképzettséggel rendelkező személyi kört érint, akikkel munkahelyükön, munkaidőben lehet a kapcsolatot felvenni. Amennyiben a célszemélyekkel kizárólag a nyilvánosság számára elérhető üzleti telefonszámokon – a szükséges mértéket nem túllépve – kezdeményezik a kapcsolatfelvételt, többlettényállás hiányában nem állapítható meg a tisztességtelen piaci magatartás.³¹

(14) Önmagában az alaptalan perlés általában nem tisztességtelen piaci magatartás; a jogszerű vagy jogszerűtlen igényérvényesítés jogkövetkezményét a bírósági döntések jelentik meg.³²

(15) Nem sérti a jóhíszeműség és tisztesség alapelvét, illetve nem valósít meg tisztességtelen piaci magatartást a szerződő fél azzal, ha nem hívja fel a szerződéses partner figyelmét a mindkét fél által ismert tények lehetséges gazdasági következményeire, üzleti kockázatára.³³

(16) A tisztességtelen piaci magatartás tilalmába ütközik, ha a versenytárs olyan elnevezést használ a termék csomagolásán, amely elnevezés mögötti tartalom nem felel meg az adott termékre vonatkozó kötelező előírásoknak, és így a jogszabályi előírásokat betartó versenytársaival szemben tisztességtelenül jut versenyelőnyhöz azáltal, hogy megtakarítja a jogszabályi előírásoknak megfelelő termék gyártásához szükséges beruházások költségeit.³⁴

³⁰ BDT 2013, 3024.

³¹ BDT 2012, 2741.

³² BDT 2009, 2066.

³³ BDT 2008, 1900.

³⁴ BDT 2005, 1087.

A reklámjogi szabályozás jogpolitikai szempontjai, különös tekintettel az összehasonlító reklámra

A gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban: Reklámtörvény) szerint gazdasági reklám az „olyan közlés, tájékoztatás, illetve megjelenítési mód, amely valamely birtokba vehető forgalomképes ingó dolog [...] értékesítésének vagy más módon történő igénybevételének előmozdítására, vagy e céllal összefüggésben a vállalkozás neve, megjelölése, tevékenysége népszerűsítésére vagy áru, árujelző ismertségének növelésére irányul”.

A Wikipedia szerint: „A reklám a hírcsere egy formája, rendszerint egy bizonyos termék vagy szolgáltatás megvételére, illetve igénybevételére ösztönöz, esetleg egy egész márka, cég, terület vagy pusztán csak egy cél javára szóló hírverés.”¹

Tehát mind jogi, mind köznapi értelemben reklámnak minősül tulajdonképpen bármi, ami egy termék népszerűsítését célozza.

Tekintettel arra, hogy a reklámok a mindennapjaink részei, továbbá, hogy alapvetően befolyásolják a fogyasztási szokásokat, érdemes megvizsgálni, hogy milyen érdekeket kell figyelembe venni akkor, amikor reklámjogot érintő szabályokat elemzünk, illetve hogy milyen célok kristályosodhatnak ki egyes reklámjogi rendelkezések kapcsán.

A reklámjogi szabályozás mögött meghúzódó jogpolitikai indokok rendkívül széleskörűek. Ennek oka, hogy számos szempontrendszer és viszonyrendszert kell figyelembe venni a reklámjogi szabályok megalkotásakor. Máshol keresendő az összehasonlító reklámban előforduló védjegyhasználat, a megtévesztő reklámokra vonatkozó tilalom, vagy éppen a kiskorúaknak szóló reklámok szabályozási eredete.

Másik oldalról megközelítve, a reklámjogi szabályoknak egyszerre több célt kell kielégíteniük.

A Reklámtörvény preambuluma szerint: „Az Országgyűlés a polgárok, így különösen a fiatalok egészségének védelme, a társadalom rendjére káros hatások visszaszorítása, valamint – a gazdasági hatékonyságot és a társadalmi jólétet szolgáló piaci verseny fenntartása érdekében – az üzleti tisztesség követelményeit betartó vállalkozások érdekeinek védelme céljából, a szakmai önszabályozás gyakorlatának

¹ Lásd <https://hu.wikipedia.org/wiki/Rekl%C3%A1m> (Letöltés ideje: 2018. március 11.).

jelentőségét elismerve és e célból az önszabályozás keretében létrehozott magatartási kódexek betartásának ellenőrzését megerősítve, a következő törvényt alkotja.”

A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.) preambuluma az alábbiakat mondja ki: „Az Országgyűlés a fogyasztók érdekeinek védelme, a tisztességes piaci magatartás előmozdítása és a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal szembeni hatékonyabb fellépés érdekében, a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat felszámolását célzó szakmai önszabályozás gyakorlatának jelentőségét elismerve és e célból az önszabályozás keretében létrehozott magatartási kódexek betartásának ellenőrzését megerősítve, a következő törvényt alkotja.”

A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (a továbbiakban: Tptv.) preambuluma szerint pedig: „A gazdasági hatékonyságot és a társadalmi felemelkedést szolgáló piaci verseny fenntartásához fűződő közérdek, továbbá az üzleti tisztesség követelményeit betartó vállalkozások és a fogyasztók érdeke megköveteli, hogy az állam jogi szabályozással biztosítsa a gazdasági verseny tisztaságát és szabadságát. Ehhez olyan versenyjogi rendelkezések elfogadása szükséges, amelyek tiltják a tisztességes verseny követelményeibe ütköző, illetve a gazdasági versenyt korlátozó piaci magatartást, valamint megakadályozzák a vállalkozásoknak a versenyre hátrányos összefonódását, gondoskodva a szükséges szervezeti és eljárási feltételekről is. E célok megvalósítására az Országgyűlés – figyelembe véve az Európai Közösség jogszabályaihoz való közelítés követelményét, valamint a hazai versenyjog hagyományait is – a következő törvényt alkotja.”

A Magyar Reklámetikai Kódex alapelvei között szerepel többek között, hogy a reklámnak tisztességesnek kell lennie, a szakmai gondosság követelményeinek megtartásával kell a reklámokat elkészíteni, nem tévesztheti meg a fogyasztókat, nem sértheti a társadalomban általánosan elfogadott erkölcsi-etikai normákat, valamint a közízlést, nem ronthatja a reklámszakma hírnevét.

Természetesen nem csak a fenti jogforrások tartalmaznak reklámjogi szabályokat, azonban már ezek bevezetésének vizsgálata is elegendő ahhoz, hogy leszűrjük, milyen fő célkitűzéseknek kell a reklámjogi szabályoknak megfelelniük. A jogpolitikai célok alapvetően három csoportba sorolhatók:

1. Az információs aszimmetria kiküszöbölése

Ebbe a csoportba azok a reklámjogi szabályok sorolandók, melyek célja, hogy biztosítsák, hogy a fogyasztók olyan kereskedelmi kommunikációkkal találkozassanak, amelyek alapján minden szükséges információ birtokában, megalapozott üzleti döntést tudnak hozni.

Legtípikusabb példája az ilyen típusú szabálynak az Fttv. 6. § (1) bekezdése, amely a megtévesztő kereskedelmi gyakorlat definícióját tartalmazza.² Érdekesség, hogy a jogalkotó a „megtéveszti vagy alkalmas arra” fordulattal a megtévesztés tilalmának szabályozásakor pusztán a szabályozási keretet határozza meg. Azt, hogy a tényleges reklámállítások megtévesztőnek minősülnek-e, a jogalkalmazó – leginkább a Gazdasági Versenyhivatal – dönti el az egyedi ügyekben. Más szóval, a tágan meghatározott jogpolitikai célt a jogalkalmazó tölti meg tartalommal, amely járhat olyan következménnyel, hogy a jogszabályt módosítani szükséges, ha nem szolgál az eredetileg megfogalmazott jogpolitikai cél elérésére.

² Megtévesztő az a kereskedelmi gyakorlat, amely valótlan információt tartalmaz, vagy valós tény – figyelemmel megjelenésének valamennyi körülményére – olyan módon jelenít meg, hogy megtéveszti vagy alkalmas arra, hogy megtéveszse a fogyasztót az alábbiak közül egy vagy több tényező tekintetében, és ezáltal a fogyasztót olyan ügyleti döntés meghozatalára készteti, amelyet egyébként nem hozott volna meg, vagy erre alkalmas:

- a) az áru létezése, természete, figyelembe véve a termék megnevezésére vonatkozó jogszabályi előírásokat is,
- b) az áru lényeges jellemzői, így különösen
 - ba) kivitelezése, összetétele, műszaki jellemzői, tartozékai,
 - bb) mennyisége,
 - bc) származási helye, eredete,
 - bd) előállításának vagy szolgáltatásának módja és időpontja,
 - be) beszerezhetősége, szállítása,
 - bf) alkalmazása, a használatához, fenntartásához szükséges ismeretek,
 - bg) az adott célra való alkalmassága, a használatától várható eredmények, előnyei,
 - bh) veszélyessége, kockázatai,
 - bi) környezeti hatásai,
 - bj) az egészségre gyakorolt hatása, vagy
 - bk) tesztelése, ellenőrzöttsége vagy annak eredménye,
- c) az áru ára, illetve díja, az ár, illetve díj megállapításának módja, különleges árkedvezmény vagy árelőny megléte,
- d) az áru igénybevételéhez kapcsolódó adómentesség, adókedvezmény vagy más adóelőny,
- e) az áruhoz kapcsolódóan valamely szolgáltatás, alkatrész, csere vagy javítás szükségessége,
- f) az áruhoz kapcsolódóan biztosított ügyfélszolgálat és panaszkezelés,
- g) a vállalkozás vagy képviselőjének személye, jellemzői és jogai, így különösen az ilyen minősége, a jogállása, társulásokban való részvétele és kapcsolatai, vagyona, szellemi alkotásokon fennálló jogai és kereskedelmi tulajdonjoga, engedélye, képesítései, díjai és kitüntetései,
- h) a vállalkozás kötelezettségvállalásának mértéke, a kereskedelmi gyakorlat indítékai, az értékesítési folyamat természete, a szponzorálásra, a vállalkozás vagy az áru jóváhagyására vonatkozó bármely állítás vagy jelzés, vagy
- i) a fogyasztó jogai, illetve a fogyasztót az ügylet folytán esetlegesen terhelő hátrányos jogkövetkezmények kockázata.

Például jogalkalmazói értelmezés függvénye, hogy ha egy reklám egy „hagyományos” termékre utal, akkor az elegendő információtartalmat hordoz-e a fogyasztóknak ahhoz, hogy be tudják azonosítani, hogy milyen termék kategóriáról van szó. A magyar gyakorlat szerint nem,³ azonban könnyen elképzelhető lenne egy olyan értelmezés is, amely szerint a megfelelően tájékozott fogyasztó tisztában van a piacon elérhető termékekkel, így további információ nélkül is meg tud különböztetni egy „hagyományos” és egy „prémium” terméket.

2. A versenytársak, illetve a tiszta verseny védelme

A gazdasági reklámokat érintő szabályozás másik pillérét képezik azok a rendelkezések, amelyek az üzletfeleket, illetve a gazdasági verseny tisztaságát védik.

Idetartozik például a Tpv. üzletfelek megtevesztésének tilalmára vonatkozó szabályrendszere, amely tükröképe az Fttv. B2C viszonyrendszerre vonatkozó szabályainak, de – részben – ide sorolható az összehasonlító reklámra vonatkozó szabályozás is, ahogy arról alább lesz szó.

3. „Közrend”

A harmadik kategória azokat a korlátozásokat tartalmazza, amelyeket az adott társadalmi berendezkedés, illetve a közérkölcis indokol.

Hiába lenne például egy lőfegyver vagy egy vényköteles gyógyszer reklámja megfelelő az Fttv. tájékoztatásra vonatkozó szabályai szerint, a vonatkozó kategorikus tilalom miatt Magyarországon nem találkozunk ilyen reklámokkal.

Bár a konkrét jogpolitikai célok eltérőek a fegyverek és a gyógyszerek esetében, mégis közös bennük, hogy a jogalkotó egy adott termékcsoporthoz fűzött viszonyát fejezi ki és kényszeríti rá a társadalomra.

A fenti viszonylag egyértelmű példák mellett érdemes megjegyezni, hogy milyen jelentős mértékben alakítja az éppen aktuális „közrend” a reklámokat. Elég csak az alkohol-, illetve a dohánytermékek reklámjaira gondolni, amelyekhez való jogalkotói hozzáállás alapjaiban változott meg világszerte az elmúlt évtizedekben.

A fenti csoportosítás rávilágít arra, hogy milyen nehéz feladattal kell egy reklámjogi szabálynak megbirkóznia akkor, amikor úgy kell kielégítenie a fenti jogpolitikai célokat, hogy közben ne lehetetlenítse el a gazdasági versenyt, az előremutató, kreatív alkotásokat és a vállalkozások és a fogyasztók közötti párbeszédet.

³ Vj-18/2004.

A különböző reklámtípusok közül jelen cikkben az összehasonlító reklámot emeljük ki a fenti jogpolitikai célok tükrében.

Az összehasonlító reklám definícióját 2014. július 1. óta már nem a Reklámtörvény, hanem a Tpv. tartalmazza. A Tpv. kimondja:

„Tilos valamely termék, szolgáltatás, dolog módjára hasznosítható természeti erő, ingatlan, értékpapír, pénzügyi eszköz vagy vagyoni értékű jog (a továbbiakban együtt: áru) értékesítésének vagy más módon történő igénybevételének előmozdítására, vagy e céllal összefüggésben a vállalkozás nevének, megjelölésének, tevékenységének népszerűsítésére vagy áru, árujelző ismertségének növelésére irányuló olyan közlés, tájékoztatás, amely közvetve vagy közvetlenül felismerhetővé teszi a vállalkozás versenytársát, vagy a versenytárs által előállított, forgalmazott vagy bemutatott, a bemutatott áruval azonos vagy ahhoz hasonló rendeltetésű árut (a továbbiakban: összehasonlító reklám), ha az

a) versenytárs vagy annak neve, áruja, árujelzője vagy egyéb megjelölése jó hírnevéből adódó tisztességtelen előnyszerzésre vezethet,

b) versenytárs vagy annak neve, áruja, árujelzője vagy egyéb megjelölése jó hírnevét sértheti,

c) az árut valamely védjeggyel vagy egyéb védett megjelöléssel ellátott más áru utánzataként vagy másolataként mutatja be, vagy

d) arra vezethet, hogy a piaci szereplők a vállalkozást versenytársával, illetve a vállalkozás nevét, áruját, árujelzőjét vagy egyéb megjelölését a versenytársával összetéveszthessék.”

„Az összehasonlító reklámban

a) kizárólag azonos rendeltetésű vagy azonos szükségleteket kielégítő áruk hasonlíthatók össze,

b) az összehasonlításnak az áruk lényeges, meghatározó, jellemző és ellenőrizhető tulajdonságára kell vonatkoznia, és – ha az ár is az összehasonlítás tárgyát képezi, akkor e vonatkozásban is – tárgyilagosnak kell lennie,

c) eredetmegjelöléssel rendelkező termékek összehasonlítása kizárólag azonos eredetmegjelölésű termékekre vonatkozhat.”

A módosítás indokolása szerint az összehasonlító reklámra vonatkozó rendelkezéseket addig is a versenyhatóság és a bíróság kényszerítette ki a Tpv. szerinti eljárásrendben, így egyszerűbbé vált a jogalkalmazás a szabályozás áthelyezésével. Emellett dogmatikailag is tisztábbá vált a szabályozás a fogyasztókkal szembeni (B2C) magatartások és a vállalkozások közötti (B2B) magatartások elbírálásában azáltal, hogy az Fttv.-ben lévő B2C-szabályok tükréként bekerült a Tpv.-be az üzletfelek meg tévesztésének részletes szabályozása, és – logikailag ide illeszkedve – az összehasonlító reklámra vonatkozó szabályozás.

Magyarországon – talán a kifejezetten szigorú versenyhatósági fellépés miatt – viszonylag ritka az „agresszív” összehasonlító reklám, különösen, ha például az USA-beli reklámokhoz hasonlítjuk a mi reklámjainkat.

Az összehasonlító reklám kapcsán egyszerre érvényesül a fogyasztók tisztességes tájékoztatásának és az üzletfelek védelmének jogpolitikai célja. A jogszabályoknak minden szempontból megfelelő összehasonlító reklám ugyanis egyszerre tökéletesen objektív, nem tartalmaz semmilyen sértő kijelentést a versenytársra, ugyanakkor képes meggyőzni a fogyasztót arról, hogy az egyik termék jobb, mint a másik.

Könnyen belátható, hogy egy összehasonlító reklámnak különösebb gazdasági célja nincs eltérő piaci helyzetű (azaz egymással közvetlenül nem versenyző) vállalkozások között. Ebből következik, hogy az összehasonlító reklámnak értelme olyan esetben van, amikor a két vállalkozás egymással közvetlenül versenyez, és a termékeik helyettesíthetők. Ez azt is jelenti, hogy azonos kategóriájú termékek összehasonlításának van csak gazdasági racionalitása. Tehát – amellett, hogy az azonos rendeltetés/szükséglet szabályát is sértheti – racionális gazdasági érdek sem húzódhat egy prémium és egy jóval alacsonyabb kategóriájú termék összehasonlítása mögött.

A fentiekből az következik, hogy gazdasági előnyt csak a közvetlen versenytárs terméket célzó összehasonlító reklámból lehet kovácsolni. A közvetlen versenytárs termék esetében ugyanakkor jóval kisebb a valószínűsége az olyan minőségi különbségnek, amely alapján biztonságosan lehet összehasonlító reklámot közzétenni.

Egy FMCG (*fast moving consumer goods* – gyorsan forgó fogyasztási cikkek) piacot érintő példával ezt megvilágítva: nehezen képzelhető el például, hogy két meghatározó piaci szereplő prémium mosogatógép-tablettája között olyan tisztító képességbeli különbség legyen, hogy „megérje” a vállalkozásnak összehasonlító reklámot készíteni. Ha ugyanis az nem lesz megfelelően alátámasztott vagy kellőképpen tárgyilagos, akkor a Gazdasági Versenyhivatal által kiszabható bírság jóval nagyobb kárt tud okozni, mint a reklámmal esetlegesen elért előny.

Mindezt alátámasztja az is, hogy viszonylag kevés friss döntés érhető el összehasonlító reklám témakörében.

Ezek közül kiemelendő a Vj-104/2015. ügy, amelyben a Gazdasági Versenyhivatal 600 000 000 Ft összegű bírságot szabott ki a Magyar Telekom Nyrt.-vel szemben.

Az ügy összehasonlító reklámok szempontjából vizsgált kampányának fő üzenete a Telekom 4G hálózatának nagysága, illetve hogy az általuk szolgáltatott 4G hálózat nagyobb, mint a másik két versenytárs, a Telenor és a Vodafone 4G hálózatának nagysága. Ugyan a reklámban nem került kifejezetten megnevezésre egy versenytárs sem, a Gazdasági Versenyhivatal mégis összehasonlító reklámként kezelte a kampányt tekintettel arra, hogy a piacon a fogyasztók számára közzismert a másik két versenytárs kiléte, így közvetve felismerhetővé váltak a versenytársi szolgáltatások. A Gazdasági Versenyhivatal kiemeli: „mindez összhangban van a Versenytanács gyakorlatával, amely szerint „másik vállalkozás, illetve annak terméke felismerhetőségének kérdése sajátos módon jelentkezik abban az esetben, ha az adott

piacon igen kevés számú versenytárs van jelen, s személyük közismertnek tekinthető. Ilyenkor a piacelsőségi állítást tartalmazó reklám összehasonlító reklámnak is minősülhet.⁴

A reklámállítás kizárólag a hálózati lefedettséget nevezi meg, ugyanakkor a szolgáltatás elérhetősége még számos más tényezőtől (bázisállomások száma, frekvenciasáv, rádiós terjedési tulajdonságok, illetve a szolgáltatás színvonala stb.) is függ. Mindemellett azt a Gazdasági Versenyhivatal sem vitatta, hogy a vizsgált időszakban ténylegesen a Telekom 4G hálózati lefedettsége volt a legnagyobb, ugyanakkor az is kimutatható volt, hogy – egy frekvenciapályázat eredményének köszönhetően – a versenytársak jelentős ütemben zárkóztak fel.

Ez alapján a Gazdasági Versenyhivatal megkérdőjelezte az összehasonlítás objektivitását, hiszen egy ennyire gyorsan változó piacon egy ilyen állítás tévesen befolyásolhatja a fogyasztói döntéseket különösen akkor, amikor egy szolgáltatóválasztás 1-2 éves elköteleződést jelenthet. Más szóval, hiába volt tényszerűen igaz a Magyar Telekom Nyrt. állítása, figyelemmel kellett volna lenniük a várható hálózatfejlesztési fejleményekre.

Természetesen felmerülhet a kérdés, hogy az átlagfogyasztótól nem elvárható-e, hogy – különösen akkor, amikor mindössze három választási lehetősége van – utána járjon, hogy a többi piaci szereplő milyen feltételekkel és mikortól kínál 4G szolgáltatást, a jelen írás szempontjából azonban jóval relevánsabb annak a kiemelése, hogy ezzel a döntéssel milyen különböző jogpolitikai célokat védett meg a Gazdasági Versenyhivatal. A döntésben megjelenik a fogyasztók érdekének védelme, az információs aszimmetria kiküszöbölése, az üzletfelek védelme, a tiszta verseny védelme, a teljes telekommunikációs ágazat védelme, sőt, még kutatás-fejlesztési szempontok is. Az egyetlen jogpolitikai cél, amely lényegében hiányzik, az a reklámozó védelme, ugyanis a döntés lényegében figyelmen kívül hagyja, hogy egy tényszerűen igaz állításról volt szó.

A fenti példa rávilágít arra, hogy a jelenlegi szabályozási környezetben rendkívül nehéz olyan összehasonlító reklámot készíteni, amely semmilyen jogpolitikai célt nem sért, viszont reálisan képes növelni az adott termék vagy szolgáltatás népszerűsítését.

Végül, röviden érdemes kitérni a versenytársi védjegyek használatára összehasonlító reklámokban. Ha ugyanis az összehasonlító reklám közvetlenül megnevezi a versenytársi terméket, akkor óhatatlanul szükségessé válik a versenytársi védjegyek használata.

A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (a továbbiakban: Védjegy törvény) rögzíti, hogy a védjegyjog alapján a védjegyjogosultnak kizárólagos joga van a védjegy használatára.⁵ A védjegyjogosult kizárólagos

⁴ Vj/104-111/2015., 243. pont.

⁵ Védjegy törvény 12. § (1) bekezdés.

használati joga alapján felléphet a védjeggyel azonos vagy összetéveszthetőségig hasonló megjelölést használókkal szemben. A kizárólagos használati jog megsértését jelenti különösen például a megjelölés használata reklámozásban.⁶

Polgári jogi hasonlattal élve a védjegyjogosult jogai a védjeggyel kapcsolatban nagyfokú hasonlóságot, ha nem azonosságot mutatnak a tulajdonjog jogosultját megillető jogokkal. Nem véletlen, hogy például az Emberi Jogok Európai Bírósága is kimondta,⁷ hogy a szellemi alkotás jogosultjára is alkalmazandó az Emberi Jogok Európai Egyezménye Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. cikke, amely rögzíti, hogy minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához.

Ha a védjegyjogosult helyzetét a tulajdonoséhoz hasonlítjuk, akkor abból következik, hogy a védjegyjogosult jogainak korlátozására kivételes esetekben, speciális szabályok alapján kerülhet csak sor.

A megtévesztő és összehasonlító reklámról szóló 2006/114/EK irányelv átültetésekor be is került ennek megfelelően a Reklámtörvénybe az a szabály, amely szerint „jogszerű összehasonlító reklám esetében a védjegyjogosult kizárólagos használati joga alapján nem léphet fel védjegyének az összehasonlító reklámban történő – a célnak megfelelő módon megvalósuló – használatával szemben, feltéve, hogy a védjegy használata elengedhetetlen az összehasonlításhoz és nem haladja meg a feltétlenül szükséges mértéket”⁸.

A rendelkezést a 2010. évi CXLVIII. törvény azonban hatályon kívül helyezte arra hivatkozással, hogy az irányelv preambulumban található rendelkezés „nem teszi szükségessé, hogy a Vt.-n kívüli, különálló védjegyoltalmi korlátként kerüljön nevesítésre a hazai reklámszabályozásban – azt a látszatot keltve, mintha a jogszerű összehasonlító reklámban megvalósuló és az arányosság tesztjét is kiálló védjegyhasználat nem lenne a Vt. szabályai alapján is mentesíthető a bitorlás jogkövetkezményei alól.”

A jelen írás témája szempontjából a kifejezett szabály megléte vagy hiánya ugyan nem releváns, azonban jól látható, hogy versenytársi védjegy használata esetén az üzletfelek védelmének egy speciális, kvázi tulajdonvédelmi aspektusa is megjelenik, még összetettebbé formálva a már eddig is sokrétű szabályozási érdekvédelmet.

⁶ Védjegy törvény 12. § (2) és (3) bekezdés.

⁷ *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* 73049/01. Judgement 11.1.2007.

⁸ Reklámtörvény 13. § (3) bekezdés.

Fazekas Marianna
(tanszékvezető habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK)

Köszöntő

Kedves Gábor,

remélem, Te is ugyanolyan örömmel emlékszel vissza közös pályafutásunk egy-egy részletére, mint én, és a Számodra külön átadott néhány, szakmai-társasági programokon készült fénykép felidézi Benned is ezeket az emlékeket. Belegondolni elég riasztó, hogy milyen régen ismerjük egymást mint egykori évfolyamtársak, aztán studiumosok, az Áll.ig. Diákkör tagjai, majd tanszéki kollégák. A közös emlékek azonban bennem egy jó korszakot hoznak vissza, mert mindketten fiatalok voltunk, tele reményekkel, tervekkel és várákosokkal. Nagyon sajnáltam, amikor elmentél az Államigazgatási Jogi Tanszékről, de visszatekintve, a Te szempontodból a legjobb választás volt. Lehet, hogy a közigazgatási jog általam csodált és megunhatatlan világában is találtál volna magadnak tetsző témákat, de szakmai életutad azt bizonyítja, hogy az igazi tereped és helyed mégiscsak a civilisztika. Távolról, de mindig figyelemmel és örömmel kísértem szakmai sikereidet, melyeket a szellemi alkotások jogának elméleti és gyakorlati művelésében elértél. Most alkalmam van rá, hogy ebben az ünnepi kötetben írásban is gratuláljak ezekhez, és az alkotó munkában legfeljebb középkorúnak értékelve magunkat, sok-sok újabb eredményt kívánjak Neked.

Ficsor Mihály

(a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja, nyugalmazott főigazgató-helyettes, WIPO)

Possible exceptions to, or limitations of the rights of reproduction and making available to the public characterized as „e-lending”

Stichting Leenrecht seen from the viewpoints of *de lege lata* and *de lege ferenda*¹

1. Introduction

Roman Herzog (1929–2017) – who was the President of the German Federal Constitutional Court (1983–1994) and also the President of Germany (1994–1999) – published a review of judgments adopted by the European Court of Justice (the maiden name of the CJEU, the Court of Justice of the EU) in 2008 with his co-author, Lüder Gerken.² He and his co-author summed up their opinion in this way: “The cases described show that the ECJ deliberately and systematically ignores fundamental principles of the Western interpretation of law, that its decisions are based on sloppy argumentation that it ignores the will of the legislator, or even turns it into its opposite, and invents legal principles serving as grounds for later judgments.”³

It is probable that there were some elements of exaggeration in this statement also at that time, and also in view of the activities and achievements of the Court in the ten years having elapsed since then – even if not all its judgments have deserved standing ovation – such kind of sweeping and harsh opinion does not seem to be fair and justified. However, with due respect to the status of the CJEU – and the legal-political objectives which the judges might have intended to achieve – the above-quoted description in Herzog’s and Gerken’s study seems to be suitable to characterize the preliminary ruling adopted by the Court in *Stichting Leen-*

¹ Elnézésemet kérem, Gábor, hogy egy tiszteletre készült könyvben angolul írok. Azért van így, mert dolgoztam ezen a témán egy ilyen nyelvű írás formájában, és így minden anyag és forrás ezen a nyelven volt már meg.

² Lüder Gerken, since 2006 is the Director of the Centre for European Policy (*Centrum für Europäische Politik*), a German think tank whose task it is to evaluate the EU’s draft laws and legislation. Roman Herzog used to serve at the time of the study on the CJU’s case law as a member of the Board of Trustees of the Centre.

³ HERZOG, Roman – GERKEN, Lüder: Stop the European Court of Justice. Available, *inter alia*, on the website of *Euobserver* at <http://euobserver.com/opinion/26714> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

recht.⁴ I am not, and never have been, the holder of such an august legal and political position as Roman Herzog – hopelessly very far from that. Nevertheless, as a modest citizen of the EU, I find it necessary and appropriate to exercise my freedom of opinion and expression and state what I consider obvious. This judgment – in slightly paraphrasing the above-quoted statement – irrespective of the objective aimed to be achieved, unfortunately has been based on “sloppy argumentation” that has ignored the duly expressed obvious will of the legislators, and has even turned it into its opposite. If the King appears naked, because he believes that he is so much above, and revered by, all the people, and has so unquestionable esteem, that everybody will believe and accept that he is well dressed, it is not against him, but in his genuine interest, if somebody still begins whispering, saying and shouting: the King is naked!

I cannot imagine that the Court was not also aware that its argumentation was flawed; just it was probably persuaded that it served a good cause by declaring that “e-lending” is in accordance with the current EU law, because it was of the opinion that this would serve the public interests.

Nevertheless, there are two serious problems with this form of argumentation. First, in my view, it is too high price in terms of credibility, and thus it is hardly worthwhile, trying to achieve an objective – no matter how noble it may be – through pretending to believe in allegations in which no one could believe seriously, since they are in obvious conflicts with the international and EU norms and since they are made through violations not only of age-old principles of interpretation of legal norms, but also of some basic rules of logics. Second, what the CJEU has made in *Stichting Leenrecht*, in reality, was not just interpretation and application, but a major modification, of the existing norms. This may be called in a euphemistic way “judicial activism”, but it does not change the fact that the Court did something that is not in its competence but – in the EU – in the competence of the European Parliament and the Council. It may be an easy going reaction to this that why should we bother with some general provisions of the Treaty on the Functioning of the EU (TFEU) and rigidly stick to the principle of separation of powers when the Court may have done something useful – and done much quicker than it could have been achieved through a more complex legislative process. I personally do not believe in this sort of justification, and not only because I do not think that such light giving up of constitutional principles could be correct but also, and more importantly, because in this way the democratic procedure of creating and amending legal norms – in which the position and legitimate interests of the various groups of stakeholders along with all the relevant pro and con arguments may be duly taken into account, and as a result well-balanced and workable solutions may be adopted – is circumvented.

⁴ Judgement C-174/15 of 10 November 2016 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht (Stichting Leenrecht)*.

In this paper, I analyze the reasons for which “e-lending” does not exist under the EU law and what rather may exist – but not in the way the CJEU has modified the *acquis* in *Stichting Leenrecht* – are some possible exceptions to, or limitations of, the exclusive right of online making available to the public (along with the right of reproduction which is also implied) in some special cases corresponding to certain acts that the Court has characterized as “e-lending”. First, I review the relevant norms of the WIPO Copyright Treaty (WCT) and the Information Society Directive;⁵ second, I discuss the questions raised and the response given in the judgment from the viewpoint of *de lege lata* and, third, I address the question of what is characterized as “e-lending” on the basis of *de lege ferenda* considerations.

2. *Stichting Leenrecht* and the question of “e-lending” – *de lege lata*

2.1. The case

The issue of the differences or similarities between distribution of tangible copies (in a broader sense extending not only to sale but also to rental and lending), on the one hand, and making available of works an objects of related rights through transmissions for downloading electronic copies, on the other hand, has emerged – after the issue of the so-called “digital exhaustion”⁶ – again in the *Stichting Leenrecht* case. The CJEU had to deal with the question of whether or not the provisions of the Rental, Lending and Related Rights Directive⁷ on lending of tangible copies might be interpreted as also applicable for so-called “e-lending” of electronic copies by libraries through online transmission and downloading.

⁵ Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society.

⁶ For my views on “digital exhaustion”, see my paper entitled *Current issues of exhaustion of rights (Kirtsaeng and Quality King, ReDigi v. UsedSoft)* published on my website www.copyrightseesaw.net.

⁷ Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on rental right and lending and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property (codified version).

The Dutch Government⁸ and the French and German Governments⁹ having intervened in the case gave the correct response to this question raised by the referring Dutch court: also in view of the provisions of the EU Directives and the 1996 WIPO Treaties (in the given case, the WCT in particular), the Rental, Lending and Related Rights Directive *cannot be applied* where a library uploads a copy on its website and makes it available *for* the purpose of *downloading an electronic copy*.

2.2. The preliminary ruling

In contrast with this, the CJEU has adopted the following surprising judgment: Article 1(1), Article 2(1)(b) and Article 6(1) of Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property must be interpreted as meaning that *the concept of “lending”*, within the meaning of those provisions, *covers the lending of a digital copy of a book*, where that lending is carried out by placing that copy on the server of a public library and allowing a user to reproduce that copy by downloading it onto his own computer, bearing in mind that only one copy may be downloaded during the lending period and that, after that period has expired, the downloaded copy can no longer be used by that user.¹⁰

This ruling, as discussed below, is in obvious conflict with the international treaties, in particular the WCT, and both with the Rental, Lending and Related Rights Directive and with the Information Society Directive. The judgment may hardly be regarded as a judicial act; it is a legislative act based on legal-political considerations, the essence of which seems to be this: “e-lending” is a useful activity; therefore, it should be allowed.

⁸ See paragraph 14 of the AG’ opinion: “Further to a report commissioned by the Netherlands Ministry of Education, Culture and Science, it was concluded that the lending of electronic books did not fall within the scope of the exclusive lending right for the purposes of the provisions transposing Directive 2006/115 into Netherlands’ law. Consequently, the lending of electronic books by public libraries cannot benefit from the derogation provided for in Article 6(1) of that directive, which has also been transposed into Netherlands law.”

⁹ The AG refers to this position of the two Governments and the arguments justifying it (trying to rebut them – without success) in paragraphs 46, 49 and 59 of his opinion.

¹⁰ *Stichting Leenrecht*, point 1 of the summary of the ruling at the end of the judgement. I do not deal with the issues covered by points 2 and 3 of the summary (about the territorial effect of the exhaustion and the question of the role of the illegal source of the copy).

2.3. Correct quotations and statements – not followed by correct conclusions

The Court, first, states what corresponds to the facts; namely that Article 1(1) of the Rental, Lending and Related Rights Directive “does not specify whether the concept of ‘copies of copyright works’, within the meaning of that provision, also covers copies which are not fixed in a physical medium, such as digital copies”, and that it does not follow from Article 2(1)(b) of the Directive which defines lending “that the subject matter referred to in Article 1(1) of that directive must also include intangible objects, such as those of a digital nature”¹¹. (These statements are correct because from these provisions alone, of course, it truly does not turn out what kinds of copies are covered. It is another matter that, from other provisions of this Directive – and from the provisions of the Information Society Directive – it follows in an unmistakable manner that the right of lending, the same way as the rights of distribution and the right of rental, only applies for making available of tangible copies as objects.)

For examining the question of “whether there are grounds to justify the exclusion, in all cases, of the lending of digital copies and intangible objects”, the Court quotes recital 7 of the Directive, according to which “the legislation of the Member States should be approximated in such a way as not to conflict with the international conventions on which the copyright and related rights laws of many Member States are based”¹². Then two paragraphs follow, after which the Court, simply should have stated that there is no such thing as lending electronic copies and proceeded to the only remaining task: to decide about the costs.

According to the agreed statement annexed to the WIPO Treaty, the concepts of “original” and “copies”, in Article 7 of that treaty, in relation to the right of rental, refer “exclusively to fixed copies that can be put into circulation as tangible objects”. It follows that *intangible objects and non-fixed copies, such as digital copies, are excluded from the right of rental*.

It is therefore necessary to interpret the concept of “rental”, in Article 2(1)(a) of Directive 2006/115, as referring exclusively to tangible objects, and to interpret the concept of “copies”, in Article 1(1) of that directive, as referring, as regards rental, exclusively to copies fixed in a physical medium.

If the CJEU had applied the well-established principles of interpretation of legal texts, or just the most elementary rules of logics, it should have truly stopped here. It should have found and stated that, under the WCT (and the Information Society Directive which has faithfully implemented it), for acts of online making available to the public of *intangible* copies by wire and wireless means, a separate right applies under Article 8 of the Treaty (and Article 3(1) of the Information Society Directive);

¹¹ Ibid paras 28–29.

¹² Ibid paras 30–31.

consequently, the rights of distribution and rental – as explicitly clarified by the agreed statement concerning Articles 6 and 7 of the Treaty (and also following from recital (29) and Article 4 of the Information Society Directive) – only apply for making available to the public of *tangible* copies.

Article 8 of the WCT provides for an exclusive right of making available works, by wire or wireless means [that is not through tangible copies] in a way that the members of the public may access the works from a place and at a time individually chosen by them (that is, interactively) – included as part of a broadly construed right of communication to the public. Article 3(1) of the Information Society Directive has faithfully implemented this provision, practically in a verbatim manner. The documents of the preparatory work of the WCT (and of the WPPT) make it clear – and this is the essence of the well-known “umbrella solution”¹³ – that the above-mentioned acts of interactive making available to the public cover both mere transmissions (streaming) and also transmissions for downloading; that, is for making copies. The agreement also extended to the possibility of characterizing such acts in a different way and of applying different rights corresponding to the different characterization, in particular characterizing interactive transmissions for downloading as distribution and to apply the right of distribution.

The “umbrella solution” was not a truly new legal construction; it was in accordance with the principle of “relative freedom of legal characterization”¹⁴. *However,*

¹³ For the “umbrella solution”, see the relevant chapter in FICSOR Mihály: *The Law of Copyright and the Internet – The 1996 WIPO Treaties, their Interpretation and Implementation*. Oxford, 2002. 145–254. o.

¹⁴ In the new WIPO Guide and Glossary, the definition of “*relative freedom of legal characterization of acts and rights*” reads as follows: “1. It is a broadly applied practice in national legislation to use terms other than those appearing in the *international norms on copyright and related rights* concerning certain acts covered by such rights, and consequently by the rights themselves; that is, to characterize the acts and rights concerned in a way different from the way they are characterized legally in the said international norms. For example, several countries grant a ‘*right of public performance*’ in a way that it covers more or less all *non-copy-related rights* (in particular, also the right of broadcasting and the right of communication to the public by cable (wire), which, in the *Berne Convention* are construed as separate rights), or it is also frequent in national laws that a broader *right of broadcasting* is provided which also covers the *right of communication to the public by cable (wire)*, a separate right under the *Berne Convention*. 2. Such a practice is accepted and regarded as legitimate, provided that the level of protection granted by the legislation of the given country, in spite of the differing legal characterization of the acts and rights concerned, corresponds to the minimum level of protection prescribed by the relevant international norms on copyright and related rights (such as in respect of the nature of the rights – whether exclusive rights of authorization or a mere right to remuneration – or the scope of exceptions to and limitations on them). For example, if the concept of broadcasting is extended also to communication to the public and even to (interactive) making available to the public, this does not authorize the legislators of the country concerned to extend the limitations allowed in Article 11*bis*(2) of the

under this principle, *a specific legal characterization cannot change the nature and the level of protection of the rights involved* (with possible limitations allowed or not allowed). It cannot be disregarded what is actually taking place through an interactive online transmission that is characterized as “distribution”. It is in fact “*distribution*” through reproduction (making intangible copies through downloading) through interactive transmission. Different legal characterization of the acts of reproduction and making available to the public as distribution *does not allow Contracting Parties to provide for exhaustion of those rights*. Equally, although it is possible to characterize certain acts of transmission for downloading (in a way that the copy – not being a “transitional copy” at all¹⁵ – may only be used for a limited time) as “e-lending”, it is still covered by the right of online making available to the public and the different legal characterization does not allow transforming that exclusive right of authorization into a mere right to remuneration in general (but only in a possible special case as a limitation of the right, provided that the three cumulative conditions of the three-step test under Article 10 of the WCT are fulfilled).

It follows from these legal aspects that, under the WCT and the Information Society Directive, the rights of distribution and rental only apply for making available tangible copies (as it is made clear in the agreed statement adopted concerning Articles 6 and 7 of the WCT referred to in the above-quoted paragraph in *Stichting Leenrecht*). And it also follows from these legal aspects quite logically that Article 6(2) of the WCT only provides for exhaustion of the right of distribution (of tangible copies), that Article 4(2) of the Information Society Directive clarifies that the online right of making available to the public, as provided within the broadly construed right of communication to the public, does not exhaust with the carrying out of an act covered by the right, and that recital (29) made this absolutely evident (although the services/ goods dichotomy has to be deciphered into the copyright language as making available intangible versus tangible copies): “The question of exhaustion does not arise in the case of services and on-line services in particular. This also applies with regard to a material copy of a work or other subject-matter made by a user of such a service with the consent of the rightholder. *Unlike CD-ROM or CD-I, where the intellectual property is incorporated in a material medium, namely an item of goods,*

Berne Convention (non-voluntary licenses or obligatory collective management) beyond the scope of the right of broadcasting determined in the Berne Convention (in its Article 11*bis*(1); that is, it is not permitted to apply the same limitations to cablecasting (of cable-originated programs) and to (interactive) making available of works to the public. For this reason, the principle of freedom of legal characterization of acts and rights should be referred to as the ‘principle of relative freedom of legal characterization of acts and rights.’” FICSOR MIHÁLY: *Guide to Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO – Glossary of Copyright and Related Rights Terms*. WIPO publication No. 891 (E), (hereinafter: WIPO Guide and Glossary) 294. o.

¹⁵ This is, of course, a reference to Article 5(1) of the Information Society Directive which in such a case, because the criteria listed in it are not fulfilled, does not apply for such acts.

every on-line service is in fact an act which should be subject to authorisation where the copyright or related right so provides.” (Emphasis added.)

From the analysis of these provisions – that logically must have been made in close connection with the reference in paragraph 34 of the judgement to the agreed statement concerning Article 7 of the WCT – the Court could and should have drawn only one conclusion. The conclusion that the interactive making available of an *intangible* copy of a work by a library for 1 euro (only covering the costs¹⁶) is covered by the right of online making available to the public and not by the right of lending – *exactly in the same way* as the interactive making available of an *intangible* copy for 1,10 euro by anyone (which, in addition to the costs, also would include 10% profit as “commercial advantage”) is covered by the right of interactive making available to the public and not by the right of rental.

This conclusion should have been drawn because, as defined in Article 2(1)(a) and (b) of the Rental, Lending and Related Rights Directives, *the acts* of rental and lending *are exactly the same*: “making available [of the original or copies of works] for use, for a limited period of time”. *The only difference is not in the act performed and not in the nature of the copies – whether tangible or intangible – but in that an act of rental is carried out for direct or indirect economic or commercial advantage, while an act of lending is not for direct or indirect economic or commercial advantage, and it is made through establishments which are accessible to the public.* Therefore, since under the international treaties binding the EU and its (at present, still) 28 Member States and under the relevant Directives – see below – it is made clear that the right of rental only applies for making available tangible copies, it follows from this that for lending which is carried out exactly in the same way, necessarily the same applies. (Not mentioning the even more decisive fact – see below – that, although the Court has only referred to the agreed statement concerning Article 7 of the WCT on rental, this obviously follows from the Rental, Lending and Related Rights Directive itself and even it is stated explicitly in a verbatim way in its Article 11[3].)

Unfortunately the CJEU has not drawn this inevitable conclusion and has not made such correct statements.

¹⁶ This is a reference to recital (11) of the Rental, Lending and Related Rights Directive which reads as follows: “Where lending by an establishment accessible to the public gives rise to a payment the amount of which does not go beyond what is necessary to cover the operating costs of the establishment, there is no direct or indirect economic or commercial advantage within the meaning of this Directive.”

2.4. The CJEU's suggestion: exactly the same terms not only in the *acquis* in general, and not only in the same Directive, but even in the same sentence does not have the same meaning depending on whether they relate to rental or lending

Those who read the following paragraphs in *Stichting Leenrecht* again and again, finally have to believe to their eyes and accept that, in which they did not want to believe, the Court really have presented these arguments to prove its theory about “e-lending”:

36. That said, although the title of Directive 2006/115 refers, *in certain language versions, to the “rental and lending right”*, in the singular, and although, as a rule, that *directive governs jointly* the various aspects of that right which constitute the systems of rental and lending, *it nevertheless does not follow that the EU legislature necessarily intended to give the same meaning to the concepts of “objects” and “copies”*, whether with regard to the rental system or to the lending system, including public lending within the meaning of Article 6 of that directive.

37. First, recitals 3 and 8 of that directive, in certain language versions, *do not refer to the “rental and lending right” in the singular, but rather to the rental and lending “rights”*, in the plural.

38. Secondly, as can be seen from Article 2(1)(a) and (b) of Directive 2006/115, *the EU legislature sought to define the concepts of “rental” and “lending” separately. Thus the subject matter of “rental” is not necessarily identical to that of “lending”*.

39. *It follows from the foregoing that although, as can be seen from paragraph 35 of the present judgment, intangible objects and non-fixed copies, such as digital copies, must be excluded from the rental right, governed by Directive 2006/115, so as not to be in breach of the agreed statement annexed to the WIPO Treaty, neither that treaty nor that agreed statement preclude the concept of “lending”, within the meaning of that directive, from being interpreted, where appropriate, as also including certain lending carried out digitally.* (Emphasis added.)

No, of course, it does not follow this “*from the foregoing*” at all. This is an excellent example for an obvious *non sequitur* inference. For what imaginable reason whatsoever might it follow from the fact that two rights are defined separately that their subject matter is identical or non-identical? There is no such reason.

Let us quote here the two definitions – under and of Article 2(1)(a) and (b) of the Rental, Lending and Related Rights Directive – fully: 1. For the purposes of this Directive the following definitions shall apply: (a) “rental” means *making available for*

use, for a limited period of time and for direct or indirect economic or commercial advantage; (b) “lending” means *making available for use, for a limited period of time* and not for direct or indirect economic or commercial advantage, when it is made through establishments which are accessible to the public. (Emphasis added.)

The CJEU does not explain why and how the European legislature has chosen, according to the Court, a weird drafting method of using exactly the same term in respect of two rights but still with different meanings of that term. If the EU legislature really had intended to give different meanings to these concepts depending on whether an act is rental or lending, it definitely would have indicated it somehow. However, there is no (even the faintest pale shade of any) indication of such an intention in the articles and recitals (or in the preparatory materials) of the Directive. In contrast, everything in the text and the preparatory work of the Directive reflects the intention (which is not just an intention that could be deduced as a result of some complex interpretation, but expressed in the text adequately in an unmistakable manner) – to use the terms “object” and “copy” with exactly the same meaning and coverage both for rental and for lending.

First of all, it should be pointed out that, in the two separate definitions – which, according to the Court, when compared, are supposed to prove that rental may only be performed in respect of tangible copies, while lending in respect of both tangible and intangible copies – there is no mention whatsoever of any subject matter; neither of object nor of copy. The two definitions are the same with only one exception; namely from the viewpoint of the question of whether the act – described in the same manner – is made for direct or indirect economic or commercial advantage or without such advantage and through establishments accessible to the public.

The subject matter of rental and lending are *not* determined in Article 2 but in Article 3, which, under the title of “Rightholders and *subject matter* of rental and lending” (emphasis added) in regard to literary and artistic works provides as follows:

1. The exclusive right to authorise or prohibit rental *and* lending shall belong to the following: (a) the author in respect of the *original and copies* of his work. (Emphasis added.)

When the terms “original” and “copies” are used in Article 1(1) of the Directive, it is equally crystal-clear that they have the same meaning both for rental and lending (this is obvious without any separate confirmation; in the imaginable case that the legislature wanted to use the same terms with different meanings, it certainly would have been indicated somehow; but nowhere it is): “In accordance with the provisions of this Chapter, Member States shall provide, subject to Article 6¹⁷, a right to authorise or prohibit the rental *and* lending of *originals and copies* of copyright works, and other subject matter as set out in Article 3(1).” (Emphasis added.)

¹⁷ Article 6 is on the possibilities of derogation of the application of the right of lending; it does not have any relevance for the meaning of “original”, “copy” and “object”.

Then it is the provision of Article 11(3) which pulverizes the Court's theory that, under the Directive, lending – in contrast with rental – applies not only for tangible objects but also for intangible digital copies made available through online transmissions:

Member States may provide that the rightholders are deemed to have given their authorisation to the *rental or lending of an object referred to in points (a) to (d) of Article 3(1)* which is proven to have been made available to third parties for this purpose or to have been acquired before 1 July 1994. However, in particular where *such an object* is a digital recording, Member States may provide that rightholders shall have a right to obtain an adequate remuneration for the rental or lending of that object. (Emphasis added.)

It is only in these provisions where the term “object” is used in the Directive in connection with *rental and lending* (before that, it is used also in Article 9, but it is to indicate the subject matter of the *right of distribution* in regard to related rights). “Object”, without any doubt whatsoever, is a *tangible* thing; a material thing that can be seen, held and touched.¹⁸ “Objects referred to in point (a) of Article 3(1)”, as it is quoted above, are the originals or copies of literary and artistic works – any category of works, including books which have been concerned by the questions submitted by the referring court and by the preliminary ruling.

This means that even it is not necessary to take into account the above-mentioned provisions of the WCT and the Information Society Directive. It is clear beyond any doubt, that under the Rental, Lending and Related Rights Directive itself, lending is only applicable for tangible copies as objects; it is not applicable for intangible digital copies.

If there were any doubt, it would be justified to also take into account the legislative history as reflected in the preparatory documents. However, first, there cannot be any reasonable doubt and, second, as discussed below, that history and those documents also just confirm what is obvious on the basis of the text of the Directive.

It would be sufficient to stop here, since all this shows that the Court's theory about “e-lending” is completely badly founded. However, since the Court still have certain other arguments (even some related to the preparatory work) I still have to continue reluctantly (because those arguments are, at least, as conspicuously badly founded, as clearly in conflict with the text and meaning of the relevant EU and international norms, as those which have been discussed above).

¹⁸ Oxford dictionary: “A material thing that can be seen and touched.” (See at <https://en.oxford-dictionaries.com/definition/object>.) Cambridge dictionary: “Anything that can be seen, held, or touched.” (See at <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/object>.)

2.5. The CJEU's allegation, in conflict with the relevant documents: the preparatory work of the Rental, Lending and Related Rights Directive justifies the finding that lending may also be carried out in respect of intangible digital copies

This is what the Court alleges: “The preparatory work preceding the adoption of Directive 92/100 does not support the conclusion that lending carried out in digital form should be excluded, in all cases, from the scope of that directive.”¹⁹

As pointed out above, there is no need to try to get support from the preparatory work of the Directive for the interpretation of its relevant norms. Nobody who is ready to accept and not to try to deny obvious facts – such as that “object” means tangible copies and that the Directive provides in a verbatim manner that both rental and lending may only be carried out for such copies as tangible objects – may have any reasonable doubt about this. There is no need for confirming it on the basis of the preparatory work what is obvious without any doubt on the basis of clear-cut provisions.

Irrespective of this, contrary to what the Court tries to suggest, the documents of the preparatory work do confirm that the text of the Directive is in full harmony with the intentions of the EU legislature in the sense that both the right of rental and the right of lending – and otherwise also the right of distribution – only apply for acts carried out in respect of tangible copies as material objects (in that aspect, also in harmony with the WCT as clarified in the agreed statements adopted to Articles 6 and 7 on the rights of distribution and rental).

About what follows is difficult to believe that it may be found in a judgment of the highest judicial body of the EU. In order to avoid being accused that I quote and misrepresent some of the parts in an isolated way, I quote theses unbelievable paragraphs fully:

41. *It is true that the explanatory memorandum on the Proposal for a Council Directive on rental right, lending right, and on certain rights related to copyright (COM(90) 586 final) mentions the European Commission's desire to exclude the making available by way of electronic data transmission from the scope of Directive 92/100.*

42. *However, it must be noted, in the first place, that it is not evident that the Commission intended to apply such an exclusion to digital copies of books. The examples mentioned in that explanatory memorandum related exclusively to the electronic transmission of films. Moreover, at the time when that explanatory memorandum was drawn up, digital copies of books*

¹⁹ *Stichting Leenrecht*, para. 40.

were not used to such an extent that it can validly be presumed *that they had implicitly been taken into account* by the Commission.

43. In the second place, it must be noted that *the desire voiced by the Commission in that explanatory memorandum finds no direct expression in the actual text* of the proposal which led to the adoption of Directive 92/100 or in that directive.

44. It follows from the foregoing considerations that *there is no decisive ground allowing for the exclusion*, in all cases, of the *lending of digital copies* and intangible objects from the scope of Directive 2006/115. (Emphasis added.)

The allegation that, there is “no direct expression in the actual text” of the intention “to exclude the making available by way of electronic data transmission from the scope of [the] Directive”, has no ground. As it is quoted and discussed above, the text of the Directive does not leave any doubt – since it is explicitly provided in it – that both rental and lending only cover acts of making available tangible copies of works as “objects”. I have used the adjective “unbelievable” above for these allegations, and I do think that it is which may adequately describe how the Court tries to qualify this provision in Article 11(3) of the Directive (quoted above) as non-existing “direct expression in the actual text”: “rental or *lending of an object* referred to in point (a)” (emphasis added.), where the word “object(s)” *refers to “original or copies of works”* (emphasis added; any works, also books, of course) *determined as subject matter of rental and lending*.

The arguments in paragraph 42 are self-contradictory for multiple reasons. However, in order to discuss this, it is necessary to review what the explanatory memorandum²⁰ actually contains. The relevant notes in the memorandum (accompanying the draft Directive) read as follows:

The making available for use within the meaning of paragraph 2 *always refers to material objects only*; this result is sufficiently supported by Article 2 paragraph 1. *Therefore, the making available for use of, for example, a film by way of electronic data transmission (downloading) is not covered by this Directive.*²¹ (Emphasis added.)

The words “making available for use within the meaning of paragraph 2” refers to the expression “making available of (copies) for a limited period of time” used equally in the definitions of the rental and lending. The word “always” is hardly suitable to be misunderstood. It means all cases, without any possible exception. In spite of any

²⁰ Document COM(90) final – SYN 319 of 24 January 1991 (referred to as: explanatory memorandum).

²¹ Ibid 34. o.

possible supernatural efforts, it cannot be denied – or even seriously pretend that it could – that this clarification applies for both rental and lending and in respect of making available of the copies of every category of works (of course, also books) without any exception whatsoever. Always.

The second sentence of paragraph 42 creates the – fully justified – impression that those who have drafted it are not aware of something that anybody else understand. Namely that, if an example is offered – even stating and stressing that it just an example – everybody on the earth may understand that it is not an exhaustive list of the phenomena or things for which the example is offered. In spite of this, the Court implicitly accuses the European Commission, and the EU legislature which agreed with this, of a major self-contradiction; namely, that after that it is clarified that rental and lending *always* – that is, beyond any doubt, *in respect of all categories of works* – only apply in case of making available tangible copies, immediately a statement follows according to which this is *exclusively true as regards films*. In contrast with this, everybody who understands plain words and simple texts can only understand the above-quoted sentences of the explanatory memorandum in the way mentioned above; “always” means always and, if an example is given of “always”, it is an example of “always” and cannot be understood as “not always” but only what is mentioned as an example clearly identified as such: an example of “always”.

However, what still follows in paragraph 42 of the judgment is a cherry, long ripened in the finest Maraschino, on the top of the cream on this funny cake. Let us read it again because it is a Guinness Record level rarity of perfect self-contradiction: “*at the time when that explanatory memorandum was drawn up, digital copies of books were not used to such an extent that it can validly be presumed that they had implicitly been taken into account by the Commission*” (emphasis added).

This boils down to this kind of absurd argumentation: (i) at that time, digital books were not used to such an extent – if their online transmission was a perceptible phenomenon at all (it seems it was not) – that it would have been meaningful to mention them as an example; (ii) this was the reason for which this practically non-existent use of works was not mentioned as an example of works about which it was made clear that only the making available of tangible copies thereof might qualify as rental or lending (otherwise, also as distribution); (iii) therefore, it cannot be presumed that, if such use had existed at a perceptible level, it would have been implicitly taken into account. Why would it not have been? This is one of the simplest logical inferences: *a* is always *b*; this is *a*; therefore this is *b*. The drafters of the Directive and the legislators who adopted it have made it clear that *a* (an act of rental or lending) is always *b* (always, without any exception, including any exception regarding categories of works, only qualify as rental or lending if tangible copies are made available). The fact that the memorandum only mentioned one category of works as an example obviously does not mean that only the example and not all the cases for which it is an example would have been meant.

One more comment on this argumentation is necessary. It is undeniable – and even the Court could not deny it (in particular if it also had taken into account the unmistakable provision of Article 11(3) of the Rental, Lending and Related Right Directive, as strangely it has not) – that the EU legislature intended to only provide, and in fact in the very text of the Directive it has only provided, a right of lending for making available of tangible copies. However, let us assume that the acts which the Court has characterized as “e-lending” of books are not the same as what has been regulated in the Directive in regard to all categories of works (although this assumption is contrary to all the relevant facts); and let us presume further that, therefore, the norms of the Directive do not apply for such acts (as clearly they do). Would not have been then logical for the Court to state this and just to indicate that, according to it, it would seem justified to prepare and adopt completely different norms for this case – of course, since new norms would have been involved, by those bodies of the EU which are competent to do so: by the European Parliament and the Council? It would have been not only logical but it would have been indispensable as required by the relevant rules of the TFEU on the distribution of competences between the various bodies of the Union.

2.6. Two more lightly made arguments to try to prove what cannot be

The CJEU in trying to prove that – contrary to what follows clearly from the WCT, the Information Society Directive and from the Rental, Lending and Related Rights Directive – the right of lending is also applicable for online making available of intangible digital copies, still presents the following two arguments:

45. That conclusion [namely that the right of lending should be applied for online transmissions of intangible digital copies], moreover, borne out by the objective pursued by Directive 2006/115. Recital 4 of that directive states, *inter alia*, that copyright must adapt to new economic developments such as new forms of exploitation. Lending carried out digitally indisputably forms part of those new forms of exploitation and, accordingly, makes necessary an adaptation of copyright to new economic developments.

46. In addition, to exclude digital lending entirely from the scope of Directive 2006/115 would run counter to the general principle requiring a high level of protection for authors.

47. While it is true that that general principle appears only implicitly in recital 5 of Directive 2006/115, it is nevertheless emphasised in Directive 2001/29, recital 9 of which states that any harmonisation of copyright must take as its basis “a high level of protection”.

48. Thus, such a general principle must be taken into account in interpreting directives which, like Directive 2006/115, are intended to harmonise the various aspects of copyright while having a more limited aim than that of Directive 2001/29.

Concerning the argument presented in paragraph 45, five comments should be made. *First*, a recital, as any other kind of preamble paragraph, indicates on the basis of what considerations the provisions of the given directive have been adopted and/or offers guidance for the interpretation and application of the provisions as adopted. The function of recital 4 of the Directive is the same. It indicates that, for the preparation and adoption of the Directive, “certain new economic developments such as new forms of exploitation” – concretely, rental and lending of copies – had been taken into account. *Second*, the statement according to which “[l]ending carried out digitally indisputably forms part of those new forms of exploitation and, accordingly, makes necessary an adaptation of copyright to new economic developments” apparently suggesting that it is a new form of exploitation that had not been taken into account and now the Court had to take it into account lacks any ground, since as quoted and analyzed above, the possibility of online transmission of intangible copies (“electronic data transmission (downloading)”) had been duly taken into account and it had been made clear that such transmissions do not qualify as rental or lending. *Third*, in the WCT, and in accordance with it, in the Information Society Directive, the right of interactive making available to the public has been provided which covers the acts characterized by the Court as “e-lending”; it is an exclusive right which cannot be limited in general to a mere right to remuneration; and when this right was provided, all forms of digital transmission that the Court has characterized as “new” had been taken into account. *Fourth*, if online digital transmissions of intangible digital copies could have been regarded as new forms of exploitation not yet taken into account in the EU legislation (which is obviously not the case), why not this allegedly “new” form of exploitation would not equally require the recognition of e-distribution, e-rental? (Of course, the answer, as discussed above, is that, although it is possible to characterize certain online transmissions of copies in those ways, it does not change the fact that, under the WCT and the EU Directive, these are acts of interactive making available to the public covered by an exclusive right of authorization or prohibition). *Fifth*, the Court’s theory about recital 4 implies that the competence of creating new EU norms or amend the existing ones has been transferred from the legislative bodies to the CJEU in those cases where truly new forms of exploitation emerge; at the time of the Rental, Lending and Related Rights, still the Parliament and the Council had taken care of the adoption of the new norms, but from that on the CJEU is competent for this. Shall I state the level of harmony of this theory with the relevant rules of the TFEU?

As regards the arguments presented in paragraph 46 to 48, it is difficult to understand for what reason could it be regarded as a higher level of protection for authors

– and, of course, it should be taken into account that, under the second sentence of Article 2(6) of the Berne Convention, and thus also under the TRIPs Agreement and the WCT, the protection of copyright applies equally in both for the authors and for their successors in title (such as in the case of books, for the publishers) – if their exclusive right of authorization or prohibition is limited to a mere right to remuneration. It is not a higher level and not the same level as provided in the Convention and the other treaties; it is a much lower level of protection, which might only be applied if there were a case where this would be in accordance with the cumulative conditions of the three-step test. These arguments of the Court are also badly founded.

3. The question of “e-lending” *de lege ferenda*

This chapter is already quite voluminous already. Therefore, I try to sum up quite briefly how I can see the question of “e-lending” *de lege ferenda*.

As discussed, the acts characterized above as “e-lending” are covered by the right of online making available to the public along with the right of reproduction which is involved both when a copy is uploaded for such making available and when it is downloaded allowing the use thereof for a limited period of time. Both rights are exclusive rights of authorization. At the same time, in the case of both rights it is possible – under Article 10 of the WCT and, concerning the right of reproduction, also under Article 9(2) of the Berne Convention and Article 10 of the TRIPs Agreement – to provide for exceptions and limitations in certain special cases where also the other two cumulative conditions of the three-step test are fulfilled.

If the ruling of the CJEU in *Stichting Leenrecht* is considered from this viewpoint, irrespective of the legal characterization applied by the Court, it may be regarded as corresponding to a limitation of the right of online making available to the public (and the related right of reproduction) to a mere right to remuneration. However, such a sweeping limitation covering all books without any specific conditions that would narrow its scope cannot be considered a “special case” under the test. Furthermore, it should also be taken into account that, many electronic (digital) books – the quality of which does not degrade – even during a limited time period for which they are available, may be used in a fully consumptive manner. It is also relevant that – in contrast with traditional lending which requires much more time and which is more burdensome (the patron should go to the library and should also bring it back) – online making available books accelerates repeated use of the works which may become of a massive nature. This would quite probably lead to negative impacts in the market for the rightholders and would result in conflicts with a normal exploitation of the books and in unreasonable prejudice to their legitimate interests. The problem of possible – perhaps, rather probable – circumvention of the technological

measures that would be supposed to exclude making and retaining an extra copy could not either be left out from the relevant aspects to take into account.

It seems that some kind of exceptions to, or limitations of, the right of making available and the related rights for the purposes which are characterized as “e-lending” may be justified and even not necessarily only for books. However, for this, new legislative norms would be necessary to be prepared in accordance with the requirements of normal democratic procedure of law-making, including in particular the need to take into account the views and legitimate interests of all groups of interested stakeholders and all the substantial pro and con arguments. This seems indispensable in order to work out well-balanced and workable solutions for reasonable use of digital online technology, in accordance with the international treaties and the EU law for what is characterized as “e-lending”.

Fuglinszky Ádám
(habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK)

„Meg nem fejtett rejtély. Hogyan történt, nem tudom.”

Kérdőjelek a többletmunka és a pótmunka szabályozása kapcsán

„Talányos rejtély, [...] De fáj is.

Tudom, ez banális,

Mégis el kell mondanom,

Mert nyugtalanít nagyon.”¹

Bacsó Péter – Fényes Szabolcs: *Rejtély* (1985)

Aki újonnan érkezik, bárhová, de különösen egy új munkahelyre, a Munkahelyre, meghatározó élménye lesz, hogyan fogadják. Faludi Gábor azok egyike volt, akik őszinte nyitottsággal, segítők szándékkal fogadtak, amikor tizenöt évvel ezelőtt felvettem a munkát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Polgári Jogi Tanszékén. Minden szakmai tapasztalatát, s jó tanácsait megosztotta velem. Az Ünnepelet e támogató-segítő attitűdje azóta sem változott. Többek között éppen tőle próbáltam ellesni, hogyan kell az elméletet és a gyakorlatot egy-egyben látni és láttatni. E köszöntő írás egy olyan problematikát állít a középpontba, amelyről a szerző többek között az Ünnepelettel is szót váltott, hátha akkor közelebb kerül a „rejtély” megértéséhez. A tanulmány az építési-kivitelezési szerződések tartalma és a vállalkozói díj összefüggéseit vizsgálja, különös tekintettel a díjmeghatározás módjára, valamint a többletmunka és a pótmunka fogalmára. Egyúttal a jogalkalmazó „segélyhívása” is a jogalkotó felé: oldja meg, ideális esetben: szüntesse meg a „rejtélyt”.

1. Problémafelvetés

A többletmunka és a pótmunka elsőre talán inkább technikai jellegűnek tűnő szabályai alapvető szerződési jogi (dogmatikai) kérdéseket érintenek. Mire terjed ki a felek

¹ E dalszöveg a forrása a cím első sorának is. A szerző az együttgondolkodásért köszönetet mond az Ünnepeletnek – aki akkor még nem sejtette, hogy a témával e kötet lapjain találkozik ismét –, továbbá Barta Juditnak és Fuglinszky Jánosnak.

konszenzusa; mi a szerződés tárgya: milyen szerződéses szolgáltatásokat foglal magába; mire terjed ki a szerződéses ellenszolgáltatás; hogyan érinti a szerződés tartalmát, illetve a díjazást a körülmények (elsősorban a műszaki körülmények és szükségszerűségek) esetleges változása, avagy korábban nem ismert információk ismertté válása (mindezek kockázatát elsősorban melyik fél viseli).

Az építési-kivitelezési szerződésekkel kapcsolatos jogviták jelentős része arról szól: mi volt az eredeti szerződéses tartalom része, s melyek azok a műveletek, amelyek fejében a kivitelező további díjazásra (avagy „csak” költségtérítésre) tarthat igényt. E viták gyakran a többletmunka-pótmunka fogalom pár értelmezése kapcsán, e fogalmak elhatárolása során eszkalálódnak.

Mivel jelentős volumenű projektekről, s jelentős összegű vállalkozói díjról van szó, különösen fontos lenne, hogy a szerződéses tartalom és a díjazás összefüggéseit érintő, az ezzel kapcsolatos kockázatosztást rendező jogszabályok világosak, egyértelműek legyenek, s legfőképpen: összhangban legyenek egymással. Semmi más nem előzi meg hatékonyabban a jogvitákat, mint ha ezek kimenetele a szabályok (és a bírói gyakorlat) ismeretében jó találati eséllyel előre „megjósolható”. Az összhang hiánya pedig növeli az építési-kivitelezési projektek körüli bizonytalanságot, kiszámíthatatlanságot, a jogviták kialakulásának és elhúzódásának kockázatát.

2. Vállalkozói díj, elszámolási módok az (építési-kivitelezési) vállalkozási szerződésekben

Az építési-kivitelezési vállalkozási szerződésekhez kapcsolódóan már a korábbi Ptk. alapján is alapvetően kétféle díjmegállapítás volt ismeretes: a tételes elszámolás és az átalánydíj. Az átalánydíj, illetve a tételes elszámolás fogalmát konszenzus övezi a jogirodalomban és a bírói gyakorlatban, noha e fogalmaknak sincs „eleve elrendelt” tartalma: azt jelentik, amilyen tartalmat a jogalkotó (szükség esetén, azaz kodifikált megoldás hiányában a jogalkalmazó) hozzárendel azokhoz. Erre tekintettel az alábbi összefoglalás is (csak) viszonylagos értékű lehet.

2.1. Tételes elszámolás

A tételes elszámolás azt jelenti, hogy a felek rögzítik a szerződésben az úgynevezett egységárakat, majd a kivitelezés során folyamatosan vezetik a felmérési naplót, amelyben dokumentálják, hogy milyen anyagokat milyen mennyiségben használtak fel, illetve az egyes munkaműveletekből a szerződés szerinti bontásban és

megnevezéssel hány egységnyit végeztek el. A vállalkozói díj a ténylegesen elvégzett és igazolt munkamennyiség alapján illeti meg a vállalkozót.²

Ha a felek a szerződéses ellenszolgáltatást, vagyis a vállalkozói díjat ezzel a módszerrel határozzák meg, akkor a vállalkozói díj szempontjából nincs jelentősége a többletmunka-pótmunka fogalom párnak, az egyes munkaműveletek minősítésének, mivel a vállalkozó minden leigazolt munkaművelethez kapcsolódóan követelheti a szerződéses egységárák alapján kalkulált díját.

A tételes elszámolás előnye a megrendelő szempontjából a szerződéses ellenérték folyamatos és tételes ellenőrizhetősége, nyomon követhetősége. Hátrányt jelent számára ugyanakkor, hogy a vállalkozói díj végösszege a szerződéskötés időpontjában nem mindig, és ha igen, akkor is csak többé-kevésbé pontos megközelítéssel tervezhető, kalkulálható (már csak a szerződéskötést követően bekövetkező változások miatt is), hiszen a pontos fizetendő végösszeg csak a teljesítést követően, az összesítés során rögzül. A vállalkozó szempontjából a tételes elszámolás jellemzően kedvezőbb, mint az átalánydíj. Ebben az esetben ugyanis nem viseli annak kockázatát, ha a szerződés megkötése során „elkalkulálta volna magát” abban a tekintetben, hogy a szerződés tárgyát képező eredmény megvalósításához mely munkaműveletekre milyen mértékben van szükség. Ahány egységnyi munkavégzés történt, a vállalkozó annyiszor kapja meg az adott művelethez rendelt egységárat.³

A fentiek tükrében nem pontos az a megállapítás, mely szerint egységáras megállapodás esetén a vállalkozó a többletmunka és a pótmunka fejében egyaránt követelhet díjazást. Valójában arról van szó, hogy ha a megrendelő vagy műszaki ellenőre leigazolta, elfogadta az adott műveletet, akkor azután jár a díj a vállalkozónak, akár többletmunkának, akár pótmunkának minősülne e művelet abban a fiktív esetben, ha a felek átalánydíjban állapodtak volna meg.

A tételes (egységáras) elszámolás esetében sem szokatlan, hogy a felek a szerződésben a kivitelezés becsült összellenértékét (egy összegben) rögzítik, de ez „csak egy prognosztizált irányár, amely tájékoztatási célokat szolgál”.⁴

² Lásd KEMENES István: Bevezetés az építési vállalkozási szerződések joggyakorlatához. In KEMENES István: *Az építési vállalkozási szerződések*. Budapest, 2008. 23. o.

³ Mindazonáltal, az egyes tételeken belül előállhat hasonló helyzet, mint átalánydíjas elszámolás esetén. Ha pl. a betonozás egységárat köbméterenként határozzák meg, felmerülhet a kérdés, hogy ez magában foglalja-e a zsaluzás költségét is; hasonlóképpen, ha az acélszerkezeti szerelés egységárat kilogrammonként rögzítik (hány kilogramm acélt szerelnek be), akkor szintén fölvethető, hogy a daruzás művelete és ennek igen komoly költsége benne foglaltatik-e az egységárban. Álláspontom szerint az egyes paraméterek, egységárák „kicsiben” átalánydíjként viselkednek: valamennyi, az adott munkaművelet elvégzéséhez szükséges folyamatot, lépést és annak valamennyi, szerződéskötéskor előrelátható költségét magukban foglalják, azaz a példában említett zsaluzás, illetve daruzás kvázi többletmunka.

⁴ Lásd KEMENES: i.m. 23. o. A bírói gyakorlatból lásd BDT 2002, 637, BDT 2003, 903. Mindezt a következőképpen foglalja össze a Szegedi Ítéletábra Polgári Kollégiumának 1/2006. (XI. 30.)

2.2. Átalánydíj

Átalánydíj esetén a fentiekkel ellentétben fix díjról van szó, amelynél – főszabályként – sem kevesebbet nem lehet (kell) fizetni, sem többet nem lehet követelni.⁵ Az átalánydíjas elszámolás előnye a tervezhetőség és a kiszámíthatóság a megrendelő számára. Ahogy az angol nyelvű szakzsargonban hívják: *laugh-and-cry price*: ha a vállalkozó alulkalkulál az ajánlat kialakítása során, akkor számára veszteséges lesz a projekt, azonban ennek ellenére sem kérheti az ár utólagos korrekcióját. Ha viszont a megrendelő nem észleli, hogy az ajánlatba jelentős árrés került beépítésre, és a vállalkozó túlbiztosította, túlárazta magát, utóbb hiába válik világossá számára, hogy a kivitelezés költsége jóval alacsonyabb volt, mint amit a vállalkozói díj összege sugall, akkor sem fizethet erre hivatkozással kevesebbet (kivéve, ha ezzel összefüggésben bizonyíthatóan fennáll valamilyen érvénytelenségi ok).

Ahogy mindezt a Legfelsőbb Bíróság XXXII. számú Polgári Elvi Döntésének indokolása rögzítette (anélkül, hogy az „átalánydíj” kifejezést tartalmazta volna): „Ha tehát a felek a vállalkozási szerződésben mind a létrehozandó művet, mind pedig a vállalkozási díjat végleges jelleggel határozták meg, a művet a szerződésben meghatározott díj ellenében kell szolgáltatni. Ha például a vállalkozó 300 000 Ft-ért vállalta el a szerződésben meghatározott kivitelezésű épület felépítését, és ennek megfelelően teljesít, ennél nagyobb összegű vállalkozási díjra jogszerűen nem tarthat igényt, a megrendelő pedig ennek csökkentését jogszerűen nem igényelheti, és pedig akkor sem, ha esetleg az építés befejezésekor kiderül, hogy az egyik vagy másik fél rosszabbul járt, mint ahogyan azt a szerződéskötéskor számításba vették.”

Átalánydíj esetén és csak átalánydíj esetén van jelentősége annak a díjazás szempontjából (is), hogy egy adott munkaművelet többletmunkának, pótmunkának, avagy műszaki szükségszerűségből elvégzett munkának minősül-e.

számú kollégiumi ajánlása, amely „a vállalkozói díj meghatározása építési vállalkozási szerződésekben” címet viseli (lásd I. pont indokolását): „A vállalkozói díj meghatározásának másik esete, amikor a felek a szerződésben utólagos tételes elszámolásban állapodnak meg. Ilyenkor a kivitelezési szerződésben a vállalkozói díjat egyösszegben ugyan meghatározhatják, ez azonban csak tájékoztatási célokat szolgál. A felek a végleges vállalkozói díj kiszámításának a módját úgy határozzák meg, hogy a teljesítést követően a díj számlázása a leigazolt, elfogadott felmérés tételei alapján, a műszakilag indokolt munkák szerint történik. A kivitelező ebben az esetben a többletmunkákat és a pótmunkákat egyaránt érvényesíti, hiszen valamennyi, általa ténylegesen elvégzett munkatételt a felmérésben feltüntet, függetlenül azok jogi minősítésétől. A tételes felmérés esetén a ténylegesen számlázásra kerülő vállalkozói díj ezért a szerződésben előzetesen rögzített tájékoztató díjhoz képest több és kevesebb is lehet.”

⁵ Lásd KEMENES: i.m. 23. o.

3. Többletmunka, pótmunka és a műszaki szükségszerűségből felmerült munka a korábbi Ptk. előtt és alapján

3.1. A többletmunka és pótmunka fogalmának megjelenése az 1977-es Ptk.-novellát megelőzően

A kérdéskör (valamiféle) szabályozását az 1977-es Ptk.-novella tette az – akkor még – Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény részévé.⁶ Bizonyos fogalmak s az azokhoz rendelt jogkövetkezmények azonban más, korábbi (törvéynél alacsonyabb szintű) jogforrásokban is megjelentek.

A közületi beszerzések szabályzatának megállapítása tárgyában hozott 4029/1949. (V. 12.) Korm. rendelet 44. § (1) bekezdése értelmében például a pótmunka a vállalkozási szerződés teljesítése során történő lényeges tervváltoztatást (azaz szerződés-módosítást) feltételez.

A '60-as évek – a tervgazdálkodásnak megfelelően szövegezett és azt tükröző – jogszabályai egybehangzóan rendelkeznek a többletmunka és a pótmunka fogalmáról. Eszerint többletmunka „a költségvetésben részben vagy egészben elő nem írt, de a műszaki megvalósításhoz, illetőleg a terveknek megfelelő kivitelezéshez feltétlenül szükséges munka”⁷. Pótmunka pedig „a beruházó által a szerződés megkötése után megrendelt, a kivitelezési tervdokumentációban nem szereplő munka, amely a tervekben szereplő munka megváltoztatásával, kiegészítésével, lebontásával és máshol, vagy másként való megvalósításával kapcsolatosan merül fel”⁸.

Egy 1968-tól 1978. február 28-áig hatályban lévő jogszabály a korábbiaktól kissé eltérő szöveggel és hangsúlyokkal rögzítette e fogalmakat. Az építési szerződés alapfeltételeinek közzétételéről szóló 5/1968. (IV. 6.) ÉVM rendelet 20. § (1) bekezdése értelmében ugyanis többletmunka „a kivitelezési tervdokumentációban szereplő, de a költségvetésbe egyáltalán nem, vagy nem kellő mértékben felvett munka”. E jogszabály – a tervgazdasági megoldásokra utaló elszámolási rendelkezések mellett (pl. költségvetéssel szemben elért megtakarítás terhére történő elszámolás) – már azt is rögzíti, hogy ha a felek átalányárban állapodtak meg, akkor nem kerülhet sor szer-

⁶ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

⁷ 1/1961. (XII. 9.) OT-PM-ÉM együttes rendelet a beruházások és felújítások rendjéről szóló 45/1961. (XII. 9.) Korm. rendelet végrehajtásáról, 113. § (5) bekezdés 2. mondat; 1/1965. (XII. 31.) OT-PM-ÉM-FM együttes rendelet a mezőgazdasági termelőszövetkezeti beruházások és felújítások rendjéről, 60. § (4) bekezdés 2. mondat.

⁸ 1/1961. (XII. 9.) OT-PM-ÉM együttes rendelet a beruházások és felújítások rendjéről szóló 45/1961. (XII. 9.) Korm. rendelet végrehajtásáról, 113. § (5) bekezdés 2. mondat (itt még nem a „beruházó”, hanem az „építető” szerepel a normaszövegben); 1/1965. (XII. 31.) OT-PM-ÉM-FM együttes rendelet a mezőgazdasági termelőszövetkezeti beruházások és felújítások rendjéről, 60. § (3) bekezdés.

zódésmódosításra, amiből indirekt módon az következik: nem illeti meg a vállalkozót többletdíj az átalányáron felül. A *pótmunka* fogalma a korábbi jogszabályi fogalom meghatározáshoz képest egyszerűsödött, ugyanis a 20. § (3) bekezdés értelmében pótmunka „a kivitelezési tervdokumentációban nem szereplő munka”, s elvégzésére a vállalkozó csak a szerződés módosítása vagy újabb szerződés alapján (volt) köteles. Megint csak a normaszövegből következtetve: a szerződésmódosítás vagy új szerződés életszerűen további díjazást feltételez. E szabályozás tehát, amellett, hogy lefektette a többletmunka és a pótmunka fogalmának – részben ma is elfogadott – alapjait, már valamelyest piaci szemléletet is tükrözött, ami feltehetően az új gazdasági mechanizmusnak és az ahhoz kapcsolódó jogszabályváltozásoknak volt köszönhető.

3.2. A többletmunka, pótmunka és műszaki szükségszerűségből felmerült munka szabályozása a korábbi Ptk. hatálya alatt

A fent említettekkel összhangban, a kérdéskört 1978. március 31-étől kezdve szabályozta a korábbi Ptk. Az 1977-es Ptk.-novellának köszönhetően ugyanis ekkor lettek a korábbi Ptk. részévé az építési szerződés szabályai. Mint látni fogjuk, a korábbi Ptk.-n alapuló szabályozás nem volt egyértelmű, ezért a bírói gyakorlat volt kénytelen kialakítani azt a szempontrendszert, amelynek segítségével eldönthető volt, jár-e esetleg mégis díjazás egyes munkaműveletekért (az átalánydíjon felül).

A korábbi Ptk. 403. § (4) bekezdése a következőképpen rendelkezett: „A vállalkozó köteles elvégezni a tervben szereplő, de a költségvetésből hiányzó munkákat (többletmunka), továbbá azokat a műszakilag szükséges munkákat is, amelyek nélkül a létesítmény rendeltetészerűen nem használható. E munkák díjainak elszámolásáról külön jogszabály rendelkezik.”

A kódex meghatározta tehát a többletmunka fogalmát, illetve egy további kategóriát, a műszakilag szükséges munkálatokat, de ez utóbbi kategóriának „nem adott nevet”, így nem volt világos, hogy ez a pótmunkát jelenti-e, vagy valami mást. A pótmunka kifejezés, illetve annak meghatározása nem is szerepelt a korábbi Ptk.-ban. Abban lehetett bízni, hogy a (korábbi) Ptk. szövegében „beígért” külön jogszabály majd tiszta helyzetet teremt.

A korábbi jogszabályokat átvilágítva az állapítható meg, hogy a szabályozás egészen 2008. szeptember 1-ig hiányosnak, sporadikusnak (volt) tekinthető. A pótmunka fogalmát mindösszesen egy jogszabályban és az állami irányítás egy egyéb eszközében találtuk meg. A többletmunka fogalmát pedig csak az utóbbiban. A *pótmunka* ezek szerint továbbra is a kivitelezési tervdokumentációban nem szereplő (építési-szerelési) munka;⁹ míg a többletmunka „a kivitelezési tervdokumentációban

⁹ Lásd 3/1980. (I. 19.) ÉVM-ÁH együttes rendelet az építési-szerelési árakról mellékletének 13.

szereplő, de a költségvetésben egyáltalán nem, vagy nem kellő mértékben előírányzott építési-szerelési munka”.¹⁰ A többletmunka e fogalma összhangban volt a korábbi Ptk. fogalom meghatározásával.

2008. szeptember 1-én lépett hatályba az építőipari kivitelezési tevékenységről, az építési naplóról és a kivitelezési dokumentáció tartalmáról szóló 290/2007. (X. 31.) Korm. rendelet azon módosítása, amely (újra) meghatározta a többletmunka és a pótmunka fogalmát, illetve határozott elszámolási szabályokat is tartalmazott ezek vonatkozásában, e fogalmak meghatározása mellett. Eszerint „többletmunka: a szerződés kötés alapját képező (ajánlatkérési vagy kivitelezési) dokumentációban kimutathatóan szereplő, de a szerződéses árban (vállalkozói díjban) figyelembe nem vett tétel”; pótmunka pedig „a szerződés alapját képező dokumentációban nem szereplő külön megrendelt munkatétel (munkatöbblet)”.¹¹ A többletmunka fogalma a korábbi szabályozáshoz képest tartalmilag nem változott; a pótmunka fogalmában új elem annak külön (pótlólagos) megrendelése. E jogszabály rögzítette, hogy ha a felek átánydíjban állapodtak meg, akkor azon felül csak a pótmunka ellenértéke számolható el. Figyelemre méltó a többletmunka utólagos elszámolására vonatkozó szabály, amely kimondta, hogy a többletmunka „csak tételes elszámolású szerződéses ár esetén és akkor számolható el, ha a vállalkozó kivitelező a szerződés alapját képező beárzott tételes költségvetési kiírással bizonyítja, hogy az a költségvetésben nem szerepelt”. E szabály magyarázata az lehet(ett), hogy az árazatlan költségvetési kiírást rendszerint a megrendelő bocsátotta, illetve bocsátja a kivitelező rendelkezésére, a kivitelező ebbe illesztette, illesztette bele a saját számait, azaz tételes ajánlati árait, amikor ajánlatát megteszi. Következésképpen nem a kivitelező érdekkörében merül fel, ha valamely tétel kimarad a költségvetési kiírásból. (Noha kérdéses, hogy nem volna-e elvárható a szakvállalkozó kivitelezőtől, hogy a költségvetési kiírás e hiányosságát – különösen a kiviteli tervdokumentáció többi elemével összevetve – észlelje és jelezze.) E jogszabályi rendelkezések sem nyújtottak azonban megoldást a korábbi Ptk.-ban „elnevezés nélkül” említett, a rendeltetésszerű használathoz szükséges, műszaki szükségszerűségből felmerült munkák elszámolására.

A fenti szabályozást változatlan tartalommal vette át a 2007-es jogszabályt felváltó, az építőipari kivitelezési tevékenységről szóló 191/2009. (IX. 15.) Korm. rendelet (a továbbiakban *Épkiv.*).¹² 2010. május 15-ével azonban hatályba lépett az *Épkiv.* egy olyan módosítása, amely többek között azt tartalmazta, hogy „[a] kivitelező – az

pontját, ahol szerepel az „építési-szerelési” jelző (e jogszabály 1987. december 31-ig volt hatályban); míg a 3/1980. (I. 30.) OVH-ÁH rendelkezés a kútfűrési és egyes talajmechanikai fűrési munkák áráról 11. § (1) bekezdés a) pontjában nem (amely utóbbi jogszabály 1986. július 14-ig volt hatályban).

¹⁰ Lásd 3/1980. (I. 30.) OVH-ÁH rendelkezés a kútfűrési és egyes talajmechanikai fűrési munkák áráról 12. pontját.

¹¹ Lásd a kormányrendelet 2. § f) és g) pontjait.

¹² Lásd 2. § e) és f) pontok, valamint 3. § (8)–(9) bekezdés.

erre vonatkozó külön megállapodásban foglaltak szerint – a műszaki szükségesség, vagy a rendeltetészerű és biztonságos használat miatt szükséges pótmunkát köteles elvégezni”. A jogszabály célja feltehetően az volt, hogy észszerű korlátot állítson a „szerződés alapját képező dokumentációban nem szereplő munkatöbblet” utólagos megrendelésének. A jogszabály-módosítást követően azonban azt tükrözték a tételes jogi szabályok, hogy az úgynevezett műszaki szükségszerűségből elvégzett munka valójában pótmunka, s a vállalkozó külön díjazást követelhet annak ellenértékéért.

3.3. A többletmunka, pótmunka és műszaki szükségszerűségből felmerült munka a bírói gyakorlatban

3.3.1. A VÁLLALKOZÓI DÍJAL KAPCSOLATOS EGYES KÉRDÉSEKRŐL SZÓLÓ XXXII. SZ. POLGÁRI ELVI DÖNTÉS

A bírói gyakorlatot hosszú időn át alakította, orientálta a Legfelsőbb Bíróság XXXII. számú Polgári Elvi Döntése a vállalkozói díjjal kapcsolatos egyes kérdésekről, amelyet az 1977-es Ptk.-novella hatályba lépésének évében, 1978-ban fogadtak el. A következő alpontban bemutatott esetjogban is gyakran hivatkoztak e döntésre.

Feltűnő, hogy a XXXII. PED sem az „átalánydíj”, sem a „tételes elszámolás”, sem a „többletmunka”, sem pedig a „pótmunka” fogalmát nem tartalmazza, hová tovább nem is használja e szakkifejezéseket. Ennek ellenére felismerhetők a döntésben olyan tartalmi elemek, amelyek illeszkedtek egyik vagy másik kulcsfogalom általánosan elfogadott tartalmához, avagy annak valamely eleméhez. Ugyanakkor aligha volt szerencsés, hogy a PED sem a korábbi Ptk. akkor már ismert új szabályára (403. § (4) bekezdés), sem pedig az akkor még hatályban lévő különös jogszabályok fogalomrendszerére nem reflektált.

Az általunk is vizsgált kérdések elemzése a PED-ben egy logikai lépcsővel korábban kezdődött: nevezetesen azzal, hogy hogyan és milyen szempontok figyelembevételével lehet – lényegében szerződésértelmezés útján – megállapítani, hogy vállalkozási szerződések esetén mely szolgáltatásokra terjedt ki a felek akarata; ideértve azt az esetet is, amikor a felek akár kifejezetten, akár ráutaló magatartással utóbb akként módosították a szerződést, hogy azt – az eredeti szerződéses tartalom részét nem képező – további szolgáltatásokra terjesztették ki.¹³

¹³ „A szerződés valóságos tartalmának a megállapításánál figyelembe kell venni a szerződés megkötését megelőző tárgyalásokat, a megkötéskor vagy utóbb tett nyilatkozatokat, a felek ráutaló magatartását, a vállalkozás tárgyát, a mű jellegét és általában az eset összes körülményeit.” Lásd XXXII. PED a) pont. A b) pont szerint pedig, „ha a vállalkozó a szerződés (a módosított szerződés) kereteit meghaladó szolgáltatást is nyújtott a megrendelő részére, e szolgáltatás tekintetében a felek közötti jogviszony a megbízás nélküli ügyvitel szabályainak a megfelelő alkalmazásával rendezhető”.

Ugyanakkor a PED világossá tette: „a vállalkozó a szerződésben meghatározott díjért mindazokat a szolgáltatásokat köteles nyújtani, amelyek a szerződészerű teljesítéshez, a megrendelt mű rendeltetészerű használatának biztosításához szükségesek”. Anélkül tehát, hogy különbséget tett volna többlet- és pótmunka között (illetve, mint láttuk: anélkül, hogy ezen fogalmak bármelyikét egyáltalán használta volna), azt a sorvezetőt bocsátotta a jogalkalmazó rendelkezésére, miszerint a mű rendeltetészerű használatának biztosításához szükséges szolgáltatásokat a vállalkozó általában számításba veszi, ezért e szolgáltatásokért a „végleges jelleggel meghatározott díjon” túl további díjazást nem követelhet. E műveletek korábbi fogalmaink szerint az úgynevezett „műszaki szükségszerűségből elvégzett munkák”, az új Ptk. fogalomhasználata szerint pedig a többletmunka fogalmába tartoznak. (A „végleges jelleggel meghatározott díj” pedig feltehetően az átalánydíj szinonimája volt.)

A PED rögzíti azt is, hogy ha a szerződés valamely szolgáltatásra kiterjed, „a vállalkozó azért csak akkor követelhet külön díjazást, ha aggálytalanul megállapítható, hogy a vállalkozási díj meghatározásánál erre a szolgáltatásra nem voltak tekintettel”. Ebből és az e tételhez fűzött indokolásból levezethető, hogy ha a felek a szerződéses tartalmat utóbb kiterjesztették (ami lényegében egy a pótmunka megrendeléséhez hasonló helyzetet takar mindkét fél beleegyezésével, akár kifejezetten, akár ráutaló magatartással), de a díjazásról nem állapodtak meg, akkor az utóbb a szerződés tartalmává vált szolgáltatást (korábban, a díj megállapítása során) nyilvánvalóan nem vették figyelembe, ezért a vállalkozót ennek megfelelő díjazás illeti meg. „Ennek mértékénél a vonatkozó jogszabályok rendelkezései [...], ilyenek hiányában pedig a szolgáltatás mennyiségének és minőségének megfelelő díjak az irányadók” – folytatódik az indokolás.

Nehezebben értelmezhető az indokolás egy későbbi tételmondata, amely szerint „ha például a felek az épület építésére vonatkozó szerződésükben csak hozzávetőlegesen határozták meg vállalkozási díjként a 300 000 Ft-ot, s a rendelkezésre álló adatokból azt lehet megállapítani, hogy valamely munkát (pl. a festést) az említett összeg meghatározásánál nem vették számításba, a vállalkozó jogszerű igényt tarthat e szolgáltatás ellenértékének a megfizetésére is”. A „hozzávetőlegesen meghatározott díj” utalhat akár a tételes elszámolásra is, mert ennek a logikájába illeszkedik, hogy a felek a vállalkozói díj (vég)összegét csak hozzávetőlegesen határozzák meg.

3.3.2. A TÖBBLETMUNKA, A PÓTMUNKA ÉS A MŰSZAKI SZÜKSÉGSZERŰSÉGBŐL FELMERÜLT MUNKA A BÍRÓI ESETJOGBAN

A bírói gyakorlatban – részben a XXXII. PED-re, részben a különös jogszabályokra, illetve a korábbi Ptk.-ra támaszkodva – következetesen különbséget tettek a fenti alcímekben szereplő három kategória között. A kialakult gyakorlatot jól összegzi a Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2006. (XI. 30.) számú kollégiumi ajánlása (lásd a II. pont indokolását): „A szerződéskötéskor elvállalt műszaki tartalomhoz, a tervdokumentációban foglaltakhoz képest a kivitelező utóbb eltérő, illetve többlet

munkavégzési kötelezettsége a törvényi szabályozáshoz és a kapcsolódó bírói gyakorlathoz képest ténylegesen háromféle lehet: – többletmunkának minősülhet (Ptk. 403. § (4) bekezdés első fordulat); – műszaki szükségességből felmerülő munkák körébe tartozhat (Ptk. 403. § (4) bekezdés második fordulat); – pótmunkának minősülhet a megrendelő pótlólagos megrendelése folytán. A pótmunka, többletmunka, műszaki szükségességből felmerülő munka elhatárolásának és minősítésének a jelentősége azért lényeges, mert a munka természete határozza meg, hogy az előálló többletköltségek kockázata kit terhel: a vállalkozót vagy a megrendelőt.”

3.3.2.1. *Többletmunka*

A Szegedi Ítéltábla a kollégiumi ajánlásában ekként határozza meg a többletmunka fogalmát, kiegészítve és értelmezve a korábbi Ptk. rendelkezését (lásd ismét a II. pont indokolását): „A többletmunka a pótmunkával szemben nem új vagy módosult megrendelői igény, hanem a tervdokumentáció valamely részében (tervrajz, műszaki leírás, a tervdokumentáció mellékletei) már eredetileg is szereplő, de a vállalkozói díj költségvetési számítása során nem, vagy nem kellő mértékben előirányzott munkatételt jelent, amely így utóbb költség-többlettel jár.”

Átalánydíj esetén a többletmunkáért nem illeti meg díj a vállalkozót, mondván, amikor árajánlatát megtette, akkor megismerte, megismerhette a tervdokumentáció tartalmát. Következésképpen az ő kockázata, ha valamely, a megvalósításhoz szükséges munkatételt a költségvetés összeállításakor nem vett figyelembe.¹⁴

3.3.2.2. *Pótmunka*

A pótmunka fogalmát a korábbi Ptk. nem tartalmazta, a Szegedi Ítéltábla kollégiumi ajánlása a következőként határozta meg azt (lásd e tekintetben is a II. pont indokolását): „Ezzel szemben pótmunka esetén a megrendelő az eredetileg célul tűzött munkaeredményt módosítja, megváltoztatja, eltérő többletigényeket fogalmaz meg, vagyis a többlet munkavégzés, illetve a többletköltségek nem az eredetileg vállalt munkaeredmény, hanem a részben módosított munkaeredmény megvalósításához szükségesek. A pótmunka a megrendelő által a szerződés megkötése után pótlólag elrendelt (megrendelt) munkákat, az újfajta megrendelői igényeket jelenti, amelyek rendszerint tervmódosítás formájában jelennek meg. Amennyiben utóbb tervmódosításra, vagy a tervek kiegészítésére kerül sor, amelynek következtében a vállalkozónak újabb munkarészeket is el kell végeznie, ez pótmegrendelésnek, elvégzésük pedig pótmunkának minősül. A pótmunka elrendelésének – amely tehát a megrendelő utasítása, egyoldalú módosítása – a kivitelező a szerződés általános szabályaitól eltérően, a vállalkozás különös részi szabályai folytán köteles ugyan eleget tenni, ezért azonban a visszerhesség elvéből következően a díj mindig megilleti.”

¹⁴ Ugyanígy lásd KEMENES István: Bevezetés az építési vállalkozási szerződések joggyakorlatához. In KEMENES István: *Az építési vállalkozási szerződések*. Budapest, 2008. 24. o.

Mint láttuk, 2008. szeptember 1-étől a jogalkotó e meghatározással lényegében azonos tartalommal rögzítette a pótmunka fogalmát (igaz, nem a korábbi Ptk.-ban, hanem az akkor hatályban lévő építési-kivitelezési kormányrendeletben): „a szerződés alapját képező dokumentációban nem szereplő külön megrendelt munkatétel (munkatöbblet)”. A pótmunkáért – amely tehát az eredeti szerződéses tartalom részét nem képező, pótlólag megrendelt munkatétel – a vállalkozó még átalánydíjban történő megállapodás esetén (annak ellenére) is díjazást követelhet(ett).¹⁵

3.3.2.3. Műszaki szükségességből elrendelt munkaművelet

A Szegedi Ítéltábla álláspontunk szerint helyesen állapította meg, hogy a korábbi Ptk. 403. § (4) bekezdés 2. fordulata szerinti azon műszakilag szükséges munkaműveletek, „amelyek nélkül a létesítmény rendeltetésszerűen nem használható”, valójában egy harmadik kategóriát képeznek, s így sem többletmunkának, sem pótmunkának nem tekinthetők. Az Ítéltábla a kollégiumi ajánlásban mindezt a következőképpen rögzítette (lásd a III. pont indokolását): „A műszaki szükségességből felmerülő munkákat a tervdokumentáció ugyan nem tartalmazza, de nem azért, mert a terv hibás vagy fogyatékos, vagy mert a kivitelező a terv megvizsgálásakor nem volt kellően gondos, hanem azért, mert a munka természete folytán ezeket előre látni nem lehetett (különösen vonatkozik ez például felújítási munkáknál a takart szerkezetekre). Az előre nem látható, objektív okból felmerülő munkák elvégzése mégsem jelent eltérő munkaeredményt, hanem a műszakilag szükséges, utóbb felmerült munkák nélkül a létesítmény – a munkaeredmény – rendeltetésszerűen nem készíthető el, nem állítható elő, nem használható. A Ptk. 403. § (4) bekezdés második fordulatában szabályozott műszaki szükségességből felmerülő munkákat a törvényi szabályozás az első fordulatban körülírt többletmunkákon kívül határozza meg. Másfelől viszont a Ptk. a pótmunka fogalmát egyáltalán nem ismeri, a tárgyi jogi szabályozás alapján a műszaki szükségességből felmerülő munkák ezért pótmunkának sem minősíthetők.”

A kérdés így az, hogy e munkaműveletek után megilleti-e vállalkozói díj a kivitelezőt a szerződésben rögzített átalánydíjon felül. E kérdést a Szegedi Ítéltábla a kollégiumi ajánlásban a következőképpen válaszolja meg (lásd a III. pont indokolását): „A műszaki szükségességből felmerülő többletmunkák költségvonzata kockázatmegosztási kérdés: az előre nem látható – nem is tervezhető és így költségvetésben sem kiírható – munkatételek költségvonzatát a kikötött vállalkozói díjon felül az átalánydíj jellegére, az eredménykötelem objektív természetére figyelemmel főszabályként a kivitelező terhére indokolt értékelni. A felvállalt kockázatnak azonban ésszerű határvonala is meghúzható: az előre nem látható, a kivitelezési munka nagyságrendjét, egészét érintő akadályok költségvonzata az átalánydíj körébe nem vonható. A tervben nem szereplő, műszaki szükségességből felmerülő munka díja az

¹⁵ Ugyanígy lásd KEMENES: i.m. 23–24. o.

átalánydíjon felül kivételesen akkor érvényesíthető, ha a munka felmerülésének kockázatával a kivitelező az eset körülményeire, a munka természetére, nagyságrendjére és költségvonzatára figyelemmel a díj meghatározásakor előzetesen kellő gondosság mellett nem számolhatott (például a kivitelezés helyszíne alatti fel nem ismerhető akadályok).¹⁶

A műszaki szükségszerűségből felmerült munkaműveletek költségeit tehát különösen akkor követelheti a vállalkozó, ha az valamely, a kivitelezési munka egészét érintő akadályra vezethető vissza, vagy más olyan körülményre, amely kockázatával a kivitelező kellő gondosság mellett sem számolhatott előre.¹⁶ A szakirodalom is megerősíti, hogy a díj-, illetve költségtöbblet követelhetősége azon múlik, hogy az ajánlat megtételekor a vállalkozó felismerte-e, felismerhette-e azokat a körülményeket, amelyek miatt a többletszolgáltatás szükségessé vált, és kellett-e számítania e körülmények felmerülésére.¹⁷ Ha a válasz nemleges, akkor nem volna helyes e kockázatokat a vállalkozóra terhelni; ezért ezekben az esetekben a műszaki szükségszerűségből felmerült és általa elvégzett munkák fejében ellenszolgáltatást követelhet.

Bartal Géza már az új Ptk.-hoz írt kommentárban, de egy, a korábbi Ptk. gyakorlatában felmerült (azonosító számmal nem jelölt) ügyet referál, amelynek tényállása a következő: a megrendelő téves talajmechanikai szakvéleményt bocsátott a vállalkozó rendelkezésére, amely szerint az uszoda építéséhez 200 köbméter földet kellett (volna) kitermelnie a vállalkozónak a talajréteg nem megfelelő szilárdsága miatt. A munkavégzés megkezdése után azonban kiderült, hogy a biztonságos építkezés érdekében valójában 3000 köbméter földet kell kitermelni. A vállalkozó sikerrel követelte többletköltségeit.¹⁸

A Legfelsőbb Bíróság, illetve a Kúria gyakorlata is ezt az irányvonalat követte. Nem tekintette pótmunkának e munkaműveleteket, de a pótmunka elszámolására vonatkozó elszámolás elveit alkalmazta ezekre is, feltéve, hogy a szerződéskötés időpontjában a munkaműveletek, illetve a többletköltségek felmerülése az elvárt gondosság tanúsítása mellett sem volt előre látható. A hozzáférhető felülvizsgálati

¹⁶ Ugyanígy lásd KEMENES István: A vállalkozási típusú szerződések. In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, 2014. 1755. o.

¹⁷ KOVÁCS László: *A vállalkozási szerződés*. Átdolgozott kiadás. Budapest, 2001. 22. o. A Szegedi Ítéltábla álláspontjával egyetértésben TORMA András Máté: A többlet- és a pótmunka szabályai a polgári jog és a közbeszerzési jog dimenzióiban. *Közbeszerzési Szemle*, (2015) 3., 34. o.

¹⁸ BARTAL Géza: A vállalkozási típusú szerződések. In WELLMANN György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata VI/VII*. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, 2014. 94. o. Lásd még BDT 2007, 1711. A Szegedi Ítéltábla szerint a vállalkozónak nem kell számolnia azzal, hogy a munkavégzését a megrendelő folyamatosan akadályozza, így az ebből eredő többletköltségeit követelheti: „A munkaterületen a megrendelő részéről folytatott tevékenység miatt a folyamatos munkavégzés állandó jellegű és számottevő akadályozásával a kivitelezőnek a szerződéskötéskor nem kell számolnia, az emiatt felmerült műszakilag indokolt többletköltségeit követelheti.”

ítéletekben kivétel nélkül a következőképpen rögzíti mindezt:¹⁹ „A pótmunkák díjazására vonatkozó elveket kell alkalmazni ugyanakkor ilyen esetben azoknak az utóbb, a kivitelezés során műszaki szükségességből felmerült, a szerződés eredeti céljának megvalósításához, a mű rendeltetésszerű használatához szükséges munkáknak a díjazása tekintetében is, amelyek elvégzése a szerződéskötéskor a vállalkozó kellő gondossága esetén sem volt előre látható.”

A korábbi Ptk. bírói gyakorlatában fellelhetők olyan döntések is, amelyekben a bíróság az előre nem látható és a kivitelezés során felmerült többletköltségek megtérítésére még akkor és annak ellenére is kötelezte a megrendelőt, hogy például a munkaterület szennyezettségének, illetve a felszín alatt talált robbanóanyagok által előidézett veszélyhelyzetnek a megszüntetésével kapcsolatos munkaműveleteket ítéletében (tévesen) többletmunkának minősítette.²⁰

Ismeretesek olyan közzétett ítéletek is, amelyekben a bíróság a műszaki szükségességből felmerült munkaműveleteket egyenesen pótmunkának minősítette, amely így minden további vizsgálat nélkül díjigényt alapozott meg.²¹ A szerzők többsége szerint egyenesen ez volt az általános gyakorlat.²² Ezzel összefüggésben emlé-

¹⁹ Lásd pl. Pfv.V.20.905/2013/5 = BH 2014, 303.; Pfv.V.20.376/2014/4.; Pfv.V.21.022/2014/7. A Kúria az Épkiv.-re nem volt tekintettel a döntés indokolásában.

²⁰ Lásd a BH 1998, 124. számon közzétett eseti döntést, amelyet egyetértőleg idéz KOVÁCS László: *A vállalkozási szerződés*. Átdolgozott kiadás. Budapest, 2001. 152. o. A Legfelsőbb Bíróság a következőképpen foglalt állást a többletköltségek követelhetőségéről egy előre nem látható helyzethez kapcsolódóan: „Alaptalan az alperesnek az az állítása, hogy az adott esetben a felperesnek számíthatnia kellett robbanóanyag, lőszer jelenlétére. Nem tévedett a másodfokú bíróság annak kimondásával, hogy a munkaterület feltárásakor észlelt rendkívüli helyzet miatt a felperes jogszerűen igényelheti az ezzel összefüggő többletköltségeket.”

²¹ Lásd a korábbi Ptk. vonatkozásában KEMENES elemzését: KEMENES István: *Vállalkozási szerződés az új Ptk.-ban*. *Gazdaság és Jog*, (2014) 1., 12. o.

²² Lásd TORMA András Máté: *A többlet- és a pótmunka szabályai a polgári jog és a közbeszerzési jog dimenzióiban*. *Közbeszerzési Szemle*, (2015) 3., 32. o. Ugyanígy BARTAL Géza: *A vállalkozási típusú szerződések*. In WELLMANN György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata VI/VI*. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, 2014. 94. o. Még KEMENES István is – amellet, hogy természetesen ragaszkodik a Szegedi Ítéletábra hármass felosztásához – úgy fogalmaz, hogy „[a] bírói gyakorlatban így olyan döntések születtek, amelyek a műszaki szükségességből felmerült munkákat pótmunkának minősítették”. Lásd KEMENES István: *A vállalkozási típusú szerződések*. In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, 2014. 1750. o. Jól illusztrálja e gyakorlatot az EBH 2000, 201. számon közzétett eseti döntés, amelyben a Legfelsőbb Bíróság rögzítette: „Pótmunka az utólag megrendelt, a tervmódosítás folytán felmerült, illetőleg a műszaki szükségességből elvégzett munka, a többletmunka pedig a tervben szereplő, de a költségvetésből hiányzó munka. [...] Az elszámolás során azért szükséges ezek egyértelmű elkülönítése, mert a többletmunkák alapján a vállalkozó átalánydíjas építési szerződés esetében a kikötött díjat meghaladó ellenszolgáltatásra nem tarthat igényt, a pótmunkák ellenértéke azonban utólag elszámolható.” Egy korábbi felülvizsgálati ítéletében a Legfelsőbb Bíróság (BH 1996, 651) kifejezetten utalt a Ptk. 403. § (4) bekezdésének második fordulatára, és az ott

keztetni kell arra, hogy az építési-kivitelezési kormányrendelet 2010. május 15-én hatályba lépett módosítását követően a műszaki szükségszerűségből felmerült munka a tételes jog alapján is pótmunkának minősül(t), hiszen – mint fent láttuk – a rendelet ekkortól a vállalkozó kötelezettségévé tette, hogy „a műszaki szükségesség, vagy a rendeltetésszerű és biztonságos használat miatt szükséges pótmunkát” végezze el (azazhogy csak az ezen okokból szükséges pótmunkát végezze el).

3.4. Részösszefoglalás

A korábbi Ptk. építési szerződésre vonatkozó szabálya és az Épkiv. a többletmunka fogalmát hasonlóan határozta meg, még ha a két definíció a normaszöveget tekintve kissé el is tért egymástól. A korábbi Ptk. ugyanakkor egyáltalán nem rendelkezett a többletmunka elszámolásáról, az Épkiv. azonban igen: átalánydíj esetében a többletmunkáért egyáltalán nem volt követelhető díjazás, tételes elszámolás esetén (annak általánosan elfogadott fogalma szerint) pedig akkor, ha a vállalkozó a beárazott tételes költségvetési kimutatással bizonyítani tudta, hogy az adott munkaművelet a költségvetésben nem szerepelt. Nem volt könnyen értelmezhető e szabályozás célja, hiszen egyrészt, tételes elszámolás esetén amúgy is a ténylegesen elvégzett munkák fejében illeti meg a kivitelezőt a vállalkozói díj, a felmérési naplóban rögzített mennyiségek és a szerződéses egységárak szorzatának megfelelően. Másrészt, a kivitelezőtől mint szakvállalkozástól (akár) el is várható, hogy a költségvetési kiírás hiányosságát észlelje.

A korábbi Ptk. a pótmunka fogalmát nem rögzítette, de az Épkiv. igen, s az Épkiv. alapján nyilvánvaló (volt), hogy a pótmunka fejében díjazás illette, illeti meg a vállalkozót. A pótmunka mint a szerződés alapját képező dokumentációban nem szereplő külön megrendelt munkatétel természetesen nem képezi az eredeti szerződéses tartalom és az ahhoz „kalibrált” díjazás részét.

A korábbi Ptk. szövege a vállalkozó kötelezettségeként rögzítette azon *műszakilag szükséges munkák* elvégzését, *amelyek nélkül a létesítmény rendeltetésszerűen nem lenne használható*. A normaszövegből az derül ki, hogy e munkák nem minősülnek többletmunkának, hiszen a többletmunkára utaló zárójel után, önálló kategóriaként említette ezeket a kódex. Ugyanakkor – mivel e munkák nélkül a létesítmény rendeltetésszerű használata, s ekként a szerződés célja nem valósulhat meg – elvileg nem tekinthetők utólag megrendelt munkaműveleteknek sem. Ez (volt) az oka annak,

szereplő műszaki szükségességből eredő munkaműveletet explicite pótmunkának minősítette: „A Ptk. 403. §-ának (4) bekezdése az ítélkezési gyakorlatban elfogadott »pótmunka« kifejezést nem használja, ehelyett ezt a fogalmat körülírva, azokat a műszakilag szükséges munkákat sorolja ide, amelyek nélkül a létesítmény rendeltetésszerűen nem használható, és amelyek a tervben mégsem szerepelnek.”

hogy a bírói gyakorlat e munkákat önálló kategóriaként kezelte, s ha és amennyiben ezek a teljesítésre való gondos felkészülés, a tervdokumentáció alapos tanulmányozása mellett s ellenére, egy gondos szakvállalkozó szakismeretei birtokában sem voltak előreláthatók, akkor és annyiban a vállalkozó e műveletek ellenértékéért díjazást követelhetett. Az Épkiv. 2010-es módosítása alapján pedig úgy tűnt, e munkaműveleteket mégiscsak pótmunkának kellett tekinteni. A korábbi Ptk. és az Épkiv. szabályozása nem volt tehát minden tekintetben koherens, amit azzal lehetne magyarázni, hogy a korábbi Ptk. 403. § (4) bekezdése az ott említett munkák díjának elszámolásának szabályozását amúgy is kifejezetten más jogszabályokra utalja.

Hozzá kell tenni: az Épkiv. igen tágan határozza meg tárgyi hatályát: az 1. § (1) bekezdés a) pontja alapján kiterjedt és kiterjed „az építőipari kivitelezési tevékenység folytatására”, a h) pont alapján pedig az építési szerződés kötelező tartalmi és formai előírásaira is, azaz valamennyi építési-kivitelezési szerződésre. Következésképpen, mint számos más területen, az új Ptk.-tól és az új kódexnek az azzal érintkező jogszabályokkal történő gondos összehangolásától lehetett várni a fogalmak tisztázását és az azokhoz kapcsolódó szabályok, jogkövetkezmények koherenciáját, ellentmondásoktól való mentességét.

4. Elszámolási szabályok, többlet- és pótmunka az új Ptk. hatályba lépése után

4.1. Az új Ptk. fogalomhasználata és kockázatosztási mechanizmusa

A Ptk. szabályozása – a vállalkozási szerződések közös szabályai között – kifejezetten említi a vállalkozói díj meghatározásának két módját: az átalánydíjat és a tételes elszámolást, noha nem tartalmazza e két elszámolási mód fogalmát. Következésképpen e fogalmaknak feltehetően továbbra is a már a korábbi Ptk. hatálya alatt kialakult jelentést és tartalmat kell tulajdonítani, amelyeket széles szakmai konszenzus övez. Hogy a két elszámolási mód a Ptk. rendszerében hogyan függ össze a szerződés tárgyával, tartalmával, az éppen az elszámolási módoknak a többletmunka és a pótmunka jogintézményével és díjazásával (avagy a díjigény hiányával) való kapcsolatából derül ki. A Ptk. erénye, hogy e fogalmakon keresztül világos és kiegyensúlyozott kockázatosztási mechanizmusokat hoz létre a vállalkozási szerződések tartalmához és a körülmények esetleges megváltozásához kapcsolódóan. Az új Ptk. alapján elbírálandó ügyekben irányadó elvi iránymutatásokról szóló 1/2014. sz. Polgári jogegységi határozat V. b) pontja emellett az új Ptk.-ba beépültek tekintette és ezért annak alkalmazása körében (már) nem tartotta irányadónak a XXXII. PED-et.

4.1.1. ÁTALÁNYDÍJAS ELSZÁMOLÁS

Átalánydíjas megállapodás esetén a Ptk. 6:245. § (1) bekezdése szerint a vállalkozó (az eredeti vállalkozói díjon felül) a többletmunka ellenértékének megtérítésére nem jogosult. Az átalánydíjas elszámolási mód koncepcionális jelleggel kétfajta kockázatot „terhel” a vállalkozóra. Egyrészt az úgynevezett *műszaki* vagy *tervezési kockázatot*: a vállalkozónak ugyanis – amikor az átalánydíjban megállapodik, illetve azt megelőzően árajánlatot készít – számba kell vennie, hogy az eredmény eléréséhez műszaki-technikai értelemben milyen munkaműveletekre (és milyen mértékben) van szükség. Másrészt pedig a *költségkockázatot*: a vállalkozónak azt is fel kell mérnie, hogy az eredmény megvalósítása (az egyes ehhez szükséges munkaműveletek elvégzése) számára milyen költséggel jár. Ez a magyarázata annak, hogy a vállalkozó a többletmunka ellenértékének megtérítésére (az eredeti vállalkozói díjon felül) nem jogosult, ugyanis a többletmunka fogalma éppen e két kockázatra reflektál.

A többletmunka ugyanis egyrészt azokat a munkaműveleteket öleli fel, amelyek nélkül a mű rendeltetésszerű használatra alkalmas megvalósítása nem történhet meg.²³ Mivel a vállalkozó utóbb e munkaműveletekért az eredeti vállalkozói díjon felüli további díjazást nem követelhet, ezért egyedül ő viseli annak kockázatát, hogy valamennyi szükséges műveletet figyelembe vette-e, s a megfelelő mértékben vette-e figyelembe azokat az átalánydíj meghatározása (és a szerződéskötés) során (ezt hívtuk fent műszaki vagy tervezési kockázatnak).²⁴ Ez az immár a többletmunka fogalmának részét képező kategória nem más, mint a már jól ismert „műszaki szükségesszerűségből a rendeltetésszerű használhatóság érdekében” mindenképpen elvégzendő munkaművelet, amely igen nagy utat járt be: mint láttuk, önálló kategóriából „pót-munkává lett” (lásd Épkiv. 2010-es módosítása), majd az új Ptk. alapján „többletmunkává változott”.

Másrészt pedig többletmunkának minősül mindazon munkaművelet, amely a vállalkozási szerződés tartalmát képezi, de a felek (elsősorban: a megfelelő szakértelemmel rendelkező vállalkozó) a vállalkozói díj meghatározásánál nem vettek figyelembe.²⁵ Újfent: mivel a vállalkozó e műveletekért utóbb nem követelhet további díjazást az eredetileg kialakított átalánydíjon felül, ezért az ő és csakis az ő kockázata, hogy a díj meghatározása során valamennyi (azaz minden) költséget figyelembe vegyen (ezt hívtuk fent költségkockázatnak). A többletmunka ugyanis az eredeti szerződéses tartalom része, azt pedig fel kell tudnia mérni a professzionális vállalkozónak, hogy az eredmény megvalósítása milyen műveletek útján és költségek mellett lehetséges.

²³ 6:244. § (1) bekezdés 2. fordulata.

²⁴ Lényegében ugyanígy BARTAL: i.m. 95. o.; BARTA Judit: A vállalkozási típusú szerződések. In BARTA Judit (szerk.): *Kereskedelmi szerződések alapvető szabályai*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 2016. 161–162. o.

²⁵ 6:244. § (1) bekezdés 1. fordulata.

Éppen ezért a vállalkozónak gondosan tanulmányoznia kell a rendelkezésére bocsátott teljes dokumentációt, például a műszaki terveket, s azok mellékleteit is. Ha azért nem kalkulál valamilyen költséggel (például a tetőelemek és födémek tűzvédelmi bevonatának költségével), mert nem tekintette át kellő figyelemmel a tűzvédelmi tervet, akkor ennek kockázatát neki kell viselnie. Ettől még el kell látnia a tetőt a megfelelő tűzvédelmi bevonattal, s nem támaszthat erre tekintettel további díjigényt az átalánydíjon felül.²⁶ Hasonlóképpen elvárható a vállalkozótól, hogy a szerződés teljesítésének helyszínét „személyesen” – kompetens munkatársai vagy alvállalkozói útján – maga is felmérje, s ekként is meggyőződjön a szükséges műveletekről és ezek költségvonatáról.

A korábbi szabályozással megegyezően ugyanakkor a *pótmunkáért* (amely a 6:244. § (2) bekezdés alapján továbbra is az „utólag megrendelt, különösen termódosítás miatt szükségessé váló” munkaművelet) további díjazás illeti meg a vállalkozót az eredeti átalánydíjon felül, hiszen a pótmunka nem volt a szerződésben rögzített eredeti szerződéses tartalom része.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a vállalkozónak egyedül kellene viselnie valamennyi, utóbb, a *szerződés teljesítése során felmerülő változás* kockázatát. Mert miközben az kétségtől elvárható a vállalkozótól, hogy az árajánlat elkészítésekor, illetve az ellenszolgáltatás meghatározása során az akkor előre látható körülményekkel számoljon, utóbb történhetnek olyan események is, amelyekkel a vállalkozó kellő szakmai gondosság ellenére sem tervezhetett. Miközben a többletmunkát mindenféle további díjigény nélkül elvégezni köteles, a Ptk. 6:245. § (1) bekezdése alapján követelheti „a többletmunkával kapcsolatban felmerült olyan *költségét*, amely a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható”. Ha tehát valamely többletmunkával kapcsolatban olyan költsége merül fel, amellyel a szerződéskötés időpontjában a szakembertől (szakvállalkozástól) elvárható gondosság tanúsítása ellenére sem számolhatott, akkor e költségének megtérítését sikerrel követelheti a megrendelőtől (az átalánydíj formájában meghatározott vállalkozói díjon felül). Annak eldöntése során, hogy a vállalkozónak számolnia kellett-e valamely költséggel a szerződéskötés időpontjában, vagy sem, figyelembe kell venni az eset körülményeit, a felmerülő munkatétel mibenlétét, volumenét és a költségek nagyságrendjét is.²⁷ Fontos kiemelni, hogy nem díjigényről, hanem költségigényről van szó. A Ptk. tehát megosztja a felek között annak a kockázatát, ha a szerződés teljesítése során valamilyen (korábban, a szerződéskötés időpontjában) előre nem látható munkaművelet elvégzése válik szükségessé. E többletmunka után sem követelhet díjat a vállalkozó, de az előre nem látható költségeket a megrendelő viseli, s így ezeket a vállalkozó részére köteles megtéríteni. (Másként fogalmazva: a vállalkozó olyan összegben háríthatja át költségeit

²⁶ Már a korábbi bírói gyakorlat is így foglalt állást, lásd pl. BH 1996, 651., BH 1982, 58., BH 1996, 652. Az esetek elemzését lásd BARTAL: i.m. 95. o.

²⁷ KEMENES: i.m. 1755. o.

a megrendelőre, amelyen összegben azok nála felmerültek. E követelések összege nem tartalmazhatja a hasznot, hiszen az már díjigénynek, s nem költségigénynek felelne meg.)

4.1.2. TÉTELES ELSZÁMOLÁS

A vállalkozói díj meghatározásának másik módját, a tételes elszámolást a Ptk. 6:245. § (2) bekezdése említi: „Tételes elszámolás szerint meghatározott vállalkozói díj esetén a vállalkozó az elvégzett munka ellenértékére jogosult.” Ahogy erre már utaltunk, tételes elszámolás esetén a vállalkozói díj szempontjából nincs jelentősége annak sem, hogy egy-egy munkaművelet többlet- vagy pótmunkának kell(ene)-e minősíteni, hiszen a vállalkozó valamennyi ténylegesen elvégzett munka(művelet) ellenértékére jogosult.²⁸ A vállalkozó tételes elszámolás mellett műszaki, tervezési kockázatot egyáltalán nem visel; s költségkockázatot is csak annyiban, hogy az egységáron a szerződéskötést követően már nem, vagy csak közös megegyezéssel lehet változtatni. Ezért, ha a költségeit nem megfelelően vette figyelembe, akkor az egységár túl alacsony lesz, ami végeredményben a nyereségét csökkenti.

4.2. Egy párhuzamos világ: az Épkiv. 2016. december 31-ig

Miközben a(z új) Ptk. szerint a többletmunkára és a pótmunkára irányadó közös szabályok a kivitelezési szerződésre mint a vállalkozási szerződés egyik nevesített altípusára is alkalmazandóak, a Ptk. és az Épkiv. többletmunka-, illetve pótmunkafogalma és az ezekhez kapcsolódó elszámolási szabályok nem teljesen feleltek meg egymásnak, hovatovább részben kifejezetten eltértek egymástól.²⁹ Az ellentmondás feloldása már csak azért sem mutatkozott könnyűnek, mert a Ptk. mint törvény magasabb rendű jogszabály, amellyel az alacsonyabb rendű (kormányrendelet) nem lehet ellentétes;³⁰ ugyanakkor az Épkiv. speciális szabály a Ptk.-hoz képest, amely így lerontaná az utóbbit.

²⁸ Ugyanígy BARTA Judit: A vállalkozási típusú szerződések. In OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. III. kötet. Budapest, 2014. 606. o. A minősítésnek azonban annyiban tételes elszámolás esetén is van jelentősége, hogy a munkák elvégzésének kötelezettségére más és más szabályok vonatkoznak: a többletmunkát mindig, minden körülmények között el kell végeznie a vállalkozónak, míg a pótmunkát csak akkor, ha az nem teszi feladatát aránytalanul terheesebbé (6:244. §).

²⁹ Ennyiben nem értünk egyet az új Ptk. indoklásával, amely többek között a következőket rögzíti a többletmunka és a pótmunka új Ptk.-beli szabályairól: „Lényegében a hatályos joggal (az építőipari kivitelezési tevékenységről szóló 191/2009. (IX. 15.) Korm. rendelet és EBH 2000, 201.) összhangban határozza meg a törvény a többletmunka és a pótmunka fogalmát.”

³⁰ Barta Judit szerint ez a helyes értelmezés, lásd BARTA: i.m. 609. o.

A főbb különbségek ebben az időszakban, azaz 2016. december 31-ig a következők voltak:

– Egyrészt, miközben az Épkiv. „a műszaki szükségesség, vagy a rendeltetés-szerű és biztonságos használat miatt szükséges” munkát is pótmunkának tekintette [a 3. § (9) bekezdés szerint a kivitelező az ilyen „pótmunkát” köteles volt elvégezni], e munkák a Ptk. 6:244. § (1) bekezdés 2. fordulata alapján egyértelműen többletmunkának minősülnek.

– Másrészt pedig, miközben a Ptk. 6:245. § (1) bekezdése alapján a többletmunka-pótmunka elhatárolásnak (a díjazás szempontjából) csak átalányár esetén van jelentősége, tételes elszámolás esetén ugyanis a díj a tényleges elvégzett munkának felel meg, addig az Épkiv. 3. § (8) bekezdés alapján többletmunka utólag csak tételes elszámolású szerződéses ár esetén és csak akkor volt elszámolható, ha a vállalkozó kivitelező a szerződés alapját képező beárzott tételes költségvetési kiírással bizonyította, hogy a szóban forgó munka a költségvetésben nem szerepelt. A Ptk. fogalomrendszerében nehezen volt értelmezhető az Épkiv. itt hivatkozott 3. § (8) bekezdése, hiszen a Ptk. alapján tételes elszámolásnál a vállalkozót minden ténylegesen elvégzett munkaművelet után díjazás illeti meg.

Aligha érdemi válasz e disszonanciára, hogy az Épkiv. fogalomrendszere szabályai csak az Épkiv. tárgyi hatálya alá tartozó építési-kivitelezési szerződésekre terjednek ki, amelyek e tekintetben speciális szabályok, amely – csak látszólag megnyugtató – megközelítést tovább erősíti, hogy a Ptk.-nak az elszámolásra, a többletmunkára és a pótmunkára vonatkozó szabályai eleve a vállalkozási szerződések közös szabályai között nyertek elhelyezést, így, ha vannak valamely nevesített al típusra (pl. a kivitelezési szerződésre) vonatkozó speciális szabályok, akkor a Ptk. rendelkezései maga a Ptk. szabályozási struktúrája alapján is „háttérbe vonulnak.” A többletmunkának és pótmunkának – akárhol is nyertek elhelyezést e szabályok – azonban éppen az építési-kivitelezési szerződések vonatkozásában van komoly gyakorlati relevanciája. Következésképpen az Épkiv. speciális szabályai pont azon szerződések vonatkozásában térnek el a Ptk.-tól, amely szerződések kapcsán e fogalompár és az ahhoz kapcsolódó kockázatosztás a leginkább releváns. Ez pedig azzal a következménnyel jár, hogy a Ptk. e szabályai jórészt kiüresednek, s csak az építési-kivitelezési szerződések körén kívüli vállalkozási szerződések körében alkalmazandóak, miközben a Ptk.-t kodifikáló jogalkotó éppen az építési-kivitelezési szerződésekre és az e szerződések teljesítése során felmerülő problémákra modellezte azokat.³¹

³¹ Ezt közvetve megerősíti az új Ptk. indokolása is: „Ugyanennek az elvnek az eredménye, hogy a Ptk.-ban az egyes vállalkozási al típusok között szabályozott intézményeket a törvény a vállalkozási szerződés általános szabályai közé emelte, ha az nem csupán egyetlen al típus esetén alkalmazandó. Így vált általános szabállyá például a többletmunkára vonatkozó rendelkezés, amelyet a Ptk. az építési szerződés szabályai között tartalmazott, de amely e szerződéstípuson túl más vál-

Továbbá, a jogforrások koherenciája szempontjából sem szerencsés, hogy szó szerint megegyező és egy bizonyos ipari ágazatban (építőipar) széles körben elterjedt fogalmakhoz különböző jogforrások részben eltérő jelentést rendelnek. A szakmai közvélemény joggal várta ezért, hogy a jogalkotó összehangolja a Ptk. és az Épkiv. fogalom- és szabályrendszerét.

4.3. További divergencia: az Épkiv. 2017. január 1-ével hatályba lépett módosítása

Az Épkiv. vonatkozó szabályai 2017. január 1-ével módosultak.³² A szóban forgó rendelkezések ugyanott, azaz a 2. § e) és f) pontjában, valamint a 3. § (8) és (9) bekezdésében olvashatók.

Eszerint „többletmunka: a szerződéskötés alapját képező (ajánlatkérési vagy kivitelezési) dokumentációban kimutathatóan meglévő, a vállalkozó kivitelező által készített árazott tételes költségvetésben szereplő tétel, amelynek mennyisége előre nem látható műszaki szükségességből növekszik” (lásd 2. § e) pont); „pótmunka: a szerződés alapját képező dokumentációban nem szereplő, előre nem látható műszaki szükségességből külön megrendelt tétel” (lásd 2. § f) pont). A 3. § (8) bekezdés szerint „A többletmunka utólag csak akkor számolható el, ha a vállalkozó kivitelező által készített árazott tételes költségvetési kiírásban a tétel szerepelt, de a mennyiség változott.” A (9) bekezdés hozzáteszi: „A kivitelező – az erre vonatkozó külön megállapodásban foglaltak szerint – a műszaki szükségesség, vagy a rendeltetés-szerű és biztonságos használat miatt szükséges pótmunkát köteles elvégezni.”

A Ptk. és az Épkiv. szabályai alapján úgy tűnik: a két jogszabály fogalomhasználata és elszámolási rendszere között a távolság nem csökkent, hanem inkább nőtt. A jogkövető magatartást tanúsítani kívánó szerződő felek számára már csak azért is komoly kihívás ennek kezelése, mert az Épkiv. – noha szerződési tartalmi elemeket is tartalmaz – mégis inkább közigazgatási jellegű és szigorúan imperatív jogszabály, vagyis csak azokban a kérdésekben lehet eltérni attól, amelyek kapcsán az Épkiv. ezt kifejezetten megengedi.

Nem elhanyagolható koncepcionális eltérés például, hogy az Épkiv. nem tesz különbséget átalánydíjas és tételes elszámolású szerződés között, továbbá feltehetően abból indult ki a jogalkotó, hogy ajánlati dokumentáció és annak részeként tételes

lalkozási szerződés esetén is jelentőséggel bír.” Vagyis nem vitás, hogy egy korábban az építési szerződés szabályai között szereplő, tehát e szerződésekre modellezett szabály került a vállalkozási szerződés közös szabályai közé. Lásd Indokolás XV. cím, XXXVII. fejezet, 1. pont, 1. bekezdés.

³² A módosító jogszabály a 482/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet az egyes kormányrendeleteknek az egyszerű bejelentés körének kiterjesztésével és az építésügy területén érvényesítendő további bürokráciacsökkentéssel összefüggő módosításáról volt.

költségvetés mindig készül, még ha maga a szerződés átalánydíjas is, különösen a közbeszerzésen alapuló kivitelezési szerződések esetében. (A jogalkotó feltehetően éppen a közbeszerzésen alapuló építési-kivitelezési szerződések szabályaiból és gyakorlatából indult ki, amikor az Épkiv. többlet- és pótmunkaszabályait rögzítette.) A költségvetés pedig a szabályozás egy fontos viszonyítási pontja. Az alábbiakban kiemelünk néhány szembetűnő különbséget a Ptk. és az Épkiv. (részlet)szabályai között.

– A két jogszabály többletmunka-fogalma között ellentmondás, illetve eltérés van: míg az Épkiv. szerint többletmunka csak olyan munkaművelet lehet, amely szerepel a költségvetésben, addig a Ptk. szerint olyan munkaművelet (is), amelyet a díj meghatározásánál nem vettek figyelembe; továbbá, míg az Épkiv. szerint csak olyan munkaművelet tartozik ide, amelynek a mennyisége előre nem látható műszaki szükségyszerűség miatt növekszik, addig a Ptk. többletmunka-fogalma ennél tágabb (nem tartalmaz ilyen megszorítást).

– Nem kevésbé szembetűnő a két jogszabály pótmunkafogalma közötti eltérés: míg a Ptk. szerint minden, a megrendelő által utólag igényelt munkaművelet pótmunka, addig az Épkiv. szerint csak az az utólag megrendelt munkaművelet, amely a szerződéskötéskor előre nem látható műszaki okból szükséges. Az Épkiv. pótmunkafogalma inkább a Ptk. többletmunka-fogalmával van átfedésben, azzal a különbséggel, hogy az Épkiv. szerint a műszaki szükségességből felmerült tétel is csak akkor pótmunka, ha külön megrendelik. A Ptk. szerint azonban, ha bármely művelet szükséges a mű kivitelezéséhez, az többletmunkának minősül, nincs szükség külön megrendelésre. (Ebből pedig az következik, hogy a Ptk.-nak érvényesülnie kell az Épkiv. által le nem fedett esetekben, hiszen, ha nem így alakulna, akkor minden olyan utólag megrendelt tétel, amely mögött nem műszaki szükségyszerűség, hanem egyszerűen a megrendelő utólagos döntése, óhaja húzódik meg, ellentételezés nélkül maradhatna.)

– A Ptk. szerint a többletmunkát mindig köteles elvégezni a vállalkozó; míg az Épkiv. nem tartalmaz külön, nevesített szabályt a többletmunka elvégzésére. Álláspontunk szerint ilyenkor a Ptk. szabályát alkalmazni kell, amiből az következik, hogy a többletmunka elvégzésére a vállalkozó mindig köteles, ha kimondja ezt az Épkiv., ha nem.

– A Ptk. szerint a pótmunkát csak akkor köteles elvégezni a vállalkozó, ha annak elvégzése nem teszi feladatát aránytalanul terhesebbé. Az Épkiv. fent idézett szabálya alapján úgy tűnik, a kivitelező – az erre vonatkozó külön megállapodásban foglaltak szerint – (csak) a műszaki szükségesség vagy a rendeltetészerű és biztonságos használat miatt szükséges pótmunkát köteles elvégezni. Itt – első pillantásra – mintha ellentmondás lenne a két jogszabály között, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy az Épkiv. szerint eleve csak az lehet pótmunka, amelyet utóbb műszaki szükségyszerűségből rendelnek meg. Erre tekintettel nyilván nem lehet mérlegelni, hogy elvégzése aránytalanul terhesebbé teszi-e a kivitelező feladatát, vagy sem. Az Épkiv. szö-

vegében olvasható „külön megállapodás” a pótmunka előre, vagy annak felmerültekor rögzített díjazására utalhat.³³

– Végül, noha az Épkiv. többletmunka-fogalma szűkebb, mint a Ptk.-ban található „párja”, ha a többletmunka elszámolható (mert a vállalkozó kivitelező által készített árazott tételes költségvetési kiírásban a tétel szerepelt, de a mennyiség változott), akkor az Épkiv. alapján díjazás illeti meg a kivitelezőt, míg a Ptk. szerint csak előre nem látható költségeinek megtérítését követelheti. Az Épkiv. szabálya mindemellett, úgy tűnik – a többletmunka tekintetében – fölösleges ismétlést tartalmaz, hiszen eleve csak akkor lehet szó többletmunkáról, ha a kérdéses munkatétel a tételes költségvetésben szerepel, de mennyisége előre nem látható műszaki szükségességből növekszik. Erre tekintettel fölöslegesnek tűnik a díjazása feltételeként még egyszer kimondani, hogy csak akkor számolható el, azaz csak akkor jár érte díj, ha a vállalkozó kivitelező által készített árazott tételes költségvetési kiírásban a tétel szerepelt, de a mennyiség változott.

5. Következtetések

Miközben a Ptk. átfogóan szabályozza a szerződési jog általános és különös részét, s e tekintetben a jogalkotó koherens és a gyakorlati alkalmazhatóságot könnyítő, a felek feltehető akaratát tükröző megoldások nyújtására törekszik, ezzel párhuzamosan ugyanaz a jogalkotó ágazati jogszabályok útján ágazati jogpolitikai célokat követ, ami egyébként a jogrendszer és a jogpolitikai célok komplexitásának természetes velejárója. Az Épkiv. a közbeszerzési szabályrendszerhez illeszkedő, annak

³³ A Ptk. és az Épkiv. pótmunkára vonatkozó szabályai közötti különbség(ek)ből – a normaszöveghez ragaszkodó értelmezés esetén – akár még súlyosabb, az alapkérdésekre is kiható inkoherencia is kiolvasható. Míg a Ptk. szabálya a pótmunka megrendelő általi utólagos igénylését lényegében a megrendelő egyoldalú szerződésmódosítási jogaként koncipiálja, amikor kimondja, hogy a vállalkozó köteles azt elvégezni (mindaddig, amíg annak elvégzése nem teszi feladatát aránytalanul terhesebbé); addig az Épkiv. a pótmunkát „külön megrendelt” munkatételként határozza meg, s a „megrendelt” kifejezésből önmagában aligha vezethető le, hogy a megrendelő egyoldalú nyilatkozata (pótmunka-megrendelése) már önmagában módosítaná a szerződés tartalmát, és ezáltal a vállalkozóra nézve – akár annak beleegyezése nélkül is – kötelező erővel bírna. Ha az Épkiv. szabályának ezen szigorú nyelvtani, logikai értelmezése helyes, akkor lesz csak igazán fontos a két jogszabály viszonya: miszerint, vajon teljes mértékben felülírja-e az Épkiv. mint speciális szabály a Ptk.-t (s akkor a pótmunka megrendeléséhez is szükség van a vállalkozó hozzájárulására), avagy az a helyzet, hogy mivel a pótmunka egyoldalú nyilatkozattal való elrendelhetősége tekintetében az Épkiv. nem tartalmaz szabályozást, ezért a hézagot a Ptk. rendelkezései töltik ki (tehát a megrendelő elrendelhet, pontosabban megrendelhet egyoldalúan pótmunkát), s az Épkiv. csak ehhez képest tartalmaz a pótmunka tárgyára nézve további szűkítést (műszaki szükségesség).

terminológiájával rezonáló rendelkezéseket tartalmaz, amely rendelkezések célja többek között feltehetően az, hogy az építési-kivitelezési szerződés teljesítése, a projekt megvalósítása a lehető legkisebb mértékben térjen el a szerződés előre meghatározott tárgyától és tartalmától. A jogalkotónak e szabályozáson keresztül elérni kívánt célja lehetett továbbá a felek visszatartása attól, hogy egyrészt ötletszerűen rendelkezjenek meg, várjanak el és teljesítsenek bizonyos munkaműveleteket (avagy a kivitelező öntevékenyen generáljon és végezzen el ilyeneket), amelyek elszámolása során igen nehezen kezelhető vita támad; másrészt attól is, hogy a projektet a többletmunka parttalan értelmezése útján kifordítsák a sarkaiból. Alighanem ez lehet az oka, hogy az Ép kiv. többletmunka-fogalma (bizonyos, a költségvetésben szereplő munka, amelynek mennyisége előre nem látható műszaki szükségszerűség miatt növekszik) szűkebb, mint a Ptk.-é. Hasonlóképpen annak is, hogy az Ép kiv. szerint csak az az utólag megrendelt munkaművelet minősül pótmunkának, amely a szerződéskötéskor előre nem látható műszaki okból szükséges.

Mint fent megállapítottuk, nem fogadható el az a magyarázat, hogy az Ép kiv. releváns szabályai mint speciális szabályok „bátran leronthatják” a Ptk. többletmunkára és pótmunkára (ezek elszámolására) vonatkozó rendelkezéseit, mert ez utóbbiak még mindig érvényesül(het)nek az építési kivitelezési szerződések közé nem tartozó egyéb vállalkozási szerződések vonatkozásában, hiszen e fogalmaknak és az azokhoz kapcsolódó elszámolási szabályoknak éppen hogy az építési-kivitelezési szerződések vonatkozásában van komoly gyakorlati relevanciája. Következésképpen a Ptk. vonatkozó szabályai éppen a primer szabályozási tárgykör tekintetében üresednek ki.

Továbbá, a jogrendszer koherenciája, a kiszámíthatóság és a jogbiztonság szempontjából nem szerencsés, ha azonos fogalmakat eltérő tartalommal használnak olyan jogszabályok, amelyek ugyanazt a területet szabályozzák. A jogalkotónak – legalább azonos szabályozási tárgykörök esetében – le kellene tennie a voksát egy (egységes) fogalomrendszer mellett, s valamennyi jogszabályban egységesen kellene használnia azt. Meggyőződésünk, hogy az ágazati jogszabályban megjelenített speciális jogpolitikai célok megfelelően szövegezett pontos normákkal egységes fogalomhasználat mellett is megvalósíthatók lennének.

Mindaddig, amíg ez megtörténik, s megszűnik a „rejtély”, a Ptk. szabályainak érvényesülnie kell az Ép kiv. hézagaiban, különben súlyosan méltánytalan helyzetek alakulhatnak ki: például miközben a megrendelő megrendel valamilyen, az eredeti szerződéses tartalom részét nem képező (tervdokumentációban sem szereplő) munkát, utóbb nem fizeti ki, mondván: igaz, hogy megrendelte, de nem állt fenn műszaki szükségszerűség. Mivel a fogalmi ellentmondások jogértelmezés útján nem oldhatók fel, ezért a „rejtély” sem oldható meg, hanem csak megszüntethető, még hozzá jogszabályi rendezés útján. Ez már csak azért is elkerülhetetlen, mert *de lege lata* maguk a felek sem teremthetnek a szerződésben egységes, zárt és ellentmondásoktól mentes fogalom- és szabályrendszert, mivel az Ép kiv. eltérést nem engedő, kogens jogszabály.

Görög Márta
(intézetvezető egyetemi tanár, SZTE)

Néhány gondolat a kutatási együttműködésről értelmezett kutatási szerződéshez

Vannak kollégák, akik kapcsán értelmezhetetlen a hatvanötödik év betöltése. Közéjük tartozik az Ünnepelt is.

Borotvaéles esze, kiváló dogmatikai érzéke, ragyogó elméje, kollegiális jóakarat, született úriember mivolta a magyar magánjogászok emblematikus alakjává tette az elmúlt években. A neve egyet jelent az alapossággal, szakmaisággal és az értékrenddel.

Isten éltesen, Gábor!

Napjainkban az innováció kerül reflektorfénybe, „aki kimarad, az lemarad” hatással társítva.¹ Az OECD (2004) javaslatainak egyik központi eleme az egyetemi kapacitások értékesítése és az egyetemi szolgáltatások piaci alapon történő nyújtása.² Ez összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy egyre inkább felértékelődnek a science-to-business (S2B) kapcsolatok.³

¹ Az információs technológia által generált változások kapcsán tett hasonló kijelentést a német szakirodalom. Lásd BERNHARDT, Ute – RUHMANN, Ingo: Mit den Konzepten von gestern in die Gesellschaft von morgen. *Frankfurter Rundschau Dokumentation*, (1995) november 15.; idézi DÖBEL, Reinald: Power and Powerlessness in the Global Village: Stepping into the „Information Society” as a „Revolution from Above”. *Electronic Journal of Sociology*, (1999) (oldalszám nélküli internetes megjelenés); ugyancsak idézi PINTÉR Róbert: Úton az információs társadalom megismerése felé. In PINTÉR Róbert (szerk.): *Információs Társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Budapest, 2007. 15. o.

² Az egyetemi kapacitások értékesítése, reflektorfénybe kerülése K+F támogatásokat ösztönző szerek körében alkalmas lehet a nemzetközi kutatási együttműködések kialakítására a meglévő tudásbázishoz kapcsolódóan. Tamás Pál által hivatkozva Verspagen és Meister említi erre példaként a Yahoót, amely kifejezetten az egyik egyetemi szakértőhöz, Baeza-Yateshez kapcsolódóan hozott létre Barcelonában fejlesztőlaboratóriumot. Lásd TAMÁS Pál: Új tudománypolitika régi mérőszámokkal? *Educatio*, (2009) 1., 6. o.

³ VÖ. AZAGRA-CARO, Joaquín M. – ARCHONTAKIS, Fragiskos – GUTIÉRREZ-GRACIA, Antonio – FERNÁNDEZ-DE-LUCIO, Ignacio: Faculty support for the objectives of university–industry relations versus degree of R&D cooperation: The importance of regional absorptive capacity. *Research Policy*, 35. (2006) 1., 37–55. o.; KATZ, M. – ORDOVER, J. A.: R&D Cooperation and Competition. Brookings Papers on Economic Activity. *Special Issue Microeconomics*, (1990) 137–191. o., VILMÁNY Márton: The relationship performance in the field of university-industrial R&D cooperation. In HETESI Erzsébet – KÜRTÖSI Zsófia (eds): *The diversity of research at the Szeged Institute of Business*

A vállalkozó-egyetemmé válás⁴ mellett, hogy az egyetemek megváltozott „szerepfelfogásával” jár, szükségessé teszi a kutatóegyetemi,⁵ akadémiai környezetben, az egyes kutatóhelyeken létrejövő szellemi termékek létrejöttéhez, piaci hasznosításához kapcsolódó jogi együttműködések, konstrukciók vizsgálatát, ahol egyik fontos kérdésként jelentkezik annak vizsgálata, hogy a jogi keretrendszer az innovációs folyamatok szempontjából milyen befolyással bír, vagyis, a jogi normák szintjén szabályozott modelljei determinálják-e az együttműködés tartalmát.

A K+F folyamatokat katalizáló kutatás-fejlesztési együttműködések alapvetően két causa köré rendezhetőek. A tudásáramlást számtalan szerződési konstrukció, így többek között a jogátruházási szerződések, a licencszerződések, a felhasználási, szakértői, tanácsadói, franchise-szerződések, valamint a titoktartási szerződések (NDA) támogatják. Vannak olyan szerződések is, amelyek a felek hosszabb távú, komplex, több szegmensre kiterjedő együttműködéseit támogatják, mint például a szindikátusi, társasági, illetve a konzorciumi szerződések. Ahhoz, hogy a tudás kellőképp áramoljon, az innovációs folyamatok⁶ katalizálódjanak, szükséges azon szerződési konstrukciók vizsgálata is, melyek az intellektuális alkotások létrejöttének jogi keretbe foglalását biztosítják. E körbe tartozik a kutatási szerződés.⁷ Ahogy Lontai fogalmaz, a kutatási szerződés „a tudományos-műszaki eredmények létrehozásának alapvető polgári jogi eszköze”.⁸ Ezen állásfoglalást azon, S2B kapcsolaton nyugvó kutatási együttműködések sem árnyalják, amelyek nem a „hagyományos” vertikális modellen, hanem a szerződésben részes felek kiegyensúlyozott,

Studies. Szeged, 2011. 75–95. o.; VILMÁNYI Márton: Egyetemi-ipari együttműködések a kapcsolatmarketing nézőpontjából. *Vezetéstudomány*, 42. (2011) 1., 52–63. o.; Az S2B marketing fellegvárának a Münsteri Egyetem „Science Marketing” Kutatási Központja számít, a Münsteri Egyetemen „került megalkotásra” a science-to-business marketingkoncepció.

- 4 A vállalkozó-egyetemek tudásteremtésben meglévő szerepéhez lásd BUZÁS Norbert – PRÓNAY Szabolcs: A potenciál elemzés és a partnerség szerepe a korai fázisú kutatási eredmények hasznosításában. In INZELT Annamária – BAJMÓCY Zoltán (szerk.): *Innovációs rendszerek. Szereplők, kapcsolatok és intézmények.* Szeged, 2013. 22–24. o.
- 5 A nemzeti felsőoktatási kiválóságról szóló 24/2013. (II. 5.) Korm. rendelet hozta létre a nemzeti felsőoktatási kiválóság rendszerét, melyben kiemelt szerep jut az ún. kutatóegyetemeknek. Az emberi erőforrások minisztere a 2013–16 közötti minősítési időszakra a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet, a Debreceni Egyetemet, az Eötvös Loránd Tudományegyetemet, a Pécsi Tudományegyetemet, a Semmelweis Egyetemet, valamint a Szegedi Tudományegyetemet minősítette kutatóegyetemmé.
- 6 Vö. BUZÁS Norbert: A kis- és középvállalkozások innovációs tevékenysége. In BUZÁS Norbert – KÁLLAY László – LENGYEL Imre (szerk.): *Kis- és középvállalkozások a változó gazdaságban.* Szeged, 2003. 171. o.
- 7 A német, svájci és osztrák jogban Forschungsvertrag, Forschungs- und Entwicklungsvertrag (F&E-Vertrag).
- 8 LONTAI Endre: *A kutatási szerződések – A tudományos-műszaki eredmények létrehozását és bevezetését elősegítő polgári jogi eszközök.* Budapest, 1972. 183. o.

mellérendelt kapcsolatát feltételező együttműködésen nyugodnak, ahol például a felek meglévő tudásuk „közös birtoklása” révén általuk támogatott új tudás létrejöttét célozzák.

1. A kutatási együttműködések

A kutatásra irányuló szerződések magánjogi szabályozása hiányának felismerése, a technológiai együttműködések és azok mögöttes szabályozásának szükségessége az új gazdasági mechanizmus éveinek terméke. Ezekben az években a tudás vált a gazdaság (egyik) meghatározó forrásává.⁹ Szükségessé vált olyan jogintézmények, jogi fogalmak, szerződések megjelenése, melyek reálisan magukban hordozták a gazdasági fellendülés jogi keretrendszer általi támogathatóságát.¹⁰ Ez a felfogás az addig meglehetősen zárt szerződéses rendszerben is paradigmaváltást eredményezett, elsőként a szállítási szerződés kormányrendeleti szinten való szabályozásával.¹¹ A Kormányrendelet a szállítási szerződés „különös szerződésfajtájaként” bevezette az úgynevezett fejlesztési szerződést, mely – bár szállítási szerződésfajtaként ahhoz állt közel – mégis, előremutató módon a felek együttműködést érintő kötelezettségei körében olyan célkitűzéseket, szolgáltatásokat jelenített meg, melyek a tudományos együttműködések alapcélkitűzései.¹² A kutatási szerződés a régi Ptk. hatálybalépésekor még nem került szabályozásra, 1978. március 1. napjával hatályosan definiálta a régi Ptk. a kutatási szerződést,¹³ s határozta meg alapvető szabályait azzal, hogy a részletes szabályokat külön jogszabály állapította meg.¹⁴

⁹ Az információs társadalom kapcsán vö. NYÍRI Kristóf: Információs társadalom és nemzeti kultúra. <http://www.inco.hu/inco1/infoert/cikk0.htm#Sasvari> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*); az információs társadalomhoz, illetve annak terminusához lásd Z. KARVALICS László: Információ, tudás, társadalom, gazdagság, technológia: egy egységes terminológia felé. *Információs Társadalom*, (2005) 4., 7–17. o.; az információs társadalomhoz lásd PINTÉR Róbert (szerk.): *Információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Budapest, 2007.; NYÍRI Kristóf: Információs társadalom és nemzeti kultúra. <http://www.inco.hu/inco1/infoert/cikk0.htm> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*); történetiségéhez lásd Z. KARVALICS László: Az információs társadalom történetisége. *Információs Társadalom*, (2007) 3., 47–69. o.

¹⁰ „Az új gazdasági mechanizmus hatékony működéséhez nélkülözhetetlen a gazdaságirányító szervek, a vállalatok és egyéb intézmények kellő tájékozottsága a műszaki fejlődés legfontosabb külföldi eredményeiről és tartós tendenciáiról.” GAZDA István: *Az ipari know-how*. Budapest, 1969. 3. o.

¹¹ 10/1996. (II.14.) Korm. rendelet a szállítási szerződésekről.

¹² 10/1996. (II.14.) Korm. rendelet a szállítási szerződésekről 63. §.

¹³ Régi Ptk. 412. §.

¹⁴ Régi Ptk. 414. §.

Lontai Endre a kutatási szerződéseket elemző, a kapcsolódó elméleteket, álláspontokat szintetizáló monográfiájában a kutatási szerződést hagyományos szerződéstípusokban elhelyezni kívánó szándékkal vizsgálta annak viszonyát a gazdasági szerződéssel, vállalkozási szerződéssel, megbízási szerződéssel, társasági szerződéssel, valamint az úgynevezett államigazgatási szerződéssel.¹⁵ A mintegy hat évvel később megjelent, a licenciaszerződés lényegi jellemzőit feltáró monográfiájában a szűkebb értelemben felfogott tudományos-műszaki együttműködés jogi kereteit biztosító szerződéseket három fő típusba sorolta, mint a) a tudományos eredmények létrehozatalára irányuló kutatási, kutatás-fejlesztési szerződés, b) a már létrehozott szellemi alkotás „elterjesztését” szervező licenciaszerződés, valamint c) a hosszabb távú, komplex jellegű együttműködés érdekében létrejött társasági szerződések típusába.¹⁶ A S2B hosszú távú kooperációs együttműködések egyik, a felek szándékának leginkább megfelelő konstrukciója a spin-off cégek létrehozatalát eredményező társasági szerződés. Buzás – a gyakorlat szemüvegén keresztül is – a technológiai együttműködések alapvető formájaként tekint a közös kutatásra/közös fejlesztésre, illetve a közös vállalkozásokra.¹⁷ A kutatási szerződés nem a technológiatranszfer jogi eszköze, hiszen e kontraktusban a technológia nem áramlik az egyes vállalkozások között,¹⁸ éppen ellenkezőleg, technológia létrehozatala a szerződés jogi célja. A német jogirodalomban található olyan kijelentés is, miszerint a kutatás-fejlesztési szerződés alapvetően az egyoldalú tudástranszfer, valamint annak jogi következményei feltételeit tartalmazza.¹⁹ A kutatási szerződés a kutatási együttműködések egyik sui generis, kutatótevékenységet feltételező, a magánjogi kódexben szabályozást nyert szerződéstípusa.

Alapvetően kétféle nézet alakult ki: az egyik szerint a kutatási szerződés a tudományos, kutatási együttműködések jelleghordozó szerződésformája, melyen belül egyes szerződés csoportok alakíthatóak ki, így például a hosszabb távú együttműködést feltételező társasági szerződés.²⁰ Másik nézet szerint a kutatási együttműködések körében az együttműködés irányának, a felek által elérni kívánt joghatásnak, a felek alaptudásának, illetve a köztük lévő kapcsolat horizontális, avagy vertikális jellegének megfelelően többféle típusú, illetve minőségű, együttműködésre irányuló szerződéstípus, így például vállalkozási, illetve megbízási típusú kutatási szerződés, kooperációra irányuló társasági szerződés, mint egyes fajták, avagy szerződéstípusok jelennek meg. Egyrészt a kutatási együttműködések nem kizárólagosan kuta-

¹⁵ LONTAI: i.m. 172–179. o.

¹⁶ LONTAI Endre: *A licenciaszerződések alapvető kérdései*. Budapest, 1978.

¹⁷ BUZÁS: i.m. 192. o. – azzal, hogy ezen formák a horizontális együttműködés formái.

¹⁸ A technológiatranszfer fogalmához lásd SZILÁGYI Dorottya: Technológiatranszfer-csoportmentesítési rendelet. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2014) október, 10. o.

¹⁹ SCHMITT, Christoph – ULMER, Detlef: *Wirtschaftsverträge rechtssicher gestalten*. Berlin–Heidelberg, 2010. 165. o.

²⁰ Lontai által hivatkozott külföldi írók. LONTAI: i.m. 177. o.

tási szerződésben öltenek testet, másrészt a kutatási szerződés nem kizárólagos modellje a kutatási együttműködéseknek. Az intellektuális alkotás létrehozását elősegítő szerződési konstrukciók causáját tekintve a jogalkalmazási gyakorlatban többféle kutatás-fejlesztésre irányuló együttműködés ölt szerződési tartalmat. A gyakorlatban sokszor stratégiai együttműködések, együttműködési keretszerződések, konzorciumi szerződések által generált és támogatott kutatás-fejlesztési együttműködések, melyek az innovatív ötletek piaci hasznosítását fogalmazzák meg alapvető célkitűzésként.

2. Az önálló kutatási szerződés koncepciója

A kutatási szerződés jogirodalmi, jogszabályi modellje két konstrukciót tár elénk: a kutatási vállalkozás,²¹ illetve a kutatási megbízás²² megoldását azzal, hogy kódexbeli elhelyezése, a vállalkozási szerződés egyik típusaként való alapértelmezése és értékelése a kutatási vállalkozás primér voltát közvetíti. Lontai már 1972-ben megfogalmazta kétségeit a kutatási vállalkozási modell elsődlegessége kapcsán, lévén „a kutatási szerződések tipikus, jellegzetes elemeiben korábban megfogalmazott követelményeket [...] a vállalkozási szerződés típusa az esetek többségében nem elégtí ki”²³. A modellek kérdésében való állásfoglalás igényli a vállalkozási, illetve megbízási szerződések kutatási szerződés kapcsán relevanciával bíró differentia specificájának vizsgálatát.

A kutatási szerződések tartalmi causája kutatómunka végzése, intellektuális alkotótevékenységen alapuló, kutatómunkával elérhető eredmény létrejötte,²⁴ mely jellege szerint rendszerint szerzői jogi védelem, vagy iparjogvédelmi oltalom alá eső oltalmi tárgy. A vállalkozási szerződés vállalkozójának mint az eredménykötelem kötelezettjének kötelezettsége obligation de résultat, viseli a szerződésben foglalt eredmény elérésének, illetve el nem érésének kockázatát.²⁵ A gondossági, ügyviteli kötelek szolgáltatása – a vállalkozási szerződéshez hasonlatosan – ugyancsak más személy részére, sokszor valamely eredmény elérése érdekében kifejtett tevékenység, ugyanakkor a kötelezettet nem terheli az obligation de résultat kötelezettsége.²⁶

²¹ Régi Ptk. 412. § (1) bekezdés, 414/A. §; Ptk. 6:253. § (1) bekezdés.

²² Ptk. 6:253. § (6) bekezdés.

²³ LONTAI: i.m. 175. o.

²⁴ A kutatási szerződés nem termék létrehozatalára irányul. A kutatás-fejlesztési tevékenység eredményeként létrejövő alkotás alapján kerül sor a hasznosítási jog keretében a termék kivitelezésére, gyártására stb.; régi Ptk. 412. § (1) bekezdés; Ptk. 6:253. § (1) bekezdés.

²⁵ LONTAI: i.m. 173. o.; KEMENES István: A vállalkozási szerződés általános szabályai. In VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, 2013. 708., 709. o.

²⁶ KEMENES: i.m. 708. o.

Az eredménykötelmek differentia specificáját jelentő eredményorientáció, valamint obligaton de resultat kötelezettség és az intellektuális alkotótevékenységet, alkotómunkát feltételező kutatótevékenység közötti szabályozásbéli szakadékot a Ptk. az eredménytelen kutatómunka esetén is fizetendő díj fizetése kikötésének lehetőségével hidalja át.²⁷ A szerződéses jogalkalmazási gyakorlatban a kutató rendszerint nem vállalja az eredménytelenség kockázatát,²⁸ ugyanakkor ezt a megállapítást némileg árnyalja, hogy a szerződés megkötésére mely kutatási fázisban, annak mely szakaszában kerül sor.²⁹ Vállalkozási szerződés esetében a megrendelő tipikusan laikus, a vállalkozó a „szakértő”. A S2B kapcsolatokban a megrendelő – az esetek többségében – korántsem tekinthető laikusnak, egyes kutatási együttműködések olyan tudásközösség létrejöttére irányulnak, ahol a szakértő, nem laikus felek saját tudásuk felhasználásával közös tudást kívánnak létrehozni. Bár ez a kutatási együttműködéseknek csupán egy szeletét fedi le, a Ptk. által modellezett kutatási szerződés megrendelője sem laikus tipikusan. A kutatás-fejlesztési folyamat természetéből adódó lehetséges velejárója a fejlesztési irány nem megfelelőségének, a fejlesztés lehetetlenülésének, a korábban eltervezett kutatási folyamat megváltoztatásának felismerése. Ezen szolgáltatási bizonytalanságok, s azoknak a szerződés teljesítése során való alakíthatóságának igénye alapvetően a megbízási szerződés jellegzetessége,³⁰ ugyanakkor a vállalkozót – K+F szakértelmére figyelemmel – figyelmeztetési kötelezettsége mellett a megrendelő utasítása köti.³¹ Alapvetően a kutató bír azzal a tudással, mely felmérheti a további fejlesztési, kutatási munkák szükségességét, esetleg annak negatív eredménnyel való zárását, illetve annak lehetőségét. Erre figyelemmel a jogalkalmazási gyakorlatban a K+F szerződések – lehetőség szerint – sokszor ütemezetten jelölik meg az egyes szolgáltatásokat, mely ütemek egymásra épülése láttatni engedi a fejlesztés végeredményét.

A kutatási szerződést annak 1977. évi novelláris módosítással való bevezetését megelőzően a jogirodalomban alapvetően a vállalkozási szerződések önálló alcsoportjába tartozóként értelmezték. A szerzők érvelésük során az alkotó szellemi munkában megtestesülő főszolgáltatását, valamint a vállalkozási szerződésekre is jellemző speciális együttműködést hangsúlyozták.³² Lontai 1972-ben³³ elfogadta a kutatási szerződések vállalkozási, illetve megbízási jellegű típusait, ugyanakkor alapvető modellként tekintett annak megbízási típusú szerződésként való értelmezésére, hiszen az tükrözi „leginkább adekvát módon a kutatási tevékenység sajátosságá-

²⁷ Ptk. 6:253. § (6) bekezdés.

²⁸ Vö. LONTAI: i.m. 174. o.

²⁹ Vö. LONTAI: i.m. 175. o.

³⁰ LONTAI: i.m. 176. o.

³¹ Ptk. 6:240. §; LONTAI: i.m. 173. o.

³² Vö. LONTAI: i.m. 174. o.

³³ Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy Lontai 1972-es véleménye, javaslatai megfogalmazására már a Kormány kodifikációs irányelveinek ismeretében került sor. LONTAI: i.m. 185. o.

gait.”³⁴ Ezt azzal támasztotta alá, hogy „a kutató nem eredmény elérésére, csak arra vállal kötelezettséget, hogy gondos és szakszerű tevékenységet fejt ki, természetesen eredmény elérését is megkísérli, a kísérlet kockázata azonban a megbízóé”.³⁵ A kutatási szerződésnek, annak alapvető sajátosságai okán a megbízási szerződéshez mint fő-, anyatípushoz való kötését támogatta.³⁶ Kétségtelenül a szakértői jellegű kutatási együttműködés megbízási típusú együttműködés.³⁷

A jogalkalmazási gyakorlat kutatási szerződéseit tipikusan nem egyetlen modellre építik. Legalább öt különböző együttműködés húzódik meg mögöttük (jelölve a vállalkozást B-vel, a kutatót S-sel):

1. B-nek szüksége van új ismeretre, melyet egyedül nem képes elérni, viszont aktív kutatómunkát kíván befektetni, hozzáadott munkával kívánja az eredményt elérni. A másik fél (S) ugyancsak intellektuális, saját erőforrásbázison végzett alkotótevékenységet fektet a közös munkába. Ekkor B nem megrendelőként viselkedik, hanem közös szellemi termék jön létre. Ez a horizontális együttműködés modellje.
2. B-nek ugyancsak szüksége van új ismeretre, melynek elérése érdekében szintén mind B, mind S aktív közös kutatómunkát végez. E munkát jelen esetben ugyanakkor kizárólag B vagy S erőforrásbázisán végzik. Az eredmény szintén közös szellemi termék.
3. B-nek új ismeretre, megoldásra van szüksége, melynek eléréséhez szükséges (humán, eszköz, egyéb) kapacitással nem, de anyagiakkal rendelkezik. Ebben az esetben B megrendelőként viselkedik, a másik fél (S) vállalkozóként, tipikusan vertikális együttműködés valósul meg közöttük.
4. B ugyancsak nem rendelkezik olyan ismerettel, amely valamely, saját K+F tevékenységéhez szükséges feladat ellátásához szükséges lenne. A feladat elvégzése azonban nem hordozza magában az eredmény elérését. Ekkor B megbízóként, S pedig megbízottként viselkedik. Ezen vertikális együttműködésben az ügy ura a megbízó.
5. B-nek szintén szüksége van új ismeretre, melynek előállítására K+F kapacitással részben vagy egészben nem rendelkezik. S alvállalkozóként vagy megbízottként teljesíti a feladatot úgy, hogy feladatvégzéséért részben közvetlen ellenszolgáltatást, részben jövőbeli potenciális előnyt juttat B. Az ellenérték részben B jövőbeli viselkedésén múlik.

³⁴ LONTAI: i.m. 180. o. Mindemellett kitér ugyanezen helyen arra is, hogy ezen következtetését többen vitatják.

³⁵ LONTAI: i.m. 181. o.

³⁶ LONTAI: i.m. 176. o. Az általam megkérdezett, technológiatranszferrel foglalkozó kollégák is osztják ezen álláspontot.

³⁷ LONTAI: i.m. 176. o.

A Ptk. által a kutatási szerződés alaptípusaként szabályozott szerződés a harmadik K+F együttműködés modellje, a negyedik pedig a kutatási szerződésre alkalmazott megbízási szerződés modellje azzal, hogy a jogalkalmazási gyakorlatban érezhetően a felek alapvetően az alaptípusra helyezve a hangsúlyt azt tekintik jogviszonyuk háttérszabályának, annak ellenére, hogy a kutatási szerződés modellszabályai – a magyar magánjogban való megjelenése óta – hangsúlyozottan diszpozitív jellegűek.

A felvázolt első és második modellben a hangsúly az azonos érdekkörrel és aktivitással rendelkező, egymással ugyanazon cél elérése érdekében partnerségre lépő felek közötti partneri együttműködés fontosságára helyeződik.

Az ötödik modell inkább kutatás-fejlesztési partnerségi szerződés, melynek tartalmát a felek maguk állapítják meg, s csak a kötelmi közös és szerződési általános szabályok irányadóak rá nézve. Az egyetem és az ipari szereplő mással foglalkozik, nem közvetlen konkurenciája a másiknak. Ez elősegíti a sikeres együttműködést, az alá-fölérendeltség közöttük korlátozott mértékben érhető tetten.

A kodifikáció során felmerült a kutatási szerződés önálló szerződéstípusként való szabályozása,³⁸ végül a Kodifikációs Főbizottság elvetve ezt a gondolatot a korábbi Ptk.-beli szabályozásnak megfelelően a vállalkozási szerződéstípus körében szabályozta továbbra is. A szakirodalomban – legjobb tudomásom szerint – nem ismert, milyen tartalmat kívánt párosítani a kodifikáció a kutatási szerződés önálló szerződéstípusként való felfogásához.

A magyar jogszabályi háttérre figyelemmel – gondolva elsősorban a szolgálati, illetve alkalmazotti találmány szabályozására – hosszú évtizedek óta egyazon gondolatfonal mentén értékelődik a munkaköri kötelezettség körében, illetve azon kívül létrejött szellemi alkotások jogi sorsa. Ez a felfogás egyszerű helyzetet teremt a kutatási együttműködések „piacán”, transzparens módon látható, hogy a megalkotott találmány feletti rendelkezési jognak ki a jogosultja. Szellemi alkotó – az intellektuális alkotási folyamat differentia specificájának köszönhetően – csak természetes személy lehet.³⁹ Egyetemi kutatóhelyi környezetben a kutatási, kutatás-fejlesztési szerződések alanyának – s kapcsolódóan a kutatót, fejlesztőt megillető jogosultságoknak – kérdésköre a német jogban sokáig egyértelmű volt az úgynevezett Hochschullehrerprivileg okán. Ez a privilégium lényegét tekintve azt jelentette, hogy a felsőoktatási intézmények kutatói által megalkotott találmányok magát a kutatót illették meg, szabadon rendelkezhettek találmányuk felett. A 2002-es módosítás e területen paradigmaváltást eredményezett, az úgynevezett Arbeitnehmererfin-

³⁸ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája. Harmadik rész, IV. 2.

³⁹ Ezt közvetíti konzekvens módon az innovációs törvény kutató-fejlesztő személyére vonatkozó értelmező rendelkezése is. A 2014. évi LXXVI. törvény 3. § 15. pontja szerint: „*kutató-fejlesztő*: az a természetes személy, aki új ismeret, szellemi alkotás, termék, szolgáltatás, eljárás, módszer, rendszer létrehozásával, fejlesztésével vagy ezt célzó projektek megvalósításának irányításával foglalkozik”.

dungsgesetz⁴⁰ speciális rendelkezései értelmében a kutatónak a munkáltató irányába bejelentési kötelezettsége áll fenn.⁴¹ Hasonlatosan a magyar szolgálati, illetve alkalmazotti találmányhoz, ha és amennyiben a munkáltató igényt tart a találmányra, a jogosultságok őt illetik meg, ellenkező esetben a kutató szabadon rendelkezhet találmányával.⁴² A német jogszabályi háttér változása óta számos kutatási szerződésminta jött létre a piaci szereplők, az egyetemek oldalán, ügyvédi irodák praxisában, illetve a legtöbb esetben azok együttműködésében. Az olyan szerződésminták, amelyek elnevezése létrejöttük helyére utal, mint például az úgynevezett Berliner Vertrag, Hamburger Vertrag, valamint Düsseldorfer Vertrag,⁴³ kitérnek az együttműködések valamennyi lényeges tartalmi elemére.

A kutatási szerződés tartalmi causája kettős, egyrészt a kutatómunka végzése, másrészt annak eredményeként szellemi alkotás létrejötte. Az innovációs törvény értelmében az alap kutatás kísérleti vagy elméleti munka, amelyet elsősorban a jelenségek vagy megfigyelhető tények háttérével kapcsolatos új ismeretek megszerzésének érdekében folytatnak, anélkül, hogy kilátásba helyeznék azok gyakorlati alkalmazását vagy felhasználását.⁴⁴ A *Frascati Kézikönyv* szerint az alap kutatás abból a célból elemez tulajdonságokat, struktúrákat és kapcsolatokat, hogy hipotéziseket, elméleteket állítson fel, vagy törvényszerűségeket állapítson meg, és ezeket igazolja, azonban nem célja az elért eredmények gyakorlati hasznosítása.⁴⁵ Az innovációs törvény szerint az alkalmazott kutatás tervezett kutatás vagy kritikus vizsgálat, amelynek célja új ismeretek és szakértelem megszerzése új termékek, eljárások vagy szolgáltatások kifejlesztéséhez, vagy a létező termékek, eljárások vagy szolgáltatások jelentős mértékű fejlesztésének elősegítéséhez. Magában foglalja az alkalmazott kutatáshoz – különösen a generikus technológiák ellenőrzéséhez – szükséges komplex rendszerek összetevőinek létrehozását is, a prototípusok kivételével.⁴⁶ A *Frascati Kézikönyv* meghatározása alapján az alkalmazott kutatás az alap kutatás

⁴⁰ A törvény lényegét visszaadó fordítás szerint a munkavállalói találmányról szóló törvény, Gesetz über Arbeitnehmererfindungen.

⁴¹ Arbeitnehmererfindungsgesetz § 42. Az alapvető kérdés a munkajog és a szabadalmi jog átfedésében rejlik. A munkaviszony keretében létrehozott eredmény a munkáltatót illeti meg. A szabadalmi jogi rendelkezések alapján a találmány a feltalálót illeti meg. Az e két alapvető szabály közötti összhangot igyekszik megtalálni a német Arbeitnehmererfindungsgesetz.

⁴² OSCHMANN, Annette: Praxisfragen zu F&E-Verträgen – Erfindungssicherung, Vertragspartner, Geheimhaltung. *Medizin Produkte Recht*, (2007) 1., 9. o.

⁴³ Uo. 10. o.

⁴⁴ Itv. 4. § 1. a) pont.

⁴⁵ *Javaslat a kutatás és kísérleti fejlesztés felméréseinek egységes gyakorlatára. Frascati Kézikönyv.* OECD, Budapest. 2002., 65. o., 241. szakasz.

⁴⁶ Itv. 4. § 1. b) pont.

eredményeinek lehetséges hasznosítását, vagy valamely előre kitűzött cél eléréséhez új módszerek vagy eljárások meghatározását szolgálja.⁴⁷

Egészen 1993. október 31. napjáig hatályosan a Ptk. a kutatómunka eredményeként létrejövő szellemi alkotás kapcsán a vállalkozó szellemi alkotótevékenységét védő modellt tartott a jogalkalmazási gyakorlat elé, kötelezően előírva a megrendelő, a kutatásba investáló számára, hogy a kutatási szerződés tárgyát csak a szerződésben meghatározott célra használhatja fel, és azt nem hozhatja nyilvánosságra.⁴⁸ A részletszabályokat rendező jogszabály ugyanakkor – diszpozitív jelleggel, a modelltől való eltérést engedve – szubszidiárius jogkövetkezményként a rendelkezés jogának kikötéséhez viszonyítva határozta meg a létrejövő szellemi alkotás feletti jogosult személyének és jogosultsága körének meghatározását.⁴⁹ 1993. november 1. napjával hatályosan a többszintű jogszabályi szabályozást a Ptk.-beli szabályozás váltotta fel, s így integrálta ezen, a felek megállapodásának hiányában a kutatót megillető általános rendelkezési jogot megfogalmazó modellt.⁵⁰ A 2013-as Ptk. indoklása arra mutat rá, hogy a kutatási szerződés kifejezetten „arra irányul, hogy a kutató kutatómunkával elérhető, jogi oltalomban részesíthető eredményt állítson elő. Erre tekintettel a kutató eltérő megállapodás hiányában köteles a védelemből eredő vagyoni jogokat a megrendelőre átruházni, ha az eredmény szerzői jogi védelemben részesül vagy iparjogvédelmi oltalomban részesíthető, vagy ha ez nem lehetséges, a megengedett legszélesebb terjedelmű felhasználási jogot engedélyezni”⁵¹. Miután eredmény elérésére vállalkozott a kutató, így a kutatómunka eredménye a megrendelőt illeti. Emögött az a szándék húzódik meg vélhetően, miszerint a kutatási eredményt a kutatás finanszírozójához telepítse.

3. Záró gondolatok

Vitathatatlan módon az iparjogvédelem alá eső szellemi alkotások kulcsszerepet töltenek be a felsőoktatási intézmények kutatási eredményeinek piaci hasznosításában.⁵² Ennek érdekében vizsgáltuk a szellemi alkotások létrejöttét támogató kutatási szerződést, melyet Lontai mint a közös és egyenrangú érdekek találkozásának kontraktusát értelmez, ahol közös érdekként a tudomány fejlődése, illetve annak gyakor-

⁴⁷ *Frascati Kézikönyv*, 66. o., 246. szakasz.

⁴⁸ Régi Ptk. 413. § (2) bekezdés, hatály: 1978. március 1. – 1993. október 31.

⁴⁹ 7/1978. (II.1.) MT rendelet a gazdálkodó szervezetek szállítási és vállalkozási szerződéseiről 97. § (1) bekezdés.

⁵⁰ Régi Ptk. 412. § (3) bekezdés, hatály: 1993. november 1. – 2014. március 14.

⁵¹ Hivatalos indoklás a 2013. évi V. törvényhez.

⁵² BAGDASSAROV, Annett: *Wissens- und Technologietransfer an Universitäten: Interne und externe Gestaltungsansätze am Beispiel der Technologietransfer-GmbH*. Wiesbaden, 2012. 75. o.

latban történő alkalmazása fogalmazódik meg.⁵³ A kutatási típusú együttműködések, a tudásáramlás egyik lényegi követelménye a diszpozitivitás, melynek mind az 1959-es, mind pedig a hatályos Ptk. eleget tesz.⁵⁴ Az egyetemi gyakorlatban az egyes, magyar felsőoktatási intézmények által közzétett, elérhető szerződésminták a Ptk. által a kutatási szerződés tartalmi elemévé tett primer modell alapján azon szerződéses konstrukciót értik kutatási szerződés alatt, amelynél az egyetem tudományos eredmény létrejötte érdekében fejt ki kutatómunkát a megrendelő számára.⁵⁵ A Ptk. által deklarált kutatási szerződés modellje a vertikális együttműködések kettős modelljét tárja elénk, ugyanakkor a szabályozás diszpozitív volta ellenére az egyes kutatóegyetemek a kutatási vállalkozás modelljére építik szerződésmintájukat. Az innovációs törvény ugyanakkor a Ptk. által szabályozott kutatási szerződés modelljénél tágabb értelemben felfogva értelmezi a kutatás-fejlesztési megállapodás fogalmát, magában foglalva mind a vertikális, mind pedig a horizontális együttműködéseket,⁵⁶ eltérően a Ptk. vertikális együttműködésre épülő szabályozásától. Mindemellett a Ptk. a lehetséges kutatási együttműködések és azok szellemi tulajdonjogi kimenetének egyedüli modelljévé azt a megoldást teszi, amely a kutatómunka eredményeként létrejövő szellemi alkotás feletti vagyoni értékű jogok másodlagos jogosultjaként a megrendelőt nevesíti. Bár a felek ezen megoldástól egyező akarattal eltérhetnek, ugyanakkor – a jogalkalmazási gyakorlatban észlelhető tapasztalat szerint – a Ptk. modellje sokszor „nehezíti” a szerződéses folyamatokat.

A magunk részéről a régi Ptk. megoldását támogatjuk, mely a formállogika szabályai szerint a vállalkozót jogosította, s a megrendelőt akkor, ha az kifejezetten kikötésre került.⁵⁷ Megjegyzést érdemel, hogy a német jogban a kutatási szerződés nem nyert normatív szabályozást,⁵⁸ a jogalkalmazási gyakorlat alakította ki, s a jogirodalom igyekszik rögzíteni állandósult tartalmi elemeit azzal, hogy az egyedi eset konkrét, speciális körülményei hatnak az egyedi kutatási szerződés tartalmi elemeinek kialakítására.⁵⁹ Így a szerződéses szabadság kutatási szerződés szintjén megjelenő nyílt deklarációja szüli a felek partneri viszonyán, kooperációján alapuló Forschungsvertrag-modellek megjelenését és gyakorlati adaptációját.

⁵³ LONTAI: i.m. 176. o.

⁵⁴ Vö. LONTAI: i.m. 185. o.

⁵⁵ Lásd: Debreceni Egyetem Technológia- és Tudástranszfer Központ gyakorlata azzal, hogy a Központ nem kutatásiszerződés-mintát, hanem egyes szükséges, illetve megállapodást kívánó szerződéses tartalmakat jelenít meg.

⁵⁶ Az innovációs törvény 14. pontja, ugyanígy rendelkezett a 2014. december 31. napjáig hatályos innovációs törvény is. 2004. évi CXXXIV. törvény 4.§ 10. pont.

⁵⁷ Régi Ptk. 412. § (3) bekezdés.

⁵⁸ SCHMITT – ÜLMER: i.m. 165. o.

⁵⁹ Uo. 165. o.

Grad-Gyenge Anikó
(habilitált egyetemi docens, BME GTK)

A szerződési jog harmonizációja rendelettel: új utak a szerzői jogi harmonizációban

Ha valakinek a bölcsőjét is pedagógusok állják körül, egész életében fel fogja ismerni, hogy kitől és mit lehet tanulni. Faludi Gáborral még nem is találkoztam személyesen, amikor az ELTE Polgári Jogi Tanszékének engem oktató professzorai már tudták, hogy hozzá kell terelgetniük, mert a polgári jognak az a területe foglalkoztat, amit ő tud (nem csak) nekem a legjobban megtanítani. Sosem lehetek eléggé hálás e kötet egyik szerzőjének, Székely Lászlónak, hogy a hozzá írott évfolyamdolgozatomat 2001 karácsonyán Faludi Gábor kezébe nyomta. És azért sem, hogy Gábor (korábban: Tanár Úr, ma, titokban, a háta mögött: Mester) azóta is minden írásomat olvassa, és kérlelhetetlen alapossggal kezdi a korrektúrázásukat – természetesen mindig a címnél.

Különös ajándéknak tartom a sorstól, hogy találkozhattam vele, és a diákja lehettem. Ma már nemcsak a szerzői jogot tanulom tőle, hanem a hallgatókkal való kapcsolattartást, a tehetséggondozást, sőt egy derűsebb élet modus vivendijét is. Bízom benne, hogy még sok évig így lesz ez. Isten éltesse, Gábor!

Köszöntő írásom témájának egyik apropója, hogy az Ünnepelet 2000-ben jelentette meg *A felhasználási szerződés* című monográfiáját¹, amely nemcsak az Szjt., de az 1969. évi III. törvény és a hozzá kapcsolódó rendeletek kommentár-mélységű elemzését is adja, és egyben az Szjt. Nagykomentárja² szerződési jogi részének alapjául szolgáló, általam is máig gyakran forgatott monográfia. A (sok közül egy) másik, a szerzői jogi irodalomban mérföldkőnek számító munkája a magyar szerzői jogi harmonizáció története 2001-ig, amely valamennyi, az uniós szerzői jog átültetésével foglalkozó magyar szakirodalmi forrás eredője.³

Erről a kettős bázisról elrugaszkodva köszöntő írásom vizsgálatának tárgya az uniós szerzői jogi harmonizáció újabb jelensége, a szerződési jog rendeleti úton való

¹ FALUDI GÁBOR: *A felhasználási szerződés*. Budapest, 2000.

² GYERTYÁNFY PÉTER (szerk.): *Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, 2014. Lásd V. fejezet: A felhasználási szerződés.

³ FALUDI GÁBOR: A magyar szerzői jog közelítése az európai joghoz. In DARÁZS LÉNÁRD – FALUDI GÁBOR – KISFALUDI ANDRÁS – PAJOR-BYTOMSKI MAGDALENA – VÉKÁS LAJOS: *Európai közösségi jogi elemek a magyar magán- és kereskedelmi jogban*. Budapest, 2001. 298–366. o.

harmonizációja, az ide vezető út, különös tekintettel az első, szerződési jogi harmonizációs rendeletre, az úgynevezett Hordozhatósági rendeletre.⁴

1. Uniós jogharmonizáció a szerződési jog területén

A polgári jogi szerződési jog szabályai minden országban igen erősen meghatározottak a nemzeti jogi hagyomány által, ráadásul túlnyomó részben viszonylag kevésbé befolyásolják a belső piac működését. Ennek is köszönhető az, hogy a szerződési jog harmonizációja igen sporadikusnak mondható, még ha ma már nem is tekinthető teljesen jelentéktelennek.

Az ezen a területen kibocsátott uniós aktusok elsősorban a fogyasztóvédelemre koncentrálnak, különösen az adott vonatkozásban érintett határon átnyúló ügyletek jelentős mennyisége miatt.⁵ Ezen belül kiemelkedik néhány szabályozási tárgykör, így az általános szerződési feltételekre vonatkozó normák, a kellékszavatosságra vonatkozó szabályok, valamint a jótállásra, továbbá a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésre vonatkozó rendelkezések.⁶

A harmonizáció útja a szerződési jogban mindazonáltal az irányelv, amely funkciójából fakadóan – még ha adott esetben a szabályozott területen a harmonizáció teljes körű, maximumharmonizációs jellegű is – alapvetően teret enged annak, hogy a tagállamok a maguk szerződési jogába illesztve, ahhoz idomítva kövessék a szabályozási megoldásokat, megengedő szabály esetén még akár azt is mérlegeljék, hogy mit ültetnek át a nemzeti jogukba. Az irányelvvel való szabályozás ezen a területen megfelelő normának is tűnik, hiszen egy olyan polgári jogi területen avatkozik be, amelynek legnagyobb része kívül marad a jogharmonizáción.

2. A lezajlott harmonizáció a szerzői szerződési jogban

2.1. A harmonizáció szükségessége

Ahogy a szerződési jogi jogharmonizációnak általában sem jellemzője az átfogó jelleg, úgy a szerzői jogi harmonizáció tekintetében is elmondható, hogy annak sem volt mindezidáig központi témája a szerződési jog szabályozása, noha ennek szükségé-

⁴ 2017/1128/EU rendelet (2017.06.14.) az online tartalomszolgáltatásoknak a belső piacon való, határokon átnyúló hordozhatóságáról.

⁵ KÖTZ, Hein: *Europäisches Vertragsrecht*. Tübingen, 2015. 11–20. o.

⁶ Lásd VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*. Budapest, 2016. 35. o.

gességére már több elméletíró felhívta a figyelmet.⁷ Nem csak amiatt a – leginkább felhasználói oldalon felmerülő – érv miatt lenne erre szükség, hogy még e területen a legjelentősebbek a különbségek a tagállami jogok között, ami pedig súlyosan megnehezíti az egyre nagyobb volumenben megvalósuló határon átnyúló felhasználások jogszerűségének biztosítását. Azért is egyre fontosabb lenne, mert ha a szerzők, előadóművészek (vagyis a természetes személy jogosultak) mindig is ki voltak szolgáltatva a felhasználóknak, úgy ez hatványozottan igaz a jelenkor körülményei között, amikor már nemcsak a szigorú értelemben vett felhasználóknak, hanem a művek felhasználásából szélesebb értelemben hasznot szedő vállalkozásoknak is ki vannak téve. Persze a szerzői jogban sincs minden nemzeti szerződési szabálynak uniós szinten relevanciája, sőt Michel M. Walter az európai szerzői jog kommentárjában, a jogfejlődés jövőjéről szóló fejezetben egészen odáig megy, hogy véleménye szerint éppen e relevancia teljes hiánya miatt nem is lehet a belső piaci klauzula alapján harmonizálni ezeket a kérdéseket.⁸

A két szélsőséges megközelítés között azonban a tényeket szemlélve azt láthatjuk, hogy az uniós harmonizációval érintett számos szerzői jogi területen már elég régóta találunk elszórva kifejezetten szerződési vagy legalábbis a szerződési jogot érintő szabályokat.⁹

⁷ GUIBAULT, Lucie: Relationship between copyright and contract law. In DERCLAYE, Esther (ed.): *Research Handbook on the Future of EU Copyright*. Amsterdam, 2009. 517. o.; HUGENHOLTZ, Bernt – GUIBAULT, Lucie – VERMUNT, Marjanka – BERGHUIS, Marieke: Study on the conditions applicable to contracts relating to intellectual property in the European Union. 2002. https://www.researchgate.net/publication/279686314_Study_on_the_conditions_applicable_to_contracts_relating_to_intellectual_property_in_the_European_Union (Letöltés ideje: 2018. március 11.); VON LEWINSKI, Silke: Rechtswahrnehmung: Urhebervertragsrecht und Verwertungsgesellschaftenrecht. In RIESENHUBER, Karl (Hrsg.): *Systembildung im europäischen Urheberrecht*. 2007.; VON LUCIUS, Wulf: Das neue Urhebervertragsrecht – ein Schritt in die Zukunft? *KUR*, (2002) 2–7. o.; VON LEWINSKI, Silke: IX. Provisions on individual and collective management. In WALTER, Michel M. – VON LEWINSKI, Silke (eds): *European Copyright law. A Commentary*. Oxford, 2010. 1492. o.

⁸ WALTER – VON LEWINSKI: i.m. 1492. o.

⁹ Kétségtelen a szerzői szerződési jogot érintő jelentősége, de a tanulmány nem foglalkozik a közös jogkezelési rendszer harmonizációjával, figyelemmel arra, hogy az részleteiben sem az egyedi felhasználási szerződésekre vonatkozó normákra irányul, hanem a szerző és az őt képviselő közös jogkezelő szervezet, továbbá a jogkezelő szervezet és a felhasználó közti megállapodásokat szabályozza, amelyeknek jellemzően nem a szerzői jogi tartalma releváns a szabályozás szempontjából.

2.2. A harmonizáció eddigi lépései

2.2.1. A SZOFTVER IRÁNYELV¹⁰

Már az első szerzői jogi harmonizációs eszköz, az 1991-es Szoftver irányelv is tartalmazott olyan rendelkezéseket, amelyek kifejezetten a szoftverlicenszekre alkalmazandók. A szabályozási igényt az vetette fel, hogy a szoftver nemcsak műtípusként sajátos, de a hozzá kapcsolódó jogok is sajátos tartalommal bírnak, emiatt aztán a felhasználási szerződésekre vonatkozó általános rendelkezések sem illeszkednek hozzá mindig.

A szoftveripar részben már az irányelv elfogadása idejére kialakította azokat a máig használt szerződési gyakorlatokat, amelyeket az irányelv 1991-ben elfogadott szövege tükröz. Elsősorban azokat a normákat, amelyek meghatározzák, milyen felhasználási cselekmények nem zárhatók ki vagy tilthatók meg a felhasználási szerződésben, még ha azok egyébként engedélyköteles felhasználásnak minősülnének is (az egyik ilyen a biztonságimásolat-készítés, a másik pedig a dekompiláció, a visszafejtés esete¹¹).

Ha a Szoftver irányelv által alkalmazott szabályozási megoldást a szerződési jogi terminológiára fordítjuk, ezek a szabályok lényegében érvénytelenségi rendelkezések, amire eltérést nem engedő jellegük is utal. Bár a szerzői jog dogmatikai rendjén kézenfekvő lenne akár mindkettőt szabad felhasználásként értékelni, ezt az teszi lehetetlenné, hogy mindkét jog kizárólag a szoftver jogszerű felhasználóját illeti meg. Mindkét szabály értelmezhető lenne még akár a védelem terjedelmét meghatározó rendelkezésként is, de mivel ezek a jogok csak a jogszerű felhasználót illetik meg, a jogsértő személy számára viszont tiltottak (azaz megfordítva az oltalom kiterjed rájuk), ezért ezt a megközelítést szintén el kell vetni. A rendelkezés geneziséét részletesen elemző Walter is arra a konklúzióra jut, hogy ezek a szabályok nem mások, mint a szerződési szabadság korlátai, megszegésük a szerződés érvénytelenségét okozza.¹²

Itt szükséges még említeni a Szoftver irányelv 2. cikkének (3) bekezdését is, amely a munkaviszony keretében alkotott szoftverek tekintetében egységesen bevezette a munkáltató javára, a munkaszerződés alapján a jogátzállási vélelmet, amely az iparági szokásokat tükröző, a felhasználó javára szóló szerződésértelmezési szabály.

2.2.2. AZ ADATBÁZIS IRÁNYELV¹³

Az Adatbázis irányelv az előzőekhez hasonló modellt követ, amikor meghatározza azokat a cselekményeket, amelyeket az adatbázis szerzője nem zárhat ki szerződéses

¹⁰ 91/250/EGK irányelv (1991.05.14.) a számítógépi programok jogi védelméről.

¹¹ 5. cikk (3) bekezdés, 6. cikk.

¹² WALTER – VON LEWINSKI: i.m. 146. és 170. o.

¹³ 96/9/EK irányelv (1996.03.11.) az adatbázisok jogi védelméről.

úton a felhasználó hátrányára,¹⁴ továbbá a sui generis adatbázis-előállítói oltalom vonatkozásában azokat, amelyeket az adatbázis előállítója nem korlátozhat. Ezek a Szoftver irányelv megoldásához hasonlóan érvénytelenségi szabályok, amit ez az irányelv egyébként a 15. cikkében egyértelműen ki is mond. (Ez a megoldás az abból fakadó elbizonytalanodást is eloszlatja, hogy a 6. cikk (3) bekezdése és a 8. cikk (2) bekezdése egyébként alkalmazni rendeli e tekintetben a háromlépcsős tesztet is, amely különben a kivételekre, korlátozásokra vonatkozó szabályozóeszköz.)

2.2.3. A BÉRLET IRÁNYELV¹⁵

A Bérlet irányelv 3. cikke rendelkezik arról, hogy abban az esetben, ha az előadó-művészek egyénileg vagy csoportosan a filmelőállítóval film előállítására irányuló szerződést kötnek, ellenkező szerződéses kikötés hiányában vélelmezni kell, hogy a szerződés hatálya alá tartozó előadó-művészek a bérleti jogukat átengedték. A jogát ruházás e vélelme szintén a szerződési szabadság egy – egyébként eltérést engedő – korlátjaként értelmezhető. Célja egyértelműen annak a nemzetközi filmelőállítói gyakorlatnak a támogatása, amely a filmmel kapcsolatos valamennyi jog lehető leg szélesebb körű megszerzését célozza annak érdekében, hogy később a forgalmazást egy kézből tudják engedélyezni.

2.2.4. AZ INFOSOC IRÁNYELV¹⁶

A kivételek és korlátozások harmonizációja szintén hozott olyan új szabályozási megoldást, amely érint szerződési vonatkozásokat, a korábbiakhoz képest viszont ellenkező irányban. A sajtófigyelési, valamint a dedikált terminálos kivétel tekintetében rögzítette az irányelv, hogy azokat úgy lehet bevezetni, hogy amennyiben kizárja azok érvényesülését bármilyen jogosult nyilatkozat (ideértve a szerződést is), azok nem alkalmazhatók.¹⁷ Ezek a szabályok a korlátozások korlátozásaiként végeredményben a szerző engedélyezési joga körébe, illetve a szerződési szabadsága körébe vonták ezen kivételek alkalmazását, vagyis kifejezetten megengedték a jogosultaknak a kivétel alkalmazhatóságáról szóló rendelkezést.

2.2.5. A VÉDELMI IDŐ IRÁNYELV MÓDOSÍTÁSA

Hosszú szünet után a Védelmi idő irányelv 2011-ben elfogadott módosítása¹⁸ újra, egy igen marginális területen ugyan, de mégis jelentős újdonságot hozott a szerző-

¹⁴ 6. cikk (1) bekezdés, 8. cikk.

¹⁵ 2006/115/EU irányelv (2006. 12. 12.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról.

¹⁶ 2001/29/EK irányelv (2001. 05. 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

¹⁷ 5. cikk (3) bekezdés c) és n) pont.

¹⁸ 2011/77/EU irányelv (2011.09.27.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről szóló 2006/116/EK irányelv módosításáról.

dési jogi harmonizációba. A védelmi idő 50 évről 70 évre való felemelésének ugyanis nem lett volna jelentősebb értelme a korábban született zenei hangfelvételek előadóművész jogosultjai tekintetében, ha azon az alapon történik ez, hogy ők a jogukat a hangfelvétel rögzítésekor már átruházták a hangfelvétel-előállítókra. E szerződések alapján ugyanis a meghosszabbított védelmi idő is csak a hangfelvétel-előállítók javát szolgálta volna.

Az irányelv különbséget tett az előadásuk rögzítésekor csupán egyszeri díjazásban, kifizetésben részesülő sessionzenészek vagy stúdiózenészek és a hangfelvétel piaci sikeréből származó bevételekből folyamatos díjazásban részesülő vezető előadóművészek között. Az előbbiek esetében egy méltányos díjazást vezetett be a védelmi idő meghosszabbított szakaszára. Ezzel gyakorlatilag törvényi engedélyt adott hangfelvétel-előállítók számára az eredeti szerződéssel nem érintett időszak tekintetében, de ennek fejében az előadóművész jogosult számára – jelképes – díjat biztosított. A 3. cikknek az irányelvbe újonnan bevezetett (2a)-(2e) bekezdései a vezető művészek számára azonban lehetővé tették ezen túlmenően a hangfelvétel rögzítésekor kötött szerződésük újratárgyalásának kezdeményezését, illetve amennyiben a feltételekről nem sikerülne megállapodniuk a hangfelvétel-előállítóval, az a szerződés felmondásával jár, ami az előadóművészi jogok visszaszállását, továbbá a hangfelvétel-előállítói jogok megszűnését eredményezi.

Ezzel az uniós jogalkotó az előadóművészek számára egy uniós szinten harmonizált felmondási okot határozott meg, aminek tehát a szerződés megszűnésén túlmenő, a hangfelvétel-előállítói kizárólagos jogot felemészítő hatása is van. Bár az irányelv extrém részletességgel rendezte a felmondási jog gyakorlásának feltételeit, ez is átültetést igénylő szabály maradt. (A magyar jogalkotó gyakorlatilag szó szerint vezette be az Sztj.-be a vonatkozó szabályokat.¹⁹) A norma közvetlenül kapcsolódik az uniós harmonizáció által lefedett védelmi idő szabályozásához, annak olyan következményéig jutott el, ami viszont mélyen a tagállami jogokig ér el: a tagállami szabályozási környezet nagyban meghatározza ugyanis, hogy milyen szerződéseket kötöttek az előadóművészek az érintett időszakokban, hogy átruházták-e a jogukat, vagy csak felhasználási engedélyt adtak, hogy ezek a szerződések milyen módon módosíthatók egyébként. A szabályozás célja azonban itt sem elsősorban a teljes előadóművészi/hangfelvétel-előállítói szerződési jog harmonizációja volt, hanem inkább csak a védelmi idő meghosszabbításának járulékos következményeként tűnt fel a kötetmi viszonyokba való beavatkozás szükségessége.

Mindezek a különböző irányelvekben elszórtan megjelenő szabályok rendkívül sporadikus harmonizációt eredményeztek csak, kevés, a konkrét szabályozáson túlmutató hatással. Ezek ráadásul elsősorban a szerzői szerződési szabadság korlátozását jelentették az egyes szabályozott területeken (az egyetlen védelmi időre vonatkozó szabály kivételével). Megállapítható, hogy e harmonizációs lépések a legkevésbé

¹⁹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban: Sztj.) 55. § (2)–(4) bekezdés.

sem a jog belső logikája szerinti haladást mutattak egy rendszerszintű harmonizáció felé. A szabályozás minden esetben irányelvben történt, ami mindeddig lehetővé tette az alapvetően tagállami szinten meghatározott szerződési szabályozásokba való szerves beillesztést.

3. A szerzői jogi reform és a szerződési jog

3.1. A reformot előkészítő dokumentumok – az egységes uniós jogcím

Az Európai Bizottság szerzői jogért felelős (akkori) biztosa, Günter Oettinger 2014-ben hirdette meg azt a Digital Single Market programot,²⁰ amelynek keretében az uniós szerzői jog széles körű reformjára kerül sor.²¹

A továbbiak szempontjából fontos itt megemlíteni, hogy a Bizottságnak a reformfolyamat kiindulópontjául szolgáló elképzeléseiben ekkor már szerepelt egy egységes uniós szerzői jogi kódex megalkotása. A korábbi Bizottság által előkészített és tőle kiszivárgott, de soha hivatalosan nyilvánosságra nem hozott *Fehér Könyv* ebben a tekintetben nem volt „eléggé” ambiciózus, ilyen javaslat nem volt benne,²² ugyanakkor ezt megelőzően több előkészítő jellegű dokumentumban is nyoma látszik annak, hogy a Bizottság foglalkozott a lehetőséggel.²³

Az egységes kódexről már a bizottsági gondolkodást megelőzően is voltak irodalmi elképzelések: így mindenekelőtt a már meglévő harmonizációs eszközök egyfajta kompendiumaként (egybekodifikációjaként), aminek azonban igen kevés hozzáadott (vagyis a harmonizáció szintjét növelő) értéke lett volna az alkalmanként megjelenő kisebb ellentmondások kiküszöbölésén vagy a terminológiai visszásságok kiegyenesítésén túlmenően.²⁴ Ez alapvetően azonban nem érintette volna magát

²⁰ Communication A Digital Single Market Strategy for Europe COM/2015/0192 final.

²¹ A reformot a magyar irodalomban értékeli: TÓTH Andrea Katalin: Szerzői jogi reform az Európai Unióban: a 2016. szeptemberi javaslatcsomag. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2017) augusztus, 7–30. o.; KASKOVITS Melinda: Szerzői jog a digitális egységes piacon. *Infokommunikáció és Jog*, (2017) különszám, 25–32. o.

²² A copyright policy for creativity and innovation in the European Union. 2014. június 13. <http://www.communia-association.org/2014/06/25/leaked-draft-of-commission-copyright-white-paper-based-on-flawed-assumptions/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

²³ Ezeket összefoglalja tanulmányában RICOLFI, Marco: Towards an EU Copyright Océ? A Conceptual Framework. In STAMATOUDI, Irini A. (ed.): *New Developments in EU and International Copyright Law*. The Netherlands, 2016. 447–468. o.; továbbá TÓTH Andrea Katalin: Az európai szerzői jogi harmonizáció és a territorialitás kérdése. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2016) augusztus, 13–14. o.

²⁴ Lásd ennek korai felvetését WALTER, Michel M. (szerk.): *Europäisches Urheberrecht*. Wien, 2001.

a harmonizációs eszköz megválasztását, vagyis az továbbra is irányelv maradt volna, és így a tagállami harmonizációs lépések továbbra is szükségesek lettek volna.²⁵ Az ambiciózusabb elképzelés szerint az uniós szerzői jogi jogcím a nemzeti szerzői jogokat lett volna hivatott kiváltani, és egységes tartalommal, az egész unió területére kiterjedő hatályú jogokat biztosított volna, értelemszerűen rendeleti formában (és részben vagy teljesen felszámolva a nemzeti védelmi formákat).²⁶ Az úgynevezett Wittem-projekt²⁷ keretében európai professzorok közössége ki is dolgozott egy ilyen szövegtervezetet.

A jelenleg zajló reformfolyamatot előkészítő 2013-as konzultáció²⁸ során a Bizottság ez utóbbi tartalmú kódex elfogadására vonatkozó igényeket mérte fel, és maga is hivatkozott a Wittem-projektre. A megkérdezettek által adott vélemények alapján a Bizottság idő előttinek és legfeljebb hosszú távon megvalósítható elképzelésnek minősítette az egységes uniós jogcím megalkotását.²⁹ Hogy ennek milyen elvi akadályai voltak, arról e tanulmány keretében nem lehet részletesen szólni, de nem lényegtelen, hogy a konzultáció során véleményüket kifejtő szervezetek többsége nem látta elfogadhatónak azt, hogy a tagállami kulturális, szociális, gazdasági sajátosságokat nem toleráló, az azokhoz való igazodást lehetővé nem tevő rendeleti szabályozás kerüljön elfogadásra. Megjegyezhető, hogy az EUMSZ-beli jogalap alkalmazhatóságával kapcsolatban is merültek fel kérdések.³⁰ Mindenesetre a Bizottság

No. 114. Stand der Harmonisierung.

- ²⁵ E megközelítést újra megvizsgálta SYNODINOU, Tatjana-Eleni: Copyright law: an ancient history, a contemporary challenge. In: SAVIN, Andrej – TRZASKOWSKI, Jan (eds): *Research Handbook on EU Internet Law*. Cheltenham – Northampton, 2014. 101–102. o.; COOK, Trevor – DERCLAYE, Estelle: An EU Copyright Code: what and how, if ever? *Intellectual Property Quarterly*, (2011) 3., 269. o.
- ²⁶ HUGENHOLTZ, Bernt – VAN EECLOUD, Mireille et al.: *The Recasting of Copyright and Related Rights for the Knowledge Economy*. Amsterdam, 2006. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1096673> vagy <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1096673> (Letöltés ideje: 2018. március 11.) Executive Summary VIII. o.; HILTY, Reto: Copyright in the Internal Market. *IIC*, 35. (2004) 7., 760–775. o.
- ²⁷ Eredeti elérhetősége: www.copyrightcode.eu, jelenleg itt elérhető: <https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-1-2-2010/2622/wittem-group-european-copyright-code.pdf> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)
- ²⁸ Public Consultation on the review of the EU copyright rules. http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/consultation-document_en.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.) 78. kérdés: Should the EU pursue the establishment of a single EU Copyright Title, as a means of establishing a consistent framework for rights and exceptions to copyright across the EU, as well as a single framework for enforcement?
- ²⁹ European Commission Directorate General Internal Market and Services. Report on the responses to the Public Consultation on the Review of the EU Copyright Rules. http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/contributions/consultation-report_en.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.) 89. o.
- ³⁰ A magyar szerzőjű források között lásd részletesen ID. FICSOR Mihály: *The hurried idea of a „European Copyright Code” in the light of the EU’s (desirable) cultural and copyright policy*. http://www.copyrightseesaw.net/archive/?sw_10_item=41 (Letöltés ideje: 2018. március 11.);

2015-ös közleménye az egységes uniós kódexet már csak hosszú távú célkitűzésként említi.³¹

Hozzá kell mindehhez tenni, hogy a Bizottság 2001-ben, az Infosoc irányelv elfogadását követően felhagyott azzal, hogy a szerzői jogot jogi rendszerben szemlélje, és egy dogmatikailag kidolgozott, átfogó szabályozási eszközként kezelje. Ekkor látszott utoljára az, hogy – akár még az adott szabályozási tárgykör belső piacra gyakorolt hatásának súlyától függetlenül is – a Bizottság egységes szabályozást kívánt alkalmazni, amely a tagállami szerzői jogokhoz igazodóan, de mégis saját belső logikával és renddel bír.³² Az uniós jogcím megalkotása akár visszatérést is jelenthetett volna a homogén, rendszerszerű szabályozás igényéhez.

3.2. A reformot előkészítő dokumentumok – a szerződési harmonizációs javaslat hiánya

Az uniós szerzői jogi jogcím részleteiben nem kidolgozott elképzelésének sem lett volna tárgya azonban minden szabályozási terület, legalábbis a konzultációs kérdőív-ből úgy tűnt, a Bizottság elsősorban a vagyoni jogok és azok korlátozásai, valamint a jogérvényesítés szabályait látná szívesen egy rendelet körében, tehát a szerződési jogi harmonizáció az uniós jogcímet szabályozó rendelet tekintetében nem jelent meg szabályozási területként.

A Bizottság a konzultációs kérdőívben ugyan hivatkozott az Wittem-projektre,³³ viszont ez sem foglalkozott a szerződési jog harmonizációjával.³⁴ A konzultáció lezárásakor úgy tűnhetett, még a Bizottság ambíciói sem terjednek idáig.

Ma már látható, hogy a jelenleg zajló reform³⁵ nem fog átfogó, megújított szabályozást hozni az uniós szerzői jogban, hanem a legkisebb és legfontosabb beavatkozás – vagy jóindulattal akár a célhoz kötöttség – elvét követve csak ott érinti a nemzeti szabályozásokat és az alakuló, jórészt nemzeti kereteket túllépő üzleti modelleket,

GINSBURG, Jane: *European Copyright Code – Back to First principles (with Some Additional Detail)*. Auteurs et Medias (Belgium), 2011. (Columbia Public Law Research Paper No. 11-261.) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1747148 (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³¹ A Bizottság közleménye a korszerű, európaibb szerzői jogi keret felé, COM(2015) 626 final, Brüsszel, 2015.12.9.

³² Talán nem véletlen, hogy ekkor a Bizottság szerzői jogi egysége élén egy egyetemi professzor, Jörg Reinbothe állt.

³³ Eredeti elérhetősége: www.copyrightcode.eu, jelenleg itt elérhető: <https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-1-2-2010/2622/wittem-group-european-copyright-code.pdf> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³⁴ Lásd https://www.ivir.nl/publicaties/download/ILS_29_chapter17.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³⁵ Lásd <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/modernisation-eu-copyright-rules> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

ahol és ahogy azt a Bizottság indokoltnak látta. A Bizottság félre is tette – más megfogalmazásban: csak hosszú távú célkitűzésként fogalmazta újra – az egységes szerzői jogi kódex elfogadását, aminek akár egy tényleg hosszú távú cél elérése esetén része lehetne az uniós szerzői szerződési jogi szabályozás. Ennek a visszafogottabb és alapvetően piaci orientáltságú megközelítésnek azonban az eredménye az, hogy a reformfolyamatban tárgyalt jogi eszközök semmilyen szempontból nem egységesek.

4. Szerződési jogi harmonizáció a reformcsomagban

A reformprogram meghirdetése óta a Tanács és az Európai Parlament számára benyújtott javaslatok sorában már elfogadásra került a Hordozhatósági rendelet, és ebben a keretben tárgyalják a tanulmány írása idején a 2016-os reformcsomagot, amely több, egymással is összefüggő jogalkotási eszközt tartalmaz, ezek között rendeletek és irányelvek is vannak. A reformfolyamat azonban még ezek elfogadásával sem fog lezárulni, hiszen a Bizottság a jogérvényesítés átalakítása kapcsán is lépéseket tervezett, amelyeket – egyértelműen ideiglenesen – elhalasztott az erre vonatkozó Közlemény kiadásával.³⁶

A jelenleg zajló reformfolyamatban tehát a Bizottság eleve nem vállalkozott a szerzői szerződési jog harmonizálására sem, de több olyan javaslatot terjesztett a tagállamok elé, amelyek akár igen általános szinten, vagy akár egyes részletszabályokig hatolóan, de újra csak a felszínen érintik a szerzői szerződési jogot.

Ebbe a tematikus körbe tartozik mindenképp az egyes out-of-commerce (kereskedelmi forgalomban nem elérhető/onnán már kikerült, OOC) művek felhasználásának engedélyezésére vonatkozó norma, amely azt teszi lehetővé, hogy ezen művek digitalizálása és hozzáférhetővé tétele megtörténhessen a közgyűjteményekben. Mivel ennek a szerződési jogi tartalma azonban egy kiterjesztett hatályú közös jogkezelési képviselési jog létrehozása, amelynek tekintetében e tanulmányban nem vizsgálódom, erről itt részletesen szintén nem szólok.

A DSM-irányelv másik, kifejezetten kötelmi jogi szabálya³⁷ pedig az úgynevezett szerződésiigazítási mechanizmus, amelynek értelmében a tagállamok biztosítják, hogy a szerzők és az előadóművészek jogosultak legyenek további megfelelő javadalmazást kérni attól a féltől, akivel a jogok hasznosításáról szerződést kötöttek, amennyiben az eredetileg kialakított javadalmazás aránytalanul alacsony a művek vagy előadások hasznosításából származó bevételekhez és előnyhöz képest.

³⁶ Az Európai Bizottságnak a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló 2004/48/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv egyes vonatkozásaival kapcsolatos iránymutatásról szóló közleménye, Brüsszel, 2017.11.29. COM(2017) 708 final.

³⁷ 15. cikk.

Ez a magyar jogban hasonló tartalommal már ismert,³⁸ szaknyelvi zsargonban best-seller-klauzulának nevezett norma a feltűnő értékaránytalanságnak a szerződés megkötését követő létrejöttét kívánja orvosolni, aminek célja a szerzők, előadóművészek kiszolgáltatottságának csökkentése.

Ide tartozhat még a DSM-irányelv eredeti javaslatának 3. cikk (2) bekezdése is, amely a korábban hivatkozott Szoftver és Adatbázis irányelvhez hasonló – adott esetben valamely, a kivétel érvényesülését akadályozó szerződéses kikötés érvénytelen-ségét előíró – szabályt tartalmaz a szöveg- és adatbányászati kivétel kapcsán.

Mindazonáltal elmondható, hogy bár ezek a szabályok is befolyásolják a szerzői kötelmi jogot, mégsem hoznak mélyreható változásokat a tagállami szerzői szerződési jogokban. Fontosnak látszik az elmozdulás abba az irányba, hogy ne minden kötelmi szabály a jogosulti szerződési szabadság korlátozásáról szóljon, még ha kétségtelen az is, hogy az OOC-rezsim a bestseller-klauzulához képest jóval nagyobb hatású, és jóval erősebben korlátozza a szerződési szabadságot.

5. A rendeleti szabályozás felvirágzása

A szerzői jog harmonizációjának érdemi útja mindeddig az irányelv volt, legfeljebb a vámjogi (nem is szerzőijog-, hanem általában a szellemi tulajdonjog-specifikus) igényérvényesítés tartozott rendeleti körbe. Figyelemmel arra is, hogy az EUMSZ sem tartalmaz önálló jogcímet a nemzeti szerzői jogok harmonizációjára, az irányelvek elfogadásának jogalapja a belső piaci klauzula volt.

A Bizottság a jelenlegi reformfolyamatban már többféle jogalkotási eszközzel is operál. Az előterjesztések között még mindig túlnyomó többségben vannak az irányelvek, de a szűk értelemben vett csomagban is van két rendelet, és az ezen kívüli, de a reformfolyamat részét képező eszköz is rendelet, továbbá kiadásra került a szűk csomag részeként egy közlemény és a csomagon kívül egy további ugyanilyen soft law eszköz. Ahhoz, hogy az elsősorban szerződési jogi szabályokat tartalmazó Hor-dozhatósági rendelet jelentőségét értékeljük, érdemes megvizsgálni azt is, hogy a két másik rendelet milyen okból került ebben a formában megfogalmazásra.

³⁸ Szjt. 48. §.

5.1. A VIP-rendelet³⁹

A VIP-rendelet a VIP-irányelvhez⁴⁰ kapcsolódó egyes szabályokat tartalmazza. A 2016-ban benyújtott rendelettervezethez fűzött magyarázat szerint az eszközválasztást az indokolja, hogy a rendelet elfogadása a közös kereskedelmi politika részeként történik, az EUMSZ 207. cikk (2) bekezdése pedig ezen eszközök tekintetében a rendeleti formát írja elő.

A rendelethez kapcsolódó hivatalos magyarázat ellentétes az Európai Bíróságnak a WIPO VIP szerződésének elfogadása (és természetesen a rendeletjavaslat kibocsátása) előtt kiadott 3/15. véleményével, amely megerősítette, hogy a WIPO VIP szerződését az EU a korábbi, erre a területre vonatkozóan már fennálló EU-szabályozás miatt⁴¹ ugyan kizárólagos hatáskörben, de tartalmánál fogva nem a közös kereskedelempolitika részeként írja alá. Fontos aspektusa ennek a véleménynek az, hogy a WIPO VIP szerződését nem szálazza szét szabályozási tárgyanként, hanem egységesen úgy tekinti, hogy annak valamennyi elemét kizárólagosan uniós hatáskörben kell kezelni. A véleményből is lehet tudni, hogy a Bizottság kezdettől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy a szabályozás tartalma miatt kettős jogalapon kell eljárni: a műpéldányok nemzetközi cseréjére vonatkozó szabályokat a közös kereskedelempolitika körében, míg a szabad felhasználás terjedelmére vonatkozó szabályokat a 114. cikk, a belső piaci klauzula alapján kell elfogadni. (Más kérdés, hogy a rendelet és az irányelv is tartalmaz a szabad felhasználás terjedelmét érdemben befolyásoló rendelkezéseket, valamint az irányelv is hat legalább a tagállamok közti cseréjére.)

Míg a közös kereskedelempolitika körébe sorolás kényszerítő erővel hozza magával az uniós szabályok rendeletben való elfogadását, addig önmagában a kizárólagos uniós hatáskör nem követeli meg a rendeleti szabályozást.

Kétségtelen, hogy az EUMSZ 207. cikk jogalapul választását magyarázhatja, hogy érdemes a WIPO VIP szerződés alapján szükséges, harmadik országok tekintetében is irányadó példánycsere-szabályokat a lehető legegységesebb módon meghozni és alkalmazni, de amennyiben a Bizottság elfogadta volna a Bíróság álláspontját,

³⁹ Proposal for a Regulation on the cross-border exchange between the Union and third countries of accessible format copies of certain works and other subject-matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print disabled Brussels, 14.9.2016 COM(2016) 595 final 2016/0279 (COD) .

⁴⁰ Proposal for a Directive on certain permitted uses of works and other subject-matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print disabled and amending Directive 2001/29/EC on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society Brussels, 14.9.2016 COM(2016) 596 final 2016/0278 (COD).

⁴¹ 2001/29/EK irányelv (2001.05.22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról 5. cikk (3) bekezdés b) pont.

nem lenne kizárható az sem, hogy ezeket a szabályokat (adott esetben igen részletes) irányelvi rendelkezések útján is el lehetett volna fogadni. Itt azonban kétséget kizáróan a Bizottság szabályozási ambíciói érvényesültek inkább, ami a nemzetközi szerződés kitárgyalása során a képviseleti és aláírási jogok gyakorlásában, az EU-ban való implementációja során pedig a rendeleti szabályozás bevezetésében jelent meg.

E szabályozási megoldás kapcsán fontos látni, hogy a Bizottság az uniós szerzői jogi harmonizáció egyik legfontosabb területét kezdte a tagállamok hatásköréből végleg kivonni és átterelni a rendeleti harmonizáció útjára. E tekintetben már a 2001/29/EK irányelv is a „teljes harmonizáció” igényével lépett fel, így – mondhatni – igazán dicséretes, hogy ennek eddig a tagállamok ellen tudtak állni. Ugyanakkor álláspontom szerint nem kizárt, hogy a jövőben a Bizottság valamennyi szabad felhasználás szabályozása kapcsán meg fogja találni azt a nemzetközi elemet, amely a rendeletekben való szabályozást megalapozhatja. A következő ilyen „cso-mag” már nem egy jelentéktelennek tűnő kivételt érinthet: a WIPO tárgyalóasztalain jelenleg az oktatási, kutatási kivételekkel kapcsolatos szabályozóeszköz előkészítése zajlik.⁴² E tekintetben döntő lesz, hogy az oktatási és kutatási kivételek mennyiben tartalmaznak majd hasonló, határon átnyúló cserét lehetővé tevő (vagyis nemzetközi elemet tartalmazó), illetve kivételeket kötelezően megállapító (a CJEU értelmezésében a 2001/29/EK irányelv előzetes szabályozásából fakadóan a kizárólagos uniós hatáskört megalapozó) rendelkezéseket.

5.2. A Kiegészítő szolgáltatásokról szóló rendelet⁴³

A műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról szóló rendelettervezet (a továbbiakban Kiegészítő szolgáltatásokról szóló rendelettervezet) jogalapja az EUMSZ 114. cikke, azaz kizárólag a belső piaci klauzula, a javaslat pedig azt jelöli meg a rendeleti szabályozás okaként, hogy ezáltal biztosítható a jogalkotó céljának lehető legegységesebb elérése, valamint hogy a szabályok közvetlenül alkalmazandók legyenek, továbbá utal arra, hogy ez biztosítja a felhasználók számára a megfelelő szintű jogbiztonságot. Az első két érveléssel nem lehet vitatkozni: a rendelet per se ezeknek az elérésére alkalmas eszköz.

⁴² Lásd <http://www.wipo.int/copyright/en/limitations/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁴³ Brussels, 14.9.2016 COM(2016) 594 final 2016/0284 (COD).

Megjegyzendő azonban, hogy a SatCab irányelv,⁴⁴ amely az ugyanezen műsor-szolgáltató szervezetek „főszolgáltatásaira” vonatkozó szabályokat írja elő (részben a műholdas sugárzás esetében a származási ország elvének alkalmazását, részben a vezetékes továbbközvetítés tekintetében a kötelező közös jogkezelést), irányelvként harmonizálja ezeket a területeket. A rendelet pedig minden szempontból csupán kiegészítő rendelkezéseket ír elő ezekhez a szabályokhoz képest, azokat a normákat irányelv tartalmazza a „főszolgáltatások” tekintetében, mint amelyeket a rendelet a „kiegészítő szolgáltatások” tekintetében előír. Egyáltalán nem biztos, hogy az ténylegesen szolgálja a jogbiztonságot (ráadásul kiemelve) a felhasználók oldalán, ha egy többféleképpen értelmezhető, tagállami jogba átültetett szabályozást egyszerre kell alkalmazniuk egy egységes és egységesen értelmezendő szabályozással, amelyeknek ráadásul fogalmi és szabályozási eszközei sok esetben azonosak, sok esetben pedig igen hasonlók egymáshoz.

A rendelet alkalmazását megalapozó azon teljesen formalista érv ellen, hogy így biztosítható „a jogalkotó céljának lehető legegységesebb elérése”, hozható fel az a megállapítás is, hogy a SatCab irányelv (16) preambulumbekzdéséhez hasonlóan a Rendelet (11) preambulumbekzdése a szerződési szabadság körében tartja az esetleges területi korlátozások fenntartását továbbra is, ami a rendeleti forma ellenére is nyilvánvalóan szerződéses eltéréseket/területi fragmentációt eredményezhet majd.

Álláspontom szerint ebben az esetben a Bizottság egy olyan, valójában a SatCab-irányelv értelmezését is egységesíteni kívánó megoldást választott, amellyel nemcsak a kiegészítő szolgáltatásokra vonatkozó szabályokat hívta be a rendeleti körbe, hanem végső soron a jelenlegi audiovizuális szolgáltatás piacokat meghatározó SatCab-szabályok tekintetében fennálló tagállami szabályozási szabadságot is elkezdte visszaszorítani.

5.3. A Hordozhatósági rendelet

Nem is kérdés, hogy a szerzői jogi harmonizáció palettáján a legnagyobb újdonságot a Hordozhatósági rendelet jelenti, mivel egy korábban egységesen egyáltalán nem szabályozott területre hozott harmonizációt. Míg a VIP-rendelet és a Kiegészítő szolgáltatásokról szóló rendelet már korábban kiterjedten EU-hatáskörbe tartozó területeken hoz magasabb szintű harmonizációt, addig a Hordozhatósági rendelet egy az uniós jogalkotó számára szinte még teljesen érintetlen területre lép.

⁴⁴ 93/83/EGK irányelv (1993. szeptember 27.) a műholdas műsorsugárzásra és a vezeték útján történő továbbközvetítésre alkalmazandó szerzői jogra és a szerzői joghoz kapcsolódó jogokra vonatkozó egyes szabályok összehangolásáról.

A Hordozhatósági rendelet lényegében nem is szerzői jogi eszköz, hiszen nem a szerzők (vagy más jogosultak) és a felhasználók közti szerződések szabályait egységesíti közvetlenül. Azáltal viszont, hogy előírja, hogy az online tartalomszolgáltatót nyújtó szolgáltató biztosítsa, hogy az az előfizető, aki ideiglenesen tartózkodik egy tagállamban, ugyanúgy hozzáférjen az online tartalomszolgáltatáshoz és azt ugyanúgy igénybe vehesse, mint a lakóhelye szerinti tagállamban, végső soron rákényszeríti a szolgáltatókat arra, hogy azok a szolgáltatásuk alapját biztosító felhasználási szerződéseikben is olyan tartalmú felhasználási engedélyeket szerezzenek, amelyek lehetővé teszik számukra az Európai Gazdasági Térség teljes területén a nyilvánossághoz közvetítést, illetve többszörözést. Ez a megoldás pedig kényszeríti a jogosultakat is, hogy azok olyan engedélyeket adjanak, amelyek lehetővé teszik az ilyen „extraterritoriális” felhasználásokat.

A rendelet azt a fikciót rögzíti, hogy az online tartalomszolgáltatás olyan előfizető részére történő nyújtását, aki ideiglenesen tartózkodik egy tagállamban, és az e szolgáltatáshoz való előfizetői hozzáférést, valamint az e szolgáltatás igénybevételét úgy kell tekinteni, hogy arra kizárólag az előfizető lakóhelye szerinti tagállamban kerül sor. Ez a szabályozási megoldás megkerüli a nyilvánossághoz közvetítési jog értelmezésének azon problémáját, hogy mindenhol, ahol elérhető a közönség számára a tartalom, ott megvalósul a nyilvánossághoz közvetítés, és ehhez engedélyt is kell kérni. Ezt ráadásul nem a közvetítő személy (a felhasználó) tekintetében szűkíti, hanem a közönség, azaz a befogadó körében. Ez értelemszerűen visszahat a szolgáltató szerzői jogilag értelmezett tevékenységére is, hiszen azt sem lehet eztán másképp tekinteni, mint ami az előfizető székhelye szerinti tagállamban történik meg csak, és ezáltal odáig is el kell jutni, hogy a felhasználási engedélyt is csak a közönség eredeti országa tekintetében kell megadni, még ha értelemszerűen figyelembe is kell venni valamilyen módon azt, hogy az ténylegesen más országokba mozgó közönséget is el fog érni.

A rendelet 7. cikke rögzíti is ezt a továbbgyűrűző hatást, amikor érvénytelennek tekinti a jogosultak és a szolgáltatók közti olyan szerződéseket, amelyek akadályozzák a fogyasztókkal kötött szerződések ilyen tartalmú alkalmazását.

Szükséges itt arról is szólni, hogy a rendelet hatálya egy szempontból extraterritoriális, mivel szabályait a szerződésekre alkalmazandó jogtól függetlenül kell alkalmazni. Ez pedig azt jelenti, hogy amennyiben a releváns előfizető EGT-állampolgár (azaz számára jogszerűen nyújtanak akár az EU-n kívülről szolgáltatást), akkor ezek a szabályok alkalmazandók akkor is, ha egyébként az alkalmazandó jog nem valamely tagállam joga. Bár a rendelethez fűzött magyarázat nem utal erre, álláspontom szerint éppen ez a szabályozási elem lehet az, ami valójában megalapozhatja a szabályok rendeletbe foglalt elfogadását. Ráadásul talán nem túlzás azt mondani, hogy ez a megoldás valójában elsősorban nem az európai felhasználók, hanem az EU-n kívüli felhasználók jogbiztonságát fokozza.

Álláspontom szerint a gyakorolt felhasználás mögötti vagyoni jog és a vele kapcsolatban kötött szerződés alapján ténylegesen megvalósuló felhasználás nem elvá-

laszthatók egymástól. Ami azt jelenti, hogy a rendelet hatálya alá eső felhasználás tekintetében a rendelet értelmezi a vagyoni jogot és így a felhasználás megvalósulásának helyét is, e tekintetben azonban eltér a nyilvánossághoz közvetítéssel kapcsolatos eddigi jogértelmezéstől, amely szerint a felhasználó által megvalósított magatartás a felhasználás elsődleges beszámítási pontja. Igen közvetett eszközzel tehát, de szerződési szabályozással tehát befolyásolja az – egyébként irányelvben harmonizált – vagyoni jog tartalmát is.

Látszólag tehát a Rendelet egy szolgáltatástípushoz kapcsolódó szerződési szabályrendszert tartalmaz, valójában azonban a felhasználás és így az – egyébként irányelvben szabályozott – vagyoni jog értelmezésére vonatkozó szabályokat ad, ilyen módon pedig e rendelet vizsgálata során ugyanazt a jelenséget láthatjuk, mint a Kiegészítő szolgáltatásokról szóló rendelet vagy a VIP-rendelet esetében.

6. Záró következtetések

Összefoglalva jól látható, hogy a harmonizáció folytatása és magasabb szintre emelése számos tagállam és a nagy piaci szereplők közös érdeke, aminek a Bizottság meg kíván felelni, és szó sincs arról, hogy ezzel összefüggésben a Bizottság azt a kiinduló elképzelését feladta volna, hogy uniós szerzői jogi jogcímet hozzon létre.

Az uniós szerzői jogi jogcím létrehozásának ugyanis nem az az egyetlen módja, ha egyetlen, átfogó rendelet születik, és az közvetlenül hatályosul a tagállamokban, hanem lassú és a gyengébb ellenállás felől közelítő létrehozási módja az is, ha egyes égetően fontos vagy a jelentéktelenségük miatt kevés figyelmet kapó területeken kerülnek elfogadásra olyan rendeletek, amelyek gyakorlati alkalmazásuk során kényszerítő erővel egységesítik a más eszközökkel vagy még egyáltalán nem szabályozott területeken lévő szabályokat.

A szerzői jogi szabályozási hatáskörök elvonása megkezdődött, ráadásul olyan területeken is, amelyek korábban a legszorosabban tagállami kötődésű területeknek számítottak. A Bizottság nem fogadta el azt, hogy az egységes uniós jogcím létrehozása hosszú távú terv lehetne csak: az addig vezető úton lépésről lépésre történik meg a szabályozási területek kizárólagos uniós hatáskörbe vonása, ráadásul erősen vitatható jogalapokra építve ezeket az új harmonizációs eszközöket.

Gyertyánfy Péter

(nyugalmazott főigazgató, Artisjus, címzetes egyetemi docens, ELTE ÁJK)

Repedések a hatályos szerzői jog épületén

1. Az itt következő rövid gondolatsort a Faludi Gábor tiszteletére készült tanulmánykötetben köszönetképpen írtam a több évtizedes szakmai együttműködésért és barátságért. Róla mint a polgári jog nagy hatású egyetemi oktatójáról és tankönyvírójáról elsősorban egyetemi kollégái és tanítványai szólnak. Faludi Gábor azonban sikeres ügyvéd is, és a szellemi alkotások jogának társadalmi szervezetek útján is fontos alakítója. Itt kell megemlékeznem arról, amit a magyar szerzői jogért, a magyar szerzőkért a szerzők közös jogkezelő szervezetei állandó ügyvédjeként tett és tesz. 1992-től 16 éven át munkatársak voltunk előbb a Szerzői Jogvédő Hivatalban, majd az abból átalakult Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesületben. Tanúja voltam, hogy Gábor milyen nemzetközi elismertséget szerzett a magyar szerzői jognak és jogászoknak, amikor mintegy tíz éven át egyike volt azoknak, akik a szerzői jogi ügyekben a magyar kormányt képviselték a többoldalú államközi kapcsolatokban a WIPO és az UNESCO konferenciáin. Néhány év alatt a szerzői jogi szervezetek nem kormányközi szervezetében, a CISAC-ban és a GESAC-ban is a jogi kérdésekben meghatározó személyiség lett.

Elévülhetetlen érdemei vannak az Artisjus 1996-97-es megalapításának jogi előkészítésében és végrehajtásában. Az akkor készült alapszabály elvei és fő szabályai kiállták az állami és magánérdekek két évtizedes hullámverését. Amikor a szerzői jogok közös képvisellete így visszatért a költségvetési formából a magánjogi intézmények körébe, az ő jogász munkája kiemelkedően fontos volt abban, hogy sikerült elkerülni azt, hogy a szerzői jogdíjakból 40 év alatt felhalmozott szerzői vagyont az állam 1948–1952 után másodsor is elvegye. Ahhoz is ő teremtette meg a tartós jogi kereteket, hogy a szerzők felvehessék a szerzői önszegélyezés 1948–1952-ben megszakított fonalát (az Artisjus Zenei Alapítvány és Nyugdíjpénztár létrehozása).

Faludi Gábor a hatályos szerzői jogunk egyik tudományos előkészítője, aki a kodifikációs bizottság tagja is volt.¹ A törvény Nagykommentárja jelentős részének szerzője.² Részt vett a Ptk.-kodifikáció munkáiban is.³ Jogtudósként több mint

¹ Például FALUDI Gábor: A szerzői jog átruházhatósága a magyar jogban. *Magyar Jog*, (1995) 3., 146. o.

² GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, 2000, 2006, 2014.

³ FALUDI Gábor: Szerzői jog, iparjogvédelem és a Ptk. Koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, (2003) 2., 3–12. o. és 3., 3–14. o.

negyedszázada vizsgálja a szerzői jog és az iparjogvédelem kérdéseit, az adott probléma megoldását általában több metszetben, jogági összefüggésekben is keresve. Jellemzője a pozitivista pontosság és jogági összefüggéseket is figyelembe vevő eredeti gondolkodás. Tudományos tevékenységének háttere a gyakorlati tapasztalatok és a legfrissebb jogalkotási, jogalkalmazási és jogtudományos fejlemények naprakész követése.

Munkássága negyedszázada a szerzői jogtudományban több területen és szempontból is korszakalkotó, átfogja a szakterület szinte minden részét.⁴ Ezért hát még szemelgetni is nehéz ebből a bő szellemi termésből. Mégis lássuk egy-két fontos eredményét.

Több művében a szerzői jogi engedélyezés tárgyában a felhasználási szerződés fogalmának újra meghatározásával az Szjt. egyik pillérét alapozta meg. Eszerint a szerzői műre vonatkozó jogátengedés a szerző által másnak átengedhető vagyoni értékű jogra vonatkozik, ami lehet felhasználási jog vagy kivételes esetekben magának a felhasználás engedélyezése jogának átengedése. A birtokátruházás – ami nem is tulajdonátruházási célú – csak esetleges, nem fogalmi elem.⁵ A szerzői jogra mindig mint a polgári jogba beágyazott, arra épülő szakterületre tekint. Megvilágította a Ptk. új háttérszabályai előtt működő szerzői jog sajátosságait, így például azt, hogy a bérleti szerződés szabályainak kiterjesztése a felhasználási szerződésekre nem alkalmazható.⁶ A szerzői jogot alapjogi szempontból vizsgálva bizonyította, hogy az ENSZ dokumentumaiban és a WIPO Egyezményben kulturális emberi jogként elismert szerzői jog az Európai Unió jogában és bírói gyakorlatában csak mint korlátozható tulajdoni alapjog jelenik meg, esetenként figyelmen kívül hagyva a szerzői jog differenciáltabb belső korlátozásainak tényét.⁷

Faludi Gábor egyetemi oktatóként, tankönyv- és szakíróként mindig is – a mély polgári jogi tudása alapján általában sikerrel – igyekezett feloldani, megmagyarázni a szerzői jog gyakran csak látszólagos dogmatikai vagy gyakorlati jogalkalmazási ellentmondásait. Egyetlen példaként itt csak arra a világos, a Nagykommentárba is

⁴ Lásd cikkeit, könyveit az alapjogi megközelítésről és a szerzői jog belső alkotmányos korlátairól, a polgári jog háttérszabályainak alkalmazásáról a szerzői jogban, a mű integritásáról, a felhasználási szerződésről, a közös jogkezelésről, az egyes műtípusok sajátosságairól a szerzői jogi felhasználásban, a részleges közkincsbe adásról, a digitális formában rögzített műről és ennek digitális felhasználásairól, a jogérvényesítés és jogsértések kérdéseiről, a szerzői jog többoldalú nemzetközi szerződéseiről, az Szjt. és az európai jog kapcsolatáról, a szerzői jog nemzetközi magánjogáról.

⁵ FALUDI GÁBOR: *A felhasználási szerződés*. Budapest, 1999.; FALUDI GÁBOR: *A felhasználási szerződés jogi természete*. In *Liber Amicorum Studia L. Vékás Dedicata*. Budapest, 1999. 89. o.

⁶ GYERTYÁNFY: i.m. 286. o.

⁷ FALUDI GÁBOR: *A szerzői jog és az iparjogvédelem egyes belső alkotmányos korlátai*. *Jogtudományi Közlöny* (2006) 7–8., 280. o.; FALUDI GÁBOR: *A szerzői jog alapjogi szemlélete az Európai Unióban*. In *Libri Amicorum Tom. 31*. Budapest, 2008. 185. o.

bekerült levezetésére utalok, amellyel kimutatja a vagyoni jogok átruházhatósága tárgyában fennálló két eltérő koncepció zavartalan gyakorlati összeegyeztethetőségét.⁸ A cél mindig is a szerzői jog dogmatikai állékonyságának növelése.

Én viszont most az alábbiakban csak szerzői jogunk gyengéiről, kisebb-nagyobb belső ellentmondásairól szólok, az apologéták táborából mintegy átlovagolva az ellentétes oldalra. Talán e tanulmánykötet műfaja megengedi ezt és az inkább kérdező, mint a problémákat megválaszoló, továbbá bizonyára szubjektív megközelítést. Néha nem árt az axiómaként elfogadott tételek újra megvizsgálása sem. Persze a szándék most is javító. Remélem, hogy az ünnepezt intellektuális érdekességként érti ezt a cikket, és talál benne némi örömet.

2. Hatályos európai és magyar szerzői jogunk az érdekek csatájában mára több dogmatikai sebet kapott, hibákban is szenved. A magyar jogban egyes következetlenségek az EU-irányelvek átültetésének kényszeréből fakadnak.

2.1. *Szerzői műnek* – a BUE által is meghatározottan – azt az irodalom, a tudomány vagy a művészet körébe tartozó szellemi teljesítményt tekintjük, amely egyéni, eredeti jelleggel bír. Azon a nehézségen túleszi magát a szerzői jog elmélete, hogy az egyéni jelleget illetően műtípusonként más és más kiterjedésű mozgásteret kell elfogadnunk a kritérium teljesítéseképpen. Legfeljebb ennek érzékeléséhez az úgynevezett *kleine Münze* esetekben (például: egy használati utasításnál) mikroszkópot, sőt már elektronmikroszkópot kell használnunk. Az EUB egy-két ítélete azonban ezt a „megmentő” rugalmasságot veszélyezteti, amikor kimondja, hogy az európai szerzői jogi védelemképességnek általában is csak azok a feltételei, amelyeket a szoftver irányelv és a védelmi idő irányelv a számítógépi programok, illetve a fényképek tekintetében előír: a mű „eredeti kell legyen abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotása”. Az EUB gyakorlata – ebből a szempontból szerencsére – ebben a kérdésben sem következetes.⁹

A fogalom másik szintje annak megválaszolása, hogy valójában *mit véd* a szerzői jog? Azt, hogy magát a gondolati tartalmat védené, a pozitív jog eleve kizárja. Marad az egyéni, eredeti kifejezésforma [*expression*, 1. TRIPs 9. cikk (2) bekezdés], amit közmegegyezés szerint azzal határolunk el a pusztá formavédelemtől, hogy itt *gondolat* kifejtéséről (*expression of thought*) van szó, a tartalom megformált szövedékéről. Igen ám, de akkor hogyan értékeljük a szerzői alkotások jelentős csoportját, az absztrakt képzőművészet azon alkotásait, amelyek csak létrehozójuk érzelmeit, benyomásait, hangulatait tükrözik, és amelyek mögé a nézők tetszés szerint érthetnek vagy nem érthetnek gondolatot vagy érzést?!

⁸ GYERTYÁNFY: i.m. 122. o.

⁹ Részletesebben lásd GYERTYÁNFY Péter: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: a védelem tárgya és a mű egysége. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2012) augusztus, 39. o.

2.2. A *mű szerzője* csak az azt létrehozó természetes személy, ember lehet. A szerzőség elismerése iránti alanyi jog mögött erős erkölcsi alap van, talán az összes szerzői jogok erkölcsi fedezete közül a legerősebb. A szerzői minőség a kontinentális jogokban, így a magyar jogban szerződéssel sem ruházható át. A művön szerzőként feltüntetett személy tényleges szerzősége mellett az Szjt.-ben – megdönthető – vélelem áll fenn. Van azonban egy olyan szakterület, ahol tömeges és egységes a szerzői jog ezen alapelvétől való eltérés.

Közismert tény, hogy a természettudományi, főleg az orvostudományi művek magyar (és külföldi) szerzői, kiadói és – következményként – adójogi gyakorlata széles körben elfogadja, hogy a többszerzős ilyen művek esetében általában olyan személyeket (főleg intézményi és kutatócsoport-vezetőket) is feltüntetnek szerzőként, akik a műként védett gondolat kifejtés egyetlen elemét sem alkották, legfeljebb ötletadók vagy lektorok voltak. E mögött többnyire még olyan szerződéses megállapodás sincs, mint amelyet a politikusok beszédírói, cikkírói esetében feltételezhetünk. (Egyébként ezek a *ghost-writer* megállapodások is csak a névfeltüntetés tekintetében érvényesek – más személyhez fűződő és vagyoni jogokat nem alapoznak meg –, hatályuk kötetmi, és valószínűleg nem érvényesek örök időkre.) Ez a helyzet nemcsak erkölcsileg kifogásolható, de aláássa a szerzői jog hitelét is. Érdekes, hogy az elmúlt 50 év joggyakorlatából egyetlen eset sem ismert, amikor az ilyen szerzőségek melletti vélelmet megdöntötték vagy csak vitatták volna.

A jelenség oka valószínűleg a főleg a természettudományi szakcikkeknel a kutatómunkára való alapozás elvárása. A kutatás általában több személyt feltételez, általában a többszemélyes kutatási tervekhez lehet csak anyagi támogatást kapni. Fontos a minél több publikáció szerzőjeként szereplés is. Sőt, a szerzői sorrend sem mindegy: az első szerző neve szerepel a köztudatban, elvégre X cikkére egy másik cikk X *et al.*-ként hivatkozik. A tudományos és munkahelyi hierarchia szociálisan erősebb helyzetben lévő szereplői aztán visszaélhetnek ezzel a helyzettel, amikor megkövetelik nevük társszerzőként való feltüntetését – holott legfeljebb csak „náluk” írják a művet, de nem ők írják azt.

A mű létrejöttében való közreműködés nyilvánosság elé tárására lenne egy a szerzői joggal összhangban álló módszer is. A tudományos dolgozatok címlapján a filmalkotások főcímlistájához hasonló módon fel lehetne tüntetni, ki, milyen *minőségben* működött közre: szerző, illetve kutatásvezető, ötletadó, adatgyűjtő, kísérletek elvégzője, adatszolgáltató stb. A természettudományi szakirodalomban kivételes az ilyesféle tájékoztatás feltüntetése.¹⁰

2.3. A *személyhez fűződő*, illetve a vagyoni jogok – legalábbis a kontinentális jogokban tételezett – közös gyökerűsége és másrészt a joggyakorlásban esetenként teljes különválása önmagában is igen alapos és árnyalt magyarázatra szorul. Az úgynevezett *kleine Münze* alkotások és a számítógépi programok esetenként ugyancsak

¹⁰ Például a BMC PlantBiology ezt a cikkek végén tartalmazza.

próbára teszik annak az alapelvünknek az érvényességét, hogy a művek a szerző személyiségének azonosítható kifejeződései.

A magyar törvény dogmatikai épületén azonban van egy jól látható, bár kisebb repedés is. Ezek a jogok a szerző és műve közötti eszmei kapcsolatra vonatkoznak. Az ilyen jogok az ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozatában deklarált kulturális alapjogokként is, és a Ptk.-ban a személyiségi jogi védelemre épülő külön jogfajtaként is a szerző személyétől elválaszthatatlanok, vagyis nem ruházhatók át, és nem is örökölhetők. Ezt meg is állapítja az Szjt. 9. § (2) bekezdése és *a contrario* a (4) bekezdése. Az ilyen jogok mégis a vagyoni szerzői jogok védelmi idejéig sajátos kegyeleti jogokként túlélnek a szerzőt (erre a BUE is kötelezi a magyar jogalkotót). Ezt azonban az Szjt. csak később, a szerző halála után e jogok védelmében fellépésre jogosult személy meghatározásával, a 14. §-ban, közvetve mondja ki. Ehelyett már a 9. §-ban kifejezetten tételezni kellene a megszűnés alóli sajátos kivételt – kegyeleti joggá alakulást a mű és a kulturális identitás érdekében – ugyanúgy, ahogyan ez a vagyoni jogok átruházási tilalma alóli kivételekkel történt.

Ezzel összefüggő téma: a védelmi idő szabályait nem a vagyoni jogi, hanem külön fejezetben kellene tárgyalni, hiszen a személyhez fűződő jogokat is érintik.

2.4. A hatályos Szjt. a *vagyoni jogok* lényegének meghatározásában kétségkívül minőségileg is meghaladja az előző, 1969-es szerzői jogunkat. A 16. § már érdemi részletekbe megy: a vagyoni jog egyrészt a mű (egésze, részei) saját felhasználásának joga és másrészt ennek másoknak engedélyezési joga. A felhasználás történhet anyagi vagy nem anyagi formában (ezeknek példáit ismertetik a 17–29. §-ok). Magának a fogalomnak a mélyére, vagyis hogy miben áll a felhasználás lényege, a jogszabály már nem hatol, ez már az elmélet kenyere.

Általános a vélemény, hogy a *felhasználás lényege* a mű *érzékeltetővé tételével* megvalósuló szellemiszükséglet-kielégítés, az esetleges gazdasági cél kívül esik a felhasználás lényegén. A szerzői jog a *közlés*, és nem a *funkcionalitás* elemeit ragadja meg (védi). (A határsáv korábban az ipari tervezőművészet volt.) A szerzői jog egész dinamikus része is, ideértve a szabad felhasználásokat, ezen az alapon áll.

Ez a gondolatmenet azonban megbillent, amikor „beengedtük” a szoftvert a szerzői jog sáncai mögé azon az egyébként logikus alapon, hogy annak kifejezésformái megfelelnek a mű fogalmának.¹¹ A szoftver mint mű a szerzői jog dinamikus, a mű felhasználásáról szóló részében már ütközik az alapelvekkel: a szoftver felhasználásának értéke, haszna a funkcionalitás. Az így előállott ellentmondást hagyományosan azzal küszöböljük ki, hogy a szoftver érzékeltetővé tételét a szoftver működése közben megtörténő egyes hagyományos műfelhasználási mozzanatokban (többszörösítés, képernyőn megtekinthetővé tétel) azonosítjuk. A szoftver használatának lényege azonban nem a különféle felületeinek érzékelése, hanem működésének eredménye.

¹¹ Magyarországon a világon harmadikként 1983-ban, de a bírói gyakorlatban már 1972-ben (ez alighanem világszerte).

Ugyanezen érvekkel kifogásolható az is, hogy az adatbázisok jogi védelme Európában a szélesebb értelemben vett szerzői jog ernyője alá került. Mindez a felhasználási szerződések és a szabad felhasználások körében az alapelvek alóli további kivételeket teremtő külön „műfaji” szabályozáshoz vezetett. Az alkotókészség helyett a beruházást védjük.

Itt jegyzem meg, hogy az Szjt. „Egyes műfajokra vonatkozó rendelkezések” fejezetcímében a „műfajokra” szót helyes lenne „műtípusokra” változtatni, hiszen az előbbi szónak a művészetben a műtípusokon belül differenciáló értelme van.

A vagyoni jogok Szjt. szerinti *rendszerében* van egy kis logikai hiba. A filmalkotások szerzői nyilvános haszonkölcsönzési joga ugyanis egyrészt ellenkező szerződéses kikötés híján átszáll a filmelőállítóra [66. § (1) bekezdés], másrészt kötelező közös jogkezelés útján gyakorolható jogként megmarad a szerzőnél [23. § (3) bekezdés]. Ellenkező szerződéses kikötésre nyilván nem kerülhet sor ott, ahol a joggyakorlás módja a kötelező közös jogkezelés!

2.5. Szerzői jogi törvényünkben a *szabad felhasználásokra* vonatkozó törvényi felhatalmazások nem alanyi jogok, hanem a kizárólagos szerzői – alapvetően a vagyoni – jogok korlátozásai; nem a nagyközönség/társadalom privilégiumai, hanem a szerzői jogok meghatározása, körvonalainak megvonása. Ezt támasztja alá az a bírói gyakorlat is, hogy a szabad felhasználás jogszerűségét az erre hivatkozó felhasználónak kell bizonyítania.

Az a 33. § (1) bekezdésébe foglalt szabály, hogy a tételesen felsorolt kivételek csak a nyilvánosságra hozott művekre vonatkoznak, jogtechnikai egyszerűsítés, az 1969-es törvényben ez az egyes szabad felhasználási szabályokban külön-külön megismétlődött. Az úgynevezett háromlépcsős tesztnek – a tisztesség követelményével kiegészített – belefoglalása, a szó szerinti átvétel az Infosoc irányelv 5. cikk (5) bekezdéséből a (2) bekezdésbe¹² azonban már kifogásolható.

Az Szjt. ugyanis a szabad felhasználás szabályait a korábbi (BUE) és újabb (TRIPs, WCT, WPPT, Infosoc irányelv) nemzetközi jogi kötelezettségeinek megfelelően állapította meg: eleve e követelményeknek megfelelően fogalmazta meg a szerzői jog belső korlátait. A parancs címzettje ezekben a nemzetközi forrásokban az egyezményben (unióban) részes tagállam (lásd a *Painer*- és az *ACI Adam*- EUB-eseteket); vagyis a jogalkotó, és nem a jogalkalmazó. A törvényalkotónak sürgősen ezen elvekre saját magát a törvényben emlékeztetnie. Így azonban úgy lehet érteni, hogy a címzett a mindenkori jogalkalmazó. Vagyis a jogalkalmazónak, bírónak minden egyes szabad felhasználási törvényhely minden alkalmazása előtt a második bekezdés mérlegére kellene tennie az adott tényállást. Ez nem fair a nagyközönséggel

¹² „A felhasználás a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.”

szemben. A törvény szövege számukra is garancia kell legyen arra, hogy ha annak részletes előírásai szerint járnak el, eljárásuk nem minősülhet jogsértőnek. Ez annak a szerzőknek adott garanciának a párdarabja, hogy a magyar jogban – hasonlóan a többi kontinentális szerzői joghoz – a kivételek felsorolása kizáró. Nem lehet a bírónak egy olyan eszközt adni, amellyel szűkítheti a törvény által megnyitott szabad felhasználási lehetőségeket.

Az angolszász copyrightrendszer a közérdekre nagyobb hangsúlyt helyeznek, mint a szerző érdekére, a kivételek rendszere nyitottabb. Az általános szempontok mérlegelését a tényállások elbírálásában inkább a jogalkalmazóra bízzák. A 33. §-ban megjelent szabályozási mód a TRIPPS és az EU vegyes szerzői jogi rendszerei nyomán a copyright típusú jogokból szivárgott át a magyar jogba (a francia, német vagy osztrák jog sem követi ezt a módszert) – idegen a kontinentális hagyományt követő szerzői jortól.

Megjegyzem, hogy a fenti kifogás a törvényszövegbe emelés iránt érvényes a 33. § (3) bekezdésére is, amely azt mondja, hogy a szabad felhasználásokra vonatkozó kivételeket nem lehet kiterjesztően értelmezni. A „kivétel” kiterjesztően eleve nem értelmezhető, a törvényszöveg *idem per idem*, nem mond semmi újat. A (2) és a (3) bekezdésnek is a törvény indoklásában lenne a helye.

2.6. A közös jogkezelés külön törvénnyel való szabályozásánál a törvényalkotó annak ellenére, hogy a szubszidiaritás EU-s alapelvét megcsúfoló és ellentmondásokkal terhes EU-s Közös jogkezelési irányelvet kellett átültetnie, egészében koherens rendszert alkotott.¹³ Sajnos az EU-örökség következetlenségekhez is vezetett.

A Kjkt. meghatározza a szerzői és kapcsolódó jogi közös jogkezelés lényeges elemeit: a felhasználás jellege, illetve körülményei miatt *egyedileg hatékonyan nem gyakorolható* egyes vagyoni jogok gyakorlása és érvényesítése, több jogosult érdekében és közös javára, a saját nevében eljáró közös jogkezelő szervezet által. A közös jogkezelő tagjai maguk a jogosultak vagy a jogosultakat képviselő szervezetek; a szervezet nyereségszerzési cél nélkül működik.¹⁴ Ez a már a Kjkt. előtti Szjt.-ben is érvényes fogalom sajnos nélkülözi azt az elemet, hogy célja és indoka a jogszerű felhasználás megkönnyítése is. Emiatt amikor egyes nagy felhasználók a közös jogkezelés működésének szigorítását, nehezítését kívánják, nincsenek annak tudatában, hogy ezzel saját dolgukat is megnehezítik.

A Kjkt. átvette az említett irányelv „független jogkezelő szervezet” és az ez általi jogkezelés fogalmát is, és ezekre bizonyos szabályai hatályát kiterjesztette.¹⁵ Az ilyen szervezetek nem „közös jogkezelők”, itt nem feltétel az, hogy az illető vagyoni jog egyedileg hatékonyan nem gyakorolható. A törvény ezt az 1. §-ába foglalt felté-

¹³ 2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös jogkezeléséről (Kjkt.).

¹⁴ Kjkt. 1. § és 4. § 7. és 8. pont. (A szerző kiemelése.)

¹⁵ Kjkt. 2. § (2) és (3) bekezdés, 4. § 4. pont.

telt nem terjeszti ki a független jogkezelőkre. A független jogkezelő fogalmának azonban része, hogy több jogosult érdekében és közös javára jár el, és másrészt hogy nem áll a jogosultak tulajdonában vagy ellenőrzése alatt, és nyereségszerzési céllal működik. Ez a meghatározás így ellentmondásos, hiszen a szervezetnek egyrészt önzetlenül, a szerzők összessége érdekében, másrészt saját, nyereségszerzési céljai érdekében kellene eljárnia.

Arra nézve, hogy kik, mik lehetnek ilyen „független jogkezelők”, a törvény indokolása egyetlen példát sem ad, és ezt a mögöttes EU-irányelv indokolása is csak negatíve teszi: nem lehet ilyen a kiadóvállalat vagy szerzői ügynökség.¹⁶ Kérdés, hogy az ilyen szervezetek képviselhetik-e több szerző vagy kapcsolódó jogi jogosult olyan vagyoni jogait, amelyekre nézve a magyar jog előírja a közös jogkezelést, noha nem kötelező, de kilépést engedő formában (például a zenei nyilvános előadási jogra)? A válasz sajnos igenlő. Bár az „egyedileg hatékonyan nem gyakorolható” kritérium nem feltétele a „független jogkezelésnek”, de az egyedileg is hatékonyan gyakorolhatóság nem kizáró ok.

Ebben a helyzetben a „független jogkezelők” versenyelőnyben vannak a közös jogkezelőkkel szemben. A Kjkt. indokolása is elismeri, hogy „e szervezetek működése tekintetében – a KJK-irányelvvel összhangban – a törvény kevesebb kötelezettséget ír elő”.¹⁷ Látható ez az adatszolgáltatási, átláthatósági követelményeknél, a működésre, például a díjszabásra való állami ráhatásban, a képviseleti viszonyban a felek helyzetét illetően, az állami ellenőrzésben és felügyeletben. A versenybeli aránytalanság kiküszöbölése, a jogkezelési formák pontos elhatárolása érdekében a „független jogkezelés” magyar törvényi fogalmát ki kellene egészíteni. Erre csak ott kerülhessen sor, ahol a szerzői és kapcsolódó jogi jogok nagyobb nehézség nélkül egyedileg is gyakorolhatók.

2.7. A tv- és rádióműsorok egyidejű, változatlan, az eredetitől eltérő szervezet általi továbbközvetítése (a külföldi műsorok úgynevezett kábeltelevíziós közvetítése) és az interaktív online nyilvánosságához közvetítés (például a zeneletöltést vagy zene szám egyedi kiválasztásával zenehallgatást lehetővé tevő szolgáltatás) Európában alapvetően *országhatárokat átlépő, vagyis nemzetközi felhasználás*. A szerzői jog területisége és az ilyen helyzetek közötti ellentmondást a BUE 5. cikk (1) és (2) bekezdése szerint a belföldiekkel azonos elbánás elve alapján kell feloldani. A szerzői jog keletkezésére, a védett művek körére, a szerzői jog eredeti alanyára, *a jog tartalmára, a felhasználás jogszerűségére, a jogok megszűnése és megsértése következményeire* annak az *országnak a jogát kell alkalmazni, amelyben a felhasználás megtörtént*.

¹⁶ 2014/26/EU irányelv (2014.02.26.) a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről (16) preambulumbekkezdés.

¹⁷ Indokolás a Kjkt. 4. § 4. pontjához.

Az említett tényállásoknál a felhasználás a mű nyilvánosság számára érzékelésre elérhetővé tételével történik, ennek helye nyilvánvalóan a *továbbközvetítés* és a képernyőkön való megjelenítés, vagyis a vétel országa. Ebből következően a szolgáltatásra Európában egyszerre több állam szerzői jogát kell alkalmazni. Az EU-s jogalkotás az ebből fakadó gyakorlati nehézségeket azzal küzdötte le, hogy a kábeltelevíziós továbbközvetítésnél bevezette a kötelező közös jogkezelést, az interaktív online nyilvánossághoz közvetítésre pedig irányelvvel kikényszeríti az egy helyen való jogszerzést.

Az ugyancsak eleve többterületi műholdas adásnál azonban az EU és tagállamai *áttörték az alapelveket*, egy fikciót emeltek törvénnyé: kimondták, hogy az ilyen tényállásokban nem az érzékelhetővé tétel, illetve a nyilvánosság elérése a felhasználási cselekmény, hanem a műsorhordozó jelek műholdra való műszaki felbocsátása. A felhasználás helye így a műsor származási országa, ennek szerzői jogát kell alkalmazni.

3. Kérdés, hogy mindez – a környezet sokrétű változása miatt bekövetkezett – pragmatikus változtatás vagy hiba már törekennyé teszi-e az egész rendszert? Olyan-e már a szerzői jog, mint az ementáli sajt, amely attól lesz ementálivá, ami hiányzik belőle: a lyukaktól? Vagyis e hiátusok és belső ellentmondások teszik a polgári jog e részterületét sajátossá? Szerintem még nem tartunk itt, még van a szerzői jognak valóságos, egyedi összetartó anyaga is, de a szerzői jog dogmatikai vonata már csak zökkenőkkel halad tovább. De hogyan lehetne kisimítani a pályát?

Úgy látszik, ma már sokak szemében nem arról van szó, hogy a szerzői jogot alapelvei megőrzésével az újabb műszaki és társadalmi körülményekhez kell igazítani.¹⁸ Ehelyett nagyon sokan úgy vélik, hogy a szerzői jog az internet korában egyre több érdeket sért. A szerzői jog láthatóan defenzívában van. Kérdés, az lenne-e ennek a hatékony módja, ha a szerzői jogi védelmet az *alapelvek tekintetében* is műtípusonként differenciálnánk, és ebben a személyhez fűződő és a vagyoni jogok, de a joggyakorlás módjai tekintetében is továbbmennénk? Már több nyitás is történt errefelé, például egyes műtípusok sajátos védelmi idői, az engedélyezési jog kötelező közös jogkezeléssel felváltása egyes műtípusoknál és felhasználásoknál, a díjigények megjelenése, a magyar jogban az átruházhatóság kivételei. Mi jöhet még? A védelemképesség szintjének műtípusonkénti differenciálása? A szoftverekre vonatkozó szerzői jog személyhez fűződő jogok nélkül? Legyen utólagos tiltakozási lehetőség egyes felhasználásoknál az engedélyezési jog helyett? A jogkimerülés kiterjesztése digitá-

¹⁸ Az egyensúlyvesztés okai között tizennégy évvel ezelőtti tanulmányában Bobrovszky Jenő említi a fejlődő országok sajátos érdekeit is. Ezek az érdekek a világ politikailag egypólusúvá válásával ma már alig érvényesülnek. A nemzetközi szervezetek inkább egyes szűk társadalmi csoportok, például a vakok és egyéb sérültek külön érdekeinek akarnak eleget tenni. Lásd BOBROVSZKY JENŐ: A szellemi tulajdon néhány dilemmájáról a körte és a sajt között. In GYERTYÁNFY PÉTER – KIRÁLY MIKLÓS (szerk.): *Liber Amicorum Studia Gy. Boytha dedicata*. Budapest, 2004. 33. o.

lis megjelenési formájú művek nyilvánosságához közvetítésének jogára annak ellenére, hogy nincsen dolog, ami a védelem közvetett tárgya lenne, s amelynek tulajdonosa a szerzői joggal ütköző tulajdonosi érdekvédelmet érdemelne?¹⁹ A származási ország elvének kiterjesztése az országhatárokon átmenő felhasználások újabb típusaira is? Vagy tágítsuk tovább a szabad felhasználásokat? Bőségesen van ilyen javaslat és tervezet.²⁰

Én úgy vélem, minden további *elvi* változtatás a jogág absztrakciós szintjét veszélyezteti, a rendszer állékonyságát kockáztatja. Ilyen veszélyes kísérlet például az EUB gyakorlatában a jogkimerülés hatályának kiterjesztése a terjesztés jogán túlra.

Szerintem mindez csak az internet gazdasági hasznához fűződő állami remények és főleg az internetipar érdekei miatt *kikényszerített tévút*. E tévúton aztán találkozunk olyan fantomakadályokkal is, mint például a véleménynyilvánítás és az internet szabadsága,²¹ vagy az amatőr és a hivatásos szerző megkülönböztetése. Ehelyett az alapelvek valós érvényesítése szükséges a valós internetes felhasználókkal szemben. Akkor nem zuhanna vissza a szerzői jog érvényesíthetősége a hanglemezgyártás előtti időszak szintjére, amikor a szerző és előadóművész ismét csak az élő előadásból remélheti alkotómunkája érdemleges anyagi honorálását.

¹⁹ Idekivánkozik, hogy a terjesztési jog kimerülésének Sztj.-beli szabályában – 25. § (3) bekezdés – tévedésből a Bérlet irányelvvel ellentétesen a hatály kiterjed nemcsak a külföldre általában, hanem az EGT területére is.

²⁰ Lásd például Pogácsás Anett 2017-es disszertációját: POGÁCSÁS Anett: *Különbözőség az egységben. A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára*. Budapest, 2017.

²¹ Az ingyenes hozzáférés ígérete üres szólam maradt. Az a szellemi termék, amit el lehet adni pénzért, ma sincs szabadon az interneten (kivétel éppen a zene). Például amely szakterületen van fizetőképes kereslet, az illető szaklapok nem érhetőek el ingyenesen az interneten.

Győri Erzsébet
(ügyvéd, elnök, Szerzői Jogi Szakértő Testület)

Faludi Gábor szerzői jogi szakértő

Kedves Gábor!

1971 szeptemberében, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Egyetem téri épületében, ijedt elsőéves hallgatókként igazán nem gondolhattuk, hogy ma – közel 48 év elteltével – e kötet megszületik. De nagyon jó, hogy így történt, sikeres szakmai életút áll mögötted és előtted is! Ez csak egy születésnap, nem zár le semmit, de már sok szép szakmai sikert mutat fel. Kollégáid, főleg tanítványaid kezdeményezték e kiadványt, s azt hiszem, hogy egy egyetemi oktatónak nagyobb visszaigazolása nem lehet, mint hogy tanítványai szeretnék megünnepelni, megköszönni a munkáját.

1971-ben azt sem gondoltuk, hogy szakmai életünk egy területre hoz bennünket (azt sem tudtuk, hogy mi az a szerzői jog), de így alakult szerencsére. Az egyetem elvégzése – 1976 – után idővel mindketten a közös jogkezelés területére kerültünk, te a zene-irodalom, én a képző-iparművészet területére. Az elmúlt évtizedek során nagyon sok alkalommal találkoztunk szakmai egyeztetéseken, megbeszéléseken, igyekeztünk az alkotók jogainak védelmében tenni a dolgunkat. Érdekes volt számomra megfigyelni, hogy nem tudsz kibújni a bőrből: bármi volt a téma, az egyeztetés tárgya, te érveltél, alátámasztottad a véleményedet, de nem álltad meg, hogy ne helyezd a kérdést tágabb összefüggések közé, ne magyarázd el – kiváló egyetemi oktatóként –, hogy mi és miért van, mivel függ össze, mik lehetnek a következmények. És hogy ezt mindig nagyon jól csináltad, azt az mutatja, hogy mi többiek, szintén a szerzői jogban jártas jogászok, gyakorló ügyvédek, jogtanácsosok nagy figyelemmel hallgattunk, kifejezetten jólesett ismét kicsit „egyetemi hallgatónak” lenni, s nemcsak a napi jogi munkánkat végezni.

A szerzői jogi életünk során mindketten a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagjai lettünk, többször „szakértettünk” együtt is. Aztán 2012-ben úgy hozta a sors, hogy én a Testület elnöke lettem, ennek minden gondjával együtt. Elnöki feladataim közé tartozik az egyes ügyekben az eljáró tanács tagjainak kijelölése, ami általában nem könnyű feladat. Amikor igazán nehéz, bonyolult kérdés elé kerül a Testület, gyakran jutsz eszembe, s kérlek a feladat elvégzésére – és még soha nem csalódtam. Ne reménykedj, ez továbbra is így lesz!

A jelen kötetet kezdeményező kollégák felkérését követően arra jutottam, hogy baráti kapcsolatunkat és a szakértői mivoltunkat összekapcsolva szerzői jogi szakértői munkádról próbálok egy kis összefoglalót írni. Kiderült, hogy nem kis feladatot

vállaltam, 1990-től napjainkig 48 szakvéleményben működtél közre, vagy előadó szakértőként, vagy az eljáró tanács elnökeként, kevés alkalommal szavazó tagként. Íme a lista:

	Ügyszám	Cím	Megkereső	Az eljáró tanács
1	12/1990.	Belső szabályzat szerzői jogi megítélése	Bíróság	elnöke
2	6/1991.	Ismeretterjesztő film forgatókönyvéhez kapcsolódó szerzői jogi kérdések	Bíróság	elnöke
3	2/1992.	Berlitz: <i>The Bermuda Triangle</i> fordítása	Bíróság	szavazó tagja
4	16/1992.	Oktatási módszer és ahhoz tartozó jegyzet szerzői jogi védelme	Bíróság	elnöke
5	15/1993.	Szervezeti és működési szabályzat szerzői jogi védelme	Bíróság	elnöke
6	19/1994.	Stephen King: <i>A boszorkánylány</i> fordítása	Rendőrség	elnöke
7	41/1995.	<i>KI(S)SZÁMOLÓ feladatok</i>	Bíróság	elnöke
8	5/1999.	Szoftverre vonatkozó szerzői vagyoni jog átengedése	Megbízó	elnöke
9	22/2000.	Kézirat átadásáért járó jogdíj	Bíróság	elnök
10	27/2000.	Tanulmány szerzői jogi védelme	Megbízó	előadó tagja
11	45/2000.	Orvosi cikkek fordításainak szerzői jogi védelme	Bíróság	elnöke
12	9/2001.	Bankjegy-, illetve pénzérmekep szerzői jogi védelme, felhasználása; a szerzői jogok jogosultja	Megbízó	előadó tagja
13	27/2001.	Szakvélemények szerzői jogi védelme, a szerzői jogok gyakorlása	Megbízó	előadó tagja
14	6/2002.	Tudományos művekre vonatkozó felhasználási jog gyakorlása	Megbízó	előadó tagja

	Ügyszám	Cím	Megkereső	Az eljáró tanács
15	31/2002.	Forgatókönyv és irodalmi mű közötti szerzői jogi kapcsolat	Megbízó	elnöke
16	34/2002.	Mozaikcímer szerzői jogi védelme; a szerzőt megillető jogdíj mértéke	Bíróság	elnöke
17	29/2003.	Térfigyelő kamerarendszerrel kapcsolatos szerzői jogi kérdések	Megbízó	elnöke
18	22/2005.	Munkaviszonyban alkotott szoftverre kötött felhasználási szerződés	Megbízó	szavazó tagja
19	7/2006.	Hangfelvétel többszörözésének és terjesztésének jogszerűsége, jogkimerülés	Bíróság	elnöke
20	16/2006.	Munkaviszonyban alkotott bankjegykép átdolgozása és pénzkibocsátás során való felhasználása	Megbízó	előadó tagja
21	29/2006.	Felhasználási szerződésben kikötött díj jogi minősítése reklám-célra készítenő művek esetében	Megbízó	előadó tagja
22	34/2006.	Bankjegy látványtervének szerzői jogi védelme és felhasználása	Megbízó	előadó tagja
23	6/2007.	Beépítési tanulmánytervre vonatkozó szerzői jogok	Megbízó	előadó tagja
24	29/2007.	Filmalkotás létrehozására irányuló szerződés érvényessége és az engedélyezett felhasználás terjedelme	Bíróság	elnöke
25	38/2007.	Homlokzati plasztika elbontásának szerzői jogi kérdései	Megbízó	előadó tagja
26	7/2008.	Szerzői művek online fájlcsereelő rendszerek segítségével megvalósuló felhasználása	Megbízó	elnöke

	Ügyszám	Cím	Megkereső	Az eljáró tanács
27	16/2008.	Reklámozás céljából megrendelt mű felhasználása	Bíróság	elnöke
28	24/2008.	Televíziós műsor formátumának egyéni, eredeti jellege	Bíróság	előadó tagja
29	9/2009.	Számítógépi programalkotás átdolgozása	Megbízó	elnöke
30	18/2009.	Autópályatervezéssel kapcsolatos szerzői jogi kérdések	Megbízó	előadó tagja
31	1/2010.	Felsőoktatási hallgatói jogviszonyban kifejlesztett szoftverre vonatkozó vagyoni jogok	Megbízó	előadó tagja
32	8/2010.	Televíziós műsorformátumok szerzői jogi védelme	Megbízó	előadó tagja
33	10/2010.	Bankjegykép átdolgozásának és a pénzkibocsátás során való felhasználásának szerzői jogi vonatkozásai	Megbízó	előadó tagja
34	22/2010.	Cím szerzői jogi védelme	Megbízó	előadó tagja
35	1/2011.	<i>A 100 leggazdagabb magyar</i> című kiadvánnyal összefüggő szerzői jogi kérdések	Bíróság	elnöke
36	8/2011.	Cím szerzői jogi védelme	Megbízó	előadó tagja
37	20/2011.	Balettprodukció egyéni, eredeti jellege	Bíróság	előadó tagja
38	32/2011.	Közterületi szobor áthelyezése	Megbízó	előadó tagja
39	13/2012.	Szobor áthelyezésének szerzői jogi védelme	Megbízó	előadó tagja
40	19/2012. és 19/2012/2.	A Budapesti Olimpiai Központ (BOK) integrált rekonstrukciójával kapcsolatos szerzői jogi kérdések	Megbízó	előadó tagja

	Ügyszám	Cím	Megkereső	Az eljáró tanács
41	4/2014.	Számítógépi program jogi védelme	Bíróság	elnöke
42	24/2014.	Szoftverfelhasználási szerződések értelmezése, szoftverfelhasználási engedély terjedelme	Megbízó	elnöke
43	47/2014.	Építészeti terv engedély nélküli átdolgozása, az építészeti mű sérthetetlenségéhez fűződő jog megsértése	Bíróság	előadó tagja
44	7/2015.	Módszer szerzői jogi védelme	Megbízó	elnöke
45	12/2016.	Építészeti tervek átdolgozásának megítélése	Megbízó	elnöke
46	3/2017.	Építészeti terv engedély nélküli felhasználása	Bíróság	elnöke
47	12/2017. és 12/2017/2.	Képző-, iparművészeti és filmalkotások filmalkotásban történő felhasználása	Megbízó	elnöke
48	27/2017.	Építészeti alkotás átdolgozása	Megbízó	elnöke

A szakvéleményeket bekötve, e kötet mellékleteként átadom, kicsit vaskosabb lett, mint a jelen könyv. De ez a „melléklet” a szakmai munkádnak nagyon fontos melléklete, az egyetemi tanítás, az Artisjus jogi képvisellete, az ügyvédi munkád, a publikációid mellett kicsit sem elhanyagolható, ugyanis azt gondoljuk a Testület szakvéleményeiről, hogy az írott jog mellett alakítják a joggyakorlatot, segítik a bíróságok és a jogkeresők munkáját, s te ebben az évtizedek során nagyon aktívan részt vettél.

A 48 ügy eljáró tanácsaiban 25 alkalommal te voltál az elnök, 21 esetben az előadó és mindössze 2 ügyben töltötted be a szavazó tagi tiszteletet. Hát nem a könnyebb feladattal bíztunk meg, elnökként a fokozottabb felelősség, előadóként az aprólékosabb munka terhelt.

A szakvéleményeidet (kicsit önkényesen ugyan) csoportokba szedtem, és amint végignéztam a listát, kiderült, hogy alig van olyan műfaj, a szerzői jognak olyan területe, vetülete, amelyhez kapcsolódóan ne készítettél volna szakvéleményt.

1990 és 2002 között elsősorban az irodalom (szakirodalom, szépirodalom, tudományos mű, forgatókönyv, tankönyv, műfordítás) területén kaptál feladatokat (mint-

egy 13 ügyben), 2002-től képzőművészet, szoftver, film, reklám, televízió, hangfelvétel, majd 2011-től megszorodtak az építészeti alkotások átdolgozásával, köztéri szobrok áthelyezésével kapcsolatos ügyek (összesen 7).

A statisztikám szerint összesen 16 irodalom területére eső szakvélemény meghozatalában vettél részt, 8 képző- és iparművészeti tárgyúban, 6-6 a szoftverekkel és az építészettel volt kapcsolatos, további 7 műfajba műfajonként 1-2 szakvéleményed tartozik. Érdekesnek találtam, hogy bankjegy-, illetve pénzérmekep szerzői jogi vonatkozásaival 4 ügyben is foglalkoztál 2001 és 2010 között.

Végül szeretném megköszönni a szakértői munkádat, a Testület korábbi elnökei és a saját nevemben is, és kérek, a továbbiakban is segítsd ezt a területet, írd meg sok tartalmas, a szerzői jogot előrevivő szakvéleményt.

Harmathy Attila
(professor emeritus, ELTE ÁJK)

Közjog – magánjog – Ptk.

1. *Faludi Gábor tiszteletére készült ez a tanulmány. Írásakor természetes, hogy viszagondolok arra a sok évre, amelyet együtt töltöttünk az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának polgári jogi tanszékén; van közös történelmünk. Az is természetes, hogy megpróbálok felidézni, milyen sok témakörrel foglalkozott Gábor ezek alatt az évek alatt. Az üdvözllet ennek megfelelően időben és témakörben sokat próbál markolni és felajánlani. Azt kéri az olvasótól, hogy gondolkozzunk együtt. A nagy tömegű jogszabály szénakazlában való elveszés veszélyével számolva próbáljunk meg megérteni valamit korunkból, amikor hozzá kell szoknunk a napjainkban népszerűvé vált „big data” alapú vizsgálódás buktatóihoz.*

A tájékozódáshoz hozzátartozik a történelmi változások figyelembe vétele, továbbá a magyar jogrendszer alakulásának olyan szemlélete, amely nem tananyag kialakult korlátai és törvénykönyvek határai között keres lényegesnek látszó elemeket. A napjaink évi mintegy 200 törvénye és megközelítőleg 300 kormányrendelete mellett az 1945-ig visszanyúló, teljességet átfogó vizsgálódásra való törekvés nem tekinthető reálisnak – különösen egy rövid írás keretében. Az azonban elfogadhatónak látszik, hogy keressük a kiindulási pontjait és egyes elemeit annak az útnak, amely a jelenlegi helyzethez elvezet.

A XIX. század eleje óta a társadalomban, a gazdaságban ismételten bekövetkezett forradalmi változások teljesen átalakították mind a közjog, mind a magánjog anyagát. Erre tekintettel különböző szerzők a közjog-magánjog megkülönböztetést fenntarthatónak látják ugyan, de ennek indokaként a megszokást, az oktatásban kialakult rendszert jelölik meg. Nem a korunk viszonyainak megfelelő elvi alapra hivatkoznak.¹ A változások hatására főleg a német (valamint a német hatás alatt álló) jogirodalomban elterjedt a 20. század eleje óta a közjog és a magánjog mellett új jogágak (így a gazdasági jog) megkülönböztetése.² Az újabb magyar jogirodalomban Sárközy gazdasági civiljog kategóriát lát indokoltnak.³ A jogági tagozódásra

¹ FREEDLAND, Mark – AUBY, Jean-Bernard (eds): *The Public Law/Private Law Divide*. Oxford, 2006.

² VON FIKENTSCHER, Wolfgang: *Wirtschaftsrecht*. Band I. München, 1983. 19. o.

³ SÁRKÖZY Tamás: *A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus civiljoga 1945–2005*. Budapest, 2007. 8–9. o.

vonatkozó felfogások tárgyalása itt nem feladat, a témakörnek csak jelzésére szorítunk.⁴

A történelmi változásoknak komoly hatása van a jogági tagozódáson kívül a kodifikációra is. A II. világháború után a nemzetközi jogirodalomban vitatták azt, hogy lehetséges-e korunkban a polgári jogi kodifikáció.⁵ A polgári jog történetére nagy hatást gyakorló francia és német törvénykönyvekkel foglalkozó irodalom újabban nagyon erősen bírálja már a klasszikus kódexeket is. Hiányolják, hogy az adott korszak társadalmi, gazdasági követelményeire a kódexek nem voltak tekintettel.⁶ Újabban az osztrák törvénykönyv előnyeként éppen azt emelték ki, hogy nem követte a német elméleti tisztaságra irányuló törekvéseket, és egyébként kifogásolt megoldással a változó körülményekkel járó fejlemények kezelését lehetővé tette.⁷ A XX. század jogtörténeti változásait tárgyalva Vékás is azt állapította meg, hogy a társadalmi változások igényeinek megfelelő változások általában a polgári törvénykönyveken kívül következtek be. Ennek ellenére arra az álláspontra jutott, hogy a tapasztalatok szerint napjainkban is a kódexek mellett szólnak olyan előnyök, mint például a normák módszerbeli egysége, az egységes szóhasználat, a szabályok rendszerbe illesztése.⁸

A következőkben nem a polgári jogi kódex alkotásának kérdései állnak a középpontban, hanem a joganyag egészében a II. világháború után bekövetkezett olyan változások, amelyek a polgári jog széles értelemben felfogott anyagát érintik. Ennek során nem arra irányul a figyelem, hogy az adott időszakban a szabályok közjogi vagy magánjogi jelleggel rendelkeznek. A magyar joganyagban (itt túlnyomó részben jogszabályokban) megfigyelhető változások bemutatása a cél. Ezért annak ellenére, hogy a nemzetközi jogirodalomból nagyon sok anyag áll rendelkezésre, ebben a tanulmányban nem ezek feldolgozása a feladat. Az 1990 előtt bekövetkezett változások olyan fő irányainak jelzésére kerül sor, amelyek alapján meg lehet érteni azt, mit kellett megváltoztatni a tervgazdaságon alapuló jogrendszerből. Annak bemutatása azonban, hogy részleteiben milyen volt a második világháború után kiépült jogrendszer, hogyan történt 1990 után a változás, már meghaladja ennek a rövid tanulmánynak a kereteit.

⁴ Lásd részletesebben HARMATHY Attila: A polgári jogi kodifikációról. In KISFALUDI András (szerk.): *Liber amicorum Studia L. Vékás dedicate*. Budapest 2009. 325–334. o.; HARMATHY Attila: A polgári jog jellegváltozása? In SIMON István (szerk.): *Tanulmányok Nagy Tibor tiszteletére*. Budapest, 2009. 83–86. o.

⁵ SACCO, R.: La codification, forme dépassé de législation? In *Rapports nationaux italiens au XIe Congrès International de Droit Comparé*. Milano, 1982. 65–66. o.

⁶ Lásd részletesebben HARMATHY: i.m.; VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, 2001. 329–331. o.

⁷ KOZIOL, Helmut: Sache, Eigentum und persönliche Sachenrechte. In GRIGOLEIT, Hans-Christian – PETERSEN, Jens (Hrsg.): *Privatrechtsdogmatik im 21. Jahrhundert. Festschrift für Claus-Wilhelm Canaris zum 80. Geburtstag*. Berlin, 2017. 1089–1092. o.

⁸ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, 2001. 18–19. o., 24–26. o.

2. A II. világháború után az elsődleges feladatok közé tartozott a jogalkotás körében az emberek jogi helyzetének rendezése. Ezek a kérdések részben a háború közvetlen következményeként jelentkeztek. Példaként említhető a kivételes holtak nyilvánítás szabályozása.⁹ A háború a családi életet alapjaiban változtatta meg. Ennek tükröződése a válás korábbi szabályozásának tarthatatlanná válása. Az 1894. évi XXXI. törvény kivételes, súlyos esetekben tette lehetővé a házasság felbontását. 1945-ben rendelet szabályozta új alapon a házassági viszony megszüntetését (különélés, megegyezés alapján).¹⁰ A háborús viszonyok tették indokolttá annak szabályozását is, hogy a házasulni kívánóknak kórházi igazolást kellett beszerezniük arról, nem szenvednek fertőző nemi betegségben és fertőző gümőkórban.¹¹

Az új társadalmi viszonyokra tekintettel 1946-ban törvény szüntette meg a házassági vagyonszövetség rendszerétől eltérő jogi rendezést.¹² 1946-ban törvény helyezte hatályon kívül a házasságon kívül született gyerekek jogállását hátrányosan meghatározó szabályokat; ugyanez a törvény határozta meg azt is, hogy kit nyilváníthat a bíróság a házassági viszonyon kívül született gyermek apjának.¹³ Megváltoztak a gyámsági, gondnoksági szabályok is.

A családi viszonyok alapvető megváltozása indokoltta tette, hogy az új rendelkezéseket áttekinthetővé tegyék, kódexként szabályozzák. (Ez a törekvés összhangban állt egyébként a jogrendszer tagozódásának új elméletével, azzal, hogy a családjogot a polgári jogtól különálló jogágnak tekintették.) A magánjog anyagából leválasztva, önálló törvénykönyvként jelent meg a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt).

A családi viszonyokban a háború, majd a következő évtizedek hatására bekövetkezett változások átalakították a nő és a férfi szerepét a családokban, lecsökkentették a család kötőerejét, átalakították a későbbiekben tárgyalandó tényezőkkel együttesen a család gazdasági szerepét. A politikai tényezőknek volt ugyan hatása az átalakulásra, de a politikai rendszer 1945 utáni változásai nem annyira elsődleges, mint inkább kiegészítő szerepet játszottak.

3. A tulajdonjog területén a II. világháború után történt változások fő vonalaikban ismertek: megtörtént a földosztás, és széles körben sor került államosításra. A következmények megértése érdekében mégis érdemes mindkét említett változás egyes részleteit ismertetni.

A földosztásról már 1945 márciusában rendeletet alkotott az Ideiglenes Nemzeti Kormány; a rendeletet az 1945. évi VI. törvény emelte törvényerőre. A politikai pár-

⁹ 12200/1948. (XII. 4.) Korm. rendelet a kivételes holtak nyilvánítási szabályok megállapításáról.

¹⁰ 6800/1945. (VIII. 22.) ME rendelet.

¹¹ 1950. évi 45. tvr. egyes házassági szabályok módosítása tárgyában.

¹² 1946. évi XII. törvény a volt rendi megkülönböztetésekből eredő egyes házassági vagyonszövégi és öröklési jogi szabályok hatályának megszüntetéséről.

¹³ 1946. évi XXIX. törvény a házasságon kívül született gyermek jogállásáról.

tok között vitatott volt a földreform, a vitának Vorosilov marsall beavatkozása vetett véget.¹⁴ Részben elkobzás, részben kártalanítás ellenében elvett földterületek kerültek kiosztásra. A jogszabály szerint a juttatottak megváltási árat kellett, hogy fizessenek, de a kártalanítás az állam feladata volt. A megváltási összegekből alapot kellett képezni, amelyből a jogszabály szerint „az állam teherbíró képessége szerint kártalanítja a tulajdonosokat”.¹⁵ Az igényjogosultaknak juttatott szántóföld és rét együttesen nem lehetett nagyobb 15 kat. holdnál. Ez a – gyakorlatilag meg nem valósult kártalanítás ellenében végrehajtott – földosztás volt a földrajzi térség legradikálisabb földtulajdoni változtatása.¹⁶ A földosztás lebonyolításának szabálytalan gyakorlatát tükrözte az, hogy 1946-ban – egyebek mellett – törvény rendelkezett a panaszok orvoslásának módjáról.¹⁷ Minden egyébtől eltekintve kezdettől fogva kétséges lehetett a nagyon kis területen folytatott gazdálkodás fenntarthatósága.

A formailag a gazdaságosabb gazdálkodást lehetővé tevő nagy birtoktestek kialakítását szolgáló, ténylegesen az egyénileg gazdálkodó (szövetkezetbe be nem lépő) parasztokat hátrányosan érintő földrendezések, tagosítások már 1949-ben elkezdődtek. A tagosítással járó hátrányokat jelzi az a körülmény, hogy már 1949-ben büntetőjogi következmények alkalmazását írta elő a jogszabály azokkal szemben, akik a tagosítást akadályozzák.¹⁸

4. A tulajdoni rendszer államosítások útján történő megváltoztatása már 1945-ben megkezdődött. Ismert az, hogy az államosítás az első időszakban a demokratikus rendszer és a piacgazdaság keretei között is ismert jogi formában indult meg. A romokban lévő ország normális életének megindítása rendkívüli intézkedéseket tett szükségessé. A közlekedés, az ipari termelés az energiahordozók, ebben az időszakban a szén termelésének központi irányítását tette szükségessé. Egyes intézkedésekre már 1945-ben miniszterelnöki rendeletben és ennek végrehajtásaként miniszteri rendeletekben sor került, az államosítást pedig 1946-ban törvény mondta ki.¹⁹ Ugyanez a gazdasági szükséghelyzet volt az indoka a villamosművek energiatelepei és távvezetékei állami tulajdonba vételének (ezen a területen egyébként a törvényből megállapíthatóan már 1931 óta rendkívüli intézkedésekre kerülhetett sor).²⁰ Más szempontból is különösen jelentős volt a pénzüintézetek magyar tulajdonban álló

¹⁴ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999. 281–282. o.

¹⁵ Lásd 39. §.

¹⁶ BEREND T. Iván – RÁNKI György: *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*. Budapest, 1976. 593. o.

¹⁷ 1946. évi IX. törvény a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról 19–20., 24., 29. §.

¹⁸ 1949. évi 3. törvényerejű rendelet a mező- és erdőgazdasági ingatlanok részleges tagosításáról; 145/1951. (VII. 24.) MT rendelet termelőszövetkezeti községekben (városokban) a mező- és erdőgazdasági ingatlanok tagosításáról.

¹⁹ 1946. évi XIII. törvény a szénbányászat államosításáról.

²⁰ 1946. évi XX. törvény egyes villamosművek energiatelepeinek és távvezetékeinek állami tulajdonba vételéről és a villamos energiagazdálkodással kapcsolatos egyéb rendelkezésekről.

részvényeinek állami tulajdonba vétele,²¹ hiszen a pénzügyi szektornak a gazdaság működése szempontjából különleges jelentősége volt. Az említett intézkedések egyébként nem voltak szokatlanok a háború utáni időszakban. Európa országaiban ismert volt a legfontosabb gazdasági területeken az államosítás.

A politikai fordulat után az egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről szóló törvény már az említettekől eltérő jellegű; megindul a gazdaság állami tulajdonra való építése, a korábitól alapjaiban eltérő gazdasági rend kialakítása.²² Az új politikai és gazdasági rendszer elveit az 1949. évi XX. törvényként megjelenő alkotmány tartalmazta.

5. A gazdasági rendszer átalakítása szempontjából két olyan területet kell kiemelni, amelynek a későbbi gazdasági rendszer és a polgári jog szempontjából is meghatározó szerepe van. Az egyik az árrendszer alakulása. A háború után kialakult nagymértékű infláció után 1946. augusztus 1-jével új fizetőeszköz, a forint került bevezetésre.²³ Az új fizetőeszköz önmagában nem oldhatta meg a pénzügyi válságot. 1946. augusztus 1-jén központi ár- és bérszabályozásra is sor került: hatóság által meghatározott árak és bérek kerültek bevezetésre. A polgári jog által feltételezett szerződési szabadság fontos eleméről, a piac szabad működéséről tehát nem lehetett szó. Példaként csak a lakásbérletek területét érdemes megemlíteni; ezen a területen a rendszerváltozás után lehetett csak a szabad megállapodásokon alapuló rendszerre gondolni.

Hosszú évtizedekre kiható hatása volt annak, milyen ár- és bérrendszer jött létre, hiszen az árak és bérek szabad (kereslet és kínálat szerint történő) alakulására sokáig nem kerülhetett sor. Politikai szempontok határozták meg az árak és a bérek színvonalának megállapítását. A kiindulási alapot az 1938. évi árak és bérek jelentették. Az árak kb. 10%-a felelt meg a valóságos értéknek, 30%-nál forgalmi adóval emelték meg az árszintet, a maradék 60%-nál pedig ártámogatást vezettek be. Az árszínvonal a mezőgazdasági termékeknél a termelőkre nézve hátrányos volt, az ipari termékek támogatása érvényesült. Szociálpolitikai szempontok határozták meg a lakbéreket és a szolgáltatások árát. A bérszínvonal meghatározásánál is politikai elgondolások játszottak meghatározó szerepet: a munkások reálbére az 1938. évi színvonalhoz képest 50% volt, az alkalmazottaknál csak 25%.²⁴ A központi ár- és bérszabályozás a későbbiekben is alapvető fontosságú volt. Hosszú távon jelentkező, súlyos következményei voltak az adórendszernek is. A mezőgazdasággal foglalkozó lakosságot súlyos adók,

²¹ 1947. évi XXX. törvény a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyintézeti Központ I. kúriájába tartozó, részvénytársasági alapon működő pénzügyintézetek magyar tulajdonban levő részvényeinek állami tulajdonba vételéről.

²² 1948. évi XXV. törvény egyes iparvállalatok állami tulajdonba vételéről.

²³ 9000/1946. (VII. 28.) ME rendelet a forintérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről.

²⁴ MARTON Ádám: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a második világháború után I. (1945–1968). *Statistikai Szemle*, (2012) 5., 377–379. o.

termények és állatok állam részére történő beszolgáltatási kötelezettsége terhelte, ami jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a falusi lakosság tömegesen hagyta el a falvakat és keresett munkát a városokban. A terménybeadási kötelezettségnek a fennálló szerződéses kötelezettségekkel szemben elsőbbsége volt. Ez azt jelentette, hogy először az állammal szemben fennálló kötelezettséget kellett teljesíteni, és ha ezt követően a szerződésben vállalt kötelezettség természetben történő teljesítésére nem maradt termény, akkor csak pénzbeli teljesítésre kerülhetett sor.²⁵

6. Az egész gazdasági rendszert meghatározó szerepe volt a hitelek szabályozásának is. A magyar gazdaság az első világháború vége óta gondokkal küzdött, és az 1930-as években különösen súlyossá vált a helyzet. Törvényi szinten jelezte a gondokat a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról 1931-ben, majd az 1930-as és az 1940-es években meghozott törvények sora.²⁶ 1945 után a háborúban tönkrement ország, amelynek nagy összegű jóvátételezési kötelezettségei voltak, súlyos pénzügyi gondokkal küzdött. Az újjáépítéshez szükséges tőke is hiányzott. A központi irányítás, elosztás rendszere a háború előtt kialakult megoldásokat csak szigorúbbá tehetette. Az új rendszer elemeinek jelzését meg lehet találni a Magyar Nemzeti Bankról szóló 1948. évi törvényben, illetve ennek mellékletében.²⁷ A törvény szerint a Nemzeti Bank feladatai közé tartozik a pénz- és hitelforgalom szabályozása és ellenőrzése, a valuta értékállandóságának biztosítása, a devizahatósági feladatok ellátása. A Bank főtanácsa határozza meg az egyes üzletágakra fordítandó pénz mennyiségét, az üzleti feltételeket, az egyes hitel-fajtáknál alkalmazandó kamatlábat (a főtanács tagjait a kormány nevezi ki). A hitelnyújtás elveit a kormány és a Gazdasági Főtanács határozza meg. Ezeknek az elveknek az alapján nyújtható hitelek előzetes elbírálása a Nemzeti Bank hitelvéleményező tanácsának feladata. A tanácsnak a pénzügyminiszter, a Gazdasági Főtanács, az Országos Tervhivatal és a bank egy-egy képviselője volt a tagja. Egyébként a Nemzeti Bank minden pénzügyintézetnél vizsgálatot tarthatott, ideértve annak ellenőrzését is, hogy a folyósított kölcsönöket rendeltetésszerűen használták-e fel.

²⁵ 4224/1949. (IX. 6.) MT rendelet a természetben járó magánjogi tartozások teljesítése tárgyában.

²⁶ 1931:XXVI. törvénycikk a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról, a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról alkotott 1931:XXVI. törvénycikkben a minisztériumnak adott felhatalmazás további meghosszabbításáról és az 1931:XXVI. tc. 9. §-ának módosításáról, a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról szóló 1924:V. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről és az ezzel összefüggő egyes pénzügyi intézkedésekről; 1940:XVII. törvénycikk a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról alkotott 1931:XXVI. törvénycikkben a minisztériumnak adott és utóbb kiterjesztett felhatalmazás további meghosszabbításáról.

²⁷ 1948. évi XXXII. törvény a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról szóló 1924. évi V. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról.

Már 1948-ban a jogszabályokból is megállapítható, hogy a gazdaságpolitikai döntéseket az Országos Tervhivatal hozza, nem a Pénzügyminisztérium. Ennek a ténynek jelzése a az 1947/48. évi állami költségvetésről szóló törvény. Eszerint a hároméves terv beruházásaira megállapított hitelek terhére vonatkozó kötelezettségvállalásokhoz nem a pénzügyminiszter, hanem az Országos Tervhivatal előzetes jóváhagyása szükséges.²⁸

Az előző viszonylag részletesebb leírás azért látszott indokoltnak, mert jelezte azt, hogy az átfogó államosítások végrehajtása, a gazdasági tevékenység végzésére vonatkozó részletes tervutasítások kiépítése előtt már pénzügyi vonalon megindult (megtörtént) a központi irányítás megvalósítása. A polgári jog anyagáról való gondolkodásban ez a terület nem áll az előtérben. Az előzőekből is következik azonban, hogy a piac működése (és a polgári jog szabályainak érvényesülése) szempontjából ennek a gazdasági területnek meghatározó jelentősége van.

7. A rendszerváltozásig terjedő időszak politikai és gazdasági rendjének alapelveit az 1949-ben elfogadott alkotmány tartalmazta.²⁹ A kiindulási alap nem az állampolgárok önálló tevékenysége, a gazdaság törvényszerűségeinek szabad érvényesülése, hanem egy új társadalmi, gazdasági, politikai rendszer felépítése. Az alkotmány olyan rendszer elveit fogalmazta meg, amelyben a politikai jogok korlátok között érvényesülnek, gazdasági vonalon pedig nem a piacgazdaság elvei szolgáltatják az alapot. A rendszer minden tekintetben a központi irányításra, a meghatározott keretek között történő joggyakorlásra épít. Elvileg biztosított a magántevékenység, de csak az új rendszer keretei között. A rendszer nem a magántulajdonra, hanem az államhatalom által irányított társadalmi tulajdonra épít. A gazdaság a központilag meghatározott tervek szerint működik.

8. A hagyományosan a polgári jog körébe tartozó joganyag átalakult és közjogi természetű szabályok közé ágyazódott be, közjogi elemekkel telítődött. Ez a jogi szabályozás volt jellemző az államosított vállalatokra vonatkozó joganyagnál. A közjogi jogi személyeknél, továbbá az elvileg nem közjoginak tekintendő államosított vállalatoknál ugyanez a megoldás érvényesült. Közjogi szabályok szabták meg a korlátait a gazdasági tevékenységnek a megengedett vállalkozásoknál is.³⁰

9. Az említett alaptételekből az következik, hogy a polgári jog hagyományos tételei legfeljebb korlátok között érvényesülhettek. Minden területen az állam meghatározó szerepének megfelelő korlátok, új játékszabályok épültek ki. Nemcsak az államnak a XIX. századhoz viszonyított megnövekedett szerepe jelentkezett a társadalmi, gazdasági élet minden területén, hanem egy új politikai rendszer követelményei érvényesültek. Ennek megfelelően közjogi jellegű elemek hatották át a polgári jog egész területét. A politikai rendszer változásainak megfelelően alakultak

²⁸ 1948. évi XIX. törvény az 1947/48. évi állami költségvetésről 12. §.

²⁹ 1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság alkotmányáról.

³⁰ Például 1953. évi 14. törvényerejű rendelet a kisiparosok ipargyakorlásáról.

a polgári jog szabályai, a polgári joghoz sorolható intézmények alkalmazásának lehetőségei.

A széles értelemben felfogott polgári jog intézményei azonban a politikai élet különböző változásainak megfelelően más-más módon alakultak. Így eltérő időpontokban történtek változások

- a családjogban,
- az öröklési jogban,
- a személyek jogállásának szabályozásában (a különböző jogi személyek – így az állami vállalatok, különböző szövetkezetek, egyesületek, alapítványok – joganyagában),
- a dologi jog különböző területein (így az ingatlanon – ezen belül a termőföldön, a lakóházon – magánszemélyt, jogi személyt megillető jogok tekintetében),
- a szerződéses kapcsolatokban (a gazdasági élet különböző területeinek egymástól is eltérő változásai szerint),
- a szellemi alkotások szabályaiban.

A rendszer egészének vizsgálata esetében nem lehet elfelejtkezni továbbá azokról a kapcsolódó jogterületekről sem, amelyek nélkül az egyes polgári jogi intézmények nem működőképesek (így megemlítendő példaként az ingatlan-nyilvántartás, a cégnyilvántartás). Az anyagi jogi intézmények vizsgálata nem különíthető el továbbá a jogérvényesítés rendszerének alakulásától sem.

10. A II. világháborút követően a magánszemélyek személyes jogviszonyaiban jelentkező problémákon kívül a gazdaság működtetéséhez szükséges alapvető szabályok és a háború után kialakult helyzet rendezéséhez elengedhetetlen rendelkezések megalkotására került sor. A politikai hatalomátvétel a saját igényei szerint alakította a jogalkotást és a gyakorlatot. Az 1948-tól kezdődő időszakban átfogó, nagyobb területet érintő jogszabályok még kevésbé jelentek meg. Ennek ellenére voltak olyan magas szintű jogszabályok, amelyek a polgári jog területét érintették (a már említett személyállapokra és családra vonatkozókon kívül).

Az időszakot jellemzi az, hogy jelentős szerepe volt a büntetőjognak.³¹ A rendszer átalakításának igényét jelzi az a rendelkezés, amely részben a bírók elbocsátását, részben áthelyezését tette lehetővé a bíróság személyi állományának megváltoztatása érdekében.³² Ebbe a körbe tartozó új szabály volt az igazságügyi szervezet átalakításáról szóló törvény is. Az új szabály egyebek mellett hatályon kívül helyezte azt a rendelkezést, amely alapján a bírónak joga volt rendeletek törvényellenességének megállapítására.³³

³¹ 1950. évi II. törvény a büntető törvénykönyv általános részéről, az 1950. évi 4. törvényerejű rendelet a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről, 1950. évi 24. törvényerejű rendelet a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről, 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról.

³² 1948. évi XXII. törvény az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyész-ségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról.

³³ 1949. évi 9. törvényerejű rendelet az igazságügyi szervezet átalakítása tárgyában.

A polgári jog anyagát közvetlenül érintő szabályok között megemlíthető a szövetkezetekről szóló törvény,³⁴ az államosított vállalatokról szóló különböző törvények. Számos közigazgatási természetű törvény tartalmazott polgári jogba tartozó rendelkezéseket is. Példaként említhető a devizagazdálkodásról szóló törvényerejű rendelet, amely egyebek mellett meghatározta, hogy milyen súlyú aranytárgy lehet egy család tulajdonában, birtokában, és előírta a többletnek a meghatározott állami vállalat részére történő felajánlási kötelezettségét.³⁵

11. A polgári jogot érintő jelentős változások a szabályozást, a jogviszonyok jellegét az új rendszer keretei között szinte minden területen érintették. Már a kezdeti időszakban bekövetkezett azonban olyan új jogi rendezés, amely nemcsak kiemelt a polgári jog köréből társadalmi viszonyokat, hanem hosszú távon érvényesülő következményekkel is járt. Két olyan jogterület érdemel említést, amelynek az egész társadalom számára nagy jelentősége van. Az egyik a munkaviszonyok szabályozása, a másik a társadalombiztosítás új szervezetrendszerének kialakítása, továbbá a társadalombiztosítás kérdéseinek új alapon történő rendezése.³⁶

12. Az előzőekben a jog olyan változásairól volt szó, amelyek nemcsak a polgári jogot alakították át, hanem a társadalmi, gazdasági rendszer és a jogrendszer új alapjait voltak hivatva megteremteni. Hatásuk nemcsak rövid távon volt érzékelhető, hanem évtizedekre szóló átalakulást eredményeztek. A polgári jog szempontjából a társadalom, a gazdaság, a politikai viszonyok történeti változásán túlmenően az a kérdés is felmerül, hogyan illeszkedett a jelzett folyamatba az 1959. évi Polgári Törvénykönyv. Természetesen ebben a tanulmányban a kérdésnek csak a jelzéséig lehet eljutni, önálló, részletes elemzésre van szükség.

Az adott keretek között annyi megjegyezhető kiindulásként, hogy az 1953-ban megindult kodifikációs munka nem volt előzmények nélkül. Több területen voltak már olyan, II. világháború után megalkotott jogszabályok, amelyek egy-egy részterület jogviszonyaira vonatkoztak. Ezeknek az alkalmazási tapasztalatait felhasználva beépítésre kerülhettek a törvénykönyvbe. Az 1959. évi Ptk. előkészítésének levéltári anyagaiból az is megállapítható, hogy az Igazságügyi Minisztériumban a kodifikáció céljait szolgáló anyaggyűjtésre is sor került már a törvény előkészítéséről szóló határozatot megelőzően. Egy részterületen, a szerződésekről tervezet is készült 1953 nyarán. Az volt az elgondolás ugyanis, hogy a szerződésekről önálló törvény jelenjen meg. Sztálin halála után párthatározat emelte ki a törvényesség megszilárdításának szükségességét, de az előkészületeket látva azt lehet feltételezni, hogy ez a politikai döntés csak megkönnyítette a munka hivatalos megindítását, nem teremtett teljesen

³⁴ 1947. évi XI. törvény a szövetkezetekről.

³⁵ 1950. évi 30. törvényerejű rendelet a tervszerű devizagazdálkodással kapcsolatos szabályokról.

³⁶ 1950. évi 36. törvényerejű rendelet az állami társadalombiztosítás szervezetéről, 1955. évi 39. törvényerejű rendelet és a területre vonatkozó szabályok sora, 1951. évi 7. törvényerejű rendelet a Munka Törvénykönyve.

új helyzetet. A kodifikációs bizottságban olyan személyekre lehetett számítani, akik már jelentős kodifikációs tapasztalattal rendelkeztek. Ismert volt továbbá az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat anyaga, a kereskedelmi törvény, valamint a bírói gyakorlat is. Gondot sokkal inkább az jelenthetett, hogy a politikai rendszernek a változó követelményei mennyiben teszik lehetővé a törvénykönyveknél elvárható hosszabb ideig változtatás nélkül alkalmazható szabályok megalkotását. A törvénykönyv tervezete 1956 őszén kész volt, tárgyalására a forradalmi események miatt nem került sor. A tervezetről később lefolytatott országos vita módosításokhoz vezetett ugyan, de a tervezetet alapjaiban nem változtatta meg.

Az előzőekben vázoltakra tekintettel komoly problémát jelenthetett annak eldöntése, hogy a folyamatos, részletes központi döntésekre építő rendszer mennyiben teszi lehetővé a kódextől elvárható hosszabb időre szóló szabályozást. Tartalmi kérdés volt, hogy a központból vezérelt rendszer elviseli-e a természete szerint a polgári jogi viszonyokra jellemző, az adott körülmények között érvényesülő hatásokhoz igazodó döntésekre építő szabályozást. Az adott politikai, állami, gazdasági rendszer követelményei nem álltak összhangban a hagyományos polgári joggal. Kritikus területek voltak a jogi személyekre, továbbá a gazdálkodó szervezetek szerződéseire vonatkozó szabályok. A megoldást vizsgálva azt lehet mondani, hogy a Ptk. a modern körülményekhez viszonyítva a hagyományos polgári jogi (kereskedelmi jogi) területet fogta át, és ezen a területen többnyire az általános jellegű szabályok megfogalmazására szorítkozott, széles körben teret hagyva a részleteket meghatározó további jogszabályoknak és gyakorlatnak. A megoldás sikerét a törvénykönyv hosszú élete bizonyította.

Nem ennek az írásnak a feladata a Ptk. értékelése. Ennek ellenére indokolt annak a leegyszerűsítő megállapításnak a megtétele, hogy a közjogi természetű elemeket is tartalmazó törvénykönyv fontos szerepet játszott a tömeges méretű jogszabályalkotás időszakában rendszerével, gondolati tartalmával, a jogi kultúra eredményeinek lehetséges fenntartásával. Nem felejtendő el az sem, hogy a színvonalas jogalkotási termék külföldön is hozzájárult a magyar jogászai kultúra elismeréséhez.

13. A jogalkotás folyamatát vizsgálva az a benyomás keletkezhet, hogy a modern gazdasági élet területén a Ptk. csak egy lépést jelentett, és ehhez kapcsolódott igen nagyszámú további törvény. Ezeknek a törvényeknek a megalkotásánál azonban nem a polgári jog területére való koncentráció volt a jellemző, hanem egy-egy gazdasági terület kérdéseinek átfogó rendezése.

A Ptk. előkészítésének időszakában nagy jelentőségű lépések történtek a mezőgazdaság területén. Közvetlenül az 1956. évi forradalmat megelőzően enyhültek a mezőgazdasági termékek beadási kötelezettségéről szóló szabályok, és szabadabbá vált a beadási kötelezettség teljesítése után megmaradt termékek értékesítése.³⁷

³⁷ 1956. évi 18. törvényerejű rendelet az állami begyűjtés többéves rendszeréről szóló 1953. évi 27. törvényerejű rendelet 6. §-ának módosításáról.

Röviddel a forradalom leverése után a beadási kötelezettség megszűnt. Ennek következtében tér nyílt a szabadabb kereskedelmi forgalom számára.³⁸ Az új helyzetnek megfelelően megváltozott a termékértékesítési szerződések szabályozása is.³⁹ 1957 elején jogszabály rendezte a mezőgazdasági földterületek tulajdonjogát és használati jogát. (A szabályozás a szövetkezetből történt – a politikai rendszer által eltűrt – kilépések, illetve a szövetkezetek megszűnése miatt vált szükségessé.⁴⁰) Szintén engedmény érzékelhető a magánkereskedésről szóló 1957. márciusi jogszabályban.⁴¹ A korábbi szigorú államosítási gyakorlathoz képest kisebb visszalépésként értékelhető a szintén 1957 áprilisában megjelent azon szabály, amely szűk körben ugyan, de lehetővé tette meghatározott házingatlanok államosítás alól történő mentesítését.⁴²

A forradalom leverése után, a hatalom megszilárdulását követően nemcsak büntetőeljárások indultak, hanem további lépések történtek a forradalom előtti időszak útján. Kényszer alkalmazásával végrehajtották a mezőgazdaság szövetkezetesítését. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekről 1959-ben kihirdetett szabályok indoklása már az ezen a területen elért eredményekre hivatkozik, és megállapítja, hogy ezt a szövetkezeti formát alkalmazták leggyakrabban.⁴³ Az állami földnyilvántartásról szóló törvényerejű rendelet pedig 1963-ban az új rendszerre való áttérés indoklása során azt állapította meg, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezésével az ország területének túlnyomó részén nagyüzemi termelés folyik. A nyilvántartásnak is a tervgazdálkodást kell szolgálnia.⁴⁴ A mezőgazdaság szocialista átalakításával indokolták elsődlegesen a bírósági végrehajtás szabályainak módosítását is.⁴⁵

A kollektivizálás az ügyvédi tevékenységre is kiterjedt. Az 1958-ban megalkotott szabály indoklása megállapította, hogy nem lehet helye a régi kapitalista ügyvédi tevékenységnek, amelyet „vagyonszerzési vágy fűtött és ennél fogva üzleti szellem hatotta át”.⁴⁶ Az új társadalmi viszonyok között „az ügyvédi tevékenységnek is

38 1956. évi 21. törvényerejű rendelet a mezőgazdasági termények és termékek kötelező beadásának megszüntetéséről.

39 1958. évi 17. törvényerejű rendelet a termelési és termékértékesítési szerződésről.

40 1957. évi 10. törvényerejű rendelet a mezőgazdasági ingatlanok tulajdoni és használati viszonyainak rendezéséről.

41 1957. évi 17. törvényerejű rendelet a magánkereskedés gyakorlásáról.

42 1957. évi 28. törvényerejű rendelet az állami tulajdonba vett házingatlanokkal kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.

43 1957. évi 7. törvényerejű rendelet a mezőgazdasági termelőszövetkezetéről és a termelőszövetkezeti csoportról.

44 1963. évi 32. törvényerejű rendelet az állami földnyilvántartásról.

45 1961. évi 9. törvényerejű rendelet a bírósági végrehajtás szabályainak módosításáról.

46 1958. évi 12. törvényerejű rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről.

a dolgozó nép érdekeit kell szolgálnia”.⁴⁷ Az új típusú tevékenységnek a munkaközösség felel meg legjobban.⁴⁸ Az értelmiség egy másik rétegénél, az orvosoknál is szükségesnek látták a változtatást. Az orvosi rendtartásról szóló 1959. évi törvényerejű rendelet indokolása szerint a rendtartás a kapitalizmusban azért készült, hogy „az orvosok gazdasági érdekeit szolgálja, különös tekintettel arra a versengésre, amelyet az orvosok a magángyakorlat területén egymással szemben folytattak”. Az indokolás szerint 1956-ban az általános fegyelem-lazulás az orvosoknál is megmutatkozott. Ezért szükségesnek tartották a kellő súlyú fegyelmi eszközöket megteremteni. Mindemellett az indokolás arra is rámutatott, hogy a lakosságnak mintegy 34%-a még nem jogosult ingyenes orvosi ellátásra.⁴⁹ Ez az adat önmagában jelzi az adott terület problémáit.

14. A Ptk. hatálybalépését követően egymás után jelentek meg az egyes gazdasági területekre vonatkozó átfogó jogszabályok. Ezek nem polgári jogi központú rendelkezéseket tartalmaztak, hanem hosszú idő óta esedékes, a XX. század közepén, a magyar viszonyoknak megfelelő rendezést nyújtottak, de megjelentek polgári jogi természetű szabályok is. Példaként megemlíthetők a bányászatról, az erdőkről és vadgazdálkodásról, a halászatról, az utakról, a villamosenergia termeléséről és elosztásáról, a postáról és távközlésről, az építésügyről, a vízügyről, a Magyar Nemzeti Bankról, a földtulajdonról, a vasutakról, a gépjármű-fuvarozásról szóló jogszabályok.⁵⁰ A felsorolás jelzi, hogy a gazdasági élet alapvető fontosságú területeinek modernizációs rendelkezéseiről volt szó.

A felsorolt szabályozási területek érzékeltetik, a gazdasági élet mennyi területét kell számításba venni ahhoz, hogy valamilyen elképzelés alakuljon ki a napjaink gazdaságának megfelelő szabályok keresésénél. Ugyanakkor a társadalmi élet más, akkoriban a felszínen nem mindig vagy nem megfelelően megjelenő problémáit is jelzik a különböző szinteken meghatározott rendelkezések, amelyeknek egy része a polgári jog területét is érinti. Ezek között található a II. világháború óta megoldatlan lakáshelyzet.⁵¹ A korszak jogszabályait olvasva megállásra készítenek a tartási

⁴⁷ 1958. évi 12. törvényerejű rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről.

⁴⁸ 1958. évi 12. törvényerejű rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről.

⁴⁹ 1959. évi 8. törvényerejű rendelet az orvosi rendtartásról.

⁵⁰ 1960. évi III. törvény a bányászatról, 1961. évi VII. törvény az erdőkről és a vadgazdálkodásról; 1961. évi 15. törvényerejű rendelet a halászatról; 1962. évi 21. törvényerejű rendelet az utakról; 1962. évi IV. törvény a villamosenergia fejlesztéséről, átviteléről és elosztásáról; 1964. évi II. törvény a postáról és távközlésről; 1964. évi III. törvény az építésügyről; 1964. évi IV. törvény a vízügyről; 1968. évi IV. törvény a vasutakról; a 26/1960. (V. 21.) Korm. rendelet a gépjármű-fuvarozási szabályzat kiadásáról.

⁵¹ 35/1956. (IX. 30.) Korm. rendelet a lakásbérletről, majd az 1/1971. (II. 8.) Korm. rendelet a lakások elosztásáról és a lakásbérletről (ez utóbbi rendelet 1993-ig volt hatályban).

és gondozási kötelezettség teljesítésének büntetőjogi védelmét célzó törvényerejű rendelet.⁵² Szintén társadalmi jelentőségű problémára kell következtetni az alkoholizmusról szóló törvényerejű rendelet alapján.⁵³ A probléma súlyát jelzi, hogy az 1962-ben megalkotott szabályokat négy év múlva új rendelkezések váltották fel.⁵⁴ Elgondolkoztató az is, hogy azonos időszakban vált szükségessé az elmebetegek gyógyításáról és kezeléséről szóló jogszabály megalkotása.⁵⁵

15. A gazdasági életben évek óta megtalálható problémák a tervgazdálkodás rendszerének felülvizsgálatát tették szükségessé. A kérdés már 1957-ben felmerült. Közgazdászok egy csoportja olyan tervezetet dolgozott ki, amely a tervgazdasági rendszer radikális reformját javasolta. A politikai vezetés ekkor nem fogadta el a javaslatot. Az 1960-as évek második felében azonban a mind súlyosabbá váló gazdasági gondok kikényszerítették a változtatást. Az említett közgazdász munkacsoport javaslatához hasonló, a tervgazdasági rendszer lényeges megváltoztatásával járó elgondolás került elfogadásra és bevezetésre 1968-ban.⁵⁶ A változások a polgári jogi szabályok nagy részét érintették. A szigorú tervutasításos rendszerről a piaci hatásokat bizonyos mértékig érvényesíteni hagyó rendszerre való áttérés alapvetően más jogi szabályozást indokolt. A politikai rendszerből adódó korlátok miatt az állami tulajdon egységes és oszthatatlan tétele miatt a változás legkevésbé a tulajdonjog területén valósulhatott meg. A legnagyobb mozgási lehetőség a szerződések jogi szabályozásában alakulhatott ki.

Valójában megindult az előzőekben jelzett tervgazdasági rendszer lépésről lépésre történő lebontása. Ennek a folyamatnak sok lépcsője volt, igen nagyszámú jogszabály született. Az előrelépés politikai korlátok között mehetett végbe, és a jogrendszer különböző részei, a szabályozás és a működés különböző elemei között jelentős eltérések alakultak ki. Szinte azt lehet mondani, hogy a jogrendszeren belül egymástól eltérő szemléletű jogszabályok jöttek létre, és különböző természetű gyakorlat érvényesült.

A jogrendszer szabályainak különböző elemei közötti eltérésnek és a folyamatos változásnak a bemutatása önálló tanulmányt igényel. Itt zárótételként elég annyit megjegyezni, hogy a rendszerváltozás idejére a jogrendszer valójában két évtized alatt egyre inkább átalakuló, különböző alapokon álló szabályokra és eltérő szemléletű gyakorlatokra bomlott. Az új társadalom, gazdaság, államszervezet kialakítására vonatkozó egységes elméleti elgondolás hiányában az új rendszer felépítése nagyon nehezen valósulhatott meg. A megoldást egy új Ptk. kidolgozása nem nyújt

⁵² 1958. évi 21. törvényerejű rendelet a tartási és gondozási kötelezettség teljesítésének büntetőjogi védelméről.

⁵³ 1962. évi 18. törvényerejű rendelet az alkoholisták elleni intézkedésekről.

⁵⁴ 1966. évi 27. törvényerejű rendelet az alkoholistákkal kapcsolatos egyes intézkedésekről.

⁵⁵ 1966. évi 12. törvényerejű rendelet az elmebetegek gyógykezeléséről és gondozásáról.

⁵⁶ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999. 424. o., 437–438. o.

hatta. Politikai, társadalmi, gazdasági tényezők együttes hatásait figyelembe vevő, új jogrendszer felépítésére volt szükség. Az átalakulásnak lényeges eleme a nagyon lassan átalakítható gondolkodásmód megváltozása is. Önálló elemzést igényel az is, hogy hova sikerült eljutnunk ebben a folyamatban.

Király Miklós

(tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK)

Egységes adásvételi jog – kapu a jogi sokszínűség felé?

Faludi Gábornak, több mint három évtized távlatából is köszönettel emlékezve a Polgári Jogi Tanszék gyakorlójában eltöltött diákköri délutánokra és estékre, hasonlóképpen a közös kirándulásokra.

A jog különböző módon válaszol a társadalmak, kultúrák s nyomukban a jogrendszerek sokszínűségére. Míg a nemzetközi magánjog, elfogadva a különböző jogok létezését és egymásnak feszülését, szabályokat ad az ütközések feloldására, addig a jogegységesítés magát a különbözőséget kívánja megszüntetni, univerzális vagy regionális szinten közös anyagi jogi szabályokat alkotva. Mindkét választ támogatja az összehasonlító jog szelíd módszere, mely megérteni, leírni törekszik az egyes jogrendszerek eltérő vagy éppen hasonló megoldásait, intézményeit és működését. Az eddigi tapasztalatok szerint mindegyik válasznak korlátai vannak. E köszöntő írás – mely remélhetőleg egy nagyobb monográfia része lesz – az egység és sokszínűség birkózását a Bécsi Vételi Egyezmény néhány rendelkezésének példáján mutatja be.

Kétségtelen, hogy a Bécsi Egyezmény az egyik legsikeresebb, a magánjog egységesítésére törő dokumentum, eddig 84 állam ratifikálta, a tíz legnagyobb világkereskedelemben részt vevő állam közül pedig kilenc,¹ az Egyesült Királyság jelentős kivételével. Viszont nem csatlakozott eddig például Dél-Afrika, India, Irán, Nigéria vagy Szaúd-Arábia sem,² tehát univerzális alkalmazásról mégsem beszélhetünk, a Bécsi Egyezmény nem irányadó minden nemzetközi adásvételre.³ Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a CISG nemzetközi szerződésként nemcsak jogi keretet ad a határokon átlépő adásvételi ügyleteknek, hanem az elmúlt évtizedek tapasztalatai szerint komoly befolyással volt a belső szerződési jogok fejlődésére és a további jogegységesítésre is. Így egyebek között a holland polgári törvénykönyvre, a német

¹ SCHWENZER, Ingeborg: Global Unification of Contract Law. *Uniform Law Review*, 21. (2016) 1., 60–74. o., 64. o.; CALLIESS, Galf-Peter – BUCHMANN, Insa: Global commercial law between unity, pluralism, and competition: the case of the CISG. *Uniform Law Review*, 21. (2016) 1., 1–22. o., különösen 18–19. o.

² Forrás: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/countries/cntries.html> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³ FERRARI, Franco: What Sources of Law for Contracts for the International Sale of Goods? Why one has to look beyond the CISG? *International Review of Law and Economics*, (2005) September, 315. o.

kötelmi jog felülvizsgálatára, a skandináv államok közös adásvételi jogának új változatára, a balti államok jogára,⁴ az új magyar Polgári Törvénykönyvre,⁵ vagy közvetve az OHADA égisze alatt indult afrikai jogegységesítésre⁶ és az új kínai szerződési jogra. Ez a kisugárzó hatás, *Austrahlungswirkung* érződik a fogyasztói adásvételre vonatkozó 1999/44/EK irányelven,⁷ és végigvonul a szerződési jog egységesítését célzó alapelveken és tervezeteken, tehát az UNIDROIT Alapelvek (UPICC), az Európai Szerződési Jog Alapelvei (PECL), a Közös Referenciakeret (DCFR) és a Közös Európai Adásvételi Jog (CESL) tervezetének tartalmán.⁸ Mind ezen túlmenően a Bécsi Egyezmény szabályai nyilván befolyásolják, alakítják a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatot, annak szokásait, kultúráját, egyfajta rejtett jogharmonizációt megvalósítva.⁹

1. Természetbeni marasztalás

Meghaladná e tanulmány kereteit a Bécsi Egyezmény általános részi rendelkezéseinek áttekintése, melyeken keresztül szintén betüremkedhetnek a különböző nemzeti jogrendszerek normái, teret követelve a nemzetközi adásvétel szabályozásában. Ezért csak az Egyezmény néhány olyan rendelkezésére szorítkozom, melyekben kifejezetten állami jogokra utaló szabályokat találunk. Ide sorolandó a természetbeni marasztalás kérdésével foglalkozó 28. cikk, amely szerint „ha az Egyezmény rendelkezéseivel összhangban, az egyik fél a másik fél valamely kötelezettségének teljesítését jogosult követelni, a bíróság nem köteles természetben marasztalni, kivéve, ha saját joga szerint is így járna el hasonló, az Egyezmény által nem szabályozott adásvételi

⁴ SZABÓ Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca. Az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei.* Budapest, 2014. 24–27. o.

⁵ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Budapest, 2008. 57. o.

⁶ „Organisation pour l’Harmonisation en Afrique du Droit des Affaires” (OHADA) vagy „Organisation for the Harmonization of Business Law in Africa”: Uniform Act on General Contract Law.

⁷ 1999/44/EK irányelv (1999.05.25.) a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól.

⁸ BONELL, Michael Joachim: The CISG, European Contract Law and the Development of World Contract Law. *The American Journal of Comparative Law*, 56. (2008) 1., 1–28. o., különösen 6–7. o.; SZABÓ: i.m. 27–50. o.; SCHWENZER: i.m. 64–65. o., számos irodalmi hivatkozással; O’HARA O’CONNOR, Erin: The Role of the CISG in promoting healthy jurisdictional competition for contract law. *Uniform Law Review*, 21. (2016) 1., 41–59. o., 57. o.; SCHIFF-BERMAN, Paul: The inevitable legal pluralism within universal harmonization regimes: the case of the CISG. *Uniform Law Review*, 21. (2016) 1., 23–40. o. különösen 31–32. o., 40. o.

⁹ SCHIFF-BERMAN: i.m. 31–32. o.

szerződések esetében”. A „saját” jogra utalásból jól látható, hogy itt a jogegységesítés terhére tett komoly engedményről van szó. Ennek gyökere a kontinentális és az angolszász jogok eltérő szemléletében rejlik, abban a kérdésben, hogy lehet-e, illetve milyen körben természetbeni teljesítést követelni, illetve hozhatnak-e a bíróságok ilyen döntést? Amíg a *civil law* világában ez megszokott, addig Angliában a természetbeni teljesítés, a *specific performance* kivételes, méltányosságon alapuló *equitable remedy*, amelynek megadásáról a bíróságok diszkréciója dönt. Ráadásul még a bírói gyakorlat sem mondható kijegecesedettnek, ingadozik, hogy szűkebb vagy tágabb körben éljen ezzel a lehetőséggel.¹⁰ A *Sales of Goods Act* 52. cikk (1) bekezdése szerint a bíróság a felperes kérelmére, a felek által a szerződésben vagy azt követően meghatározott áru tekintetében rendelheti el a természetbeni teljesítést, ha helyénvalónak tartja.¹¹ Az USA-ban elfogadott Egységes Kereskedelmi Kódex, *Uniform Commercial Code (UCC)* 2-716. szakasza szerint természetbeni teljesítés akkor írható elő, ha a szerződés tárgya egyedi áru, vagy sajátos körülmények indokolják ezt.¹²

Részleteiben vizsgálva a 28. cikket kiderül, hogy az több gondolati lépcsőt tartalmaz. Elsőként a Bécsi Egyezmény összefüggésrendszerében kell vizsgálni a természetbeni teljesítés kérdését, különös tekintettel a 46. cikk (1) bekezdésére, mely alapján „a vevő követelheti az eladótól az általa vállalt kötelezettségek teljesítését, feltéve, hogy a jogsértés orvoslására nem vett igénybe olyan eszközt, amely összeegyeztethetetlen követelésével”, illetve a 62. cikkre, mely szerint „az eladó követelheti a vevőtől a vételár megfizetését, az áru átvételét vagy egyéb kötelezettségei teljesítését, feltéve, hogy a jogsértés orvoslására nem vett igénybe olyan eszközöket, amelyek összeférhetetlenek követelésével”. Amennyiben az igény az idézett rendelkezések alapján nem vezethet természetbeni teljesítésre, akkor nyilvánvalóan nem merül fel a 28. cikk alkalmazása. Ha igen, akkor viszont érdekes feladat vár az eljáró bíróságra, tulajdonképpen modelleznie kell egy hasonló, de az Egyezmény hatálya alá nem tartozó tényállást, például egy belföldi adásvételt, és mérlegelni a reális teljesítés igényét. Amennyiben saját joga szerint egy ilyen kereseti kérelmet támogatna, akkor a Bécsi Egyezmény alkalmazása nyomán felmerült ügyben is így kell döntenie. De ez a kivételként megfogalmazott tétel a cikkben. Mert előtte az szerepel főszabályként, hogy nem köteles természetben marasztalni – és itt van

¹⁰ MCKENDRICK, Ewan: *Contract Law*. Tenth ed. Wakefield, 2013. 372–375. o.

¹¹ 52 (1) „In any action for breach of contract to deliver specific or ascertained goods the court may, if it thinks fit, on the plaintiff’s application, by its judgment or decree direct that the contract shall be performed specifically, without giving the defendant the option of retaining the goods on payment of damages.” Bemutatja SÁNDOR Tamás – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi Adásvétel. A Bécsi Egyezmény kommentárja*. Budapest, 2005. 168. o.

¹² U.C.C. § 2-716. „Buyer’s Right to Specific Performance or Replevin. (1) Specific performance may be decreed where the goods are unique or in other proper circumstances.” Bemutatja SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 168. o.

a „*common law* felfogásnak tett alapvető engedmény”,¹³ ha saját joga szerint elutasítaná az ilyen igényt.

Érdeemes a 28. cikk angol szövegét is idézni, vizsgálni, feltárandó pontos üzenetét: „If, in accordance with the provisions of this Convention, one party is entitled to require performance of any obligation by the other party, a court is not bound to enter a judgement for specific performance unless the court would do so under its own law in respect of similar contracts of sale not governed by this Convention.” Az Egyezmény korábbi szövegtervezete szerint a kivétel megfogalmazása az „*unless the court could do so*”, azonban a *could* segédigét *wouldra* változtatta a végső szöveget kidolgozó Bécsi Konferencia, mégpedig angol–USA javaslatra. Tehát nem elegendő, hogy a bíróság a természetbeni teljesítés javára dönthessen, ennél többre van szükség, tulajdonképpen bizonyosságra, a hasonló ügyben hozott döntést illetően.¹⁴ A bizonyosságig viszont nem könnyű eljutni, ha például az angol bírói gyakorlatot értékeljük. Míg egyes ítéletek mintha a *specific performance* befogadása és kiterjesztése irányába mutatnának,¹⁵ mások éppenséggel kétséget támasztanak ezzel kapcsolatban. Ehhez képest szerencse, hogy a cikk gyakorlati jelentősége szerény, mert nemzetközi kapcsolatban a vevő ritkán próbálja a vonakodó eladót eredeti kötelezettségei teljesítésére szorítani, inkább a piacgazdasági viszonyok között sokszor egyszerűbb és észszerűbb fedezeti vételhez folyamodik.¹⁶

Különösen érdekes, hogy a 28. cikket bizonyos mértékig nemzetközi magánjogi természetű normának is tekinthetjük,¹⁷ hiszen utalást tartalmaz az eljáró fórum jogára, és annak álláspontjától teszi függővé a bíróság döntését. Tehát azt a kollíziót, ami egy nemzetközi egyezmény és az állami jogok között elméletileg fennáll, s amit az egyezményhez csatlakozó államok értelemszerűen az egyezmény javára oldanak fel, itt fordítva kezeli, az eljáró fórum saját jogának, pontosabban az abból leszármazott iránymutatásnak adva elsőbbséget ebben a sajátos kérdésben. Ez a közvetlen utalás a bíróság saját jogára úgy értendő, hogy az eljáró fórum nemzetközi magánjoga már figyelmen kívül marad.¹⁸ Tehát, ha egy magyar vevő egy USA-beli eladót perel egy svájci fórum előtt, a természetbeni teljesítés követelhetőségére a svájci anyagi jog lesz irányadó az Egyezmény 28. cikke alapján.

¹³ SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 168. o.

¹⁴ SCHLECHTRIEM, Peter – SCHWENZER, Ingeborg: *Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)*. Fourth Edition. Oxford, 2016. 492. o.

¹⁵ *Beswick v. Beswick* (1968), illetve *Co-operative Insurance Society Ltd v Argyll Stores (Holdings) Ltd.* (1998). Lásd MCKENDRICK: i.m. 372–373. o.

¹⁶ SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 169. o.

¹⁷ SCHLECHTRIEM – SCHWENZER: i.m. 492. o.

¹⁸ SCHLECHTRIEM – SCHWENZER: i.m. 492. o.; SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 169. o.

2. A késedelmi kamat mértéke

Szintén nehéz kompromisszumot testesít meg, és csak félmegoldást ad a Bécsi Egyezmény 78. cikke a késedelmi kamatról: „Ha valamelyik fél elmulasztja a vételár megfizetését vagy bármely más összeg megfizetésével hátralékban van, a másik fél jogosult annak kamatára, függetlenül a 74. cikk alapján érvényesíthető kártérítési jogától.” A rövid rendelkezés egy olyan vitás kérdésre született válaszként, amely akár az Egyezmény zátonyra futását is eredményezhette volna. A tárgyaló küldöttségek között vitás volt, hogy egyáltalán kívánatos-e normát alkotni arról, hogy a hátralékos pénztartozás után kamat jár? Hasonlóan vitatott volt a kamat mértéke, meghatározásának mikéntje. A nézeteltérések gyökere itt is a különböző jogi hagyományokban és kultúrákban rejlik. Közismert az iszlám hatása alatt álló jogrendszerek elutasító álláspontja a kamatról.¹⁹ De a CISG születése idején például az Egyesült Királyságban sem volt általános, törvényi vagy bírói gyakorlatban gyökerező előírás a kamatfizetési kötelezettségről. A Lordok Háza a *President of India v. La Pintada* ügyben hozott ítéletében még 1985-ben is elutasította, hogy változtasson az évszázados gyakorlaton, és általában jogot biztosítson késedelmi kamat követelésére, függetlenül attól, hogy a felek szerződésükben kikötötték, vagy sem.²⁰ A helyzetet csak az 1998-ban elfogadott *Late Payment of Commercial Debts Act* változtatta meg.²¹ A kontinentális jogrendszerekben ugyanakkor régóta bevett jogintézményről volt szó, azzal, hogy a késedelmi kamat számításában itt is jelentős különbségek merültek fel, hiszen volt, ahol a polgári törvénykönyv rögzítette,²² míg máshol, rugalmasabb rendszert alkalmazva évente vagy kétevente állapították meg mértékét, adott esetben átlagot számolva az előző tizenkét hónap leszámítolási kamatlábaiból.²³ Ebben a helyzetben tulajdonképpen az is eredmény volt, hogy elismerték a pénz időbeli dimenziójából következő használati értékét (*time value of money*), s a késedelmi kamat intézménye egyáltalán bekerült a Bécsi Egyezmény szövegébe, mégpedig az utolsó pillanatban, ha a késedelmi kamat mértékéről, annak számítási módjáról nem is született megállapodás.²⁴ A korábbi tervezetekben egyébként csak a 84. cikk (1) bekezdése rokon tartalmú rendelkezéséről volt egyetértés, mely szerint „ha az eladó a vételár visszatérítésére köteles, úgy annak a vételár megfizetése napjától számított kamatát is köteles megfizetni.”

¹⁹ SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 467. o.

²⁰ *President of India v. La Pintada Compania Navigacion SA*, (1985) A.C. 104 (H.L.)

²¹ LANDO, O. – BEALE, H. (eds): *Principles of European Contract Law*. The Hague, 2000. 452. o.

²² ABGB 1333–1335. §, BGB 288. §, Codice Civile 1224. §.

²³ Így Dániában, illetve Franciaországban. LANDO – BEALE: i.m. 452–453. o.

²⁴ SCHWENZER, Ingeborg – FOUNTOLAKIS, Christiana – DIMSEY, Mariel: *International Sales Law. A Guide to the CISG*. Oregon, 2012. 573. o.

A 78. cikk számos értelmezési kérdést vet fel. Így például, hogy mikortól esedékes a késedelmi kamat fizetése, lehet-e kártérítési összeg után kamatot követelni, megalapozza-e a rendelkezés a kamatos kamatok (*compound interest*) igényét? Mindezzel igen behatóan foglalkozik a jogirodalom, részben eltérő álláspontokat képviselve.²⁵ Az Egyezmény Tanácsadó Testülete (*CISG Advisory Council*) 14. számú véleményében tekinti át ezeket a kérdéseket.²⁶ Jelen elemzés az egység és sokféleség problémája szempontjából talán legérdekesebb területtel, a késedelmi kamat mértékének meghatározásával foglalkozik, amelyről, mint fentebb láttuk, hallgat az Egyezmény.

Ebben a helyzetben a felek számára kézenfekvően adódik a lehetőség, hogy szerződésükben döntsenek a késedelmi kamatról. E szerződési szabadságnak azonban korlátai is vannak. Így például az Európai Unió tagállamaiban a 2011/7/EU irányelv a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetésekről,²⁷ illetve az azt átültető tagállami jogszabályok. Az irányelv a kereskedelmi ügyletek²⁸ ellenértékének kiegyenlítéseként teljesített valamennyi fizetésre vonatkozik, 2. cikke meghatározza a késedelmi kamat minimális mértékét, „késedelmes fizetés esetén alkalmazott törvényes kamat: egyszerű késedelmi kamat, amelynek mértéke megegyezik a referencia-kamatláb és legalább nyolc százalékpont összegével”.²⁹ Továbbá 7. cikke szerint a késedelmi kamatot kizáró szerződési feltétel vagy gyakorlat súlyosan hátrányosnak minősül, s a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy mint ilyen ne legyen végrehajtható, vagy erre hivatkozással kártérítési igényt lehessen támasztani. Ezen a ponton tehát az univerzális és a regionális jogegységesítés találkozik, és együttesen alakítja a felek viszonyát. A CISG 78. cikkének rendelkezéseitől – miként a 12. cikk kivételével az összesítő – a szerződő felek egyező akarattal eltérhetnek, illetve kitölthetik hézagait. Az Egyezmény tehát nem tiltja azt sem, hogy a felek kizárják a késedelmi kamat fizetését, azonban az Európai Unió joga, a fentebb hivatkozott irányelv, s nyomában a tagállami jogok, ezt már nem teszik lehetővé. Az irányelvet átültetve, a magyar Ptk. 6:106. § (6) a) pontja szerint a vállalkozások érdekeinek képviselőjét ellátó szervezet kérheti az

²⁵ SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 461–462. o.; SCHLECHTRIEM – SCHWENZER: i.m. 1113–1117. o.

²⁶ CISG-AC Opinion No. 14, Interest under Article 78 CISG, Rapporteur: Professor Doctor Yesim M. ATAMER, Istanbul Bilgi University, Turkey. Adopted unanimously by the CISG Advisory Council following its 18th meeting, in Beijing, China on 21 and 22 October 2013. (A továbbiakban: CISG-AC Opinion No. 14.)

²⁷ 2011/7/EU irányelv (2011.02.16.) a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésről (átdolgozás).

²⁸ Az irányelv szerint: 2. cikk Fogalommeghatározások: 1. „kereskedelmi ügyletek”: vállalkozások, illetve vállalkozások és hatóságok között lebonyolított olyan ügyletek, amelyek tárgya fizetés ellenében áruk adásvétele vagy szolgáltatások nyújtása.

²⁹ Az irányelv angol nyelvű változatában: ‘statutory interest for late payment’ means simple interest for late payment at a rate which is equal to the sum of the reference rate and at least eight percentage points.

olyan általános szerződési feltétel semmisségének megállapítását, amely vállalkozások közötti szerződésben kizárja a késedelmi kamatfizetési, illetve kizárja vagy korlátozza a követelés behajtásával kapcsolatos költségek megfizetésére vonatkozó kötelezettséget. Ezen túlmenően, a késedelmi kamat mértéke³⁰ is a jóhiszeműség és tisztesség követelményének van alávetve, figyelemmel a Ptk. 6:106. § (1) bekezdésére.³¹ Más, nem EU-tagállamok jogában az uzsorás szerződések tilalma állíthat korlátot a kamat mértékének megállapításánál.³² Ugyanakkor néha a szerződő felek teljesen jogszerű megállapodása sem vezet optimális eredményre, és akár a késedelemi kamat magas mértékéből adódó túlzó kompenzációhoz vezethet. A jogintézmény lényegéből adódóan az adós nem rendelkezik azzal a joggal, hogy bizonyítsa, hogy a hitelező tényleges kára kisebb a késedelmi kamat összegénél.³³ Miként J. Ramberg konkrét példára utalva bemutatja, ha a felek a svéd jogot választják irányadónak szerződésükre, ez késedelem esetén magával vonja a svéd kamattörvény, a *Swedish Interest Act* felhívását, és az abban foglalt viszonylag magas kamatláb alkalmazását, még akkor is, ha a felek számára meghatározó piaci viszonyok ezt nem indokolnák.³⁴

A szerződő felek kamatról született kifejezett megállapodása hiányában, az Egyezmény 9. cikkével összhangban, köti őket minden szokás, amelynek alkalmazásában megegyeztek, és minden olyan gyakorlat, amelyet egymás között ebben a tekintetben kialakítottak. Különösen óvatossá kell lenni valamely szokás hallgatólagosan (*implied*) alkalmazni rendelésének mérlegelésénél, ez csak széles körben ismert és rendszeresen alkalmazásra kerülő szokások esetében fogadható el. Általában óvakodni kell attól, hogy a szokásokra hivatkozás utat nyisson a kamat mértékének önkényes megállapításához.³⁵

Amennyiben a felek megállapodása, szokás vagy üzleti gyakorlat nem mutat irányt a kamat mértékének meghatározásához, úgy további megoldásokat kell keresni. Az ezzel kapcsolatos törekvések lényegében két utat követnek, összhangban a CISG belső joghézagok kitöltésére irányadó 7. cikkének (2) bekezdésével: vagy az Egyez-

³⁰ A késedelmi kamat mértékéről a magyar jogban lásd VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész.* Budapest, 2016. 216–218. o.

³¹ 6:106. § [*Vállalkozások közötti szerződéssel, valamint szerződő hatóság szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződésével kapcsolatos közérdekű kereset*] (1) Vállalkozások közötti szerződés részévé általános szerződési feltételként váló, a pénztartozás teljesítésének idejét, a késedelmi kamat mértékét, esedékességét a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a jogosult hátrányára megállapító kikötést – mint tisztességtelen kikötést – a vállalkozások érdekeinek képviseletét ellátó szervezet is megtámadhatja.

³² CISG-AC Opinion No. 14. 3.22 pont.

³³ CISG-AC Opinion No. 14. 3.40 pont.

³⁴ RAMBERG, Jan: CISG and the Default Rate Interest in Arbitration. In SCHWENZER, Ingeborg (ed.): *35 years CISG and beyond.* The Hague, 2016. 369. o., 179–181. o.

³⁵ CISG-AC Opinion No. 14. 3.23 pont.

mény általános elveiből próbálják levezetni a kamat mértékének meghatározását, vagy a nemzetközi magánjoghoz fordulnak segítségért. Ami az első opciót illeti, az elmúlt évtizedekben erősen széttartó joggyakorlat alakult ki az alkalmazandó kamat mértékét illetően.³⁶ Ezek szerint a kamat mértéke meghatározható a hitelező államának joga szerint vagy éppen ellenkezőleg, az adós állam joga alapján, vagy a tartozás pénzneme szerinti ország joga alapján, illetve e pénznem piaci kamatlábát alapul véve, mások a *lex fori* vagy *lex arbitri* normáiból indulnak ki, megint mások a hitelező által felvett hitel tényleges költségét tekintik mérvadónak, vagy esetleg az UNIDROIT Alapelvekben található megoldást fogadják el, a fizetés helyéből kiindulva.³⁷ Szólnak érvek a nemzetközi vagy regionális szinten alkalmazott kamatlábak elfogadása, így a LIBOR (*London Interbank Offered Rate*) vagy az EURIBOR (*Euro Interbank Offered Rate*) mellett, illetve a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetésekről szóló 2011/7/EU irányelv által meghatározott kamatláb mellett is. A különböző megoldások közül egyik sem élvez általános támogatást, illetve komoly ellenérveket lehet felhozni velük szemben.³⁸ Csak néhány példát kiragadva a jól dokumentált joggyakorlatból, a Bécsi Kereskedelmi Kamara Választottbírósága a kamat mértékének autonóm meghatározását tartotta indokoltnak, és a teljes kártalanítás elvét követve, az eladó országában az adott pénznemre alkalmazott kamatlábból kiindulva határozta meg a késedelmi kamat mértékét.³⁹ A Szerb Kereskedelmi Kamara Választottbírósága viszont az EURIBOR kamatláb alapján hozta meg döntését.⁴⁰ A különböző megoldások keresését a Bécsi Egyezmény hallgatása mellett megkönnyíti, hogy a sok választottbíróságnak általában is jelentős mozgástere van az alkalmazandó jogról szóló döntésben,⁴¹ azaz a felek jogválasztása hiányában maguk dönthetnek a „leginkább megfelelő” (*most appropriate*) jog alkalmazásáról.⁴²

³⁶ RAMBERG: i.m. 179. o. Hasonlóan: CISG-AC Opinion No. 14. 3.26 pont, illetve SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 463–464. o.

³⁷ 7.4.9. cikk (Kamat a pénzfizetés elmulasztása miatt): „(2) A kamatláb egyenlő az első osztályú kölcsönvevők részére a fizetés helyén, a fizetés pénznemében nyújtott rövidlejáratú kölcsön után felszámított átlagos hitelezési kamatlábbal, vagy ha ezen a helyen ilyen kamatláb nem létezik, akkor a fizetési pénznem államában irányadó ugyanezen kamatlábbal. Ha egyik helyen sincs ilyen kamatláb, akkor a fizetési pénznem államának joga által meghatározott kamatláb az irányadó”.

³⁸ CISG-AC Opinion No. 14. 3.29–3.35 pontok. SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 463–464. o.

³⁹ Internationales Schiedsgericht der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft – Wien, CISG-online 691, idézi SCHWENZER et al.: i.m. 576–577. o.

⁴⁰ Foreign Trade Court of Arbitration at Serbian Chamber of Commerce, 23 January 2008, CISG Online 1946, idézi SCHWENZER et al.: i.m. 577–578. o.

⁴¹ RAMBERG: i.m. 181. o.

⁴² Lásd például az Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce szabályzatának vonatkozó rendelkezését: Article 22 Applicable law (1) The Arbitral Tribunal shall decide the merits of the dispute on the basis of the law(s) or rules of law agreed upon by the parties. In the absence of such agreement, the Arbitral Tribunal shall apply the law or rules of law which it considers to be most appropriate.

Az Egyezmény Tanácsadó Testülete, azt hangsúlyozva, hogy a késedelmi kamat célja, hogy kárátalányként a hitelező számára biztosítsa befektetett pénze időarányos értékét (*time value of money for the creditor*), úgy foglalt állást, hogy a késedelmi kamat mértékét a hitelező telephelye szerinti állam késedelmi kamatra irányadó szabályai határozzák meg. Ezen a ponton a külföldi jog tartalmának bizonyítása is jelentőséghez jut, és ezáltal a *lex fori* szabályai, például a nemzetközi magánjogi kódexek, amelyek vagy a felekre terhelik a bizonyítást, vagy a bíróság *ex officio* tárja fel a külföldi jogot. Az új magyar Nemzetközi Magánjogi Kódex 8. §-a megerősíti a korábbi szabályt,⁴³ rögzítve, hogy a külföldi jog tartalmát a bíróság hivatalból állapítja meg, azzal, hogy ehhez a bíróság bármely eszközt igénybe vehet, így különösen a felek előterjesztéseit, szakvéleményt vagy az igazságügyért felelős miniszter (a továbbiakban: a miniszter) erre vonatkozó tájékoztatását.⁴⁴

Az Egyezmény Tanácsadó Testülete nem részletezi tovább javaslatát, tehát a rugalmasság érdekében nem mondja például azt, hogy a hitelező telephelye szerinti állam késedelmi kamatra irányadó szabályai közül az első osztályú adósok rövid lejáratú kölcsönei után felszámított átlagos fizetési kamatlábat kellene figyelembe venni. A Testület által javasolt megoldás természetéről szólva érdemes megjegyezni, hogy az tulajdonképpen egy önálló kollíziós jogi szabály alkalmazásával próbálná kiváltani azt, hogy az eljáró fórumok saját nemzetközi magánjogukhoz forduljanak, azaz lényegében a „kutyaharapást szőrével” gyógymódhoz folyamodva. A javaslat készítői szerint az általuk elemzett 274 bírói döntésből 103 közvetlenül vagy közvetve a hitelező államának jogát alkalmazta.⁴⁵ Megjegyzendő, hogy éppen ez volt a Bécsi Egyezmény elődje, az ULIS 83. cikkének szabálya is, amely az eladó telephelye vagy szokásos tartózkodási helye államának hivatalos kamatlábat 1 százalékkal emelve tartotta irányadónak.⁴⁶ Schlechtriem és Schwenger szerint a javaslat abban a reményben született, hogy egyfajta minimális konszenzusként elfogadható lesz, de a Kommentár maga is kételkedik a sikerben, figyelemmel arra, hogy itt is támaszthatók ellenérvek.⁴⁷

Ebben a helyzetben, amikor láthatóan nincs egyetértés abban, hogy miként lehetne kitölteni az Egyezmény alapjául szolgáló általános elvek segítségével a 78. cikk joghézagát, elkerülhetetlen a nemzetközi magánjog által kínált megoldások vizsgálata is. Idetartozik a szerződő felek jogválasztása, ám erről már volt szó a fentiekben. Ami a szigorú értelemben vett kollíziós normákat illeti, az Európai Unió

⁴³ Lásd az 1979. évi 13. tvr. 5. §-át.

⁴⁴ 2017. évi XXVIII. törvény 8. §.

⁴⁵ CISG-AC Opinion No. 14. 3.36–3.37 pontok.

⁴⁶ „Where the breach of contract consists of delay in the payment of the price, the seller shall in any event be entitled to interest on such sum as is in arrear at a rate equal to the official discount rate in the country where he has his place of business or, if he has no place of business, his habitual residence, plus 1%.”

⁴⁷ SCHLECHTRIEM – SCHWENGER: i.m. 1123. o.

tagállamainak többségében a Róma I. rendelet szabályait kell alkalmazni. A rendelet 4. cikk (1) bekezdésének a) pontja szerint, ha a szerződésre alkalmazandó jogról nem született megállapodás, az adásvételi szerződésre azon ország joga irányadó, ahol az eladó szokásos tartózkodási helye található. Tekintettel arra, hogy a Bécsi Egyezmény ugyan polgári és kereskedelmi ügyletekre vonatkozik, azonban nem tartozik hatálya alá a fogyasztói adásvétel,⁴⁸ feltéve, hogy az eladó tisztában volt az ügylet ilyen természetével, a Rendelet fogyasztói ügyletekre vonatkozó korrekciós szabályait ritkán kell számításba venni. Az eladó szokásos tartózkodási helye ténylegesen egybeeshet az eladó telephelyével. Ebben az esetben, az eladó szokásos tartózkodási helye szerinti jog alkalmazásával – amennyiben vételár-követelésről van szó, azaz az eladó ebben az esetben egyben hitelező is – tulajdonképpen az Egyezmény Tanácsadó Testülete által is támogatott, hitelező telephelye szerinti joghoz jutunk el. (Természetesen nem valósul meg ez a harmónia, ha éppen a vevő kerül hitelezői pozícióba, például amikor a túlfizetett vételárat követeli vissza az eladótól. Ebben az esetben a Tanácsadó Testület a vevő joga alapján állapítaná meg a kamat mértékét, míg a Róma I. rendelet, éppen ellenkezőleg, az eladó jogára mutat.) Kivételesen, a Rendelet 4. cikkének (3) bekezdésébe foglalt kitérítő klauzula⁴⁹ felhívása nyomán jelentőséghez juthat, hogy az eset valamennyi körülménye alapján egyértelmű, hogy a szerződés nyilvánvalóan szorosabban kapcsolódik (*manifestly more closely connected*) egy, az eladó államától eltérő államhoz. Ebben az esetben e másik állam jogát kell alkalmazni. Olyan tényezők játszhatnak itt szerepet, mint a szerződő felek állampolgársága, a szerződés nyelve, a tartozás fizetőeszköze vagy a szerződéskötés helye,⁵⁰ azonban eddig nem érzékelhető komoly bírói gyakorlat kialakulása ebben a tekintetben.

Színezi a képet, hogy bizonyos államok esetében mégsem a Róma I. rendeletet kell alkalmazni, hanem az 1955-ös Hágai Egyezményt a nemzetközi adásvételre irányadó jogról. Az EU-rendelet ugyanis nem érinti az olyan nemzetközi egyezmények alkalmazását, amelyeknek e rendelet elfogadásának időpontjában egy vagy több tagállam a részese, és amelyek a szerződéses kötelezettségek tekintetében kollíziós szabályokat állapítanak meg.⁵¹ Az említett Hágai Egyezménynek jelenleg is tagja Dánia, Finnország, Franciaország, Nigéria, Norvégia, Olaszország, Svédország

⁴⁸ Lásd az Egyezmény 2. cikkét: „Az Egyezmény nem vonatkozik arra az adásvételre, a) amelynek tárgya személyes, családi vagy háztartási használatra vásárolt áru, kivéve, ha az eladó akár a szerződéskötést megelőző bármely időpontban, akár a szerződés megkötésekor, nem tudott és nem is kellett tudnia arról, hogy az árut ilyen célra vásárolták.”

⁴⁹ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Nyolcadik, átdolgozott kiadás. Budapest, 2015. 557 o., 348. o., ill. 65–66. o.

⁵⁰ FERRARI, Franco: *Rome I Regulation, Pocket Commentary*. Munich, 2015. 533. o.; FERRARI: i.m. 173. o.

⁵¹ Lásd a Róma I. rendelet 25. cikkét.

és Svájc.⁵² A Hágai Egyezmény gyakran ugyanazon állam jogához vezet, figyelemmel 3. cikkére, amely első körben az eladó szokásos tartózkodási helye szerinti ország jogának alkalmazását írja elő. Ettől eltérően azonban a vevő szokásos tartózkodási helyének vagy rendelést feladó telephelyének a joga irányadó, ha a rendelést ebben az államban kapta az eladó, közvetve vagy képviselőjén keresztül.⁵³ A Róma I. rendelet, illetve az 1955-ös Hágai Egyezmény tehát különböző eredményre vezethet, különböző jogokat hívhat fel, a nemzetközi magánjog univerzális és regionális egységesítése ugyanis részben eltérő szabályokat fogalmazott meg.⁵⁴

Az Európai Unión belül azonban az anyagi jogegységesítés oldja a bizonytalanságot és segíti az előreláthatóságot, mégpedig a már említett késedelmes fizetésekről szóló 2011/7/EU irányelvnek köszönhetően, amely 2. cikkében meghatározza a késedelmi kamat legkisebb mértékét.⁵⁵ Ebből a szempontból tehát majdnem közömbös, hogy az EU melyik tagállamának joga irányadó a szerződésre, azzal a megszorítással, hogy az irányelv nem vezetett teljes harmonizációra. Az uniós jogszabály végrehajtásáról szóló felmérés szerint ugyanis vannak olyan tagállamok, amelyek az előírt késedelmi kamatnál néhány százalékponttal magasabb kamatmértéket állapítottak meg.⁵⁶

⁵² Lásd <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=31> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁵³ Article 3 „In default of a law declared applicable by the parties under the conditions provided in the preceding Article, a sale shall be governed by the domestic law of the country in which the vendor has his habitual residence at the time when he receives the order. If the order is received by an establishment of the vendor, the sale shall be governed by the domestic law of the country in which the establishment is situated. Nevertheless, a sale shall be governed by the domestic law of the country in which the purchaser has his habitual residence, or in which he has the establishment that has given the order, if the order has been received in such country, whether by the vendor or by his representative, agent or commercial traveller.”

⁵⁴ FERRARI: i.m. 136–137. o.

⁵⁵ „Késedelmes fizetés esetén alkalmazott törvényes kamat”: egyszerű késedelmi kamat, amelynek mértéke megegyezik a referencia-kamatláb és legalább nyolc százalékpont összegével.

⁵⁶ European Commission Brussels, 26.8.2016 SWD(2016) 278 final, Commission Staff Working Document Evaluation of the Late Payment Directive/ REFIT Evaluation Accompanying the Document Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Directive 2011/7/EU on combating late payment in commercial transactions {COM(2016) 534 final}; <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-534-EN-F1-1.PDF> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

3. Szellemi tulajdonjog

Eltérően a fentiektől, a Bécsi Egyezmény 42. cikke nem a szerződési jogok különbözőségét próbálja áthidalni, hanem egy másik szabályozási mező, a – különböző nemzetközi egyezményekkel szintén érintett – szellemi tulajdon területi alapon szervezett védelmére válaszol. Itt tehát az egységes adásvételi jog egy territoriális alapon nyugvó, és ebben az értelemben töredezett jogi renddel találkozunk. Ugyanakkor – bár túlmutat a tanulmány keretein – nem szabad megfeledkezni arról, hogy még ebben az esetben sem kizárólag a különböző állami szabályozásoknak van jelentősége, hiszen a szellemi tulajdon területén is több mint egy évszázadra tekint vissza a jogegységesítés, elegendő, ha csak az ipari tulajdon oltalmára hivatott, 1883-ban létrejött Párizsi Uniós Egyezményre gondolunk.⁵⁷ Visszatérve a Bécsi Vételi Egyezményhez, az a következő megoldást adja:

„(1) Az eladó az árut harmadik fél minden olyan ipari tulajdonnal vagy egyéb szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogától vagy igényétől mentesen köteles szolgáltatni, amelyekről a szerződés megkötésének időpontjában tudott, vagy amelyek számára a szerződés megkötésének időpontjában nem lehettek ismeretlenek, feltéve, hogy ez a jog vagy igény ipari tulajdonon vagy egyéb szellemi tulajdonon alapul

a) annak az államnak a joga szerint, ahol az árut továbbeladják vagy egyébként felhasználják, ha a felek a szerződés megkötésének időpontjában számoltak azzal, hogy az áru ebben az államban kerül továbbeladásra vagy felhasználásra; vagy

b) bármely más esetben annak az államnak a joga szerint, amelyben a vevőnek az Egyezmény 10. cikk a) pontja szerint a telephelye van.

(2) Az eladónak az előző bekezdésben alapuló kötelezettsége nem terjed ki azokra az esetekre, amelyekben

a) a vevő a szerződés megkötésének időpontjában ilyen jogról vagy igényről tudott vagy az nem lehetett számára ismeretlen; vagy

b) a jog vagy igény abból ered, hogy az eladó a vevő által adott műszaki rajzot, formatervet, receptúrát, képletet vagy más hasonló adatot használt fel.”

A tanulmány fő irányával összhangban, elsősorban az egységes jog és nemzetközi magánjog, jogi sokszínűség összefüggésrendszerét nyomon követve, nem foglalkozunk az árnyalt szabályozás minden elemével, az eladó felelősségének és kimentési lehetőségeinek részletes szabályozásával, figyelemmel az Egyezmény kellékszavatosságra, illetve jogszavatosságra irányadó cikkeire is.⁵⁸ Annyi rögtön megállapítható, hogy a 42. cikk több síkon is az eladó felelősségének enyhítéséhez vezet, egyrészt csak bizonyos államok jogán nyugvó igényeket illetően állapítja meg az eladó kötelezettségeit, másrészt azzal a további feltétellel, hogy ezekről

⁵⁷ Paris Convention for the Protection of Industrial Property. Magyarországon kihirdette az 1970. évi 18. tvr., módosította az 1986. évi 20. tvr. Lásd MÁDL – VÉKÁS: i.m. 381. o.

⁵⁸ Lásd különösen a Bécsi Egyezmény 35., illetve 41. cikkeit.

a szerződés megkötésének időpontjában tudott, vagy amelyek számára a szerződés megkötésének időpontjában nem lehettek ismeretlenek. A rendelkezés annyiban sajátos, hogy kevés más, a szerződési jog egységesítését célzó forrásban találunk hasonló normát, így a PECL vagy az UNIDROIT Alapelvek sem szabályozzák külön ezt a kérdést. Az amerikai UCC 2-312.(3) paragrafusa viszont tartalmaz rendelkezést az eladó szavatosságára az ipari tulajdon tekintetében, de a CISG-hez képest általánosabb megfogalmazásban.⁵⁹

A szellemi tulajdon nyilvánvalóan magába foglalja az ipari tulajdont is, ez utóbbi külön említése az Egyezmény 42. cikkében egyfajta kifejtésnek vagy túlbiztosításnak tekinthető. A szellemi tulajdon fogalmát autonóm módon, az állami jogoktól függetlenül kell értelmezni,⁶⁰ azzal, hogy ebben a kérdésben a releváns nemzetközi egyezményekre is hivatkozik az irodalom. Így például a Szellemi Tulajdon Világszervezetét (WIPO) létrehozó 1967-es Egyezmény 2. cikkének meghatározására, mely szerint ez magába foglal „minden [...] jogot, amely ipari, tudományos, irodalmi vagy művészeti szellemi tevékenységből származik”.⁶¹

Az Egyezmény egyensúlyra törekszik az eladó és a vevő érdekei között. Egyrészt korlátozza azon államok számát, ahol az eladónak garantálnia kell, hogy az áru mentes harmadik személy szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogától és igényétől, ugyanakkor a vevő számára legfontosabb államokat jelöli meg ebből a szempontból, ahol az árut továbbértékesítik, vagy egyébként felhasználják, ha a felek a szerződés megkötésének időpontjában számoltak ezzel, vagy bármely más esetben, ahol a vevőnek a telephelye van. Sajátos kérdések vetődnek fel, ha a tranzitországok foganasítanak intézkedéseket, az úton lévő áruk tekintetében.

⁵⁹ „Unless otherwise agreed a seller who is merchant regularly dealing in goods of the kind warrants that the goods shall be delivered free of the rightful claim of any third person by way of infringement or the like but a buyer who furnishes specifications to the seller must hold the seller harmless against any such claim which arises out of compliance with the specifications.”

⁶⁰ SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 258. o.

⁶¹ „(viii) ‘intellectual property’ shall include the rights relating to:

- literary, artistic and scientific works,
- performances of performing artists, phonograms, and broadcasts,
- inventions in all fields of human endeavor,
- scientific discoveries,
- industrial designs,
- trademarks, service marks, and commercial names and designations,
- protection against unfair competition,

and all other rights resulting from intellectual activity in the industrial, scientific, literary or artistic fields.” Idézi SCHLECHTRIEM – SCHWENZER: i.m. 694. o. A szellemi tulajdon, ill. szellemi alkotások jogának sajátosságairól lásd LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: *Polgári Jog, Szerzői Jog és Iparjogvédelem*. Budapest, 2017. különösen 15–19. o.

A továbbeladás és felhasználás állama nem szükségképpen esik egybe, ez különböző államokat is jelenthet. Például ha a szerződés megkötésének időpontjában a vevő világossá teszi, hogy az árut ugyan A államban akarja értékesíteni, de B államban fogják majd a terméket használni. Sőt, a felhasználás önmagában több államra is kiterjedhet.⁶² Ez érthetően terhesebbé teszi az eladó felelősségét, amit módja van korlátozni vagy kizárni.⁶³ Általánosabban fogalmazva, az Egyezményre jellemző diszpozitivitás itt is érvényesül, a felek tehát eltérhetnek a 42. cikk rendelkezéseitől, vagy akár egészében ki is zárhatják alkalmazását. Az eladó felelőssége kizárásának érvényességéről azonban – figyelemmel arra, hogy a CISG 4. cikk a) szerint az Egyezmény nem érinti a szerződésnek vagy a szerződés valamely rendelkezésének érvényességét – a nemzetközi magánjog által felhívott állami jognak kell majd döntenie. Tekintettel arra, hogy az Egyezmény alapján az eladó felelőssége egyébként is csak olyan igények esetében jelenik meg, amelyekről a szerződés megkötésének időpontjában tudott, vagy amelyek számára a szerződés megkötésének időpontjában nem lehettek ismeretlenek, kétséges, hogy az irányadó jogok további felelősségkorlátozást elfogadnak-e ebben a tekintetben, hiszen az eladó ezáltal a megtévesztés (*deceit*) vagy a súlyos gondatlanság (*gross negligence*) következményei alól szabadulna.⁶⁴

Amennyiben a szerződő felek nem számoltak a továbbeladással vagy felhasználással, akkor vagylagosan a vevő telephelye szerinti államban kell szavatolnia az eladónak az áru mentességét harmadik felek jogaitól. Ezt a rendelkezést tehát nem lehet az előbbivel párhuzamosan alkalmazni, halmozva azon államok sorát, ahol az eladónak biztosítania kell az áru igénymentességét. Továbbá, a szabályozás logikájából adódóan, alapesetben nem kell védelemben részesíteni a vevőt az eladó államában sem, hacsak ez nem egyben a felhasználás állama is. Ugyanakkor, mint az irodalom arra rámutat, előállhat olyan helyzet is, hogy a harmadik fél által az eladó államában élvezett jogokat nemzetközi egyezmény alapján el kell ismerni a CISG 42. cikk (1) bekezdés a) és b) pontjaiban megjelölt államokban is. Itt tehát olyan rendelkezések jutnak szerephez, mint az Európai Szabadalmi

⁶² Bár, mint az osztrák Oberster Gerichtshof erre ítéletében rámutatott, ez tulajdonképpen nem következik a 42. cikk szövegének német fordításából: „Er haftet zunächst dafür, dass die Ware nach dem Recht des Staates, in dem (nicht: „in den“) sie weiterverkauft oder in dem sie verwendet werden soll, schutzrechtsfrei ist, sofern die Parteien diesen Verwendungsstaat bei Vertragsabschluss in Betracht gezogen haben.” CISG Online 1364. <http://www.globalsaleslaw.org/content/api/cisg/urteile/1364.pdf> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁶³ SCHLECHTRIEM – SCHWENZER: i.m. 698. o.

⁶⁴ SCHLECHTRIEM – SCHWENZER: i.m. 704. o.

Egyezmény⁶⁵ 64. cikk (1) bekezdése vagy a Madridi Megállapodás⁶⁶ 4. cikkének (1) bekezdése.⁶⁷

Nem szól a Bécsi Egyezmény a tranzitországokban foganatosított intézkedésekkel (elkobzás, megsemmisítés, kényszerű beraktározás) szembeni védelemről. Ebben az esetben azt is figyelembe kell venni, hogy milyen fuvarparitás mellett szállítják az árut. Amennyiben a kárveszélyviselés még nem szállt át a vevőre, mint az INCOTERMS D paritásainál, akkor az eladó szerződészegését eredményezheti, lévén, hogy nem tud teljesíteni. Ha azonban a teljesítés már megtörtént, mint az INCOTERMS FOB szokvány alkalmazása esetén, akkor, a tényállástól függően, különböző eredményre juthatunk. Nem merül fel probléma, ha a tranzitország egyben a felhasználás, feldolgozás országa is, akkor a Bécsi Egyezmény erre irányadó, fentebb ismertetett rendelkezései alkalmazandóak. Schlechtriem és Schwenzer szerint szintén fennáll az eladó felelőssége, ha a szellemi tulajdon védelmére vonatkozó ugyanazon normák alapján történt az intézkedés, mint amelyek a felhasználás államában is hatályban vannak, illetve a felhasználás államában történt jogsértés miatt foganatosították őket, lévén, hogy az intézkedés esetleges helyszíne nem lehet hatással a helytállásra.⁶⁸ Nem egységes viszont az államok joggyakorlata abban az esetben, ha az úton lévő árut érintő intézkedés szellemi tulajdonjog olyan megsértése miatt történt, ami csak a tranzitországban valósult meg, azaz sem az eladó államában, sem a felhasználás államában. A belga vagy holland bíróságok azonban még ilyen esetben is készek voltak az eladó felelősségének megállapítására.⁶⁹ Természetesen a CISG 42. cikkének kvalifikáló feltételeit mutatis mutandis ebben az esetben is alkalmazni kell, azaz az eladó akkor felelős, ha tudott, vagy tudnia kellett a tranzitországról, és arról, hogy ott milyen szabályok, illetve gyakorlat érvényesül a szellemi tulajdon védelmében.

A 42. cikk jó példa arra, hogy a nemzetközi egyezményekben testet öltő egységes jognak nemcsak a saját tárgyának, ebben az esetben szerződési jognak az unifikációjával kell megbirkóznia, de a szabályozott ügylethez kapcsolódó másik jogterület sokszínűségét, területileg korlátozott jogait is valami módon kezelnie kell. A CISG ugyan csak az eladó és vevő viszonyát szabályozza, mégsem volna szerencsés megoldás, ha az egyezmény hallgatna a szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogokról, követelésekről. Ezt tette annak idején az ULIS 52. cikke, amely csak általános-

⁶⁵ Convention on the Grant of European Patents (European Patent Convention). Felülvizsgált szövegét Magyarországon kihirdette a 2007. évi CXXX. törvény, a kapcsolódó végrehajtási szabályzatot pedig a 319/2007 (XII.5.) Korm. rendelet. Lásd MÁDL – VÉKÁS: i.m. 387. o.

⁶⁶ Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks. Magyarországon kihirdette az 1973. évi 23. tvr., módosította a 1986. évi 26. tvr. Lásd MÁDL – VÉKÁS: i.m. 387. o.

⁶⁷ SCHLECHTRIEM – SCHWENZER: i.m. 699. o.

⁶⁸ Uo. 699–700. o.

⁶⁹ Uo. 700. o.

ságban szólt harmadik személyek igényeiről,⁷⁰ nem téve említést a szellemi tulajdonról, azonban ez bizonytalansághoz vezetett.⁷¹ A nem szabályozott kérdéskör ugyan nem jelent meg az egységes jog szintjén, de ettől még ismételten felmerülő probléma maradt, amit esetről esetre kellett megoldani az eljáró fórumoknak.

⁷⁰ „Where the goods are subject to a right or claim of a third person, the buyer, unless he agreed to take the goods subject to such right or claim, shall notify the seller of such right or claim. Unless the seller already knows thereof, and requests that the goods should be freed therefrom within a reasonable time or that other goods free from all rights and claims of third persons be delivered to him by the seller.”

⁷¹ SÁNDOR – VÉKÁS: i.m. 252. o.

Az értékpapír jogi definíciójáról

Gábornak

„A definitio jelentősége a gyakorlatban is van akkora, mint az elméletben.
Csak, persze, jónak kell lennie!”
Kauser Lipót: *Definitio a magánjogban.*¹

1. Bevezetés

A magyar értékpapírjogi szabályozásban alighanem paradigmaváltást jelent az új Polgári Törvénykönyv (Ptk.), amely az értékpapírok addig alkalmazott egyedi, jogszabályi minősítése helyett bevezette az értékpapírok fogalmának normatív meghatározását. Ez azt jelenti, hogy míg korábban csak azt az okiratot vagy elektronikus úton keletkezett és kezelt jelsorozatot tekinthettük értékpapírnak, amelyről valamilyen jogszabály kimondta, hogy az értékpapír, s meghatározta tartalmi elemeit is,² addig az új szabályozás szerint értékpapírnak minősülhet egy jogszabály által egyedileg nem nevesített okirat vagy elektronikus jelsorozat, ha az megfelel jogszabályi formában általánosan meghatározott fogalmi ismérveknek.³ Ilyen módon az értékpapírra minősítés jogalkotási kérdésből jogalkalmazási kérdéssé vált.

Ezen alapvető változásnak köszönhetően az értékpapír fogalmának jogszabályi definíciója is jelentős szerepváltozáson ment át. Az egyedi jogszabályi minősítés mellett a fogalom általános meghatározása minden zavar nélkül kihagyható a jogi szabályozásból, hiszen függetlenül attól, hogy mit mondana egy definíció, úgysis az egyedileg értékpapírnak minősített instrumentumok voltak értékpapírnak tekinthetők – akár rendelkeztek egy esetleges jogszabályi vagy elméleti definíció által megkövetelt ismérvekkel, akár nem. Másik nézőpontból pedig: hiába felelt meg valamely okirat az értékpapírok elméleti vagy akár jogszabályi definíciójának, ha jogszabály nem minősítette értékpapírnak, akkor nem vonatkozhattak rá az értékpapírjogi szabályok. Nem csoda hát, ha a régi Ptk.-ban klasszikus definíciós szabályt nem találunk, inkább csak egyes részletszabályokból lehetne megpróbálni összeállítani egy fogalom meghatározást.

¹ KAUSER Lipót: *Definitio a magánjogban.* Budapest, 1935. 4. o.

² 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) 338/A. § (2) bekezdés.

³ Ptk. 6:565. § (1) és (3) bekezdés.

A Ptk. rendszerében azonban az értékpapír definíciója elkerülhetetlen, s annak fogalmi tisztasága az egész szabályozás alkalmazásának előfeltétele. Ezért indokolt lehet annak vizsgálata, hogy a Ptk. teljesíti-e a normatív definícióval kapcsolatos elvárásokat, s ekként képes-e az értékpapírjogi szabályozásnak szilárd kereteket adni. E vizsgálódás keretében elsőként a jogszabályi definíciók funkciójával foglalkozom – egyelőre az értékpapír definíciójától függetlenül, majd rátérve az értékpapír-fogalomra, azt térképezem fel, hogy a jogalkotó milyen forrásokból dolgozhatott, azaz az értékpapírokról szóló szakirodalom milyen definíciókat produkált korábban, s ezek miképpen szolgálhattak a tételes jogi szabályozás mintájául. Végül a megvalósult szabályozást elemzem abból a szempontból, hogy az a funkcionális és tartalmi követelményeknek megfelel-e. Ez utóbbi részben megkerülhetetlenül foglalkozni kell azzal, hogy az értékpapírokra vonatkozó szabályozás új Ptk.-ba foglalt anyagát a jogalkotó rövid időn belül lecserélte, s ennek keretében a definíciós szabály is megváltozott. Ilyen módon tehát legalább két szabályt lehet vizsgálni a definíciókkal szembeni elvárások szempontjából.

2. Jogszabályi definíciók

A tételes jogi normák nyelvi formában jelennek meg, azaz a normában foglalt magatartási szabályt nyelvi eszközökkel írja le a jog. A nyelvi formában megjelenő fogalmak tartalma a nyelvet beszélő, a nyelvet értő emberek számára többnyire világos, minden különösebb magyarázat nélkül is alkalmas a norma tartalmának megjelenítésére. Általában nincs szükség arra, hogy az egyes nyelvi egységek: a szavak, s a szavak mögött álló fogalmak tartalmát maga a jogszabály körülírja, hiszen a nyelv a megfelelő tartalmat közvetíti. Ilyenkor a norma címzettjének vagy a norma bármely más alkalmazójának nem kell sajátosság jogértelmezési tevékenységet végeznie, egyszerűen meg kell értenie a normába foglalt szöveget (sokszor persze ez sem egészen egyszerű feladat), s a szöveg által közvetített elvárásnak megfelelően kell cselekednie.

Ha esetleg az egyes szavak, fogalmak tartalma mégis kérdésessé válna, mert a nyelvi fordulat által közvetített tartalom nem egyértelmű: az adott nyelvi forma többféle tartalmat is hordozhat, akkor a norma értelmezésével történhet meg a szabály s a szabály leírására alkalmazott nyelvi eszközök valódi tartalmának megállapítása. Ezt az értelmezési feladatot bárki elvégezheti: akár a norma címzettje, akár valamilyen, a jog tartalmának kikényszerítésére hivatott (többnyire állami) szervezet. Különösen fontossá válik a jogalkalmazó szervezet szerepe akkor, ha az érintett felek a jogi normát nem egyformán értik, nem azonos tartalmat tulajdonítanak neki, s ezért közöttük vita alakul ki a követendő magatartást illetően.

Abban a kérdésben, hogy a jogi normákban megjelenő fogalmak tartalmának megállapításából mennyit bízson a jogalkotó a jogalkalmazókra, milyen szűkre szabja az értelmezési kereteket, jelentős különbségek lehetnek egyes jogágak, jogterületek között. Ott például, ahol a norma alapvető emberi jogokat érint, a modern jogok a felvilágosodás óta nem engedhetik meg maguknak, hogy túlzottan tág mozgásteret adjanak a jogalkalmazónak, mert ez elfogadhatatlan jogbizonytalansághoz vezetne. A „*nullum crimen sine lege*” elv alapján például a büntetőjog az egyes bűncselekmények törvényi tényállásait a lehető legprecízebben kell, hogy definiálja. Nyilván minden magyarul tudó ember számára van jelentése a lopás szónak. A büntető jogszabályok mégsem elégszenek meg azzal, hogy megállapítsák annak büntetését, aki lopást követ el, nem bízzák a jogalkalmazókra annak megállapítását, hogy egy-egy magatartás kimeríti-e a lopás fogalmát, mert bár a lopás szó mindenki számára jelent valamit, ez a jelentés mégsem teljesen egyöntetű, határai elmosódottak lehetnek. Ezen a jog úgy próbál segíteni, hogy a lopás bűncselekményének fogalmát is meghatározza a jogszabályban, azaz definiálja az lopás fogalmát, meghatározza, hogy büntetőjogi értelemben mit kell lopásnak tekinteni. Ezzel jelentős mértékben csökkenti a lopás fogalmában rejlő bizonytalanságot, bár teljesen megszüntetni nem tudja, hiszen a definícióhoz is nyelvi elemeket használ, amelyek tartalma ugyancsak értelmezésre szorulhat.

A jogszabályi definícióknak ez az esetleges gyengesége kezelhető többretű definíciós szabályokkal, azaz elképzelhető, hogy egy definícióban használt fogalmat egy újabb definícióval ír körül a jogalkotó.⁴ Ilyenre több példát is találhatunk a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvényben (Tpt.). Az 5. § (1) bekezdésének 3. pontja például ekként definiálja az allokáció fogalmát: „3. *allokáció*: túljegyzés, illetve aukciós túlkereslet esetén a jegyzés, illetve az aukció lezárását követő eljárás, amely során a kibocsátó, illetve a forgalmazó az előre meghirdetett elvek alapján dönt az egyes jegyzések, illetve aukciós ajánlatok elfogadásának mértékéről.” Ebből a definícióból a „jegyzés” szót az 5. § (1) bekezdés 63. pontja, az „aukció” fogalmát az 5. pont, a „kibocsátó” fogalmát a 67. pont, a „forgalmazó” fogalmát az 51. pont határozza meg. De ezek a definíciók is tartalmazznak olyan elemeket, amelyek további definícióra szorulnak. A jegyzés definíciója például a következő: „63. *jegyzés*: az értékpapír forgalomba hozatala során az értékpapírt megszerezni szándékozó befektetőnek az értékpapír megszerzésére irányuló, feltétlen és visszavonhatatlan nyilat-

⁴ Kauser Lipót szerint ez a módszer a definíciók szükségszerű sajátja. „A definitio nem a szó más szavakból álló aequivalensét állapítja, határozza és ismerteti meg, hanem a szó, mint symbolum által jelzett, a szó mögött lévő, fogalmat és pedig nem más szavakkal, hanem ugyancsak szavak által jelzett más fogalmakkal. Ez utóbbiaknak természetesen ismerteknek kell lenniök, mert e nélkül a definitio nem töltheti be hármasképletét és feladatát. Hogy pedig ezek ismertek legyenek, ugyancsak definiálnak kell lenniök, vagy olyanoknak, amelyek a közvetlen észlelet útján megismerhetők.” KAUSER: i.m. 40. o.

kozata, amellyel az ajánlatot elfogadja és kötelezettséget vállal az ellenszolgáltatás teljesítésére.” Ebből tovább definiált fogalom az „értékpapír” (42. pont), a „forgalomba hozatal” (50. pont) és a „befektető” (20. pont). De ezzel sem jutunk a logikai lánc végére, mert például az értékpapír definíciója szerint: „42. *értékpapír*: a forgalomba hozatal helyének joga szerint értékpapírnak minősülő pénzügyi eszköz”, amely definícióból a „pénzügyi eszköz” definíciót igényel, amit a 103. pontban találunk meg, amely továbbvisz bennünket egy másik jogszabályhoz, mert a definíció szerint ezen a fogalmon a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény (Bsz.) szerinti fogalmat kell érteni. Nos, a Bsz. a pénzügyi eszköz törvényi fogalmát a 6. §-ában határozza meg egy felsorolás keretében, amelynek majd minden pontja további jogszabályi értelmezésre szoruló fogalmakat használ.⁵

A jogszabályi definíciókhoz használt szavak, fogalmak értelmezését – ha ez szükségesnek mutatkozik – természetesen nemcsak jogszabályi eszközökkel lehet elvégezni, hanem sok esetben a jogalkalmazói döntések, állásfoglalások is elláthatják ezt a feladatot.

Ahogy jeleztem, nem minden jogterület igényli egyformán a végletes, részletekbe menő és kétségeket teljes mértékben kizáró (vagy legalább erre törekvő) jogszabályi definíciókat. Bizonyos területeken az általánosabb fogalmak használata, s ezzel a jogalkalmazás során lefolytatott értelmezés elfogadott lehet, tudomásul véve, hogy az ilyen jogértelmezés több bizonytalanságot, szerteágazóbb, kevésbé egységes fogalomhasználatot eredményezhet. Úgy gondolom, hogy a magánautonómia-viszonyokat szabályozó polgári jogban például az ilyen szabályozás jellemző lehet. A polgári jogi szabályozás egyik alapelvét jelenti például az a tétel, hogy a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.⁶ Nincs azonban értelmezési szabályunk arra vonatkozóan, hogy mit kell „adott helyzet”-en érteni, vagy mit jelent az „általában elvárható” fogalom ebben a szabályban.

⁵ Terjedelmi okokból a definíciós láncolat további leírását mellőzöm, de két megjegyzés idekívánkozik:

a) Ez a most levezetett és még tovább folytatandó definiált fogalom eléggé messze van attól, amit egy magyar nyelvben is használt idegen kifejezésekben átlagosan jártas nyelvhasználó ismerhet. Egy internetes idegen szavak szótára (<https://idegen-szavak.hu>) szerint ugyanis az alábbiakat jelenti:

„1. valamely erőforrás szabad kapacitásának használatba vétele;
2. felosztás, szétosztás, juttatás.”

b) Az ismertetett definíciós láncolat utolsóként említett pontján a jogszabályok logikai hibát vétenek, mert a pénzügyi eszköz fogalmát meghatározó definíció első tétele az átruházható értékpapír, márpedig a Tpt. éppen az értékpapír definíciójához használta a pénzügyi eszköz fogalmát, vagyis oda jutunk, hogy az értékpapír pénzügyi eszköz, a pénzügyi eszköz pedig értékpapír.

⁶ Ptk. 1:4. § (1) bekezdés.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az olyan jogágak területén, ahol kevésbé elvárt a fogalmak pontos definiálása, a definícióknak ne lenne szerepük. Az itt megjelenő definícióknak szabályozási funkciójuk van, ezért azoknak illeszkedniük kell az adott szabályozási tárgyra vonatkozó normák rendszerébe. Köztudomású, hogy a polgári jog bizonyos területeinek szabályozása (klasszikusan a szerződési jog, újabban a társasági jog) lehetővé teszi a szabályozott jogviszonyokban részt vevő jogalanyoknak, hogy saját viszonyaikra a jogi normáktól eltérő szabályokat állapítsanak meg, s a jog ezeket az eltérő szabályokat is elismeri, kikényszeríthetőnek tartja. Azonban ez sem jelenti azt, hogy a jogi definíciók jelentőségüket vesztenék e területeken, vagy szerepük relativizálódna. Saját szabályozási rendszerükben megvan ezeknek a definícióknak is a saját, nem mellőzhető szerepük. Ezért a felek szabályozási szabadsága a definíciós szabályokra nem is terjed ki. Egy kis túlzással azt mondhatjuk, hogy a felek az adásvételi szerződésük szabályait szinte teljes szabadsággal állapíthatják meg, de arra nem terjedhet ki a szabadságuk, hogy a jogszabály által adásvételi szerződésnek definiált megállapodásukról megállapítsák, hogy az nem adásvételi szerződés, vagy kijelentsék, hogy a Ptk. szerint adásvételi szerződésnek minősülő megállapodásuk bérleti szerződés. Azt persze megtehetik (ha van ennek az adott helyzetben bármi értelme), hogy megállapodjanak abban, hogy adásvételi szerződésükre – ahol ez a szerződésük eltérő tárgya ellenére lehetséges – a bérleti szerződés szabályait kell alkalmazni, sőt ki is zárhatják az adásvételi szerződésre vonatkozó szabályok alkalmazását, de a szerződés minősítésén nem változtathatnak.

Már csak azért sem, mert a diszpozitív szabályozás keretei között a definícióknak továbbra is az a szerep jut, hogy kijelöljék a definiált jogi fogalomra vonatkozó szabályok alkalmazási körét. Maradva az előző példánál: az adásvételi szerződésre vonatkozó szabályokat – a felek eltérő megállapodása hiányában – azokra a szerződésekre kell alkalmazni, amelyek megfelelnek az adásvételi szerződés jogszabályi fogalmának. A definíció tehát a jogi szabályozás szövetébe illeszkedve, más szabályokkal együtt alkot magatartási normát, s ha maga a magatartási szabály diszpozitív is, a definíció funkciójánál fogva nem az.

Felvethető, hogy a definíciós szabályok egyáltalán jogi normának tekinthetőek-e abban az értelemben, hogy meghatározott tényállás mellett meghatározott magatartást írnának elő a norma címzettjének. Kétségtelen ugyanis, hogy egy definíciós normából közvetlenül nem következik semmilyen magatartás követelménye senkire nézve. Mégis úgy vélem, hogy e normáknak a jogi normaként való funkcionálása nem kérdőjelezhető meg. A jogi norma jelleg kétféleképpen is levezethető.

Egyrészt felfoghatjuk úgy ezeket a normákat, mint amelyeknek a tényállását a definíció elemei teszik ki, míg a tényálláshoz kapcsolódó diszpozíció az, hogy e tényállás megvalósulása esetén a definiált fogalomra vonatkozó más szabályokat, jogi normákat kell alkalmazni.

Másrészt – a fenti formális lépést kihagyva – mondhatjuk azt is, hogy valójában a definíciós szabály automatikusan tartalmává válik mindazon rendelkezéseknek,

amelyek a definiált fogalmat használják. Vagyis a definiált fogalmat használó normák teljes tartalma úgy határozható meg, ha a definiált fogalom helyére a definíciót, a definíció elemeit illesztjük. Példának vehetjük a Ptk. 5:14. §-át, amelynek (1) bekezdéséből kiolvasható az a definíció, miszerint a dolog fogalma a „birtokba vehető testi tárgy”-at jelenti. Ennek megfelelően a (2) bekezdés, mely szerint a dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre, valójában annyit jelent, hogy a birtokba vehető testi tárgyra (= dologra) vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a birtokba vehető testi tárgy (= dolog) módjára hasznosítható természeti erőkre. És minden további olyan szabályban is, amely a dolog fogalmat használja, a dolog helyén a birtokba vehető testi tárgy értendő, hiszen a jogszabályi definíció szerint ezt jelenti a dolog fogalma.

Ilyen módon tehát a definíciós szabályok valódi normatív erővel bíró szabályok, hiszen szerves részévé válnak a normatív rendelkezéseknek.

3. Az értékpapír-fogalom előzményei

3.1. A tételes jog

Amint a bevezetőben utaltam rá, a Ptk. értékpapír-definíciójának funkciója alapvetően változott meg, ami azonban nem zárná ki azt, hogy a megelőző jogi szabályozásban megfelelő előképét találjuk ennek a fogalom meghatározásnak. Visszatekintve a magyar polgári jogi jogalkotásra azt láthatjuk, hogy az 1959. évi IV. törvény (régii Ptk.) előtt általános polgári jogi szabályozás írott jogszabályi formában nem létezett, így az értékpapírokra vonatkozó általános jogi szabályozás sem alakult ki, legfeljebb egyes értékpapírfajtákra vonatkozó jogszabályokkal találkozhatunk.

A Ptk. 1900. évi tervezete a kötelmek teljesítése körében rendelkezik az értékpapíron alapuló kötelezettségek teljesítésének sajátos szabályairól,⁷ de az értékpapír fogalmát e helyütt nem határozza meg. Tartalmaz egy másik, idevágó rendelkezést is az előmutatóra szóló és igazoló papírokról: „Ha valaki valamely szolgáltatásra írásban akként kötelezi magát, hogy azt az okirat bármely előmutatója követelhesse tőle (előmutatóra szóló papír), vagy akként, hogy ő a megnevezett személy részére kötelezett szolgáltatást az okirat bármely előmutatója kezéhez joghatályosan teljesíthesse (igazolós papír): a kereskedelmi törvény idevágó szabályai alkalmazandók.”⁸ Ezt az utaló szabályt akár a bemutatóra szóló, illetve – a második fordulat szerinti papírt –

⁷ *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete: első szöveg.* Budapest, 1900. 1287–1288. §.

⁸ 1761. § Ehhez a rendelkezéshez az alábbi lábjegyzetet fűzték: „Feltételeztük, hogy a kereskedelmi törvény e tárgyban tüzetes szabályokat fog tartalmazni.” Ez a feltételezés nem vált valóra.

a sántikáló vagy a tökéletlen értékpapír definíciójaként is felfoghatjuk, ám részletes szabályok híján pontos tartalmáról nem rendelkezhetünk információkkal.

Az 1928-as Magánjogi Törvénytervezet által javasolt szabály struktúráját és tartalmát illetően nem változtatott a korábbi tervezeten: ugyanúgy a kereskedelmi jogi szabályozás hatálya alá utalta az újabban bemutatóra szólnak nevezett, illetve igazoló papírokat.⁹

A régi Ptk. 1959-ben ugyan bevezette az általános polgári jogi szabályozást a magyar jogrendszerbe, azonban ennek nem volt része az értékpapírokra vonatkozó anyag, hiszen a törvény megalkotásának gazdasági, politikai és ideológiai körülményei ezt egyáltalán nem igényelték, sőt inkább ellenjavallottá tették. Az értékpapírokra vonatkozó első általános törvényi szabályozás a régi Ptk. 1988. évi XXV. törvénnyel végrehajtott módosításával jelent meg a magyar jogrendszerben. Ez a mozzanat jól illeszkedett a rendszerváltás előkészítésének folyamatába olyan nagy jelentőségű törvényekkel együtt, mint például a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény.

Az újonnan bevezetett értékpapírjogi szabályozás hatókörét meghatározó szabály értelmében értékpapírnak csak olyan okirat vagy – jogszabályban megjelölt – más módon rögzített, nyilvántartott és továbbított adat tekinthető, amely jogszabályban meghatározott kellékekkel rendelkezik, és kiállítását (kibocsátását), illetve ebben a formában történő megjelenítését jogszabály lehetővé teszi.¹⁰ Ebből az következik, hogy annak meghatározását, vajon valamilyen okiratot vagy – a külön jogszabály szerint értékpapír létrehozására alkalmas – elektronikus jelsorozatot értékpapírnak tekinthetünk-e, nem jogszabályban normatív módon meghatározott fogalmi elemeknek való megfelelés, hanem egyedi jogszabályi rendelkezés döntötte el. Ezért bármely olyan normának, amely esetleg igényt tarthatott volna az értékpapír definíciós szabályának funkciójára, jelentősége vész, hiszen akármit mondana is ez a szabály, súlytalaná válik az előbb idézett rendelkezés mellett, amely az értékpapírrá minősítéshez jogszabályi rendelkezést kívánt meg. A teljesség kedvéért megjegyezhetjük, hogy nem is volt a régi Ptk.-ban olyan értékpapírjogi rendelkezés, amely az értékpapír fogalmát klasszikus módon meghatározó normaként tűnt volna fel.¹¹ Legfeljebb

⁹ *Magyarország Magánjogi Törvénykönyve*. Közzéteszi a M. Kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, 1928. 1708. §. „Ha valaki írásban akként kötelezi magát valamely szolgáltatásra, hogy azt az okirat bármely bemutatója követelhesse tőle (bemutatóra szóló papír), vagy akként, hogy ő a megnevezett személy részére kötelezett szolgáltatást az okirat bármely bemutatója kezéhez joghatályosan teljesítse (igazoló papír), az ebből eredő jogviszonyokra a kereskedelmi jog szabályait kell alkalmazni akkor is, ha az okirat különben nem esnék e szabályok alá.” Megjegyzendő, hogy 1928-ban sem voltak olyan kereskedelmi jogi szabályok, amelyek általánosságban rendezték volna az értékpapírokkal kapcsolatos jogviszonyokat.

¹⁰ Régi Ptk. 338/A. § (2) bekezdés, 1996. évi CXI. törvény 235. § (1) bekezdésével megállapított szövege.

¹¹ Ez alatt a logika elemi szabályainak megfelelő, Arisztotelészig visszavezethető definíciót értek, amely a következő alapkövetelmények szerint állna föl: „A meghatározás (definitio). A meghatá-

olyan szabályokat lehet említeni, amelyek felhasználhatóak egy elméleti fogalom megalkotásához,¹² de teljes definícióként sem formailag, sem tartalmilag nem kezelhetőek.

A tételes jogban a polgári jogon kívül is megjelennek definíciónak tűnő fogalommeghatározások, ezek azonban vagy pusztán utaló normák, saját tartalom nélkül, vagy saját használatra szánt, logikailag hibás definíciós torzszülöttek. Az elsöre lehet példa a Tpt. korábban már idézett értékpapír-definíciója,¹³ amely csupán arra utal, hogy a kibocsátás helyének joga szerint értékpapírnak minősülő pénzügyi eszközöket kell a tőkepiaci szabályok szempontjából értékpapírnak tekinteni. Szemmel láthatóan ez a szabály nem törekszik arra, hogy saját fogalmi ismérveket határozzon meg, hanem hagyatkozik az értékpapír fogalmát egyébként meghatározó jogi szabályozásra. A másodikként említett kategóriába tartozó definíciók veszélyesebbek, mert azok hozzá kívánnak tenni valamit az értékpapír fogalmához, s egyáltalán nem biztos, hogy ezt a jogalkotástól elvárt minimális fogalmi és logikai pontossággal teszik. A személyi jövedelemadóról szóló törvény például így definiálja az értékpapírokat: „Értékpapír: minden olyan okirat, elektronikus jelsorozat, amely a kibocsátás helyének joga szerint értékpapírnak minősül, továbbá a közkereseti társaságban és a betéti társaságban fennálló részesedés, a korlátolt felelősségű társaság üzletrésze és a szövetkezeti részesedés.”¹⁴ Az még csak érthető lenne, hogy sajátos adójogi szabályozási szempontok szerint a felsorolt elemeket azonos módon kívánják kezelni. Az azonban minden nyelvi és logikai követelménynek ellentmond, ha úgy akarunk definiálni valamit, hogy a definíció alá tartozónak minősítjük magát a definiálandó fogalmat (ez ugyebár tautológia: „az értékpapír az értékpapír”), majd folytatva a felsorolást olyan elemeket igyekszünk besorolni a fogalom alá, amely elemek nyilvánvalóan

rozáson értjük egy fogalom tartalmának kifejtését, azaz jegyeinek teljes és rendezett elsorolását. Minthogy azonban egy fogalom összes jegyeinek elsorolása a legtöbb esetben lehetetlen, mindenestre igen hosszadalmas volna, megelégszünk egy fogalom meghatározásánál avval, ha ráutalunk a mi fogalmunk felett közvetlenül álló általánosabb fogalomra (a nemi fogalomra), mint ismeretes fogalomra és azután felsoroljuk azokat a jegyeket, amelyekben különbözik a mi fogalmunk az ugyanazon nemi fogalom alá tartozó egyéb fogalmaktól. Latinul e két részt, amelynek elő kell fordulnia minden meghatározásban, *genus proximum* (a legközelebbi nemi fogalom) és *differentia specifica* (faji különbségnek) nevezzük. Eszerint a definíciónak külső formája lesz egy főmondat, melyben az állítmányi kiegészítő lesz a nemi fogalom és egy jelzői mellékmondat, amely a faji különbséget tartalmazza.” SCHMIDT Márton: *Logika*. Második kiadás. Budapest, 1911. 13. o.

¹² Ilyen lehetne például a régi Ptk. 338/A. § (1) bekezdése: „A pénzkövetelésről szóló értékpapír kiállítója (kibocsátója) feltétlen és egyoldalú kötelezettséget vállal arra, hogy ő maga vagy az értékpapírban megnevezett más személy az értékpapír ellenében meghatározott pénzüsszeget szolgáltat az értékpapír jogosultjának.” Szóba jöhet továbbá ilyenként a régi Ptk. 338/B. § (1) bekezdése is: „Értékpapírban meghatározott követelést érvényesíteni, arról rendelkezni, azt megterhelni – ha törvény ettől eltérően nem rendelkezik – csak az értékpapír által, annak birtokában lehet.”

¹³ Tpt. 5. § (1) bekezdés 42. pont.

¹⁴ 1995. évi CXVII. törvény, a személyi jövedelemadóról szóló 3. § 34. pont.

és a definícióban is kifejezett módon nem felelnek meg a fogalomnak, hiszen ha megfelelnek, akkor már a definíció első eleme lefedné őket. Ez a definíció tehát értékpapírként definiál olyan elemeket is, amelyek saját állítása szerint sem értékpapírok, így önmagának mond ellent, ezért aligha vehető figyelembe valódi értékpapírszabályi definícióként.

Ha a jogalkotási feladat megoldásához külföldi jogszabályi mintákat kerestünk volna, az sem nyújtott volna nagy segítséget, mert a legtöbb jogrendszerből hiányzik az értékpapírok általános, normatív definíciója. Talán két kivételnek látszó esetet érdemes említeni. Az egyik az Amerikai Egyesült Államok, ahol a nagy gazdasági világválságot követő értékpapír- és tőzsdejogi szabályozás keretében (1933–34-ben) alkottak normát a *security* fogalmáról, amelyet szokásosan értékpapírként szoktunk magyarázni.¹⁵ Ezekből a definíciókból azonban világosan kitűnik, hogy a definiált fogalom jóval szélesebb koncepciót ölel fel, mint amit az általunk használt fogalom szerint értékpapírnak ismernénk el. Az amerikai szabályok alapján például a bírósági gyakorlatban *security*-nak minősült egy citrusültetvényben való tulajdoni hányad és az ahhoz kapcsolódó művelési és termékértékesítési vállalkozási szerződések, valamint az ebből származó nyereségben való részesedés joga.¹⁶ Ezt

¹⁵ A szóban forgó szabályozás a Securities Act of 1933. Sec. 2 (1) szerint: „The term ‘security’ means any note, stock, treasury stock, security future, security-based swap, bond, debenture, evidence of indebtedness, certificate of interest or participation in any profit-sharing agreement, collateral-trust certificate, preorganization certificate or subscription, transferable share, investment contract, voting-trust certificate, certificate of deposit for a security, fractional undivided interest in oil, gas, or other mineral rights, any put, call, straddle, option, or privilege on any security, certificate of deposit, or group or index of securities (including any interest therein or based on the value thereof), or any put, call, straddle, option, or privilege entered into on a national securities exchange relating to foreign currency, or, in general, any interest or instrument commonly known as a ‘security’, or any certificate of interest or participation in, temporary or interim certificate for, receipt for, guarantee of, or warrant or right to subscribe to or purchase, any of the foregoing.” Nagyon hasonlóan fogalmazott a Securities Exchange Act of 1934. Sec. 3 (10) bekezdése, amely szerint: „The term ‘security’ means any note, stock, treasury stock, security future, security-based swap, bond, debenture, certificate of interest or participation in any profit-sharing agreement or in any oil, gas, or other mineral royalty or lease, any collateral-trust certificate, preorganization certificate or subscription, transferable share, investment contract, voting-trust certificate, certificate of deposit for a security, any put, call, straddle, option, or privilege on any security, certificate of deposit, or group or index of securities (including any interest therein or based on the value thereof), or any put, call, straddle, option, or privilege entered into on a national securities exchange relating to foreign currency, or in general, any instrument commonly known as a ‘security’; or any certificate of interest or participation in, temporary or interim certificate for, receipt for, or warrant or right to subscribe to or purchase, any of the foregoing; but shall not include currency or any note, draft, bill of exchange, or banker’s acceptance which has a maturity at the time of issuance of not exceeding nine months, exclusive of days of grace, or any renewal thereof the maturity of which is likewise limited.”

¹⁶ *SEC v. W. J. Howey Co.* 328. U.S. 293/1946.

a mi fogalmaink szerint aligha sorolnánk így önmagában, mindenfajta okiratban való rögzítés nélkül az értékpapír fogalma alá.

A másik, hozzánk közelebb álló példa a svájci kötelmi jogi törvény lehet, amely 965. cikkében egy általános, normatív jellegű definícióval szolgál, mely szerint:

„Wertpapier ist jede Urkunde, mit der ein Recht derart verknüpft ist, dass es ohne die Urkunde weder geltend gemacht noch auf andere übertragen werden kann” (OR § 965). A definíciót követően a svájci törvény részletes általános szabályokat tartalmaz, sőt a váltó és a csekk részletszabályait is magában foglalja.

A fenti példa ellenére azt kell mondjuk, hogy a tartalmas normatív jogszabályi definíciók a nemzetközi porondon is meglehetősen ritkák.

Ilyen körülmények között különös figyelmet érdemel, hogy az értékpapírokkal kapcsolatos elméleti irodalom milyen definíciókat produkált a jelenlegi Ptk.-t megelőzően, hiszen ezeknek a definícióknak az alapján, vagy legalábbis az ezekből általánosítható jegyek felhasználásával lehet használható, normatív erővel rendelkező jogszabályi definíciót alkotni. Az irodalmi előzmények feltérképezése során nyilvánvalóvá vált, hogy az értékpapírok legalább két tudományág vizsgáldási tárgyaként jelennek meg, hiszen a közgazdaságtan legalább olyan figyelmet szentel nekik, mint a jogtudomány. Ezért az alábbiakban néhány jellemzőnek tűnő közgazdasági és jogi szempontú definíciós kísérleten keresztül igyekszem bemutatni azt, hogy milyen alapok álltak rendelkezésre az értékpapír-fogalom normatív, jogszabályi definíciójának megalkotásához.

3.2. A közgazdasági irodalom

Már a XIX. század végén is születtek olyan leírások, amelyek az értékpapírok fogalmi jegyeit próbálták megragadni a közgazdaságtudomány szemszögéből. Az 1898-ban megjelent *Közgazdasági Lexikon* „értékpapírok” címszava alatt a következő meghatározást találjuk: „Minden értékpapír valamely adóssági viszonyt és ezzel szemben követelési jogot fejez ki. Ehhez képest legtágabb értelemben értékpapírnak mondható minden okirat, amely valamely pénzösszeg felvételére vagy pénzértékben kifejezett követelés érvényesítésére, avagy végre közelebről megjelölt árumennyiség átvételére jogosít. Minden értékpapír tehát hitelező és adós közötti jogviszonyt állapít meg. E fogalommeghatározás azonban túlmegegy azon a körön, amelybe a közfelfogás az értékpapírokat foglalja. Mert a mondottak értelmében értékpapír volna a polgári jogviszonyból keletkező minden adóslevél is, ennél fogva az értékpapírok fogalma alá tulajdonképpen csakis azon említett tartalmú okiratokat lehet sorolni, amelyeknek jellemző sajátosságuk, hogy rendes kereskedelmi forgalom tárgyait képezik.”¹⁷

¹⁷ LENDVAY Sándor: Értékpapírok. Címszó a *Közgazdasági Lexikon* I. kötetében. Budapest, 1898. 601. o.

Egy 1910-ben született könyvben a szerző, Rudolf Hilferding az előzőnél jóval egyszerűbben kívánta definiálni az értékpapírokat, mondván: „értékpapírokon [...] egészen általánosan ’értékes papírokat’ értünk, amelyek pénzüsszegeket képviselnek”.¹⁸

Az 1930-ban megjelent *Közgazdasági Enciklopédia* szerint „az értékpapírok oly okiratok, amelyekben valamely vagyonjog (követelés) testesül meg, inkorporálódik (Savigny), és pedig oly módon, hogy e vagyonjog megléte, gyakorlása, az okirat fölötti rendelkezéstől függ. Az értékpapírok megjelenési formájukat tekintve vég-eredményben testi dolgok, amelyeknek gazdasági értékét az a jog adja, amely a különben értéktelen papírhoz kapcsolódik.”¹⁹

Ez a definíció hivatkozási alapul szolgált az értékpapírok és a magyarországi értékpapírpiac 1980-as évekbeli újjászületését kísérő közgazdasági irodalomnak is. Az ebben a folyamatban elsőként megjelenő és nagyobb jelentőségre szert tevő kötvényekről szóló könyvben a szerzők az értékpapírt úgy definiálják, hogy az „valamilyen vagyonnal kapcsolatos jogot megtestesítő forgalomképes okirat”.²⁰

Ez az egyszerűsített definíció szinte axiómává vált a 80-as évek hazai közgazdasági irodalmában. Ezt vette át – a *Közgazdasági Enciklopédiára* való hivatkozás mellett – Spilákné Kertész Márta,²¹ vagy mások akár hivatkozás nélkül is.²²

Egy másik munkában az értékpapír fogalmát az alábbiakban adják meg a szerzők: „Az értékpapír [...] olyan okirat, amely a bennefoglalt jogot, követelést mintegy megtestesíti. Az értékpapír birtokosa a gazdasági élet szokásrendje, illetve az egyes államok jogszabályai, vagy nemzetközi szerződések szerint bizonyos lehet, hogy vele szemben csak olyan kifogást lehet érvényesíteni, amely magából az értékpapírból kitűnik, ugyanakkor az értékpapír a jogosultságot oly mértékben magába olvasztja, hogy azt nem is lehet az értékpapír nélkül érvényesíteni, s a jogot átruházni is csak az értékpapír átruházása révén lehet.”²³

¹⁸ HILFERDING Rudolf: *A fináncctőke*. Budapest, 1959. 187. o.

¹⁹ PÖSCH Gyula: Értékpapírok. Címző a *Közgazdasági Enciklopédia* II. kötetében. Budapest, 1930. 162. o.

²⁰ BÁNFI Tamás – SÜLYOK-PAP Márta – SZÁSZ János: *A kötvény*. Budapest, 1986. 56. o.

²¹ SPILÁKNÉ KERTÉSZ Márta: *Magyarországi értékpapírok története 1945-ig, Tőzsdeelméleti tanulmányok*. 3. kötet. Budapest, 1989. 9. o.

²² BÁCSKAI Tamás – BÁNFI Tamás – JÁRAI Zsigmond – SÜLYOK-PAP Márta – SZÁSZ János: *Értékpapírok és értékpapírpiacok*. Budapest, 1989. 43. o.

²³ ADAMECZ Péter – Dr. KOMLÓS János: *Értékpapírok a gazdaságban*. Budapest, 1986. 8. o. A definíció tartalmával kapcsolatban kételyeket ébreszthet a szerzőknek az a megjegyzése, hogy „[...] a Budapest–Szolnok személyvonat kalauza, vagy a Corvin Mozi jegyszedő nénije minden bizonnyal több értékpapírt lát egy nap, mint a New York-i tőzsde legszorgalmasabb ügynöke. A vasúti jegy, s a mozijegy ugyanis értékpapír, csakúgy, mint a manapság sok milliárdos értékben gazdát cserélő kötvény [...]” i.m. 7. o.

Ahogy az értékpapírok egyre inkább a hétköznapiak részévé váltak, s ezért kutatásuk is egyre fontosabb lett, a közgazdasági megközelítések is finomodtak. A korábban említett szerzők közül például Spilákné Kertész Márta egy 1994-ben megjelent munkájában már összetettebb fogalom meghatározásra jut, mondván: „Az értékpapírok különleges dolgok, nem tekinthető sem csak árunak vagy ingóságnak, sem csak pusztán jogoknak, hanem mindkét oldal együttesének. Az értékpapír olyan okirat, amely úgy testesíti meg (inkorporálja) a benne körülírt jogot (pl. pénzkövetelésre, egyéb szolgáltatásra, üzletvitelbe való beleszólásra stb.), hogy az csak a papír által létezik. Tulajdonképpen egy igazolás, a benne körülírt jog érvényesítésének az eszköze. Az értékpapírt az különbözteti meg az egyéb okiratoktól, hogy az értékpapírban foglalt jog nem választható el a papírtól, ezt a jogot külön érvényesíteni nem lehet, csak magával az értékpapírral. Ebből következik, hogy az értékpapírban megtestesülő jogokat gyakorolni, illetve ezeket a jogokat átruházni csakis okmány átadásával, illetve átruházásával lehet.”²⁴

A közgazdasági megközelítések egy másik csoportja az értékpapírok gazdasági funkciójára helyezi a hangsúlyt a definíciós kísérletek során, s ez annak megállapításához vezet, hogy „az értékpapír [...] közgazdasági lényegét tekintve a különböző időpontbeli pénzek cseréjének eszköze (pl. ha értékpapírt vásárolunk, akkor jövőbeli pénzt vásárolunk meg jelenbeli pénzünkért)”²⁵

Lényegében ugyanezt a sajátosságot emeli ki egy másik definíció is, amely szerint „az értékpapírok (securities) olyan forgalomképes, adható-vehető pénzügyi aktívák, amelyek birtokosa a bennük foglalt vagyoni jogok érvényesítésével jövőbeni pénzhozamokhoz juthat”²⁶

3.3. A jogi irodalom

Bár az 1875. évi kereskedelmi törvény nem tartalmazott általános szabályozást az értékpapírokról,²⁷ mégis érdemes a jogi irodalom áttekintését a kereskedelmi jog rendszerezésének ezen időszakánál kezdeni.

A magyar magánjog rendszere című munkájában Wenzel Gusztáv az ingó vagyon címszó alatt említi az értékpapírokat, amelyek „alatt itt oly hitelpapírok értetnek,

²⁴ SPILÁKNÉ KERTÉSZ Márta: *Tőzsdeismeretek*. Budapest, 1994. 23. o.

²⁵ BAKA Istvánné – BÁNFI Tamás – SÜLYOK-PAP Márta (szerk.): *Pénzügytan. Nemzetgazdasági és vállalati pénzügyek* III. Budapest, 1994. 131. o.

²⁶ HORVÁTH Sándor: 15. fejezet: Aktíva-piacok, tényezőárak, jövedelem-megosztás. In KOPÁNYI Mihály (szerk.): *Mikroökonómia*. Budapest, 2004. 416. o.

²⁷ „Habár az értékpapírok a kereskedelmi forgalomban kiváló szerepet játszanak, mégis a Kereskedelmi Törvény sem azoknak fogalmát nem adja, sem az azokból eredő viszonyokat általában és kimerítően nem szabályozza.” NAGY Ferencz: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*. II. kötet. Budapest, 1901. 82–83. o.

melyek bizonyos értéket képviselnek, és mint ilyenek a közforgalom önálló tárgyát képezik. Ezen értelemben sajátos jogi természetűek, amelynek fogva mind az egyszerű kötelezvényektől és váltóktól, mind a papírpénztől lényegesen különböznek, s ingó dolgok minőségével bírnak”²⁸

Apáthy István meglehetősen tömörre sikerült definíciója szerint „értékpapírok azok az okiratok, melyek bizonyos pénzösszegre vagy bizonyos nemű dolgokra vonatkozó ígéretet tartalmaznak”²⁹

Tizenöt évvel később Nagy Ferencz így fogalmazott: „Értékpapírok alatt oly papírokat, okiratokat értünk, melyekben valamely követelés, illetve tartozás akképpen van megtestesítve (inkorporálva), hogy az elvileg csak a papírban és a papír által létezik. Minthogy pedig minden követelés bizonyos értékkel bír, akár pénzre, akár másnemű szolgáltatásra irányul, a megtestesítés folytán maga a papír is értékkel bírónak, értékesnek tekintetik: innen a kifejezés: »értékpapírok«.”³⁰

Ugyanebben az időszakban Magyary Géza úgy definiálta az értékpapírokat, hogy „azok az okiratok, melyek a követelés érvényesítésének és ennek következtében a reá vonatkozó egyéb rendelkezéseknek is feltételei, értékpapírok.”³¹

Kolosváry Bálint *A magyar magánjog tankönyvében* azt írta: „értékpapíroknak pedig azokat az okiratokat tartjuk, amelyek nemcsak azt a célt szolgálják, hogy valamely követelési jog létezését általuk bizonyítani lehessen, hanem azt a követelést, melyről szólnak, olyképp testesítik meg önmagukban, miszerint az a papíron kívül s attól függetlenül fenn nem áll és a papír birtoklása nélkül nem érvényesíthető.”³²

²⁸ WENZEL Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*. Második kötet. Budapest, 1874. 187. o. Ez a fogalom, amely kizárja az értékpapírok közül a váltót, aligha egyeztethető össze az értékpapírokról vallott hagyományos és mai felfogásunkkal.

²⁹ APÁTHY István: *Kereskedelmi jog*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 1886. 342. o.

³⁰ NAGY Ferencz: i.m. II. kötet, 84. o.

³¹ MAGYARY Géza: *Értékpapírok a Polgári Törvénykönyv tervezetében. Adalékok az okiratok tanához*. Budapest, 1902. (Kritikai tanulmányok a Polgári Törvénykönyv tervezetéről; VI. füzet.) 7–8. o.

³² KOLOSVÁRY Bálint: *A magyar magánjog tankönyve*. II. kötet. Budapest, 1911. 163. o. A szerző az itt idézett definícióját hosszabb idő után is fenntarthatónak látta. 1930-ban megjelent könyvében így fogalmaz: „értékpapírok alatt [...] azokat az okiratokat értjük, melyek nemcsak azt a célt szolgálják, hogy valamely követelési jog létezését bizonyítsák, hanem a kérdéses követelést olyképp testesítik meg önmagukban, miszerint az a papíron kívül s attól függetlenül fenn nem áll és a papír birtoklása nélkül nem érvényesíthető. Minden értékpapír fogalmilag tehát két elemet, egy kötelmit és egy dologit foglal magában. A kötelmi elem az, hogy a papírba foglalt fizetési ígéret a lekötelezettséget közvetlenül önmaga létesíti; – a dologi elem pedig az, hogy ez a kötelezettség a papírral, mint dologgal annyira szoros kapcsolatban van, miszerint vele áll és esik, nélküle és rajta kívül nem érvényesíthető. (Az okirat a joggal eggyé olvad, az okirat a követelést szimbolizálja, megtárgyasítja.)” KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog*. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 1930. 347–348. o.

Kuncz Ödön 1922-ben megjelent munkájában szintén az okirat és a benne foglalt jog közötti kapcsolat intenzitása alapján határozta meg az értékpapírok fogalmát. Szerinte „csakis azokat a rendelkező okiratokat lehet értékpapírnak minősíteni, amelyeknél a papír birtoka a jog érvényesítésének elengedhetetlen előfeltétele; tehát amelyeknél a jogosított a papír birtoka nélkül teljesítést nem követelhet, a jogot át nem ruházhatja (általában a joggal nem rendelkezhetik) és amelyeknél az adós csakis a papír kiadása ellenében köteles teljesíteni. Csakis ezek a tulajdonságok teszik az értékpapírt gazdasági céljának betöltésére alkalmassá és ezek a tulajdonságok [...] határolják el minden más okirattól”.³³

Néhány évvel később megjelent könyvében Almási Antal némileg más megközelítést választ, amikor az értékpapírok fogalmát az értékpapír ügyleti természetén keresztül kívánja definiálni. Meghatározása szerint „az értékpapír kiállítása egyoldalú, írásbeli alakszerűséget igénylő, közlésre szoruló jogügylet, amellyel az értékpapír okiratban megtestesülő kötelem létesül”.³⁴

Keresztes Gyula 1932-ben ismét csak az okirat és a benne foglalt jog kapcsolatából vezeti le az értékpapírok fogalmát. A szokásos felosztást követve szerinte is vannak tanúsító okiratok, rendelkező okiratok és végül „értékpapírok vagyis oly okiratok, melyekhez valamely jog akként kapcsolódik, hogy a jog átruházásához a papír átadása, a jog érvényesítéséhez a papír birtoka szükséges. Az értékpapírok fogalmi kellékei tehát a következők:

1. okirati jelleg, vagyis írásba foglalt akaratnyilvánítás;
2. valamely jog, (mely rendszerint követelés, de lehet dologi jog is);
3. az okiratban körülírt jognak az okirattal, értékpapírral való összekapcsolása oly módon, hogy az a jog csak az okirat birtokosa által gyakorolható és csak a papír átadása mellett ruházható át. Ez az összekapcsolás történhetik törvénnyel, vagy az okirat kiállítójának az okirat szövegében kifejezésre juttatott, esetleg vélelmezett akaratával.

Ez az utóbbi körülmény, valamely jognak az okirattal, a papírral való összekapcsolása adja meg a főkülönbséget közönséges okirat és értékpapír között”.³⁵

Megjelent a magyar irodalomban olyan álláspont is, amely a hagyományos, a papírba foglalt jog papír általi érvényesíthetőségére és átruházhatóságára alapozó fogalom kritikájaként határozta meg magát, azonban – megítélésem szerint – nem jutott el a jogi fogalomalkotáshoz szükséges meghatározáshoz. Az álláspont képviselője kritikai fejtegetéseit ugyanis azzal zárja, hogy „az értékpapírban ne keressünk

³³ KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi és váltójog vázlatja*. II. kötet. Budapest, 1922. 33. o.

³⁴ ALMÁSI Antal: *A kötelmi jog kézikönyve*. II. kötet. 2. kiadás. Budapest, 1929. 570. o.

³⁵ KERESZTES Gyula: *Magyar értékpapír jog*. Budapest, 1932. (Tébe Könyvtár 70.) 2–3. o. Az érdekesség kedvéért érdemes utalni arra, hogy a szerző lábjegyzetben megjegyzi: „általánosan elfogadott egységes meghatározása az értékpapíroknak nincsen. Ahány író, annyi definíció”. 7. sz. lábjegyzet, 2. o.

mást és ne lássunk mást, minthogy az értékpapír, vagyis vagyoni értékkel bíró okirat. Igaz, hogy értékrangját a benne okmányosított tartozás adja sajátos jogi szabályok alá helyezésével, miként a brilliansgyűrűnek értékét a platina vagy arany karikába való foglalással a drágakő. Azonban ahogyan a befoglalással válik a drágakő alkalmassá arra, hogy mint gyűrű vagy fülbevaló stb. ékszer gyanánt szerepeljen és viselhető legyen: úgy nem a tartozás magában, hanem sajátosan okiratba foglalva válik alkalmassá arra, hogy mint önálló érték, mint értékpapír a hiteligazdaságban új értéket jelentő szerephez jusson”.³⁶

A II. világháború utáni magyar jogirodalom eleinte nem bővelkedett az értékpapírokkal foglalkozó művekben, hiszen hosszabb ideig az értékpapíroknak a hazai gazdasági és politikai környezetben nem szántak szerepet. A közgazdasági irodalomban emlegetett, különböző időbeli pénzek cseréjét nem a piacon, nem piaci eszközökkel bonyolították le, s ezért kevésbé volt szükség értékpapírokra. Ahogy korábban utaltam rá, az ezen időszakban megszületett Polgári Törvénykönyv sem tartalmazta az értékpapírok általános anyagi jogi szabályait, a tételes jog sem serkentett tehát e témakör tanulmányozására.

Ennek ellenére az 1977-es Ptk.-novella után megjelent *Kötelmi jog* különös részi egyetemi jegyzet Világhy Miklós tollából tartalmazott egy értékpapírral foglalkozó fejezetet, amelyben a szerző az értékpapírok fogalmát akként határozta meg, hogy „az értékpapír olyan okirat, amely a benne tanúsított alanyi jogot úgy testesíti meg, hogy azt a papír nélkül sem átruházni, sem érvényesíteni, sem bizonyítani nem lehet.”³⁷

Az általános anyagi értékpapírrajog szabályozás megjelenése a Ptk.-ban serkentette az értékpapírokra vonatkozó elméleti gondolkodást is. A Ptk.-ba újonnan bekevert szabályozás kommentárjában jelent meg az a definíció, miszerint „az értékpapír valójában nem más, mint írásban tett fizetési ígéret, amelynek alapján forgalomképes jog jön létre”.³⁸ E megállapításon túl természetesen a szerző a tételes szabályok felhasználásával is igyekezett megvilágítani az értékpapírok fogalmát. A legtöbb kommentár egyébként nem is lép túl a tételes szabályok magyarázatán, így önálló fogalomalkotásra sem vállalkoznak.

Dobi Katalin, Hardy Ilona és Hubert Mária könyvükben az okirat és a benne foglalt jog kapcsolatából kiindulva jutottak el oda, hogy „lehetséges az alanyi jog és az okirat viszonyának olyan esete is, amelyben az okirat az alanyi jogot nemcsak bizonyítja (deklaratív okirat), nemcsak érvényességi feltétele az alanyi jog keletkezésének

³⁶ MENYHÁRT Gáspár: Adalékok az értékpapír fogalmához. In *Polner Ödön-émlékkönyv. Dolgozatok Polner Ödön születésének 70. évfordulójára*. II. kötet. Szeged, 1935. 72. o.

³⁷ EÖRSI Gyula – KEMENES Béla – SÁRÁNDI Imre – VILÁGHY Miklós: *Kötelmi jog. Különös rész (egyes szerződésfajták), egységes jegyzet az Állam- és Jogtudományi Karok számára*. Budapest 1979. 237. o.

³⁸ ZOLTÁN Ödön: A Ptk. 338/A. §-ához fűzött magyarázat. In GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. I. kötet. Budapest, 1992. 829. o.

(érvényességi okirat), hanem az okirat az alanyi jogot mintegy megtestesíti (inkorporálja) úgy, hogy nélküle az alanyi jogot sem érvényesíteni, sem bizonyítani nem lehet. Az okirat és az alanyi jog ilyen jellegű összefüggésekor értékpapírról van szó. Az értékpapír olyan okirat, amely a benne tanúsított alanyi jogot úgy testesíti meg, hogy azt a papír nélkül sem átruházni, sem érvényesíteni, sem bizonyítani nem lehet”.³⁹

A modern elméleti értékpapírrégi irodalom első monografikus igényrel született művében a szerző, Szécsényi László óvatosan bánik a definícióalkotással. A kellő körültekintéssel, aprólékosan tárgyalt kérdés kapcsán leszűrhető álláspontja végül is az, hogy „[...] az értékpapírok olyan okiratok, melyek egy jogot különleges módon testesítnek meg, hogy a jog és az okirat között sajátosan szoros kapcsolat jön létre”.⁴⁰ E kapcsolat lényegét tágabb értelemben abban ragadja meg, hogy „[...] a megtestesített jog érvényesítéséhez az okirat birtoklása szükséges”.⁴¹

Egy 2002-ben megjelent egyetemi jegyzetben a szerző az értékpapírokat a következőképpen definiálja: „Az értékpapír olyan okirat, amely a benne tanúsított alanyi jogot úgy testesíti meg, hogy azt a papír nélkül sem átruházni, sem érvényesíteni, sem bizonyítani nem lehet.”⁴²

Az új Ptk.-hoz kapcsolódó kommentárirodalomból idézhetjük Petrik Bélát, aki a jogszabály eredeti szövegéből kiindulva az értékpapírok fogalm meghatározásához formai és tartalmi elemeket használ fel.

„Formai követelmények:

- a) az értékpapírt írásban nem elektronikus formában állítják ki, vagy
- b) elektronikus formában rögzítik és értékpapírszámlán tartják nyilván [...];

Tartalmi követelmények:

- c) az okiratot valamely polgári jogi jogviszony kötelezettje egyoldalú nyilatkozatként állítja ki, kötelezettségét egyoldalúan vállalja;
- d) az okirat vagy az elektronikus úton rögzített nyilatkozat tartalmazza annak a jognak a leírását, illetve annak a szolgáltatásnak a meghatározását, amelynek gyakorlását az értékpapír kibocsátója lehetővé teszi, illetőleg, amelynek teljesítésére az értékpapír kötelezettje kötelezettséget vállal;

³⁹ DOBI Katalin – HARDY Ilona – HUBERT Mária: *Értékpapírrégi, értékpapírpia*c. Budapest, 1994. 10. o. Nehéz nem észrevenni az idézet utolsó mondatának szó szerinti azonosságát Világhy Miklós fentebb idézett definíciójával.

⁴⁰ SZÉCSÉNYI László: *Értékpapírrégi*. Budapest–Pécs, 1999. 32. o.

⁴¹ SZÉCSÉNYI László: i.m. 37. o. A szerző ugyanakkor leír egy szűkebb fogalmat is, amely „[...] abban látja az értékpapír lényegét, hogy a megtestesített jog átruházása az okirattal való rendelkezés útján történik. Ebben az esetben a jogátruházás módja az értékpapír minősítő jegye. Értékpapírok e felfogás szerint tehát csak azok a jogot megtestesítő okiratok, melyeknél a jog dologi jogi szabályok útján kerül átruházásra. A szűkebb értékpapír-fogalom így csak a bemutatóra és rendeletre szóló papírokat fogja át, míg a rektapapírokat nem, [...]” SZÉCSÉNYI: i.m. 37–38. o.

⁴² HARSÁNYI Gyöngyi: *Értékpapírok és ügyletek a magyar tőkepiacon*. Miskolc, 2002. 10. o. Itt is feltűnik a Világhy Miklós által adott definícióval való azonosság.

e) az okiratban rögzített kötelezettség kötelezettje azt vállalja, hogy az okirat vagy az értékpapírszámla által jogosultként igazolt személynek fogja teljesíteni kötelezettségét.”⁴³

4. A Ptk. definíciói

A Ptk. eredeti szövegében az értékpapírok definícióját a következőképpen fogalmazta meg:

„Ha valaki írásban, nem elektronikus formában vagy elektronikus formában rögzített és értékpapírszámlán nyilvántartott (dematerializált) módon egyoldalúan kötelezettséget vállal arra, hogy ő maga vagy a nyilatkozatában megjelölt más személy a nyilatkozatban rögzített jog gyakorlását a nyilatkozatban meghatározott feltételek szerint az okirat vagy az értékpapírszámla által jogosultként igazolt személy részére biztosítja, vagy az okiratban, illetve az elektronikus úton rögzített nyilatkozat szerinti szolgáltatást az okirat vagy az értékpapírszámla által jogosultként igazolt személy részére teljesíti, az okirat, illetve a nyilatkozatot rögzítő elektronikus jelsorozat értékpapírnak minősül.”⁴⁴

Az eredeti szöveget a jogalkotó 2017. január 1-jei hatállyal lecserélte. Az új definíció a következőképpen szól: „Az értékpapír olyan egyoldalú jognyilatkozat, amely papíralapú okiratként vagy jogszabályban megjelölt más módon létrehozott, rögzített, nyilvántartott és továbbított adatösszességként (dematerializált értékpapírként) a benne foglalt jogot úgy testesíti meg, hogy azt a jogot gyakorolni, arról rendelkezni csak az értékpapír által, annak birtokában lehet.”⁴⁵

Az előző részben áttekintett előzmények alapján megítélésem szerint egyértelműen megállapítható, hogy a közgazdaságtudománynak az értékpapírok gazdasági funkciójára alapított fogalom meghatározásai normatív definícióalkotásra aligha alkalmasak, hiszen olyan ismérvekkel, hogy az értékpapírok a forgalomban megjelenítenek jogokat, vagy az értékpapírok különböző időbeli pénzek cseréjét bonyolítják le, nem lehet az értékpapírokat minden más jelenségtől egyértelműen és határozottan elkülöníteni. Egy egyszerű kölcsönszerződés is időben eltérő pénzmozgást bonyolít le: a ma kölcsönadott pénzt a jövőben fogja visszakapni a hitelező, tehát a kölcsön nyújtásával egy jövőbeni pénzmozgásra való jogot alapoz meg, mégsem tekinthetjük

⁴³ PETRIK Béla: A Ptk. 6:565. §-ához fűzött magyarázat. In WELLMANN György (szerk.): *Polgári Jog. Kötelmi jog. Az új Ptk. magyarázata* V/VI. kötet. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 2014. 563. o.

⁴⁴ A Ptk. 6:565. § (1) bekezdésének 2014. március 15-től 2016. december 31-ig hatályos szövege.

⁴⁵ A Ptk. 6:565. § (1) bekezdésének a 2016. évi LXXVII. törvény 22. §-ával megállapított, 2017. január 1-től hatályos szövege.

értékpapírnak az írásba foglalt szerződést. Nem csoda tehát, ha a Ptk.-beli definíciók ezekre a gazdasági funkciókra nem utalnak, miközben természetesen a szabályozott intézmény gazdasági jelentősége termékeny gazdaságtudományi kutatások tárgya lehet. Ebből a szempontból az értékpapírok fogalmának szabályozása nem különbözik más polgári jogi intézményektől: a szerződések fogalmát sem azok gazdasági szerepén keresztül ragadja meg a jogi szabályozás.

A közgazdasági jellegű definíciók közül is több, a jogi definícióknak pedig majd mindegyike fogalmi elemként kezelte azt, hogy az értékpapír okirat vagy – a modern idők fejleményeinek megfelelően – elektronikus jel. Az értékpapír lényegét adja ugyanis, hogy az értékpapírban megjelenő, s egyébként fizikai léttel nem bíró jogszultságokat, követeléseket valamilyen fizikai formában rögzítünk, megjelenítünk azzal a céllal, hogy ezen a rögzített formán keresztül könnyebben, biztonságosabban lehessen lebonyolítani a rögzített jogszultságok forgalmát. Abban tehát közmegegyezés mutatkozott az értékpapír-definíciók körében, hogy az értékpapírok fogalmának genus proximuma az a megjelenési forma, amelyben valamely forgalom tárgyául szánt jogot vagy követelést megjelenítünk. Ebben egyébként a vizsgált két jogszabályi definíció lényegében megegyezik egymással: mindkettő okiratként, illetve elektronikus jelsorozatként határozza meg az értékpapírokat.

Ez azonban nyilván nem elegendő a fogalom meghatározásához, hiszen az okiratok vagy elektronikus jelek is jóval tágabb kört ölelnek fel, mint amit az értékpapírok értelmezési tartományaként kívánunk meghatározni. Vannak olyan megjegyzések a jogirodalomban, amelyek arra utalnak, hogy az értékpapírok valamilyen külső, formai jegyben különböznek minden más okirattól, s ha ez így van, akkor nyilván e formai különbséggel meghatározható az értékpapír fogalma. Spilákné Kertész Márta szerint: „Az értékpapír, mint okirat, külsőleg is eltér más (magán- vagy köz-) okirattól, mert az értékpapírnak e különleges jellegét magából az okiratból fel lehet és fel kell ismerni.”⁴⁶ Ugyanez a gondolat megjelenik Dobi Katalin, Hardy Ilona és Hubert Mária már idézett könyvében is: „Az értékpapír, mint okirat külsőleg is eltér mind a magánokirattól, mind pedig a közokirattól, mert az értékpapírnak ezt a jellegét magából az okiratból fel kell és fel lehet ismerni.”⁴⁷ Visszaköszön ez a nézet egy későbbi műben is: „Az értékpapír, mint okirat külsőleg eltér a közönséges, akár magán-, akár közokirattól, mert az értékpapírnak ezt a jellegét magából az okiratból fel lehet ismerni.”⁴⁸

Azt gondolom, hogy az értékpapírokat külső jegyek nem különböztetik meg egyéb okiratoktól. Nincs olyan külső, csak az értékpapírokra jellemző formai jegy, amelynek

⁴⁶ SPILÁKNÉ KERTÉSZ Márta: *Tőzsdeismeretek*. Budapest, 1994. 23. o.

⁴⁷ DOBI Katalin – HARDY Ilona – HUBERT Mária: i.m. 10. o. Az előző idézettel való hasonlóság szembevetendő, mivel azonban a két mű ugyanabban az évben jelent meg, az elsőbbség nem megállapítható.

⁴⁸ HARSÁNYI Gyöngyi: i.m. 10–11. o.

alapján ránézésre, a külső megjelenés alapján meg lehetne határozni, hogy értékpapírral van-e dolgunk vagy sem. Kétségtelen, hogy a sorozatban kibocsátott értékpapírok előállítására vonatkozóan léteznek olyan (főként a biztonságot szolgáló) előírások,⁴⁹ amelyek kölcsönözhetnek sajátos külsőt a nyomtatott értékpapíroknak, de semmi nem tiltja, hogy ugyanolyan formaságokkal állítsanak elő nem értékpapírnak számító másfajta írásbeli nyilatkozatot. Ráadásul vannak olyan értékpapírok, amelyek nem esnek az előállításra vonatkozó jogszabály hatálya alá, mert például váltót akár milyen formában – akár kézzel írva is – létre lehet hozni, s egy ilyen kézírásos nyilatkozatot formai jegyek alapján aligha lehet megkülönböztetni bármely más okirattól.

Kicsit más a helyzet a dematerializált értékpapírokkal, amelyek értékpapírszámlákon nyilvántartott formában jönnek létre, s esetükben a tétel valószínűleg meg is fordítható: az értékpapírszámlákon nyilvántartott egységek csak értékpapírok lehetnek. Ugyanakkor kétségtelen, hogy számítógépes számlákon nem csak dematerializált értékpapírok tarthatók nyilván.

A fentiek alapján helyeselhető az, hogy a jogszabályi definíciók nem valamiféle külső jegy alapján kívánják megállapítani az értékpapírok differentia specificáját, hanem a tartalom szerint. Megegyezik a két definíció szerkezete abban, hogy az értékpapírt a kibocsátójának egyoldalú nyilatkozatát magába foglaló okiratként, illetve jelként fogják fel. Ez azonban nyilván nem elegendő megkülönböztető jegy, hiszen akár az okirat fogalmába is beleérthető, hogy az valamilyen nyilatkozatot tartalmaz. Másrészt bizonyosak lehetünk abban, hogy nem minden írásba foglalt egyoldalú jognyilatkozat minősül értékpapírnak.

Tehát az okiratban vagy elektronikus jel formájában rögzített nyilatkozat valamilyen sajátosságában kell keresni a megoldást. Ezen a ponton pedig a két idézett definíció világosan különbözik egymástól. Az első, eredeti megfogalmazás a nyilatkozat tartalma alapján határozta meg az értékpapírokat, míg a jelenleg hatályos változat a nyilatkozathoz kapcsolódó joghatáson keresztül. Hiszen az, hogy egy okiratba foglalt jog csak az okirat birtokában, az okirat által gyakorolható vagy ruházható át, nem természettől adott, belső sajátossága a jognak, hanem olyan joghatás, amit jogi szabályoknak kell létrehozniuk. A jogi szabályozás pedig ilyen hatást az értékpapíroknak kíván biztosítani. Ahhoz viszont, hogy ezt a hatást a megfelelő okiratokhoz (elektronikus jelekhez) kapcsolja a jog, meg kell határozni, hogy milyen jelenségeket kíván értékpapírként felruházni az említett sajátosságokkal. Ezt a meghatározást pedig nem kötheti a biztosítani kívánt hatáshoz, hiszen ilyen megközelítés mellett önmagába visszatérő, s így kezelhetetlen definíció keletkezik.

Megítélésem szerint ezért a két előttünk álló jogszabályi megoldás közül az első, az eredeti változat logikailag helytálló, s képes a normatív definíció funkcióját betölteni, a második pedig nem.

⁴⁹ Lásd 98/1995. (VIII. 24.) Korm. rendelet az egyes értékpapírok előállításának, kezelésének és fizikai megsemmisítésének biztonsági szabályairól.

Az első definíció alapján egy értékpapírt a megfelelő formában rögzített nyilatkozat tartalma szerint lehetett minősíteni értékpapírnak, vagy megállapítani, hogy az nem értékpapír. Ehhez a rögzített nyilatkozat tartalmát kellett összevetni a jogszabályi definícióban meghatározott követelményekkel. Ez a feladat pedig a kérdéses okiratban vagy elektronikus jel formájában rögzített nyilatkozat alapján elvégezhető volt. A minősítés eredményének megfelelően a norma szerint vagy alkalmaztuk az adott instrumentumra az értékpapírok szabályait, vagy nem. Ha a definíció szerint értékpapírral volt dolgunk, akkor minden olyan rendelkezés, amely a Ptk.-ban az értékpapírokra vonatkozott, alkalmazandó volt az értékpapírként minősített okira-ra vagy elektronikus jelre. E szabályok között szerepelt az is, hogy az értékpapírban rögzített jog gyakorlása vagy követelés érvényesítése, továbbá a jog vagy követelés bizonyítása, illetve átruházása kizárólag az értékpapír által lehetséges.⁵⁰ Vagyis ez a szabály akkor és csak akkor érvényesült, ha a vizsgált eszköz értékpapírnak minősült. A szabály tehát az értékpapír minőség következményét határozta meg.

Az új szabályozás most ezt a szabályt fogalmi ismérvként kezeli. Csakhogy az a körülmény, hogy a papírban vagy elektronikus jelként rögzített jogot, követelést csak a papír által lehet-e gyakorolni, magából a papírból, annak tartalmából nem feltétlenül derül ki. Az értékpapíroknak ez a sajátossága ugyanis – ahogy korábban már utaltam rá – nem természeti törvényszerűség, nem önmagától értetődő belső minőség, hanem jogszabályi rendelkezéssel megteremtett sajátosságuk. A jogszabálynak kell tehát rendelkeznie arról, hogy az értékpapírok rendelkeznek azzal a sajátossággal, hogy a bennük foglalt jogot csak a papír által, a papír birtokában lehet gyakorolni. De ahhoz, hogy ez a rendelkezés működőképes norma legyen, definiálni kell, hogy mit értünk értékpapíron, vagyis azon a jelenségen, amihez ezt a sajátosságot kívánjuk rendelni. Ha a fogalmat ezzel a sajátossággal kívánjuk meghatározni, akkor logikai hibát vétünk. Általánosságban is leszögezhetjük, hogy a jogalkotás során egy definiálandó jogi fogalmat nem lehet az ezen fogalomhoz a jogszabály által fűzött joghatással definiálni, mert éppen a definíción múlik, hogy ez a joghatás érvényesül-e, vagy sem, tehát a definiálandó fogalmat saját magával kellene meghatározni.

Az értékpapírok hatályos szabályát nézve a definíció logikai hibája a speciális jogszabályok által nevesített és szabályozott értékpapírfajták esetében talán a mögöttük meghúzódó jogi normák alapján orvosolható, mert esetleg a mögöttes szabályokból levezethető az okirat és a benne foglalt jog közötti, a definícióban megkövetelt kapcsolat, de a definíciónak éppen ott lenne a legnagyobb szerepe, ahol ilyen sajátos jogszabályok nincsenek. Ezért a jelenlegi definíció mindenképpen zavarokat fog okozni. Ha elképzelünk egy olyan okiratot, amely nem felel meg egyetlen nevesített értékpapírfajta jogszabályban meghatározott kritériumainak sem, de valamilyen jogosultságot vagy követelést rögzít, akkor milyen alapon tudjuk megállapítani, hogy

⁵⁰ A Ptk. eredeti 6:565. § (3) bekezdése.

a kérdéses okirat értékpapír-e? A definíció szerint azt kellene vizsgálnunk, hogy vajon a rögzített jog gyakorolható-e az okirat nélkül. Ez azonban az okirattól magától nem fog kiderülni. Önmagában az, hogy esetleg az okiratban rögzített nyilatkozat ilyen tartalmú kikötést fogalmaz meg, nem lesz elegendő, hiszen hiányzik az a logikai láncszem, amely szerint a jog elismeri a nyilatkozó fél ilyen akaratát, s ebből az akaratból következne is az, hogy a jog a papírban rögzített jog gyakorlását és átruházását csak a papír által ismeri el. Ilyen szabályt ugyanis – ha van a jogrendszerben – az értékpapírokra vonatkoztatva írhat elő jogszabály, de az a norma csak azokra a jelenségekre vonatkozik, amelyek definíciószerűen értékpapírnak minősülnek.

Végül tisztázandó lehet még egy felvetés. Az általam hibásnak vélt definíció ugyanis lényegében megegyezik a jogi irodalomban szinte egyeduralkodó állásponttal. Vajon hibásan gondolkodott volna minden szerző? Azt gondolom, hogy erről nincsen szó. A definícióknak különböző funkciói lehetnek, s a definíciók e funkcióknak megfelelően eltérhetnek egymástól. Kauser Lipót kifejtette, hogy különbség van a fogalommeghatározó és a fogalommegállapító definíciók között. „Ott, ahol a saját hatalmunkban áll valamely fogalom tartalmának és terjedelme határainak megszá-bása, mint a matematikában, a jog- és államtudományokban és a rendszeres filozófia egyes ágaiban és általában a rendszeres szellemi tudományokban, a definitio a szónak szűkebb értelmében vett *fogalommeghatározást* jelent, ellenben ott, ahol tőlünk nem függő adottságokon mulik valamely fogalom tartalma és terjedelmének határa, mint a természettudományokban, ott a definitio voltaképpen *fogalommegállapítást* jelent. A jogban előforduló definitiok nagyrészt és bizonyos, alább még érintendő határok között a szónak szűkebb értelmében vett fogalommeghatározások, a törvényhozó akaratától és elhatározásától függő fogalomconstructiok, [...]”⁵¹

A jogalkotónak éppen jogalkotási hatalmánál fogva (és persze e hatalom korlátai között) lehetősége van arra, hogy a jogszabályokban használt fogalmakat tetszése szerint definiálja. A jogszabály által definiált fogalmak éppen a jogszabályi definíció által alakulnak ki. Ezzel szemben a jogtudomány nem képes alakítani a jogi fogalmakat, legfeljebb értelmezési lehetőségek kidolgozásával próbálhatja meg a jogszabályi definíció kereteit megmozdítani. Ennek megfelelően a jogtudomány fogalommegállapító definíciókkal is dolgozhat. Megítélésem szerint pontosan ez történik akkor, amikor a jogtudomány egy jogi fogalmat a hozzá fűzött joghatáson keresztül ír le, azaz definiál. Ha ugyanis ez a joghatás kizárólagosan a definiálandó fogalom sajátossága, akkor leíró célzattal a joghatásra utalás alkalmas lehet definíciós célra. Ugyanez a módszer azonban a jogszabályban, normatív funkció betöltésére alkalmatlan.

⁵¹ KAUSER Lipót: i.m. 25. o., kiemelés az eredetiben.

5. Következtetések, megoldás

A fentieket összegezve, álláspontom szerint a hatályos Ptk.-ban nincs az értékpapíroknak olyan definíciója, fogalom meghatározása, amely szabályozási, normatív céllal, a logika szabályai szerint képes lenne elkülöníteni az értékpapírnak minősülő jelenségeket.

Abból persze, hogy az értékpapír hatályos jogszabályi definíciója nem alkalmas funkciója betöltésére, még nem következik az, hogy a teljes szabályozás szükségszerűen működésképtelenné válik. A definíció alkalmatlanságával keletkező űrt talán az a rendelkezés fogja kitölteni, amelynek eredeti szerepe csupán annyi lett volna, hogy garanciális okokból meghatározza azokat a minimális tartalmi kellékeket, amelyeket egy olyan okiratnak tartalmaznia kell az értékpapírként való elismeréshez, amely nem felel meg egyetlen speciális értékpapírfajta speciális jogszabály szerinti követelményeinek sem. Ha a Ptk. 6:565. § (3) bekezdésének nyelvi esetlenségétől és az ebből eredő, szigorú értelmezés alapján következő értelmetlenségétől eltekintünk,⁵² akkor juthatunk arra a következtetésre, hogy egy adott értékpapírfajtára vonatkozó szabályok szerinti vagy az itt hivatkozott rendelkezésnek megfelelő tartalmú okiratok (elektronikus jelek) minősülnek értékpapírnak, s azokra vonatkoztatjuk a 6:565. § (1) bekezdését, vagyis úgy értelmezzük az eredetileg definíciónak szánt rendelkezést, mint amely az értékpapírnak minősülő eszközökre írja elő azt, hogy a bennük foglalt jogokat csak a papír által lehet gyakorolni vagy átruházni. Azt világosan kell látni azonban, hogy ez az értelmezési javaslat eltér a törvény eredeti szövegétől. Ezt az eltérést azonban a definíció alkalmatlansága miatt gondolom megengedhetőnek, sőt szükségszerűnek.

⁵² A hivatkozott törvényhely az alábbi bevezető szöveggel indít egy felsorolást: „(3) Ha az adott értékpapírfajta kötelező tartalmi elemeit más jogszabály nem határozza meg, az csak akkor minősül értékpapírnak, ha azon a kibocsátója legalább az alábbiakat feltünteti: [...]” A szöveggel több probléma is van. Ha tudniillik jogszabály nem határozza meg a tartalmi elemeket, akkor mitől lesz ez egy értékpapírfajta? Mit jelent ez esetben „az adott értékpapírfajta”? A norma rendelkezése szerint „az csak akkor minősül értékpapírnak”. A vonatkozó névmás, ha komolyan vesszük a szabályt, akkor az első tagmondat alanyára, azaz az értékpapírfajtára vonatkozna. Tehát egy értékpapírfajta csak akkor minősül értékpapírnak, ha bizonyos feltételek teljesülnek. Már az is kérdéses, hogy egy értékpapírfajta hogyan lesz egy értékpapír, de az sem világos, hogy ha nem teljesülnek a feltételek, akkor mitől értékpapírfajta az, amivel a norma foglalkozik. Végül a feltételek meghatározása sem világos, mert amikor azt mondja a szabály, hogy azon a kibocsátónak fel kell tüntetni bizonyos dolgokat, akkor a vonatkozó névmás megint csak az értékpapírfajtára vonatkozik, ami meglehetősen képtelenség. Helyesen itt nem egy értékpapírfajtról kellene rendelkeznie a jogszabálynak, hanem egy okiratról (esetleg elektronikus jelről). Annak ugyanis van értelme, hogy ha egy okirat (és nem egy értékpapírfajta) nem felel meg egyetlen szabályozott értékpapírfajta követelményeinek sem, akkor az okirat (és nem az értékpapírfajta) csak abban az esetben minősülhet értékpapírnak (és nem értékpapírfajtának), ha az okiraton (és nem az értékpapírfajtán) feltüntetik a szükségesnek vélt kellékeket.

Koltay Krisztina

(ügyvéd, Magyar Reprógráfiai Szövetség)

Rendhagyó köszöntő, avagy visszaemlékezés az ezredfordulót megelőző évekre

E sorok írójának nagy szerencséjére lehetősége volt az ünnepelttel a múlt század utolsó évtizedében az Artisjusban együtt dolgoznia. Abban az időszakban, amikor a társadalmi-gazdasági átalakulás a szerzői jogban és az Artisjus szervezetében is az addigiaknál mélyebb változásokat eredményezett.

Különös köszöntő ez az írás, mert egy életpályát tekintve rövid, de kitüntetett időszak személyes emlékein alapul, s az ünnepelt sokoldalú, oktatói, tudományos és ügyvédi munkásságának csak egy, de nem jelentéktelen területéről, vezetői, emberi minőségéről próbál vázlatos képet adni.

Faludi Gábort 1992 kora őszén ismertem meg. Az Artisjus még a Vörösmarty téren az azóta az előző rendszerrel együtt eltüntetett Kultúrpalotában, közkeletűen ORI-székházként emlegetett épületben működött. Akkori főnökünk, dr. Gyertyánfy Péter jelentette be a Jogi Osztály jogászainak, hogy az osztálynak új közvetlen vezetője lesz, dr. Faludi Gábor. Gyorsan elterjedt, hogy Gábor fiatal, jóképű és nagy tudású, az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének népszerű oktatója. Emlékszem, ahogy a hivatal folyosóin kíváncsi beszélgetések közepette, kollégák azt találgatták, milyen lesz vele együtt dolgozni, választását vajon mi motiválhatta. Az Artisjus szervezeti felépítésében a Jogi Osztály vezetőjének stratégiaileg kiemelt szerepe volt, így az új és kívülről érkező vezető személye nemcsak a jogászokat, hanem más osztályok dolgozóit is élénken foglalkoztatta.

A Gábor érkezését megelőző időszak a Hivatal életében duplán izgalmas volt. A szervezeti változásokkal, dr. Boytha György főigazgató távozásával, dr. Gyertyánfy Péter kinevezésével egybeesett a Hivatal költöztetése. Gábor részt vett az új épület bejárásán, emlékeim szerint az ott tapasztaltakat nagy vidámság közepette osztotta meg velünk. A közös munkát már az új, jelenlegi épületben kezdtük meg.

Hamar kiderült, hogy Gábor a szerzői jog akkor még általa kevésbé ismert szabályozási részleteiben, a közös jogkezelés gyakorlatában akart elmélyülni. Ezt el is mondta nekünk, sőt közvetlenségét, emberi és főnöki nagyvonalúságát bizonyítandó meg is kért bennünket, hogy kezdetben nézzük meg a kimenő írásait. Ne feledjük, 1992-ben még a régi Szjt. (1986. évi III. törvény), annak végrehajtási rendelete és az egyes műfajták felhasználási szerződéseit szabályozó miniszteri rendeletek sokasága volt hatályban. A rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági változások a szerzői

jogi jogviszonyokat sem hagyták érintetlenül, a magántulajdonra épülő gazdasági viszonyok a szerzői jogba is begyűrűztek.

Megjelentek a szerzői részvétellel alapított gazdasági társaságok, fellazult a miniszteri rendeletek által meghatározott díjmértékek alkalmazása. Világossá vált, hogy a szerzőknek – a számukra kedvezőbb személyi jövedelemadózási és járulékfizetési feltételek miatt – olyan gazdasági társaságokat (elsősorban betéti társaságot) célszerű alapítaniuk, amelyekbe műveik felhasználási jogát apportálhatják.

Gábor dolgozta ki azt a szerződésmintát, amelynek alapján a szerzők az általuk alapított zeneműkiadókon keresztül váltak jogosulttá a közös jogkezelő szervezettől, az Artisjustól járó jogdíjrészesedés meghatározott részére is. E szerződéseket és a zeneműkiadók társasági szerződéseit, apportlistáját a Jogi Osztály tartotta nyilván.

Visszatekintve úgy gondolom, ezzel a felismeréssel és a módszer kidolgozásával a szerzők nemcsak anyagilag jártak jobban, de a közös jogkezelő szervezettel szembeni lojalitásuk is erősödött, ami akkoriban különösen jótékony hatású volt.

Nekünk, a szerzői joggal és a szerzőkkel foglalkozó jogászoknak olyan szinten kellett ismernünk a társasági jogot, hogy a szerzőknek el tudjuk magyarázni az egyes társasági formák közti különbségeket és a szerzői művek felhasználási jogának mint vagyoni értékű jognak az apportját, s ennek következményeit.

A szerzők többsége számára – részben érthető módon – teljesen mindegy volt, hogy betéti társaságot vagy korlátolt felelősségű társaságot alapítanak, így a szükséges szóbeli vagy írásbeli felvilágosítások tapasztalatai bőséges humor forrásául szolgáltak amúgy is vidám beszélgetéseinknek. A Gábort általában is jellemző jókedv az osztályon folyó munka hangulatát is kedvezően befolyásolta.

Vezetése alatt átalakult a Jogi Osztály struktúrája. Lehetővé tette, hogy kedvezőbb munkafeltételek között, szabadabb időbeosztással is ösztönözve az eredményesebb munkát, megbízott ügyvédek lássák el a feladatok egy részét.

Ezzel a lehetőséggel e sorok írója is élt, a mai napig hálával gondolva vissza biztatására, amellyel elindította ezen az úton.

Nagyobb önállóságot kaptak a jogászok, a fő kérdéseket természetesen mindig megbeszéltük, melyek jó alkalmat teremtettek a vele, illetve az egymással való eszmecsereére. Máig emlékezetes marad, amikor az új Szjt. kapcsán a jogkimerülés intézményét magyarázta el.

De mielőtt azt képzelhetnénk, hogy csupa móka és kacagás volt a Jogi Osztály élete, el kell mondani, hogy Gábor maximalista volt (s maradt a mai napig), nemcsak saját magával szemben, hanem a kollégákkal szemben is, kíméletlenül javította nemcsak a jogi tévedéseinket, de a stílusunkkal szemben is magasabb igényeket támasztott, megkövetelte a szabatos fogalmazást, a precíz és pontos jogszabályi hivatkozásokat.

Közben szép lassan kiderült, hogy Gábor nemcsak szakmájának elmélyült művelője és oktatója, amiről alább még említést teszek, hanem az ép testben ép lélek elmélet

gyakorlati alkalmazásaként egy akkoriban speciális zenés tornát művelt, és az *Artis-jus* nődolgozóinak nagy örömére körünkben is elterjesztett.

A szakmai diskurzuson túl az időnként tartott emlékezetes közös ünneplések alkalmával a beszélgetések során kiderült, hogy Gábor a kortárs szépirodalom és a komolyzene területén is komoly jártassággal bír.

Már csak azt nem értettük, hogyan bírja mindezt energiával, lendülettel és jókedvvel. Ugyanis közben tanított az egyetemen is, még menet közben megszervezte a Jogi Főosztály mellett működő szakkönyvtárat. Itt rendszeresen megfordultak tanítványai is, akik közül a szerzői jog kiemelt művelői kerültek ki.

Gábor tevékeny közreműködésével jött létre az ezredfordulón a Reprográfiai Szövetség, amelynek megalakulása lehetőséget teremtett e sorok írójának, hogy a közös jogkezelés e területén bővítse szerzői jogi tapasztalatait. Azt mondanom sem kell, hogy szakmai kérdésekben Gábor a mai napig nélkülözhetetlen.

Rá gondolva találok én is Lao-Ce kínai filozófusnak Az Út és Erény könyvéből származó alábbi sorait:

„Ezért a bölcs, egyenes és mást meg nem rövidít, önzetlen és mást meg nem károsít, igaz és semmit meg nem hamisít, fény, de nem vakít.”

Gábor, kívánom, hogy változatlan szellemi és fizikai frissességben töltsd a további évtizedeket.

Kovács Zsuzsanna
(bíró, Kúria)

Egy igazi tanító

„Szép volt a vágy, hogy Semmi Sem Elég...” – Szabó Lőrinc szavai a valódi nagyság felé vezető életút mottójául szolgálhatnak, s méltán illenek a mai naphoz: hiszen dr. Faludi Gábor egyetemi docens, ügyvéd, szakíró – legyen a továbbiakban: Tanár Úr – 65. születésnapján a kollégák, barátok, a mindenkori tanítványok megállnak egy percre, és eltűnődnek. Eltűnődnek azon, hogy egy sikeres emberi és szakmai pályafutásnak milyen titka lehet, s kíváncsian fürkészik szeretett tanáruknak, kedves kollégájuknak, mesterüknek és jóbarátjuknak példáját. Mert így lehet nagygyá válni: szakmai és emberi nagysággá, ahogyan azt ő tette.

A Tanár Úr egyik titka éppen az, hogy nem akar nagynak mutatkozni: mélységes szakmai alázattal, odaadó szeretettel fordul a feladataihoz, az embertársaihoz, ezzel adva példát abból az emberségből, mely igazán nagygyá tesz. Példaadásának másik titka nem más, mint páratlan bölcsessége. Ahogy az Ószövetség mondja: „a bölcsesség ragyogó és hervadhatatlan, könnyen felismerik, akik szeretik, és megtalálják, akik keresik”. Ennek a hervadhatatlan bölcsességnek az őszinte és fáradhatatlan keresése határozta meg a Tanár Úr egész életútját, s hogy azt a tudást, tapasztalatot és ismeretet, amelyet a szellemi alkotások területén megszerzett, továbbadja másoknak: tanítványok nemzedékein és a szakmai közösségen keresztül az emberiségnek. Igazi tanító Ó!

Az a vágy, mely a karriert hivatássá tágítja; az a vágy, mely a mindenséggel méri önmagát, és kutatja a végtelent; az a vágy, mely mások szerető, lelkiismeretes és következetes oktatására sarkall; az a vágy, mely valódi értéket hoz létre – ez sarkallta a ma 65. születésnapját ünneplő Tanár Urat. S ez sarkall mindenkit, akire az Ő példája meghatározólag hatott.

Ünnepeljünk együtt! – Márai Sándor szavait felidézve: „Ha az ünnep elérkezik, akkor ünnepelj egészen. (...) Felejs el mindent, ami a köznapok szertartása és feladata. (...) Ilyenkor ... figyelj az ünnepre!”

Isten éltesse, Tanár Úr!

Kricsfalvi Anita
(ügyvéd)

Audiovizuális művek életpályája a digitális térben

Van-e jövőbeni útja egy régi filmnek
a saját remake-adaptációján túl is?

1996-ot írtunk, amikor az egyetemi folyosón Rozgonyi kolleginával együtt vártuk szakdolgozatunk védését Nálad. Akkoriban kevesebben foglalkoztak még a mi korosztályunkban szerzői jogi témával. Úgyhogy akár úgy is érezhettük volna, hogy mindenkinél „okosabbak” lehetünk, de kilépve a gyakorlatba, hamar rájöhettünk, hogy miközben új, akkoriban nem a legfelkapottabb jogterületre lépünk, mégis vagy éppen talán emiatt, szép és kreatív új problémák sokaságával találkozhatunk. Később a magunk meglepődésére is, az élet úgy hozta, hogy egyre inkább előtérbe került a szerzői jog, létrejöttek új közös jogkezelők, a technológiai fejlődés tartaloméhséget generált, ami újabb és újabb felhasználói platformokat hozott létre, így mi is egyre több területen próbálhattuk ki magunkat az ügyvédi pályán: magam a filmszakmában maradtam. Közben felnőtt egy nálunk is fiatalabb, ambiciózus és képzett szerzői jogász generáció, nagyon helyesen megfelelő edzésben tartva minket is...

Számomra mindig imponáló minden konzultációnk alkalmával, ahogyan a precizitásod, szakmai igényességed, amelyhez felnőni önmagában is szép és folyamatos kihívás, milyen jól párosul könnyedséggel és humorral, amivel a legszárazabb és komolyabb kérdések kezelését is könnyedebbé teszed.

Kisebb időutazás volt ezzel a kitérővel visszatérni az egyetemi évekhez, amelyhez passzoló időutazásnak szánom az alábbi gondolatébresztő témát is, amellyel együtt e megtisztelő felkérésnek eleget téve fejezem ki ezúton is legőszintébb jókívánságaimat születésnapod alkalmából!

A jelen cikk célja, hogy a digitális audiovizuális területet is érintő állandóan változó dinamika miatt egy előre nemhogy gyakorlati, de elméleti síkon is alig modellezhető audiovizuális jövőkép vonatkozásában néhány gondolat kísérletet tegyen. Az audiovizuális tartalmak sorsát érintő, általam vizsgált jogi és üzleti kérdéseket elsősorban az idő – mint amennyire jól mérhető, hatását tekintve oly nehezen leírható, néha értékerodáló, máskor értéknövelő tényező – szempontjából vizsgálom.

A gondolatébresztő vizsgálódás tárgya elsősorban az, hogy ügyvédi és filmkedvelő szemmel feltérképezzen néhányat azok közül a kihívások közül, amelyekkel a különböző életkorú audiovizuális tartalmak, mint más, korábbi művek felhasználói

és egyúttal mint saját, új műveik szerzői jogosultjai, valamint e művek végfelhasználói szembesülnek a digitális piacon. A szereplők egy várhatóan egyre szigorodó és az európai tendenciák szerint egyre harmonizáltabb jogi szabályozási környezetben működnek majd azzal a szándékkal, hogy mind több archív és új mű jusson el legálisan, minél nagyobb számú felhasználóhoz úgy, hogy közben a láncolat minden pontján fenntartható gazdasági modellek működhessenek egymás mellett.

Érdekes fejtegetésbe bonyolódott tizenkét vizsgált év statisztikai adataira építve a European Union Intellectual Property Office (EUIPO) 2017. májusi tanulmánya arról, hogy egy alapmű megfilmesítési esélye hogyan változik annak fényében, hogy hány év telt el annak nyilvánosságra hozatala óta, illetve hogy e műre nézve a védelmi idő lejárt-e már, vagy sem.

Egy regény megfilmesítési esélye az első 12 év után már felére csökken ahhoz képest, mint amennyi esélye ugyanerre ennek a regénynek a nyilvánosságra hozatalát követő első öt évben van. Legnagyobb esélye egy irodalmi mű megfilmesítésének annak nyilvánosságra hozatalát követő negyedik éve körül van a statisztikák szerint. Hetven év elteltével pedig ez az esély 95%-kal csökken, ám ugyanez az esély a 70 éves védelmi idő lejárta körül kissé emelkedik, majd stagnáló módon, de időtlenül fennmarad.¹

A közkinccs alá tartozó alapművek megfilmesítése mellett szóló érvek közül kiemelendő a filmproducerek számára igen vonzó alaphelyzet, vagyis az, hogy megtakaríthatják a sokszor költséges, jogi és adminisztratív vonalon időigényes, netán vitákat generáló szerzői jogi engedélyezés folyamatát. A tanulmányban vizsgált 2000–2010-es időszakban a legnépszerűbb közkinccs alá tartozó szerző 81 db adaptációval William Shakespeare volt. Nem kérdés tehát, hogy a filmvászon egy irodalmi alapmű születési idejét felülírhatja az a tartalmi relevancia, amely a világirodalom klasszikusait sohasem teszi elavulttá.

A közkinccs-adaptáció másrészt, amint arra e tanulmány konklúziója rámutat, kockázatokat is magában rejt, hiszen olyan régi, elfeledett művekről lehet szó, amelyeket közkinccs lévén, esetleges sikeres filmre vitelük esetén, akár más konkurens producerek is átdolgozhatnak nagyjából egy időben.

Nem érvényesül ugyanis az 1999. évi LXXVI. törvény 66. § (8) bekezdésében foglalt – a filmelőállítókat éppen az újra megfilmesítés esetére védő – szabálya, amely méltányolva a filmelőállítók jelentős anyagi befektetését, nem engedi tíz éven belül az ismételt megfilmesítést, sem a másodlagos jogokkal érintett elem (pl. figurák, karakterek) értékesítését, kizárólag a producer engedélyével.

Ilyen korlátozás a védelmi idő lejártát követően értelemszerűen nincsen az alapmű vonatkozásában. E szabálynak mégis van relevanciája, még hozzá annyiban,

¹ Lásd https://euipo.europa.eu/tunnelweb/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/publications/public_domain/Full_Final_Report_Public_Domain.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.) 61. o.

amennyiben az első újramegfilmesítéssel érintett film szerzőit ez a szabály köti saját alkotói munkájukra nézve az esetleges újabb, későbbi adaptációkra adható engedélyeik vonatkozásában, hiszen ők immár a származékos mű (film) szerzői. Amennyiben a későbbi, az adaptáció után készülő származékos mű nem használ a védelem alá tartozó korábbi adaptációból szerzői jogilag védett alkotásokat, úgy az új producer mint versenytárs fellépése gazdaságilag előnytelen helyzetet teremthet a korábbi adaptáció producerének, amely esetleg komolyabb befektetéssel tett ismertté egy régen elfeledett alapul szolgáló írói művet.

Felmerülhet a kérdés, hogy a jogalkotónak nem volna-e célszerű jobban kimunkálnia ezeket a későbbi filmek vagy akár eltérő, de egymással konkuráló műfajokhoz tartozó származékos művek közötti viszonyokat mind EU-s, mind nemzeti szabályozási szinten. A statisztikák az alapl mű szerzőjének életében természetesen jelentősen több megfilmesítést mutatnak, mint halála után bármikor. Érthető, hogy egy bestseller a producerek számára önmagában véve garantált nézettségi faktor.

Ugyanakkor a tanulmány arra is rávilágít, hogy a védelmi idő elteltének felét követően egy sikeres alapl mű tipikusan a feledés homályába kezd vészni, a megfilmesítések száma ezt követően a védelmi időn belül már nem számottevően nagyobb, mint akár 100 évvel a szerző halála után. Megfigyelhető egy kisebb kiugrás a védelmi idő lejárt körüli időszakban, amikor a producerek számára vonzó tényező vagy a jogok kedvező áron történő megszerzése 70 év lejárt előtt nem sokkal, vagy közvetlenül a védelmi idő lejárt után az a tény, hogy immár ingyenesen, de az elsők között vihetik filmre a közkinccsé vált alapl művet. Mindez azonban jól mutatja, hogy van igény és van tér a védelmi idő lejártát követően az átdolgozásokra, adaptációkra.

Ha pedig egy pillanatra elszakadunk a szigorú műfaji besorolástól, hamar belátható, hogy a digitális környezetben a tartalomszolgáltatás és főleg az új innovatív műfajok iránti igény növekedésével az alapl művek felhasználásának egyre sokrétűbb és kreatívabb formái alakulnak ki. Ezek nagyobb része új, szerzői jogilag védett tartalom lesz (játékszoftverek, multimédiás művek), amelyeknek egyre nagyobb szerepük van a Z generáció mindennapjaiban. Igaz ez a szórakoztatásra legalább annyira, mint az oktatási célú új segédeszközök, műfajok térnyerésére.

Ezt a felfokozott tartaloméhséget ki is kell szolgálni egy olyan világban, ahol a műfajok közötti népszerűségi listán az audiovizuális tartalmak (ez nem értékítélet, csupán empirikus tény) messze piacvezetők, legalábbis az Y és Z generáció tagjainál feltétlenül.

Elég, ha a youtuberekre gondolunk, akik a jelenkor hétköznapi valóságából merítenek, és a tizenévesek nemcsak hogy követik őket, hanem százával kívánnak maguk is YouTube-sztárokká válni. A reklámpiac ma már ismeri és elismeri ezt a tendenciát, vagyis azt a marketinghez és reklámokhoz való megváltozott attitűdöt, amit a fiatalok mutatnak. Számukra a televíziózás hagyományos értelemben már nem érdekes, kizárólag azok a felületek érdekesek, ahol gyorsan, általuk választható módon sokszínű tartalmat érnek el.

Vajon a fenti tendencia jelenti-e azt, hogy végérvényesen eljárt az idő a fölött a kulturális örökség fölött, amelyet az audiovizuális archívumok őriznek, és esetleg jobb esetben is tematikus televíziós csatornákon mutatnak be? Igaz-e az a felvetés, hogy ha több „klasszikus” elérhető volna mind technológiailag, mind műfajilag és stílusát tekintve új adaptációban és korszerűbb platformokon, akkor ezek időtálló-sága esetleg jobban garantálható volna?

A hazai kultúrpolitika stratégiai válasza mindenképpen igen erre a kérdésre, amennyiben a Kormány *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégiája 2017–2025* között a „digitális ökoszisztéma” fogalmi körébe helyezi mindazon feladatokat és víziót, amely előíranyozza az audiovizuális archív anyagok digitalizálásának felgyorsítását.²

Az EU-szinten legambiciózusabb archiválási program az Europeana,³ amelynek 2017. január 1. óta egyik élen járó szolgáltatója magyar részről a Forum Hungaricum Nonprofit Kft. Valójában bármennyire is összehangolt és előremutató szolgáltatás, látogatottsága rohamosan csökken, illetve nem hozza az elvárt látogatói számot.⁴ Ennek természetesen lehet egyik oka a szolgáltatás nem megfelelő népszerűsítése is.

Lehetnek viszont más okai is, amelyek között az egyik tényező a szerzői jogi jogosítási struktúra sokrétűségén túl a műfaji „ömlesztettség” lehet. Utóbbi körben bár rendkívül örvendetes, hogy egy honlapon a gambiai hangszerektől kezdve az I. világháború északolasz alpesi havas hágóin zajlott ütközeteinek (Val Camonica és Tonale) színhelyéről szóló filmhíradókig egyaránt fontos, de egymással köszönő-viszonyban nem lévő anyagokat egy weboldalon érhetünk el, mégis összességében talán éppen ezért nem optimális a honlap látogatói szempontból. Tematikusabb keresés, más keresőrendszerben talán népszerűbbé tehetné az oldalt a nagyközönség számára is.

² A koncepció a megvalósítás első szakaszában (2017–20 között) új pályára kívánja állítani a közgyűjteményeket, meghatározó tartalomszolgáltató pozícióba helyezve azokat. Ily módon a stratégia nem a digitalizálás technológiai és szakági módszertani kérdéseire koncentrálna, hanem bemutatja azt a szolgáltatási modellt, amelynek segítségével a közgyűjtemények képesek megfelelni a legkülönbözőbb felhasználói igényeknek. Ezek körében kiemelt szerepet szán a Digitális Oktatási Stratégia releváns céljai megvalósításának. A közgyűjtemények digitalizálása több évtizedes múltat tekint vissza, azonban a nagy kiterjedésű hálózatok (WAN) elterjedéséig ez a tevékenység technológiai jellegű volt, és a helyben történő katalógizálást, keresést szolgálta. Ennek megfelelően a digitalizálás – a lokális felhasználáshoz igazodva – szigetszerű megoldásokat hozott létre. Bővebben: http://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/Közgyűjteményi%20Digitalizálási%20Stratégia_2017-2025.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³ Lásd www.europeana.eu (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁴ Feltűnő, hogy ugyanakkor a nagy európai államok, amelyek jóval nagyobb lakossággal és digitális tartalomarányal bírnak az Europeanában, relatíve alacsony látogatottsági adatokat produkálnak. 2016 szeptemberében az alábbiak szerint alakultak az Europeanát használók havi látogatottsági adatai: Németország: 25 676 fő, Franciaország: 15 157 fő, Nagy-Britannia: 23 321 fő, Olaszország: 15 644 fő.

A jogosítási struktúra „ömlesztettsége” szintén visszatartó erő lehet, hiszen bár igazán komoly jogi háttér munka és pontos kategorizálás érhető tetten a különféle tartalmak szerzői jogi státuszát és így felhasználói hozzáférhetőségük jellegét tekintve, mégsem túl felhasználóbarát az oldal ebből a szempontból sem.

Talán szerencsésebb volna egy olyan struktúra, amely a lehetséges célcsoportokra fókuszálva hangsúlyosabban elkülönítené nemcsak műfajilag a tartalmakat, hanem külön kategóriákat állítana fel műfajonként abból a szempontból is, hogy a felhasználás ingyenes-e, illetve ha igen, az csak nonprofit célra lehetséges-e, vagy kereskedelmi célból is.

Fontos célpiaca lehetne egy olyan kategorizálásnak, amely a digitalizált és egyben közkinccsé váló audiovizuális műveket metaadatokkal egyértelműen és hitelesen közli, hasonlóan ahhoz a kezdeményezéshez, amelyet a *Public Domain Review* 2011-es alapítása óta végez audiovizuális művek vonatkozásában is, kiemelve a tárgyévben közkinccsé váló művek felsorolását is.⁵

Kérdés persze az egyre nagyobb ívű, EU-szinten is megfogalmazódó, határokon átívelő, digitális archívum távoli elérésének koncepciója mögött, hogy a jelentős tagállami beruházásoknak az archívumok digitalizálására milyen hatással lehet, és a szerzői szabályozás várható változása vajon milyen új, innovatív piacokat terem, és esetleg mely meglévő piacokat lehetetleníti el.

Vajon mire számíthatnak a filmművészet azon remekei, amelyek jelenleg még védettek, ám amelyek közül hamarosan, a múlt század első felében készült filmek közül nagy számban kerülnek ki majd művek a védelmi idő alól, vagyis az utoljára elhunyt szerző halálát követő év első napjától számított 70 év elteltével. A szomszédos jog által védett filmelőállítói teljesítmények pedig a film első forgalomba hozatalát, vagy ha ez nem történt meg, úgy a film elkészítését követő 50 év után nem részesülnek védelemben.

Az új technológiák jellemezte felhasználói piacok tartaloméhsége óriási.

A filmelőállítók a vagyoni jogokat a védelmi idő alatt zömében teljeskörűen és kizárólagosan gyakorolják, ami elvben behatárolja a filmek nagyszámú elérhetőségét. A védett filmalkotások klasszikus forgalmazási piaca jelenleg teljes újragondolás alatt áll mind a jogosultak, mind a forgalmazók részéről. Figyelemmel a forgalmazói ablak (az egyes médiumokon való bemutatások között eltelt idő) napjainkban megfigyelhető lerövidülésére és a sajnálatosan igen magas számú úgynevezett torrent típusú jogosulatlan internetes műfelhasználásra, sok esetben az elkészült új filmek szinte pár hónappal megjelenésüket követően már osztják az archív anyagok sorsát, hiszen röviddel bemutatásuk után már nem generálnak komolyabb bevételeket, és nézettségük is hamar kimerül a felgyorsult és könnyen elérhető internetes oldalakon.

Nem elhanyagolható kérdés annak prognosztizálhatósága, hogy alappal feltételezhető-e, hogy évtizedek múlva lesz-e helye a tervezett digitális egységes piacon az

⁵ Lásd www.publicdomainreview.org (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

egyetemes, immár a hangosfilm fénykorából is a védelmi idő lejártja miatt közkinccsé váló, jelentősebb közérdeklődésre számot tartó filmes kulturális örökségnek?

Az európai államokban zömében állami támogatással digitalizált archívumok technológiai értelemben bármilyen változó felhasználói platformon elérhetővé válnak. Mindez viszont kevésnek bizonyulhat, ha ezzel párhuzamosan, megfelelő népszerűsítő kampányokkal, oktatási segédanyagokkal nem marad fenn a köztudatban az audiovizuális kulturális örökség, és nem nyílnak meg olyan, a jövőbeni generációk számára is népszerű adaptációk, felhasználási módok, ahol ezek az alkotások tömegesen elérhetőek lesznek.

Ahogy egy koncertteremben ma éppúgy helye van egy barokk koncertónak, mint megírásának korában, annak megismertetését segítik különféle jazz- és kortárs adaptációi, úgy jelenleg még nem látható, hogy az audiovizuális műveket mi fogja tömegesen bekapcsolni a jelenkori tömegkultúrába.

Ennek a kérdésnek a megválaszolásához a felhasználói elérést ingyenesen biztosító jogintézmények (védelmi idő lejártja, szabad felhasználás kiterjesztése stb.) fontos, de nem elégséges tényezők. Nem hagyható figyelmen kívül a szórakoztatóipar üzleti modelljének átalakulása, amelynek fontos eleme az intézményi közösségi élményektől távolodó, inkább az otthonokban – egyre magasabb minőségben – történő on demand típusú műfelhasználás. Ha ez így van, akkor feltételezhető, hogy az archívumok anyagainak eredeti formában történő, egy adott intézményhez köthető népszerűsítése – a tudományos és oktatási célú felhasználásától eltekintve – nem növeli a nézőszámot. Sokkal inkább elképzelhető, hogy a digitálisan elérhető audiovizuális archív anyagok nézettsége az azok népszerűsítésére fordított és a felhasználókhöz közvetlenül eljutó marketingnek és a technológiai interoperabilitásnak a hatására emelkedhet.

Várható-e az audiovizuális művek esetében is, azok közkinccsé válása után, egy a korábban az irodalmi műveknél tárgyalt adaptációs reneszánsz? Ahogy az irodalmi alapművek számára új életet adhat a védelmi idő lejártát követően egy más műfaji, azaz filmes adaptáció, úgy analóg módon a filmalkotásoknak is – túl azon, hogy maga a digitalizált, felújított verzió elérhető lesz változatlan formában – lesz-e, lehet-e, és ha igen, milyen új műfaji adaptációs formája?

Minden bizonnyal jelennek meg újabb és újabb kreatív műfajok, elsődleges és másodlagos (*merchandising*) felhasználások, amelyek mind az eredeti alkotás népszerűségét növelhetik, szinergiát teremtve az adaptáció és az eredeti mű ismertsége között.

A számítógépes játékok világában már most is megtalálhatók olyan, a korabeli filmkészítők (pl. egy jelmeztervező) legmerészebb álmait felülmúló felhasználások, amelyek az eredeti művektől teljesen eltávolodott, mégis azokat részben vagy egészben hasznosító új felhasználási módokat vagy egyenesen új műfajokat vezetnek be. Elég, ha arra az igen népszerű online játékra gondolunk, amely egy régi kosztümös film szereplőit új szituációkba, új történelmi korokba helyezve hozza elő, interaktív

módon, a közönség alkotó közreműködésére is építve. Egy film története, képi világa, fontos jelenetei, díszlete, jelmeze a számítógépes programok által generált művekben a felhasználó kezei alatt kelhet új életre, csakúgy, mint az évszázadokkal ezelőtti regények hősei napjaink filmes adaptációiban.

Nem tartja vissza az EUIPO tanulmánya szerint a producereket a már nem védett művek megfilmesítésében a konkurencia veszélye sem, hiszen a remélhető előnyök sokkal nagyobbak az ilyen beruházásoknál, mint a kockázatok. Érdekes ezt alátámasztó adat, hogy míg egy védelmi idő alatt álló mű megfilmesítésének átlagos költségvetése meghaladja a védelmi idő lejárt utáni alapművek filmre vitelének költségvetését, ám utóbbi nagyobb, mint az eredeti, film számára íródott forgatókönyv alapján készülő film átlagos költségvetése.

A producerek tehát optimisták a régi alapanyagok tekintetében, és nyilván megfelelő mennyiségű sikeres műből tudnak meríteni, ami minimalizálja a nézettségi kockázatokat.

A védelem alatt álló és azon kívül eső alapművek megfilmesítési aránya 1,04:1,45. Vagyis mintegy 40%-kal több a védelmi időn kívül eső alapművek többszöri megfilmesítésének aránya. Ez a tendencia esetleg elképzelhető, hogy a közkinccsé váló filmalkotások utóéletére és más műfaji adaptációjára is igaz lesz.

Korszakokat átívelően próbálja az európai, egységes piacot előírányzó jogszabály előkészítése (Digital Single Market koncepció) lekövetni a fent részletezett folyamatokat. Hidat kíván teremteni valamennyi tagállam múlt és jelen között annak érdekében, hogy attól függetlenül, hogy egy adott mű mikor, milyen műszaki, jogi és gazdasági környezetben készült, ugyanaz az alkotás napjaink felhasználói környezetében is bemutatható legyen. Különösen fontos szempont ez, amikor a moziüzemeltetés is digitális platformon működik szinte mindenhol.

Ennek a tendenciának várható, de vitáktól nem mentes következő lépcsője lehet a szerzői jogi szabályozás olyan irányú módosítása, amely utoléri és valamelyest leköveti azokat a média- és filmjogi normákat, amelyek a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, a Nemzeti Filmalap és a Nemzeti Filmarchívum által kezelt filmes közgyűjteményekre vonatkozóan már régóta előirányozzák stratégiai célként az archív anyagok digitalizálását és mind nagyobb hozzáférhetőségének a biztosítását.⁶ Mindez konkrétan már jelen van a hazai kormánystratégia víziójában is, hiszen 2020-ig a digitalizálandó állomány minimum 50%-ának digitalizálását írja elő, és ennek 40%-ának beépítését a Digitális Közoktatási Programba.

Ha az EU összes filmarchívumának digitalizálandó állományát egy ma elérhető jó minőségre alakítanak át, akkor körülbelül annak az összegnek a 37%-át költenék rá összesen, mint amennyit egy év alatt az EU tagállamai támogatások formájában osztanak szét filmprodukciónkra.

⁶ GRAD-GYENGE Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre*. Budapest, 2015.

A digitalizálás elengedhetetlenül fontos alapfeltétel. Amíg az USA archiválási rendszerében, ahol kötelesspéldány-szolgáltatás sincsen, és jellemzően maguk a kreatív folyamatért felelős stúdiók gondoskodnak saját repertoárjuk archiválásáról és későbbi felhasználásáról, addig az európai rendszerben a közpénzek bevonása, az állami kultúrpolitika prominens jelenléte figyelhető meg. Nem túlzás azt állítani, és ezt több tanulmány is megerősíti, hogy a kulturális örökség megőrzése az audiovizuális műveknél Európában lényegében összeomlana állami szerepvállalás nélkül.

Az egyik kulcsa az EU tagállamaiban a határokon átívelő archívumforgalmazás sikerének, hogy elérhető legyen a lehető legnagyobb számú archiválható és digitalizálható alapanyag. Ez leginkább a kötelesspéldányokra vonatkozó szabályozás harmonizálásával teremthető meg, és olyan államokban (pl. Hollandia), ahol nincsen audiovizuális kötelesspéldány-rendszer, a producerek tiltakozása néhány ponton érthető is volt, legalábbis az analóg korszakban. Nem véletlen, hogy a filmnegatívokat sokszor a filmek kereskedelmi hasznosítása után, azaz pár év múlva helyezték csak el az archívumokban, mivel egy-egy kópia előállítása relatíve magas költséggel járt a gyártói költségvetésben. Ezek előállítása viszont a digitális korban már pár száz euró, azaz nem olyan mérvű költségnövelő tényező, amely miatt ne lenne egységesen bevezethető a kötelesspéldány szolgáltatása. Ugyanakkor digitális, kódolatlan kópia révén gondoskodni kell azokról a garanciákról, melyeknek köszönhetően a digitális platformokon a jogosulatlan felhasználások kockázata minimalizálható. Emiatt az aggodalom miatt valószínűsíthető, hogy a digitális kötelesspéldányok szolgáltatási hajlandósága megfelelő műszaki intézkedések, kódolások hiányában továbbra sem lenne népszerű, és ha meg is teszik vagy kikényszerítik, azok kódolt formában kerülnek az archívumokhoz, amely viszont a megőrzés archiválási, informatikai szakmai előírásai szempontjából okozhat problémákat.

Amint egy új produkció elkészültével a film forgalmazásának finanszírozása létkérdés, ugyanígy egy archívumból kikerülő filmnél talán még több forrást igényel majd a tágabb értelemben vett „marketing”, hiszen nem ismert anyagokról van szó, nem a jelenkor életviszonyaira készített művek ezek. Itt kap szerepet nemcsak a forgalmazás, az archív anyagokra épülő audiovizuális oktatás, hanem az innovatív műfelhasználási platformok megalkotása, amely kvázi napjaink viszonyaira képes lefordítani egy értékes, de látszólag a fiatalok számára fogyaszthatatlan ritmusú történetet. Érdeemes lenne a kulturális misszió definiálása mellett EU-szinten a finanszírozási igények előterjesztése közben az iparági üzleti modelleket és fogyasztói szokásokat felmérni, és ezáltal pontosan megérteni, hogy az archívumok digitalizálásától és EU-szinten is elérhetővé tételének víziójától konkrétabban milyen gazdaságélénkítő hatás remélhető az audiovizuális és az azt kiszolgáló iparágban.

Bár egy celluloidon rögzített film 500 évig is minőségromlás nélkül konzerválható megfelelő tárolási körülmények mellett, mégis napjaink egyik fontos kihívása, hogy ezek az anyagok megfelelő minőségben, szükség esetén felújítva, kijavítva kerüljenek digitalizálásra. Ha nincs piacra lépési lehetőség, a terjesztési technológia

fejlődése zárhatja ki például azon magyar filmalkotások tízezreit is, amelyek jelenleg is az archívumok pincéiben pihennek. Elvesztésüknél talán még nagyobb kihívás, hogy a pár évenként megújuló digitális forgalmazási és moziüzemeltetési technológia már most sem tudja befogadni az analóg, illetve a hagyományos, celluloidra gyártott anyagokat. A digitális mozizás korában már digitális kópia terjesztése nélkül, műholdról vagy interneten folyik a forgalmazás. A legújabb technológiai előrejelzések szerint pedig leáldozóban van a ma ismert digitális mozitechnológia világa is, ahol a projektorok helyét 4K, illetve, ha a terem mérete engedi, akár 8K minőségben bemutatható LED-panelekre épülő, a terem nagyságához igazítható, változtatható képméretű rendszerek vehetik át.⁷

Az audiovizuális archívumok kiterjedtebb, határokon átívelő felhasználását elősegítő szabályozásnak tekintettel kell lennie sok szereplő számos eltérő érdekére. Ilyen, érdekeik szempontjából gyakran egymásnak feszülő csoportok többek között a szerzői jogosultak vagy azok jogutódjai, a nemzeti filmkincs archívumai mint közgyűjtemények, illetve más, közgyűjteménynek nem minősülő archívumok, a közös jogkezelő szervezetek, kereskedelmi és közszolgálati, valamint a teljesen nonprofit felhasználók. Az ő érdekeik között kell olyan egyensúlyt teremtenie a jogalkotóknak, méghozzá harmonizált módon, amely végső soron elősegíti a komoly befektetésekkel megvalósuló korszerű archívumok mind szélesebb körű felhasználhatóságát.

Ezen a ponton végezetül a teljesség igénye nélkül, és szándékosan megválaszolatlanul hagyva, íme egy kérdésfelvetés.

Adott egy szerző vagy egy jogutód, akinek eddig esetleg be sem mutatott filmek digitalizálása és felhasználása áll a szándékában, méghozzá rövid határidővel, hiszen annak egy meghatározott, határidőhöz kötött programba kellene illeszkednie. Az archívum azonban előreláthatólag, akár évekig nem teszi a több tízezer más archiválható anyag elé a digitalizálni kért műveket. A szerzői jogosultnak módjában állna ezek digitalizálását külföldön elvégezni, s erre saját erőforrásait is mozgósítaná, hiszen később saját maga is kívánná azokat hasznosítani. A kezdeményezésre azonban az archívum nem ad engedélyt, mondván ez az ő kizárólagos saját feladata, a művek a nemzeti filmvagyron részét képezik, és eredeti anyagot egy archívum nem adhat ki még felújításra sem a kezeiből. Eredeti nyersanyagokat csak abban az esetben adhat ki külföldre restaurálni vagy felújítani, ha a másik intézmény szintén FIAF- (International Federation of Film Archives) tag, és az adott nemzet volt a film előállítója, de a filmanyag csak a hazai archívumban lelhető fel. Esetünkben erről nincsen szó, hiszen magyar alkotásokról van szó.

Íme néhány kérdés e patthelyzetben:

Hogyan függ össze és milyen eredménnyel járhat annak vizsgálata, hogy a védelmi időn belüli műről lévén szó mi a szerző vagy a jogutód fellépési lehetősége úgy

⁷ Lásd <https://www.hollywoodreporter.com/behind-screen/does-future-digital-cinema-mean-end-motion-picture-projectors-989655> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

is, mint bizonyos körben (átdolgozás, ismeretlen felhasználási módok) a vagyoni jogok jogosultja, úgy is, mint jogutód esetében az elhunyt szerző szellemi hagyatékának őrzője? Esetleg milyen további jogi lehetőségei vannak, amennyiben egy archívum visszautasítja az együttműködést a szerzői jogosulttal, ám maga az archívum sem kívánja sem felhasználni az anyagot, sem digitalizálni?

A cikk tematikájába illeszkedően a kérdés szinte adódik: vajon nem elképzelhető-e a megfelelő jogszabályi környezet megteremtésével adott esetben éppen a közgyűjtemények missziójából fakadóan egy *public-private partnership* kialakítása? Ennek keretében a digitalizálási népszerűségi listán esetleg prioritást nem élvező, ám bármilyen aporóból jelentős, például a jogutód egyéni vagy éppen egy felhasználó méltányos gazdasági érdekéből felújítást kívánó anyagokat egy erre szakosodott, akár magánkézben lévő filmszakmai szervezet vagy a felhasználó vagy maga a szerzői jogi jogosult is biztosíthatná.

Egy nem kizárólagosan állami kézben összpontosuló archívum digitalizálási és főleg hasznosítási lehetősége tovább erősíthetné az információ szabad áramlásának vitathatatlan médiapolitikai alapelvét. Mindeközben magánjogi szempontból az érintett szerzői jogosultak méltányolható gazdasági érdeke és a jogutódoknak a szellemi hagyaték gondozásában betöltött szerepe is megfelelően érvényesülhetne, és ők maguk is proaktív tényezőkké válhatnának az egyelőre állami monopólium alá tartozó területen.

E partnerségi lehetőségek megnyitnák az utat a kevésbé ismert, főleg rövidfilmes, dokumentumfilmes közgyűjtemény előtt is a különböző kereskedelmi célú felhasználási platformokon. Jelenleg az állami audiovizuális politikának köszönhetően legfeljebb egy Europeana típusú portálon elérhetőek ilyen művek, amely azonban igen sok felhasználó számára nem tartozik a látogatott oldalak közé.

Még egy lényeges szempontot érdemes megemlíteni, amely indokolná a szerzői jogosultak, sokszor már csak a jogutódok vagy őket képviselő szervezetek és az archívumok közötti együttműködési platform bevezetését.

Amint fentebb kifejtettem, az időutazás részeként, a Z generáció archívumi kulturális értékek szempontjából meglehetősen kényes közönségéhez és az azt követő generációkhoz ezeknek az anyagoknak sok esetben éppen adaptációkon, különféle átdolgozásokon keresztül vezet az útjuk. Az átdolgozások azonban a védelmi időn belül egyébként is megkerülhetetlenné teszik a szerzői jogosultak és a jogutódok bevonását. Innen már csak egy lépés az, hogy magába a digitalizálási stratégiába is fokozottabban bevonhatóak legyenek a jogosultak, ami költséghatékonyabbá és kreatívabbá tehetné a folyamatokat, az archívumokról nem kevés terhet levéve.

Végezetül az egyik legfontosabb szempont: ki más lehetne a legjobb gazdája és legkreatívabb ötletadója az archív anyagok közönséghez juttatásának, mint maga a szerzői jogosult (szerző vagy a filmelőállító), vagy annak jogutódja? Ők nagyobb eséllyel vihetik közelebb a most – és vélhetőleg a digitális közgyűjteményekben képtelenesen szólva szintén – az alsó polcokon porosodó, ám sok szempontból értékes

alanyagokat az oktatási rendszeren kívül is a fiatalokhoz, ami nyilvánvaló kulcsa a közkeletű fennmaradásának.

Ezek az érdekek pedig éppen annyira méltányolható magánjogi érdekek, amelyekért a szerzői jogosultak, jogutódok és az őket képviselő szervezetek számára is mind nagyobb szerepet volna célszerű biztosítani. Ha egy ilyen kezdeményezés elfogadást nyerne, az ennek megfelelő jogi kereteket a Digital Single Market kapcsán irányadó EU-szabályozás, illetve a Kormány *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégiája* részeként az esedékes, egyes ágazati jogszabályi módosítások kidolgozásával egyidejűleg el is lehetne készíteni.

Kukorelli István
(egyetemi tanár, ELTE ÁJK)

A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény születése és sajátosságai

Az alábbi írással szeretnék 65. születésnapján tisztelni kedves évfolyamtársam, egyetemi kollégám és barátom, Faludi Gábor előtt sok-sok szeretettel.

Kukó

1. A lelkiismereti és vallásszabadságot „a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni” (indulási oldal)

A lelkiismereti és vallásszabadságot sokan a szabadságjogok „történeti atyjának” tekintik, az egyházak a világnézetileg semleges államban – amelynek számos típusa létezik – a társadalom nagy jelentőségű intézményei.

A világnézetileg elkötelezett államokban (ilyen például az iszlám fundamentalizmus, ilyen volt a szocialista pártállam) a lelkiismereti és vallásszabadság nem vagy csak megtűrten, ellenőrzötten érvényesülhet.

A pártállam éveiben, 1949–1989 között a vallás, a hit ellenséges ideológia volt, az egyházak pedig ellenséges, legyőzendő, „bedarálendő” intézmények.

Az állam és az egyház kapcsolatát a pártállami korszakban számos jogszabály szabályozta.¹ Talán egyetlen alapjog viszonylatában sem volt akkora ellentmondás a deklaratív jog és a valóság között, mint a lelkiismereti és vallásszabadság esetén. A deklaratív szint mellett létezett egy jóval részletezőbb belső, titkos, hozzá nem férhető normaanyag is, ez mozgatta lényegében az egész politikai típusú egyházügyi igazgatást és a titkosszolgálatokat.

Érdemes felidézni az 1949. évi XX. törvény eredeti szövegét, amely így szólt:

54. § (1) A Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát.

(2) A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól.

¹ KÖBEL Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” *A pártállam és az egyházak*. Budapest, 2005. 185–199. o.

Ezt a szöveget az 1972. évi I. alkotmánymódosító törvény megismételte, viszont kiegészítette a jog politikai korlátaival, a vallást csak a szocialista társadalom érdekeivel összhangban lehetett gyakorolni. Ez a mondat tulajdonképpen az alapjog lényeges tartalmát üresítette ki:

63. § (1) *A Magyar Népköztársaság biztosítja az állampolgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát.*

(2) *A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól.*

54. § (1) *A Magyar Népköztársaság tiszteletben tartja az emberi jogokat.*

(2) *A Magyar Népköztársaságban az állampolgári jogokat a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni; a jogok gyakorlása elválaszthatatlan az állampolgári kötelességek teljesítésétől.*

(3) *A Magyar Népköztársaságban törvény állapítja meg az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályokat.*

Ez a szöveg 1989. október 23-ig hatályban volt.

Lett volna és volt is tehát teendő a rendszerváltozást levezénylő politikusok és kodifikátorok előtt. Az alapjog jelentőségéhez képest ma is nehezen érthető, hogy miért futott „önálló szalon” az egyházakkal kapcsolatos jogalkotás a rendszerváltozás éveiben, vagy miért nem kapott „önálló bizottságot” a Nemzeti Kerekasztalnál a sajtószabadsághoz hasonlóan ez a nagy jelentőségű ügy, amely lényegében csak az alkotmány alapjogi fejezetével összefüggésben jött elő a kerekasztalos vitákban.

Az eredmény ismert, az 1989. évi XXXI. alkotmánymódosító törvény 60. §-a így rendelkezett:

60. § (1) *A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára.*

(2) *Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa.*

(3) *A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.*

Kétségtelen, hogy az 1990. évi IV. törvény erre az alkotmányos regulára épült, ám „kerekasztalos konszenzus” nélkül, sajátos körülmények között, hirtelen (sürgősséggel) 1990 februárjában született meg az első szabad választások előtt, az utolsó rendi országgyűlés által elfogadottan.

2. Jogalkotási kísérletek az Állami Egyházügyi Hivatalban, az Igazságügyi Minisztérium színre lépése

Mindenképpen szólni kell az „önálló szálón” futó előzetes jogalkotásról. A törvényjavaslat előzményeiről a levéltári források alapján hosszasan lehetne értekezni. A törvénytervezet előkészítése az Állami Egyházügyi Hivatal (a továbbiakban: ÁEH) feladata volt. Sajátos anakronizmusa a kornak és a belülről nyitni kívánó posztkádári időszaknak, hogy a törvényalkotásra vonatkozó első „irányelvek” az 1989. évi 14. törvényerejű rendelettel 1989 júniusában megszüntetett hivatalban készültek.

A Minisztertanács az 1986–1990 közötti időszak jogalkotási feladatairól szóló 2001/1986. (I. 31.) MT határozat alapján 1988-ban döntött az egyházügyi törvény előkészítéséről.²

A törvény-előkészítő munka megalapozására az ÁEH 12 témában szakértői tanulmányokat rendelt meg. A tanulmányok elkészítésére a témával foglalkozó alábbi egyetemi szakemberek kaptak felkérést:³

1. Dr. Schmidt Péter tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE Államjogi Tanszék): „A vallással és az egyházügyekkel kapcsolatos kérdések alkotmányos szabályozása”.

2. Dr. Révész Mihály Tamás tanszékvezető egyetemi docens (ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék): „Az állam és az egyház viszonyának jogi szabályozása 1867–1945”.

3. Dr. Benedek Ferenc tanszékvezető egyetemi tanár (JPTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék): „Az állam és az egyház viszonyának jogi szabályozása 1945-től napjainkig”.

4. Dr. Ádám Antal tanszékvezető egyetemi tanár (JPTE Államjogi Tanszék): „Az állam és az egyház viszonyának jogi szabályozása az európai szocialista országok jogalkotásában”.

5. Dr. Halász József tanszékvezető egyetemi tanár (Politikai Főiskola, az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója): „A felekezeti egyenjogúság”.

6. Dr. Takács Imre egyetemi tanár (ELTE Államjogi Tanszék, a Jogi Továbbképző Intézet igazgatója): „A lelkiismereti és vallásszabadság törvényi szabályozásának alapelvei, a szabályozás tárgyköre”.

7. Dr. Kukorelli István egyetemi docens (ELTE Államjogi Tanszék): „Az egyházügyi igazgatás”.

8. Dr. Földesi Tamás tanszékvezető egyetemi tanár, dékán (ELTE Filozófiai Tanszék): „A lelkiismereti szabadság, valamint a vallásszabadság fogalmi köre és jogi megközelítése”.

9. Dr. Szentpéteri István egyetemi tanár (JATE Szociológiai Intézet igazgatója): „Az állam szerepe az egyházi tisztségek betöltésével kapcsolatban”.

² 2014/1988. (HT 5.) MT határozat.

³ Az ÁEH 27-1/1988. iktatószámú aktája. MOL XIX-A-21-a-27-1/1988.

10. Dr. Gece Gusztáv (MTA Filozófiai Intézet Valláselméleti Osztály vezetője): „Felekezetek, szekták, egyéb vallási közösségek differenciálási kritériumai”.

11. Dr. Szamel Lajos tanszékvezető egyetemi tanár (JPTE Államigazgatási Tanszék): „Felekezetek, szekták, egyéb vallási közösségek jogi elismerése. Az egyházakra és a vallásos egyesületekre vonatkozó jogi szabályozás problémái”.

12. Dobos László (HNF OT Titkársági Iroda vezetője): „Az állam és az egyházak közötti együttműködés perspektívái, figyelemmel a történelmi tapasztalatokra”.

A tudományos írások felhasználásával készültek el az első irányelvek, majd tervezetek. Az egyik első irányelv preambuluma szerint a gyorsított munkát a következő indokolta: „A lelkiismereti szabadság és a vallás szabad gyakorlásának jogát, az átfogó és részletes törvényi szabályozást, a jelenleg érvényben lévő jogszabályok nem biztosítják. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény egyaránt előírják, hogy az állampolgárok alapvető jogait és kötelezettségeit, továbbá e jogok gyakorlásának feltételeit, korlátait és érvényre juttatásuk eljárási szabályait törvényben kell megállapítani.

Mindezek alapján indokolt, hogy az Országgyűlés a lelkiismereti szabadság és a vallás szabad gyakorlásának jogáról átfogó, egységes törvényt alkosson, és szükség szerint módosítsa a kapcsolódó törvényeket.”⁴

A Kodifikációs Bizottság megalakítása az ÁEH feladata volt. „A lelkiismereti szabadságról és a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvény előkészítésére indokolt, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke Kodifikációs Bizottságot alakítson, amelyben az Állami Egyházi Hivatalon kívül részt vesznek az érdekelt állami, társadalmi és érdekképviselői szerveknek, valamint a megfelelő tudományágnak a képviselői.”⁵ A Kodifikációs Bizottságba bevonták a történelmi egyházak képviselőit, az illetékes tárcaikat és a szakértői tanulmányokat készítő, korabeli közjogászok egy részét is.⁶

Sajátos, háromszintű – politikai, apparátusi, tudományos jogi – jogalkotás zajlott. A hivatalban létezett a belső apparátusra épülő törvény-előkészítő munkacsoport, ez egyrészt a bejövő szakértői anyagok, másrészt a létező politikai direktívák alapján próbált kodifikációs termékeket, „irányelveket” összeállítani. Nagyon sokszor figyelemmel voltak a régi belső pártállami jogszabályi megoldásokra is. Ezeket az anyagokat vitatta meg a Kodifikációs Bizottság. E bizottság tagjaként birtokomban lévő meghívók alapján, a Kodifikációs Bizottság három érdemi ülést tartott 1989. február 7-én, március 22-én és május 12-én, az ÁEH Lendvay utcai székházában.⁷ A bizottság elnöke a március 22-ei ülés után készült újabb irányelv szövegét küldte ki tárca-

⁴ MOL XIX-A-21-a-27-1/d/1989.

⁵ MOL XIX-A-21-a-27-1/b/1988.

⁶ Az Állami Egyházügyi Hivatal 27-1/1998. iktatószámú aktája. MOL XIX-A-21-a-27-1/a és b/1988. tételszám alatt.

⁷ ÁEH 27-1/d/e/f/1989. iktatószámú iratai.

egyeztetésre, az országos társadalmi és érdekképviselői szervezeteknek, továbbá valamennyi egyház és vallásfelekezet vezetőjének. Az irányelv a korba visszahelyezve nagy nyilvánosságot kapott, teljes terjedelmében közölte például a Magyar Nemzet.⁸ „A törvénytervezet – melynek előkészítő munkálatait az Állami Egyházügyi Hivatal koordinálta – széles körben került véleményezésre. Megszólaltak a különböző állami és társadalmi szervek képviselői, az egyházak vezetői, az egyházi sajtó képviselői is. Az első tervezetek még sok olyan elemet tartalmaztak, amelyek végül nem kerültek bele a törvénybe. Ilyen volt például az Állami Egyházügyi Hivatal további működése, a vallásfelekezetek állami elismerése, valamint az állami szuverenitás védelme érdekében bizonyos egyházi funkciók betöltéséhez szükséges előzetes állami hozzájárulás is.”⁹

A Kodifikációs Bizottság május 12-i ülésén véglegesítette az irányelv tervezetét, amelyből közös ÁEH-IM előterjesztés lett. A határozati javaslat szerint a törvénytervezet elveit társadalmi vitára kellett volna bocsátani; a társadalmi vita után a törvényjavaslat szövege 1989. augusztus 30-ig készüljön el, a parlament pedig decemberi ülésén tárgyalhatja majd.¹⁰

Az ÁEH „váratlan” megszűnésével (1989 június) a jogalkotói felelősség átkerült az Igazságügyi Minisztériumhoz. A megszűnés valójában a történelmi egyházakat érte legváratlanabban, akik fura módon ragaszkodtak az intézményhez, és számos, erősen vitatható kompromisszumba is belementek. Legyen erre példa egy 1988. október 28-án készült jegyzőkönyv néhány szemelvénye:¹¹

„Jegyzőkönyv

amely készült Budapesten, 1988. október 28-án, az Állami Egyházügyi Hivatal és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között

A tárgyalások eredményeként megállapodás jött létre, hogy a lelkiismereti szabadságról és a vallás szabad gyakorlásáról szóló új törvény elfogadásáig az alábbiakban felsorolt államtitkári rendelkezésekben, jegyzőkönyvekben foglaltaktól – hatályban tartásuk mellett –, a rugalmasabb gyakorlat biztosítása érdekében a felek a megegyezés szerinti mértékben eltérnek.

1. A templomi hitoktatást szabályozó 1/1974. ÁEH. Eln. rendelkezésben foglaltaktól eltérően megszűnik a korcsoportok számának maximálása, valamint a vasárnapi oktatási nap kijelölése. A bejelentési kötelezettség csak az oktatás időpontjára vonatkozik.

⁸ *Magyar Nemzet*, (1989) április 29., 4. o.

⁹ KÖBEL Szilvia: Az állam és az egyházak kapcsolatának közjogi modellje 1945–1989 (1990) között Magyarországon. In KÖBEL Szilvia (szerk.): *Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai*. Budapest, 2016. 126. o. Cikkében a szerző az alábbi forrásokra hivatkozik: MOL XIX-A-21-a-27-1/g/1989., MOL XIX-A-21-a-27/1989., MOL XIX-A-21-a-27-1/d/1989.

¹⁰ ÁEH 27-1/d/1989. iktatószámú irata.

¹¹ KÖBEL: „*Oszd meg és uralkodj!*”... i.m. 9–94. o.

[...]

3/c. A katolikus középiskolákban a párhuzamos osztályok indítása, a tanári és kollégiumi tanári, valamint a kollégiumi létszám, továbbá a tanítás ellátásához szükséges rendtagok és az utánpótlás biztosításához indokolt növendéki létszám meghatározása – Állami Egyházügyi Hivatal tájékoztatása mellett – az igényeknek és a lehetőségeknek a figyelembevételével a Magyar Katolikus Püspöki Kar és az illetékes rend feladata.

4. Az egyházi (világi) személyek állami eskütételéről szóló 1/1971. ÁEH. rendelkezés értelmében az egyházi állások betöltői, kinevezésük /megbízásuk, választásuk/ után továbbra is állami esküt tesznek.

Magasabb tisztségre történt kinevezés után újabb eskütétel csak akkor szükséges, ha az egyes egyházi állás betöltéséhez a Népköztársaság Elnöki Tanácsa előzetes hozzájárulása szükséges.”¹²

A jogalkotás külön utas menetét több kritika érte, alternatív tervezetek is készültek, például az SZDSZ Evangéliumi Keresztények Csoportja részéről.

Az ÁÉH-hez visszaküldött véleményekben is számos kritikai észrevétel fogalmazódott meg. A Hazafias Népfront Országos Tanács Ügyvezető Elnöksége például 1989. május 17-én vitatta meg a szövegtervezetet széles körben, és arról a sajtó is részletesen beszámolt. Az Ügyvezető Elnökség elnökeként bevezető előadásomban az alábbiakat mondtam: „Az egyházakat immár nem hatalmi és államigazgatási szempontból és főként nem az ideológiai osztályharc jegyében kell megítélni, hanem kizárólag a szerződési elv alapján. Szuverenitásuk megnyilvánul majd abban, hogy a törvény csupán az alkotmányos jogrend elismerését kívánja meg az egyházak vezetőitől és lelkészeitől, semmi egyebet. Az állami beavatkozás eddigi direkt formáit mielőbb meg kell szüntetni.”¹³

Az Igazságügyi Minisztériumban az első törvényjavaslat 1989. augusztus 23-án készült el, ezt követte egyeztetések után a november 13-i, teljesebb értékű normaszöveg.¹⁴ A jogalkotást személyesen végigkísérhettem a Kodifikációs Bizottság megszűnése után is. Az Igazságügyi Minisztériumból 1989. szeptember 14-én – a NEKA megállapodások aláírása (szeptember 18.) előtt néhány nappal (!) – kaptam „egy félhivatalos” szakértői felkérést. A magánlevél jellegű dokumentumot mellékelem a történelmi hűség kedvéért.

¹² MOL XIX-A-21-a-27-1/d/1989.

¹³ *Magyar Nemzet*, (1989) május 18.

¹⁴ 70.046/1989. IM VII.2. iratszámú tervezetek.

Kedves István!

Mellékelten megküldöm a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény, az egyházak gazdálkodásáról szóló MT rendelet és az alkotmánymódosítás e szabadságjogot érintő rendelkezéseinek tervezeteit. Ürölnék, ha véleményt mondanál róla. /A Kodifikációs Bizottságban nem csak a HNF véleményét közölted!/ Tel.: 325-330/247.

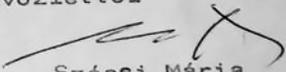
Tudomásom szerint, mint HNF "vezér"-rel Kilényi et. kíván majd tárgyalni veled a hogyan továbbról./És akkor hivatalosan is küldünk tervezet. Most az egyházaknál van véleményezésre./

Munkádat előre is köszönöm /persze tudom, hogy rengeteget dolgozol, ezért semmiképp nem veszem rossz néven, ha erre az előzetes átnézésre nem futja az időből, csak szeretném, ha látnád mire jutottunk/.

Az esetleges telefonig vagy személyes találkozásig

"kiváló tisztelettel" vagy
csak egyszerűen
üdvözlettel

Bp. 1989. szept.14.

Szécsi Mária

Összefoglalóan azt lehet elmondani, hogy a törvényt előkészítése önállóan futott, bár alkotói – elsősorban a Kodifikációs Bizottság tagjai és az IM kodifikátorai – figyelemmel kísérték a közben, 1989 tavaszán zajló alkotmányozást és alapjogi törvényalkotást. Történelmietlen lenne csodálkozni azon, hogy a bomló pártállamban ez egy politikailag jól kézben tartott és más alapjogoktól szervezetileg is jól elkülönített jogalkotási próbálkozás volt jó ideig.

Az irányelvek és a javaslatzövegek (tucatnyi ilyen készült) „kétlelkűségére” korábban több példát idéztem, és több példa idézhető még; bár létre kívántak hozni egy Országos Egyházügyi Tanácsot, mégis megmaradt volna a kormány alá rendelt direkt egyházügyi igazgatás országos rendszere, az állami szuverenitás védelme érdekében az előzetes hozzájárulás, az eskü stb.¹⁵

¹⁵ SZILÁGYI István: A lelkiismereti szabadság és a vallás szabad gyakorlásának joga. In KATONÁNE SOLTÉSZ Márta (szerk.): *Emberi jogok hazánkban*. Budapest, 1988. 84–100. o.

Az eredeti elképzelésekben érződött a pártállami szemlélet, az első tervezetek az 1949-es alkotmányszöveg szellemében készültek, amely ugyan biztosította az állampolgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát (63. §), ám a jogokat a „szocialista társadalom érdekeivel összhangban” lehetett gyakorolni (54. §).

A Kulcsár Kálmán Igazságügyi Minisztériumában készült és a Németh-kormány által az 1989. évi XXXI. törvényt követően benyújtott törvényjavaslat alapvetően különbözött a korábbi – a kerekasztal-tárgyalások előtt, 1989 júniusában lényegében elhalt – ÁEH-es jogalkotási próbálkozásoktól. A törvényt – preambulumból kiolvashatóan – nem átmeneti törvénynek szánták, hanem az egyes ember egyéni szabadságjogát, továbbá az egyházak és az állam kapcsolatát átfogóan és együttesen szabályozó jogállami jogalkotásnak. Íme az 1990 januárjában benyújtott javaslat és a kihirdetett törvény teljesen megegyező preambuluma:

„A magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú, értékhordozó és közösségteremtő tényezői. A hitélet körébe tartozó munkálkodásuk mellett kulturális, nevelési-oktatási, szociális-egészségügyi tevékenységükkel és a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország életében.

A lelkiismereti és vallásszabadság érvényre juttatása, a mások meggyőződését tiszteletben tartó, a tolerancia elvét megvalósító magatartás elősegítése érdekében, és ennek garanciájaként az egyházak önállóságának biztosítása, az állammal fennálló kapcsolatainak szabályozása céljából – összhangban az Alkotmánnyal, továbbá a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalásaival – az Országgyűlés a következő alkotmányerejű törvényt alkotja.”¹⁶

3. A törvényjavaslat parlamenti vitája

A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt 1990. január 24-i ülésén fogadta el alkotmányerejű törvényként az utolsó rendi Országgyűlés.¹⁷ A már jogállami tartalmú törvényről ugyanaz a közben jelentősen átalakult Országgyűlés döntött, amely 1987 decemberében még ellenszavazat nélkül elfogadta az ÁEH elnökének beszámolóját az elmúlt évtizedek egyházpolitikájáról. A „szellemi munkásörtségnek” becézett hivatal beszámolójáról szóló határozat visszavonását a törvény vitájában az egyik ellenzéki képviselő, Roszik Gábor kezdeményezte.¹⁸

¹⁶ 492. irományszámú törvényjavaslat és indokolása.

¹⁷ A törvényt 304 igen, 1 nem szavazattal és 11 tartózkodással fogadta el az Országgyűlés. Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés Naplója (továbbiakban: ON), 6130. o.

¹⁸ Roszik Gábor képviselő hozzászólása, ON, 6097–6098. o.

A törvényjavaslatot a Németh-kormány sürgősséggel nyújtotta be 1990. január 23-án, előadója Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter volt.¹⁹

Az igazságügyi miniszter utalt a történelmi hagyományokra, így mindenekelőtt „A vallás dolgában” született 1848. évi XX. törvénycikkre, továbbá a pártállamban is néhány paragrafus erejéig hatályban tartott 1895. évi XLIII. törvénycikkre. Az utóbbi kapcsán kiemelte: „jelen törvényjavaslat sok tekintetben, így szabályozási tárgykörében, szerkezete vonatkozásában nagyon közel áll a múlt századi törvényhez”.²⁰

A törvényjavaslat a mintaadó törvény szerint „átfogóan szabályozza a lelkiismereti és vallásszabadsággal, valamint az egyházakkal kapcsolatos kérdéseket, így meghatározza a jog tartalmát és jogi szabályozással biztosítja a szabadságjog érvényesülését; rendezi az állam és az egyház viszonyát; rendelkezik az egyházi gazdálkodás legfontosabb témáiról; valamint az egyház esetleges megszűnésével összefüggő kérdésekről.”²¹

A miniszteri expozé kiemelte, hogy „a törvényjavaslat széles körű politikai és szakmai véleményegyeztetés eredményeként jött létre. Az előkészítésben részt vettek, illetőleg háromoldalú egyeztető tárgyaláson megvitatták a magyarországi egyházak, a politikai pártok és társadalmi szervezetek, illetőleg a tudományos élet képviselői. A törvénytervezetben foglaltak tekintetében tehát teljes tartalmi konszenzus mutatkozik”. (ON, 6078 o.)

A miniszter hosszú és alapos előterjesztése, amely utalt a kérdéskör szabályozatlanságára és az állam nemzetközi kötelezettségeire, részletesen ismertette a vitás kérdéseket is, és rögzítette egyúttal a kormány álláspontját.

Ebből egyet emelnék ki, amely évtizedeken keresztül viták középpontjában volt.

A törvényjavaslat 9. §-a az egyesületekhez hasonlóan eredetileg tíz természetes személyt kívánt meg az egyház alapításához.

A kormány álláspontja szerint: „A nyilvántartásbavétel feltételeivel kapcsolatban több javaslat szerint célszerű lehet az, hogy az egyház megalapításához száz vagy ezer fő, esetleg egy egyházköztség felállítását íránk elő. A Kormány álláspontja szerint ilyen további plusz feltételek előírása jelentős mértékben nehezítené az egyházalapítást, ez pedig a lelkiismereti és vallásszabadság jogának csorbításához vezetne.” (ON, 6081 o.)

Ebből az idézetből és a törvényjavaslat 9. §-hoz fűzött részletes indokolásból is látni, hogy a jogalkotó a liberális credo alapján állva, minimális követelmények előírására törekedett. Az egyesületekkel való „analóg” szabályozás megjelent a képviselői módosító indítványokban is. Tamás Gáspár Miklós szerint „az egyházakra ne vonatkozzék szigorúbb szabály, mint más egyesületekre”.²²

¹⁹ ON, 6075–6085. o. A miniszteri expozéból néhány tartalmi és szó szerinti idézetet válogattam ki. Az idézeteknek a szövegben jelölöm meg a pontos naplóbeli forráshelyét.

²⁰ ON, 6075. o.

²¹ ON, 6077. o.

²² 529. számú iromány.

A jogi, igazgatási és igazságügyi bizottság előadója Czoma László volt, aki ismertette a bizottság írásos jelentésére hivatkozva a bizottság általános véleményét. Eszerint: „A bizottság egyhangúlag kinyilvánította e törvénytervezetről azt a véleményét, hogy a beterjesztett törvényjavaslatot színvonalas előterjesztésnek ítéli, amely jól szolgálja a lelkiismereti és vallásszabadság érvényre jutását.”²³

Az általános és részletes vitában összesen 11 képviselő, név szerint Bíró Imre, Nagy József, Biacs Péter, Tóth Károly, Rózsa Edit, Roszík Gábor, Szentágothai János, Eke Károly, Vona Ferenc, Pregun István és Tamás Gáspár Miklós szól hozzá. A névsorból látható, hogy különösen az egyházak képviselői, az ellenzéki és a független képviselők szóltak hozzá és nyújtottak be módosító javaslatokat. Hozzászólásaikból következnek néhány rövid idézet.

Bíró Imre országos listán megválasztott római katolikus kanonok: „E törvényjavaslat megtárgyalásával természetesen a katolikus egyházak fórumain is foglalkoztak. Így elsősorban vezetői, a püspökök alkottak véleményt róla, és ezt az állásfoglalást terjesztették a Szentszékhez, a legfelsőbb egyházi fórumhoz. Itt tetszéssel találkozott mindaz az erőfeszítés, amely a jogalkotók tevékenysége során ebben a törvényjavaslatban testet öltött. Szívesen gondolunk arra, hogy külügyminiszterünk látogatása a Szentszékénél és kézfogása a katolikus egyház vezetőjével egyúttal erre a törvényjavaslatra is áldását hozta közénk és szabad utat biztosított annak elfogadása felé. Mindez történik röviddel a diplomáciai kapcsolatok felvétele előtt, amely annyira fontos nekünk, hiszen várjuk tőle a kiegyensúlyozott kapcsolatok bővítését, azt a gyarapodást, amely sokat szenvedett népünket Európa egészéhez kapcsolja. Dr. Paskai László bíboros prímás érsek úr nevében örömmel jelentem az Országgyűlésnek, hogy a törvényjavaslat tetszésére talált.”²⁴

Nagy József (Baranya 6. vk., az MSZMP nyugalmazott megyei első titkára) az MSZP frakciója nevében támogatta a törvényjavaslatot. Véleménye szerint az új törvény történelmi igazságtételnek tesz eleget, amikor elismeri az egyetemes magyar kultúra kialakításában, művelésében az egyházak kiemelkedő szerepét: „Az a szándék, hogy megszüntetjük a kötelező világnézet, ideológia monopóliumát, megszüntetjük az államilag támogatott, vagy éppen előírt ateizmust és elismerjük az emberek gondolkodásának szabadságát, sokszínűségét, ez több, mint egy száraz racionális jogalkotási tevékenység.”²⁵

Biacs Péter (Bp. 30. vk., MÉM Központi Élelmiszeripari Kutatóintézet Főigazgatója): „Valamennyien érezzük a lelkünk mélyén, hogy erkölcsi-etikai megújulásra van szükség. A vallásos és nem vallásos emberek – legyenek az utóbbiak ateisták, panteisták vagy szabadgondolkodók – kinyújthatják a kezüket egymás felé, segíthet-

²³ ON, 6087. o. Lásd továbbá 534. irományszámon a bizottság jelentését.

²⁴ ON, 6090. o.

²⁵ ON, 6090. o.

nek megőrizni az ember tisztességét és méltóságát. Fogadjuk el és tartsuk tiszteletben a vallások több száz éven át főlhalmozott értékeit – mindannyiunk hasznára.”²⁶

Tóth Károly országos listán megválasztott református püspök – aki többször is hozzászólt – végig kitarzott a tíz fővel szemben a 100 fős egyházalapítás mellett: „Arról van szó, hogy hány természetes személy alapíthat vallást. A tíz személy által megállapított vallás ügyét mi komolytalannak tartjuk, és nem értem, miért kell ehhez ragaszkodni. (Nagy taps.) Ezt a módosító javaslatomat fenntartom.”²⁷

Rózsa Edit (Csongrád 3. vk.) vitatta a törvény megalkotásának sürgősségét: „A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint egyházakról szóló törvényjavaslat sürgősségi tárgyalását a Kormány diplomáciai kapcsolataink fejlesztése érdekében, valamint az egyházak ezt szorgalmazó javaslatára kérte”.

„Akceptálható-e, hogy a törvényjavaslat sürgősségi tárgyalása, az erre vonatkozó indítvány az egyházi törvény hiányosságaival, kifogásolni valóival együtt a külpolitikát szolgálja? Úgy gondolom, a válasz az, hogy nem!”²⁸

Roszík Gábor, az utolsó rendi országgyűlés első, az MDF színeiben megválasztott ellenzéki képviselője, evangélikus lelkész szerint: „A törvénytervezet legfőbb pozitívuma, hogy összhangban van a háromoldalú tárgyalásokon a Magyar Demokrata Fórum közreműködésével megalapozott alkotmánymódosításnak a lelkiismereti és vallásszabadságot, valamint az egyházak szabad működését biztosító rendelkezéseivel. Így némiképpen kitölti azt a joghézagot, ami a jogfosztó rendelkezések nyomán az egyházakat jogbizonytalanságban tartotta, azaz lehetővé teszi, hogy jogi személyként működjenek.”²⁹

Szentágothai János (országos listán megválasztott képviselő, akadémikus): „Valamiféle kis garancia kerüljön be ebbe a törvénybe a volt egyházi vagyon sorsáról. [...] Maximálisan legyen biztosítva az, hogy a jövő magyar társadalmában ezek a régi vallási, egyesületi és egyházi tulajdonok valamikor helyreálljanak. Nem kívánok földbirtokot, nem kívánok jövedelmező épületvagyon sem: az egyházak és egyesületeik majd tudják, hogy mi az, amit visszakérniük kell és amit majd működtetni tudnak.”³⁰

Vona Ferenc (Pest megye 16. vk., ráckevei körzeti állatorvos): „Ha a társadalomnak szüksége van az egyházak nevelési, egészségügyi és szociális tevékenységére és arra a lelki, szellemi, erkölcsi többletre, amit az egyházak tudnak adni, akkor elemi követelmény, hogy az egyházak az állami intézményekkel azonos mértékű támogatást kapjanak. Ezt ebben a törvényben rögzíteni is kell.”³¹

²⁶ ON, 6093. o.

²⁷ ON, 6129. o.

²⁸ ON, 6096. o.

²⁹ ON, 6077. o.

³⁰ ON, 6099–6100. o.

³¹ ON, 6104. o.

Pregun István (Szabolcs-Szatmár 1. vk., a Nyíregyházi Hittudományi Főiskola Rektora) a részletes vitában indokolta módosító javaslatait, például az iskolai hitoktatás fontosságáról.

Tamás Gáspár Miklós ellenzéki képviselő véleménye a következő volt, a liberális credót igazolandó: „Ezért fogalmaztunk úgy, hogy például az egyház minden olyan vallási tevékenység végzése céljából alakítható, amely bűncselekményt nem valósít meg, vagy annak elkövetésére nem hív fel. Ez bőven elegendő.”³²

Érdeemes feltennünk a kérdést: mi lehetett a sürgősség magyarázata a két nagy rendszerváltó alkotmányrevízió (1989. évi XXXI. törvény és 1990. évi XL. törvény) között és az első szabad választások előtt?

– Voltak alkotmányjogi érvek; az 1989. évi XXXI. alkotmánymódosító törvénynek a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló reguláját (60. §) – amely a Nemzeti Kezrekerasztal megállapodására és a nemzetközi emberi jogi deklarációkra épült – végre kellett hajtani, ezt az Alkotmány (78. §) a Kormány köteletségévé tette;

– nyilván voltak politikai megfontolások is, a kormány például külpolitikai okokra, a vatikáni tárgyalásokra hivatkozott (az egyházi vagyonok visszaadása mint ígéret);

– direkt politikai összefüggés, hogy az első szabad választások előtt állt az ország, az Országgyűlés március 14-én tartotta utolsó ülését;

– és voltak praktikus okok is; a jogalkotási törvény óta, amely először említette ezt a szabályozási tárgykört törvényalkotási feladatként, készült és formálódott egy szakmai és politikai konszenzusra támaszkodó, egyre jobban „kigyomlált” és jogállamiságot tett törvényszöveg, amelyet a törvényalkotás pillanatában a történelmi egyházak (különösen!) és az akkori ellenzéki pártok is támogattak, pontosabban nem ellenkeztek.³³

4. Az 1990. évi IV. törvény közjogtörténeti jelentősége

Az 1990. február 12-én hatályba lépett, mindösszesen 24 §-ból álló törvénynek – a történelemben visszahelyezve – mi a volt a jelentősége?

- a) A régi, elavult és alacsony szintű szabályozást korszerűbb törvényi szabályozás váltotta fel. E törvény helyezte hatályon kívül például a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvényt, és sok pártállami jogszabályt.
- b) Az idézett szép és ünnepélyes preambulum szerint „az egyházak a társadalom kiemelkedő fontosságú, értékhordozó és közösségteremtő tényezői”. A miniszteri

³² ON, 6108. o.

³³ Roszik Gábor és Szentágothai János képviselők hozzászólása, ON, 6096–6098. o.

zárszót idézve: „A törvény visszaállítja az egyházak történelmi becsületét.”³⁴

A törvénnyel az egyházak rehabilitálása történt meg, alkotmányjogi értelemben. Kétségtelen tény, hogy a volt egyházi vagyon sorsáról, a jóvátételről, a kártalanításról nem ez a törvény döntött, bár a parlamenti vitában felmerült ilyen javaslat.³⁵

- c) A törvény az Alkotmány és a nemzetközi egyezmények alapján egy alkotmányos alapjog, a gondolat, a lelkiismereti és a vallásszabadság magas védelmi szintjét építette ki.
- d) Jogi garanciákkal szabaddá tette az egyházalapítást (például bírósági nyilvántartásba vétel hatvan napon belül, nincs ügyészi törvényességi felügyelet stb.). Megteremtette az egyházak jogi személyiségét, helyreállította intézményalapítási jogkörüket.
- e) Lebontotta a pártállami korlátokat (például állami hozzájárulás, eskü), kimondta az állam ideológiai semlegességét. Kibontotta a szétválasztás alkotmányos alapelvét, eszerint az állam az egyházak irányítására, felügyeletére szervet nem hozhat létre (16. §).
- f) Rögzítette a felekezeti egyenjogúság elvét; az egyházakat azonos jogok illetik, és azonos kötelezettségek terhelik.

Mindezek alapján jogtörténetileg rendszerváltó típusú törvénynek tekinthetjük-e a sajátos történelmi pillanatban, az utolsó rendi országgyűlés által megalkotott alkotmányerejű törvényt? Talán nem túlzás az az alkotmányjogászai válasz, amely a törvényt európai mércével mérve is jogállami jogalkotásnak tartja.

A realitáshoz persze hozzátartozott az is, amit az egyik képviselő így fogalmazott meg: „Elvadított, megfélemlített emberek, kifosztott, legyengült egyházak kapják vissza elemi jogukat a közös gondolkodásra, a lelkek építésére, szolgálatára.”³⁶

A nem átmenetinek szánt törvény – alkotmányerejűségének is köszönhetően – sokáig példája az érintetlen jogalkotásoknak, holott módosítására számos kísérlet történt.³⁷ Az alkotmányjogi szakirodalomban, az alkotmánybírói határozatokban, az egyházjogban számos javaslat fogalmazódott meg *de lege ferenda*, a törvény későbbi módosításával összefüggésben.

Már 1989–90-ben is hosszasan vitatkoztunk az egyház jogi fogalmáról, a végeredmény egy átmeneti „valami más” lett, s ezen a preambulum ünnepélyes mondatai sem segítettek (lásd 8. §). Az egyik egyházi javaslat az volt, hogy a törvény „közjogi testületként” intézményesítse az egyházakat.

Klasszikusan negyedszázados vita volt a módosító javaslatokban is az egyházalapítás „csengőszáma”, amely az egyesületi tíz fővel indult, és a szavazás előtti

³⁴ ON, 6122. o.

³⁵ Szentágothai János felszólalása, ON, 6104. o.

³⁶ Vona Ferenc felszólalása, ON, 6099–6100. o.

³⁷ KÖBEL Szilvia: Az állam és az egyházak... i.m. 134–153. o.

utolsó pillanatban képviselői módosító javaslatra került be a törvénybe a 9. § (1) bekezdés a) pontja, miszerint egyházat legalább száz természetes személy alapíthat.

Vitatott volt, hogy a hitelveket tartalmazhatja-e az egyház alapszabálya, amit a jogalkalmazásban sem volt könnyű eldönteni.

Vitakérdés volt az egyházi intézmények azonos mértékű állami támogatása, a zárt intézményekben, különösen a katonaságnál a közösségi vallásgyakorlás, a hitoktatás mint tantárgy stb.

„Örök” vita az állam és az egyház kapcsolata, az ideális modell, amely a történelem, a jogi és politikai kultúra függvénye.

„Örök” vita az egyházak egyenjogúságának, pontosabban a történelmi egyházak és a kisegyházak viszonyának kérdése.

Ezekre a nyitott kérdésekre keresett választ Magyarország 2011-ben elfogadott Alaptörvénye (VII. cikk) és az azt végrehajtó, a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény. A választott modell és több jogi megoldás ma is megosztja az ezzel foglalkozó szakembereket. Nem mindig tanulunk a történelmünkől.

A nyilvánossághoz közvetítés joga

„[A]z uniós jogrend egységének és koherenciájának követelménye érdekében.”¹

Bevezetés

A témaválasztást az ösztönözte, hogy egyfelől aktuális, hiszen az Európai Unió Bírósága („EUB”) az elmúlt kevesebb mint két évben hat döntésében is foglalkozott a nyilvánossághoz közvetítés jogának kérdésével, másfelől az Ünnepelet is írt erről a témáról korábban egy tanulmányt, így a jelen tanulmány ahhoz kapcsolódik.

Az EUB nyilvánossághoz közvetítés jogával kapcsolatos döntéseit jól illusztrálja a következő eset: Faludi Gábor 2012-ben Grad-Gyenge Anikóval írt közös tanulmányában tárgyalta többek között a C-135/10. ügyet,² amely a köztudatba „fogorvosi rendelő”-ügyként ment át. A tanulmány 2012 februárjában jelent meg, amikor még csak az üggyel kapcsolatos főtanácsnoki vélemény állt rendelkezésre. A főtanácsnoki vélemény arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fogorvos által a váróteremben közvetített zene nyilvánossághoz közvetítésnek minősül. Részletesen kifejtette a főtanácsnok, hogy a nyilvánosság fogalmának azért felelnek meg a váróteremben megforduló páciensek, mert – hasonlóan a korábbi *Rafael*-döntéshez, ahol szállodai szobákban üzemeltetett televíziókészülékek útján történt a művek közvetítése³ – a nyilvánosság fogalmát kumulatíván, szukcesszíven kell értelmezni. Továbbá, bár a nyilvánossághoz közvetítés független attól, hogy haszonszerzési céllal történik-e, jelen esetben, tekintettel arra, hogy a zenehallgatás a páciensek számára kellemesebbé teszi a várakozást, a haszonszerzési célzat is kimutatható. Végül pedig megjegyezte a főtanácsnok, hogy az a tény, hogy a páciensek beleegyezését nem kérik a zenehallgatáshoz, közömbös. Ahogy a szerzők a tanulmányukban megjegyezték, a „főtanácsnoki vélemény természetesen nem végleges döntés, bár a Bíróság – már

¹ C-117/15. *Reha Training Gesellschaft für Sport- und Unfallrehabilitation mbH kontra Gesellschaft für musikalische Aufführungs- und mechanische Vervielfältigungsrechte eV (GEMA)* ügyben 2016. május 31-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2016:379. 28. bekezdés.

² C-135/10. *Società Consortile Fonografici (SCF) kontra Marco Del Corso* ügyben 2012. március 15-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2012:140.

³ C-306/05. *Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) v Rafael Hoteles SA* ügyben 2006. december 7-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2006:764.

csak az eldöntött esetek irányából kiindulva is – gyaníthatóan nem fog ettől érdemben eltérni”⁴

Ehhez képest a 2012. március 15-én meghozott ítéletében az EUB kimondta, hogy a fogorvosi rendelőben páciensek számára történő ingyenes hangfelvétel-sugárzás nem minősül nyilvánossághoz közvetítésnek. Indokai között szerepelt, hogy a fogorvosi páciensek személyek olyan összességét alkotják, amelynek összetétele nagyban megszilárdult, és ezért meghatározott lehetséges címzettek összességét képezik, mivel más személy főszabály szerint nem részesül a fogorvos kezelésében⁵ (sic!). Továbbá, „a fogorvos, aki a páciensei jelenlétében háttérzeneként hangfelvételeket sugároz, nem számíthat ésszerűen arra, hogy pusztán a zenei közvetítés miatt növekedni fog a rendelői forgalom”,⁶ mivel „a hangfelvételek sugárzása nem tartozik szorosan hozzá a fogorvosi kezelés elvégzéséhez” és mivel a páciensek „véletlenszerűen és akaratuktól függetlenül kapnak hozzáférést bizonyos hangfelvételekhez aszerint, hogy mikor érkeznek meg a rendelőbe, mennyi ideig várnak, és milyen kezelésben részesülnek”,⁷ az „ilyen sugárzásnak [...] nincsen haszonszerző jellege”.⁸ Az EUB tehát mindenben szembement a főtanácsnoki indítvánnyal és a korábbi döntéseiből logikusan levonható következtetésekkel.

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy ez az egy eset kirívónak tekinthető-e, és az azóta meghozott több mint tíz ítéletével az EUB kiszámíthatóbbá tudta-e tenni a nyilvánossághoz közvetítés jogának fogalmát, és sikerült-e tisztázni, hogy a szerző kizárólagos joga mikor terjed ki a nyilvánossághoz közvetítés engedélyezésére.

1. Előzmények

A szerzői nyilvánossághoz közvetítés jogát az Infosoc irányelv⁹ 3. cikkében találjuk: „A tagállamok a szerzők számára kizárólagos jogot biztosítanak műveik vezetékes vagy vezeték nélküli nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére, illetve megtiltására, beleértve az oly módon történő hozzáférhetővé tételt is, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.”¹⁰

⁴ FALUDI Gábor – GRAD-GYENGE Anikó: A nyilvánossághoz közvetítési (előadási) jog értelmezése az Európai Bíróság gyakorlatában. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2012) február.

⁵ C-135/10, 95. bekezdés.

⁶ C-135/10, 97. bekezdés.

⁷ C-135/10, 98. bekezdés.

⁸ C-135/10, 99. bekezdés.

⁹ 2001/29/EK irányelv (2001. 05. 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról. A továbbiakban: Infosoc irányelv.

¹⁰ A nyilvánossághoz közvetítés jogáról rendelkezik még az Infosoc irányelv 23. és 27. preambulumbekezdése:

A szomszédos jogi jogosultak nyilvánossághoz közvetítési jogáról rendelkezik a Bérlet Irányelv¹¹ 8. cikk (2) bekezdése:

„A tagállamok biztosítják azt a jogot, amelynek célja, hogy a felhasználó egy egyszeri méltányos díjat fizessen a hangfelvétel kereskedelmi célú nyilvánosságra hozatala, illetve e hangfelvétel példányának vezeték nélküli sugárzása vagy egyéb módon a nyilvánossághoz közvetítése esetén, valamint hogy ezen díjat az érintett előadóművészek és hangfelvétel-előállítók között felosszák.”

Az EUB jelentős számú esetben kísérelte meg a nyilvánossághoz közvetítés jogát meghatározni.¹² Mivel azonban a korábbi ítéletekben sokszor ellentmondásos iránymutatást adott az EUB, 2016-ban nagy reményeket fűztek a *Reha Training*-(C-117/15)¹³ és a *GS Media*-(C-160/15)¹⁴ ítéletekhez. A jogkereső közönség abban reménykedett, hogy ezek az ítéletek egységesíteni fogják az EUB joggyakorlatát a nyilvánossághoz közvetítés jogának értelmezésével kapcsolatban. Ezt várta egyébként Bot főtanácsnok is a *Reha Training*-döntéstől, amikor megjegyezte, hogy „a jelen ügy lehetőséget kínál a Bíróság számára arra, hogy az e tárgyban hozott ítélezési gyakorlatát felidézze és pontosítsa.”¹⁵ Mindezt támasztotta alá az a tény is, hogy a *Reha Training*-ügyet az EUB 13 bíróból álló nagy tanácsban tárgyalta, ami rendszerint azt jelzi, hogy a bírók tisztában vannak az ügy jelentőségével.

„(23) Ennek az irányelvnek harmonizálnia kell a szerzők nyilvánossághoz közvetítéshez való jogát. Ezt a jogot olyan tágan kell értelmezni, hogy lefedjen minden olyan nyilvánossághoz közvetítést, amikor a nyilvánosság nincs jelen a közvetítés kiindulópontjával szolgáló helyszínen. Ez a jog magában kell, hogy foglalja a művek bármilyen vezetékes vagy vezeték nélküli közvetítését, illetve továbbközvetítését, ideértve a sugárzást is. E jog más cselekményekre nem vonatkozik.”

„(27) A közvetítést lehetővé tevő, illetve azt megvalósító fizikai eszközök rendelkezésre bocsátása önmagában nem minősül az ezen irányelv értelmében vett közvetítésnek.”

¹¹ 2006/115/EK irányelv (2006. 05. 22.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/115/EK irányelve.

¹² Így a *MediaKabel* (C-89/04), *SGAE* (C-306/05), *FAPL* (C-403/08), *SCF* (135/10), *Circul Globus Bucuresti* (C-283/10), *ITV Broadcasting* (C-607/11), *OSA* (C-351/12), *Svensson* (C-466/12), *Best-Water* (C-348/13), *Sociedade Portuguesa de Autores* (C-151/15).

¹³ C-117/15.

¹⁴ *GS Media BV kontra Sanoma Media Netherlands BV, Playboy Enterprises International Inc., Britt Geertruida Dekker* ügyben 2016. szeptember 8-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2016:644.

¹⁵ Yves Bot főtanácsnok indítványa a *Reha Training*-ügyben, 4. bekezdés.

2. A *Reha Training*-döntés

2015 februárjában a kölni járási bíróság fordult az EUB-hez 4 részletes kérdéssel egy előzetes döntéshozatali eljárásban annak érdekében, hogy az EUB a nyilvánosságához közvetítés jogának határait az eddigieknél egyértelműbben határozza meg. Sajnos az EUB már rögtön a legelején demonstrálta, hogy részletkérdésekkel nem kíván foglalkozni, ugyanis úgy döntött, hogy a részletesen kidolgozott és alkérdésekkel rendelkező négy kérdésből az első hármat összevonja.¹⁶

2.1. Tények

A *Reha Training*-döntés alapjául szolgáló ügyet a német közös jogkezelő szervezet, a GEMA indította egy német egészségügyi rehabilitációs központtal szemben. A rehabilitációs központ váró- és edzőtermeiben televíziókészülékeket állított fel. A GEMA úgy ítélte meg, hogy ez nyilvánosságához közvetítésnek minősül. A rehabilitációs központ azonban megtagadta a jogdíjak megfizetését, aminek következtében a GEMA bírósághoz fordult. Az elsőfokú bíróság a GEMA-nak adott igazat, a másodfokú bíróság azonban, tekintettel a „fogorvosi rendelő”- (SCF) ügyre,¹⁷ ahol az EUB nem tekintette nyilvánosságához közvetítésnek a fogorvosi rendelőben elhelyezett rádiókészülékeken keresztül a pácienseknek közvetített zenét, az EUB-hoz fordult iránymutatásért.

2.2. Döntés

Döntésében az EUB megerősítette a korábbi ítéleteiben megállapított tényt, hogy a „nyilvánosságához közvetítés fogalma két együttes elemet ötvöz, mégpedig a mű (i) »közvetítésének cselekményét« és a mű (ii) »nyilvánosságához« közvetítését”¹⁸

A közvetítéssel kapcsolatban megállapította továbbá, hogy a „nyilvánosságához közvetítés” a védelem alatt álló művek közvetítésének valamennyi formájára vonatkozik, függetlenül az alkalmazott technikai eszköztől és eljárástól,¹⁹ azonban a „nyilvánosságához közvetítés” fogalmának az is eleme, hogy a védelem alatt álló műveket ténylegesen a „nyilvánosságához” közvetítsék.²⁰ Ez egyértelműen ellent-

¹⁶ „Első három, együtt vizsgálандó kérdésével a kérdést előterjesztő bíróság lényegében azt kérdezi egyrészt, [...]” C-117/15, 22. bekezdés.

¹⁷ C-135/10.

¹⁸ C-117/15, 37. bekezdés.

¹⁹ C-117/15, 38. bekezdés.

²⁰ C-117/15, 40. bekezdés.

mond a *Svensson*-döntésben²¹ korábban mondottaknak, ahol az EUB megállapította, hogy a „közvetítés” fennállásához elegendő, ha a művet úgy bocsátják a közönség rendelkezésére, hogy annak tagjai ahhoz hozzá tudjanak férni, függetlenül attól, hogy ténylegesen hozzáfértek-e vagy sem.²²

A nyilvánossággal kapcsolatban az EUB kifejtette, hogy a „nyilvánosság” fogalma meghatározatlan számú lehetséges címzettet jelent, és ezenfelül viszonylag jelentős számú egyént foglal magában,²³ ami egy „bizonyos számbeli minimumot” (*de minimis*) feltételez, ami alapján a Bíróság kizárja a „nyilvánosság” fogalmából „az érintett személyek túlságosan kicsi, sőt jelentéktelen számát”.²⁴

A nyilvánossággal kapcsolatban a Bíróság hangsúlyozta, hogy annak egy új nyilvánosságnak kell lennie, azaz olyan közönségnek, amelyet a védelem alatt álló művek jogosultjai nem vettek figyelembe akkor, amikor engedélyezték a műveknek az eredeti nyilvánosság számára való közvetítését.²⁵ Az új nyilvánosság szempontjából relevánsnak tartotta a Bíróság továbbá, hogy a nyilvánosság ne véletlenül, hanem célzottan férjen hozzá a közvetítéshez. Azaz a rehabilitációs központ üzemeltetőjének magatartása következményeinek teljes tudatában kell lehetővé tennie, hogy az új közönség hozzáférjen a védelem alatt álló sugárzott művekhez. Ily módon nyilvánvaló, hogy e beavatkozás hiányában az ezen „új” közönséget alkotó személyek főszabály szerint nem fértek volna hozzá a sugárzott műhöz.²⁶

Megállapította a Bíróság, hogy ha egy rehabilitációs központ televíziókészülékek útján televíziós műsorokat sugároz, ami a páciensek gyógykezelési vagy várakozási idő alatti szórakoztatására irányul, az kiegészítő szolgáltatásnak minősül, ami ugyan nem egészségügyi jellegű, ám kedvezően hozzájárul az intézmény rangjához és vonzerejéhez, és ezáltal versenyelőnyt szerez neki.²⁷ A Bíróság ezzel különbséget tett a rehabilitációs központban és a fogorvosi rendelőben található páciensek között. Ez utóbbiak ugyanis nem minősülnek nyilvánosságnak. Ahogy korábban láttuk, a Bíróság megállapította, hogy a fogorvos a zenét nem haszonszerzési céllal sugározta, és a fogorvosnál a páciensek akaratuktól függetlenül kapnak hozzáférést bizonyos hangfelvételekhez. Az átlagos fogorvosi páciensekről, szemben a rehabilitációs központban lévő páciensekkel, nem feltételezhető, hogy fogékonyak lennének a zenei szórakoztatásra.²⁸ Ezért a rehabilitációs központ páciensei körében a zeneszolgáltatás növelte a központ népszerűségét, ami által gazdasági előnyre tett szert. A Bíróság

²¹ C-466/12. *Nils Svensson, Sten Sjögren, Madelaine Sahlman, Pia Gadd kontra Retriever Sverige AB* ügyben 2014. február 13-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2014:76.

²² C-466/12, 19. bekezdés.

²³ C-610/15, 45. bekezdés.

²⁴ C-117/15, 41. és 43. bekezdés.

²⁵ C-117/15, 45. bekezdés.

²⁶ C-117/15, 46-47. bekezdés.

²⁷ C-117/15, 63. bekezdés.

²⁸ C-135/10, 98. bekezdés.

tehát a szolgáltatás haszonszerzési természetét is meghatározónak tartotta (szemben a szerzői jogi alapelvekkel), és megállapította, hogy a rehabilitációs központ által közvetített televíziós programok hasonlítanak ahhoz az esethez, amikor pubban, szállodában vagy gyógyfürdőben nyújtanak hasonló szolgáltatásokat,²⁹ de különböznek attól az esettől, amikor egy fogorvosi rendelőben felállított rádiókészüléken keresztül közvetítenek zenét a pácienseknek.

Az EUB továbbá megállapította, hogy a nyilvánossághoz közvetítés fennállásának értékelése szempontjából több, nem önálló jellegű és egymástól függő, kiegészítő kritériumot kell figyelembe venni, és mivel e kritériumok különböző konkrét helyzetekben igen változó erősséggel lehetnek jelen, ezeket egyenként és egymással kölcsönhatásban is alkalmazni kell.³⁰ Azt azonban nem mondta meg a Bíróság, hogy mik azok a kritériumok, amelyeket figyelembe kell venni és értékelni kell annak megállapításánál, hogy egy közvetítés „nyilvánossághoz közvetítésnek” minősül-e. Enélkül pedig ez a megállapítás üres marad.

2.3. Következtetés

A várakozások ellenére az EUB nem a nyilvánossághoz közvetítés fogalmának egységes értelmezése felé indult el. Úgy tűnik, hogy minden újabb ítéletében a Bíróság további, adott esetben szerzői jogi alapelveket is feszegető kritériumokat állít fel, amelyek alapján megítéli, hogy az adott cselekmény nyilvánossághoz közvetítés-e. Ezzel azonban megköveteli a jogalkalmazótól is, hogy olyan szofisztikált különbségeket tudjon értékelni, mint egy fogorvosi páciens és egy rehabilitációs központ páciensének zene iránti fogékonysága.

3. A *GS Media*-döntés

A *GS Media*-döntés,³¹ amelyet az EUB néhány héttel a *Reha Training*-döntés után hozott meg, megerősítette az EUB nyilvánossághoz közvetítés fogalmának kidolgozásával kapcsolatos gyakorlatát, hogy annak egységes értelmezése helyett az EUB ennek a jognak két különböző meghatározását alakítja ki, attól függően, hogy a szerzői mű felhasználása továbbközvetítéssel vagy hiperlinkeléssel, illetve úgynevezett beillesztéssel (*framing*) vagy beágyazással valósul-e meg.

²⁹ C-117/47, 54. bekezdés.

³⁰ C-135/10, 35. bekezdés.

³¹ C-160/15.

3.1. Tények

A GS Media üzemelteti a *GeenStijl* weboldalt, amely a hírek területén Hollandiában a tíz leglátogatottabb oldal közé tartozik. A *GeenStijl* weboldalon hiperlinkeket helyeztek el, ami a Filefactory.com internetes oldalra mutatott, amelyet adatok tárolására használtak. Ha a felhasználók rákattak a hiperlinkekre, akkor le tudták tölteni egy holland hírességnek, Britt Dekkernek a *Playboy* még meg nem jelent számához készült fényképeit. A *Playboy* holland számának kiadója, a Sanoma keresetet indított Hollandiában a *GS Mediával* szemben. A holland elsőfokú bíróság megállapította a jogsértést. A másodfokú bíróság az EUB-hez fordult iránymutatásért. A *Svensson*-döntésben³² ugyanis a Bíróság egyértelműen kimondta, hogy a hiperlink elhelyezése nem minősül nyilvánossághoz közvetítésnek, ha a művet azon az oldalon, ahova a hiperlink irányul, szabadon tették hozzáférhetővé, mivel ilyenkor a közvetítés nem egy „új nyilvánosság” felé irányul. Nyitva hagyta azonban a Bíróság azt a kérdést, hogy nyilvánossághoz közvetítésnek minősül-e az az eset, ha a szerzői mű ugyan szabadon hozzáférhető volt, de nem a jogosult beleegyezésével. Erre kérdezett most rá a holland bíróság.

3.2. Döntés

Az EUB kimondta, hogy az interneten jogellenesen közzétett műhöz vezető hiperlink elhelyezése nem minősül „nyilvánossághoz közvetítésnek”, ha a hiperlinket elhelyező személy nem tudta, hogy a művet jogellenesen tették online hozzáférhetővé.³³ Kifejezetten hangsúlyozza a Bíróság, hogy a *Svensson*-döntést nem lehet úgy értelmezni, hogy a szerző engedélye nélkül közzétett műre mutató hiperlink elhelyezése ki lenne zárva a nyilvánossághoz közvetítés fogalmából.³⁴

A Bíróság megerősítette, hogy a nyilvánossághoz közvetítés fogalmát tágan kell értelmezni, figyelembe véve a két együttes elem meglétét, nevezetesen a mű „közvetítésének cselekményét” és a mű „nyilvánossághoz” közvetítését.³⁵

Az EUB kimondta továbbá, hogy releváns, hogy (i) a felhasználó (a hiperlinket elhelyező) a nyilvánossághoz közvetítésben megkerülhetetlen szerepet tölt-e be,³⁶ (ii) a nyilvánossághoz közvetítést szándékosan hajtja-e végre,³⁷ (iii) a védelem alatt álló műveket az addig alkalmazottaktól eltérő, speciális technikai módon közvetítették-e

³² C-466/12.

³³ C-160/15, 51. bekezdés.

³⁴ C-160/15, 43. bekezdés.

³⁵ C-160/15, 35. bekezdés.

³⁶ C-160/15, 35. bekezdés.

³⁷ C-160/15, 35. bekezdés.

egy „új nyilvánosság”, azaz egy olyan közönség felé, amelyet a szerzői jog jogosultjai nem vettek figyelembe, amikor az eredeti nyilvánossághoz közvetítést engedélyezték,³⁸ és (iv) a közvetítést haszonszerzési jelleggel valósították-e meg.³⁹

A fentiekkel a Bíróság megint egy újabb kritériumot vezetett be, mégpedig a szándékosság kritériumát, amit figyelembe kell venni annak megítélésénél, hogy nyilvánossághoz közvetítés történt-e. Tekintettel arra, hogy a szerzői jogsértések objektív jogsértések, ez a kritérium – hasonlóan a *Reha Training*-döntésben bevezetett haszonszerzési kritériumhoz – ellentétes a szerzői jog alapelveivel, és kiveszi a hiperlinkkel történő nyilvánossághoz közvetítés esetét az objektív felelősség alól.

Ezzel azonban még nem fejezte be a Bíróság az ítéletét. Kimondta ugyanis, hogy megdönthető vélelem szól amellett, hogy a hiperlinket elhelyező személy tudott arról, hogy a tartalom, ahova a hiperlink irányul, jogellenesen hozzáférhető online, ha a hiperlinket haszonszerzési céllal helyezte el.⁴⁰ Ez a meghatározás teljesen új és váratlan kérdéseket vet fel. Először is megállapíthatjuk, hogy a hiperlinkeléssel elkövetett szerzői jogsértések kimenete sokkal kiszámíthatatlanabb lesz, hiszen a Bíróság behozott egy szubjektív elemet a jogsértés megállapításába.⁴¹ Azt azonban nem mondja meg a Bíróság, hogy hogyan tudnák a hiperlinket elhelyezők bizonyítani, hogy nem volt tudomásuk arról, hogy jogellenes tartalomra irányul a hiperlink. Azt követően azonban, hogy tudomást szerzett a jogsértésről, a nem jogsértő hiperlink jogsértővé válik, tehát a hiperlinket közzevetőnek azt el kell távolítania. Ez azonban ténylegesen bevezet egy, az e-kereskedelemből ismert értesítési és eltávolítási eljárást.⁴²

³⁸ C-160/15, 37. bekezdés.

³⁹ C-160/15, 38. bekezdés.

⁴⁰ C-160/15, 51. bekezdés: „Egyébként, amikor a hiperlinkek elhelyezését haszonszerzési célból teszik, az ilyen elhelyezést megvalósító személytől elvárható, hogy elvégezze a szükséges ellenőrzéseket annak érdekében, hogy meggyőződjön arról, hogy az érintett mű nem jogellenesen lett-e közzétéve azon az internetes oldalon, amelyre az említett hiperlinkek vezetnek, és ily módon vélelmezhető, hogy ezen elhelyezés teljesen tudatosan történt, az említett mű jellegénél és annak interneten való közzétételét illetően a szerzői jogi jogosult esetleges engedélyének hiányánál fogva. E körülményekre tekintettel, amennyiben e vélelmet nem sikerül megdönteni, az a cselekmény, ami abból áll, hogy az interneten jogellenesen közzétett műhöz vezető hiperlinket helyeznek el, a 2001/29 irányelv 3. cikkének (1) bekezdése értelmében vett »nyilvánossághoz közvetítésnek« minősül.”

⁴¹ CLARK, Birgit – DICKENSON, Julia: Theseus and the labyrinth? An overview of „communication to the public” under EU copyright law: after *Reha Training* and *GS Media* – Where are we now and where do we go from here? *European Intellectual Property Review*, 39. (2017) 5., 265–278. o.

⁴² ROSATI, Eleonora: Hyperlinks and communication to the public: early thoughts on the *GS Media* decision, <http://ipkitten.blogspot.it/2016/09/hyperlinks-and-communication-to-public.html>. (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*) Vö. az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény 13. §-a.

Azt sem részletezi a Bíróság, hogy mit kell haszonszerzés alatt érteni. Elég-e a közvetett haszonszerzés, vagy közvetlennek kell lennie.⁴³

3.3. Következtetés

Az EUB attól tartott, hogy ha a *Svensson*-döntést követve minden olyan hiperlinkről, amely a jogosult által nem engedélyezett tartalmakra mutat, kimondja, hogy bitorol, az az internet „megfelelő működésére” negatív hatással lenne.⁴⁴ Ezért ebben az ítéletben először a szerzői jogi jogosultak és a felhasználók érdekei egyensúlyozása körében az EUB utal a véleménynyilvánítási és a tájékoztatói szabadság alapjogára.⁴⁵ Nyilvánvaló, hogy az EUB célja itt az volt, hogy kizárja a mindennapi internetfelhasználók felelősségét.⁴⁶ Az ünnepeltől idézve, „jó szándékkal, de nem jó

⁴³ Érdekes hasonló tényállás mellett az USA megközelítés: Kaliforniában 2017-ben a Playboy Entertainment Group Inc. pert indított a Happy Mutants LLC ellen szerzői jog megsértéséért, mivel a Happy Mutants a Boing Boing honlapján egy linket tett közzé, amely olyan *Playboy*-fotókra mutatott, amiknek közzétételét a *Playboy* nem engedélyezte. 2018. február 15-én a bíróság felhívta a *Playboy*-t, hogy egészítse ki a keresetét részletesen reagálva alperes védekezésére, azaz arra, hogy a Boing Boing nem többszörözte és nem hozta nyilvánosságra a fotókat, és nincs bizonyíték arra, hogy a Boing Boing felhasználói letöltötték volna a fotókat. A bíró utalt egy 2014-es esetre, ahol Quetin Tarantino indított keresetet a Gawker Mediával szemben egy hiperlink miatt, amely egy filmjének másolatára mutatott, amelynek közzétételét Tarantino nem engedélyezte. Ott akkor a bíró kimondta, hogy pusztán az, hogy valaki technikai eszközöket biztosít, aminek révén szerzői jogsértést lehet elkövetni, nem elegendő a jogsértés megállapításához. A felelősség megállapításához olyan magatartás szükséges, amely vagy ténylegesen elősegíti, vagy támogatja a szerzői jogsértést. Tarantinónak ennek megfelelően kellett volna kiegészítenie a keresetét, ezt azonban nem tette meg, hanem azt visszavonta. *Playboy Entertainment Group Inc. v. Happy Mutants LLC*, case number 2:17-cv-08140, in the U.S. District Court for the Central District of California.

⁴⁴ C-160/15, 51. bekezdés.

⁴⁵ C-160/15, 44-45. bekezdés. „A GS Media, a német, a portugál és a szlovák kormány, valamint a Bizottság ugyanakkor úgy érvel, hogy a más internetes oldalakra mutató ilyen linkek valamennyi elhelyezésének automatikus »nyilvánossághoz közvetítésnek« való minősítése olyan esetben, amikor e művek jogosultjai ezen internetes közzétételt nem engedélyezték, erőteljes korlátozásokat eredményező következményekkel járna a véleménynyilvánítási szabadságra és a tájékoztatói szabadságára nézve, és nem tartaná tiszteletben azt a megfelelő egyensúlyt, amelyet a 2001/29 irányelv e szabadságok és egyfelől a közérdek, másfelől a szerzői jogi jogosultaknak a szellemi tulajdonuk hatékony védelméhez fűződő érdeke között fenntartani szándékozik. E tekintetben azt kell megállapítani, hogy az internetnek valóban különleges jelentősége van a Charta 11. cikke által garantált véleménynyilvánítási szabadság és tájékoztatói szabadsága szempontjából, és hogy a hiperlinkek hozzájárulnak az internet megfelelő működéséhez, valamint az e hálózaton belüli eszmecserehez és információáramláshoz, amely hálózatra hatalmas mennyiségű információ rendelkezésre állása jellemző.”

⁴⁶ Erre engednek következtetni az EUB által az ítélet 46. bekezdésében mondottak: „Ezenfelül nehézkesnek bizonyulhat annak ellenőrzése, különösen azon magánszemélyek számára, akik ilyen lin-

módszerrel⁴⁷ tette azonban mindezt, mivel a döntését nem tudta a szerzői jogi keretek között megtenni.

A várva várt egységes jogértelmezés helyett tehát az EUB a *Reha Training-* és *GS Media*-döntésével sokkal inkább tovább növelte a különbséget a nyilvánossághoz közvetítési jog értelmezése terén aszerint, hogy az alapul fekvő cselekmény továbbközvetítés vagy hiperlinkelés-e.

4. Továbbközvetítéssel megvalósított nyilvánossághoz közvetítés

A *Reha Training*-döntés után napjainkig még három esetben foglalkozott az EUB a nyilvánossághoz közvetítés kérdésével, ha azt továbbközvetítéssel valósítják meg. Ebből annak jelentőségénél fogva csak kettővel foglalkozunk.⁴⁸

4.1. A *Hettegger Hotel Edelweiss*-döntés

A *Hettegger Hotel Edelweiss*-döntésben⁴⁹ a Bíróság először foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a Bérlet irányelv 8. cikk (3) bekezdésében a műsorsugárzó szervezetek számára biztosított kizárólagos nyilvánossághoz közvetítési jog milyen esetekben alkalmazandó. A Bérleti irányelv ugyanis úgy rendelkezik, hogy a műsorsugárzó szervezetek a műsoraik nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére, illetve megtiltására csak akkor jogosultak, ha e közvetítés olyan helyiségben történik, amely

keket szeretnének elhelyezni, hogy az az internetes oldal, amelyre e linkek segítségével átvezetni akarnak, olyan művekhez biztosít-e hozzáférést, amelyek védelem alatt állnak, illetve, adott esetben, hogy e művek szerzői jogi jogosultjai engedélyezték-e azok interneten való közzétételét.” Lásd erről még RENDAS, Tito: Copyright, Technology and the CJEU: An Empirical Study. *International Review of Intellectual Property and Competition Law* (IIC), 2018. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3051197>, (Letöltés ideje: 2018. március 11.) 8. o.

⁴⁷ FALUDI Gábor: Impression Products, Inc. v. Lexmark International, Inc. A szabadalmi jog kimerülése és a szabadalmas szerződési szabadsága az Egyesült Államok jogában. *Polgári Jog* elektronikus folyóirat, (2017) 10.

⁴⁸ A harmadik döntés a C-138/16. *Staatlich genehmigte Gesellschaft der Autoren, Komponisten und Musikverleger Reg. Gen. mbH (AKM) kontra Zürs.net Betriebs GmbH* ügyben 2017. március 16-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:218. Itt a Bíróságnak az osztrák jogban a kábelhálózaton történő továbbközvetítésre szabályozott kivételnek az Infosoc irányelvvel való összeegyeztethetőségéről kellett döntenie.

⁴⁹ C-641/15. *Verwertungsgesellschaft Rundfunk GmbH kontra Hettegger Hotel Edelweiss GmbH* ügyben 2017. február 16-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:131.

belépti díj ellenében hozzáférhető a nyilvánosság számára. Az EUB e döntésében világossá tette, hogy e rendelkezés alkalmazásában a belépődíjat úgy kell értelmezni, hogy azt kifejezetten a televízió- és rádióműsorok nyilvánossághoz közvetítéséért kérik. Ezért azok az esetek, mint például a szállodaszobában vagy az étteremben elhelyezett televíziókészülék, ahol ugyan a szállodaszobáért és az étteremben történő fogyasztásért fizetnek, de a televízió-műsorok közvetítése csak kiegészítő szolgáltatásnak tekinthető, amelyért külön kifejezetten díjat nem szednek, nem minősül a nyilvánossághoz közvetítésnek.⁵⁰ Ezzel tulajdonképpen az EUB megerősítette azt a véleményt, amely a műsorsugárzó szervezeteknek biztosított kizárólagos nyilvánosságához közvetítési jogot egy korábbi időkből fennmaradt relikviának tartja, amikor még nem minden háztartásban volt televíziókészülék, és valóban a televízió-műsorok megtekintéséért belépődíjat kértek.⁵¹

4.2. A *VCAST*-döntés

A továbbközvetítési esetek körében meg kell említeni a *VCAST*-döntést,⁵² amelyet tavaly novemberben hozott meg az EUB. Ennek az ügynek az az érdekessége, hogy az EUB úgy állapította meg a nyilvánossághoz közvetítési jog megsértését, hogy az előzetes döntéshozatali eljárásban az olasz bíróság által feltett kérdés azt nem is érintette. Az olasz bíróság által feltett kérdés a magáncélú másolás kivételére vonatkozott.

4.2.1. TÉNYEK

A *VCAST* felhőalapú videófelvevő szolgáltatást működtet, azaz lehetővé teszi, hogy a felhasználók televíziós műsorszolgáltató szervezetek – így köztük az RTI – által földfelszínen közvetített televíziós műsorokról másolatot készítsenek, és azt később visszanezzék. A felvétel készítése attól függetlenül lehetséges volt, hogy a felhasználók a televízió-műsorokhoz jogszerűen hozzáfértek-e, vagy sem. Például az RTI műsorainak jogszerű vételéhez szükséges, hogy valaki Olaszország területén tartózkodjon.

Az olasz bíróság két kérdést intézett az EUB-hoz. Az egyik kérdés arra irányult, hogy összeegyeztethető-e az uniós joggal, különösen az Infosoc irányelv 5. cikke (2) bekezdésének b) pontjában szabályozott magáncélú másolás kivételével, ha a nemzeti jog a fenti szolgáltatást lehetővé teszi. A másik kérdés pedig pont ennek az

⁵⁰ C-641/15, 24., 25. bekezdés.

⁵¹ FEILER, Dehareng – BOAKES, Clark: *The tangled web of communication to the public*, 2017. <http://www.managingip.com/Article/3739117/The-tangled-web-of-communication-to-the-public.html> 2017. (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁵² C-265/16. *VCAST Limited kontra R.T.I. SpA* ügyben 2017. november 29-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:913.

ellenkezőjére irányult, azaz arra, hogy összeegyeztethető-e az uniós joggal, ha a nemzeti jog a fenti szolgáltatást a magáncélú másolás keretében nem teszi lehetővé.

4.2.2. DÖNTÉS

A Bíróság a kérdés megválaszolásánál nem foglalkozott a két ellentétes kérdéssel, hanem azt mondta, hogy együttesen fogja azokat megválaszolni, és abból indul ki, hogy a nemzeti jogszabály megengedi az alapügyben szereplőhöz hasonló tevékenység gyakorlását a magáncélú másolás keretében. Így tehát csak azt kellett vizsgálnia, hogy ez az eset összeegyeztethető-e az uniós joggal.⁵³

Először a Bíróság megállapította, hogy a kivételeket szigorúan kell értelmezni. Ezentúl az ítélkezési gyakorlatból kiderül az is, hogy ahhoz, hogy a magáncélú másolás kivételére hivatkozni lehessen, nem szükséges, hogy a kivétel kedvezményezettjei, azaz a természetes személyek maguk készítsék a másolatokat.⁵⁴ Ezek alapján kell megvizsgálni, mondja a Bíróság, hogy a fentiekben részletezett szolgáltatás a magáncélú másolás kivételébe beletartozik-e. „E tekintetben”, folytatja a Bíróság, „meg kell állapítani, hogy e szolgáltatás nyújtója nem szorítkozik a többszörözés megszervezésére, hanem ezenfelül a többszörözés érdekében hozzáférést biztosít bizonyos televíziós csatornák adásaihoz, amelyek a távolból rögzíthetők”.⁵⁵ Ezért a szolgáltatás vizsgálatát nem lehet a rögzítésre korlátozni, hanem ki kell terjeszteni a nyilvánossághoz közvetítés esetére is.⁵⁶ Attól még, hogy a szerzői jogi jogosult a rögzítéssel kapcsolatban adott esetben – a magáncélú másolásra tekintettel – nem élhet a kizárólagos jogával, ez nem jelenti azt, hogy ezzel a nyilvánossághoz közvetítés engedélyezéséről vagy éppen annak megtiltásáról is le kellett volna mondani.⁵⁷

Ezek után a Bíróság megismételte a nyilvánossághoz közvetítés feltételeit a *Reha Training*-döntésre utalva, és újra kimondta, hogy annak megvalósulásához a tényleges közvetítés vagy továbbközvetítés szükséges. Ezzel ezt a döntést a Bíróság a továbbközvetítési esetek körébe vonta. Kimondta, hogy jelen esetben két nyilvánossághoz közvetítés történik, egyszer a műsorszolgáltató által, másszor pedig a VCAST által úgy, hogy a két közvetítő más technikai eszközt és eljárást használ.⁵⁸ Márpedig a mű minden egyes, specifikus technikai módon történő közvetítését vagy továbbközvetítését a szóban forgó mű szerzőjének főszabály szerint külön engedélyeznie kell.⁵⁹

⁵³ C-265/16, 22. bekezdés.

⁵⁴ C-265/16, 32. és 35. bekezdés.

⁵⁵ C-265/16, 37. bekezdés.

⁵⁶ C-265/16, 37-38. bekezdés.

⁵⁷ C-265/16, 39. bekezdés.

⁵⁸ C-265/16, 48. bekezdés.

⁵⁹ C-265/16, 43. bekezdés.

A Bíróság álláspontja szerint az nyilvánvaló, hogy a szolgáltatást igénybe vevők az ítélkezési gyakorlat értelmében vett „nyilvánosságnak” minősülnek, és az is egyértelmű, hogy a két közvetítés különböző nyilvánosság felé irányul.⁶⁰

Ebből pedig a Bíróság szerint az következik, hogy a jogosult által adott engedély hiányában a művek másolatainak az alapügyben szereplőhöz hasonló szolgáltatás útján történő készítése „e jogosult jogainak megsértését kockáztatja”.⁶¹ Ezért az ilyen távregizítő szolgáltatás nem tartozhat a magáncélú másolás kivételének hatálya alá.⁶²

4.2.3. KÖVETKEZTETÉS

Ez a döntés rámutat a nyilvánossághoz közvetítés jogának központi szerepére abban az esetben, ha a szerzői művek felhasználása az online környezetben történik. Bár a felhőalapú videófelvevő szolgáltatások önmagukban nem jogellenesek, a döntés egyértelműen kijelöli azokat a határokat, amelyekben belül azok jogszerűen nyújthatók.

Először is a felhőalapú felvevő szolgáltatást igénybe vevő felhasználóknak jogszerű hozzáféréssel kell rendelkezniük a földfelszínen közvetített televíziós műsorokhoz, amelyeket rögzíteni szeretnének. Másodsor pedig a videófelvevő szolgáltatás nyújtója nem tudja megkerülni, hogy a szerzői jogi jogosultaktól engedélyt kérjen az olyan szolgáltatás nyújtásához, amely lehetővé teszi a tartalmak rögzítését (felvételét) azután, hogy a tartalmakat ilyen rögzítés céljából hozzáférhetővé tette.⁶³

5. Hiperlinkeléssel megvalósított nyilvánossághoz közvetítés a *GS Media*-döntés után

Az alábbiakban azokat az eseteket tárgyaljuk, amelyekben az EUB a *Reha Training*-és a *GS Media*-döntés után hozott ítéletet, és amelyekben a nyilvánossághoz közvetítést hiperlinkeléssel valósították meg.

⁶⁰ C-265/16, 47., 49. bekezdés.

⁶¹ C-265/16, 51. bekezdés.

⁶² C-265/16, 52. bekezdés.

⁶³ ROSATI, Eleonora: *The VCAST decision: how to turn a private copying case into a case about communication/making available to the public*. <http://ipkitten.blogspot.it/2017/11/the-vcast-decision-how-to-turn-private.html>. (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

5.1. *Filmspeler*-döntés

Bár a *Filmspeler*-döntésben⁶⁴ nem hiperlink elhelyezéséről volt szó, annak tematikája és az EUB döntésének indokai alapján mégis a hiperlinkeléssel megvalósított nyilvánossághoz közvetítés kategóriájához áll közelebb.

5.1.1. TÉNYEK

J. F. Wullems *Filmspeler* nevű beltéri egységet, set-top boxot értékesített. Ezekre a beltéri egységekre olyan hiperlinkeket tartalmazó kiegészítő modulokat (*adds-on*) installált, amelyek olyan weboldalakra mutattak, ahol a szerzői jogi jogosult engedély nélkül elhelyezett, ingyenes tartalmak voltak elérhetők. A *Filmspeler* szolgáltatást Wullems úgy reklámozta, hogy annak segítségével soha többet nem kell filmért, sorozatért vagy sportért fizetni. A holland anti-kalóz alapítvány, a Stichting Brein érvei szerint Wullems cselekménye a *GS Media*-döntés értelmében nyilvánossághoz közvetítésnek minősül. Wullems tisztában volt azzal, hogy a kiegészítő modulok engedély nélküli, szerzői jogilag védett tartalmakhoz adtak hozzáférést, és ebből vagyoni haszna származott. Wullems szerint nem valósult meg nyilvánossághoz közvetítés, és nem volt elengedhetetlen az ő beavatkozása a tartalmak megtekintéséhez. Ő csak lehetővé tette, hogy a nyilvánosság hozzáférjen olyan tartalmakhoz, amelyek már szabadon elérhetőek voltak az interneten.

5.1.2. DÖNTÉS

Az EUB megerősítette, hogy a nyilvánossághoz közvetítést tágan kell értelmezni, és hogy Wullems szolgáltatása a nyilvánosság számára történő közvetítést valósított meg. Ahogy láttuk, korábbi döntéseiben az EUB kimondta, hogy olyan hiperlink biztosítása, amely egy szabadon elérhető honlapon található tartalomra mutat, közvetítésnek minősül. A *Filmspeler*-döntésében az EUB azt mondta ki, hogy egy hardverre előre telepített szoftver, amely egy hiperlinket tartalmaz, hiperlinkhez való hozzáférés biztosításának és ezáltal közvetítésnek minősül az Infosoc irányelv 3. cikk (1) bekezdése alapján.

Az EUB kimondta, hogy a *Filmspeler* beltéri egységek eladása az azokon elhelyezett hiperlinkek révén közvetítésnek minősül. A nyilvánossággal kapcsolatban a Bíróság kimondta, hogy a *Filmspeler* multimédia-lejátszót viszonylag sokan vásárolták meg. A hiperlink általi közvetítés pedig e lejátszó potenciális vevőinek egészét veszi célba, vagyis mindazokat, akik internetkapcsolattal rendelkeznek. Ezen személyek a védett művekhez egyidejűleg hozzáférhetnek, aminek következtében e közvetítés meghatározatlan számú lehetséges címzett felé irányul, és viszonylag jelentős számú egyént foglal magában. A Bíróság szerint a nyilvánosság „új nyilvánosságnak”

⁶⁴ C-527/15. *Stichting Brein kontra Jack Frederik Wullems, agissant sous le nom Filmspeler* ügyben 2017. április 26-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:300.

tekinthető, egyfelől azért, mert a beltéri egységeken elhelyezett hiperlinkek a hozzáférést a jogosult által nem engedélyezett tartalomhoz teszik lehetővé, másfelől pedig azért, mert a közönség nem tudja ezeket a megszakítás nélküli adatfolyam útján (azaz reklám nélkül) közvetítő weboldalakat könnyen beazonosítani, és ezáltal jóval nagyobb számú közönség számára teszik az egységek lehetővé, hogy az ilyen oldalakhoz hozzáférjenek.

Az EUB érvelésében ezeken kívül megtalálhatók a korábbi döntésekben bevezetett sajátos kritériumok is, így a szándékosság és a haszonszerzési cél. Nem vitás, hogy Wullems tudta, hogy a Filmspeler lejátszóra előzetesen telepített, hiperlinkeket tartalmazó kiegészítő modulok az interneten jogellenesen közzétett művekhez biztosítanak hozzáférést. A multimédia-lejátszóra vonatkozó reklámok ugyanis kifejezetten megemlítik, hogy annak segítségével többek között az interneten jogellenesen hozzáférhető audiovizuális tartalmak tekinthetők meg – ingyenesen és egyszerűen – a tévéképernyőn.⁶⁵ Nem vitatható az sem, hogy a multimédia-lejátszót haszonszerzési céllal értékesítik, hiszen a lejátszó áráként fizetendő összeget főként az teszi vonzóvá a fogyasztók számára, hogy ilyen megszakítás nélküli adatfolyam útján közvetítő oldalakhoz enged hozzáférést.

A fentiek alapján tehát a Bíróság szerint a nyilvánossághoz közvetítés egyértelműen megállapítható.⁶⁶

5.1.3. KÖVETKEZTETÉS

A fenti döntésből két következtetést lehet levonni. Az EUB döntései egyre inkább az esetek nagyon konkrét körülményeit szem előtt tartva születnek, azaz az EUB szinte eldönti az alapul szolgáló ügyet, annak ellenére, hogy ezek a döntések mind előzetes döntéshozatali eljárásokban születtek.⁶⁷

Noha a Bíróság alkalmazta a *GS Media*-döntésben bevezetett kritériumokat, azaz a szándékosságot és a haszonszerzési célt, de úgy tűnik, hogy szintén a *GS Media*-döntésben is hangsúlyozott megkerülhetetlen szerep⁶⁸ kritériumától mintha távolodna a Bíróság, és a beavatkozásnak már egy tágabb értelmezésével is megelégedne. Az mindenesetre vitathatatlan, hogy a *Filmspeler*-döntéssel a Bíróság az

⁶⁵ C-610/15, 50. bekezdés.

⁶⁶ A döntésben az EUB foglalkozott még azzal a kérdéssel is, hogy az időleges többszörözések, amelyeket a Filmspeler lejátszók generáltak, amikor a felhasználók tartalmakat néztek rajtuk keresztül, nem esnek az Infosoc irányelv 5. cikkében felsorolt kivételek alá, azaz azok is engedélyköteles (ám de jelen esetben nem engedélyezett) felhasználásnak minősülnek. Azaz a kivételekre nem lehet hivatkozni, ha az időlegesen többszörözött másolatok nem engedélyezett forrásból származnak.

⁶⁷ RENDAS, Tito: i.m. 11. o. és CLARK, GROOM, SILVERMAN: Still lost in the labyrinth? CJEU rules in Filmspelers that pre-loading a set-top box with links to a pirate site is a communication to the public. *European Intellectual Property Review*, 39. (2017) 9., 591–594. o.

⁶⁸ C-160/15, 35. bekezdés.

oksági összefüggéseket a szolgáltatás és a bitorlási cselekmény között gyengítette, és ezzel a bitorlók lehetséges körét kiszélesítette, ami által olyan személyeket is bitorlónak tekint, akik egyre messzebb kerülnek azoktól, akik eredetileg a jogellenes tartalmat online hozzáférhetővé tették.

5.2. A *The Pirate Bay*-döntés

A fenti tendenciába illik az EUB soron következő döntése, a *The Pirate Bay*-döntés is.⁶⁹

5.2.1. TÉNYEK

A felperes, hasonlóan a *Filmspeler*-ügyhöz, a Stichting Brein volt. Az alperesek Hollandia legnagyobb közvetítő szolgáltatói voltak. A Stichting Brein azt követelte, hogy az alperesek blokkolják a *The Pirate Bay* (TPB) oldalhoz való hozzáférést. Az elsőfokú bíróság a Stichting Breinnek adott igazat, de a másodfokú bíróság ezt megváltoztatta. Végül a Legfelsőbb Bíróság fordult előzetes döntéshozatali eljárásban az EUB-hoz.

A TPB nemcsak jogellenes tartalmakat tesz elérhetővé, hanem BitTorrent funkciót is alkalmaz, aminek révén a felhasználói fájlokat osztanak meg és cserélnek ki. A BitTorrent szegmensekre osztja a fájlokat, amelyeket aztán a felhasználók egymással megosztanak. Így a megosztás nem egy szervertől függ. Ez a technológia önmagában nem jogellenes. A *The Pirate Bay* által ezzel a technológiával megosztott tartalmak legnagyobb része azonban jogellenes, és lehetővé teszi a felhasználóknak, hogy egymástól jogellenes tartalmat szerezzenek meg. Technikailag tulajdonképpen egy felhasználó maga is össze tudna állítani egy teljes fájlt a szegmensekből, de a TPB nélkül az sokkal nehezebben menne. Ezenkívül a TPB-n még tartalomjegyzéket és a „legnépszerűbb” tartalmak listáját is megtalálták a felhasználók, ami tovább könnyítette nekik a tartalmak megszerzését.

A holland Legfelsőbb Bíróság által feltett kérdés lényege az volt, hogy a „nyilvánossághoz közvetítés” fogalmát úgy kell-e értelmezni, hogy az kiterjed az olyan megosztó platform interneten történő rendelkezésre bocsátására és üzemeltetésére (jelen ügyben a *The Pirate Bay*), amely a védelem alatt álló művekre vonatkozó metaadatok indexálásával és keresőmotor működtetésével e platform felhasználói számára lehetővé teszi, hogy e műveket megtalálják, és azokat egy peer-to-peer hálózat keretében megosszák.

⁶⁹ C-610/15. *Stichting Brein kontra Ziggo BV és XS4All Internet B* ügyben 2017. június 14-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:456.

5.2.2. DÖNTÉS

A Bíróság döntésében megint megismételte, hogy a nyilvánossághoz közvetítés fogalmát tágan kell értelmezni, majd rátért a közvetítés és a nyilvánosság fogalmának elemzésére.

A közvetítéssel kapcsolatban elmondta, hogy a TPB olyan cselekményeket hajt végre, amelyek hasonlóak a korábbi döntésekben (*Svensson*, *GS Media*, *Filmspeler*) elemzett cselekményekhez. Először is a legtöbb mű, amelyhez a TPB hozzáférést enged, a szerzői jogi jogosult engedélye nélkül nyilvánosságra hozott mű. Másodszor, ugyan a Bíróság elismerte, hogy nem a TPB, hanem a felhasználók teszik közvetlenül hozzáférhetővé a műveket, de tekintettel arra, hogy az ilyen platform hiányában a felhasználók az említett műveket nem tudnák megosztani, vagy legalábbis azok interneten történő megosztása jóval bonyolultabb feladat lenne, a TPB az online megosztó platform rendelkezésre bocsátásával és üzemeltetésével annak felhasználói számára hozzáférést biztosít az érintett művekhez. Úgy lehet tehát tekinteni, hogy a TPB a szóban forgó művek rendelkezésre bocsátásában megkerülhetetlen szerepet játszik.⁷⁰ Harmadszor a TPB tudatosan cselekszik, és mivel a fájlokat rendszerezi és indexálja is, nem lehet úgy tekinteni, hogy csupán a közvetítést lehetővé tevő, illetve azt megvalósító tárgyi eszközt „bocsát rendelkezésre”, ami egyébként az Infosoc irányelv 27. preambulumbekzdése értelmében nem minősülne nyilvánossághoz közvetítésnek.

A nyilvánossággal kapcsolatban a Bíróság utalt a korábbi döntéseiben kimondott *de minimis* jellegű küszöbre, azaz nyilvánosság az, ami az érintettek nem túlságosan kisméretű vagy jelentéktelen csoportját foglalja magában.⁷¹ Jelen esetben megállapítható, hogy a közvetítő szolgáltatók előfizetőinek jelentős része töltött le fájlokat a TPB online megosztó platform segítségével, és hogy ezt a platformot jelentős számú személy használja, mivel a TPB üzemeltetői az online megosztó platformjukon több tízmillió „peer”-ről számoltak be. Tehát az érintett felhasználók nyilvánosságnak tekinthetők.

Utalt a Bíróság arra, hogy a *Svensson*-döntés alapján azonban ahhoz, hogy a nyilvánossághoz közvetítés megvalósuljon, a közvetítésnek egy új nyilvánosságot kell elérnie. Ezzel kapcsolatban a Bíróság, utalva a *Filmspeler*-döntésre, relevánsnak tartotta, hogy a TPB üzemeltetőit tájékoztatták arról, tehát tudtak arról, hogy ez a platform, amelyet a felhasználók rendelkezésére bocsátanak és üzemeltetnek, a szerzői jogi jogosultak engedélye nélkül nyilvánosságra hozott művekhez ad hozzáférést. „E körülmények között” a Bíróságnak meg kellett állapítania, hogy „új közönséghez” való közvetítésről van szó.⁷²

Végül megjegyzi még a Bíróság azt is, hogy az online megosztó platformot haszonszerzés érdekében üzemeltetik.

⁷⁰ C-610/15, 36-37. bekezdés.

⁷¹ C-610/15, 41. bekezdés.

⁷² C-610/15, 45. bekezdés.

Mindezek alapján pedig egy ilyen platform rendelkezésre bocsátása és üzemeltetése az Infosoc irányelv 3. cikkének (1) bekezdése értelmében vett „nyilvánossághoz közvetítésnek” minősül.

5.2.3. KÖVETKEZTETÉS

A fenti döntés logikus következménye volt az EUB korábbi döntéseinek. Először is egyre inkább látjuk, hogy esetről esetre lehet csak értelmezni a nyilvánossághoz közvetítés jogát. Ami egységes az EUB gyakorlatában, az az, hogy ezt a jogot tágan kell értelmezni. Ahhoz, hogy a nyilvánossághoz közvetítés megvalósuljon, kell egy közvetítési cselekmény, amely legalábbis hiperlinkelés és fájlmegosztó szolgáltatások esetében egy tudatos, szándékos cselekedet. Szükséges, hogy a közvetítés a nyilvánosság felé történjen, és hogy ez a nyilvánosság egy új nyilvánosság legyen, azaz olyan, amelyet a szerzői jogi jogosult nem vett figyelembe akkor, amikor a művének nyilvánossághoz közvetítését engedélyezte. És végül a nyilvánossághoz közvetítési jog megsértése megállapításánál figyelembe kell venni, hogy azt haszonszerzési céllal hajtják-e végre.

Ami egyértelműen látható, az az, hogy a nyilvánossághoz közvetítés jogából egy nagyon „ruganyos” jogot csinált az EUB. Továbbra sem érthető, hogy a nyilvánossághoz közvetítés megállapításához miért szükséges a bitorlónak tudnia, hogy nem engedélyezett tartalmat közvetít, és miért nem lehetett például az *ITV Broadcasting*-döntés⁷³ alapján a „technikai beavatkozás” kérdését továbbfejleszteni.⁷⁴ Egyértelmű viszont az irány, hogy az EUB a nyilvánossághoz közvetítés láncában a tényleges közvetítési cselekménytől egyre távolabb lévő cselekményeket is bevon a szerzői jogi felelősség alá, azaz *contra legem* egyre inkább másodlagos (közvetett) felelősséget is megállapít a nyilvánossághoz közvetítéssel kapcsolatban.

6. Összefoglalás

Általános nézet, hogy az uniós szerzői jog a kivételek rendszerével együtt alkalmazatlan a gyors technológiai változások által generált esetek kezelésére.⁷⁵ Vagy azért, mert a rendszer rugalmatlansága révén nem tudnak bitorlóvá minősíteni olyan esete-

⁷³ C-607/11. *ITV Broadcasting Ltd és társai kontra TVCatchup Ltd* ügyben 2013. március 7-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2013:147.

⁷⁴ Lásd erről GROOM, John: *The Pirate Bay: CJEU rules that operating a torrent file indexing site is a communication to the public. Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 12. (2017) 12., 967. o.

⁷⁵ Vö. az USA-jogban használt „fair use doctrine”-nal, amely sokkal rugalmasabb jogalkalmazást enged meg a bíróknak, mint az európai jogok és kivételek szigorú rendszere.

ket, amiket kellene, vagy pedig pont azért, mert meg kell akadályozniuk a bíróságoknak szerzői művek új és adott esetben társadalmilag értékes felhasználását.

A fenti esetek is azt mutatják azonban, hogy az EUB képes volt egyes rendelkezéseket úgy alakítani, hogy azok a szerzői jogot adaptívvá tegyék az új technológiai megoldások által kínált felhasználásokkal szemben.⁷⁶ És éppen ez az, ami megmutatja a jelenlegi uniós jogrend alkalmatlanságát. Ahogy fent láttuk, az EUB döntései nagyon esetspecifikusak. Az EUB gyakorlata a nyilvánossághoz közvetítés jogával kapcsolatban, azáltal, hogy az túllépi az előzetes döntéshozatali kereteket, és a Bíróság konkrét ügyekben kvázi dönt anélkül, hogy abból általánosságban, absztrahálva megfogalmazható lenne a jog lényege, egyfelől azt eredményezi, hogy az esetjog nem kiszámítható, hiszen a Bíróság esetről esetre alakítja a jogot, másfelől pedig azt, hogy minden egyes esetet el kell majd vinni az EUB-ig, ami nagyon megnöveli az eljárás idejét és költségét is.

A fentiek bármennyire is nem kielégítőek a jogalkalmazók és a jogkeresők számára, olyan szempontból mindenképpen reménytelinek tekinthetők, hogy az EUB a nyilvánossághoz közvetítés jogának értelmezésével előreláthatólag a következő ünnepi kötet számára is fog kellő anyagot szolgáltatni.

⁷⁶ Lásd ennek szellemében RENDAS: i. m.

Lenkovics Barnabás

(egyetemi tanár, SZE ÁJK, volt elnök, Alkotmánybíróság)

Személy, személyiség, alkotó ember

Köszöntő gondolatok Faludi Gábor 65. születésnapjára

„Embernek lenni, jónak és hasznosnak,
más jóemberek társaságában, – ugye
mégis ez volna a legegyszerűbb útja
a boldogulásnak – sok elmés okoskodás
helyett. S talán kart karba öltve, jó
barátok körében ez leginkább sikerül.”¹
(Szladits Károly)

Faludi Gáborral több mint 35 évig dolgoztunk együtt az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékén. „A Tanszék” személyiséget fejlesztő, gazdagító közegéhez, a jóemberek társaságához Gábor kulturáltsága, kedvessége, barátságossága is hozzájárult, amit én személy szerint ezúton is köszönök.

1. Harmincöt év nagy idő, több mint egy emberöltő, még történelmi léptékkal is számottevő, érdemes rá visszatekinteni. Különösen mert ezen időszak első fele a szocializmus, második fele a rendszerváltást követő kapitalizmus korszakára esik. Milyen ideológiák alapján mit ígért az egyik és mit a másik, az ígéretekből mi és hogyan valósult meg? Milyen szerepet játszott a jog az ígéretekben és azok valóra váltásának gyakorlati kivitelezésében? Hogyan lehet az, hogy a szép eszmék és a bőkezű ígérek ellenére a társadalom nagy része egyikben is, másikban is rövid idő alatt súlyosan csalódott? Nézzük ebből a szempontból előbb a szocializmust magát.

A mi korosztályunk által megélt szocializmus már nem volt az 50-es évek totális diktatúrájával és szigorúan kollektivizált és centralizált tervgazdaságával azonosítható.

1968-ban a sajátosan magyar „piaci szocializmus” kísérlete kezdődött el, a vállalati (szövetkezeti) önállósággal teret nyertek az „autonóm struktúrájú” (Eörsi) vagyoni viszonyok, a tudomány rehabilitálta az „áruviszonyokat” (Világhy), a többleteljesítményben és a hozzákapcsolt nyereségérdekeltségben rejlő gazdasági hajtóerőt. 1975-ben a „gebines-rendszerrel” indult a kisipar és a magánkereskedelem újjá-

¹ Szladits Károly levele Somló Bódoghoz 1903. augusztus 25-én. In „*Remek tavasz van, a sziget szép és létezni egészen jó*”. Szladits Károly levelei Somló Bódoghoz és másokhoz. Sajtó alá rendezte: TAKÁCS Péter. Kézirat, 2017. (Megjelenés alatt.)

éledése, ami 1982-ben a „gmk-korszakkal”, a szocialista kisvállalkozási formák széles körű elterjedésével folytatódott. Az új gazdasági mechanizmusra való áttérés jogának is köszönhetően erős „második gazdaság” épült ki, ami az első (szocialista szektorú) gazdaságban és a politikai felépítmény rendszerében is éreztette hatását. A dogmákba merevedett szocialista ideológia 1985-ben (sajnos már túl későn, de) eljutott az önkormányzó-önigazgató állami vállalat gondolatáig, a tőketulajdon és a munkaerő-tulajdon egységének megteremtéséig, minden egyes ember – Liska Tibor kifejezésével élve – „személyes társadalmi tulajdonosi” (más szóval: társtulajdonosi) minőségének és ezzel emberi méltóságának helyreállításáig. A magántulajdoni alapú második gazdaság és a megszemélyesített társadalmi tulajdoni alapú első gazdaság indukálta a valódi, nem „szocialista”, hanem a minden ember egyenlő méltóságára és gazdálkodói-vállalkozói-tulajdonosi minőségére épülő politikai demokrácia szükségességét is. Ez a nem csupán elméleti folyamat vezetett a magyar rendszerváltás kényszeréhez, nem tagadva, hogy annak voltak külső, világpolitikai, nemzetközi gazdasági és pénzügyi okai is. A belső (hazai) folyamatnak azonban a szovjet-tábor egészére kiható jelentősége, erjesztő hatása is volt.

2. A leírt folyamatban jelentős szerepet játszott a klasszikus (magyar) magánjog, úgy is mint a „szocialista polgári jog” egységének megőrzése, alapvető jogintézményeinek (tulajdon, szerződés, vállalkozás, szellemi alkotás) az átmentése, majd a teljes rehabilitációja is. Szladits véleményével egyezően mindig is vallottam és vallom ma is, hogy „a magángazdasági rendnek nélkülözhetetlen előfeltétele a magántulajdon rendje, amely biztosítja az egyes gazdálkodó alany részére az uralmat a termelés tényezőin”.² Nem néhány egyes, nem kevesek számára, hanem minden egyes ember számára. A második gazdaság kialakulása és a „személyes társadalmi tulajdon” (Liska Tibor) irányába tett lépések megfelelhetek volna ennek a követelménynek. A folyamat látszólag spontán zajlott, a tiltás és a tűrés történelmi létszakaszain át eljutott a támogatás küszöbéig, azt azonban a túlzott eladósodás és a valóban spontán privatizáció következtében már nem léphette át, nem kapott történelmi esélyt a kiteljesedésre.

A szocialista ideológia dogmáit a „washingtoni doktrína” neoliberális dogmái (a privatizáció, a dereguláció és a liberalizáció) váltották fel, az államszocialista tervgazdaságot nem a Szladits-féle magántulajdoni és magángazdasági rend, hanem a multinacionális, majd a transznacionális monopolkapitalizmus (TMK) rendje követte. Az emberek zöme az állami bérabszolgaságból a globális bérabszolgaságba és adórszolgaságba „fejlődött át”, amit persze még jóindulattal sem lehet fejlődésnek nevezni. Több százezer állampolgárunk emigrált, menekült el – most, történelmi kuriózumként: a szabadság elől – ugyanoda, Nyugatra, ahol legalább a bérek „egyenlőbbek”. A társadalmi egyenlőség-egyenlőtlenség terén nem is a 19., inkább a 18. századba fejlődünk vissza, ezen pedig nem segít semmit a jogegyenlőség

² SZLADITS Károly (szerk.): *A magyar magánjog*. I. Budapest, 1941. 33. o.

és az egyenlő méltóság szép eszméinek folytonos hangoztatása. Bajaink gyökere tehát a szocializmus korszakát követően is ugyanaz maradt, ami mindig is volt, a társadalmi igazságosság hiánya, a súlyosan igazságtalan egyenlőtlenesség kialakulása és mélyülése, amit egyfelől az uralkodó ideológiák, eszmék és dogmák, valamint az ezeket kifejező jog értékvilága és másfelől a társadalmi valóság közti távolság, sőt folyamatos távolodás ismét hüen tükröz.

3. Ha nem akarunk a szélesedő és mélyülő gazdasági, szociális és kulturális szakadék miatt társadalmi katasztrófába sodródni, mindent előről kell kezdeni, az egyenlőség és igazságosság körül mindent újra kell gondolni. Csipetnyi ízelítőt szeretnék adni ebből az újragondolásból a vagyoni jog és a személyi jog néhány alanyi és alapjogi fogalmán, jogintézményén keresztül.

A szocialista eszme egyik fő ígérete volt a polgárosodás eszmevilágával, a kiépült kapitalizmus individuális magántulajdoni és piacgazdasági rendszerének súlyos egyenlőtlenégeivel szemben, hogy a formális jogegyenlőség helyett megteremti a valódi, a materiális és igazságos egyenlőséget, ezzel együtt a valódi (népi, szocialista) demokráciát. Ennek alapvető eszközei a tulajdon és a gazdálkodás társadalmisítása, az ember társadalmi tulajdonosi (új) minőségének kiépítése lettek volna. Ehelyett azonban az állami tulajdon és az állami tervezgazdálkodás rendszere épült ki, amelynek az emberek individuális értelemben nem váltak az alanyaivá, sőt a megelőző korokhoz mérten is még inkább a tárgyai maradtak. Az embereken, több generáció életével végzett kísérlet eredményeit, az okozott pusztítást és emberi szenvedést ismerjük, tudjuk, az ígéretek-ből mi és hogyan valósult meg ténylegesen. De hát a pokol kapujához vezető út is jószándékkal van kikövezve! Ennél azonban jó volna többet tudni a kudarc okairól, nehogy az utánunk jövő generációk elkövessék ugyanazokat a hibákat. Én egy okot kiválasztva megpróbálom nagyító alá tenni a jogegyenlőség néhány megnyilvánulását, hátha feltárul előttünk olyan részlet is, amit nagyító nélkül nem vettünk észre.

Az egyik fő ok, amely a szocialista kísérlet bukását okozta, az, hogy – alkotmányban és törvényekben is rögzítve – többet és mást ígért, mint amennyit és amit megvalósítani képes volt. Az ideológiai alapon eszményinek mondott társadalmi-gazdasági rendszert valóságosnak hirdette („valóságos szocializmus”), az olykor brutálisan erőszakos és mindig lehangolóan szegény(es) valóságot pedig eszményinek mondta. Lukács György gondolata szállóigévé vált: a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus. Biblikus és költői hasonlattal: megállhatunk, mert itt van már a Kánaán! A jog nyelvén mindezt fikciónak minősíthetjük: mindenki tudta, hogy az igazság egészen más, csakhogy a szocializmus fikciója a szocialista jognak köszönhetően mindenkire kötelező volt. A fikció azonban az egyszerű emberek nyelvén hazugság, hazugságra pedig jogi kényszerrel sem lehet (igazságos!) emberi társadalmat építeni.

A jog és az emberek világa azonban ennél a látszólag egyszerű igazságnál összetettebb és bonyolultabb. Megpróbálom ezt néhány, az oktatói praxisomból vett személyi jogi példával illusztrálni.

4. Amikor egyetemi előadóként az emberi személyiség védelméről beszéltem, szokásosan feltettem egy kérdést: hány személy van jelen? Hallgatóim körülnéztek és megbecsülték a jelenlévők létszámát. Ekkor jött a következő kérdés: és hány személyiség van jelen? Rögtön értették a különbséget, hogy ez már nem pusztán matematikai halmaz, a személyiség kifejezésnek értéktartalma van, ráadásul ahány személyiség, annyi fajta és annyi mértékű értéktartalom. Ezt az értéktartalmat nem lehet matematikailag sem összeadni, sem igazságosan (egyenlően) újraelosztani. Az értéktartalom összessége azonban mind egyénekenként, mind kisebb-nagyobb közösségek (egy társaság, egy tömeg, egy egész társadalom) tekintetében érzékelhető és bizonyos statisztikai mérőszámok alapján mérhető is (pl. az iskolázottság, a szak-képzettség, a nyelvtudás, az olvasottság, a műveltség stb.). Egyes emberi, személyiségi értékek léte, még pontosabban a hiánya inkább csak érzékelhető (jóhírnév, becsület, tisztesség, bátorság, áldozatkészség), de ezek nehezebben mérhetők. Jogiilag viszont az emberi személyiség értéktartalma maga teljes egészében, összességében védhető. Sőt ez az értéktartalom „a személyiség” jogi fogalmában absztrahálható, a konkrét személyiség(ek)től elvonatkoztatható. Ez a jogi absztrakció előnye és veszélye is egyben. Míg tehát a laikus nyelvhasználatban nem mindenkire használjuk a „személyiség” minősítést, sőt tudunk különbséget tenni az egyes konkrét személyiségek között is, addig a jog egybeemos és homogenizál. A differenciálást jól érzékelteti *A Magyar Nyelv Értelmező Szótárának* személyiségdefiníciója: „Valamilyen szempontból jelentős vagy érdekes személy.” „Egyéniség.” „Eszmények, erkölcsi normák szolgálatában álló és azokat megközelítő, értékes, tudatos egyéniség.” Mivel már-már szinonimaként szerepel, érdemes az „egyéniség” definíciójából is idézni: „Azoknak a lelki, szellemi, jellembeli tulajdonságoknak az összessége, amelyek valakit minden más embertől megkülönböztetnek.” „Érdekes, megnyerő, rokonszenves, színes egyéniség; erős, kimagasló, számottevő, vezető egyéniség.” „Olyan személy, aki egyéni tulajdonságaival kiválik a mindennapi emberek közül; gazdag, színes lelkivilágú ember; személyiség.” A személy (jogalany) semlegességéhez képest tehát a személyiség is, az egyéniség is árnyalatokban gazdag, értéktartalommal bíró fogalmak. „Jogot tehát az árnyalatnak” – kérte Illyés Gyula a törvényhozótól, és ha jóindulatúak vagyunk (márpedig miért ne lennének azok!), akkor azt mondhatjuk, hogy a „személyiség” absztrahált jogi fogalmában mint gazdag tartalmú tág keretnormában (generálklauzulában) mindez a sok-sok árnyalat és értéktartalom benne van, belőle kiolvasható és jogi védelemben részesíthető. Akkor is, sőt annak ellenére is, hogy tudjuk jól, tartalmuk és értékük alapján az egyes konkrét személyiségek között jelentős, valóságos különbségek lehetnek. Az általános (absztrakt) személyiségi jog teljességét, mondhatni végtelen gazdagságát tekintve tehát minden egyes személyiségről is kivétel nélkül elmondható, hogy benne a jog többet véd, mint amennyi ténylegesen (in concreto) megvan. A jog a jövőbe tekintve mintegy megelőlegezi a bizalmat a személyiség gazdagodása, kiteljesedése, az „önmegvalósítása” iránt.

A jog az emberi személyiség tekintetében olyan, mint a jó pedagógus, aki az igyekvő diák személyiségfejlődése érdekében annak teljesítményét kicsit felértékeli, hogy bizonyítási kényszerhelyzetbe hozza, bizonyítsa be utólag is, hogy a jó, kiváló értékelést kiérdemelte. Nem más ez, mint ösztönzés a több tudásra, a szorgalmas tanulásra, a még jobb teljesítményre. Így jár el a jó szülő is, aki gyermekét 95%-ban elismerésben és dicséretben részesíti, hogy a maradék 5%-ban a feddésének is hitele és foganatja legyen. A menedzsereket, munkaadókat is arra tanítják, részesítsék elismerésben és dicséretben munkavállalóikat, amikor csak lehet, mert az a legjobb ösztönző erő a több és jobb teljesítményre.

Vélelem az, hogy a pozitív ösztönzés beépül a személyiségbe, belülről hatva motivál a jóra, visszatart a rossztól. Pál apostollal kissé patetikusan szólva mintegy az ember szívébe íródik, és attól kezdve természeti törvényként hat. Eörsi ezt a jog „belső hatásának” nevezte, különösen a felelősségi szabályok nevelő hatása (speciális és generális preventív hatás) tekintetében. Esetünkben a jog minden egyes emberi személyhez szól: ha szeretnétek személyiségek lenni, íme én megadom erre a lehetőséget. A jog bízik az emberben, reméli, hogy minden ember személyiséggé akar fejlődni, hogy az önrendelkezés és az önmegvalósítás szabadságával rendeltetészerűen és felelősen fog élni.

De mi a helyzet a valóságban? Nem csapja be önmagát a jog? Valóban minden ember, minden emberi személy a jog által motiváltan törekszik önnön személyisége gazdagítására, kiteljesítésére, emberi minőségének jobbítására? Vagy éppen ellenkezőleg, mivel a jogtól készen kapja a személyiség teljességét, már nem kell fáradságos munkával megküzdnie érte, így elveszti motiváltságát? A költői kérdést itt nyitva hagyom, de a válaszból annyit megelőlegezek, hogy akár így van, akár úgy, a jog nem adhatja fel, és hogy pozitív legyen a válasz, ahhoz a jog önmagában kevés.

5. A „hány személy?” és „hány személyiség?” kérdéspár parafrázisa mintegy a kérdés folytatásaként az lehetne: hány személyiség van jelen? és abból hány alkotó személyiség? Ennek a fogalom párnak – személyiség és alkotó személyiség – a szembeállítás, összehasonlítása és elhatárolása talán még nehezebb, mint a személyé és személyiségé volt. Hiszen minden emberi lény értelemmel bír, gondolkodik is, valamilyen szellemi tevékenység végzésére is képes. A szellemi alkotó tevékenységet azonban az átlagost (különösen pedig az átlagos alattit) meghaladó, azt felülmúló, magasabb rendű szellemi tevékenységnek tekintjük. Bizonyos fokig – veleszületett adottságai, készségei, tanult képességei, hajlandósága és erőfeszítései stb. függvényében – minden ember kreatív, problémákat ismer fel és azokra megoldásokat keres, testi és szellemi javakat fogyaszt és állít elő, valami többre, valami jobbra törekszik. Ezen a ponton nyílik meg az elhatárolás lehetősége a személyiség és az alkotó személyiség között: a több és a jobb egyaránt valami hozzáadott értékre utal, az alkotás magasabb minőséget sugall. Ebben tükröződik az alkotó ember egyénisége és az alkotás eredetisége. A szellemi alkotás magasabbrendűsége, egyedisége és eredetisége, a szerzői mű egyéni, eredeti jellege évszázadokon át tudományos és tételesjogi

kritérium volt, egy új érték jogi elismerését, az alkotás jogi értékévé minősítését jelentette. Az irodalmi, a tudományos, a művészeti „alkotás” mint jogi minősítés rangot adott a műnek is, az alkotónak is. Ez a rang azonban nem járt mindenkinek (akárki- nek), azt a veleszületett tehetségen túl magas színvonalú fáradságos munkával ki kellett érdemelni: tanulással, tudásszerzéssel és -felhalmozással, kulturálódással és művelődéssel, készségek és képességek szerzésével és tökéletesítésével, egyszóval a személyiség eszmei gazdagításával, fejlesztésével és tökéletesítésével, hogy aztán alkotó személyiséggé váljon, és maga is másokat gazdagítson. Először az immateriális javakat befogadni, elsajátítani, aztán azokat gyarapítani, majd ebből gyarapodni is. Az intellektuális javakhoz hozzáadott érték előfeltételezi az alkotó személyiségéhez való értékhozzáadást, mások gazdagítása az alkotó előzetes gazdagodását. Az alkotó személyiségek számának növekedése előfeltételezi a tápláló közeget, a kiművelt emberfők sokaságát, a sokoldalúan képzett és művelt emberek társaságát, társadalmát. Ahogyan Szent-Györgyi Alberttől hallottam egy televíziós interjúban: a két legfontosabb dolog, amiért élni érdemes, az az új tudás és az új szépségek alkotása. Azaz a tudomány és a művészet.

A tudományt és a művészetet, e kettőt összeadva és kibővítve: ez a kultúra. A kultúra jelentőségét II. János Pál pápa a következőképpen határozta meg: „Az ember a kultúrának köszönhetően él valóban emberi életet. [...] A kultúra a lét és az emberként létezés sajátos módja. [...] A kultúra révén válik az ember emberibbé. [...] A nemzet amaz emberek nagy családja, akiket különféle kapcsolatok, ám mindenk előtt a kultúra fűznek össze. A nemzet a kultúra *által* és *kultúrájában* létezik. Éppen ezért a kultúra az emberek nagy nevelője, amely arra tanít, hogy a közösségen belül »többé« váljunk.”³

Bizonyára van még sok más értékünk is, például a tisztesség, az igazságosság, az áldozatos szeretet, a szolidaritás stb., amelyekért élni, azaz embernek lenni érdemes, de az nem vitatható, hogy a kultúrának, a tudománynak és a művészetnek ezek között kimagasló helye van. Akkor is, ha ezek alkotásairól, de akkor is, ha csupán a befogadásukról van szó, hiszen mindkét esetben az emberi minőségről, az ember jobb emberré válásáról beszélünk. Ezért nagyon nem mindegy, hogy a jog mit minősít, mit fogad el szellemi alkotásnak, mi felett biztosít szellemi tulajdonjogot.

6. Aki személy, az jogalany, tehát nem jogtárgy, nem dolog. Az ember természetes személy, tehát jogalany és nem jogtárgy, semmilyen körülmények között nem válhat azzá! Az emberi személyiség magasabb rendű jogi érték, abszolút jogosultság, mindenki köteles tiszteletben tartani. Ezek feltétlen alkalmazást kívánó imperatív parancsok. Vajon ezek a triviális igazságok, jogi alapértékek egyes szellemi tulajdonjogot gyakorló médiumok ember-piacán mindig érvényesülnek? A kérdést érdemes tovább boncolgatni a személyiség jogi védelmére tekintettel.

³ II. JÁNOS PÁL: *Emlékezet és azonosság. Beszélgetések az ezredfordulón*. Budapest, 2005. 188–190. o.

Minden embernek van általános személyiségi joga, és vannak egyes nevesített személyiségi jogai. Ezek az alkotó személyiségeket is megilletik, akiknek ezeken felül vannak még külön nevesített szerzői személyiségi jogaik is. Az emberi és a szerzői személyiség védelme is abszolút-negatív szerkezetű jogviszonyok keretében történik, ami egy kiemelt jogi értékelést, fokozottan védett jogi pozíciót jelent. A jogrend ezzel a konstrukcióval egy felértékelt jogi státust biztosít a személyiség számára, a személyiségi jogok státuszjogok. A jogosultak jogaik statikus állapotában is védett pozícióban, biztonságban érezhetik magukat, személyi és személyiségi szabadságukat. A szabályozás modellje a vagyoni jog statikája, a legfontosabb vagyoni státuszjog, az abszolút-negatív szerkezetű tulajdonjog volt. Ahogyan a tulajdonjog is a tulajdonosra bízta, hogyan él tulajdonjogával, mire használja tulajdonosi szabadságát, ugyanúgy a személyiségi jog is az emberre bízta, hogyan él személyiségi jogaival, mire használja személyiségi (önrendelkezési) szabadságát. Ahogyan a tulajdonjog mint absztrahált emberi jog és alkotmányos alapjog (tulajdonhoz való jog) egyaránt megilleti a gazdagot és a szegényt, sőt a nincstelent is, ugyanúgy a személyiségvédelem sem különböztet az egyes emberek személyiségének mértéke és értéke szerint. Vagyis amaz is és emez is többet ad és többet véd a státuszjog keretében, mint ami abban in concreto ténylegesen megvan. Az absztrakció mindkét esetben jóhiszemű, vélelmezi, hogy a jogosult önnön emberségét fejlesztve és mások méltóságát tiszteletben tartva él majd szabadságával.

De tegyük fel most újból a kérdést, mire használják a jogosultak jogi státuszukat, abszolút jogosultságukat a valóságban? Hogyan élnek vele, hogyan érvényesülnek ezek ténylegesen? Érdemes röviden párhuzamot vonni a materiális tulajdon részjogosítványával.

Az emberi személyiséget, az alkotó embert is, mint immateriális, eszmei javak jogosultját megilleti a zavartalan birtoklás joga, a háborítástól mentes jog- és birtokállapot. Javukat saját előnyükre maguk is élvezhetik, használhatják, bár e javaknak nem ez a kizárólagos rendeltetése, hanem a közösségi hasznosítás, a mások általi megismerés és befogadás, a mások személyiségébe való beépülés is. A hasznosítás lehet ingyenes és visszerthes. Előbbi esetben elvileg korlátlan a hozzáférés és a hasznosulás lehetősége, ami társadalmilag kifejezetten előnyös, de a személyiségre, különösen az alkotóra nézve materiális értelemben lehet hátrányos, hiszen az elismerésen, a hálán, a tiszteleten túl nem kap ellenértéket. A visszerthes hasznosítás az, ami a személyiségre, különösen az alkotóra nézve materiálisan előnyös, de társadalmi értelemben hátrányos, mert ilyenkor az intellektuális javakhoz csak azok férnek hozzá, akik meg tudják fizetni, ezek hasznosulása tehát korlátozott, méghozzá minél értékesebb javakról van szó, annál korlátozottabb. Az értékes, különösen az alkotó személyiségek individuális magánérdeke és a széles körű ingyenes hozzáférésben megnyilvánuló (társadalmi) közérdek közötti összhang megteremtése a szellemi alkotások jogának örökzöld feladata, a szellemi tulajdonjogok mai, globális világában pedig még aktuálisabb és nehezebb, mint korábban bármikor. Becslések szerint

a világ összes (materiális és immateriális) javainak megoszlási rendjét egyre növekvő mértékben, ma már több mint 1/3 részben a szellemi tulajdonjogok határozzák meg.⁴ Tudjuk, hiszen nap mint nap érzékeljük, hogy a javak globális megoszlási rendje súlyosan eltorzult, fenntarthatatlanná vált, ebben pedig a szellemi tulajdonjogok egyre növekvő mértékű szerepet játszanak. A fennálló és működő szellemi tulajdonjog és intézményrendszere ösztönzi azt a folyamatot, melyben egyre több jogalany (alkotó személyiség) egyre több jogtárgyat (művet, találmányt, alkotást) igyekszik a közkelet köréből az abszolút-negatív szerkezetű státuszjogok világába átminősíteni, oda bezsúfolni, nyilvánvalóan az individuális magánérdek érvényesítése, a hasznok szedésének biztosítása céljából. Ha a feudalizmusból a kapitalizmusba, a születési és vagyoni előjogok és kiváltságok világából a polgári társadalomba való fejlődés folyamatát mint a státuszjogokból a kontraktusok világába való fejlődést írhattuk le, akkor most a szellemi javak világában mintha ennek az ellenkezője zajlana: egyenjogú és mellérendelt felek érdekegyensúlya helyett elemi erejű a törekvés a státuszjogok világába. Csakhogy a státuszjogok régről örökölt veszélye is közismert: a jogosultság kizárólagossága egyúttal kirekesztő jellegű is minden kívülállóval szemben. „Sűrített negatív kötelem”, ahogyan Grosschmid a tulajdonjogot jellemezte, a kívülállókra az elismerés, tűrés, tartózkodás kötelezettségeit rója, jogosultságok nélkül. Márpedig széles tömegek, szegény néprétegek, országok, sőt egész földrészek kirekesztése – vagy akár csak az akarattalan kirekesztődése – a szellemi javak megfelelő élvezetéből intellektuális, kulturális hanyatlással jár, ami fejlődésnek semmi esetre sem nevezhető. Ellenkezőleg, a kulturális szakadékképződés, a visszafejlődés veszélye erősödik, ha a vagyoni jogban már régóta ismert Máté-effektus („akinek van, adatik annak, és méginkább bővül, de akinek nincs, attól az is elvétetik, amije van”; Máté 13:12) az immateriális javak, szellemi tulajdonjogok világában egyre fokozottabban érvényesül. Az effektív hátrányok, a negatív hatások veszélyei ma már nagyobbak, mint a „szellemi alkotások” jogáról a „szellemi tulajdon” jogára való áttérés szükségessége és előnyei mellett felhozott érvek súlya. Az változatlanul igaz, hogy „a szellemi tulajdon biztosítja a kutatási és fejlesztési ráfordítások, a csúcstechnológiai ágazatokba és a kulturális iparba irányuló befektetések, valamint a marketinghez és a fogyasztói bizalom megerősítéséhez szükséges kiadások megtérülését. A szellemi tulajdon időleges monopolhelyzetet teremt, kizárólagos hasznosítási, használati, felhasználási jogot nyújt”. Ezeket a Wikipédia által közfogyasztásra szánt érveket érezhetően befektetői tőkeérdekeltség diktálta, de hiányoznak mellőle a tulajdon szociális kötöttségének, társadalmi felelősségének, a közjó szolgálatának a materiális tulajdon esetében már egy évszázada ismert (bár ott sem mindig működő) szempontjai. Ha a szellemi tulajdon egyre bővülő viszonyai valóban egyre szorosabban integrálódnak a materiális javak termelési és forgalmi viszonyaiba, ha egyre

⁴ KESERŰ Barna Arnold: *Szellemi tulajdonjogok a fenntartható fejlődés szolgálatában*. PhD-értekezés. Széchenyi Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2016. Kézirat. 103. o.

növekvő arányban alakítják a vagyoni értékű javak (nemzeti és globális) megoszlási rendjét, akkor itt az ideje kiterjeszteni rájuk is a materiális tulajdon közérdekű korlátozhatóságának, társadalmi felelősségének már ismert és egyre szélesebb körű eszköztárát is.

7. A jogtudomány, de különösen a jogalkalmazás egyik legnehezebb feladata megtalálni és betartatni a joggal (esetünkben a szellemi tulajdonnal) való élés és a joggal való visszaélés közötti határvonalat. Az emberi találékonyosság – a rosszhiszeműség, a fondorlat és a csalárdság ezernyi árnyalata – folytán ez a hagyományos alanyi jogok körében is mindig nehéz volt; még sokkal nehezebb lett azonban az alapvető szabadságokkal átítatott, emberi joggá és alkotmányos alapjoggá absztrahálódott egyes alanyi jogok tekintetében. Ilyen az emberi méltósághoz való jog is, és vele összefüggésben, belőle levezetve és kiértelmezve az általános személyiségi jog, az önrendelkezés szabadsága, az önmegvalósításhoz való jog. Kazuisztikus, taxatív vagy akár csak exemplifikatív normatív tartalom hiányában ez a szabadság akár korlátlannak is nevezhető. Holott az emberi méltóság sérthetlensége kizárja a korlátlan szabadságot. Senki nem hivatkozhat az önmegvalósítás, önkifejezés, önrendelkezés stb. szabadságára, ha az mások emberi méltóságát vagy akár az adott személy önmaga (személyes) méltóságát sérti. Mert minden ember első számú és elsőrendű kötelessége, hogy saját emberi méltóságát tiszteletben tartsa, és ebben a keretben értelmezve teljesítse ki a saját személyiségét. Fokozott kötelezettség és felelősség terheli ebben a vonatkozásban mindkét irányban a szellemi tulajdonjogok jogosultjait és az alkotó személyiségeket: önkifejezésük, alkotási megnyilvánulásaik, szolgáltatásaik során tekintettel kell lenniük a befogadók személyiségének kiteljesítésére, épülésére is, egy alkotás, egy mű vagy egy műsor nem lehet méltóságsértő, személyiségromboló. Vagy ha az, nem részesülhetne jogi oltalomban. Konkrét példaként említhetők egyes televíziós reality-, kibeszélő-, túlélő- stb. show-műsorok, amelyek sértik a szerzők, a szerkesztők, a szereplők és a nézők emberi méltóságát, torzítják ezek személyiségét, viszont nagy profitot termelnek a szellemi tulajdonos befektetőknek. Az ember életének, egészségének, testi épségének védelmében már elfogadottá váltak az ételminőség-biztonsági, a gyógyszerbiztonsági, balesetvédelmi stb. előzetes vizsgálatok, engedélyezések, tilalmak és kötelező előírások, holott ezek nyilvánvalóan szűkítik, korlátozzák a magántulajdon, a vállalkozás, a kereskedés (a szerződés) szabadságát. A jogvédelmi eszköztár nemcsak a jogi normák világában bővül, de a jogalkalmazás hatósági, bírósági és más, „nonjudicial” intézményrendszerében is, bevonva a civil társadalom „fogyasztóvédelmi” intézményeit is. Ugyanez, vagy az ehhez hasonló jogvédelmi eszköztár kiépítése és működtetése indokolt volna a szellemi tulajdonjogok hasznosítása, forgalmazása, az immateriális javak fogyasztása terén is. Ennek tagadásához nem elég folyton állami cenzúrát kiáltani. Az államnak ugyanis elsőrendű kötelessége az alapvető szabadságok és az emberi jogok védelme, a védelemhez szükséges normák megalkotása és független jogvédő intézmények létrehozása. Mindkét fázisban van (volna) lehetőség itt is a civiltársadalmi intézmények bevoná-

sára, ilyenek létrehozásának, működésének támogatására. Nem volna szükség az állam szerepvállalására, ha a civiltársadalmi autonómiák önszabályozási, önellenőrzési mechanizmusai működnek, nem a szabadság korlátozása, hanem a szabadsággal való visszaélés megakadályozása céljából, azért, hogy a szabadság ne torzuljon szabadosságba, azért, hogy a szellemi tulajdon a személyiség építését szolgálja, ne a leépítését. Méltóságsértő alkotók és méltóságsértő alkotások tehát nem részesülhetnek a jog védelmében, nem kaphatnának szellemi tulajdonosi státust, nem szedhetnék ebből hasznokat, különösen nem extraprofitot.

Az nyilvánvaló, hogy a generális ingyenesség az eszmei javak, a szellemi tulajdonjogok világában éppúgy alkalmazhatatlan, mint a materiális javak világában: az anyagi érdekeltség hatalmas hajtóerőt, ösztönzést, társadalmi elismerést és megbecsülést jelent, amit semmi mással nem lehet pótolni. Nélküle is intellektuális, kulturális, majd gazdasági és szociális hanyatlás menne végbe, ami nyilvánvalóan károsítaná az emberi személyiséget is. Én viszont arra próbáltam a figyelmet felhívni, hogy az eltúlzott, csaknem korlátlanul érvényesülő anyagiasság, befektetői és profitérdekeltség ugyanazokat a káros mellékhatásokat idézheti elő. A „szellemi tulajdon” összetett fogalmán belül az előtagról, a „szellemről”, azaz az emberiről, a személyiségiről, az alkotó személyiségiről kívántam szólni, akár az utótag, a „tulajdon” rovására, de leginkább az ember, az önmagát megvalósító, kiteljesítő, azaz az önmagát formáló ember érdekében és védelmében. A lejtőn ugyanis sokkal könnyebb lecsúszni, mint a fárasztó emelkedőn felmenni; de csak az utóbbi visz fel a csúcsra, amely csúcs esetünkben az emberi személyiség kiteljesedése, másként szólva az ember kulturáltabb, emberségesebb emberré válása. A jog kötelessége ezt előmozdítani, ösztönözni, oltalmazni, de semmi esetre sem hátráltatni, sem túlzott bőkezűséggel, sem fiktív ígéretekkel.

A védjegyjog belső versenyjogi korlátai, különös tekintettel az abszolút oltalomkizáró okokra

Faludi Gábor egy tanulmányában átfogóan vizsgálta a szerzői jog és az iparjogvédelem belső korlátait.¹ Ez a tanulmány saját PhD-értekezésem egyik alap gondolataként és inspirációjaként szolgált, amely értekezés elkészültéhez Faludi Gábortól nélkülözhetetlen segítséget és iránymutatást kaptam. Következésképpen, Faludi Gábort születésnapján a szerzői jog és iparjogvédelem versenyjogi korlátait, különösen a védjegyjog belső versenyjogi korlátait tárgyaló tanulmánnyal szeretném őszinte hálával és elismerő gratulációval köszönten.

1. A szerzői jog és iparjogvédelem és a verseny

1.1. A két jogterület egymáshoz való viszonya

Az iparjogvédelem végső célja az általános fejlődés előmozdítása a szóban forgó társadalom előnyére és hasznára.² A szerzői jog és iparjogvédelem hozzájárul az innovációhoz és a versenyhez, például az innováció révén új termékek és új piacok létrehozásával.³

A szabad verseny a tulajdon tiszteltben tartása és a szerződés szabadsága mellett a modern piacgazdaságok egyik alappillére.⁴ A verseny a gazdasági és társadalmi életben jóléti, allokációs és hatékonysági funkciókat tölt be, védve mind a versenytársak, mind a fogyasztók érdekeit. A szabad verseny védelmét szolgáló versenyjognak nemcsak a célrendszere, hanem a szabályrendszere is meglehetősen heterogén, mivel felöleli a tisztességtelen verseny elleni jogot, az antititroszt-jogot,

¹ FALUDI Gábor: A szerzői jog és az iparjogvédelem belső korlátai. *Jogtudományi Közöny*, (2006) 7., 280–290. o.

² OSMAN Péter: Az iparjogvédelem gazdasági szerepéről és rendeltetéséről. I. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2008) 4., 18. o.

³ ANDERMAN, Steven D. – SCHMIDT, Hedvig: EC Competition Policy and IPRs. In ANDERMAN, Steven D. (ed.): *The Interface between Intellectual Property Rights and Competition Policy*. Cambridge, 2007. 38. o.

⁴ BOYTHA Györgyné: *Versenyjogi ismeretek*. Budapest, 1998. 11. o.

a versenyjogi fogyasztóvédelmet, továbbá az Európai Unióban elválaszthatatlan a piaci integrációtól, vagyis az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad áramlásától.

Kiindulópontként megállapítható, hogy mára széles körű elismerést nyert, hogy a versenypolitika és a szellemi tulajdonjog egymást kiegészítő elemek. Mindkettő a fogyasztói jólétet kívánja növelni, jóllehet ezt a közös célt eltérő eszközökkel érik el: a szerzői és iparjogvédelmi jogok kizárólagos jogokat jelentenek, míg a versenypolitika a hatékony versenyt kívánja fenntartani, a piacok lezárásának megakadályozása és a piacokra való belépés fenntartása révén.⁵

Az AIPPI egyik határozata, amely a szellemi tulajdonjog és a versenyjog viszonyát elemezte,⁶ az alábbi következtetésre jutott a két jogterület egymáshoz való viszonya tekintetében: „1. Az AIPPI megerősíti⁷ azon nézetét, hogy a versenyjog (a szabad és fair verseny védelmére szolgáló szabályok) és a szellemi alkotások joga nem áll konfliktusban, hanem éppen ellenkezőleg, mindkettő hozzájárul a gazdasági haladáshoz, és a közérdeket szolgálják. 2. A szellemi tulajdonjogok megadását kizárólag a szellemi alkotások jogának kell szabályoznia. Ezen megadás tekintetében a versenyjog ne legyen alkalmazandó. A szabad és fair verseny szükségességét a szellemi alkotásokra vonatkozó jogszabályok megalkotása során kell tekintetbe venni. [...] 4. A versenyjog a szellemi tulajdonjogok gyakorlására lehet alkalmazandó. Amennyiben különleges esetekben a szellemi tulajdonjogok gyakorlása ellentétes a versenyjoggal, úgy annak szükséges jogkövetkezményeket kell biztosítani. Mindazonáltal a versenyjog alkalmazása nem befolyásolhatja a szellemi tulajdonjogok létezését és el kell fogadni rendezőelvként, hogy a szellemi tulajdonjogok kizárólagos jogokat adnak [...]”⁸

Az AIPPI határozatának második pontjával összhangban rögzíthető, hogy a szerzői jogi és iparjogvédelmi jogok megadása tekintetében a verseny szempontjait a szerzői jog és iparjogvédelem rendszerébe beépült szabályoknak, Faludi Gábor megfogalmazásában belső versenyjogi korlátoknak kell biztosítania. Ezen túlmenően, az AIPPI-határozat negyedik pontjával összhangban rögzíthető, hogy a szerzői és iparjogvédelmi jogok gyakorlása versenyjogi kontroll alá esik, amelyet Faludi Gábor megfogalmazásán⁹ alapulva külső versenyjogi korlátként nevesíthetünk.

⁵ RÉGIBEAU, Pierre – ROCKETT, Katherine: The Relationship between Intellectual Property Law and Competition Law: an Economic Approach. In ANDERMAN, Steven D. (ed.): *The Interface between Intellectual Property Rights and Competition Policy*. Cambridge, 2007. 523. o.

⁶ A Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület (AIPPI) Q187: *Limitation on exclusive IP Rights by Competition Law* határozata.

⁷ Hivatkozás a Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület (AIPPI) 1975. évi San Franciscó-i konferenciáján elfogadott határozatára (Q 37).

⁸ Q187: *Limitation on exclusive IP Rights by Competition Law*, forrás: <https://www.aippi.org/download/comitees/187/RS187English.pdf> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁹ FALUDI: i.m. 290. o.

1.2. A külső versenyjogi korlátok

A szellemi tulajdonhoz fűződő kizárólagos jog külső versenyjogi korlátjai elsősorban a versenyt korlátozó megállapodásokból, illetve a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés szabályaiból eredő korlátozások lehetnek.

A versenyt korlátozó megállapodásokra vonatkozó szabályok jelentősége a szerzői jogi és az iparjogvédelmi jogok vagyoni forgalmában, a licenc-, valamint a technológiatranszfer- és együttműködési szerződések körében mutatkozik meg, és a jogi szabályozás tekintetében elsősorban csoportmentességi rendeletekben jelenik meg.¹⁰

A gazdasági erőfölénnyel való visszaélés elleni szabályok alkalmazása szellemi tulajdonjog körében leginkább akkor szükséges, amikor az oltalmi tárgy, alkotás „nélkülözhetetlen eszközként” (*essential facility*) működik, vagy a jogosult magatartása egyébként a jogi monopóliuma határain túllépve másodlagos piacon korlátozza a versenyt, vagy egyébként erőfölénnyel visszaélést valósít meg (például túlárzás).¹¹

Anderman és Schmidt külső versenyjogi korlátként négy esetkört jelöl meg az alábbiak szerint:¹² (i) erőfölénnyel való visszaélés¹³ abban az esetben, ha a szellemi tulajdonjog piaci sztenderdet vagy tényleges monopóliumot oltalmaz, különösen licencia megtagadása révén; (ii) technológiatranszfer-szerződések, amelyekre csoportmentességi megállapodás született,¹⁴ (iii) együttműködési megállapodások versenytársak között,¹⁵ (iv) a fúziókontroll területén versenytársi technológiák megszerzésének kizárása vonatkozásában, valamint kényszerlicencia mint a fúziós engedély feltétele.

Az EU Bíróságának gyakorlatában leginkább az erőfölénnyel való visszaélés esetkøre jelenik meg.¹⁶

¹⁰ TATTAY Levente: Az ipari tulajdon és a versenyjog kollíziójának feloldása az Európai Közösségben. *Magyar Jog*, (1999) 5., 294–306. o.; WHISH, Richard: *Competition Law*. 6. edition. Oxford, 2009. 759–796. o.

¹¹ FALUDI: i.m. 290. o.

¹² ANDERMAN – SCHMIDT: i.m. 39. o.

¹³ EUMSZ 102. cikk (korábbi 82. cikk).

¹⁴ 316/2014/EK (2014. 03. 21.) rendelet az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikké (3) bekezdésének a technológiaátadási megállapodások csoportjaira történő alkalmazásáról. A csoportmentességi rendelet meghatározza, hogy a szabadalmi és a *know-how*, illetve vegyes szerződések esetén melyek minősülnek versenyellenesnek.

¹⁵ A Bizottság Közleménye: Iránymutatás az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikkének a horizontális együttműködési megállapodásokra való alkalmazhatóságáról (2011/C 11/01).

¹⁶ C-53/87. *Conorzio italiano componentistica di ricambio (CICRA)* és *Mexicar v. Régie nationale des usines Renault* ügyben 1988. október 5-én hozott ítélet ECLI:EU:C:1988:472; C-238/87. *Volvo AB v. Erik Veng* ügyben 1988. október 5-én hozott ítélet ECLI:EU:C:1988:477; C-241/91. P. és C-242/91. P. *Radio Telefís Eireann (RTE)* és *Independent Television Publications Ltd. (ITP) v. Bizottság* ügyekben 1995. április 6-án hozott ítélet ECLI:EU:C:1995:98; C-7/97. *Oscar Bronner GmbH & Co. KG v. Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag GmbH & Co. KG, Mediaprint*

1.3. A belső versenyjogi korlátok

A fentiekben kifejtettek szerint tehát a versenyjog és a szerzői jog és iparjogvédelem közötti viszony szabályozása az Európai Unióban a versenyjog általános szabályainak keretében történik, és nem úgy, hogy a szellemi tulajdonjogok speciális szabályozást nyernek.¹⁷

Sőt, a szellemi tulajdon és a versenyjog elválasztásra kerül: az előbbi jogának feladata a jog megfelelő megadásának és védelmének a szabályozása, míg az utóbbinak a jogok használatával, illetve a visszaéléssel kell csak foglalkoznia,¹⁸ ugyanis a szellemi tulajdonjogok megadásával kapcsolatos szabályok során a jogalkotó mérlegelte és optimálisan szabályozta a statikus és dinamikus hatékonysági megfontolások közötti egyensúlyt, más szóval a szellemi tulajdonjog mellett szóló gazdasági érveket és a gazdasági hatékonyság szempontját a versenyjognak nem kell újra értékelnie.¹⁹

A szellemi tulajdonjogban foglalt oltalmi feltételek és oltalomkizáró okok képezik álláspontom szerint a szellemi alkotások jogába már beépült legfontosabb versenyjogi korlátozásokat, tehát belső korlátokat.

A belső korlátok között találhatóak még például a szerzői jogban a szabad felhasználás szabályai, továbbá a szabadalmi jogban a gátló függő szabadalmi, és a közegészségügyi kényszerengedély szabályai.²⁰

Továbbá, belső korlátként tekinthető a szerzői jog és az iparjogvédelem, a szabad verseny, illetve az áruk szabad mozgása között felmerülő konfliktusok feloldására szolgáló úgynevezett jogkimerülés²¹ szabályozása. A jogkimerülés, párhuzamos import szabályai szerint a jogosult fő szabályként nem tilthatja meg a szellemi alkotással védett áru további forgalmazását, amennyiben azt ő, vagy hozzájárulásával más hozta forgalomba az Európai Gazdasági Térség piacán.²²

Zeitungsvertriebsgesellschaft mbH & Co. KG, Mediaprint Anzeigengesellschaft mbH & Co. KG ügyben 1998. november 26-án hozott ítélet ECLI:EU:C:1998:569; C-418/01. *IMS Health GmbH & Co. OHG v. NDC Health GmbH & Co. KG.* ügyben 2004. április 29-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2004:257; T-201/04. *Microsoft Corp. v. az Európai Közösségek Bizottsága* ügyben 2007. szeptember 17-én hozott ítélet ECLI:EU:T:2007:289. Lásd még WHISH: i.m. 792–795. o.

¹⁷ ANDERMAN – SCHMIDT: i.m. 107. o.

¹⁸ RÉGIBEAU – ROCKETT: i.m. 505. o.

¹⁹ Uo. 525. o.

²⁰ FALUDI: i.m. 280–290. o.

²¹ A jogelmélet nemzeti, nemzetközi, illetve regionális jogkimerülést különböztet meg. A nemzetközi jogkimerülésre példa az amerikai vagy a japán védjegyjog, míg a regionális jogkimerülésre az európai közösségen belüli jogkimerülés.

²² A jogkimerülés ezen tétele mindegyik szellemi alkotással kapcsolatos jogszabályban tételes rögzítést nyert. A jogkimerülés, az áruk szabad mozgása és a párhuzamos import kizárásának összefüggő kérdéskörével például a védjegyjog területén az EU Bíróságának számos előzetes döntése

2. Védjegyjog és verseny

2.1. Alapvető kapcsolat

Az EU Bíróságának megfogalmazásában a védjegy lényeges eleme a torzításmentes verseny rendszerének, amely az alapító szerződések egyik alapvető célja, és amelynek védelmére a versenyjog alapjait képező Római Szerződés 101. és 102. cikkei hivatottak.²³ A védjegyjog tehát az EU Bíróságának gyakorlatában alapvető elemét képezi a verseny európai uniós rendszerének. E rendszerben a vállalkozásoknak vásárlóikat áruik és szolgáltatásaik minősége révén kell megtartaniuk, és lehetőségüknek kell lennie olyan megjelölések lajstromoztatására, amelyek lehetővé teszik a fogyasztó vagy végső felhasználó számára, hogy az összetévesztés lehetősége nélkül megkülönböztethessék ezen árukat vagy szolgáltatásokat más eredetű áruktól vagy szolgáltatásoktól.²⁴

A védjegy és a verseny alapvető kapcsolatát Bendzsel Miklós az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Ha egyetlen mondatban kellene jellemezni védjegy törvényünk – azaz a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (Vt.) – jelentőségét, az a következőképpen szólna: a védjegy jogintézményét a gazdasági verseny szolgálatába állította. Azzal, hogy a védjegyoltalmat versenyeszközként szabályozta, a Vt. egyidejűleg tért vissza a hazai jogi hagyományhoz, és élesztette fel védjegyjogunk európai kötődéseit. Már első magyar védjegy törvényünk, az 1890. évi II. törvény is a verseny feltételeként, illetve a versenyben »bevezethető« jogi eszközként fogta fel a védjegyet és oltalmát.”²⁵

foglalkozott. Ezekről lásd bővebben VIDA Sándor: *Az Európai Bíróság védjegyjogi gyakorlata* I. Miskolc, 2006. 205–233. o.; VIDA Sándor: *Az Európai Bíróság védjegyjogi gyakorlata* II. Miskolc, 2010. 151–170. o.; valamint KORAH, Valentine: *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*. 7. edition. Oxford–Portland (Oregon), 2000. 259–274. o. A jogkimerülés témaköréről átfogó jelleggel lásd URLESBERGER, Franz: *Warenverkehrsfreiheit und Markenrecht*. Wien, 2002. 1–179. o.

²³ C-10/89. *CNL-SUCAL NV v. HAG GF AG* ügyben 1990. október 17-én hozott előzetes döntés ECLI:EU:C:1990:359, 13. pont.

²⁴ A főtanácsnok C-215/14. *Nestlé v. Cadbury* ügyben adott véleményének 58. pontja. ECLI:EU:C:2015:395; C-48/09. P. *Lego Juris A/S v. OHIM* ügyben 2010. szeptember 14-én hozott ítélet 38. pontja ECLI:EU:C:2010:516 és az ott hivatkozott joggyakorlat. Ebben az értelemben lásd C-517/99. *Merz & Krell*-ügyben 2001. október 4-én hozott ítélet 21. és 22. pontját ECLI:EU:C:2001:510; C-206/01. *Arsenal Football Club*-ügyben 2002. november 12-én hozott ítélet 47. és 48. pontját; valamint C-412/05. P. *Alcon kontra OHIM* ügyben 2007. április 26-án hozott ítélet 53. és 54. pontját ECLI:EU:C:2007:252.

²⁵ BENDZSEL Miklós: Védjegy és versenyképesség. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2007) 4., 5–11. o., 5. o.

2.2. A külső versenyjogi korlátok

A fentiekben kifejtett, a szerzői jog és az iparjogvédelem gyakorlásának külső versenyjogi korlátozása kevésbé jellemző a védjegyek esetében, mint szerzői jogok és egyéb iparjogvédelmi jogok esetében, hiszen a védjegyek alapvetően sem piaci szten-derdeket, sem tényleges piaci monopóliumokat nem jelentenek, és nem is technoló-giák, valamint a védjegy jellegénél fogva gyakorlatilag soha nem biztosít gazdasági erőfölényes helyzetet a jogosult részére.

Ugyanakkor, a versenykorlátozó megállapodások szabályai relevánsak lehetnek a védjegyek esetében is, például a koegzisztenciamegállapodások kapcsán, a techno-lógiatranszfer, valamint a vertikális csoportmentességi rendelet szempontjából,²⁶ továbbá adott esetben a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés is felmerülhet a véd-jegyek vonatkozásában.²⁷

Régibeau és Rockett két esetkört jelöl meg a védjegyeknél, ahol álláspontjuk sze-rint leginkább versenyjogi aggályok merülhetnek fel a védjegy jogok gyakorlásával kapcsolatban, jelesül egyfelől a védjegyek kötelező licen beadását és az úgynevezett *umbrella brandinget*. A szerzőpáros azonban mindkét esetben arra a következtetésre jut, hogy komoly versenyjogi aggályok nem merülnek fel, és versenyjogi beavatko-zás nem indokolt egyik problémakör esetében sem.²⁸

Érdemes továbbá azt is felidézni, hogy a TRIPS Egyezmény 21. cikke a védje-gyek tekintetében a kényszerengedélyezést tételesen kizárja. Riis és Schovsbo tanul-mányában ugyanakkor arra az álláspontra helyezkedik, hogy a védjegyfunkciók bővülésével, és ezáltal a védjegy jognak a jogosultak számára való kiterjedésével pár-huzamosan az egyensúly a jogosultak kötelezettségeinek kiterjesztésével tartható fenn, amelynek eredményeképpen nézetük szerint a TRIPS Egyezmény 21. cikkének szűkítő értelmezését el kell vetni, és a versenyjogi beavatkozás egyes speciális, kivé-teles esetekben a védjegy jog területén is indokolt lehet az *IMS Health*- és a *Magill*-ügyekben az EU Bírósága által kifejtett szempontok szerint.²⁹

²⁶ VON MÜHLENDAHL, Alexander – BOTIS, Dimitris – MANIATIS, Spyros M. – WISEMAN, Imogen: *Trade Mark Law in Europe*. Oxford, 2016. 723–775. o.

²⁷ C-385/07. P *Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland GmbH v. Commission of the Euro-pean Communities* ügyben 2009. július 16-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2009:456.

²⁸ RÉGIBEAU – ROCKETT: i.m. 543–545. o.

²⁹ RIIS, Thomas – SCHOVSBO, Jens: Compulsory Licenses and Trade Marks. *European Intellectual Property Review*, (2012) 10., 651–653. o.

2.3. A belső versenyjogi korlátok

A védjegyoltalom belső versenyjogi korlátai, tehát a védjegyjogba beépített, verseny szempontú korlátozások nagy jelentőséggel bírnak.

Elsőként, egyes oltalomkizáró okok versenyszempontú indíttatásúak, erről bővebben a jelen tanulmány 3. fejezete szól.

Másodikként, a védjegyjogszabályok által a védjegyoltalom gyakorlásaként felállított korlátok is belső versenyjogi korlátként jelentkeznek, a kizárólagos jog alól a Vt. az üzleti tisztesség követelményeit betartó személyek javára bizonyos esetekben enged kivételt. Bobrovsky megfogalmazásában: „A TRIPS szerint a tagországok a védjegyoltalom hatálya alól meghatározott kivételekről rendelkezhetnek, mint például a közkincsbe tartozó leíró jellegű kifejezések (például az áru vagy a szolgáltatás fajtájára, minőségére, mennyiségére, rendeltetésére, értékére, földrajzi eredetere, előállítási, illetve teljesítési idejére vagy egyéb jellemzőjére vonatkozó jelzés) méltányos használata, feltéve, hogy az ilyen kivételek figyelembe veszik a védjegy tulajdonos és harmadik felek jogos érdekeit.”³⁰

Harmadikként, Bendzsel szerint a védjegyek esetében a használati kényszer és a belenyugvás szabályai is versenyszempontú belső korlátok, az alábbiak szerint: „A használati kényszer és a belenyugvás szabályai is a védjegy versenyesszövekként való felfogását tükrözik: nem jár oltalom annak, aki huzamosan elmulasztja a védjegy versenyesszövekként történő alkalmazását, azaz tényleges, komoly használatát; és nem hivatkozhat védjegyére az, aki jogainak érvényesítése nélkül, hosszabb ideig eltúri versenytársainak az oltalomba ütköző magatartását.”³¹ Bobrovsky a védjegyoltalomnak a használat elmulasztásán túl a védjegy megkülönböztető képességének elvesztését mint a megszűnés egyik lehetséges módját a védjegy és a közkincs egyik érintkezési pontjaként fogja fel.”³²

Végül, a jogérvényesítés szabályai is versenyszempontú szabályként foghatóak fel, azonban nézetem szerint e tekintetben korlátokról nem beszélhetünk. Bendzsel szerint a „[...] védjegybitorlás jogkövetkezményeinek az EU jogérvényesítési irányelvével összehangolt szabályai azt célozzák, hogy a védjegyoltalomból folyó jogokat megsértő vállalkozások, illetve áruik és szolgáltatásaik mielőbb, késedelem nélkül kikapcsolhatók legyenek a versenyből, és ne juthassanak jogsértő cselekményeikkel méltánytalan versenyelőnyökhöz a védjegy tulajdonossal szemben.”³³

³⁰ BOBROVSKY Jenő: *Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban. Áttekintés a közkincs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében*. Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület, 2008. Forrás: www.mie.org.hu (Letöltés ideje: 2018. március 11.) 70–73. o.

³¹ BENDZSEL: i.m. 7. o.

³² BOBROVSKY: i.m. 69–70. o.

³³ BENDZSEL: i.m. 7. o.

Az Európai Védjegyrendszer Működéséről szóló, a Max Planck Intézet által készített Tanulmány (a továbbiakban: „MPT” vagy „Max Planck Tanulmány”)³⁴ is külön alfejezetben foglalkozik a védjegyek és a verseny viszonyával.³⁵

Elsőként, az MPT szintén azt rögzíti, hogy a torzításmentes verseny elve számos védjegyjogi intézmény alapját képezi, így különösen a védjegyhasználat, a jogkimerülés, az összetéveszthetőség, valamint a jóhírű védjegyek oltalmával kapcsolatban.³⁶

Másodikként, az MPT elvi élel rögzíti azt a fentiekben kifejtett tételt, hogy a védjegy jog és a szabad verseny nem áll konfliktusban egymással, hanem a védjegyek ahelyett, hogy korlátoznák a versenyt, a jól működő versenynek elengedhetetlen elemei.³⁷ A védjegyek ugyanis az áruk és szolgáltatások eredetéről információkat adnak a fogyasztóknak, és ezáltal a vállalkozásokat is ösztönzik a minőségbe való befektetésre és a termékfejlesztésre. Továbbá, az MPT a védjegyeket az egyéb iparjogvédelmi jogokkal – különösen a szabadalmakkal – szembeállítja a tekintetben, hogy a védjegyjognak nem célja bizonyos árukra vagy technológiákra kizárólagos piaci pozíciót nyújtani a jogosult számára. A verseny a védjegyoltalom mellett szabad marad: a piacra később belépőnek mindössze egy másik megjelölést kell választania, amellyel a saját áruinak vagy szolgáltatásainak az eredetét jelzi.

Az MPT ugyanakkor kiemeli, hogy a fenti elvek csak bizonyos fenntartásokkal érvényesíthetőek.

A legfontosabb, hogy a fentiek csak akkor valósulnak meg, ha az adott megjelölésnek egy jogosult számára a kizárólagos joggal való lefoglalása a jogosult számára nem jelent olyan versenyelőnyt, amelyből mások ki vannak zárva. Az MPT szerint ez a követelmény alapvetően teljesül a fantáziaszavak és a hagyományos megjelölések (különösen ábrák) esetében, mivel ezek általában végtelen számban állnak rendelkezésre, így nem képeznek piacra belépési akadályt. Az MPT külön pontban foglalkozik a védjegylajstrom zsúfoltságának problémájával, amelyre a képviselők és jogosultak többsége panaszkodik, és amelynek egyik aspektusa, hogy a jogosultnak egyre nehezebb új szövmegjelölést is találni saját áru és szolgáltatásai eredetének a jelzésére. Az MPT szerint nincs meggyőző bizonyíték arra, hogy a közösségi védjegyekhez való hozzáférést lényegesen korlátozná a lajstrom zsúfoltsága,³⁸ mindazonáltal nézetem szerint maga a problémafelvetés arra azért rámutat, hogy manapság nem feltétlenül állja meg a helyét az a nézet, amely szerint a szövmegjelölések szinte végtelen számban állnak rendelkezésre.

³⁴ *Study on the Overall Functioning of the European Trade Mark System presented by the Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law*. 2011. február 15. http://ec.europa.eu/internal_market/indprop/docs/tm/20110308_allensbach-study_en.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.) (Max Planck Tanulmány, MPT)

³⁵ MPT III. rész, 1.D fejezet, 1.23–1.39. pontok.

³⁶ MPT 1.25–1.26. pontok.

³⁷ MPT 1.29. pont.

³⁸ MPT 1.37. pont.

Az MPT szerint a szavakkal, ábrákkal, tehát a hagyományos megjelölésekkel szemben az új típusú megjelölések (különösen színek, térbeli megjelölések) esetében a védjegyoltalom kizárólagos hatása révén kevesebb a mások számára rendelkezésre álló megjelölés, ami versenyjogi korlátozást jelent, és amire a jognak reagálnia kell. Az MPT szerint a térbeli megjelölések esetén – az általános szabállyal szemben – a védjegyoltalom ténylegesen a termék megjelenését oltalmazó kizárólagos joghoz vezet.³⁹

Végül, az MPT a jó hírű védjegyek kapcsán is lát versenyjogi aggályokat. Ezen védjegyeknek – különösen az úgynevezett életstílus-védjegyeknek – a piaci ereje ugyanis nagyon magas lehet, ami versenyjogilag kedvezőtlen hatásokhoz, így különösen magas pszichológiai belépési korlátokhoz, valamint alacsonyabb piaci transzparenciához,⁴⁰ sőt hozzátehetem: adott esetben magasabb árakhoz vezethet.

3. A védjegyjogi abszolút oltalomkizáró okok mint belső versenyjogi korlátok

A fentiek szerint tehát a szerzői jogokra és az egyéb iparjogvédelmi jogokra vonatkozó külső versenyjogi korlátok a védjegyek esetében jellemzően nem, vagy csak kevésbé relevánsak. A belső korlátok közül pedig a továbbiakban az egyes oltalomkizáró okokkal foglalkozom.

Bendzsel egyes védjegyjogi oltalomkizáró okok versenyjogi gyökereire az alábbiak szerint mutatott rá: „Önmagában már az is, hogy az oltalmazhatósághoz szükséges megkülönböztető képesség a Vt.-ben a mások áruitól vagy szolgáltatásaitól történő megkülönböztetésre való alkalmasságot jelenti, ékesen jelzi: a szabályozás eleve a verseny alapfeltételeként és pótolhatatlan eszközeként tekint a védjegyre. A deskriptív megjelölések oltalomból való kizárását az indokolja, hogy ne lehessen indokolatlan versenyelőnyhöz jutni a versenytársak ilyen megjelölések használatától való eltiltásával. A viszonylagos kizáró okok szabályozása nem más, mint a versenytársak árjelzői közötti konfliktusok feloldásának cizellált rendje; ezen belül a jó hírű védjegyek fokozott védelme mögött nyilvánvalóan versenypolitikai, sőt, versenyjogi megfontolások is meghúzódnak.”⁴¹

Hasonlóképpen, a külföldi szakirodalom is végső soron versenyjogi megfontolásokra épülő, de a védjegyjogba beépült szabályként értelmez egyes abszolút oltalomkizáró okokat.⁴²

³⁹ MPT 1.30. pont.

⁴⁰ MPT 1.31. pont.

⁴¹ BENDZSEL: i.m. 7. o.

⁴² VON MÜHLENDAHL – BOTIS – MANIATIS – WISEMAN: i.m. 773. o.

A védjegyjog belső korlátjainak fontos csoportját képezik tehát a védjegyoltalomból történő egyes kizáró okok, amelyeket tehát alapvetően a szabad verseny gondolata indokol, és a védjegyoltalom lényegéig hatolnak, hiszen az oltalomszerzést akadályozzák meg.

A védjegyoltalom lényegi előfeltétele a megjelölés megkülönböztető képessége. Csak a megkülönböztetésre alkalmas megjelölések tudják betölteni a forgalomban a védjegy funkcióit; a megkülönböztető képességgel nem rendelkező megjelölések kizárólagos joggal való lefoglalása, használatukra a védjegyjogosult monopóliumának biztosítása indokolatlan volna mind a versenytársak, mind a fogyasztók szempontjából.⁴³ A verseny védelméből eredően közérdek fűződik ahhoz, hogy a leíró vagy tisztán műszaki funkciót megtestesítő megjelöléseket egyetlen vállalkozás se sajátíthasson ki magának, hanem azokat bármelyik piaci szereplő szabadon használhassa. Amint az EU Bírósága megfogalmazta, a megkülönböztető képesség követelményének különösen az a célja, hogy a védjegyjoggal való visszaélést megakadályozza annak érdekében, hogy bármelyik piaci szereplő tisztességtelen versenyelőnyhöz jusson a versenytársaival szemben.⁴⁴ Ez a tétel igaz az úgynevezett hagyományos védjegyekre (szó-, ábrás megjelölésekre), de vizsgálata különösen érdekes az úgynevezett új típusú (szín, hang, térbeli) védjegyek esetében.

Különösen a szabad és tisztességes verseny védelme és a nemkívánatos monopóliumok elkerülése az egyik jogpolitikai indoka az egyes, eredetileg formaszabályos, azonban a 2015-ös uniós védjegyjogi jogalkotási reform révén az egyéb jellemzőkre is kiterjesztett⁴⁵ kizáró okoknak.⁴⁶

E tekintetben az EU Bírósága a *Philips v. Remington*⁴⁷ ítéletben az alábbiak szerint foglalt állást: „az irányelv 3. cikke (1) bekezdésének e) pontjában szereplő kizáró okok célja annak elkerülése, hogy a védjegyoltalom a jogosult számára monopóliumot nyújtson műszaki megoldásokra vagy az áru használati jellemzőire, amelyeket a fogyasztó a versenytársak áruiban is kereshet. A 3. cikk (1) bekezdése e) pontjának célja így annak megakadályozása, hogy a védjegyjog által nyújtott oltalom túlterjedjen a megjelölések azon rendeltetésén, amely lehetővé teszi a versenytársak által kínált áruk vagy szolgáltatások más vállalkozás áruitól vagy szolgáltatásaitól való

⁴³ Lásd a Vt. 1. §-hoz fűzött miniszteri indokolást.

⁴⁴ C-49/02. *Heidelberger Bauchemie*-ügyben 2004. június 24-én hozott ítélet 24. pontja ECLI:EU:C:2004:384; C-321/03. *Dyson Ltd.*-ügyben 2007. január 25-én hozott ítélet 34. pontja ECLI:EU:C:2007:51.

⁴⁵ 2008/95/EK irányelve (2008.10.22.) a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről 3. (1) (e) cikkében, illetve 2015/2436/EU irányelve (2015.12.16.) a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről 4. cikk (1) bekezdés (e) pontjában, továbbá 1997. évi XI. törvény a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról 2. § (2) bekezdés b) pontban foglalt kizáró okok.

⁴⁶ FIRTH, ALISON – GREDLEY, ELLEN – MANIATIS, SPYROS M.: *Shapes as Trade Marks: Public Policy, Functional Considerations and Consumer Perception. E.I.P.R.*, 23. (2001), 89. o.

⁴⁷ C-299/99. *Philips v. Remington* ügyben 2002. június 18-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2002:377.

megkülönböztetését, és így akadályozza, hogy a versenytársak szabadon kínálhassák az említett műszaki megoldásokat vagy az említett használati jellemzőket tartalmazó árukat, a védjegy jogosultjával való versenyben.”⁴⁸

Az EU Bírósága szerint: az Irányelv 3. cikk (1) bekezdés e) pontjában foglalt lajstromozási tilalmak közvetlen célja „annak elkerülése, hogy a védjegy által nyújtott kizárólagos és állandó jog olyan más jogok időkorlátozás nélküli fenntartását eredményezze, amelyek fennmaradásának időtartamát az unió jogalkotó korlátozni kívánta”.⁴⁹ Ilyen időben korlátolt jogok különösen a szabadalmak, a szerzői jogok, a formatervezési mintaoltalmi jogok.

Megjegyzem, hogy az esetek nagy részében nincsen valós konkurencia az egyes oltalmi formák között. A szabadalmaknak például a tárgya nem a forma, hanem a formával megtestesített – gyakran a formában elrejtett – műszaki megoldás. Következésképpen, a legtöbb esetben nem áll fenn a veszély, hogy egy formatervezési minta vagy egy térbeli védjegy útján egy műszaki megoldást monopolizáljon, illetve sajátítson ki egy gazdasági szereplő.⁵⁰

A fentiek alapján tehát az egyes megjelölésekre vonatkozó védjegyoltalom megadása vagy annak kizárása végső soron két alapvető közérdek és érték közötti ideális egyensúly felállítását jelenti. Nyilvánvalóan közérdek a tisztán leíró megjelölések szabad használatának biztosítása, a verseny védelme, és annak megakadályozása, hogy a jogosult védjegyoltalom formájában leíró vagy funkcionális megjelöléseket sajátítson ki gyakorlatilag korlátlan időre. Másrészt azonban egyértelmű közérdek fűződik a megkülönböztető képességgel rendelkező megjelölések védjegyként való oltalmazásához is, hiszen a megkülönböztető megjelölések a piacgazdaságban fontos funkciót töltenek be, a torzításmentes verseny rendszerének fontos elemét képezik. A ténylegesen megkülönböztető megjelölések részére megadott védjegyoltalom elősegíti, hogy a fogyasztók a különböző gyártóktól származó termékeket eredetük vonatkozásában egymástól meg tudják különböztetni. Továbbá, a kizárólagos jog hiányában a versenytársak jogosultak lennének az egyedi megjelöléseket a legutolsó részletig utánozni, ez azonban – a jogosultak érdeksérelmén túl – elkerülhetetlenül a fogyasztók megtévesztéséhez, a fogyasztói érdekek nyilvánvaló sérelméhez vezetne.

Összegezve tehát, kulcskérdés a helyes egyensúly megtalálása a védjegy jog belső versenyjogi korlátjait jelentő abszolút kizáró okok alkalmazása során.

⁴⁸ *Philips v. Remington* 78. pont.

⁴⁹ C-205/13. *Hauck GmbH & Co. KG v. Stokke A/S, Stokke Nederland BV, Peter Opsvik and Peter Opsvik A/S* ügyben 2014. szeptember 18-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2233, 19. pont.

⁵⁰ SCHRAMM, Peter: *Der Europaweite Schutz des Produktdesigns*. Baden-Baden, 2005. 244. o.

Menyhárd Attila
(tanszékvezető egyetemi tanár, dékán, ELTE ÁJK)

Hatékony szerződésszegés

A jelen tanulmány a természetbeni teljesítés, a hatékony szerződésszegés, a kötbér és a lehetetlenülés összefüggéseire törekszik rámutatni, összekapcsolva olyan szerződési jogi alapintézményeket, amelyek nemcsak a szerződési jog társadalmi és gazdasági valóságával szembesítenek, de egyúttal a szerződési jog keretrendszerét is megadják.

A témaválasztás oka részben személyes, hiszen az Ünnepelettel közös beszélgetéseink, hozzászólásai, amiket halottam, és írásai, amelyeket olvastam, szakmai fejlődésem alapvető és meghatározó élményei közé tartoznak. Ebben, bármely témáról legyen is szó, négy elem mindig visszaköszön: a sohasem csökkenő szakmai alázat a válaszok keresésében, a rácsodálkozás öröme, a konzekvens törekvés a dogmatikai tisztaságra és a hit abban, hogy a jog, ideértve tudományos eredményeinket is, elsősorban a gyakorlat számára kell, hogy hasznos legyen. A polgári jog területén a tudomány és a gyakorlat kettősségében való gondolkodás nem lehet igazán hasznos törekvés, a tudomány irányítói nélkül azonban a gyakorlat is könnyen utat téveszt.

1. Általános megjegyzések

El kell fogadnunk, hogy a szerződések kikényszerítésére a szerződési jogi szabályozás és a bíróságok csak szűk körben képesek. A piaci szereplők számára a szerződés betartása vagy megszegése döntés kérdése, és racionális gazdasági döntésként mindig azt a megoldást választják, amelyik számukra alacsonyabb költséggel jár. Ez relativizálja a jog szerepét a szerződések kikényszerítésében. A kötelezettségek teljesítésének fő motivációja és ösztönzője nem a jogi szabályoknak való megfelelés, hanem a piaci szereplők azon törekvése, hogy potenciális üzleti partnereik *bizalmát megőrizzék*.¹ A szerződési jog korlátozott szerepe a szerződések kikényszerítésében azonban korántsem teszi feleslegessé a szabályozást. A jogosult ugyanis számíthat arra, hogy a kötelezett a nemteljesítése esetén futja a szerződésszegés következtében őt sújtó hátrányos jogkövetkezmények kockázatát, még ha ezeknek a kockázatoknak a visszatartó ereje korlátozott is. Ezek a hátrányos következmények abból fakadnak,

¹ COLLINS, Hugh: *Regulating Contracts*. Oxford, 1999. 98. skk. o.

hogy a jogosult igénybe vehet olyan szerződési jogi eszközöket (jogintézményeket), amelyek a szerződésszegő kötelezettet szankcióként sújtják. A jog által a sérelmet szenvedett fél részére biztosított eszközök egy része a szerződés kikényszerítésére irányul, míg másik részük represszív jogkövetkezmenyt kilátásba helyezve ösztönzi a kötelezettet a teljesítésre. A szerződésszegés szankciórendszerének tárgyalása kapcsán ritkán kerül középpontba az a jogosultság, amelyet a jog a jogosultnak biztosít kötelezetti késedelem esetén a *teljesítés követelésére*. Ez a rendelkezés azonban minden jogrendszer szerződési jogának paradigmaticus tétele, amelyhez szorosan kapcsolódik a hatékony szerződésszegés problémája, és amely egyúttal támpont a szerződésszegés jogkövetkezmenyeinek elemzéséhez is.

2. Természetbeni teljesítés és a hatékony szerződésszegés

A kérdés, hogy a szerződő félnek joga van-e olyan kötelezettség teljesítését követelni, amely nem pénz fizetéséből áll, a szerződés és a szerződési jog lényegéhez és alapjaihoz vezet el. A kérdésre a válasz, melyet minden jogrendszerben meg kell adni, nyújtja az *alapvető keretrendszert* a szerződés koncepciójához, valamint a jogvédelem és a szerződés megszegésének szabályozásához. A szerződés kötőereje és a *pacta sunt servanda* elve képezi a szerződési jog alapját. A szerződések *jogilag kötelező ígéretek*, és a szerződéses ígélet lényege annak *kikényszeríthetősége*. Hogy a kikényszeríthetőség (és ezzel a szerződés) valójában mit jelent, az attól függ, hogy a szerződés megszegése esetére a jogrendszer milyen jogi eszközöket biztosít a jogosult teljesítéshez fűződő érdekeinek a védelmére. Ebből a szempontból fogalmi ellentét, illetve következtelenség áll fenn a szerződés és szerződési jogunk értelmezésében. A *pacta sunt servanda* elvét alapul véve arra a szükségszerű következtetésre kell jutnunk, hogy a szerződési ígéreteknek természetben, azaz *pontosan azzal a tartalommal* kell kikényszeríthetőknek lenniük, amellyel azokat vállalták, amennyiben ez fizikailag lehetséges, és a sérelmet szenvedett fél ezt kéri. A kötelezettséget annak pontos tartalma szerint kell teljesíteni, bármilyen szolgáltatásra (valamely dolog adására, tevékenységre, tevékenységtől való tartózkodásra vagy más magatartásra) is irányul. Ezzel szemben a piaci feltételek és a *piaci paradigma* szerint a szerződés kötőereje csak annyit jelent, hogy ha a kötelezett nem teljesíti a szerződéses kötelezettségét, akkor *köteles kártérítést fizetni* a jogosultnak, de nem marasztalható a szerződés természetbeni teljesítésére. A piaci paradigma ugyanis arra épül, hogy a kötelezett nemteljesítése esetén a szolgáltatást a jogosult a piacon be tudja szerezni (fedezeti ügylet), és a *fedezeti ügylet*, valamint a szerződéses ár közötti különbözet *kártérítésként* való érvényesítésével a *jogosulti érdek megfelelő védelmet kap*. Ez a *kiindulópont támogatja a hatékony szerződésszegést*, amennyiben megengedi, hogy a kötelezett a teljesítés megtagadásával szabaduljon a teljesítés alól, azzal, hogy

a jogosult kárát megtéríti. Ha ugyanis a kötelezettnek a szerződészegéssel szerzett többlethasználata meghaladja a jogosult kárát, *a kötelezett a jogosult kárának megtérítésével a saját hasznát növeli, miközben a jogosult helyzete nem romlik*. Ha azonban a kötelezettséget annak pontos tartalma szerint (*természetben*) kell teljesíteni, a kötelezett a teljesítésre irányuló kötelezettséget *nem tudja kártérítéssel megváltani* akkor sem, ha ez számára végeredményben kedvezőbb helyzetet eredményezne. A szerződés természetbeni teljesítésének követelhetősége így nemcsak egy modell választásának kérdése, hanem egyúttal a szabályozásban és a bírói gyakorlatban is tükröződő *alapérték és jogi keretrendszer* választását is jelenti. Ennek kapcsán belátható lesz az is, hogy a Ptk. 6:154. § (1) bekezdésének első fordulata, amely szerint a kötelezett késedelmének elsődleges jogkövetkezményeként a jogosult követelheti a teljesítést, a szerződési jog *paradigmatikus szabálya*, amely nem a jog belső logikájának szükségszerű következménye, hanem tudatos értékválasztást tükröz. Mivel a természetbeni teljesítés alkalmazhatósága szorosan kötődik a hatékony szerződészegéshez, ezért a két problémát együtt tárgyaljuk.

3. Természetbeni teljesítés

A kontinentális (így a magyar) jogász számára magától értetődő lehet, hogy a jogrendszerben a szerződéses ígélet teljesítése természetben követelhető. Ez azt jelenti, hogy ha a fél nem teljesíti a kötelezettségét, nincs lehetősége arra, hogy a kötelezettségét kártérítéssel váltsa meg. A Ptk. szerződési koncepciója azon az elven nyugszik, hogy a szerződés megszegésének elsődleges jogkövetkezménye a természetbeni teljesítés: ha a kötelezett nem tartja be szerződéses ígéletét, a szerződés kötőerejénél fogva a jogosult a bíróságtól a szerződés teljesítésének kikényszerítését követelheti. Anélkül, hogy részletes jog-összehasonlító elemzésekbe merülnénk, érdemes rögzíteni, hogy ebben a vonatkozásban két modell és ennek megfelelően két tipikus megoldás lehetséges. Az egyik az európai kontinentális jogok megoldása a természetbeni teljesítés általános szabályával, a másik az angol *common law* azzal, hogy a kötelezett szerződészegése a jogosult kártérítési igényét nyitja meg, de a jogosult a szerződés természetben való kikényszerítését (*performance in kind* vagy *specific performance*)² nem követelheti. Ezt az alapállást a természetbeni teljesítés (*specific performance*) kivételes elrendelhetőségével az *equity* írta felül, és ennek eredményeként alakult ki az angol szerződési jog mai keretrendszere. A bírói gyakorlat által kifejlesztett kivételeik által mind a kontinentális jogok, mind pedig az angol jog ugyanazt a végső megoldást éri el, ez azonban nem változtat a két megközelítésmód

² GYÉVI-TÓTH Judit: Az angol *specific performance*. In HARMATHY Attila (szerk.): *Jogi tanulmányok 1996*. Budapest, 1996. 9–34. o.

modellértékén és azon, hogy a két modell következményeinek a belátása mind az elméletet, mind a gyakorlatot fontos felismerésekre és következtetésekre vezetheti.

A teljesítés kikényszerítése nemcsak a magyar, de például a német magánjognak is alapvető szabálya. A BGB 241. §-a szerint a hitelező követelheti az adóstól a teljesítést, ami azt jelenti, hogy a jogosult az esedékes teljesítést általános szabályként a bíróság előtt követelheti, függetlenül a szerződés típusától vagy a szerződéses kötelezettség természetétől. Vannak fontos kivételek, beleértve azt a helyzetet is, amikor a teljesítés lehetetlenné válásáért az adós a felelős, amikor a természetbeni helyreállítás nem megfelelő a hitelező kárpótlására, vagy amikor észszerűtlen erőfeszítéseket vagy költségeket jelentene, hogy a hitelezőt olyan helyzetbe hozzák, mintha a szerződést meg sem kötötték volna. Ebben a modellben tehát a jogosult számára az elsődleges jogvédelmi eszköz a szerződés teljesítésének követelése, amely alól a jog kivételeket is elfogad.³

A másik tipikus megoldás az angol *common law*, amely ebben a kérdésben teljesen más utat követ, és ami egyébként hasonlít a korai római jogi megoldásra. A *common law* szerint, ahogy Holmes is megfogalmazta, a jogi kötőerővel bíró ígéret egyetlen általános következménye, hogy a jog kártérítés fizetésére marasztalja a kötelezettet, ha az az ígéretét nem teljesíti.⁴ A természetbeni teljesítés csak méltányossági jogorvoslatként vált elérhetővé a *Court of Chancery* jogfejlesztő gyakorlatával. Az angol jogban a természetbeni teljesítés korai története – Simpson szavaival élve – különösen homályos, és a 15. század közepére nyúlik vissza, amikor konzekvensen a földbirtokokra irányuló adásvételi szerződések esetében rendelték el a szerződések természetben való teljesítését (*performance in kind*).⁵ A Kancellária Bírósága sosem fejlesztett ki egységes elméletet és nem adott világos útmutatást a természetbeni teljesítés követelhetőségéhez. Valószínűnek tűnik, hogy a lordkancellár ezt a jogvédelmet (*remedy*) pusztán azért adta meg, mert a jó lelkiismerettel látta összhangban lévőnek ezt megtenni; sosem alakult ki olyan gyakorlat, amely általános szerződésszegési jogkövetkezménnyé tette volna a természetbeni teljesítést. A *specific performance* megítélése az eset körülményeihez igazodva változó volt és kivételes maradt.⁶ Az angol jogban a természetbeni teljesítés követelhetőségének kialakulása annak természetét is determinálja: a természetbeni teljesítés diszkrecionális jogi eszköz maradt, amelyet akkor rendelnek el, ha a felperes kéri, és a bíróság úgy dönt, hogy a felperes számára az adott helyzetben ezt megadja. A felperesnek nincs (soha nem is volt) alanyi joga a természetbeni teljesítés követelésére.⁷ A ter-

³ TREITEL, Guenter H.: *Remedies for Breach of Contract – A Comparative Account*. Oxford, 1988. 45. o.

⁴ HOLMES, Oliver Wendell: *The Common Law*. Boston, 1881. 301. o.

⁵ SIMPSON, A. W. Brian: *A History of the Common Law of Contract*. Oxford, 1975. 595. o.

⁶ JONES, Gareth – GOODHART, William: *Specific Performance*. 2nd ed. London etc., 1996. 6. és 8. o.

⁷ JONES – GOODHART: i.m. 2. o.

mészetbeni teljesítés elrendelésének a kártérítésre marasztaláshoz képest van néhány többletfeltétele: nem rendelhető el természetbeni teljesítés, ha a kártérítés adekvát jogkövetkezmény; ha a kötelezettség teljesítése ellenőrzést kíván meg; illetőleg ha az elrendelése valamely, csak személyesen nyújtható szolgáltatás megtételére kényszerítené az alperest.⁸ Inadekvát ugyanakkor a kártérítés, és indokolt a természetbeni teljesítés elrendelése, ha a szerződés tárgya egyedi ingóság, föld, vagy olyan jószág, amely alternatív forrásból nem szerezhető be, ha a felperes olyan kárt szenved, amelyet nehéz vagy lehetetlen lenne pontosan meghatározni, illetőleg ha az alperes nincs abban a helyzetben, hogy kártérítést fizessen. Vitatott ugyanakkor, hogy a gyakorlat indokoltan tekinti-e az ellenőrzés szükségességét a természetbeni szolgáltatás korlátjának; úgy tűnik, inkább az a valós kérdés, hogy a teljesítendő kötelezettség világosan meghatározható-e, vagy sem.⁹

A Ptk. 6:34. §-ában foglalt rendelkezés szerint a *szolgáltatást a kötelelem tartalmának megfelelően* kell teljesíteni. Ez a rendelkezés megalapozza a teljesítés szabályainak alapvető elveit, amelyet a korábbi magyar jogban a „*realis teljesítés*” elvnek is neveztek. A Ptk. általános szabálya a természetbeni teljesítés, amelyet kifejezetten biztosít a kötelezetti késedelem elsődleges jogkövetkezményét meghatározó azon rendelkezés, amely szerint kötelezetti késedelem esetén a jogosult követelheti a szerződéses kötelezettség teljesítését [6:154.§ (1) bekezdés]. A kártérítés akkor válthatja fel a teljesítés kikényszerítését, ha a természetbeni teljesítés lehetetlen vagy a jogosult érdekeivel ellentétes. Az 1959-es Ptk.-ban azonos tartalommal már korábban is megfogalmazott elv mögötti eredeti gondolat az volt, hogy ez áll összhangban az állami beavatkozásra és tervezésre épülő gazdaság követelményeivel, illetőleg ennek érvényesülését követeli meg a források szűkössége is. Az 1968-as gazdasági reform után az elvet nem vetették el, de egy új megközelítésű értelmezést kapott; ez az új jelentés lett a természetbeni teljesítés általános elve, amelyet a Ptk. továbbra is megőrzött.

A természetbeni teljesítés alapvető szabálya a Ptk. más rendelkezéseiben is megjelenik. A Ptk.-ban a szerződés megszegése esetére biztosított jogkövetkezmények rendszeréből és rendelkezéseiből következik, hogy ha a teljesítés lehetetlenné válik, a felelős fél köteles a másik félnek kártérítést fizetni. Ez azt jelenti, hogy a *lehetetlenülés kizárja a természetbeni teljesítést*. Ha a teljesítés lehetséges, de az adós késedelemben van, a hitelezőnek joga van a teljesítés kikényszerítését követelni, vagy elállhat a szerződéstől. Ha az adós megtagadja a kötelezettsége teljesítését, a hitelező választhat a késedelem (a teljesítés követelése) és a lehetetlenülés következményei (kártérítés követelése vagy természetbeni teljesítés) között. Ha a fél szerződéses

⁸ BEALE, Hugh: *Remedies for Breach of Contract*. London, 1980. 126. o.

⁹ BEALE, Hugh: *Adaptation to Changed Circumstances, Specific Performance and Remedies – Report on English Law*. In HARMATHY, Attila (ed.): *Binding Force of Contract*. Budapest, 1991. 7–24. o., 16. o.

kötelezettsége jognyilatkozat megadása, azt a bíróság az ítéletével pótolhatja. A jognyilatkozat *ítélettel való pótlása* a szerződésszegés jogkövetkezményei körében a *természetbeni teljesítésre marasztalás speciális formája*.

A szerződésszegés esetére a jogosultnak biztosított jogvédelmi eszközök fő célja, hogy a jogosultat olyan helyzetbe hozzák, mintha a kötelezett a kötelezettségét teljesítette volna. Két lehetséges módon lehet elérni ezt a célt: az egyik, hogy a szerződészegő felet kötelezi a bíróság teljesítésre, a másik pedig a kártérítés fizetésére való marasztalás. Erős érvek szólhatnak mindkettő mellett és ellen is gazdasági és elméleti síkon, illetőleg a gyakorlatban egyaránt; a szerződéses kötelezettség természete, a helyettesíthetőség, a kártérítés indokoltsága és az adós személyes szabadságának tiszteletben tartása erős szempontok lehetnek annak eldöntése során, hogy melyik lehet az adekvát következmény.

4. A jogkövetkezmények morális aspektusa

A szerződések kötőerejének alapelve, a *pacta sunt servanda* tétele *morális tartalmat* hordoz, amennyiben az *ígéretnek betartásához* fűződő elvárás a társadalmi létünk alapvető értékei és követelményei közé tartozik. Így valószínűleg önmagában is helyesnek kell tekintenünk, hogy a szerződéseket már csak amiatt is be kell tartani, hogy ígéretnek minősülnek. Az a jogi értékválasztás, hogy a kötelezett kivásárolhatja-e a kötelezettségét kártérítés fizetésével, vagy meg kell tartania az ígéretét, *morális üzenetet* is hordoz. Ez a morális tartalom független attól, hogy a jogosultnak is jó oka lehet arra, hogy a szerződéses ígéret teljesítésére mint egyfajta ellenértékre a saját kötelezettségének teljesítése fejében igényt tartson. A természetbeni teljesítés követelményének *hiánya* a társadalomban *a kölcsönös bizalom csökkenéséhez* is vezethet, mivel a jogosult érdekei az esetek nagy részében valószínűleg pénzfizetéssel nem kompenzálhatók teljesen. Azt hiszem, mindannyian fel tudunk idézni számos olyan esetet, amikor valaki különleges okokból és érdekből megvásárolt valamit, amit nem lehetett volna kielégítően helyettesíteni az ígéret teljesítésének nettó nyereségével, vagy a helyettesítő szolgáltatás árának kifizetésével. Ez egyszerűen azért van, mert sok olyan ügylet kötöttik, amelyben a feleknek nem kizárólagos célja a profit szerzése. A teljesítés természetbeni kikényszerítésének lehetősége nélkül ezekben az esetekben a jogosult nem számíthatna arra, hogy a bíróság előtt követelheti azt, amit kialakított.

Ahogy Fried érvel, a szerződéses ígéreteket a társadalmi konvenciók szélesebb kontextusába is helyezhetjük azzal, hogy „a kötelezettség moralitása az ígéretet olyan eszköznek tekinti, amit szabad, erkölcsös individuumok tesznek kölcsönös bizalmuk előfeltételeként. A kötelezettség moralitása általános kötelezettséget támaszt az ígéret megtartására, amiből a szerződéses kötelezettség csak egy speciális eset, amely-

ben meghatározott ígéretek nemcsak erkölcsi, hanem jogi erőt is nyernek. A szerződés elsősorban egy ígéret, ezért a szerződést elsősorban azért kell betartani, mert az ígéretet be kell tartani”.¹⁰

A kereskedelmi ügyletekben ugyanakkor az esetek többségében a jogosult érdeke pénzzel kompenzálható, akár azzal, hogy fedezeti vétellel fedezi a szükségleteit, és a többletköltségért kártérítést kap, akár azzal, hogy a veszteségét a kötelezettől kapott kártérítés fedezi. Feltételezhető, hogy a szerződés megszegésére biztosított jogkövetkezmények funkciójának és céljának fényében a természetbeni teljesítés a kompenzáció megfelelő módja, mivel ez biztosítja a jogosult számára a teljesítést azért, ami- ben megállapodott. Másrésztől azonban a természetbeni teljesítésnek vannak a jogrendszerben általánosan alkalmazott korlátjai is. Az egyik ezek közül abból ered, hogy a bíróságok próbálják elkerülni az erőforrások pazarlását, és vonakodnak elrendelni a természetbeni teljesítést, ha a teljesítés ellenőrzése túl nehéznek bizonyulna. További korlát a személyes szabadság védelmének korlátja lehet. Ez abban az esetben merülhet fel, ha a szerződés teljesítése *személyes tevékenységgel* nyújtandó szolgáltatást foglal magában.¹¹

5. A hatékony szerződésesség

A hatékony szerződésesség problémája nagyon szorosan kötődik a természetbeni teljesítéshez, ugyanis a *természetbeni teljesítés követelésének joga megakadályozza a hatékony szerződésességet*. A gazdasági elemzés szempontjából nézve a szerződés megszegése az adott esetben előnyösebb lehet, mint a szerződés teljesítése. A *szerződésesség hatékonyabb, mint a teljesítés, ha a teljesítés költségei meghaladják a felek által elérhető előnyöket*. Erről van szó akkor, ha a szerződésességről való döntés *Pareto*-hatékony, azaz legalább az egyik fél helyzete javul, miközben a másiké nem romlik.¹² A közgazdasági racionalitás és a társadalmi jólét növelése szempontjából a *szerződés megszegése nemcsak megengedett, hanem kívánatos is*, ha a szerződés-szegő fél a szerződés teljesítéséhez képest más jövedelmezőbb lehetőséget talál, feltéve, hogy képes a sérelmet szenvedett felet kárpótolni (*Kaldor–Hicks*-hatékonyság). A szerződésesség megengedhetőségének előfeltétele, hogy a szerződés-szegő kötelezett kész és képes is arra, hogy a jogosult elmaradt vagyoni előnyét kártérítéssel kompenzálja, ugyanakkor képes a teljesítéshez képest alternatív lehetőségből adódó nyereség realizálására is.

¹⁰ FRIED, Charles: *Contract As Promise*. Cambridge etc., 1981. 17. o.

¹¹ COLLINS, Hugh: *The Law of Contract*. 2nd ed. London etc., 1993. 392. o.

¹² TREBILCOCK, Michael J.: *The Limits of Freedom of Contract*. Cambridge etc., 1997. 142. o.

A hatékony szerződésszegés paradigmaticus helyzete jól érzékelhető Linzer négyszereplős példájából. Tétélezzük fel, hogy Athos egy olyan, faipari termékeket készítő üzem tulajdonosa, amelynek több párhuzamos szállítása is fut. Szerződést köt Porthossal, amelyben vállalja, hogy Porthos számára leszállít 100 000 darab széket, székenként 10 000 Ft vételár fejében. Athos haszna székenként 2000 Ft, azaz összesen 200 000 000 Ft. Mielőtt a székek gyártását Athos megkezdené, megkeresi őt Aramis, aki asztalokat forgalmaz. A környéken több olyan cég is van, amelyik székeket gyárt, de asztalok készítését csak Athos cége vállalja. Aramis azt az ajánlatot teszi Athosnak, hogy ha Athos leszállít neki 50 000 db asztalt, fizet neki asztalonként 40 000 Ft-ot. Athos az asztalokat 25 000 Ft bekerülési költségen gyártja. Így a haszna a teljesen szerződésen 750 000 000 Ft lenne. Mind a két szerződés teljesítéséhez nincs meg a kapacitása, így Aramisszal csak akkor tud szerződést kötni, ha megszegi a Porthossal kötött szerződését. Porthos fog találni egy másik gyárat, amelyik legyártja neki a székeket, például D'Artagnanét. D'Artagnan vállalja is a székek legyártását, de 20%-kal magasabb áron adja őket Porthosnak, mint amire Athos szerződött vele. Mivel új gyártót kellett keresni, Porthosznak további költségei is felmerültek, és mivel a székekhez később jut hozzá, a saját vevői felé is késelembe esik, akiknek kártérítést kell fizetnie. Mindennek eredményeként, Athos szerződésszegése következtében Porthos összesen 300 000 000 Ft veszteséget szenved el. Ha Athos úgy dönt, hogy a Porthossal kötött szerződést nem teljesíti, ugyanakkor Aramis ajánlatát elfogadja, és neki szerződészerűen szállít, miközben Porthos kárát mind megtéríti, még mindig 450 000 000 Ft haszna marad. Ez kétszerese annak, amit a Porthossal kötött szerződésből keresett volna. Athos tehát akkor dönt racionálisan, ha a Porthossal kötött szerződést megszegi, és Aramisszal köt szerződést.¹³ Ez van összhangban a társadalmi jólét növelésének céljával is.

Még ha vannak is erős érvek a hatékony szerződésszegés megengedésével szemben,¹⁴ a hatékony szerződésszegés a kereskedelmi ügyletekben egészen logikus és bizonyos értelemben elkerülhetetlen. A doktrína egyik legerősebben vitatott korlátja az a feltételezés, miszerint a pénzbeli kompenzációban a felek összes preferenciáját és érdekét ki kell fejezni, és figyelmen kívül hagyja, hogy vannak *idioszinkratikus* (nem piaci) értékek és preferenciák. Ezek pénzben nem fejezhetőek ki. Ebből következik, hogy a hatékony szerződésszegés hasznos lehet a kereskedelmi ügyletekben, ahol többnyire a sérelmet szenvedett fél érdekei pénzben kielégíthetők, és ahol az esetek többségében a helyettesítő teljesítés is elérhető a piacon. Ezért Linzer kétlép-

¹³ LINZER, Peter: On the Amorality of Contract Remedies – Efficiency, Equity, and the Second Restatement. *Columbia Law Review*, 81. (1981) 1., 111–139. o., 115. o.

¹⁴ Például hogy olyan egyoldalú, együtt nem működő attitűdre ösztönöz, amely idegen a szerződések polgári világától, és megfosztja a jogosultat attól, hogy a szerződés újratárgyalásával részesüljön abból a haszonból, amelyhez a kötelezett hozzájut az alternatív üzleti lehetőség választásával, amelyet a természetbeni teljesítés elve kikényszerítene. TREBILCOCK: i.m. 142. o.

csős tesztet javasol annak eldöntésére, hogy adott esetben a természetbeni teljesítést vagy pénzbeli kompenzációként kártérítést helyes-e elrendelni. E teszt alapján a bíróságnak az egyes esetekben össze kellene hasonlítania a kártérítés hatékonyságát a természetbeni teljesítés melletti érvekkel, különös figyelmet fordítva az egyéni érdekekre.¹⁵ A kereskedelmi ügyletekben, beleértve a helyettesítő árukat, ez a pénzbeli kártérítés előnyben részesítéséhez fog vezetni a természetbeni teljesítéssel szemben, míg a nem kereskedelmi ügyletekben az összevetés, a jogosult idioszinkratikus értékei miatt, arra a felismerésre vezethet, hogy a pénzbeli kártérítés kevésbé hatékony, mint a természetbeni teljesítés.¹⁶

A hatékony szerződésszegés doktrínája elleni további érv, hogy önmagában a teljesítés természetbeni kikényszerítésének általános szabálya sem kevésbé hatékony megoldás; ez pusztán az aktuális tranzakciós költségeken múlik. A felek a szerződés megkötése után is megállapodhatnak abban, hogy a jogosult a szerződés megszüntetéséhez vagy módosításához hozzájárul, és ennek fejében a szerződést megszegő kötelezett megfelelő kompenzációt fizet a jogosultnak, mintegy a nemteljesítés, illetőleg a módosítás ellenértékéért. A felekre kell bízunk, hogy így tegyenek, és nem tűnik szükségesnek, hogy az ügylet a bíróság elé vagy a jogi szabályozás szintjére kerüljön. A természetbeni teljesítés elvének a valós következménye tehát csak annyi, hogy a szerződés újratárgyalására ösztönöz,¹⁷ és ezzel lehetővé teszi a kötelezett alternatív választásával járó haszon megosztását a jogosult és a kötelezett között. Macneil szerint, ha az alku lehetőségét feltételezzük a felek között (ami rendszerint igaz), és nem számolunk a tranzakciós költségekkel, sem a természetbeni teljesítés, sem a hatékony szerződésszegés elve nem vezet az erőforrások hatékonyabb felhasználására a másikkhoz képest. Az, hogy a kártérítés vagy a természetbeni teljesítés hatékonyabb, a relatív tranzakciós költségektől függ.¹⁸

A hatékony szerződésszegés elvének gyengeségei ellenére a gazdasági elemzés – ahogyan Collins hangsúlyozza – legalább két fontos tényre mutat rá. Az egyik az, hogy az általános társadalmi jólét nőni fog, ha a hatékony szerződésszegés megengedett. A jog, amennyiben hatékony akar lenni, nem törekedhet a szerződés teljesítésének a kikényszerítésére olyan helyzetben, amelyben a kötelezett a szerződésszegés mellett dönt, feltéve, hogy a kötelezett a jogosultnak megfelelő költség-haszon számítás szerinti kártérítést fizet. A másik következtetés azt sugallja, hogy a jogi sankció célja szerint a szerződés megszegése eredményeként egyik fél sem kerülhet rosszabb

¹⁵ A magyar jog rendszerében a természetbeni teljesítés főszabálya miatt a gazdasági lehetetlenülés doktrínájának alkalmazásával ténylegesen a bíróságra jut ez a szerep. SZALAI ÁKOS: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Budapest, 2013. 152. o.

¹⁶ LINZER: i.m. 131. o.

¹⁷ Az újratárgyalás és a hatékony szerződés összefüggésére lásd SZALAI ÁKOS: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Budapest, 2013. 126. o.

¹⁸ MACNEIL, Ian R.: Efficient Breach of the Contract: Circles in the Sky. *Virginia Law Review*, 68. (1982) 5., 947–969. o. 957. o.

helyzetbe, így a kártérítésnek pontosan egyeznie kell a kötelezett által elszenvedett veszteséggel.

A természetbeni teljesítés elsődleges jogvédelmi eszközzé tétele a kereskedelmi ügyletek körében az önszegélyre ösztönöz, ami a piaci szereplők magatartását általában is jellemzi. Észszerűnek tűnik a természetbeni teljesítés megtagadása, ha a sérelmet szenvedett fél más forrásokból helyettesítő teljesítéshez juthat. Ez összhangban áll a szerződési jog olyan általános elveivel, mint az együttműködési kötelezettség, továbbá a jóhiszeműség és tisztesség követelménye. Vitatható, hogy olyan esetben, amikor a piacon van elérhető helyettesítő szolgáltatás, a teljesítés kikényszerítése mennyiben sértheti a *nemo suam turpitudinem allegans* alapvető tilalmát.

Figyelemre méltó, hogy a Bécsi Vételi Egyezmény a természetbeni teljesítés kapcsán kompromisszumos megoldást követ. Az Egyezmény 28. cikke szerint a bíróság nem köteles természetbeni teljesítésről rendelkezni, hacsak a bíróság a saját joga szerint nem tesz így hasonló, az egyezményben nem szabályozott adásvételi szerződések tekintetében. A *common law* és a kontinentális jogrendszerek közötti ellentmondás az Egyezmény előkészítése során feloldhatatlannak bizonyult. Ezért az a kompromisszum született, hogy az Egyezmény nem dönti el a természetbeni teljesítés problémáját, hanem a *lex fori* és a bíróságokra bízta azt. Az Egyezménynek ez a rendelkezése két síkon is értelmezhető. Az egyik értelmezési sík szerint a bíróság nem kötelezhető a természetbeni teljesítés elrendelésére, ha ugyanolyan esetben a hazai magánjog szerint nem kell így tennie. A másik értelmezés alapján a bíróságnak figyelembe kell vennie, hogy a polgári eljárási szabályok nem az alkalmazandó anyagi magánjog szabályait követik a természetbeni teljesítés elrendelhetősége kapcsán. Bármelyik értelmezés elfogadása esetén nyilvánvaló, hogy az Egyezmény a *common law* és a kontinentális jogrendszerek közötti különbségből adódó feszültséget a *lex fori* indikatív szabályozásával tudja lehetővé tenni, és nem nyújt önálló anyagi jogi megoldást.¹⁹

6. A választás releváns szempontjai: természetbeni teljesítés vs. kártérítés

Ha számba vesszük a következményeket, és meg szeretnénk fogalmazni néhány pillért az optimális megoldáshoz, álláspontom szerint a következő szempontokat kell figyelembe venni:

¹⁹ SÁNDOR Tamás – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi Adásvétel*. Budapest, 2005. 170. o., kommentár az Egyezmény 28. cikkéhez (nr. 4.).

i.) a szerződés kötelező ereje és a szerződéses ígéret megtartásának követelménye társadalmi konszenzuson alapul, magában foglal erkölcsi értékeket és a társadalom szélesebb kontextusában értelmezendő;

ii.) a szerződési jog a piaci paradigmához kötött, tehát a hatékonyság olyan, fontos tényező, amit a jognak biztosítania kell;

iii.) a természetbeni teljesítés lehet a szerződésszegés jogkövetkezménye,²⁰ de kell, hogy a teljesítés kikényszerítésének legyenek korlátjai;

iv.) a természetbeni teljesítés az elsődleges jogkövetkezmény, ha a kártérítés inadekvát eszköz a jogosulti érdek védelmére;

v.) egyedi szolgáltatás esetén a természetbeni teljesítés a megfelelő jogkövetkezmény;²¹

vi.) a természetbeni teljesítés elsősorban akkor lehet adekvát jogkövetkezmény, ha a szerződésszegő fél kötelezettsége valaminek az adása, míg a pénzbeli kompenzáció tűnik megfelelőbbnek, ha a szerződésszegő félnek tennie kell valamit. Ez a megkülönböztetés megfelel az adásra (*dare*) és a tevékenységre (*facere*) irányuló szerződések közötti különbségtételnek, észszerű lehet a bírósági döntések kikényszerítése szempontjából, és reflektál a teljesítés ellenőrzésének problémájára is;²²

vii.) a bíróságnak mérlegelési jogkört kell kapnia a teljesítés kikényszerítésében való döntés kapcsán, mivel az esetek többségében elengedhetetlen valamennyi körülmény figyelembe vétele és a felek érdekeinek kiegyensúlyozása, ideértve a kártérítés adekvátságának megítélését és a költségek, terhek, ráfordítások, idő és a fedezeti ügyletek indokoltságát is;

viii.) ha a kötelezett kötelezettsége valamely jognyilatkozat adása, a jognyilatkozatot a bíróság az alperes helyett ítéletével pótolhatja, ezzel teljesítve a szerződést természetben – ilyen igény kapcsán nem értelmes a természetbeni teljesítés lehetőségének a megtagadása;

ix.) kereskedelmi ügyletekben jellemzően a kártérítés az adekvát jogkövetkezmény, míg a nem kereskedelmi ügyletekben általában a természetbeni teljesítés tűnik a megfelelő jogkövetkezménynek; ezért helyesnek tűnik különböző standardok és szemlélet alkalmazása a kereskedelmi és nem kereskedelmi ügyletekben, de ez sem lehet abszolút szempont, mert pontosabb és kifinomultabb döntési elvekre van szükség;

x.) a polgári jogi szabályozás és bírósági gyakorlat a természetbeni teljesítés tekintetében szoros összefüggésben van az ítéletek végrehajthatóságával. A végrehajtás

²⁰ SCHWARTZ, Alan: The Case for Specific Performance. *The Yale Law Journal*, 89, (1979) 2., 271–306. o., 305. o.

²¹ Ez például a Uniform Commercial Code megoldásának a fő vezérelve [UCC § 2-716 subpar. (1)] WHITE, James J. – SUMMERS, Robert S.: *Uniform Commercial Code*. 5th ed. St. Paul, Minn., 2000. § 6-6 a.

²² BISHOP, William: The Choice of Remedy for Breach of Contract. *The Journal of Legal Studies*, 14, (1985) június, 299–320. o. 300. és 320. o.

szabályainak alkalmasaknak kell lenniük a bíróság által esetlegesen elrendelt természetbeni teljesítés kikényszerítésére.

A természetbeni teljesítés lehetősége szorosan kötődik a lehetetlenülés különböző formáihoz: ha a lehetetlenülést rugalmas fogalomként kezeljük (mint például a gazdasági lehetetlenülés eseteit), szembesülünk olyan esetekkel, amelyekben a teljesítés elnehezülése mentesülést jelent a természetbeni teljesítés alól, és a szerződéses kötelezettséget kártérítési kötelembé fordítja át.

7. A teljesítés kikényszerítése és a magyar polgári jog

Szerződésszegés esetén a természetbeni teljesítés elsődleges jogkövetkezménnyé tétele nemcsak morális és filozófiai szempontból indokolt választás, hanem a szerződési jogi szabályozási jogpolitika konzisztenciája és hagyománya miatt is. A természetbeni teljesítés mint általános szabály összhangban van azzal a fejlődéssel, amely nemzetközi téren is érzékelhető, és ami megjelenik az új jogi modellekben is. A valós probléma az, hogy miként lehet jól megfogalmazni a természetbeni teljesítés kivételeit a fent megjelölt szabályozási kritériumok mellett. Az explicit kivételek alkotása a szabályozás szintjén általában nem célravezető. Olyan rugalmas megoldások alkalmazása, mint a gazdasági lehetetlenülés vagy elvárt magatartási standardok (pl. jóhiszeműség és tisztesség követelménye) olyan rendszert tudnak megvalósítani, amely meghagyja a mozgásteret és a diszkrecionális jogkört a bíróságoknak, akik így esetenként dönthetik el, hogy a természetbeni teljesítés, a kártérítés vagy a kötelezettség alóli mentesítés lehet-e az adott tényállás mellett a szerződésszegés adekvát jogkövetkezménye. A magyar jog által biztosított rugalmas megoldás két fő pillére a *lehetetlenülés*, valamint a *jóhiszeműség és tisztesség* követelménye.

8. Lehetetlenülés, természetbeni teljesítés és fedezeti ügylet

A Ptk. 6:179. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint, ha a szerződés teljesítése a szerződés megkötése után válik lehetetlenné, a szerződés megszűnik. A szerződés természetben való kikényszeríthetősége tehát a lehetetlenülés következtében megszűnik, azaz a kötelezett már nem követelheti – a kötelezett kötelezettségi szabályai szerint – a szerződés teljesítését. A Ptk. 6:180. § (2) bekezdése szerint azonban, ha a teljesítés lehetetlenné válásáért valamelyik fél felelős, a másik fél a szerződés-

szegéssel okozott kárának megtérítését követelheti.²³ Azaz, ha a teljesítés olyan okból válik lehetetlenné, amelyért a kötelezett felelős, kártérítést kell fizetnie: a szerződésből fakadó kötelezettsége kártérítési kötelembé fordul át. A lehetetlenülés kiterjesztően értelmezhető, és a bírói gyakorlatban lefedi a fizikai lehetetlenülést, a jogi és gazdasági lehetetlenülést, valamint a szerződés céljának a lehetetlenülését is. Ebből következik, hogy ha a teljesítés lehetetlenné, jogellenessé vagy olyan nehezzé válik a kötelezett számára, hogy észszerűen nem várható el tőle a kötelezettség teljesítése, a következmény a teljesítés kikényszerítése helyett a kártérítési felelősség.

Észszerű kizárni a teljesítés követelésének a jogát, ha a sértett a teljesítéshez más forrásokból hozzáférhet. Ehhez a következtetéshez eljuthatunk azáltal, hogy a fedezeti ügylet (6:141. §) megkötését a sérelmet szenvedő jogosult kötelezettségévé tesszük a kárenyhítési kötelezettség, az együttműködési kötelezettség vagy a jóhiszeműség és tisztesség követelményének keretei között.

9. Kötér és átalány-kártérítés

A kereskedelmi ügyletek terén a legfontosabb szempont minden tekintetben a kockázatmegosztás. A kereskedelmi kapcsolatok egyik jellegzetes tulajdonsága, hogy a piacra lépés mindig döntés: senki sem köteles a játékot játszani, azonban, ha úgy dönt, hogy beszáll, el kell fogadnia a játékszabályokat. Ha fő szabálynak azt vesszük, hogy a résztvevők gondoskodnak magukról, akkor feltételezhetjük, hogy mindenki a szabályoknak megfelelően játszik, és mások is ezekhez a szabályokhoz tartják magukat. A helyzet épp az ellentéte a fogyasztói ügyleteknek, ahol nem a fogyasztó döntése a fogyasztóvá válás, de fogyasztóként, egész egyszerűen a modern társadalomban való léténél fogva, mindenki kénytelen az alkupozícióból adódó kockázatok terheit viselni. A kereskedelmi ügyletek körében azonban mind a jogalkotónak, mind a jogalkalmazónak el kell ismernie, hogy a szerződő felek relatíve azonos alkupozícióval bírnak. Ez erős érv az állami beavatkozás minimalizálása és a piaci szereplők lehető legnagyobb szabad mozgásterének biztosítása mellett. Ennek a megközelítésnek a szerződéses kockázattelepítés kapcsán több fontos következménye is lehet. Az egyik, hogy a szerződő felek rendelkezési joga kiterjed a szerződésszegés következményeinek a meghatározására, így a felek fő szabály szerint szerződésszegés esetére

²³ A 6:180. § (2) bekezdése azt is kimondja, hogy ilyen helyzetben a másik szabadul a szerződésből eredő teljesítési kötelezettsége alól, azonban ennek valós tartalma nincsen, hiszen a 6:179. § (1) bekezdésében foglalt szabály a lehetetlenülés következményeként – függetlenül attól, hogy annak bekövetkezéséért bármelyik fél felelős-e – a szerződés megszűnését határozza meg. A megszünt szerződésből további jogok és kötelezettségek pedig nem fakadhatnak.

korlátozhatják a felelősségüket, és általában véve is szabadon telepítik a szerződészegés kockázatait, a közrend keretein belül.

A szerződészegés esetére a felek által meghatározott jogkövetkezmény a szerződészegés esetére megállapíthat pontos összegű fizetési kötelezettséget, jogot biztosíthat a sérelmet szenvedett félnek a szerződés megszüntetésére, vagy felhatalmazhatja a felet meghatározott összeg visszatartására. Ennek megfelelően a szerződő felek tipikus kockázatelepítési megállapodásai célozhatják a szerződészegés esetére megállapított kártérítés korlátozását; lehetővé tehetik a szerződészegés vagyoni következményeinek tervezését; lehetővé tehetik a sérelmet szenvedő jogosult kárpótlását olyan helyzetben, amelyben a kártérítésre való jogosultság rendes szabályai szerint a kár helyrehozhatatlan; lehetővé tehetik, hogy a sérelmet szenvedett fél kárpótlást kapjon akkor is, ha a kártérítés mértéke nehezen bizonyítható; lehetővé tehetik a felek számára, hogy a kockázataikat a bekövetkező károk természete szerint telepítsék, továbbá teljesítésre ösztönözhetnek, ha a jogosult számára a teljesítés értékebb, mint a kártérítés.²⁴

9.1. Átalány-kártérítés (*liquidated damages*)

A kereskedelmi szerződési gyakorlatban a felek gyakran törekszenek arra, hogy kiszámíthatóvá tegyék a szerződészegés következményeit, és ennek keretében előre meghatározzák annak a kompenzációnak a mértékét, amelyet a kötelezettnek a szerződés megszegése esetén a jogosult részére fizetnie kell. Így próbálják meg a felek kalkulálhatóvá tenni a kötelezettségeik megszegésének a következményeit és előre megbecsülni, illetőleg meghatározni minden olyan kárt, amelyet egy esetleges szerződészegés esetében jogosultként elszenvedhetnek. A kötbér erre a célra nem alkalmas, mert egyoldalú: a jogosultat a kötbér mértékéig mentesíti a kárának bizonyítási terhe alól, azonban a kötelezett kötelezettségét nem korlátozza. Ha a kötbér a szerződészegés esetén fizetendő kártérítésnek csak a minimumösszege, de nem a felső határa, akkor kockázatelepítésre nem alkalmas. A szerződészegés lehetséges kártérítési következményét összegszerűen rögzítő kikötések a kockázatelepítésnek a kereskedelmi ügyletekben alkalmazott legészszerűbb és optimális módjai, mert a kötelezett kockázatait és a jogosult által megkapott kártérítés mértékét kiszámíthatóvá teszik. Alkalmazásukkal elkerülhetők azok a későbbi viták, amelyek a jogosult bizonyítási szükséghelyzetéből fakadnak az általa elszenvedett kár mértéke tekintetében, nem is szólva a kártérítés előreláthatósági korlátjából fakadó bizonytalanságokról.

Az átalány-kártérítési kikötéseket széleskörűen alkalmazzák a kereskedelmi ügyletekben, de a jogrendszer nem viszonyulnak ehhez egyformán: a szerződési

²⁴ GULLIFER, Louise: Agreed Remedies. In BURROWS, Andrew – PEEL, Edwin (eds): *Commercial Remedies*. Oxford, 2003. 191–219. o., 191–192. o.

jog reakciója az átalány-kártérítés kapcsán attól is függ, hogy miként viszonyul a kötbérhez. Az angol és amerikai bíróságok a kötbért (*penalty*) nem tekintik érvényes kikötésnek (*rule against penalty*), ugyanakkor elfogadják és kikényszerítik az átalány-kártérítést (*liquidated damages*). Az elhatárolás alapja, hogy a kikötés „a jog sértő féllel szemben *in terrorem* megállapított pénzfizetési kötelezettség-e”, ami ki nem kényszeríthető kötbérikötés lesz, vagy inkább „a felek egyedi rendelkezése a szerződésszegés következményeként felmerülő kár előzetes meghatározásáról”, ami pedig érvényes átalány-kártérítési kikötés.²⁵

Átalány-kártérítési kikötés alapján a jogosultnak a kötelezett szerződésszegése esetén a megállapított összeg jár, tekintet nélkül arra, hogy milyen mértékű kárt szenvedett el, illetőleg hogy felmerült-e egyáltalán bármilyen kára. Ha pedig a tényleges kár nagyobb, mint a megállapított átalány-kártérítés, a kötelezett igénye is a megállapodás szerinti összegre korlátozódik. A megállapodás szerint a szerződésszegés esetén fizetendő összeget nem kötbérnek, hanem átalány-kártérítésnek kell tekinteni, ha a felek szándéka a kártérítés mértékének standardizálására és nem a kötelezett megbüntetésére irányult, továbbá, ha a szerződésszegés által okozott sérelem a szerződés megkötésének időpontjában bizonytalan vagy nehezen mérhető volt, és ha a megállapított összeg a szerződés megkötésekor a kötelezett várható veszteségének észszerű előzetes becslése volt.²⁶ Ha kiderül, hogy az átalány-kártérítést tartalmazó kikötés alapján a szerződésszegő félnek kevesebbet kell fizetnie, mint a jogosult ténylegesen felmerült kára, az átalány-kártérítés ténylegesen felelősségkorlátozóként működik.

9.2. Kötbér

A kontinentális jogrendszerek, mint a francia, a német vagy a magyar – szemben az angol-amerikai joggal – a kötbérikötéseket jellemzően érvényesnek tekintik, azzal, hogy annak mértékét a bíróság utóbb mérsékelheti. A kötbérnek kettős funkciója van: egyrészt kompenzációt nyújt a jogosultnak, másrészt pedig represszív szankcióként a *szerződésszegés megdrágításával a kötelezettet teljesítésre ösztönzi* akkor is, ha a szerződés megszegése előnyösebb lenne a számára (hatékony szerződésszegés). A kötbér a magyar szerződési jogban járulékos kötelezettség. A Ptk. 6:186 §-ában foglalt szabályok szerint a kötbérikötés alapján a kötelezett meghatározott összegű pénz fizetésére köteles abban az esetben, ha nem teljesíti a szerződést, vagy a teljesítése nem szerződészerű olyan oknál fogva, amely alól magát kimenteni nem tudja. A kötbér fizetése nem mentesíti a felet a teljesítési kötelezettség alól, és a kötbért a jogosult akkor is követelheti, ha kára nem merült fel. A jogosult a szerződés meg-

²⁵ TREITEL, Guenther H.: *The Law of Contract*. 10th ed. London, 1999. 929. o.

²⁶ CALAMARI, John D. – PERILLO, Joseph M.: *The Law of Contracts*. 4th ed. St. Paul, Minn., 1998. 590. o.

szegésével okozott kárainak megtérítését is követelheti, akkor is, ha nem érvényesítette a kötbér iránti követelését.

Ahogy Goldberg rámutat, a kötbér mint a szerződő felek által kikötött büntetés elfogadottsága az adott jogi kultúrától is függ, és az angol-amerikai bírósági gyakorlat averziója a kötbérikötések kikényszerítése kapcsán a jogirodalomban nem kap általános támogatást.²⁷ Nemcsak az átalány-kártérítés és más független garanciák közötti különbségtétel következetlensége sugallja, hogy a kötbér el nem fogadása melletti érvek nem meggyőzőek és nem is észszerűek, de a szerzők gyakran hangsúlyozzák a kötbérikötések előnyeit. A büntető elem miatt a kötbér a kötelezett által nyújtott biztosítékként szolgál a jogosult számára, sokszor szolgáltat információt a kötelezett megbízhatóságáról, és korlátozza a szerződések újratárgyalásának kötelezett általi kikényszerítését.²⁸ A szerződési jogi szabályozás az átalány-kártérítést és a kötbért közelebb hozhatja egymáshoz, ha nem engedi a kötbért meghaladó kártérítés követelését. Ennek a megoldásnak a hátránya azonban az, hogy arra kényszeríti a feleket, hogy a kötbér összegének a meghatározása során egy kevésbé valószínű kártérítéssel is számoljanak.²⁹

10. Következtetések

A hatékony szerződésszegés nem tilalom vagy megengedés kérdése, hanem a piaci alapú döntések szükségszerű következménye: a kötelezett megszegi a szerződést, ha ez a számára akár a költségek alakulása, akár nagyobb haszonnal kecsegtető üzleti alternatíva miatt nagyobb haszonnal (vagy kisebb költséggel) jár. Hátránya azonban az, hogy a jogosultat kiszolgáltatott helyzetbe hozza, és a szerződés újratárgyalására kényszerítheti, ez pedig alááshatja a szerződésekbe vetett bizalmat. A hatékony szerződésszegés lehetőségét a jog a *természetbeni teljesítés kikényszerítésének* a jogával korlátozhatja, ahogy azt a magyar jog is teszi azzal, hogy a jogosult számára biztosítja a *szerződés teljesítésének a követelésére irányuló jogot*. A jog továbbá a kötbérikötés érvényességének az elismerésével jogvédelmi eszközt is ad a jogosult kezébe a hatékony szerződésszegéssel szemben; a *kötbér* elsődleges célja ugyanis a *szerződésszegés megdrágítása* és ezzel a kötelezett ösztönzése a szerződés teljesítésére.

²⁷ GOLDBERG, Victor P.: Further thoughts on penalty clauses. In GOLDBERG, Victor P. (ed.): *Readings in the economics of contract law*. Cambridge etc., 1989. 161. o.

²⁸ COOTER, Robert – ULEN, Thomas: *Law & Economics*. 5th ed. Boston etc., 2008. 260. sk. o.

²⁹ FISCHER, Detlev: *Vertragstrafe und vertragliche Schadensersatzpauschalierung*. Frankfurt am Main, 1981. 161. o.

Molnár Hella
(egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK)

Néhány gondolat az ági vagyontárgy redintegrációjáról és szurrogációjáról

Faludi Gábort egy rendkívül nyitott, alapos szakmai felkészültségű, példaértékű oktatónak ismertem meg, akit a polgári jog minden területe érdekel, aki bámulatra méltóan naprakész a jogszabályi változások, a bírósági gyakorlat terén. Születésnapja alkalmából egy öröklési jogi problémafelvetéssel köszöntöm Öt, és kívánok neki még sok-sok ünnepi kötetet!

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) az öröklési jog területén számos változást hozott az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) szabályaihoz képest. A változások közül ez a tanulmány azt vizsgálja, hogy az ági vagyontárgy redintegrációját és szurrogációját tiltó rendelkezések helyett a jogalkotó miért döntött a megengedő szabályozás mellett, és ez a pálfordulás a gyakorlatban milyen következményekkel járhat.

1. Az 1959-es Ptk. szabályozása: a redintegráció és a szurrogáció teljes tilalma

Az 1959-es Ptk. szerint az ági öröklés szabályai nem terjedtek ki az ági vagyontárgy helyébe lépett vagy az ági vagyontárgy értékén vásárolt vagyontárgyra [1959-es Ptk. 613. § (1) bekezdés b) pont]. Az örökhagyó halálakor meg nem levő (átruházott, veszendőbe ment, felélt stb.) ági vagyontárgy pótlásának vagy értéke megtérítésének nem volt helye [1959-es Ptk. 613. § (2) bekezdés].

A tilalmi szabályt főként a bizonyítási nehézségek elkerülése miatt állította fel az 1959-es Ptk., az 1957-es Ptk. tervezete még kifejezetten elismerte a nyilvánvalóan az ági vagyontárgy helyébe lépett vagyontárgy ági jellegét.¹ Ezen tételek miatt az 1959-es Ptk. szabályai nem voltak alkalmasak a családi nagybirtok megóvására, fenntartásának biztosítására, mert a törvény az ági vagyon minden eltékozlása,

¹ VÉKÁS Lajos: Ági öröklés. In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 2. kötet. Budapest, 2014. 2464. o.

elpusztítása, kicserélése, elveszése iránt teljesen közömbös² volt, ági öröklési igényt csak olyan ági jellegű vagyontárgyra lehetett előterjeszteni, amely természetben megvolt a hagyatékban.

Az 1959-es Ptk. szabályai alapján közömbös volt, hogy az örökhagyó hibája-e az ági vagyontárgy elpusztulása, vagy az természetes elhasználódás következtében enyészett-e el, az örökhagyó saját akarat-elhatározásából vált-e meg tőle, ahogyan annak sem volt jelentősége, hogy az elidegenítés ingyenesen vagy visszterhesen történt.³

2. A PK 81. számú polgári kollégiumi állásfoglalás⁴

A joggyakorlatban felmerült értelmezési problémák segítése céljából az 1960-as évek közepén a Legfelsőbb Bíróság elfogadta az eredetileg 878. számú, majd 101., végül 81. számú polgári kollégiumi állásfoglalást (a továbbiakban: PK). Három kérdésben adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság: a) lehet-e ági öröklési igényt előterjeszteni arra a vagyontárgyra, amelynek a vételárát az örökhagyó felmenője adta; b) mi lesz a jogi sorsa az ági földön lévő ági jellegű épület lebontásából származó anyagnak; valamint c) ági jellegűnek minősül-e a kisajátítási kártalanítás, földrendezés vagy áttelepítés során csere címén juttatott ingatlan.

2.1. A Legfelsőbb Bíróság jogértelmezése

A bírói gyakorlat a PK 81. számú polgári kollégiumi állásfoglalásának a) pontjában túllépett az 1959-es Ptk. törvényi tilalmán, ági jellegűvé minősítette azt a dolgot, amelynek vásárlásához (kifejezetten erre a célra) az örökhagyó valamelyik felmenője (testvére, testvér leszármazója) adta a vételárát, mert a felmenő ezzel lényegében az ajándékozási szerződés lebonyolításának módját egyszerűsítette le. Akkor is ági jellegűvé válik a megvásárolt vagyontárgy, ha a vételárát ténylegesen a felmenő fizette ki az eladónak, és akkor is, ha a felmenő a leszármazójának azzal a meghagyással adta át a vételhez szükséges pénzt, hogy az meghatározott vagyontárgyat vásároljon. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy ingatlanvásárlás esetén a felmenő szerződésben sem vevőként, sem ajándékozóként nem szerepel, és az ingatlan-nyilvántartásba vevő félként a leszármazót jegyzik be. A PK szerint az aján-

² RÉCZEI László: Az ági öröklés jelene. *Jogtudományi Közlöny*, (1973) 4., 220. o.

³ SÓTH Lászlóné: Ági öröklés. In GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. 2. kötet. Budapest, 2007. 2219. o.

⁴ Az 1/2014. Polgári jogegységi határozat V. 1. pontja szerint a Ptk. eltérő rendelkezése miatt a Ptk. alkalmazása körében már nem irányadó.

dék tárgya valójában ugyanis nem a pénz, melynek helyébe az azon vásárolt dolog lépett, hanem maga a vásárolt dolog. Az írásbeliség – melyet az 1959-es Ptk. 579. §-ának (2) bekezdése ingatlan ajándékozásának érvényességéhez megkíván – a közvetlenül átruházó és szerző fél között ebben az esetben is fennáll, a tulajdonátruházás írásbeli szerződéssel alapul, az ingatlan azonban a felmenőtől származó ajándék címén kerül az örökgyó tulajdonába.

Az ági földön lévő ági jellegű épület lebontásából származó anyag kapcsán a PK b) pontja kimondta, hogy az megtartja ági jellegét akkor, ha a bontási anyagot ugyanabba az ingatlanba vagy ugyanarról a felmenőről hárult másik ingatlanba építik be, vagy mint ingóság még felhasználhatatlanul megvan. Az 1959-es Ptk. 95. §-ából következően az épületbe beépített anyag az épület alkotórészévé válik, a bontás révén a bontásból kikerült anyag elveszíti az alkotórészi kapcsolatot. Ha az örökgyó a bontási anyagot ugyanannál az ingatlannál, vagy ugyanarról a felmenőről ráhárult másik ági jellegű ingatlannál használja fel, a beépítés révén újra ági eredetű vagyontárgy alkotórészévé válik. Ha a bontási anyagot az örökgyó nem használja fel, az ági jelleg azért marad meg, mert az alkotórészi kapcsolatból való kikerülése után is vagyoni értéket képvisel, és ez az érték a felmenőről hárult az örökgyóra. Természetben megvan, csak a beépítés módja, esetleg értéke változott, ingatlanból ingóvá vált. A Legfelsőbb Bíróság szerint nincs alapja olyan értelmezésnek, hogy az ági ingatlanban levő építési anyag csak beépítve tartozhat az ági vagyon körébe.

A kisajátítási kártalanítás, földrendezés vagy áttelepítés során csere címén juttatott ingatlanokkal kapcsolatban nem volt ilyen megengedő a Legfelsőbb Bíróság. Bár ezekben az esetekben a tulajdonos akarata ellenére történt az elvonás, törvényen alapuló hatósági intézkedés folytán, a PK c) pontja szerint nem lehet szó arról, hogy az ilyen ingatlanok ági jellege mintegy átszállt volna a kapott új ingatlanokra. A csere címén kapott ingatlanok nem voltak ági eredetűek, nem is válhattak azzá, az ilyen ingatlanok nem is eshetnek az ági öröklés szabályai alá. Az 1959-es Ptk. alapján irreleváns, hogy mi okozta a változásokat, maguk a változások kirekesztik az ági öröklés szabályainak alkalmazhatóságát.

2.2. A PK indokolása az elméleti vélemények keresztüzében

A PK a) pontja volt az, amely elméleti oldalról a legtöbb figyelmet és támadást kapta dogmatikai megalapozatlansága miatt. A közvetett ajándékozásnak nincs törvényi alapja,⁵ az „ágiság” az örökgyóval vérségi kapcsolatban álló felmenőnek a tulajdonjogán alapszik, ezért ahhoz, hogy egy ingatlan ági vagyon legyen, a felmenőnek meg kell szereznie az ingatlan tulajdonjogát, és ezt kell átruháznia ajándékozási szerződéssel az örökgyóra. Az 1959-es Ptk. ugyanis nem ismer meghagyással terhelt

⁵ BÁRÁNY Aladár: Egy állásfoglalás margójára. *Jogtudományi Közöny*, (1966) 3., 150. o.

ajándékozást⁶, az a vagyontárgy, amelynek a megvásárlásához szükséges vételárat az örökhagyó felmenője fedezi, adásvétel jogcímén kerül az örökhagyó vagyonába⁷, arra öröklési igény nem támasztható. Az elmélet arra is figyelmeztetett, hogy ha elfogadjuk a PK levezetését, és úgy fogjuk fel, hogy egyidejűleg ingatlan-adásvételi és ajándékozási szerződés is létrejött, akkor annak adójogi vonzata is van, a feleket kétszeres illetékviselési kötelezettség terheli.⁸

Ha a történeti értelmezés módszerének alkalmazásával azonban azt a jogértelmezést keressük, amit az emberek helyesnek, igazságosnak tartanak az ági örökléssel kapcsolatban, ha nem-jogász módon gondolkodunk, öröklés, ajándékozás az is, ha a felmenő csak vételárat ad a leszármazójának, más nevére vásárol, de a vagyontárgy tulajdonjogát nem szerzi meg. Nem elég pusztán a nyelvtani, rendszertani értelmezés, mert aki a történeti értelmezés módszerét nem veszi figyelembe, az figyelmen kívül hagyja a jogszabály célját, ezáltal voltaképpen céltalanná, értelmetlenné teszi magát a jogszabályt.⁹ A PK jogértelmezésének olyan védelmezője is akadt, aki egyenesen formalista jogásznak titulálta a tételes jogot önmagában vizsgáló kollégáit, akik a jogot elszakítják azoktól a gazdasági, társadalmi viszonyoktól, melyeket szolgálni hivatott. A naturalista jogász ezzel szemben a tényállás megállapítása után spontán jogérzékére támaszkodik, a „józan ész” alapján hozott döntést jogilag is alátámasztja, ha kell, történeti értelmezéssel, ha ez sem vezet eredményre, az alapelvekre utalással nyíltan félreteszi a tételes szabályt.¹⁰ Nincs azonban szükség a tételes jog félretételére, mert jelen esetben csupán két szerződést foglaltak egybe az ingatlan vásárlásakor, ami sem a tradicionális rendszerbe, sem a telekkönyvi bejegyzés konstitutivitásának elvébe, sem a forgalom biztonsága által megkívánt alakszerűségi követelményekbe nem ütközik.¹¹ Közömbös, hogy az ajándékozó és a megajándékozott között nincsen írásbeli szerződés, mert az írásbeliség csak ott elvárt, ahol a tulajdonjog változása bekövetkezik, azaz mivel a felmenő az általa adott pénzből vásárolt ingatlannak soha nem volt tulajdonosa, csak a tulajdonjog átruházója és annak megszerzője közötti szerződést kell írásba foglalni.¹²

Az elméleti álláspontok közül azokkal tudunk egyetérteni, amelyek érdemben helyeslik a PK által megfogalmazott tételt, de elismerik, hogy az az 1959-es Ptk. által kimondott tartalommal szemben áll.¹³ A Legfelsőbb Bíróság a PK által inkább tági-

⁶ BÁRÁNY: i.m. 151. o.

⁷ Uo. 152. o.

⁸ Uo. 153. o.

⁹ VILÁGHY Miklós: Az ági öröklés a polgári törvénykönyvben. *Jogtudományi Közlöny*, (1966) 1–2., 22. o.

¹⁰ BENEDEK Károly: A jogi formalizmusról. *Jogtudományi Közlöny*, (1966) 7., 388. o.

¹¹ BENEDEK: i.m. 390. o.

¹² EÖRSI Gyula: Megjegyzések a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának iránymutató döntéseire (1965–1966, február). *Állam- és Jogtudomány*, (1966) 2., 255. o.

¹³ WEISS Emília: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban*. Budapest, 1984. 257. o.

totta, mint szűkítette az ági öröklés alkalmazási lehetőségét, túllépett a redintegráció törvényi tilalmán, ez érdemében helyeselhető, dogmatikai szempontból viszont problematikus.¹⁴ Ez a gyakorlat azt mutatja, hogy felül kell vizsgálni a redintegrációt kizáró szabályt, mert ebből adódik a PK pontjainak következetlensége, ellentmondásossága. A tilalom a bizonyítási nehézségeknek kívánta elejét venni, de azzal az eredménnyel járt, hogy az ági öröklés csak dogmatikai bűvészmutatványok árán biztosítható.¹⁵ Az ági öröklés céljával az sem egyeztethető össze, ha az államilag elvont vagyontárgyak helyébe lépett csereingatlanokra nem tesszük lehetővé az ági öröklés érvényesülését, e tekintetben a PK azonban már nem az ági öröklés jogpolitikai célját tartotta szem előtt, hanem a törvényben kimondott szabályhoz ragaszkodott.¹⁶ Azt se felejtjük el, hogy nem csak a PK-ban szereplő esetekre korlátozódott a Ptk. által felállított tilalmak visszássága. Méltánytalan eredményre vezet például az is, ha az ági vagyontárgynak minősülő házat az örökgyó azért adja el, mert családjával másik városba költözik, hiszen az 1959-es Ptk. értelmében az új lakóhelyen a vételáron vásárolt házra már nem terjeszthető elő ági öröklési igény.¹⁷ Úgy véljük, a PK-állásfoglalás ellentmondásossága, az a tény, hogy a törvény hibáját csak egy, a gyakorlatban nem ritka esetre nézve korrigálta,¹⁸ annak köszönhető, hogy valójában ezzel a dogmatikailag megalapozatlan érveléssel a Legfelsőbb Bíróság a szerzési korlátozásokon kívánt kikaput nyitni. A szerzőképességi korlátok miatt a felmenő nem tehetette volna meg azt, hogy újabb ingatlant vásárol, majd az ingatlant elajándékozza az örökgyó részére. Onnantól kezdve, hogy megszűntek a szerzőképességi korlátok, erre az elméleti szempontból következtelen érvelésre többé már nem volt szükség, a PK-ban rögzített tételt a bírósági gyakorlat a lehető legszűkebben értelmezte.

3. Az 1959-es Ptk. gyakorlata

Elvi bírósági határozat rögzíti, hogy nem minősül ági vagyonnak az az ingatlan, amelyet az örökgyó az ifjúsági takarékbetétkönyvben gyűjtött pénzösszezből és annak kamataiból vásárolt, akkor sem, ha a pénzbefizetéseket ingyenes juttatásként szülei teljesítették. A leszármazó számára gyűjtött betét nem konkrét vagyontárgy megvásárlására adott ajándék, mert az ajándékozás és a vásárlás időben lényegesen

¹⁴ VÉKÁS Lajos: Az ági öröklés „hamleti vívódásához”. *Jogtudományi Közlöny*, (1973) 5., 288. o.

¹⁵ Uo. 289. o.

¹⁶ WEISS : i.m. 257. o.

¹⁷ WEISS: i.m. 258. o.

¹⁸ WEISS: i.m. 257. o.

eltér egymástól, és az ajándékozás célja sem meghatározott.¹⁹ Több közzétett bírósági határozat is megerősítette, hogy nem minősül ági vagyonnak az örökhagyó szüleitől származó, építkezéshez nyújtott anyagi hozzájárulás sem.²⁰

A csere kivétel nélkül útját állta az ági öröklési igények érvényesítésének, akkor is, ha az ajándékba adott vagyontárgy ki nem javítható hibája miatt szavatossági igényként került sor a dolog kicserélésére.²¹ Ha a „kényszerintézkedés” során adott csereingatlan nem lesz ági jellegű, még kevésbé lehet az ági jelleget megállapítani a kártalanításból vásárolt ingatlanra.²² (Az örökhagyó halála után alkotott jogszabályban biztosított kárpótlás végképp nem lehet ági öröklés tárgya, mert a kárpótlás nem tartozik az örökhagyó hagyatékához.²³) Ezt az irányvonalat a bírósági gyakorlat maradéktalanul érvényesítette még 2013-ban is. A Kúria szerint a termelőszövetkezetbe való földbevitellel az ági eredetű ingatlan részaránytulajdonná alakult, amely aranykoronában testesült meg. A tulajdonos a földkiadás során részaránykiadás címén a bevitt föld aranykorona-értékének megfelelő másik ingatlan tulajdonjogát hatósági határozattal, eredeti szerzőmóddal szerezte meg, amelyre – mint az eredetileg ági vagyonnak minősülő ingatlan helyébe lépett vagyontárgyra – már nem vonatkoznak az ági öröklés szabályai.²⁴

Piacgazdasági körülmények között problémát jelentett az is, hogy a reintegráció tilalma akadályozta a gazdasági társaságba bevitt vagyontárgy (pénz, apport) ági jellegének megtartását.²⁵ A kft.-üzletrész ellenében a társaság által az elhunyt tag örökösének fizetett megváltási összegre nem lehetett ági öröklési igényt érvényesíteni, ha a tag annak idején a felmenőjétől kapott pénzajándékból vásárolta az üzletrészt. Az üzletrész öröklésénél az ági öröklés szabályai akkor sem érvényesülhettek, ha az örökhagyó az üzletrészt ági vagyonnak minősülő pénz vagy apport szolgáltatásával teljesített törzsbetét ellenértékeként szerezte meg, mert az üzletrész az ági vagyontárgy helyébe lépett. Az örökhagyó a felmenői által juttatott pénzt a törzsbetét befizetésekor felhasználta, a készpénz a hagyatékban már nincsen meg, így az ági öröklés szabályai ebben a tekintetben sem érvényesülhettek.²⁶

¹⁹ EBH 2006, 1512. (BH 2007, 338.) – Legf. Bír. Pfv. II. 21.716/2006.

²⁰ BH 1986, 462. – Nógrád Megyei Bíróság Pf. 20 697/1985/2. sz.; EBH 2006, 1512. (BH 2007, 338.) – Legf. Bír. Pfv. II. 21.716/2006.

²¹ OROSZ Árpád – WEISS Emília: *Öröklési jog – anyagi jog*. Budapest, 2014. 132. o.

²² BH 1997, 533. – Legf. Bír. Pfv. V. 22.057/1995.

²³ BH 1999, 23. – Legf. Bír. Pfv. V. 20.834/1997.

²⁴ BH 2013, 342. – Kúria Pfv. I. 21.664/2012.

²⁵ VÉKÁS: Ági öröklés. i.m. 2465. o.

²⁶ BDT 2005, 1288. – Pécsi Ítéltábla Pf. III. 20 158/2005/4.

4. A Ptk. szabályozása: a redintegráció és a szurrogáció megengedett

Az 1959-es Ptk. hatálybalépése előtt erősen vitatott volt és a gyakorlatban számos problémát szült az ági vagyon redintegrációjának és szurrogációjának szinte korlátlan elismerése. Ezt a túlhajtást az 1959-es Ptk. a redintegráció és a szurrogáció teljes eltörlésével oldotta fel, ami újfent méltánytalan eredményre vezetett.²⁷ A bírósági gyakorlat anomáliái a teljes tilalom kellően át nem gondolt voltát bizonyították, a józan igazságérzet követelményeit és az ági öröklés rendeltetését is figyelembe venni kívánó gyakorlat jelentős nehézségekkel szembesült.²⁸

A szélsőséges megoldások helyett a Ptk. arany középutat ad a redintegráció és a szurrogáció tekintetében. Felismerve azt, hogy az ági öröklés gyakorlati érvényesülésének legnagyobb akadályát az 1959-es Ptk.-ban rögzített tilalmak jelentették, a Ptk. nem tartja fenn a szurrogáció és a redintegráció teljes tilalmát. A Ptk. – a változás egyértelművé tétele érdekében – nemcsak elhagyja a tilalmat, hanem kifejezetten ki is mondja,²⁹ hogy az ági öröklés szabályai nem terjednek ki arra a vagyontárgyra, amely az örökhagyó halálakor már nincs meg, de kiterjednek az ilyen vagyontárgy helyébe lépett vagy értékén vásárolt vagyontárgyra [Ptk. 7:70. § (2) bekezdés]. Az ági öröklés akadályát az jelenti, ha az ági vagyontárgy nincs meg a hagyatékban, a helyébe sem lépett másik vagyontárgy, és az értékén sem vásároltak másik vagyontárgyat, amely a hagyaték részét képezné, vagyis az örökhagyó az ági vagyontárgyat felhasználta, elajándékozta, a vagyontárgy megsemmisült, elpusztult.

Evidens volta miatt a Ptk. elhagyja az 1959-es Ptk.-ból azt az említett szabályt, mely szerint az örökhagyó halálakor meg nem lévő ági vagyontárgy pótlásának vagy értéke megtérítésének nincs helye.³⁰ A jogalkotó feleslegesnek,³¹ magától értetődőnek tartotta, hogy pótlásnak vagy érték megtérítésnek nincs helye, ezért nem állítható, hogy az eladott ági vagyontárgy helyébe lépett vételárnak megfelelő összeget a szerzeményi örökösnek pótolnia kell, ha az nincs meg a hagyatékban, kivéve ha az örökhagyó a vételárat elajándékozta vagy végintézkedéssel másra hagyta.³² Nézetünk szerint az ági vagyontárgy helyébe lépett vagy értékén vásárolt vagyontárgy kizárólag akkor esik ági öröklés alá, ha az a hagyaték megnyílásakor a hagyatékban megvan, hiszen az öröklés tárgya kizárólag a hagyaték lehet. Az örökhagyó hagyatéka olyan állapotban hárul az örökösre, amilyenben az örökhagyó halálakor volt,

²⁷ OROSZ – WEISS: i.m. 131–132. o.

²⁸ WEISS: i.m. 256–257. o.

²⁹ VÉKÁS Lajos: Ági öröklés. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 2. kötet. Budapest, 2014. 2465. o.

³⁰ Uo. 2464. o.

³¹ VÉKÁS Lajos: *Öröklési jog*. Budapest, 2014. 118. o.

³² FABÓ Tibor: Ági öröklés. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. IV. kötet. Budapest, 2014. 663–664. o.

hiszen az örökös az örökhagyó vagyoni személyiségének folytatója.³³ A Ptk. a redintegráció és a szurrogáció elé azt a korlátot állítja, hogy az ági vagyontárgy helyébe lépett vagy értékén vásárolt vagyontárgy akkor képezi ági öröklés tárgyát, ha az örökhagyó halálakor még megvan.³⁴

5. A gyakorlat szerepe a megváltozott szabályok érvényre juttatásában

A jogalkotó számol azzal, hogy az ági vagyon körének bővülése a jövőben szélesebb körben veti fel az ági és a szerzeményi vagyon összevegyülésének problémáját, ezeket a feladatokat azonban a bírósági gyakorlatnak vállalnia kell. Irányadóak lehetnek e tekintetben azok az esetek, amikor az ági jellegű ingatlanba az örökhagyó részéről szerzeményi jellegű értéknövelő beruházás, felújítás történik.³⁵ A bírósági gyakorlat szerint ennek a beruházásnak, felújításnak a szerzeményi jellegén nem változtat az a tény, hogy az ingatlan maga ági vagyonnak minősül. Ha az örökhagyó és házastársa az ági jellegű ingatlanban házastársi közös vagyoni beruházást, felújítást végeztek, az annak folytán bekövetkezett értéknövekedés fele része házastársi közös vagyon jogcímén a túlélő házastársat illeti, az értéknövekedés másik fele az örökhagyó hagyatékához tartozik, mint szerzeményi vagyon.³⁶ A bírói mérlegelés a vegyülő vagyontárgyak értékelésének időpontjával kapcsolatban is szükséges, erre az osztályra bocsátandó, a kötelesrész alapjához tartozó és a kötelesrészbe betudandó értékek számítására vonatkozó szabályok adnak eligazítást.³⁷ A jogalkotónak a bírósági gyakorlatba vetett töretlen bizalma tiszteletre méltó. A bírósági gyakorlatban – a PK a) pontjától eltekintve – nem merült fel hajlandóság a tilalmak átlépésére, a bíróságok szigorúan alkalmazták az 1959-es Ptk. szabályát. A tilalmak eltörlésével a jogalkotó az ági öröklés gyakorlati érvényesülésének akadályát megszüntette, látszólag parttalanra tette, de úgy véljük, ha a gyakorlat a bizonyítás terén érvényesíti a korábban a tilalmakkal kapcsolatban tapasztalt szigorúságot, az ági öröklést továbbra is kerektek közé tudja szorítani.

³³ SÁNDORFALVI PAP István: Törvényes öröklési jog – 11. § Ági öröklés. In SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog*. VI. kötet. *Öröklési jog*. Budapest, 1939. 87. o.

³⁴ OROSZ – WEISS: i.m. 132. o.

³⁵ VÉKÁS: Ági öröklés. i.m. 2465. o.

³⁶ BH 1985, 148. – P. törv. II. 20 587/1984. sz.; BH 1991, 235. – P. törv. II. 21 080/1990. sz.

³⁷ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008. 1177. o.

Munkácsi Péter
(közigazgatási tanácsadó, Igazságügyi Minisztérium)

Metall auf Metall Európában, avagy a sampling (újra)felfedezve?¹

„Nem szeretem a hideg csend szagát,
Szeretem a zenét, nevetését...”
Stenger Györgyi: *Lelkem kilengő lajtorjáján*²

1. Bevezetés

1977 márciusában, amikor a német Kraftwerk zenekar megjelentette a *Trans Europa Express/Trans-Europe Express* címet viselő albumát, még nem ismerhettük egymást az ünnepléssel. Húsz évvel később, 1997 márciusában Sabrina Setlur német énekesnő második lemeze (*Die neue S-Klasse*) megjelenése idején viszont egy hosszabb szakmai, oktatói-hallgatói kapcsolat állt mögöttünk. Nem véletlenül választottam meg az első olvasatra talán szokatlan időintervallumot; szoros összefüggésben áll a jelen tanulmány inspirációjául szolgáló, annak megírása idején az Európai Unió Bírósága (EUB) előtt folyamatban lévő ügy alapeljárásával.³

A Németországban két évtizede tartó jogvita az énekesnő slágerében hallható körülbelül két másodperces ritmusszekvencia elektronikus mintavétele, samplingelése körül zajlik, amely nemcsak szerzői jogi, civilisztikai, hanem a szerzői jog és a művészet szabadságának alkotmányos kérdéseit is érintette; olyan kérdéseket, témaköröket, amelyekben egyetemi hallgató koromtól kezdődően meghatározó indítást kaptam és kapok az ünnepléstől. A helyszín és az idő más és más, legyen szó akár egykoron az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán (ELTE ÁJK) elhangzott előadásokról, szemináriumi foglalkozásokról, a csütörtök délutáni polgári jogi tudományos diákköri ülésekről vagy az országos Diákkörrel, a heidelbergi, hamburgi diákköri csereprogramokról, akár – a közelmúltba átlépve – az Igazságügyi Minisztériumban hivatalosan megszervezett egyeztetésekről vagy a spontán eszmecserekről, amelyeket a reggeli érkezést követően a brüsszeli repülőtér és a város közötti úton folytattunk; a lényeg mindig ugyanaz: az ünneplést kristálytisztá, logikus, példákkal alátámasztott érvelése, páratlan szakmai

¹ A jelen tanulmányban nem az intézmény, hanem a szerző saját álláspontja, gondolatai kerültek megfogalmazásra.

² STENGER Györgyi: *Lelkem kilengő lajtorjáján*. Győr, 2017. 28. o.

³ C-476/17. *Pelham és társai* ügy, a kérelmet lásd HL C 347., 16.10.2017., 16. o.

felkészültsége, empátiája, értő figyelme, a szakmai téren mutatott nyitottsága azok, amelyek leginkább útravalóul szolgáltak pályám során.

Miért éppen a sampling, azaz egy olyan stúdiótechnika jogi, társadalmi, kulturális kérdéseire esett a témaválasztás, amelyben egy hangfelvétel egy részét lemásolják, majd annak módosításával és más elemekkel történő kombinálásával új zenét hoznak létre? A samplingelési eljárás „hálás terület” a szerzői joggal foglalkozók számára, a kérdéskör komplex jellegű, és szerzői jogunk több részterülete szabályainak együttes alkalmazását teszi szükségessé.⁴ A sampling mára általánosan elfogadott technikai segédeszköz az alkotási folyamatban, a hazai szakirodalomban a társadalomtudományok terén Kömlödi, Vályi, a szerzői jogi vonatkozásokban az ünnepektől kiváló hazai szerzői jogász szakemberek (Békés, Grad-Gyenge, Gyertyánfy, Mezei) lényeges, fontos megállapításokat tettek a tárgyban.

Ehhez a gyakorlatilag folyamatos diskurzushoz szeretnék hozzájárulni a jelen tanulmány megírásával, új elemként a kérdés és a hivatkozott jogeset (lehetséges) európai uniós jogi dimenzióinak bemutatásával. A sampling problémaköre iránti érdeklődésem nem új keletű. 1997 tavaszán az ELTE ÁJK doktori képzése keretében éppen e tárgyban nyújtottam be egy kutatási tervet és témavázlatot az ünnepektől részére, aki akkor a konzulens tanárom volt. Az akkori legfrissebb német nyelvű szakirodalomra támaszkodva a hangmintákat a számítógépben vagy a szintetizátor memóriájában eltárolt adatbázisként kívántam megközelíteni, európai megoldásként felhívva az adatbázis-irányelvet.⁵ A kutatási tervem elfogadását követően a doktori képzés keretében megszereztem az abszolutóriumot, de a tézisek kidolgozására már nem került sor.⁶ Nem célja a jelen tanulmánynak a mostanáig elmaradt doktori disszertáció pótlása, erre nem vállalkozhat az ünnepi kötet fejezete, sokkal inkább a tiszteletadás az ünnepektől felé, egyúttal egy megemlékezés, köszönetnyilvánítás is a tőle kapott segítségért, inspirációkért a doktori képzésben – és az életben.

2. Kivágás – beillesztés – hangrögzítés

Az 1360 körül kiadott *John Mandeville lovag utazásai a Szentföldre, Indiába és Kínába* címet viselő munka a 18. századig számtalan kiadást élt meg, amelyet több

⁴ BÉKÉS Gergely – MEZEI Péter: A sampling megítélése a magyar szerzői jogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2010) december, 31. o.

⁵ 96/9/EK irányelv (1996.03.11.) az adatbázisok jogi védelméről.

⁶ Megjegyzendő, hogy a sampling problémaköre nemcsak a nemzetközi, de a hazai posztgraduális tudományos kutatások tárgyát is képezheti, jól példázza ezt Mezei Péternek a Szegedi Tudományegyetemen 2010-ben megvédett doktori értekezése (*A digitális technológia kihívásai a szerzői művek szabad felhasználására*), amelynek IV. fejezete foglalkozik a tárggyal a jogösszehasonlítás módszerével.

nyelvre fordítottak le, és a címben megjelölt szerzőnek a Szentföldre tett zarándokútját, illetve Indián, Indonézián és a tatárok földjén át a kínai nagykánhoz s a „földi paradicsom” széléhez vezető útját írta le. Mandeville-t évszázadokon keresztül a legnagyobb utazók egyikeként ünnepezték, voltak, akik még Marco Polónál és Kolumbusznál is többre becsülték, azonban a szerző nem volt a szó szoros értelmében utazó. Nemhogy Indiáig nem jutott el, de Európát sem hagyta el sohasem, nem járt azokon a helyszíneken, melyekről beszámolt. Mandeville leírásának ereje valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a 14. században hozzáférhető és forgalomban lévő legkülönbözőbb minőségű forrásokat, krónikákat, legendákat, mítoszokat, történeti munkákat ügyes kézzel ötvözte egybe – azaz utazásait a korabeli szövegek alapján „teszi meg”. Sikerének titka abban rejlik, hogy a különböző nyersanyagokból egy hiteles és meggyőző elbeszélést tudott egybekovácsolni. Milyen módon tette ezt? Először is mozgósította az idegenre vonatkozó középkori hagyományokat, s az idegen világokat egyszerre láttatta csodásnak, utánzásra méltónak, illetve félelmet keltő pogány helyeknek. Szavahihetőségének azonban volt még egy további fontos összetevője. Mivel a korabeli tradíció pontos összegzését adta, s az antik hagyományokat nem kérdőjelezte meg, Mandeville teljes egészében megfelelt olvasóközönsége elvárásainak. Lényegében erre vezethető vissza, hogy hosszú évszázadokon keresztül egyáltalán semmiféle kétely nem merült föl azzal kapcsolatban, hogy a „világjáró” utazó nem egy autentikus, ténylegesen megtörtént utazásról számolt be.⁷

Az 1960-as években William Burroughs és Brian Gysin külön-külön újra „feltalálták” a *cut-up* technikát, amelynek aztán közösen a profétáivá váltak. Gysin festőként véletlenül fedezte fel a véletlent, de utána már nagyon is tudatosan arra figyelt, hogy a képzőművészet kollázstechnikáját a szövegre alkalmazva a szöveg felszabdálásával és a szövegszegmensek véletlenszerű egymás mellé rendelésével meglepő kapcsolódások jöhessenek létre, ami még feltáratlan területekre, fel nem ismert összefüggésekre irányíthatja a figyelmet, ezáltal növelheti az olvasó tudatosságát, elmélyülését. William Burroughs, önmagát „az emberi tudat felfedezőjeként, az elkülönült tudásterületek térképkészítőjeként” minősítve a szövegalkotás folyamatát egy hatalmas, összehuzalozott hálózat építéséhez hasonlította, amely az emberi tudat asszociativitására reflektál, megszünteti az idő és tér határait, és az új asszociációk révén összekapcsol addig össze nem kötött elképzeléseket, ideákat, fogalmakat. Ez az elmélet egyfelől valóban kompatibilis volt a véletlen összekötést megvalósító *cut-up* technikával, de látnunk kell azt is, hogy egy másik szempontból tekintve ez az elmélet alkalmazható a hipertext elvén összekapcsolódó webes szövegek rendszerére is. Ami az egyedi weboldalak, egyedi szövegek szintjén tudatos, az a teljes szövegrendszer, a web egésze felől tekintve már véletlenszerű, asszociatív. Ezt az asszociativitást

⁷ MUNKÁCSI Péter: A szerzői jog elfogadottsága, a fogyasztói magatartások változása a digitalizációval összefüggésben. In PENYIGEY Krisztina – KISS Marietta (szerk.): *Fehér Könyv a szellemi tulajdon védelméről 2008–2009*. Budapest, 2009. 214. o.

ragadta meg Ted Nelson, amikor 1965-ben megalkotta a hipertext fogalmát, még ha akkoriban sem az internet, sem hipertext nem is létezett.⁸

Látható, hogy a XIV. században már ismert intertextualitás, a „kivágás és beillesztés” világának rendkívüli szabadságát a XIX–XX. századtól kezdődően már nem a fantázia, hanem a technika teszi lehetővé. A zenei intertextualitás a hangrögzítés megjelenésével kap jelentőséget. A Thomas Alva Edisonhoz fűződő 1878-ban készült hangfelvételt az akusztikatörténet első rögzített hangfelvételeként tartották számon.⁹ Ahogy David Byrne megjegyzi, azóta a zenét erősítőkön szólaltatják meg, sugározzák, bitekre alakítják, mikrofonozzák és rögzítik, és mindezen innovatív megoldásokon alapuló technológiák megváltoztatták a megalkotott mű jellegét. Ahogy a fényképezés megváltoztatta a látásmódunkat, úgy változott meg hallásunk a hangrögzítési technológiával. A rögzített zene előtt a zene a legtöbb ember számára olyan mindennapos jelenség volt, amely valamilyen tevéssel, tevékenységgel párosult. Sokak otthonában állt zongora, mások egyházi közösségekben énekeltek, vagy éppen képzett előadókként léptek fel hallgatóságuk előtt. A zene mindennapos meg tapasztalása tünékenynek bizonyult, semmi nem volt tartós, semmi nem maradt fenn, kivéve az emlékek (vagy a barátok emlékei) a látottakról-hallottakról.¹⁰ Más szóval – Walter Benjamin híres esszejéből kölcsönözve a fogalmat – a mű valódiságát, térben és időben rögzítve, annak „itt”-je és „most”-ja adja, amely a hangrögzítéssel tűnik el.¹¹

A hazai társadalomtudományi szakirodalomban Vályi mutatott rá, hogy a huszadik század eleje óta a zene elválaszthatatlan a rögzített formában, árucikként keringő hangreprodukcióktól, így a népszerű zene kritikai megközelítésű kutatásának egyik fontos feladata a hangrögzítéshez kapcsolódó technológiák, a zene, a zenei termelés és fogyasztás formái közötti összefüggések megértése. A jelen tanulmány keretei között elegendő annak megemlítése, hogy három kategóriát állít fel a szerző a népszerű zene és a technológia közötti kölcsönhatások vizsgálatában: (1) a zene rögzítésére, tárolására, manipulációjára és lejátszására alkalmas technológiák műszaki sajátosságai; (2) a rögzített zene üzleti hasznosításának formái és jogi keretei; (3) az egyes technológiákhoz kapcsolódó zenei formák, zenei és kulturális használatok, népszerű értelmezések.¹²

⁸ KANGYAL András – LAUFER László – SYI: Interfész. In KANGYAL – LAUFER (szerk.): *Gépéret. Interfész, interakció, navigáció*. Budapest 2011. 59. o.

⁹ Lásd: <http://www.scpr.org/blogs/news/2012/10/25/10712/hear-thomas-edison-sing-rare-1878-audio-restored-f/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

¹⁰ BYRNE, David: *How Music Works*. Edinburgh, 2012. 81. o.

¹¹ BENJAMIN, Walter: A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korában. <http://www.intermedia.c3.hu/mszovgy1/benjamin.htm> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

¹² VÁLYI Gábor: A rögzített zene kritikai kutatása. Zene, technológia, hatalom. *Replika*, 49–50. (2005) augusztus, 27. o.

A zenei termelés és fogyasztás formái közötti összefüggések mélyrehatóbb vizsgálata kiterjesztené a jelen tanulmány kereteit, e helyen Adorno 1938-ban megjelent tanulmányára szükséges utalni, amelynek célja az volt, hogy bemutassa a zene funkcióváltását korunkban; hogy feltárja azokat a belső változásokat, amelyeket a zenei jelenségek elszenvednek, miközben betagozódnak a tömegtermelésbe.¹³

A hangrögzítéssel, különösen a digitális hangrögzítéssel a zeneírás folyamata is megváltozott. A XIX. századi szerzői jogfejlődés a klasszikus, a romantikus művészi élményanyagon alapuló, a lánglelkű, isteni-géniusz önálló szerzői attitűddel hozható összefüggésbe.¹⁴

Akár a klasszikus, akár a populáris zene felől közelítünk a kérdéshez, a zene alkotása, létrehozása és fogyasztása kollektív folyamatá vált. A hazai szakirodalomban Vályi utal a kizárólag saját ötletekre épülő alkotás ritkaságára, hiszen minden alkotó átveszi, módosítja vagy éppen felrúgja korának, közvetlen kontextusának egyes korábbi művek által létrehozott és alakított tartalmi, stilisztikai normáit, szabályrendszerét.¹⁵ Händel igen kiterjesztően értelmezte az akkori kortárs zenét, sőt,

¹³ ADORNO, Theodor W.: Fétisjelleg a zenében és a zenehallgatás regressziója. In ADORNO, Theodor W.: *A művészet és a művészetek*. Budapest, 1998. 280–305. o. Külön tanulmányt érne meg, így tartalmi-terjedelmi okoknál fogva itt nem kerül sor a samplinggel összefüggő társadalmi-zenetörténeti változások, folyamatok bemutatására, mint a jamaikai sound systemek, Arthur 'Duke' Reid Trojan nevű vállalkozása az ötvenes évek végén, egy évtizeddel később Bronx graffitivel festett falai, rajtukon egy DJ neve, akihez a hip-hop kultúrája köthető: *KOOL HERC*; New York alternatív diszkóvilága a hetvenes évek elejéről olyan kultikus helyekkel, mint a *Loft, Studio 54*; a kilencvenes évek világszenei törekvései, amelyeknek árnyoldalát jelentette a törzsi, bennszülött népek zenei kulturális örökségének, kis népek, kisebbségek (pl. a magyar roma) zenei kincsestárának kommersz hangmintázása. Ez utóbbiról lásd MUNKACSI, Peter: *Freedom Cry – Cross-border IP protection and folk music*. WIPO IP Szeminárium prezentáció 2015. http://www.wipo.int/edocs/mdocs/tk/en/wipo_ipkt_ge_2_15/wipo_ipkt_ge_2_15_presentation_peter_munk_csi.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁴ Liszt Ferenc írásai jól példázzák a megállapítást: „A zene feladata az emberiség, a nép felemelése a Mindenség szelleméhez; miként ezt a *Marseillaise* bizonyítja. Ez az új zene a »humanista« zene, mely egyedül méltó a művészhez. A humanista zene tehát a népre támaszkodik és a nép szellemi emelkedését kell, hogy szolgálja. E célból a zeneművészeknek szent világszövetséget kell alakítaniok [...]” Idézi KÓKAI Rezső – FÁBIÁN Imre: *Századunk zenéje*. Budapest, 1961. 11. o.

¹⁵ VÁLYI Gábor: Rögzített forrásból. *Café Babel*, (2004) 45–46., 36. o. A szerző megfogalmazását erősíti Jacob Obrecht, a reneszánsz egyik legnagyobb zeneszerzőjének példája. Szinte valamennyi műve valamilyen kölcsönanyag – gregorián dallam, chanson- vagy motettaszólam, esetleg népdal – felhasználásával készült, egy-egy művében gyakran egyszerre több cantus firmus is megszólal. A zeneszerző hazai kutatója, Bali János szerint Obrecht művei a copyright mai világában nem jöhettek volna létre, egy példát említve: *L'homme armé* miséjében Obrecht más hangnembe transzponálva, de hangról hangra pontosan átveszi Busnoys *L'homme armé* miséjének tenorszólamát. Lásd BALI János: A középkor és az újkor határán. Ötszáz éve halt meg Jacob Obrecht. *Muzsika*, (2005) augusztus. Elérhető: http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=1777 (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

a XIX. századtól kezdődően plágiumnak tekintették alkotásait. Johann Sebastian Bach egyfelől saját műveit írta, dolgozta, hangszerelte át, másfelől olyan zeneszerzők, mint Telemann, Frescobaldi, Albinoni és Vivaldi műveiből kölcsönzött. Haydn is szívesen nyúlt dallamforrásokért más művekhez, Mozart nem ritkán Bachtól, Haydntól szerzett inspirációt, míg Beethoven Cherubini és Clementi műveiből emelt át részleteket, Schubertől ugyanez Beethoven és Mozart kapcsán mondható el. Brahms műveiben tagadhatatlan Haydn, Beethoven és Chopin hatása. Debussy operája, a *Pelléas és Mélisande* sok rokonságot mutat Wagner *Trisztán és Izoldájával*, és ezzel már átlépve a XX. századba új jelenségeként számos zeneszerző, mint Bartók, de Falla, Grieg, Glinka, Kodály, Muszorgszkij, Vaughn Williams a népzeneben, Gershwin a bluesban és az afroamerikai tradicionális zenékben talált ihlető forrásra.¹⁶ Adorno utal Schönberg „mellékműveire”; a szerző meghangszerelte Bach és Brahms műveit, jócskán átdolgozta Händel B-dúr versenyművét.¹⁷

Az eredetiségről alkotott képzetek, a klasszikus zenei alkotói normák lebontásában, átalakításában úttörő szerepet játszottak egyes huszadik századi avantgárd zenei irányzatok képviselői. 1913-ban írott zenei manifesztumában a futurista képzőművész, Luigi Russolo elutasítja a klasszikus-romantikus művészetet, s a zaj hétköznapióságát dicsőíti, legyen az esetleges vagy csupán mechanikus megnyilvánulás (ide tartozik tehát a motor robbanásától kezdve a vonat fémes zakatolásáig minden).¹⁸ Russolo esztétikai programjában rámutatott a kottába foglalható zenei világ korlátaira; elvetette a dallam elsőségét, a tradicionális zenei formákat, a zajokat, „a zörejek végtelen változatosságának világát” pedig magasztalta. A zaj/zörej-zene, az úgynevezett bruitizmus legérdekesebb egyénisége azonban Edgar Varèse volt, aki már nem is zenéről, hanem rendszerezett hangzsról beszél, amely már napjaink elektronikus zenei kísérletező irányzatait (Európában a Kraftwerk, az Amerikai Egyesült Államokban a Residents munkásságát), az ipusztériális *noise* rockzenét vagy a jelen tanulmány központi tárgyát képező sampling technikát előlegezi meg.

Russolo, Varèse zenei törekvései mellett a samplingelés előzményének tekinthető John Cage alkotása; 1951-ben az *Imaginary Landscape* című művének negyedik részében 12, az 1952-es datálású *Imaginary Landscape* ötödik részében pedig már 52

¹⁶ Részletesen lásd OLUFUNMILAYO, Arewa: Copyright and Borrowing. University of California, *Legal Studies Research Paper Series*, (2012) 10., 35. o. Gershwin alkotói módszeréről, zenei örökségének a szerzői jogi kezeléséről lásd OLUFUNMILAYO, Arewa: Copyright on Catfish Row: Musical Borrowing, Porgy and Bess and Unfair Use. *Rutgers Law Journal*, 37. (2006) 2., 277–353. o.

¹⁷ ADORNO, Theodor W.: *Az új zene filozófiája*. Budapest, 2017. 129. o.

¹⁸ Bár sokan úgy vélik, hogy a zaj zenei elemként való felhasználásának alapidokumentuma Russolo manifesztuma, az ennél korábbi források közt tartjuk számon Pratella két manifesztumát. Valójában Luigi Russolóra oly nagy hatással volt Balilla Pratella egyik darabjának 1913-as zenekari előadása (*Musica futurista per orchestra* [Futurista zene nagyzenekarra], Teatro Costanzi, 1913. március), hogy – a zeneszerzőnek írott levél formájában (*L'arte dei rumori* [A zajok művészete], 1913. március 11.) – sietve megfogalmazott egy kiáltványt.

különböző hangforrás montázsát készítette el. *Cage* ezekben a munkáiban már szerzői jog által védett alkotásokat manipulált, ami akkor még a szerzői jog hiányosságai- ból és a darabok egymást sűrűn átfedő rétegeiből adódóan nem okozott feltűnést. Hasonlóan nem váltott ki botrányt 1961-ben James Tenney *Collage 1.* című műve sem, amely jól hallhatóan a már akkor világhírű Elvis Presley poplistás *Blue Suede Shoes* című számát illesztette bele majdnem teljes egészében a maga expresszív alkotásába. Ez egyúttal a zenei pop art első megjelenéseként is definiálható, ahol egy alacsony regiszterrel bíró, kommerciális alkotást helyeztek el experimentális, akadémikus elektronikus zenei kontextusba.¹⁹

3. A *Pelham*-ügy

3.1. Előzményei²⁰

Bár a sampling tárgyú jogesetek az angolszász jogrendszerhez, azon belül is az Amerikai Egyesült Államokhoz kapcsolódnak, mégis egy Németországban közel két évtizede zajló ügy áll jelenleg a szakmai érdeklődés középpontjában.²¹ Az alapeljárás szerint felperesek a Kraftwerk zenekar két tagja. Az említett 1977-es albumukon tette közzé a zenekar a *Metall auf Metall* című zeneszámot tartalmazó hangfelvételét. Alperesi oldalon az ugyancsak alperes Pelham GmbH által a német énekesnő közreműködésével megjelentetett *Nur mir* című hangfelvétel két zeneszerzője áll. A felperesek állítása szerint az alperesek elektronikus úton kimásoltak egy körülbelül két

¹⁹ BATTÁ Barnabás: A zenei újrahasznosítás kora (I.) *Prae*, (2007). 29., 93. o.

²⁰ A hazai olvasók nyomon követhették a jogeset eddigi lényeges fejleményeit Mezei Péter szakmai blogján. Lásd <http://copy21.com/2013/10/metall-auf-metall-jogeros-nemet-itelet-sampling-perben/>; <http://copy21.com/2016/06/breaking-news-muveszeti-szabadsag-kontra-szerzoi-jog/>; <http://copy21.com/2017/02/a-metall-auf-metall-hatarozat-elemzese/>; <https://copy21.com/2017/09/velemenynyilvanitas-kontra-szerzoi-jog-hol-is-a-hatar/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

²¹ Az Egyesült Államokban máig nem született világos és megnyugtató válasz a digitális sampling kezelésére. Annak ellenére sem, hogy ez a technológia a mai zenei szórakoztatóipar meghatározó eleme évtizedek óta, s ezért pontos megítélése nemcsak jogi, hanem gazdasági értelemben is fontos lenne. Mindazonáltal a tárgykörben alapvető jelentőséggel bíró *Bridgeport*-döntésben [*Bridgeport Music, Inc., et al. v. UMG Recordings, Inc., et al.*, 585 F.3d 267 (2009)] a bíróság világos, egyértelmű szabály mentén döntött: „Get a licence or do not sample”. Az alapjogesetek bemutatását magyar nyelven lásd MEZEI Péter: Digitális sampling az amerikai szerzői jogban. Sírba szálltok, „groove robbers”? *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2008) június, 5–24. o. A klasszikusnak számító döntések mellett az újabb amerikai sampling tárgyú döntések közül figyelmet érdemelnek a *Cariou v. Prince*, 714 F.3d 694 (2d Cir. 2013) és a *VMG Salsoul LLC v. Ciccone*, 824 F.3d 871 (9th Cir. 2016) esetek. Ez utóbbi esettel a jelen kötetben BÉKÉS Gergely és MEZEI Péter részletesebben foglalkozik az „Eredetiség és azonosíthatóság” című tanulmányuk 3.3. pontjában.

másodperces ritmusszekvenciát a *Metall auf Metall* számból, és folyamatosan ismételve a *Nur mir* szám alá keverték, jóllehet saját maguknak is lehetőségük lett volna felvenni az átvett ritmusszekvenciát. Azt kérték a bíróságtól, hogy kötelezze az alpereseket abbahagyásra, állapítsa meg kártérítési kötelezettségüket, tájékoztatási kötelezettségüket, valamint a megsemmisítés céljából kötelezze őket a hangfelvétel átadására. A tartományi bíróság helyt adott a keresetnek, az alperesek fellebbezését szintén elutasították. A felülvizsgálati eljárásban az alperesek továbbra is a kereset elutasítását kérték.²² A szövetségi alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht* – BVerfG) 2016. május 31-i döntése²³ alapján a korábbi ítéletet hatályon kívül helyezte, és az ügyet ismételten a szövetségi legfelsőbb bíróság (*Bundesgerichtshof* – BGH) szenátusa elé utalta, amely 2017 júniusában előzetes döntéshozatal céljából hat kérdést terjesztett elő.²⁴

²² Az említett esetek aktaszámai időben visszafelé haladva: Die Urteile des Bundesgerichtshofs vom 13. Dezember 2012 – I ZR 182/11 – und vom 20. November 2008 – I ZR 112/06 –, die Urteile des Hanseatischen Oberlandesgerichts vom 17. August 2011 – 5 U 48/05 – und vom 7. Juni 2006 – 5 U 48/05 – sowie das Urteil des Landgerichts Hamburg vom 8. Oktober 2004 – 308 O 90/99 – verletzen die Beschwerdeführer zu 1) bis 3) in ihrem Grundrecht aus Artikel 5 Absatz 3 Satz 1, 1. Alternative des Grundgesetzes. Die Urteile des Bundesgerichtshofs vom 13. Dezember 2012 – I ZR 182/11 – und vom 20. November 2008 – I ZR 112/06 – sowie das Urteil des Hanseatischen Oberlandesgerichts vom 17. August 2011 – 5 U 48/05.

²³ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 31. Mai 2016 – 1 BvR 1585/13 – Rn. (1-125).

²⁴ BGH Beschluss vom 1. Juni 2017 – I ZR 115/16 – *Metall auf Metall III*.

„1) Sérül-e a hangfelvétel-előállító számára hangfelvételei többszörözése engedélyezésének tekintetében a 2001/29/EK irányelv 2. cikkének c) pontja alapján biztosított kizárólagos jog, ha a hangfelvételtől apró hangfoszlányokat nyernek ki és másik hangfelvételen rögzítenek?

2) A másik hangfelvételtől átvett apró hangfoszlányokat tartalmazó hangfelvétel a másik hangfelvétel 2006/115/EK irányelv 9. cikke (1) bekezdésének b) pontja szerinti többszörözött példányának minősül?

3) Hozhatnak a tagállamok – az UrhG 24. § (1) bekezdéséhez hasonló – olyan tartalmú rendelkezést, hogy a hangfelvétel-előállító számára hangfelvételei többszörözésének (a 2001/29/EK irányelv 2. cikke c) pontja) és terjesztésének (a 2006/115/EK irányelv 9. cikke (1) bekezdésének b) pontja) tekintetében biztosított kizárólagos jog eleve korlátozott azáltal, hogy hozzájárulása nélkül felhasználható a hangfelvételének szabad felhasználásával készült önálló mű?

4) A 2001/29/EK irányelv 5. cikke (3) bekezdésének d) pontja szerinti idézési céllal használják a művet vagy más, védelem alatt álló teljesítményt, ha nem ismerhető fel, hogy idegen művet vagy más, védelem alatt álló idegen teljesítményt használtak fel?

5) Hagynak-e a hangfelvétel-előállító többszörözési jogával és terjesztési jogával kapcsolatos uniós jogi rendelkezések (a 2001/29/EK irányelv 2. cikke c) pontja és a 2006/115/EK irányelv 9. cikke (1) bekezdésének b) pontja) és az e jogok tekintetében biztosított kivételek vagy korlátozások (a 2001/29/EK irányelv 5. cikke (2) és (3) bekezdése, valamint a 2006/115/EK irányelv 10. cikke (2) bekezdésének első mondata) mérlegelési szabadságot az átültetés terén a nemzeti jogban?

6) A hangfelvétel-előállító számára hangfelvételei többszörözése (a 2001/29/EK irányelv 2. cikke c) pontja) és terjesztése (a 2006/115/EK irányelv 9. cikke (1) bekezdésének b) pontja) tekintetében

3.2. Előzetes döntéshozatali eljárás

A BGH által a *Pelham*-ügy kapcsán az előzetes döntéshozatal érdekében előterjesztett kérdések a sampling megítélése vonatkozásában négy európai uniós témakört érintenek, ezek szerint

- a) A felpereseket megilleti az érvényesíteni kívánt jog, ha az alperesek megsértették a felperesek hangfelvétel-előállítókat megillető jogait, és nem hivatkozhatnak eredményesen
- b) az UrhG 24. § (1) bekezdése szerinti szabad felhasználásra,
- c) az UrhG 51. § első mondatára és második mondatának 3. pontja szerinti idézéshez való jogra, vagy
- d) a művészet szabadságához való alapvető jogra.

3.2.1. AD A) A HANGFELVÉTEL-ELŐÁLLÍTÓ SZÁMÁRA HANGFELVÉTELEI TÖBBSZÖRÖZÉSE ENGEDÉLYEZÉSÉNEK TEKINTETÉBEN BIZTOSÍTOTT KIZÁRÓLAGOS JOG ÉS A HANGFELVÉTELEBŐL APRÓ HANGFOSZLÁNYOK KINYERÉSE ÉS MÁSIK HANGFELVÉTELEN RÖGZÍTÉSE

Először az a kérdés merül fel, hogy saját hangfelvételük előállításakor az idegen hangfelvétel felhasználásával és e saját hangfelvétel ezt követő forgalomba hozatalával az alperesek megsértették-e az UrhG 85. § (1) bekezdése első mondatának első és második esete alapján a felperest a tekintetben megillető kizárólagos jogot, hogy többszörözze és terjessze az általa előállított hangfelvételt.

Az eljáró bírósági tanács álláspontja szerint igenlő választ kell adni az előzetes döntéshozatalra előterjesztett első és második kérdésre. Az alperesek többszörözték a felperesek által előállított hangfelvételt, amikor úgynevezett sampling útján kivettek két ütemet a *Metall auf Metall* zeneszám ritmusszekvenciájából, és azt a *Nur mir* zeneszám alá keverték.²⁵

biztosított kizárólagos jogok és az e jogok tekintetében biztosított kivételek vagy korlátozások (a 2001/29/EK irányelv 5. cikke (2) és (3) bekezdése, valamint a 2006/115/EK irányelv 10. cikke (2) bekezdésének első mondata) által biztosított védelem terjedelmének meghatározásakor milyen módon kell figyelembe venni az Európai Unió Alapjogi Chartájában biztosított alapjogokat?”

²⁵ BGH Beschluss vom 1. Juni 2017 – I ZR 115/16 – *Metall auf Metall III.*, 13–16. pontok. Ez a rendelkezés szolgálja az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) (a továbbiakban: Infosoc irányelv vagy 2001/29 irányelv) 2. cikke c) pontjának és a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve kodifikált változat (a továbbiakban: Bérlet irányelv vagy 2006/115 irányelv) 9. cikkének átültetését, ezért az irányelvekkel összhangban kell értelmezni.

A hangfelvételek előállítóinak védelmére, hangfelvételeik engedély nélküli sokszorosítása ellen Genfben, 1971. október 29-én létrejött Egyezmény²⁶ 1. és 2. cikke szerint a hangfelvétel előállítóját nemcsak a teljes hangfelvétel, hanem a hangfelvételel rögzített hangok lényeges részének engedély nélküli többszörözése vagy terjesztése tekintetében is megilleti a védelem. Az egyezmény 7. cikke lehetővé teszi a szerződéző államok számára a szigorúbb védelem biztosítását.

A hangfelvétel-előállítók kizárólagos jogának védelme alatt álló teljesítmény nem maga a hangfelvétel vagy a hangsor, hanem a hangfelvétel-előállítónak a hangsor hangfelvételen való rögzítéséhez szükséges gazdasági, szervezeti és műszaki szolgáltatása. Mivel a hangfelvétel előállítója a teljes hangfelvétel tekintetében biztosítja ezt a vállalkozói szolgáltatást, a hangfelvételnek nincs olyan része, amelyre ne vonatkozna e befektetett munka valamely része, és amely ezért ne részesülne védelemben.

A BGH álláspontja szerint nem jelent értékelési ellentmondást, hogy mindezek alapján a hangfelvételek legkisebb hangrészeit is szomszédos jogi védelemben részesítik, miközben a zeneműveket csak akkor illeti meg a szerzői jogi védelem, ha önmagukban véve megfelelnek a szerzői jogi védelemhez kapcsolódó feltételeknek. Míg a hangfelvételek tekintetében a szomszédos jogok tárgya a hangfelvétel-előállító gazdasági, szervezeti és műszaki szolgáltatása, addig a szerzői jog a zeneműben a zeneszerző személyes szellemi alkotását részesíti védelemben.²⁷

3.2.2. AD B) A HANGFELVÉTEL-ELŐÁLLÍTÓ SZÁMÁRA HANGFELVÉTELEI TÖBBSZÖRÖZÉSÉNEK ÉS TERJESZTÉSÉNEK TEKINTETÉBEN BIZTOSÍTOTT KIZÁRÓLAGOS JOG ELEVE KORLÁTOZOTT AZÁLTAL, HOGY HOZZÁJÁRULÁSA NÉLKÜL FELHASZNÁLHATÓ A HANGFELVÉTELÉNEK SZABAD FELHASZNÁLÁSÁVAL KÉSZÜLT ÖNÁLLÓ MŰ?

Az UrhG 24. § (1) bekezdése szerint a szabadon felhasznált mű szerzőjének hozzájárulása nélkül nyilvánosságra hozható és felhasználható a művének szabad felhasználásával készült önálló mű. Az uniós szerzői jogban ennek a rendelkezésnek nincs kifejezett megfelelője.

A BGH álláspontja szerint az Infosoc irányelv az általa szabályozott körben teljesen harmonizálta a szerzőket és egyéb jogosultakat megillető felhasználási jogokat. A tagállamok az Infosoc irányelv 5. cikkének (2)–(4) bekezdései alapján ugyan eldönthetik, hogy az ott megnevezett esetekben e felhasználási jogok kivételeit és korlátozásait előírják-e. Ugyanakkor egyrésztől más esetre kivételt vagy korlátozást nem hozhatnak létre, mivel ezeket az irányelv kimerítően sorolja fel, másrésztől, ha

²⁶ Magyarul az egyezményről lásd BOYTHA György: A hatályos szerzői és szomszédos jogi sokoldalú szakegyezmények 5. pont. In GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, 2014. 50–51. o.

²⁷ BGH Beschluss vom 1. Juni 2017 – I ZR 115/16 – *Metall auf Metall III*, 19. pont.

kivételt vagy korlátozást vezetnek be, azok követelményeit teljeskörűen át kell ültetni, mivel az inkohereus átültetés ellentétes lenne az irányelv céljával.²⁸

3.2.3. AD C) IDÉZÉS – SZABAD FELHASZNÁLÁS

A negyedik kérdés által érintett idézési szabadság célja az idegen művekkel kapcsolatos szellemi véleménycsere megkönnyítése. Az idézés céljának megvalósítása ezért azt igényli, hogy az idéző belső kapcsolatot hozzon létre az idegen mű és saját gondolatai között, és az idézet az idéző önálló véleménye megalapozásának vagy magyarázó alapjának minősüljön. A zeneművekből való idézés esetén is elengedhetetlen, hogy a hallgató idegen részként érzékelje az idézetet.

Jelen esetben azonban nem ez a helyzet. Semmi nem utal arra, hogy a hallgató feltételezhetné, hogy a *Nur mir* szám alatt hallható ritmusszekvencia idegen műből vagy hangfelvételtől származik. A BGH álláspontja szerint ezért az alperesek a felperes hangfelvételtől vett ritmusszekvenciát nem az Infosoc irányelv 5. cikke (3) bekezdésének d) pontja szerinti idézéshez használták fel, amikor azt folyamatosan ismételve a *Nur mir* szám alá keverték.

A korábbi hazai szakirodalom nem zárta ki ab ovo a samplingelési célú idézést az idézés köréből. E szerint indokolt az olyan érvelés elfogadása, amely minden esetben megengedettnek tekinti az idézést, feltéve, hogy erre valamilyen alapos indokkal és a többi fogalmi elem betartása mellett kerül sor. Azonban az SZJSZT 33/2004. sz. szakvéleménye alapján a popzenei előadások esetében az idézésre hivatkozva nem lehetséges a refrén szabad felhasználásként történő felhasználása, mivel a refrén sűrített, tömörített módon tartalmazza a mű (előadás) esszenciáját, így az a mű (előadás) lényegi részének tekintendő.²⁹

3.2.4. AD D) SAMPLING – SZERZŐI JOGOK; MILYEN MÓDON KELL FIGYELEMBE VENNI AZ EURÓPAI UNIÓ ALAPJOGI CHARTÁJÁBAN BIZTOSÍTOTT ALAPJOGOKAT?

A BVerfG döntése szerint az alapul szolgáló jogvita a hangfelvétel-előállítókat az UrhG 85. § (1) bekezdés 1. mondata szerint megillető kapcsolódó jogi rendelkezések

²⁸ Ezt támasztja alá a *Deckmyn és Vrijheidsfonds* ítélet, C-201/13, EU:C:2014:2132, 15 és köv. pontjai: „Ezen ítélkezési gyakorlatból következik, hogy a »paródia« fogalmát, amely egy – a nemzeti jogokra semmiféle utalást nem tartalmazó – irányelv részét képező rendelkezésben szerepel, az uniós jog önálló fogalmának kell tekinteni, és azt ez utóbbi területen egységesen kell értelmezni (lásd ebben az értelemben: *Padawan*-ítélet, EU:C:2010:620, 33. pont). Ezt az értelmezést nem kérdőjelezi meg a 2001/29 irányelv 5. cikke (3) bekezdésének k) pontjában szereplő kivétel fakultatív jellege. Egy olyan értelmezés ugyanis, amely szerint azok a tagállamok, amelyek e kivételt bevezették, annak paramétereit szabadon és harmonizációt nélkülöző módon, tagállamonként eltérően határozhatják meg, ellentétes lenne az említett irányelv céljával (lásd ebben az értelemben: *Padawan*-ítélet, EU:C:2010:620, 36. pont, és *ACI Adam és társai* ítélet, C-435/12, EU:C:2014:254, 49. pont).”

²⁹ BÉKÉS Gergely – MEZEI Péter: A sampling megítélése a magyar szerzői jogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2010) december, 15. o.

és a felhasználóknak az UrhG 24. §-ában foglalt szabad műhasználati joga ütközéséről szól. Mindazonáltal e jogok egyaránt a német Alaptörvény 14. cikk (1) bekezdésén és az 5. cikk (3) bekezdés 1. mondatán nyugszanak. Előbbiek vonatkozásában a tulajdon szentsége, utóbbi esetben pedig a művészeti szabadság alapjoga szolgál háttérnormaként. A jogok e két köre közötti viszony igen bonyolult. Miközben a német jogrend elismeri a hangfelvétel-előállítók vagyoni jogait, addig utóbbiak semmi esetre sem eredményezhetik korlátlan monopóliumok létrejöttét. Más szóval e jogokat a jogalkotó bármikor korlátozhatja. Arról, hogy egy-egy konkrét felhasználás esetén e jogok és érdekek közül melyik élvez elsőbbséget, az eljáró bíróságok mérlegelés útján formálhatnak véleményt. A BVerfG szerint a BGH korábbi döntései szembementek a művészeti szabadság alapjogával.³⁰

Felmerül ezért a kérdés, hogy az Európai Unió Alapjogi Chartájában (Charta)³¹ foglalt alapjogokat milyen módon kell figyelembe venni a hangfelvétel-előállító számára hangfelvételei többszörözése és terjesztése tekintetében biztosított kizárólagos jogok, és az e jogok tekintetében fennálló kivételek vagy korlátozások által biztosított védelem terjedelmének meghatározásakor.

Az eljáró BGH álláspontja szerint a következő elvek érvényesülnek ebben a tekintetben: az Infosoc irányelv és a Bérlet irányelv szóban forgó rendelkezéseinek és az átültetésüket szolgáló nemzeti jognak az értelmezésekor és alkalmazásakor a Charta 51. cikke (1) bekezdésének első mondata alapján a Chartában szereplő alapjogok veendők figyelembe. Szem előtt kell tartani, hogy a szerző és egyéb jogosultak számára az irányelv által biztosított kizárólagos jogok és azoknak az irányelvben előírt kivételei és korlátozásai már az irányelv alkotója által elvégzett mérlegelés eredményei a jogosult lehetőleg teljes és korlátozás nélküli kizárólagos jogosultságai és a szerzői jog által védett művek vagy más, védelem alatt álló teljesítmény lehetőleg teljes és korlátozás nélküli felhasználásában megnyilvánuló közérdek között. Ezért a bíróságoknak a jogosultak felhasználási jogosítványai és a korlátozásokra vonatkozó rendelkezések értelmezésekor és alkalmazásakor az érdekek irányelvben kifejezésre juttatott mérlegelését kell oly módon továbbvinniük, amely a jogosult szellemi tulajdonának

³⁰ A BVerfG döntéséről összefoglalót, elemző bemutatását a német jogirodalomban lásd LEISTNER, Matthias: Die „Metall auf Metall“-Entscheidung des BVerfG. *GRUR*, (2016) 8., 772–777. o., magyar nyelven lásd MEZEI Péter: A *Metall auf Metall* határozat elemzése (2017. február 5.) <http://copy21.com/2017/02/a-metall-auf-metall-hatarozat-elemzese/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

³¹ Az Európai Parlament, az Európai Unió Tanácsa és a Bizottság 2000. december 7-én Nizzában kihirdette az Európai Unió Alapjogi Chartáját (HL C 364., 1. o.), amelynek a preambuluma szerinti fő célja „azoknak a jogoknak a megerősítése, amelyek különösen a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az Európai Unióról szóló szerződésből és a közösségi szerződésekből, az [...] [EJEE-]ből, az Unió és az Európa Tanács által elfogadott szociális chartákból, valamint a [...] Bíróság és az [EJEB] ítélkezési gyakorlatából következnek.”

a Chartában rögzített védelmére és a felhasználó azzal esetlegesen konkuráló alapjaira is tekintettel van, és mérlegelés útján biztosítja a megfelelő egyensúlyt.³²

Egy védett mű nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételéhez fűződő nyomós közérdek például bizonyos körülmények között már a szerző jogosultságainak értelmezésekor figyelembe veendő, de a korlátozások értelmezésekor mindenképpen, ami adott esetben oda vezet, hogy a szűk, a törvény szövegén alapuló értelmezés tágabb, a nyilvánosság információhoz jutási igényét kielégítő értelmezéssé enyhül. Továbbá a művészet szabadsága által igényelt művészetspecifikus nézőpont megkövetelheti, hogy értelmezés útján olyan alkalmazási területet biztosítsunk a korlátozási szabályoknak, amely a műalkotások tekintetében tágabb, mint a nem művészi felhasználás esetében.

Az eljáró bírósági tanács álláspontja szerint viszont az érdekek szerzői jogi felhasználási jogosultságokon és korlátozási rendelkezéseken kívüli általános mérlegelése nem jön szóba. Az irányelvek kifejezett rendelkezései alapján a bíróságok szerzői jogi rendelkezések értelmezéséhez és alkalmazásához nem kapcsolódó alapjogi mérlegelése túlterjeszkedne a szerzői jognak és a korlátozási rendelkezéseknek az irányelv megalkotója által a mérlegelési szabadsága keretében már általánosságban rendezett viszonyán.

A felhasználási jogok és a korlátozási rendelkezések értelmezése és alkalmazása során mérlegre kell tenni és megfelelő egyensúlyt kell biztosítani egyrészt a felperes mint hangfelvétel-előállító számára a Charta 17. cikke (2) bekezdése által biztosított szellemi tulajdonhoz való jog, másrészt az alperes mint e hangfelvételek felhasználója számára a Charta 13. cikkének első mondatában biztosított, művészet szabadságához való jog között. Ennek során egyik alapjogi helyzet sem élvezhet eleve előnyösebb helyzetet. A Chartából nem vezethető le a tulajdon biztosításának a művészet szabadsága biztosításával szemben fennálló előnye, sem fordítva, a művészet szabadságának tulajdont megelőző elsőbbsége. A művészet szabadsága egyrészt korlátozódhat az idegen szellemi tulajdon művészi kibontakozás céljából való önkényes igénybevételére vagy figyelembevételére is, mivel valamennyi művészeti alkotás milyenségétől és helyétől függetlenül a Charta 13. cikke első mondatának hatálya alá tartozik. Másrészt önmagában az a körülmény, hogy a sampling útján kinyert minták alkalmazása és az átvétellel történő hivatkozás mára önálló stílusirányzattá vált, művészetspecifikus szempontból sem igazolhatja minden további nélkül azt, hogy a zenei producerek a művészi alkotófolyamat során a hangfelvétel-előállítók Infosoc irányelv 2. cikkének c) pontjával és a Bérlet irányelv 9. cikke (1) bekezdésének b) pontjával védelemben részesített gazdasági (szervezeti-vállalkozási) teljesítményét azok hozzájárulása és ezáltal díjazás teljesítése nélkül magukévé tegyék.³³

³² A BGH referenciái az EUB gyakorlatára: *Promusicae*-ítélet, C-275/06, EBHT 2008., I-271. o., 68. pont; *UPC Telekabel*-ítélet, C-314/12, EU:C:2014:192, 46. pont.

³³ BGH Beschluss vom 1. Juni 2017 – I ZR 115/16 – *Metall auf Metall III*, 46–52.

4. Összefoglaló megjegyzések

1977-ben kezdte meg a Kraftwerk *Transzeurópai Expressze* nagy utazását, s az egyszerre elbűvölően nosztalgikus és futurisztikus lemez, a valóságban is létezett vasút-társaságtól kölcsönzött három betű (TEE) később az európai egység, a páneurópai gondolat szimbólumává vált. Negyven évvel később az expressz ötödik számú „utasa”, a *Metall auf Metall* című zeneszám³⁴ valóságosan is megérkezett Luxemburgba a sampling értelmezése tárgyában.

A jelen tanulmány megírása idején az ügy főtanácsnoki véleménye sem volt ismert. Mindazonáltal vélhető, hogy a vélemény mellett az Európai Bíróság majdani döntése sokszor kerül idézésre a szakirodalomban annak kiemelkedő jelentősége okán, hiszen az előzetes döntéshozatali kérelem kizárólagos jogokat, a szerzői jogra és a szomszédos jogokra vonatkozó kivételeket és korlátozásokat és alapjogi összefüggéseket egyaránt érint, szem előtt tartva a tényt, hogy a sampling a kivágás-beillesztés-rögzítés demokratikus kultúrájából³⁵ a *mainstream* zeneiparban általánosan alkalmazott technikai segédeszközzé vált az avantgárd és a zenei-társadalmi progresszív kezdeteket követően. Napjainkban mindenkinek lehetősége van hangmintákat vételezni, azt tetszőleges hosszúságban, terjedelemben saját zenébe illeszteni, ízlés szerint módosítani, kombinálni mások műveivel és végül hozzáférhetővé tenni, és nemcsak a professzionális stúdiók világában, hanem mobilapplikációk (pl. a *Lynch-Pad* színes mátrix megoldása; *FL Studio Mobile HD 3* stb.) által is; vonaton ülve okostelefon segítségével immáron nemcsak Alaptörvényt lehet írni, de új zenei ötletek és produkciók megvalósítására is lehetőség nyílik.

Megjegyzendő, hogy bár az Európai Bizottság a digitális egységes piacra vonatkozóan 2015 májusában elfogadott stratégiában³⁶ – helyesen – a digitális tartalmat azonosította a digitális gazdaság növekedésének egyik fő mozgatórugójaként, „a hangsúly azonban egy olyan beavatkozási irányon volt, amelynek eredményeként a felhasználók az online tartalmak, ezen belül az audiovizuális tartalmak, a zene,

³⁴ A digitális kiadványokon az ötös számú dal, míg a bakelit albumon a B oldal második száma.

³⁵ A demokratikus kultúra abban az értelemben demokratikus, hogy nemcsak a politikai, gazdasági, kulturális elitnek, hanem bárkinek esélye van arra, hogy a kultúra létrehozásának folyamatában, illetve a közösségalkító ötletek és jelentések megalkotásában részt vegyen. A hangsúly az esély szón nyugszik, a demokratikus kultúra lehetőséget jelent a közösségalkotó képzetek megalkotásában való önfelelt részvételre. Hogy aztán ténylegesen mindenki, gazdasági, politikai, kulturális különbözőségektől függetlenül megteheti-e, hogy hat, alkot, gyarapít, már a következő lépés a játékban. A demokratikus kultúra arra ad lehetőséget az egyénnek, hogy játsszon: megpróbálkozzon a digitális korban a kultúra létrehozásának és terjesztésének folyamatával, a kultúraformálásban való aktív részvétel esélyére vonatkozik. Lásd részletesebben: SONNEVEND Júlia: A demokratikus kultúra elméletéhez. *Élet és Irodalom*, 52. (2008) 14. (április 4.).

³⁶ A Bizottság *Európai digitális egységes piaci stratégia* című közleménye, 2015. május 6. (COM(2015) 192 final).

a könyvek és más ágazati tartalmak szélesebb köréhez férnek hozzá, valamint olyan piac és szabályozási környezet jön létre, amely továbbra is elősegíti a *kreativitást*, a fenntartható finanszírozást és a kulturális sokszínűséget”³⁷. A 2015-ben elfogadott digitális belső piaci stratégián alapuló európai uniós szerzői jogi reformfolyamat nem érintette a tárgyat.

Említésre került már a BGH azon megállapítása, amely szerint nem jelent értékelési ellentmondást, hogy a hangfelvételek legkisebb hangrészeit is szomszédos jogi védelemben részesítik, miközben a zeneműveket csak akkor illeti meg a szerzői jogi védelem, ha önmagukban véve megfelelnek a szerzői jogi védelemhez kapcsolódó feltételeknek. A műrészlet átvételének kérdése 2009-ben merült fel az Európai Bíróság előtt az *Infopaq*-ügy kapcsán, amelynek során kérdésként merült fel, hogy többszörözésnek minősülhet egy adatrögzítési eljárás folyamán megvalósított cselekmény, amely egy védelem alatt álló műből származó tizenegy szavas szövegvonatásból és azt követő kinyomtatásból áll.³⁸ A bíróság megállapítása szerint az Infosoc irányelv vonatkozó rendelkezése egyértelművé teszi, hogy a szerzők kizárólagos joggal rendelkeznek műveik egészben vagy részben történő többszörözésének engedélyezésére, illetve megtiltására. Következésképpen a többszörözés engedélyezésére vagy megtiltására vonatkozóan a szerzőt megillető jogi védelem tárgya a „mű”. A mű fogalma az Európai Unión belül a számítógépi programok³⁹, az adatbázisok⁴⁰ vagy a fényképek⁴¹ vonatkozásában harmonizált, és kizárólag akkor részesülnek szerzői jogi védelemben, ha eredetiek abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotásai.

Ilyen körülmények között az Infosoc irányelv 2. cikke a) pontja szerinti többszörözési jog kizárólag olyan teljesítmény vonatkozásában alkalmazható, amely eredeti abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotása.

Ami valamely alkotás részeit illeti, meg kell állapítani, hogy az Infosoc irányelvben és a tárgy vonatkozásában irányadó más irányelvben sincs utalás arra, hogy e részekre más szabályok vonatkoznának, mint az egész műre. Következésképpen ezek akkor részesülnek szerzői jogi védelemben, ha jellegüknél fogva szerepet játszanak az egész mű eredetiségében. Valamely műalkotás egyes részei tehát akkor

³⁷ A Bizottság *A méltányos, hatékony és versenyképes, a szerzői jogra épülő európai gazdaság fejlődésének előmozdítása a digitális egységes piacon* című közleménye, 2016. szeptember 14. (COM(2016) 592 final), 2. o. (A szerző kiemelései.)

³⁸ C-5/08. *Infopaq International* ECLI:EU:C:2009:465.

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/24/EK irányelve (2009. április 23.) a számítógépi programok jogi védelméről (kodifikált változat) (EGT-vonatkozású szöveg) 1. cikk (3) bekezdése és a (8) preambulumbekendés.

⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 96/9 EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről 3. cikk (1) bekezdése és a (15) preambulumbekendés.

⁴¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2006/116/EK irányelve (2006. december 12.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről (kodifikált változat) 6. cikk és (16) preambulumbekendés.

részesülnek szerzői jogi védelemben, ha tartalmaznak egyes olyan elemeket, amelyek e mű szerzője saját szellemi alkotásának kifejeződésai.⁴²

Az „*Infopaq*-kritériumok” képezhetik az alapját a jogfejlesztés további lépésének, amely az Európai Bíróságnak a szerzői műrészlet tekintetében részletesen kidolgozott, és amely az állandó ítélkezési gyakorlat részévé vált,⁴³ s amely a *Pelham*-ügyre vonatkoztatva azt jelenti, hogy a részlet tekintetében fennálló hangfelvétel-előállítói szomszédos jogi teljesítményt várhatóan beemeli az uniós jog önálló fogalmi körébe a bírói testület.

A szerzői jogra és a szomszédos jogokra vonatkozó kivételek és korlátozások uniós szinten harmonizáltak, mivel azonban nemrég új felhasználási lehetőségek jelentek meg, ezért változatlanul bizonytalan, hogy ezek a kivételek még mindig alkalmasak-e arra, hogy méltányos egyensúlyt biztosítsanak egyrészt a szerzők és más jogosultak, másrészt a felhasználók jogai és érdekei között. Ráadásul ezek a kivételek változatlanul tagállami szinten léteznek, így a határokon átnyúló felhasználás jogbiztonsága nem garantált. Mint ismeretes, a Bizottság a szerzői jogról a digitális egységes piacon szóló irányelv alapjavaslatában mindössze három beavatkozási területet jelölt meg az oktatás, a szöveg- és adatbányászat a tudományos kutatásban, valamint a kulturális örökség megőrzése terén.⁴⁴

A hangfelvételtől készült minta szabad felhasználási esetkörére nem tartalmaz az *aquis* adekvát rendelkezést. A(z) elsősorban német nyelvű) szakirodalomban képviselt nézet a karikatúra, paródia vagy *utánzat* készítésének céljára történő szabad

⁴² C-5/08. *Infopaq International* ECLI:EU:C:2009:465, 33–39. pontok.

⁴³ C-393/09. *Bepečnosní softwarová asociace* ECLI:EU:C:2010:816, 45–46. pontok a grafikus felhasználói felület tekintetében. C-403/08. és C-429/08. egyesített ügyekben, *Football Association Premier League/ Karen Murphy* ECLI:EU:C:2011:631, a kérdés az volt, hogy a többszörözési jog kiterjed-e a műholdas dekódoló egység memóriájában és a televízió képernyőjén egymást követően, ideiglenesen megjelenő részletek létrehozására, amelyeket azonnal törölnek, és helyükbe az azt követő részletek lépnek. Ebben az összefüggésben különösen az volt érdekes a Bíróság számára, hogy a mérlegelése során a művek részleteinek összességét egy egységnek kell-e tekintenie, vagy kizárólag az adott időpontban elérhető részleteket kell figyelembe vennie. Az *Infopaq*-kritériumok alapján az EUB arra a következtetésre jutott, hogy a többszörözési jog azzal a feltétellel terjed ki a műholdas dekódoló egység memóriájában és a televízió képernyőjén egymást követően, ideiglenesen megjelenő részletek létrehozására, hogy a részletek tartalmazzanak olyan elemeket, amelyek az érintett szerzők saját szellemi alkotásának kifejeződésai, és az egyidejűleg többszörözött részletekből álló egységet kell megvizsgálni annak megállapítása érdekében, hogy a részletek tartalmazznak-e ilyen elemeket; lásd 153–159. pontok. A C-145/10. *Painer*-ügyben ECLI:EU:C:2011:798 a Bíróság az „*Infopaq*-kritériumokat” a Védelmi idő irányelv kontextusában vizsgálta, s a portréfotók tárgyában megállapítva, hogy egy szellemi alkotás akkor tekinthető a szerző sajátjának, ha tükrözi az ő személyiségét, amely akkor áll fenn, ha a szerző műve létrehozásakor alkotó képességeit szabad és kreatív döntések révén fejtheti ki; lásd 88–89. pontok.

⁴⁴ Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a digitális egységes piacon a szerzői jogról 2016. szeptember 14. (COM(2016) 593 final), 2.o.

felhasználás és a *Deckmyn*-döntés *mutatis mutandis* értelmezésével juttatható el a megoldáshoz, de ez nem ad megnyugtató választ.⁴⁵ Amint a BGH is utalt rá, a *Nur mir* zeneszám nyilvánvalóan nem a karikatúra, a paródia céljából íródott, hiszen hiányoznak az EUB által meghatározott lényeges jellemzők; egyrészt egy létező mű felidézése, bemutatva ugyanakkor az e műtől való érzékelhető eltéréseket, másrészt a humor vagy gúny kifejezése.⁴⁶

A hivatkozott szerzők a jogfejlődés szintjén egy lépéssel még tovább lépnek: nem lenne elképzelhetetlen, hogy az Európai Unió Bírósága módosítaná, kibővítené az Infosoc irányelv szabad felhasználási eseteit a jelen esetre.⁴⁷ Ez forradalmi lépés vagy „királyi út” lenne a jelenlegi reformfolyamatok tükrében, és nem előkép nélküli, hiszen „mintául” a 2016. szeptember 14-én előterjesztett második európai uniós szerzői jogi reformcsomag⁴⁸ elemét képező, a WIPO Marrákesi Szerződés implementálását célzó irányelv⁴⁹ és rendelet⁵⁰ szolgálhat. Az irányelv az Infosoc irányelv vakokra és gyengénlátókra vonatkozó kivételét teszi kötelezővé, míg a rendelet tárgya a speciális formátumú művek határon átnyúló cseréje az EU-tagállamok és a WIPO Marrákesi Szerződésben részes tagállamok között a szerzői jogosult engedélye nélkül, valamely tagállamban letelepedett jogosított szervezetten keresztül.⁵¹ Mindazonáltal

⁴⁵ JÜTTE, Bernd Justin – MAIER, Henrike: A human right to sample – will the CJEU dance to the BGH beat? *JIPLP*, 12. (2017) 9., 793. o.; OHLY, Ansgar: Hip Hop und die Zukunft der „freien Benutzung” im EU-Urheberrecht. *GRUR*, (2017) 10., 968–969. o.

⁴⁶ C-201/13. *Deckmyn és Vrijheidsfonds* ítélet EU:C:2014:2132, 33. pont.

⁴⁷ JÜTTE – MAIER: i.m. 795. o.; OHLY: i.m. 969. o.

⁴⁸ A hazai jogirodalomban ennek kitűnő áttekintését adja TÓTH Andrea Katalin: Szerzői jogi reformcsomag az Európai Unióban: a 2016. szeptemberi javaslatcsomag. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2017) augusztus, 7–30. o.

⁴⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1564 irányelve (2017. szeptember 13.) a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes műveknek és más teljesítményeknek a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló egyes megengedett felhasználási módjairól, valamint az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv módosításáról. HL L 242/7, 2017.9.20.

⁵⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1563 rendelete (2017. szeptember 13.) a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes művek és más teljesítmények hozzáférhető formátumú példányainak a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló, határokon átnyúló, az Unió és harmadik országok közötti cseréjéről. HL L 242/1, 2017.9.20.

⁵¹ A 2013 júniusában elfogadott WIPO Marrákesi Szerződés a szerzői jog olyan speciális kivételeit és korlátozásait foglalja magában, amelyek megkönnyíthetik az érintett személyek számára az írott, nyomtatott művekhez való hozzáférést, illetve elősegíthetik a számukra hozzáférhető formátumban megjelenő másolatok többszörözését, terjesztését és hozzáférhetővé tételét. A szerződésről, annak európai uniós vonatkozásairól a hazai jogirodalomban lásd KASKOVITS Melinda: Szerzői jog a digitális egységes piacon. *Infokommunikáció és Jog*, (2017) Különszám, 27. o.

az Európai Bíróságnak a szerzői jogi ügyekben mutatott aktivizmusával, az úgynevezett „lopakodó harmonizáció” (*copyright harmonisation by stealth*) fejleményeivel kritikusok számára is nem kevés muníciót adna.⁵²

Hiánypótló lesz a döntés a szellemi tulajdonhoz való jog és a művészeti szabadsághoz való jog kapcsolatának európai kontextusban történő értelmezése tekintetében is. Közhelyesnek számít az a megállapítás, hogy az Európai Bíróság meghatározóan járult hozzá az Európai Közösségek (Unió) alkotmányosodásához. A Bíróság a nemzetközi szerződésként létrejött alapszerződéseket alkotmányként olvasta. Az alapjogok védelemben részesítése, a tagállami alkotmányos berendezkedés elismerése mellett az az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény (EJEE),⁵³ a Charta „inspirációs forrásként” jelenik meg. Különösen ez utóbbi megszületése, majd a Lisszaboni Szerződéssel alapszerződési jogi státuszba kerülése a Bíróság számára állandó kihívást jelent, hiszen egyfelől a Chartában elismert alapvető jogok tiszteletben tartása az uniós jogi aktusok jogszerűségének feltétele, így az Unión belül nem engedhetők meg az ugyanezen jogokkal összeegyeztethetetlen intézkedések. Azon autonómia, amellyel az uniós jog a tagállami joghoz, valamint a nemzetközi joghoz képest rendelkezik, megköveteli, hogy ezen alapvető jogok értelmezése az Unió szerkezetén és céljain belül legyen biztosítva. Az Unió szerkezetét illetően ki kell emelni, hogy a Chartát nemcsak az Unió intézményeinek, szerveinek és hivatalainak kell tiszteletben tartaniuk, hanem a tagállamoknak is, amikor az uniós jogot hajtják végre.⁵⁴ Másfelől ugyancsak kihívást jelent az EUB számára, hogy újabb és újabb belső (uniós) és külső (tagállami) tényállások kapcsán, mint a jelen esetben a szellemi tulajdonhoz való jog és a művészet szabadságának viszonyában kell tisztázni a Chartában foglalt elvek és jogok hatáskörét, tartalmát.⁵⁵

Kapcsolódva az ünnepelt egyik közelmúltban készült tanulmányához, amelyben a paródia elemzése során rámutatott, hogy a szerzői jog mind a vonatkozó nemzetközi ENSZ-instrumentumok szintjén, mind az EJEE, mind a Charta szerint és a hazai Alaptörvényben is legalább a tulajdon alkotmányos védelmében részesül. Helyes az a megállapítása, hogy a szerzői jog gyökerét – a tudomány és a művészet szabad-

⁵² A hazai szakirodalomban lásd A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról. A Szerzői Jogi Szakértő Testület UGC-munkacsoportjának beszámolója a felhasználók által generált tartalom szerzői jogi kérdéseivel kapcsolatban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2014) augusztus, 128–129. o.

⁵³ Az EJEE az Európa Tanács keretei között megkötött többoldalú nemzetközi megállapodás, amely 1953. szeptember 3-án lépett hatályba (kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény, egységes szerkezetbe foglalt szöveg: 58/1998. (X. 2.) OGY határozat).

⁵⁴ A Chartában elismert alapvető jogok Unión belüli értelmezéséről és alkalmazásáról lásd az Európai Bíróság 2/13 véleménye ECLI:EU:C:2014:2454, 155–176., különösen a 169–171. pontok, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat.

⁵⁵ Vö. VARNAY Ernő: Az Európai Bíróság és a bírói aktivizmus délibábja. *Állam- és Jogtudomány*, 58. (2017) 2., 107–108. o.

sága „köntösébe burkolva” – a gondolatszabadság, valamint a véleménynyilvánítás szabadsága (Charta 11. cikk) jelentik, felidézve és bemutatva egyúttal az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) esetjogát a véleményszabadság és a szerzői jog konfliktusában.⁵⁶

E jog – figyelemmel a Charta 1. cikkére is – nem gyakorolható úgy, hogy az mások emberi méltóságát sértené.⁵⁷ A tudomány és művészet szabadságának intézményi összefüggéseire tekintettel megállapítható, hogy a korlátozás vonatkozásában a véleményszabadsággal hozható szoros kapcsolatba. Ennek megfelelően e jog tartalma és alkalmazási köre azonos az EJEE 10. cikkében foglalt jogokéval, hiszen ez utóbbi megegyezik a Charta véleményszabadságról szóló 11. cikkével.

A 17. cikkben meghatározott jog alanya mindenki, a jog által védett terület a tulajdon. A jog tartalmi elemei a polgári jogi értelemben vett rendelkezési jog részjogosítványai, egyéb jogok és jogos érdekek, illetve a szellemi tulajdon. E cikk az EJEE első kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikkén alapul. A tulajdonhoz való jog valamennyi nemzeti alkotmány által elismert, tehát a tagállamok közös alkotmányos hagyományát jelentő alapjog, és az EUB ítélkezési gyakorlatában is számos esetben megjelent. A szövegezés korszerűsödött, ám egyebekben az 52. cikk (3) bekezdésének értelmében e jog tartalma és terjedelme azonos az EJEE által biztosított jogéval, és kizárólag az abban meghatározott korlátozásoknak vethető alá. Az EJEB a tulajdont – autonóm fogalomként – tágan értelmezi, de egyáltalán nem zárja ki a részes állam joga általi meghatározás vizsgálatának szükségességét.

Az EUB ítélkezési gyakorlatából a tulajdonhoz való joggal kapcsolatban a *Hauer*-ügy emelhető ki,⁵⁸ amelyben a Bíróság megerősítette, hogy kizárólag a közösségi (jelenleg uniós) jog fényében lehet megítélni, hogy a közösségi (jelenleg uniós) intézmények alapvető jogot sértettek-e. Az alapvető jogok a közösségi jog általános elveinek integráns részét képezik. A Bíróság e jogok biztosításakor a tagállamok közös alkotmányos hagyományából merít, illetve figyelembe veszi az emberi jogok védelméről szóló nemzetközi egyezményeket. A tulajdonhoz való jogot a közösségi jogrend a tagállamok közös alkotmányos hagyományainak, illetve az EJEE-nek megfelelően

⁵⁶ FALUDI Gábor: A paródia a szerzői jogban. In KÖHIDI Ákos – KESERŰ Barna Arnold (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére*. Győr–Budapest, 2015. 103–105. o.

⁵⁷ Vö. C-201/13. *Deckmyn és Vrijheidsfonds* ügy EU:C:2014:2132, 27. pont: „Ennélfogva a 2001/29 irányelv 5. cikke (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivétel konkrét helyzetben történő alkalmazásának tiszteletben kell tartania egyrészt az ezen irányelv 2. és 3. cikkében említett személyek érdekei és jogai, másrészt valamely védelemben részesülő teljesítménynek az említett 5. cikk (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivételre hivatkozó felhasználójának a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő joga közötti megfelelő egyensúlyt.”

⁵⁸ 1979. december 13-i 44/79. *Liselotte Hauer kontra Land Rheinland-Pfalz* ügy ECLI:EU:C:1979:290. Lásd még pl. a 155/79. *AM & S Europe Limited kontra az Európai Közösségek Bizottsága* ügyben 1982. május 18-án hozott ítéletet [EBHT 1982., 1575. o.].

garantálja. Mivel sem az EJEE rendelkezéseiben, sem a tagállamok alkotmányjaiban a tulajdonjog nem abszolút, korlátozhatatlan jog, ezért a Tanács rendeletének érvényességét nem befolyásolja önmagában az a tény, hogy a tulajdonjog gyakorlásának korlátját állítja fel.⁵⁹

A szellemi tulajdonhoz való jog és a művészet szabadságának európai uniós alapjogi megközelítésű interpretációja a modern, európaibb szerzői jogi keretrendszer megteremtését célzó reformfolyamat egy hiányzó láncszemét pótolhatja a részlet tekintetében fennálló szomszédos jogi teljesítmény önálló uniós jogi fogalomként való elismerése mellett, hiszen az európai alkotók és szomszédos jogi jogosultak számára adna egységes jogértelmezési garanciát, és ez különösen a legfrissebb amerikai zeneipart támogató jogalkotói kezdeményezések fényében kap jelentőséget.⁶⁰

A záró gondolathoz jutva a diskurzus semmiképpen sem tekinthető lezártnak, sőt, az Európai Bíróság majdani döntésének ismeretében új lendületre kapó szakmai párbeszéd az ünnepelttel, a hazai és külföldi szakemberekkel, kollégákkal megtisztelő szép feladat lenne a jövőre nézve. Addig még számos kortárs, „mai” zene születik, amelyek irányáról Miles Davis 1990-ben, másfél évvel a halála előtt megjelent önéletrajzának egy részlete adhat támpontot: „Sokan kérdezik tőlem, merre tart a mai zene. Azt gondolom, rövid mondatokból áll. Ezt bárki hallja, akinek füle van. A zene mindig változik. Változik az idővel, a hozzáférhető technikával, s azokkal az anyagokkal együtt, amikből a tárgyak készülnek. [...] A zenészek hangzásokat tesz-

⁵⁹ A korlátozás helyénvalóságát vizsgálva a Bíróság kimondta, hogy a szőlőtelepítés korlátozása a közösségi borspiac közös szervezésének célját szolgálja, vagyis arra hivatott, hogy a közös piacon állandósult bortüstermelés problémáját megoldja, és segíti a Közösség (jelenleg Unió) strukturális politikájának végrehajtását. Ebből következően a jogszabály tulajdonjogot korlátozó rendelkezése arányos az általa elérni kívánt céllal, továbbá nem érinti a tulajdonjog belső lényegét, éppen ezért a rendelet nem áll ellentétben az alapvető jogok védelméből fakadó követelménnyel. Lásd OSZTOVITS András: Az Európai Unió Alapjogi Chartájának magyarázata, VII. cím, 52. cikk. In OSZTOVITS András (szerk.): *Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata* 1. Budapest, 2011. 572. o.

⁶⁰ A *The Music Modernization Act of 2017* törvényjavaslat módosítja az amerikai szerzői jogi törvényt azzal, hogy egy önálló engedélyező szervet hoz létre, amely valamennyi digitális felhasználás tekintetében kezeli a mechanikai többszörözési jogokat mindazon hangfelvételbe foglalt zeneszám esetében, amelyeket az interaktív streaming-szolgáltatók használnak fel (<https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/4706> – *Letöltés ideje: 2018. március 11.*). A *The CLASSICS Act (Compensating legacy Artists for their Songs, Service & Important Contribution to Society Act)* törvényjavaslat az 1972 előtt alkotott és hangfelvételen rögzített előadóművészek és zenei alkotók számára biztosít díjazásra jogosultságot (<https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3301> – *Letöltés ideje: 2018. március 11.*). A *The AMP Act* törvényjavaslat első alkalommal biztosít mindazon amerikai zenei producereknek, hangmérnököknek szerzői védelmet, akiknek nélkülözhetetlen szerepük volt a hangfelvételek előállításában. Lásd <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/1457> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

nek magukévá és építenek be a zenéjükbe, így aztán a zenéjük is más lesz. Az új hangszerek, mint a szintetizátor meg a többi, megváltoztatják a zenei hangzást. Nem tudom, a jövőben miből készülnek majd, de abban biztos vagyok, hogy egészen másból.”⁶¹

⁶¹ DAVIS, Miles: (Részlet) *Nagyvilág*, (1996) 3–4., 177. o.

A digitális mű integritásvédelmének aktuális kérdései

„Bölcs, kellően mérlegelő bírói jogalkalmazás, a jog rendeltetésszerű gyakorlása elvének érvényre juttatása lehetővé teszi a mű egységéhez fűződő jog kiegyensúlyozott alkalmazását.”¹

Faludi Gábor

1. Az integritás jogának eróziója?

A mű sérthetlenségéhez fűződő jog az egyes jogrendszerekben eltérő időben és eltérő tartalommal jelent meg. Bár a Berni Uniói Egyezmény (BUE) tartalmaz egy kompromisszumos megoldást az integritás jogát illetően,² ehhez a minimumkövetelményhez képest erős elmozdulásokat láthatunk a skála mindkét végpontja felé. Míg az Egyesült Államok szabályozásával kapcsolatosan nem ritka az a szakirodalmi álláspont, hogy valójában a BUE által szabott minimumkövetelményeket sem teljesíti, és szükség lenne a jog „valódi tartalommal” való megtöltésére,³ addig a francia gyökerű, hagyományosan „erős” integritási jogot biztosító országok érvényesítési nehézségekkel és az integritás jogának fokozatos visszaszorulásával, gyengülésével szembesülnek.⁴

Első hallásra úgy tűnhet, hogy ezzel valamiféle egységesedési folyamat vette kezdetét. Erősen kérdéses azonban, hogy a különféle jogrendszerek elmozdulásai valóban egy irányba tartanak-e, és még ha igen is lenne a válasz, kedvezőnek tekinthető-e önmagában ez a tendencia. Ha viszont – hazánk szerzői jogát is érintő módon – kezdetét vette az „*integritási jogot kiüresítő erózió*”⁵ folyamata, ennek az erózióknak a mibenlétét, okait és a szabályozásra gyakorolt rövid és hosszú távú hatásait vizsgálnunk kell.

¹ FALUDI Gábor: A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései. *Infokommunikáció és Jog*, (2011) 5., 167. o.

² Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. július hó 24. napján felülvizsgált szövege, 6bis cikk.

³ Vö. ROSENTHAL KWALL, Roberta: *The Soul of Creativity: Forging a Moral Rights Law for the United States*. Stanford, 2009.; vagy LEAFFER, Marshall: *Understanding Copyright Law*. Durham, 2014.

⁴ RAJAN, Mira T. Sundara: Tradition and change: The past and future of authors' moral rights. In TAKENAKA, Toshiko (ed.): *Intellectual property in common law and civil law*. Cheltenham–Northampton, 2013. 146. o.

⁵ FALUDI: A szerzői mű egysége... i.m. 164. o. (Kiemelés a szerzőtől.)

2. A mű egységéhez fűződő jog jellege és határa

A szerzői jog történetével foglalkozó írások hosszan taglalják a szerzői *vagyoni jogok* kialakulásának okait és folyamatát, a könyvnyomtatás korára visszatekintve.⁶ Az, hogy csak a XIX. század fordulója táján alakult ki a jogi dogmatikában „a személyhez fűződő szerzői jogok elmélete, s ez hamarosan jelentkezett a tételes törvényekben, nemzetközi egyezményekben, bírói gyakorlatban,”⁷ nem jelenti azt, hogy korábban nem találjuk meg az e jogok mögött álló érdekeket, szerzői igényeket. Sőt, sokszor éppen a személyhez fűződő jogok által védett (szerzői és ösztársadalmi) érdekek jelentették a szerzői jog fejlődésének mozgatórugóját.

Ahogy arra a jog- és kultúrtörténeti szakirodalom több szerzője is felhívja a figyelmet: „Defoe ugyanúgy az általa írt szövegek megcsonkítása ellen tiltakozik a leghevesebben, mint Luther. Ehhez képest a szövegű másolatok miatt kieső jövedelmek problémája másodlagos.”⁸ Luther már a XVI. században is árnyaltan és határozott preferenciákat választva beszél a problémáról: a jogosulatlan utánnyomások által okozott kárt „még elviseltem volna”, ha „nem úgy bántak volna könyveimmel, ahogy – sietve és hibásan kinyomtatva őket – olyannyira, hogy mire kezemhez érnek, aligha ismerhetek rájuk”.⁹ Azaz bár a vagyoni motiválás gondolatát az alkotók a mai értelemben vett szerzői jog korszaka előtt is össze tudták volna egyeztetni az elveikkel, azonban sokuk számára ennek hiánya jelentette a kisebb problémát a személyiségi jellegű, így többek között a mű egységét érintő jogsértésekhez képest.

A szerzői személyhez fűződő jogok megjelenése részben a gyakorlati tapasztalatokon alapuló igények alapján kiépülő érdekképviseléseknek köszönhető,¹⁰ de tökéletesen illeszkedett a személyiségi jogok magánjogi védelmének a tulajdonosi pozíciójától való függetlenedése jól érezhető folyamatába.¹¹ Ráadásul „az ezekre a »javakra« vonatkozó védelmi igényeket nagyon sürgetővé tette a technikai fejlődés; nemcsak azért, mert megváltoztatta a felek erőegyensúlyát, és a sérelmet önvédelemmel szinte elháríthatatlanná tette, hanem azért is, mert a technika olyan hatalmi eszköz volt, amely mindenkinek rendelkezésére állt”¹² – figyelmeztet Sólyom László.

⁶ PI. JAKAB ÉVA: *Szerzők, kiadók, kalózkodók*. Budapest, 2012.; MEZEI PÉTER: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.). *Jogelméleti Szemle*, (2004) 3.; NÓTÁRI TAMÁS: *A magyar szerzői jog fejlődése*. Szeged, 2010.

⁷ BENÁRD Aurél – TÍMÁR István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*. Budapest, 1973. 97. o.

⁸ Lásd BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózzai*. Budapest, 2011. 101. o.; vagy HORVÁTH Attila: A szellemi alkotások jogának története, a szerzői jogi védelem kialakulása, a jogalkotás kezdetei Magyarországon. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2016) 4., 101. o.

⁹ Uo. 100. o.

¹⁰ BENÁRD – TÍMÁR: i.m. 97. o.

¹¹ VÉKÁS Lajos: Az új Polgári Törvénykönyvről. *Jogtudományi Közlemény*, 68. (2013) 5., 225–242. o.

¹² SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Budapest, 1983. 277. o.

Hazánk szerzői jogában vizsgálva az integritás jogának kialakulását, formálódását, már az 1875-ös kereskedelmi törvény kiadói ügyletekkel foglalkozó nyolcadik címe releváns rendelkezést tartalmazott, a kézirat változatlan tartalommal való többszörözése kötelezettségét róva a kiadóra.¹³ Ez magában foglalta a kézirat stílusa megváltoztatásának tilalmát is, ám az apróbb, a vélhetően a szerző által is támogatott, szükséges változtatások kapcsán a bírói gyakorlat rugalmas volt.¹⁴ A „személyes jogok ugyan a magyar Szjt. szerint kifejezett védelemben nem részesülnek”¹⁵ („ez egyik oka a reformtörékvéseknek” – teszi hozzá ugyanitt Kenedi Géza), de a gyakorlat és a szakirodalom úgy tartotta, hogy a törvény által lehetővé tett korlátlan átruházás a szerző „személyes jogaira” nem terjed ki. Ekkor viszont még maga a szerzői jogi törvény nem tér ki a mű egységéhez fűződő jogra,¹⁶ és a kereskedelmi törvény is csak az említett módon, szűk körben, a kiadói ügylet egy szeletéként.

A bírói gyakorlatnak óriási jelentősége volt a mű egységéhez fűződő jognak a – többi szerzői személyiségi joggal együtt történő – kiépítésében. Egyre világosabban látszik – ahogyan arra Legeza Dénes rámutat –, hogy bár a törvény értelmében a szerzői jog széles terjedelemben „átengedhető” volt, valójában „a legtöbb szerződés – amely az átruházott jogok terjedelmére vonatkozott –, a »teljes tulajdonjogok« történő átruházás esetén is csupán felhasználási engedély volt”.¹⁷ Balás P. Elemér szerint ez jórészt annak tudható be, hogy mindinkább elismerésre jutott a magánjogban a személyiségi jog általános védelme, ami alapján második szerzői jogi törvényünk¹⁸ „óriási hézagait”¹⁹ is egyre bátrabb, kiterjesztő értelmezéssel töltötte be a bírói gyakorlat.²⁰ Az 1921-es Szjt. ugyanis csak azt tartalmazta, hogy a szerző a szerzői jog átruházása esetében is végezhet a többszörösítés befejezéséig a művén oly változtatásokat, amelyek nem sértik annak a jogos érdekét, akire a szerzői jogot átruházták (a mű újabb kiadásaira is vonatkoztatva).²¹ A szakirodalomban és a gyakorlatban viszont már – a BUE 1928-as római szövegére is támaszkodva – az integritáshoz fűződő általános jog is kirajzolódik, mely szerint a szerző „szellemi érdekkörébe

¹³ 1875. évi XXXVII. törvénycikk a kereskedelmi törvényről, 519. § „A kiadó a kéziratban vagy a megállapított eredetiben átvett munkát saját költségén változatlanul többszörözni és kellően forgalomba helyezni tartozik.”

¹⁴ BALÁS P. Elemér: Szerzői jog. In SZLADITS Károly (szerk.): *A magyar magánjog* I. kötet. *Általános rész, személyi jog*. Budapest, 1941. 685. o.

¹⁵ KENEDI Géza: *A magyar szerzői jog*. Budapest, 1908. 53. o.

¹⁶ 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról.

¹⁷ LEGEZA Dénes István: „Egyszer mindenkorra és örökáron.” A szerzői jog és forgalomképessége Magyarországon a reformkortól 1952-ig. Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2017. 198. o.

¹⁸ 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról.

¹⁹ BALÁS: i.m. 686. o.

²⁰ Lásd különösen a Kúria P. I. 348/1932. sz. ítéletét.

²¹ 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról 3. § 3. mondata.

sorolható, hogy alkotását senki el ne torzíthassa és általában oly módon ne értékesítse, mely a szerző hírnevére hátrányos.”²²

Ezzel hazánk azon országok sorába állt be, amelyek a mű *valamennyi önkényes, jogosulatlan megváltoztatását* tiltják.²³ Ezt a választást már harmadik szerzői jogi törvényünk maga is kifejezésre juttatta, rögzítve, hogy a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének minden jogosulatlan megváltoztatása vagy felhasználása.²⁴ A BUE említett 1928-as római szövege azt az álláspontot tükrözte, hogy csak a szerzőre *valamilyen irányban hátrányos* megváltoztatás tekinthető integritássértőnek.²⁵ A nemzetközi egyezmény ma hatályos szövege²⁶ úgy értelmezhető – és hatályos szerzői jogi törvényünket is így értelmezi a bírói gyakorlat²⁷ –, hogy valójában két esetkörrel van szó: egyrészt a szerző felléphet a mű mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más megváltoztatása ellen (közvetlen beavatkozások esetköre), illetve a mű elleni minden olyan támadás ellen, amely sérelmes a szerző becsületére vagy hírnevére (közvetett beavatkozások esetköre).²⁸

2.1. A személyhez kötődés

Hazánk, és a kontinentális jogrendszerek általában véve a mű-szerző kapcsolatból, a mű személyhez kötődéséből eredeztetik a mű egységéhez fűződő jogot is.²⁹ Ez a személyhez kötődés azonban a tömeges másolatok és elszemélytelenedett kulturális cikkek korában sok esetben alig észrevehető. Naponta megszámlálhatatlan terabájtnyi olyan alkotás/teljesítmény születik,³⁰ amelyhez alkotójuk/előállítójuk

²² BALÁS: i.m. 687. o.

²³ BENÁRD – TIMÁR: i.m. 106. o.

²⁴ 1969. évi III. törvény a szerzői jogról 10. §.

²⁵ Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló Római Nemzetközi Egyezmény becikkelyezéséről az 1931. évi XXVI. törvény rendelkezett: „6/a. cikk (1) Függetlenül a szerző vagyoni jogaitól, sőt még azoknak átruházása esetében is, a szerző megtartja azt a jogát, hogy annak elismerését követelhesse, hogy ő a mű szerzője, továbbá azt a jogát, hogy ellenezze a mű minden eltorzítását, megcsonkítását, vagy más olyan megváltoztatását, amely becsületére vagy hírnevére sérelmes lehetne.”

²⁶ Lévén az irányadó francia szövegváltozat maga is tartalmazza az értelmezést segítő „vagy” szócskát: „... de s’opposer à toute déformation, mutilation ou autre modification de cette oeuvre ou à toute autre atteinte à la même oeuvre, préjudiciable à son honneur ou à sa réputation.”

²⁷ Amin a jelek szerint az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban: Szt.) 13. §-ának legutóbbi, erősen kritizálható módosítása sem változtatott. Erről bővebben lásd GRAD-GYENGE Anikó: Első oldal. *Infokommunikáció és Jog*, (2013) 54.

²⁸ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, 2014. 112. o.

²⁹ FALUDI: A szerzői mű egysége... i.m. 164. o.

³⁰ „A YouTube-ra percenként 72 órányi videofelvétel kerül fel.” Zöld Könyv. Az egységes audiovizuális világ felé: növekedés, alkotómunka, értékek. Európai Bizottság, Brüsszel, 2013.4.24.

rendkívül lazán kötődik, és különösen egyes műfajták esetében nemcsak az alkotás folyamata, de a mű(élvezet) élettartama is drasztikusan lerövidült. Mégis elmondható, hogy „a szerzői alkotói munka, különösen a művészeti, szép- és szakirodalmi alkotás ma is legszemélyesebb jellegű, ugyanúgy, mint Kant korában, a XVIII. században, még ha egyes modern műfajtáknál ennek vonásai a külső szemlélő számára esetenként nem is azonosíthatók”.³¹

Azokban az esetekben, ahol a szerző/szomszédos jogi jogosult maga ugyan szorosan kötődik alkotásához/teljesítményéhez, ez a kapcsolat gyakran akarata ellenére mégis lazábbá válik a digitális világban. Miközben a művek terjedését, befogadását számos szerzői jogi rendelkezés segíti (a szabad felhasználásokra vonatkozó szabályoktól a kötelező közös jogkezelésen vagy a jogkimerülésen át a védelmi időig), a jogalkotó viszont ezekkel együtt – észszerű keretek között – arra törekszik, hogy az alkotóval, előállítóval a *kapcsolat ne szűnjön meg teljesen*. A gyakorlat azonban gyakran egészen más képet fest: a deklarált szerzői személyhez fűződő jogok érvényesítése – különösen egyes műfajták és felhasználási módok kapcsán – számos akadályba ütközik.

Máskor a jogosult a műhöz/teljesítményhez olyan csekély fokban kötődik, hogy azokról szívesen lemondana vagy az „egyszerűség kedvéért”, vagy a közösségnek mintegy „felajánlva”, vagy éppen ellenszolgáltatás fejében (pl. „szellemírás”). Azonban nemcsak arról *nem rendelkezhet* az alkotó/előállító, hogy egy létrehozott mű/teljesítmény szerzői jogi védelem tárgya-e, de hatályos jogszabályaink értelmében a szerző *személyhez fűződő jogait* át sem ruházhatja, és azok másként sem szállhatnak át. A szerző le sem mondhat róluk.³² Annak viszont nincs akadálya, hogy az adott műfajta-hoz egyébként is igazodó joggyakorlás pontos módját és feltételeit sajátosan rendező megállapodás szülessen, de az (egyébként érvénytelen) joglemondáshoz hasonló eredményre vezet, ha a jogosult nem érvényesíti személyhez fűződő jogait. Ez utóbbi eset azonban ismételten bizonytalansághoz vezet. Hiszen bár a megtörtént jogsértésből eredő igény érvényesítéséről a jogosult a jogsértővel kötött (így kötelmi hatályú) szerződésben lemondhat, de a közönség tagja számára nehezen eldönthető egy adott „szabadon elérhető” (szándékoltan ezt a szerzői jogi szempontból nem sokat eláruló kifejezést használva) mű/teljesítmény kapcsán, hogy azt annak jogosultja a személyhez fűződő jogairól történő lemondás szándékával tette elérhetővé, vagy úgy döntött, hogy nem kívánja neve feltüntetését, avagy jogsértés eredményeképpen vált a mű szabadon hozzáférhetővé. Ez utóbbi esetben sem tudható, hogy abba a jogosult mintegy belenyugodott, és jogait nem is kívánja már érvényesíteni, avagy épp ellenkezőleg. (E helyzetek jogi megítélése ugyan egyértelmű, azonban a közönség tagjai számára a gyakorlatban mégis bizonytalanságot teremtenek.)

COM(2013) 231 final. 2. pont. Azóta ez az adat elérte a 400-500 órányi videofelvételt percenként. A 2017-es YouTube-statisztikát lásd <https://goo.gl/u3UBbS> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

³¹ GYERTYÁNFY: i.m. 117. o.

³² Sztj. 9. § (2) bekezdés.

A jogosult tehát számos esetben az integritáshoz fűződő jogával sem kíván élni: arról lemondana, azt átruházná, egyszerűen nem kívánja érvényesíteni, avagy gyakorlásáról mond le. Ez a laza kötődés bizonyos műfajták kapcsán érthető (így különösen funkcionális műveknél), és mind a jogalkotó, mind a bírói gyakorlat tekintettel van rá.

A kontinentális és az angolszász rendszer alapvetően eltérő kiindulóponttól közelíti meg a mű-szerző kapcsolat mibenlétét, erősségét és határait is. A történeti gyökök különbözősége ellenére ugyan ma már mindkét jogrendszerben kiindulópont, hogy „mindenkinek joga van az általa alkotott tudományos, irodalmi vagy művészeti termékekkel kapcsolatos erkölcsi [...] érdekeinek védelméhez”.³³ Ennek az erkölcsi védelemnek a tartalma, kifejeződése és a vagyoni jogokhoz való viszonya azonban erősen különbözik az eddig elmondottaktól az angolszász jogrendszerekben. Az alapvetően tulajdoni jellegű, a befektetések védelmén keresztül a közérdeket szolgáló megközelítéssel nem látják összeférhetőnek a jellegében személyiségi típusú – elidegeníthetetlen – védelmet. Éppen ezért a *common law* alapú jogrendszert alkalmazó országokban korlátozott formában létezik az integritás joga is: feltételekhez kötöttsége mellett a lemondás lehetőségét is biztosítva. Ezekben a jogrendszerekben nem a mű-szerző kapcsolatra, az egyéni-eredeti alkotást létrehozó szerző elismerésére épül ez a jog, sokkal inkább a nemzetközi kötelezettségek nyomán megfogalmazott kényszermegoldásként került bevezetésre. Ebből fakadóan valójában bevezetésre is kerültek, meg nem is – lévén „személyhez fűződő” jogról beszélünk annak személyiségi jogi jellege nélkül. A szerzőnek biztosított, vagyoni jellegű jogokhoz való viszonya a leginkább kényes pontja e jog rendszertani elhelyezésének. Ha a vagyoni jogot is korlátozó, mindenképpen – jellegénél fogva – a szerzőhöz tartozó jogként határozzuk meg, akkor a vagyoni forgalom „kiszámíthatatlan” korlátját látják benne az angolszász jogrendszerekben. Kétségtelen, hogy a személyhez fűződő jogok közül az integritás joga lehet a leginkább hatással a művek vagyoni forgalmára.³⁴ Ha pedig valóban személyiségi jellegű jogként fogjuk fel, amely a szoros mű-szerző kapcsolaton alapul, és a szerzőnek széles körű rendelkezési lehetőséget biztosítunk általa, komoly kihatása lehet a művek felhasználására. Ez különösen a sajátos műfajták és a funkcionális művek (szoftverek, építészeti művek, reklám céljára megrendelt művek stb.) esetében hoz felszínre gyakorlati problémákat, amelyekre a joggyakorlat az ütköző jogok összemérése alapján dolgozott ki megoldásokat. Az integritás joga azonban újabb kérdéseket vet fel a digitális művek és felhasználások legújabb tendenciái kapcsán.

³³ Az ENSZ Közgyűlése által 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 27. cikkének (2) bekezdése. (Kiemelés a szerzőtől.)

³⁴ FALUDI: A szerzői mű egysége... i.m. 163. o.

2.2. A műpéldány kérdése

Az integritás jogának gyökerét jelentő mű-szerző kapcsolat egészen másként értékelhető a „fajlagossá” váló digitális művek, digitális műpéldányok és digitális felhasználások fényében. Nem tekinthetjük azonos helyzeteknek, amikor az egyéni-eredeti jelleg kifejeződése egyetlen eredeti műpéldányban történik meg, amikor néhány műpéldány készül, vagy amikor tetszőleges számú, teljesen azonos műpéldány áll rendelkezésre. Azokat az eseteket, amikor csupán egyetlen (vagy néhány) eredeti műpéldány áll rendelkezésre, a szerzői jog eddig is sajátos szabályokkal kísérte a műpéldány(ok) tulajdonosa(i) és a szerző érdekeinek kiegyensúlyozására törekedve. Ilyenkor nem ritka a szerző integritásjogának háttérbe szorulása.³⁵ A gyakorlat azt mutatja, hogy az integritás jogának határa és korlátozhatósága nagyon sok tényezőtől függ. Más megítélés alá esik egy képzőművészeti alkotás, egy sorozatgyártású iparművészeti használati tárgy, egy reklámozás céljára készült mű. A műtípus és a mű létrehozásának célja mellett „valószínűleg az sem mindegy, hogy milyen rangú, fontosságú műről, hírnevű szerzőről van szó. Döntő lehet az is, hogy a megváltoztatott műpéldány az egyetlen eredeti-e, vagy hogy személyes tulajdonban lévő (vagy nyilvánosság elé nem kerülő) többszörözött példányról van-e szó”.³⁶

Egyre gyakrabban egy adott műnek nincs „eredeti analóg” példánya, eleve digitális műként születik. Emellett számos, „eredetileg analóg” műpéldány kerül többszörözésre digitális formában, és a digitális műpéldány – bár az eredetitől eltérő módon, de maga is – bekapcsolódik a felhasználási láncolatokba. Mindez a vagyoni jogok kapcsán is komoly kérdéseket vet fel (lásd például a digitális jogkimerülés kérdését³⁷), ám az integritás jogára is érezhető hatással bír. Arturo Di Modica vajon ugyanúgy műve egységét sértőnek, művészi mondanivalóját eltorzítónak találta volna-e, ha Kristen Visbal *Rettenthetetlen lány* (*Fearless girl*) című szobra nem közvetlenül Di Modica *Támadó bika* (*Charging bull*) című szobrának eredeti műpéldányával szemben kerül elhelyezésre, hanem az ötletgazda marketingcég egy digitális montázst készít a két szoborról, és azt használja fel kampányában?³⁸ Avagy ha egy ilyen átdolgozás felhasználói tartalomként, akár paródiaként jelenik meg? A szerző integritáshoz fűződő jogának valamennyi esetben azonos súlya van?

³⁵ Például épület átépítése esetén, lásd SzJSzT 38/07/1. – Homlokzati plasztika elbontásának szerzői jogi kérdései.

³⁶ GYERTYÁNFY: i.m. 113. o.

³⁷ MEZEI Péter: *Jogkimerülés a szerzői jogban*. Budapest, 2016. 113–170. o.

³⁸ „Egy ártatlan, de határozott és öntudatos 130 centis kislány áll szemben egy közel három és fél méter magas, többtonnás, erőszakosan fenyegető monstrummal. A gazdaság világában a nők egyenlő esélyeiért küzdő csoport választotta ezt a lehenyerlően beszédes szimbólumot, amelynek képe körbeszaladt az egész világon. Az eredeti bikaszobor alkotója mégsem felhőtlenül boldog.” TÓTH Péter Benjamin: A rettenthetetlen lány esete a támadó bikával. *Dal+Szerző*, (2017) 4., 40. o. Lásd még <https://goo.gl/H5JHLg> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

Ha az integritáshoz fűződő jog eredetére visszapillantunk, a kezdetekben arra nézve merült fel igény, hogy a műben változatlanul megmaradhasson a szerző mondanivalója, és a szerző „személyiségének megcillanása”³⁹, a kifejeződött és a szerzőhöz köthető egyéni-eredeti jelleg ne legyen eltorzítható a műben. „Hirtelen fontossá vált, hogy egy műnek mi volt a pontos formája és megnyilvánulása. A könyvnyomtatás viszont helyettesítő dologgá tette a művet, és együtt a tartalomra és az alkotóra helyezte a súlypontot.”⁴⁰ Az már a szerzői jog kialakulásakor világossá vált, hogy a szerző beszámítási ponttá válásával egyúttal felelőssége is felerősödik:⁴¹ „a személyiség jog a személyes felelősségnek megfelelője, a személyes felelősség ellensúlyozója irodalmi és művészeti téren is, a közvélemény előtt való személyes felelősségé.”⁴² Az integritáshoz fűződő jogot ma is erre az érvre fűzi fel a nagykommentár: a szerző legszemélyesebb érdekének tartva, hogy a közönség ne nyerjen hamis benyomást a műről.⁴³ Ennek biztosítására a digitális műpéldányok és digitális felhasználások korában új megoldások fogalmazódnak meg (lásd a 3. pontban írtakat), annak érdekében, hogy az integritás joga ne legyen „az innováció korlátjaként értelmezhető”.⁴⁴ Vajon mennyiben kell másként kezelnünk a társas termelésre épülő gazdasági és társadalmi modellekben,⁴⁵ a felhasználás módját és ütemét illetően is sajátos digitális közegben, a felhasználók által létrehozott tartalmak vonatkozásában az integritás jogát? Mi lesz annak a hatása, hogy miközben éppen a kulturális élet pezsgésének elérése a szerzői jog egyik célja, mégis minél szövevényesebb hálózatban és minél gyorsabban áramlanak a színes masszát alkotó kulturális termékek, annál nehezebb pontosan illeszkedő részletszabályokat alkotni, és egyre jobban el is szakadunk a személyiségi jogi megközelítéstől?⁴⁶

³⁹ „[...] amint a 93/98/EK irányelv (17) preambulumbekzdéséből következik, egy szellemi alkotás akkor tekinthető a szerző sajátjának, ha tükrözi az ő személyiségét.” C-145/10. *Eva-Maria Painer kontra Standard Verlags GmbH és társai* ügyben hozott végzés.

⁴⁰ HORVÁTH: i.m. 96. o.

⁴¹ GÁCS Anna: *Miért nem elég nekünk a könyv: A szerző az értelmezésben, szerzőségkoncepciók a kortárs magyar irodalomban*. Budapest, 2002. 35. o.

⁴² BALÁS: i.m. 693–694. o.

⁴³ GYERTYÁNFY: i.m. 111. o.

⁴⁴ Zöld Könyv. Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban. Brüsszel, 17.6.2008., COM(2008) 466 final, 3.4. pont.

⁴⁵ BODÓ Balázs: *Open-source kultúra. A szabadon hozzáférhető tudásra és a társas termelésre épülő társadalmi, gazdasági modellek múltja, jelene, jövője*. 2013. <https://goo.gl/zy2pK3> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁴⁶ BOYTHA György: Die Entwicklung des Begriffs des Urheberrechts aus der Sicht des Europarechts. In CSEHI Zoltán (szerk.): *Boytha György válogatott írásai*. Budapest, 2015. „Zugleich nimmt aber die Bedeutung der Urheberpersönlichkeitsrechte ständig zu: im interaktiven elektronischen Internet – Verkehr ist die Integrität von Urheberwerken und die Nennung ihrer Autoren immer mehr gefährdet.” 459. o.

Az integritás jogának tartalma eddig is igazodott számos – mind az alkotó, mind a felhasználók oldalán megjelenő, mind magában a műben azonosítható – tényezőhöz. Alapvető kérdés, hogy a *bizonyos területeken és esetekben* tapasztalható erőziónja új, a jogalkotásban is megjelenő kompromisszumok kialakítására kell-e sarkalljon bennünket, avagy a jelenlegi jogi eszközök segítségével kezelhető az új élethelyzet? Megtarthatja-e személyhez fűződő jellegét, és szükség van-e új határok bevezetésére, és egyáltalán megfogalmazhatók-e új korlátok az integritás jogára nézve anélkül, hogy mindez magának a jog lényegének az elvesztésével járna?

3. A rendeltetésszerű joggyakorlás

Többen figyelmeztetnek arra – köztük e kötet ünnepeltje⁴⁷ –, hogy a túl szélesre szabott korlátozások, egyes új digitális szabad felhasználási esetek (pl. UGC kivétel) a mű egységéhez fűződő joga *ellehetetlenüléséhez* vezethetnek. Márpedig a digitális művek korában is komoly szerepe és értelme van az integritáshoz való jognak⁴⁸ – néhány jelentős változás azonban körvonalazódik. Ahogyan Jacques de Werra fogalmaz, rendkívül fontos, hogy az integritás joga valódi erővel bírjon ott, ahol szükség van rá, ugyanakkor az észszerűség követelményét szem előtt tartva lehet egy kis rugalmasságot csempészni a rendszerbe, és egyúttal az is megakadályozható, hogy a szerző visszaélésszerűen hivatkozzon az integritáshoz fűződő jogára.⁴⁹

Mindennek megvalósítása elsősorban a nemzeti jogalkotókra és jogalkalmazókra hárul, ami szükségszerűen azt is eredményezi, hogy az egyes országok eltérő szinten biztosítják a védelmet. Ez a saját hagyományokhoz, kulturális beágyazott-

⁴⁷ FALUDI: A szerzői mű egysége... i.m. 167. o.; vagy FICSOR Mihály (referens) – SÁR Csaba – SZINGER András – TOMORI Pál – BÉKÉS Gergely – DETREKŐI ZSUZSA – FÁBRI Péter – GRAD-GYENGE ANIKÓ – HUMPFNER Viktória – PATAKI-KVASNYIK Boglárka – FAY Margit: A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról. A Szerzői Jogi Szakértő Testület UGC-munkacsoportjának beszámolója a felhasználók által generált tartalom szerzői jogi kérdéseivel kapcsolatban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2014) 4., 105. o.

⁴⁸ „It can thus be hoped, and this may be the most important challenge of the right of integrity in the future, that these judicial authorities will keep in mind that the right of integrity should not be neglected because it is perhaps the most essential right of an author given that it ultimately aims at making sure that the work that the author has created is disclosed to the public in the way in which the author wanted it to be disclosed.” DE WERRA, Jacques: The moral right of integrity. In DERCLAYE, Estelle (ed.): *Research Handbook on the Future of EU Copyright*. Cheltenham–Northampton, 2009. 282. o.

⁴⁹ Uo. 282. o.

sághoz igazodó megoldás előnyökkel is jár,⁵⁰ Mira T. Sundara Rajan azonban arra figyelmeztet, hogy pozitív hozadékainál is több hátrány várható tőle a digitális felhasználások korában. Úgy gondolja, hogy a szerzői vagyoni jogok harmonizációja mellett elsikkadó és attól külön mozgó, országonként rendkívül eltérő szabályokkal meghatározott szerzői személyhez fűződő jogok azt eredményezik, hogy a fókusz a vagyoni jogokra helyeződik, és az áru-szemlélet erősödik.⁵¹ Bárhogy értékeljük is azonban lehetséges hatását, egy világszinten (vagy akár európai uniós szinten) egységes szerzői személyhez fűződő jog kialakítására vajmi kevés esély mutatkozik. A skála két végpontján elhelyezkedő országokban zajló tendenciákat vizsgálva azonban az alábbi megállapításokat tehetjük.

3.1. Az integritás jogának helykeresése az Egyesült Államok jogrendszerében

Az Egyesült Államok szabályozása és az azt kísérő, az integritás jogáról zajló aktív tudományos vita több szempontból is „múltidéző” lehet e jog kontinentális fejlődésének folyamatát ismerők számára.

Egyrészt mert az lehet az érzésünk, hogy a rendkívül szűkre szabott integritás joga a digitális kor előtti időkben „rekedt” a VARA által meghatározott szűk alkalmazási területet és feltételeket tekintetbe véve.⁵² A meghatározott vizuális alkotások egyetlen vagy néhány „offline” műpéldányára vonatkozó szabályozás mára kissé archaikusan hathat, és nem nyújt védelmet a – gyakoribb és égetőbb problémákat felvető – digitális művek, műpéldányok egysége kapcsán felmerülő kérdésekre. A kezdeményezések ellenére a szakirodalomban nem túl sok optimista véleménnyel találkozhatunk. Jane C. Ginsburg ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy bár még mindig vitatott társadalmi, szakirodalmi, jogalkotói szinten, hogy egyáltalán van-e igény a digitális korban az integritás jogának tágítására (bevezetésére), a gyakorlati tapasztalatok beszédesek. Így bár érvelhetünk amellett, hogy a digitális művekben fogalmilag nincs semmi „megőrizni való”, hiszen pusztán a digitális kommunikáció egyszerű, újra és újraépíthető „elemei”, mindeközben a Flickr meghatározó Creative Commons (CC) licensze mégis az NCND (NonCommercial-NoDerivatives), azaz a szerzők többsége azt szeretné, hogy változtatás nélkül kapcsolódjon be a műve a digitális felhasználási láncolatba.⁵³

⁵⁰ FALUDI Gábor: A paródia a szerzői jogban. In KESERŰ Barna Arnold – KÖHIDI Ákos (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére*. Budapest–Győr, 2015. 94–121. o.

⁵¹ RAJAN, Mira T. Sundara: *Moral Rights and Copyright Harmonization: Prospects for an International Moral Right* (April 5, 2002). 17th BILETA Annual Conference Proceedings. 9–10. o.

⁵² Visual Artists Rights Act of 1990 (VARA), 17 U.S.C. § 106A, § 101, § 113.

⁵³ GINSBURG, Jane C. – SUBOTNIK, Eva E.: Speaking of Moral Rights. A conversation. *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal*, 30. (2012) 1., 91. o., 94. o., 101. o.

Bár a VARA mellett egyes szerzői (vagyon) jogi, védjegyjogi, személyiségi jogi, versenyjogi és szerződéses szabályok is a BUE 6bis cikkének való megfelelést segítik, erősen vitatott, hogy ez valóban sikerül-e.⁵⁴ Erre rímelve a „művészi kontroll” létének jóval szélesebb körű elismerésére egyre többször fogalmazódik meg igény az alkotók oldaláról. Számos szerző – jobb híján – saját blogján fejezi ki elkeseredettségét az őt ért sérelmekért. Stephenie Meyer, a népszerű *Alkonyat* trilógia írója például – akinek vámpírokról szóló regényei nem tartoznak a VARA tárgyi hatálya alá – mélységesen felháborodott, amikor egyik félkész kéziratát hozzáférhetővé tették az interneten. Elkeseredettségét nem a vagyoni jogok sérelme okozta (úgy ítélte meg, a kész mű vagyoni forgalmára ez az incidens nem bírt volna negatív hatással), leginkább az ellen volt kifogása, hogy a mű befejezetlenül, hibákkal teli, az alkotói folyamat közepén és egyúttal azt végleg megakasztva került a nyilvánosság elé.⁵⁵ Itt ismét felidézve a múltat, utalunk arra, hogy helyzete rendkívül emlékeztet Konrad Largus esetére, amely néhány évszázaddal korábban, a kontinentális „szerzői jog” előtti időkben történt. A wittembergi tudós egyetemi előadásainak „nem kiérlelt, nem kiadásra szánt” szövegét egy nyomda a szerző engedélye nélkül kinyomtatta, és mivel a szerző nem tudott bírói úton fellépni a sérelem ellen, (blog még nem lévén) röpiratban tiltakozott a történetek ellen.⁵⁶

A felmerülő szerzői igények és a jogtudomány képviselőinek oldaláról érkező nyomás⁵⁷ ellenére a jogalkotásban nem tapasztalható elmozdulás, és bár a kérdés vizsgálatát egyre több döntéshozó fontosnak tartja,⁵⁸ alternatív javaslatokból sincs hiány. Miközben a digitális művek, digitális felhasználások kihívást jelentenek az „offline” világra modellezett integritás jogának (is), azt is látnunk kell, hogy egyúttal számos új lehetőséget nyújt épp *e jog mögött álló érdekek biztosítására, annak rendeltetésére tekintettel*. Az Egyesült Államokban ennek „hiánypótló” jelentőséget is tulajdoníthatunk.⁵⁹ Az integritás jogának megerősítését a kreatív továbbgondolásra,

⁵⁴ LIPTON, Jacqueline D.: Moral Rights and Supernatural Fiction: Authorial Dignity and the New Moral Rights Agendas. *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, (2011) 3., 499. o.

⁵⁵ YU, Peter K.: Moral rights 2.0. *Texas A&M Law Review*, (2014) 1., 887. o.

⁵⁶ HORVÁTH: i.m. 98–99. o.

⁵⁷ GRECO, Albert N.: The Scholarly Publishing Community Should Support Changes to US Copyright Law. *Journal of Scholarly Publishing*, (2018) 49., 248. o.

⁵⁸ „In the Office’s view, any comprehensive review of the functioning of the copyright system must give serious and sustained attention to the individual rights of authors – apart from corporate interests – and the need to ensure that those personal interests are adequately protected.” Statement of Maria A. Pallante United States Register of Copyrights and Director of the U.S. Copyright Office before the Committee on the Judiciary United States House of Representatives: „The Register’s Perspective on Copyright Review”. April 29, 2015. 28.

⁵⁹ GINSBURG, Jane C.: Have Moral Rights Come of (Digital) Age in the United States? *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal*, (2001) 1., 9. o.

a véleménynyilvánítás jogára, a transzformatív művészi kifejeződésekre (általában véve az Alkotmány Első Kiegészítésére) veszélyesnek tartó vélemények abba az irányba terelik a (jog)fejlődést, hogy az aggasztónak vélt integritás joga *helyett más eszközökkel* lehessen biztosítani a kitűzött célok elérését.

A kiegyensúlyozottság elérését célzó javaslatok a névfeltüntetés jogára helyeznék a hangsúlyt, és a szerzőnek a művére nézve fennálló kontroll határát szorosabbra szabnák. Ahogyan Neil Weinstock Netanel fogalmaz, a szerző oldalán a mai digitális kommunikáció és alkotás korában nem mutatkozik érdek arra nézve, hogy megakadályozhassa műve olyan kontextusban való használatát, ami neki nem tetszik, viszont arra igen, hogy megelőzhesse olyan benyomás keletkezését a közönségben, hogy a számára „visszataszító” üzenet hozzá köthető.⁶⁰ Ezt a modern technika segítségével – a digitális művek esetében – rendkívül könnyen kivitelezhetőnek tartja. Ugyanakkor valójában csak a mű egységéhez fűződő érdekek ernyője alá tartozó esetek egy bizonyos hányadára nézve jelenthet ez valamiféle megoldást (a nemzetközi kötelezettségeknek való megfelelés hiányának problémájára pedig semmiképp). Jessica Litman álláspontjával összhangban azonban úgy vélekedik, hogy valamennyi szereplő érdekét nem lehet maximálisan figyelembe venni, a digitális felhasználások sajátosságai nyomán az integritás jogának tartalmában is engedni szükséges,⁶¹ pontosabban az alkotó személyhez fűződő joga a névfeltüntetés jogának erős védelmében mutatkozhat meg leginkább. Az integritás jogának a célja pedig, azaz hogy senkiben ne keletkezzen hamis benyomás az alkotói üzenetet illetően, a megfelelő megnevezéssel, illetve az eredeti műre való visszaulással (legegyszerűbben linke-léssel) is megoldható. Ennél tágabb lehetőségek biztosítása nem tekinthető rendeltetészerűnek.⁶²

Néhány szerző egyszerűen a szerződéses rendelkezésekre bízna a kérdés rendezését, azonban Jacqueline D. Lipton arra figyelmeztet, hogy önmagában ez sem jelenthet valamennyi esetkörre megoldást (akár például a fent említett, jogosulatlanul nyilvánosságra hozott félkész kézirat esetében).⁶³ A CC licenstekhez hasonló, azonban az ingyenes felhasználások körén kívül is megoldásokat nyújtó – a mű egységére is kitérő – *clicked-on* megállapodásokban Ginsburg csak akkor lát jövőt, ha ahhoz az érvényesítést is lehetővé tevő törvényi háttér is rendelkezésre áll.⁶⁴

⁶⁰ NETANEL, Neil Weinstock: *Copyright's Paradox*. Oxford, 2008. 218. o.

⁶¹ Azaz a szerzőt megillető, a szólásszabadságból eredeztethető integritás joga (nevesül, hogy változatlan maradjon az általa megfogalmazott és hozzá köthető „gondolatszövedék”) a felhasználók mint újabb alkotók szólásszabadsághoz való jogával ütközik. Vö. TREIGER-BAR-AM, Leslie Kim: *Adaptations with integrity*. In PORS DAM, Helle (szerk.): *Copyright and other fairy tales. Hans Christian Andersen and the commodification of creativity*. Cheltenham–Northampton, 2006. 61. o.

⁶² LITMAN, Jessica: *Digital Copyright*. New York, 2006. 35. o.

⁶³ LIPTON: i.m. 539. o.

⁶⁴ GINSBURG, Jane C.: *Moral Rights in the US: Still in Need of a Guardian Ad Litem*. *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal*, (2012) 73., 16. o.

Az Egyesült Államokban tehát a mű-szerző kapcsolat szorosabbra fűzésére ugyan mutatkozik igény, ugyanakkor a digitális művek és felhasználások tömegessé válása az integritás joga megerősödésének messze nem kedvez, és a fennálló alkotói érdekek egyéb úton való figyelembe vételére sarkall – egyelőre nem sok kézzelfogható eredménnyel.

3.2. Kontinentális vívódások

Míg a digitális lehetőségek nyomán átalakult környezet az Egyesült Államokban az integritás jogának „megerősödése” ellen hat, addig a kontinentális jogrendszerekben – szintén a kiegyensúlyozottságra való igény mentén – többek között épp az alkotói szabadság jegyében fogalmazódnak meg olyan elvárások, hogy azt szűkebbre kell szabni. Kérdés azonban, hogy ha a mű egységébe való *beavatkozás lehetséges köre tágul*, meddig lehet e beavatkozási pontokat szaporítani anélkül, hogy maga az integritás jogának lényege sérülne.

3.2.1. KÜLSŐ ÉS BELSŐ KORLÁTOK

Annak köszönhetően, hogy a művek hasznosítása valamilyen gazdasági-műszaki környezetben történik, „ritkán maradhat teljesen érintetlen”.⁶⁵ A mű teljességéhez fűződő abszolút jog gyakorlásakor tehát az érdekösszemérés elkerülhetetlen a felhasználó, illetve ahol releváns, a műpéldány-tulajdonos hasznosítási gyakorlati érdekeire tekintettel. Bár országonként eltérőek ezen érdekösszemérések eredményei, hazánk bírói gyakorlata – helyesen – kellően szűkre szabja, valóban az indokolt esetekre fenntartva az integritás jogának érvényesülését a visszaélésszerű jogalkalmazás lehetőségét kizárva.⁶⁶

A külső és belső korlátoknak kezdetben az „offline” közegre modellezett integritás jogát kellett megfelelő határok közé szorítaniuk. Az online világban e határvonalak is formálódnak, elmozdulnak. Az egyszer nyilvánosságra jutott mű számos értelembe elszakad alkotójától, és „akaratától függetlenül is hat (habent sua fata libelli)”.⁶⁷ Ez az elszakadás a digitális művek és felhasználások segítségével még látványosabb, ugyanakkor az egyszerűsödő, „automatizálódó” jogosítás és a vagyoni jogok gyakorlásának átrendeződése nem zárja ki az *eredeti jogosult* eszmei érdekei-

⁶⁵ GYERTYÁNFY: i.m. 111. o.

⁶⁶ Lásd pl. BDT 2015, 3392. I. A szerzői jogi szabályozásnak az információs szabadság érvényesülése során annyiban van jelentősége, hogy a mű szabad felhasználását a szerzőség elismerése, a szerző nevének szerzőként való feltüntetéséhez fűződő joga, a mű egységének védelme, az idézés és a forrásmegjelölés szabályai korlátozhatják. A közérdekű adatok megismerésének joga nem korlátozható általánosságban a szellemi tulajdonhoz fűződő jogra hivatkozással még akkor sem, ha az adatot tartalmazó tanulmány szerzői jogi védelem alá esik.

⁶⁷ BENÁRD – TIMÁR: i.m. 109. o.

nek figyelembe vételét. Ám esetről esetre, területről területre más és más lesz a jelentősége. Önmagában a digitális közeg nem tette elavulttá ezt a jogot, sőt – ahogyan arra az előző fejezetben kitértünk – épp a digitális technológia nyújthat segítséget egyszerűbb gyakorlására, érvényesítésére is.⁶⁸

A kérdés, hogy mit jelent valójában a gyakran hangoztatott „rugalmasabbá tétel” iránti igény.⁶⁹ Azt láthatjuk, hogy a mű teljességébe való jogszerű *beavatkozás okai* bővíthetnek, illetve változhat az, hogy egyáltalán *mit tekintünk beavatkozásnak*.⁷⁰

A kontinentális álláspont kitartani látszik amellett, hogy a szerző-mű kapcsolat a digitális művek esetében is fenntartásra érdemes, amit persze a szerző önkorlátozása is kísérhet (a jog gyakorlásáról való megállapodással, vagy egyszerűen a jog nem gyakorlásával). Bár a digitális igényekhez és az új lehetőségekhez való jobb igazodás érdekében néhány szerző a joggal való felhagyás lehetőségét is kívánatosnak tartja,⁷¹ ez a jog jellegével össze nem férő lehetőségnek mutatkozik. Ehelyett a jog gyakorlásáról való rendelkezés hatékonyabbá tételére tevődik a hangsúly (és e tekintetben az eredeti jogosultat, azaz a szerzőt megillető rendelkezési jog erősebb a jogutódokénál⁷²).

A beavatkozás létező művészi indokú vagy a műpéldány tulajdonlásán alapuló lehetőségein túl új „frontvonalak” nyitására való törekvés leginkább a felhasználók által generált tartalmak, a transzformatív felhasználás, valamint a *de minimis* felhasználások kapcsán merült fel.⁷³ Ezek a változások a vagyoni jogok gyakorlása kapcsán valóban új megoldásokra sarkallnak, azonban nem mutatkozik indok az integritás jogának *általános* szűkítésére. A véleménynyilvánítás és a művészi szabadság biztosítására a létező korlátok (így a paródia szabad lehetősége is) megfelelőnek

⁶⁸ YU: i.m. 17–18. o.

⁶⁹ GIANOPOULOU, Alexandra: The Creative Commons Licences through Moral Rights Provisions in French Law. *International Review of Law, Computers and Technology*, (2014) 1., 60. o.

⁷⁰ Gyertyánfy Péter a beavatkozás okai szerint is csoportosítja az integritás jogával kapcsolatos eseteket. GYERTYÁNFY Péter: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: a védelem tárgya és a mű egysége. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, (2012) 4., 45. o.

⁷¹ LERMAN, Celia: *Creative Commons, Unwaivable Moral Rights and the Need for New International Substantive Minima*. February 20, 2012. <https://ssrn.com/abstract=2159697> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁷² Vö. például a Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.940/2014/5. határozatával: „Köztudomás szerint a lektor feladata, ahogy azt az elsőfokú bíróság helyesen kifejtette, hogy a kéziratokat szakmailag ellenőrizze, átolvasása után a hibákat, pontatlanságokat kijavítsa, vagy arra javaslatot tegyen. Erre a feladatra a felperesek jogelődje kérte fel az alperest, ezért a felperesek nem kifogásolhatják, hogy az alperes a lektori feladatait a fordítás alkotójának halálát követően is folytatta. Az alperes és T...T... J... a közös lektori munkát több éven keresztül együtt végezték, ezért valószínűtlen, hogy a halált követően az alperes a korábbtól eltérően, a mű integritását a szerző hírnevét, becsületét sértő, a 13. § második fordulatába ütköző módon folytatta a munkát.”

⁷³ FICSOR et al.: i.m. 153. o.

látszanak.⁷⁴ Az egyedi esetekben, a rendeltetésszerű joggyakorlás elve és az érdekösszemérés mentén tehát továbbra is szükség van a *létező külső és belső korlátok* következetes alkalmazására.

3.2.2. ÉRDEKÖSSZEMÉRÉS – MIT MIVEL?

Az Európai Unió Bírósága a *Deckmyn*-ügyben hozott ítélete számos tanulsággal bír az integritás jogát illetően. A bíróság *implicit módon* elismeri, hogy a személyhez fűződő jogoknak a vagyoni jogokra is kiható hatása van, sőt, a szabad felhasználás korlátja is lehet, ezt egyértelműen mégsem mondja ki (és nem is célja, hiszen a szerzői személyhez fűződő jogok nem képezik uniós jogharmonizáció tárgyát).⁷⁵ Kontinentális szemmel bár túlzottan óvatosnak tűnhet az ítélet (különösen, hogy kényszerűségből magára az előzetes döntéshozatali eljárásban feltett kérdésre kerülő úton válaszol), míg az Egyesült Királyság szempontjából a személyhez fűződő jogok erősödésére utaló jelnek, amely komoly hatással van a szabad felhasználás (*fair dealing*) megszokott rendszerére.⁷⁶ A szakirodalomban mindenesetre a személyhez fűződő jogok egyfajta burkolt harmonizációjának – vagy legalábbis e harmonizáció katalizátorának – tekintik az EUB *Deckmyn*-döntését.⁷⁷ Fontos üzenete, hogy a szerzői jog nemcsak gazdasági, de művészi értelemben is fenntart a szerzőnek egyfajta kontrollt a mű sorsa felett.⁷⁸

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy – részben az említett kényszerűségből, azaz a harmonizáció hiányából fakadóan – a személyhez fűződő jogok tartalmát bizonyos értelemben szűkítő döntés született. A bíróság hangsúlyozza, hogy a 2001/29 irányelv 5. cikke (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivétel konkrét helyzetben történő alkalmazásának tiszteletben kell tartania egyrészt az irányelv 2. és 3. cikkében említett *személyek érdekei és jogai*, másrészt valamely

⁷⁴ A művészeti szabadság elsőbbségéről lásd például a német Szövetségi Alkotmánybíróság *Metall auf Metall*-ügyben hozott döntését (az ügyben jelenleg a Német Legfelsőbb Bíróság az EUB válaszára vár).

⁷⁵ C-201/13. *Deckmyn v. Vandersteen* ügyben 2014. szeptember 3-án hozott ítélet 27. pontja: „Ennélfogva a 2001/29 irányelv 5. cikke (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivétel konkrét helyzetben történő alkalmazásának tiszteletben kell tartania egyrészt az ezen irányelv 2. és 3. cikkében említett személyek érdekei és jogai, másrészt valamely védelemben részesülő teljesítménynek az említett 5. cikk (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivételre hivatkozó felhasználójának a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő joga közötti megfelelő egyensúlyt.”

⁷⁶ GRIFFITHS, Jonathan: Fair dealing after Deckmyn: the United Kingdom’s defence for caricature, parody and pastiche. In RICHARDSON, Megan – RICKETSON, Sam: *Research handbook on intellectual property in media and entertainment*. Cheltenham–Northampton, 2017. 64. o.

⁷⁷ ROSATI, Eleonora: Just a Matter of Laugh? Why the CJEU Decision in Deckmyn is Broader than Parody. *Common Market Law Review*, (2015) 2., 529. o.

⁷⁸ GINSBURG, Jane C.: The author’s place in the future of copyright. In OKEDJII, Ruth (ed.): *Copyright law in an age of exceptions and limitations*. Cambridge, 2015. 19. o.

védelemben részesülő teljesítménynek az említett 5. cikk (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivételre hivatkozó felhasználójának a *véleménynyilvánítás szabadságához* fűződő joga közötti *megfelelő egyensúlyt*.⁷⁹ Az érdekösszemérés során azonban csak azért billent a mérleg az előbbi javára, mert abba a serpenyőbe a bíróság egy alapjog sérelmét is elhelyezte. Emlékeztet ugyanis a faj, szín és etnikai származás alapján történő hátrányos megkülönböztetés tilalma elvének fontosságára, amint ezt az elvet a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló, 2000. június 29-i 2000/43/EK tanácsi irányelv pontosítja, és többek között megerősítették az Európai Unió Alapjogi Chartája 21. cikkének (1) bekezdésében.⁸⁰ Azaz önmagában az integritáshoz fűződő jog sérelme nem lett volna elegendő, vagy úgy is fogalmazhatunk, hogy csak azért tekinthetjük a szerző jogaira sérelmesnek a kérdéses „politikai élcrajzot”, mert a paródiával a felhasználó más alapjogot sért (itt a hátrányos megkülönböztetés tilalmát). Bár az Európai Unió szerzői személyhez fűződő viszonyára tekintettel ez a kerülő úton megfogalmazott döntés érthető, azonban az érdekösszemérés tagállami gyakorlatára nézve zavaró lehet az integritás *önálló* jogként való elismerése kapcsán.

4. Záró kérdés

Az integritás joga maga is korlát, de erősen korlátozható. A felmerülő érdekösszemérések alapjául „a rendeltetésszerű joggyakorlás szolgál, amelyet esetről esetre lehet eldönteni. Erre tehát általános, konkrét szabály nincsen [...]”.⁸¹ Az integritás joga hol erősebb, hol szelidebb formában érvényesülhet, hol valamennyi, a szerzőt megillető jognál hangsúlyosabb, hol határozottan háttérbe szorul. Minderre számos tényező hat – a mű (és a műpéldány) típusa, az alkotás létrehozásának és a felhasználásának

⁷⁹ C-201/13. *Deckmyn v. Vandersteen* ügyben hozott ítélet, 27. pont.

⁸⁰ C-201/13. *Deckmyn v. Vandersteen* ügyben hozott ítélet, 30. pont.

⁸¹ SzJSzT-13/13 – Köztéri szobor áthelyezése. „Az épület átdolgozás sajátos esete az épület közérdekből szükséges megváltoztatása, ami adott esetben kiolthatja a mű integritásához fűződő védett magánérdeket (pl. autóbusz pályaudvar átépítés).” SzJSzT-47/14. – Építészeti terv engedély nélküli átdolgozása, az építészeti mű sérthetlenségéhez fűződő jog megsértése építészeti terv átdolgozása. BDT 2010, 2329. Az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa vagy azt elbontsa. A tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét. A tervező szerzői joga szempontjából a felhasználó hasznosítási jogosultságait érdekösszeméréssel kell mérlegelni.

a célja, de a felhasználás módja is.⁸² A *digitális mű* sok szempontból másként kezelendő, és számos, az integritás joga mögött húzódó érdek modern eszközök segítségével, az eddiginél sokszor hatékonyabban is támogatható.

Egyet kell értenünk Faludi Gábor fent idézett gondolatával, mely szerint csak bölcs, kellően mérlegelő bírói jogalkalmazás és a jog rendeltetésszerű gyakorlása elvének érvényre juttatása teszi lehetővé a mű egységéhez fűződő jog kiegyensúlyozott alkalmazását.⁸³ A rendkívül sokszínű szerzői alkotások egyre heterogénebb felhasználási lehetőségei az integritás jogának *gyakorlását és határait is rugalmasabbá* formálják, amire határozottan szükség is van – kérdés azonban, hogy felismerjük-e azt a határpontot, amelyet követően már nem rugalmas igazodásról beszélhetünk, hanem a jog kiüresedésével szembesülünk.

⁸² GYERTYÁNFY Péter: Boytha György pályája és a szerzői jog természete. In CSEHI Zoltán (szerk.): *Boytha György válogatott írásai*. Budapest, 2015. 587. o.

⁸³ FALUDI: A szerzői mű egysége... i.m. 167. o.

A szerzői jog a digitális kommunikáció korában: ilyen jövőt képzeltünk-e?

Jelen írás arra tesz kísérletet,¹ hogy a magyar szerzői jogot *tág kontextusba* helyezve áttekintse azokat a folyamatokat és változásokat a védelem tárgya, azaz a szellemi alkotások előállítása, terjesztése és fogyasztása tekintetében, amelyek alapjaiban alakították át a szerzői jog globális és lokális társadalmi, gazdasági és ezáltal politikai szerepét is. A digitális tartalom és média új törvényszerűségei és működési viszonyai között a szerzői jog tradicionálisan és alapvetően elitek által művelt és irányított világa kinyílt és egyszersmind új erőterbe került, ahol a felhasználói tömegek – gyakran alkotói szerepben is eljárva – helyet követeltek maguknak a jogszabályok kialakítása és érvényesítése tekintetében is. Ezzel párhuzamosan olyan új, gyakran magukat a szabályok felett állónak tekintő szereplők – platformok – jelentek meg a színen, akik nagyon kevés tekintettel vannak arra, hogy például nemzetállami keretek között – így Magyarországon – milyen szakmai és jogalkotói konszenzusok alapján kerültek a játékszabályok korábban kialakításra. Mindezek a körülmények márpedig a hazai jogalkotás és -alkalmazás számára is megkerülhetetlen jelentőséggel bírnak, és ezek mélyebb megértése és átgondolása is szükséges ahhoz, hogy pontosan értelmezni tudjuk azt a jelenlegi hazai állapotot, amelyet Gyertyánfy Péter a megbomlott egyensúly és összhang eredményeként² mutatott be.

Az alábbiakban amellet érvelek, hogy a magyar szerzői jogi elit – amely egyszersmind történetileg és teljesítményénél fogva – a nemzetközi jogalkotás elitjei közé is tartozik, és akiknek köszönhetően a magyar szerzői jog dogmatikailag és működését tekintve is mintaadónak tekinthető mind a mai napig, csak akkor és csak úgy szerezheti vissza pozícióját és elismerését, ha nyitott és reflektív arra a jogon lényegesen túlmutató kontextusra és erőterre, amelynek keretei között a szerzői jognak ma és holnap működnie kell. Ehhez pedig mindaz az emberi és szakmai muníció,

¹ *Mind a kiindulópont, mind a szemszög elkerülhetetlenül személyes, ahogy az „Festschrift”-ek esetén elkerülhetetlen. Az alábbiakban tehát egy tanítvány gondolatai állnak a szerzői jog társadalmi, ha tetszik politikai átalakulásáról és ehhez szorosan kapcsolódó újragondolásáról, amelyek egyszersmind személyes szakmai tapasztalatokat és életutat is tükröznek. Faludi Gábor szerepe pedig ezen út során megkerülhetetlen.*

² GYERTYÁNFY Péter: Szerzői jogi jogalkotásunk mérlege 2009–2016. *Jogtudományi Közlöny*, (2017) 7–8., 351–361. o.

amelyet Faludi Gábor szerzői jogász generációk számára biztosított, jogtudósi és oktatói munkája bizakodásra alapot adó lehetőségeket teremtett.

1. A szerzői jog megváltozott társadalmi és kulturális szerepe és jelentősége. A megváltozott tartalomfogyasztási szokások

Sokunk gyakori élménye, néha frusztrációja az a jelenség, amit a szerzői jog *futballosodásaként* lehet leírni: mindenki ért hozzá egy kicsit. Mindenkinek véleménye lett róla, határozott álláspontja, és ezt gyakran és bátran hangoztatja is. Emberi jogi aktivisták, szabadságharcosok, kalózok, eddig távoli tudományterületek (pl. társadalmi nemek konstrukciója) képviselői, de – pestiesen szólva – már a sarki zöldséges is szerzői jogi szakértő lett. Mindez pedig nem véletlenül alakult így.

A 90-es évek második fele, az internet robbanása és a digitális felhasználások tömegessé válása a tartalomfogyasztás soha addig nem ismert és tapasztalt mennyiségi és minőségi átalakulását hozta. A széles sávú hírközlési technológiák immáron 2000-es évekbeli térhódításával, az okos készülékek elterjedésével elsősorban zenék, filmek és videók – egytől egyig szerzői jogvédett alkotások – habzsolása vált a mindennapok normájává. Innentől kezdve pedig megállíthatatlanul a szerzői jog is a tömegek közvetlen élményévé, illetőleg konfrontációs zónájává vált.

Az a jelenség, amit leginkább remix-kultúráként szokás leírni,³ már a médiafogyasztási *kultúra* változásaként jelentkezett. A korábbi analóg alapú, passzív befogadáson alapuló „*read only*” fogyasztás átalakult közös, a fogyasztással egyidejű, aktív és alkotó jellegű műélvezetté, azaz „*read/write*” kultúrává. A fogyasztó/felhasználó szerepe és igényei ekkortól kezdve kinyíltak, elvárásként fogalmazódott meg mind a tartalomszolgáltatók, mind az őket körülvevő jogi/szabályozási rendszerek felé, hogy az interaktív kölcsönösségen alapuló felhasználási folyamatot tekintsék a kiindulási pontnak, és ennek megfelelően alakítsák ki kínálatukat, illetve a felhasználás játékszabályait. Nem egyszerűen csak arról volt szó tehát, hogy máshogyan hallgatunk zenét vagy olvastunk, hanem tömegesen *beleszólást* igényeltünk abba, hogy *hogyan* tesszük mindezt, kivel osztjuk meg az adott pillanatban az élményünket. A *felhasználó* ennek során maga is *professzionalizálódott*, elsajátította azokat a készségeket és képességeket – át-/megszerkesztés, újraalkotás –, amelyeket korábban csak az eredeti szerzők és a kiadók birtokoltak, és ezeket használni is akarta: helyet követelt magának az alkotói asztalnál.

Az internet és a digitális média tömegessé válása tehát alapjaiban változtatta meg a kommunikáció és a média világát, de legfőképpen annak szerkezetét. Az online

³ LESSIG, Lawrence: *Remix: making art and commerce thrive in the hybrid economy*. London, 2008. <http://remix.lessig.org/links.php> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

tartalombőség folyamatos elvárásokat támasztott a sokcsatornás és határokat nem ismerő tartalomtovábbítási technológiák és szolgáltatások számára (hírközlés), hiszen a mindent-most-itt-mindenképp (ubiquitous) tömeges felhasználói igényeinek folyamatosan meg kellett felelni. Egyidejűleg a tartalom előállítás, terjesztése és fogyasztása a kreatív iparágak, elsősorban a digitális média területét felértékelte, ezen belül globális léptékben versenyképességi tényezővé emelte,⁴ hiszen a felhasználó képernyőjén a hazai vagy európai művek pont ugyanolyan módon mérettetnek meg, mint az elsősorban amerikai tartalomgyárak termékei. Sőt, ma már azt mondhatjuk, hogy a kiválasztás, a hozzáférhetővé tétel módja és formája, az úgynevezett platformokon, amelyek mindennek helyet biztosítanak, a *hol* és *hogyan* kérdéseit eldöntő *algoritmusok* immáron a *mit* szempontjain is túlnőttek. A Facebook, a Twitter vagy a Google/YouTube, azaz a platformok üzemeltetői maguk lettek annak eldöntői, hogy valójában mely tartalmakat és milyen formában fogyasztunk el. Ez márpedig egyszersmind üzleti, gazdasági és ezzel szorosan összefüggő hatalmi viszonyok átrendezését is eredményezte, a szerzői jog tevőleges alakítói tehát a globálisan működő platformok lettek, amelyek minden tekintetben átlépik a nemzetállami, így területiális jogalkotás határait. Az Európai Bizottság által 2016 végén elindított szerzői jogi reform⁵ körüli viták⁶ – gyakran harcok – híven tükrözik az átrendeződő piaci, így befolyási erők közötti összecsapásokat (lásd pl. sajtókiadványok kiadóinak új jogosultságai, illetőleg a felhasználói platformok üzemeltetőinek felelősségi szabályaira vonatkozó javaslatokat).

Ugyanakkor ezek a várakozások egyszersmind jogi – sőt gyakran alapjogi – követelésekké is váltak. A *hozzáférés* mint alapvető jog, a *szólás- és vélemény szabadság gyakorlása*,⁷ az önkifejezés és a véleményalkotás demokratikus követelményei a digitális környezetben újabb és újabb normatív előírásokként, úgynevezett digitális jogokként⁸ fogalmazódtak meg, amelyekkel szemben – ezek szabad gyakorlásának legfőbb akadályaként – egyre gyakrabban és egyre élesebben a *szerzői jog és annak korlátozó jellege* mutatkozott meg (az Európai Emberi Jogi Bíróság által

⁴ BLACKMAN, Colin: Content creation and distribution in the digital single market. *Info*, 18. (2016) 6., 1–3. o. Elérhető: <https://doi.org/10.1108/info-07-2016-0032> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁵ Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a digitális egységes piacon a szerzői jogról. COM(2016) 593 final.

⁶ „The proposals seek to limit how we can share links and upload media, to benefit the business models of media conglomerates: »Censorship machines« for internet platforms, an extra copyright for news sites and a very narrow exception for text and data mining would curtail our ability to actively participate online.” – Julia Reda európai parlamenti képviselő álláspontja, elérhető: <https://juliareda.eu/eu-copyright-reform/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁷ GYENGE Anikó: *A szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. Budapest, 2010.

⁸ KARPPINEN, Kari: *Deconstructing Digital Rights: Promises and Problems of Rights-Based Politics*. Conference paper 2017. <https://www.researchgate.net/publication/319877470> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

is elismert problémaként⁹), annak alkalmasságát is kétségbe vonva a megváltozott élethelyzetek szabályozására.¹⁰ Mindennek egyenes *politikai következménye* lett tehát a korábbi, alárendeltségi viszonyon alapuló szerző-felhasználó jogállásának a megváltoztatása iránti igény. A digitális média világában a tartalommegosztás, a remix és a közös alkotói befogadás más beleszólási igényt eredményezett a felhasználói tömegek számára, és alakította át az üzleti modelleket is. Benckler¹¹ például amellett érvelt, hogy a kreatív szellemi alkotások közjósággként való hasznosulása – szemben a jogvédelem és engedélyezés modelljével – osztársadalmi szinten lényegesen komolyabb előnyöket biztosíthat, és az alkotást, tartalom-előállítást hosszú távon garantálhatja kizárólagos jogok nélkül.

Egyenes következmény volt tehát a tömeges jogsértések normalizálódása, a piracy tudomásulvétele, sőt normává emelése. Lawrence Lessig, aki világszerte tudományos ikonjává vált ennek a folyamatnak, 2009-ben, nagy médiavisszhangot kiváltó nyilatkozatában¹² amellett érvelt már, hogy mivel a fiatalok 70%-a illegális forrásból származó tartalmakat fogyaszt, ezért tehát a szabály kell megváltozzon, hiszen a normakövetés a hatályos normák nem-követése lett. Mára pedig eljutottunk odáig, hogy az Európai Bizottság számára, a szerzői jogi reform keretében elkészült – botrányos módon a nyilvánosság előtt sokáig elzárt – tanulmány maga is megállapítja, hogy a blockbust mozifilmek kivételével nincs empirikus alapja azoknak az iparági állításoknak, amelyek az illegális felhasználások lényeges károkozását hangoztatják a legális kereskedelem rovására akár a zene, akár az e-könyvek tekintetében.¹³

Egyrészt tehát a klasszikus szerző-felhasználó dichotómiája mennyiségi okokból (*tömegesség*) megingott, másrészt kettejük viszonyrendszerének a *jelentősége* (politikája) új dimenziókat nyert. A tömegesség így egyszerre eredményezett *demokratizálódást* és *iparági átalakulást* immáron globális mértékben – és mindkét folyamat óhatatlanul addig ismeretlen hatalmi és erőterbe helyezte a szerzői jog korábban leginkább neutrális világát. A tömegek által vágyott tartalomhoz való hozzáférés biztosítása, annak ellenőrzése és irányítása pedig korábban ismeretlen szereplők, az úgynevezett közvetítő szolgáltatók kezébe került – mindennek hatalmával és befolyásával együtt. Ennek a folyamatnak a jog és a szabályozás garantálta a háttérrel, a biztonságos, a jogsértésekért való felelősség alóli mentesülés terepének, a „safe

⁹ Emberi Jogok Európai Bírósága (5. szekció), *Ashby Donald and others v. France*, Appl. nr. 36769/08., 2013. január 10.

¹⁰ LESSIG, Lawrence: *Free Culture*. New York, 2004.

¹¹ BENKLER, Yochai: *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven, Connecticut, 2006.

¹² LESSIG, Lawrence: *Colbert Nation*. Comedy Central. January 8, 2009. (A felvételen 2:16-nál.) (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

¹³ European Commission (2015). Estimating displacement rates of copyrighted content in the EU – Final Report. Brussels. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59ea4ec1-a19b-11e7-b92d-01aa75ed71a1/language-en> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

harbour”-oknak a biztosításával. Ez sokáig kiegyensúlyozott viszonyokat eredményezett az új és a tradicionális iparági szereplők, valamint a régi/új felhasználói tömegek viszonyában, egészen pontosan mindaddig, amíg ebben a rendszerben mindenki megtalálta a számítását és életben tudott maradni: a tartalom-előállítók szerzői jogi alapú üzleti modelljei még működtek, a felhasználók jogsértései még a tolerálható keretek között maradtak, és az újak is megvethették a lábukat. Ez az egyensúlyi állapot ugyanakkor nagyon gyorsan – egy évtizeden belül – felborult, és ennek során a szerzői jog – hazai és nemzetközi (elsősorban európai uniós) szinten – súlyos, már-már rendszerszintű sérüléseket szenvedett el.

2. A szerzői jog a politika színterére kerül

A felhasználói tömegek viszonylag gyorsan képviselőket kerestek és találtak: a különböző, jellemzően *civil mozgalmak* világszerte, általában az internet és a digitális világ irányításával összefüggésben stratégiai szereplőkként jelentek meg¹⁴ és váltak a döntéshozatal befolyásolóivá, illetőleg alakítóivá.¹⁵ Szerzői jogi kérdésekben a mozgalmak tipikusan valamilyen ügyek, jellemzően jogszabálytervezetek elleni tiltakozások keretében aktiválódtak,¹⁶ de ugyancsak civil kezdeményezésként indult világhódító útjára és nyert létjogosultságot a felhasználási engedélyezést forradalmasító Creative Commons mozgalom is.¹⁷

Innentől már csak egy lépés volt a politikai, azaz pártok általi képviselői igénye. A kalózpártok megjelenése 2006-tól kezdődően, európai intézményesülésük 2009-től, a svéd Kalózpárt Európai Parlamentbe (EP) való bekerülése óta világszerte – Európa, Latin- és Dél-Amerika több országában – a napi politika részévé tette a szerzői jogalkotást mint egyik legfontosabb politikai napirendi pontjukat is.¹⁸ A legutóbbi európai

¹⁴ CASTELLS, M.: *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Oxford, 2012.

¹⁵ CALDERARO, Andrea – KAVADA, Anastasia: Challenges and Opportunities of Online Collective Action for Policy Change. *Policy & Internet*, 5. (2013) 1., 1–6. o. <https://doi.org/10.1002/poi3.19> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁶ BREINDL, Yana – BRIATTE, François: Digital Protest Skills and Online Activism Against Copyright Reform in France and the European Union. *Policy & Internet*, 5. (2013) 1., 27–55. o.

¹⁷ DOBUSCH, Leonhard – QUACK, Sigrid: *Epistemic Communities and Social Movements: Transnational Dynamics in the Case of Creative Commons*. MPIfG Discussion Paper 08/8. Köln, 2008. Elérhető: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2121347> vagy <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2121347> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁸ DOBUSCH, L.: Copyright Related Social Movements: Pirate Parties and the European Parliamentary Elections. Governance Across Borders Blog. <https://governancexborders.com/2009/06/08/copyright-related-social-movements-pirate-parties-and-the-european-parliamentary-elections/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

fejlemények Izlandon¹⁹ és Csehországban²⁰ azt mutatják, hogy tartósan megvetették a kalózok a lábukat a politikai színtéren, és azokat az ügyeket, amelyeket zászlajukra tűztek – a szerzői jogon túlmenően az információs társadalom számtalan kérdése, így az adatvédelem, átláthatóság, információs szabadság – folyamatosan és szisztematikusan fogják politikai viták tárgyává tenni.

Külön említést érdemel e tekintetben Julia Reda német európai parlamenti képviselő,²¹ aki 2014 óta tagja az EP-nek, és nem kevesebbet sikerült elérnie, mint hogy az európai uniós szerzői jogi reformfolyamat parlamenti jelentéstevője (*rapporteur*) lett. Julia Reda pedig teljes nyilvánosság mellett, minden lépését kommunikálva és dokumentálva, először kidolgozta saját javaslatait,²² melyek minden elemükben a hatályos szabályozás rugalmasabbá és nyitottabbá tételét szolgálták, majd számtalan parlamenti és politikai akcióval kísérelte meg a jogalkotási folyamat befolyásolását az általa képviselt elvek mentén.

Ugyancsak a politizálódási folyamat részeként említendő a szerzői jog megreformálásán dolgozó szakmai szervezetek professzionalizálódása és aktivizálódása. Ezen szervezetek – például a European Digital Rights (EDRI)²³ és a Communia²⁴ – tevékenysége alapvetően az európai uniós jogalkotásra fókuszál, kiemelt brüsszeli jelenléttel, és a különböző „digitális jogok” közül kiemelten a szerzői jog által korlátozott szabadságjogok védelmére és képviseletére helyezi a hangsúlyt. Munkájuk, az úgynevezett *advocacy* során a nagy nyilvánosság intenzív igénybevételével vesznek célba politikai képviselőket, fogalmaznak meg javaslatokat, és harcolnak sok esetben a céljaikért. Ezek között a közkinccs (*public domain*) lehető legnagyobb szabadsága, illetve a szerzői jog korlátainak kiterjesztése a digitális környezetben tartoznak a legismertebbek közé.

Elmondhatjuk tehát, hogy a digitalizáció és az internet elterjedésével a megváltozott kommunikációs folyamatok olyan változásokat eredményeztek a 2000-es évektől kezdődően, amelyek a szerzői jog mint az információs társadalom egyik alappillérenek, a tudást és információt hordozó tartalmaknak a hozzáférhetőségét, fogyaszthatóságát és fogyasztását szabályozó jogterületnek az aktivizálódását és ezzel járó átpolitizálódását hordozták magukban, annak minden pozitív és negatív következményével együtt.

¹⁹ Lásd pl. http://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2017/10/29/final_results_2017_elections/ (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

²⁰ Lásd <https://www.pirati.cz/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

²¹ Munkásságát lásd <https://juliareda.eu/en/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

²² Lásd Draft Report on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, Julia Reda, 15 January 2015. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=COMPARL&mode=XML&language=EN&reference=PE546.580> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

²³ Lásd <https://edri.org> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

²⁴ Lásd <https://www.communia-association.org> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

3. A szerzői jog tudománykritikai korszaka – az alapok megkérdőjelezése

Értelemszerűen, a fentebb vázolt folyamatokkal párhuzamosan, azokra reflektálva, a szerzői jog *tudományos kritikai vizsgálatának* fókusza is átalakult, mind közgazdasági,²⁵ mind számos más – a jogtudománytól gyakran igencsak távol eső – területen. Ami mindezen elemzéseket és vitákat jellemzően összeköti, az a szerzői jog *megváltozott társadalmi szerepéből* adódó következmények kérdéseinek vizsgálata, egészen más szemszögekből és megközelítésekkel,²⁶ mint a korábban jellemzően „csak” jogdogmatikai csatákban. Ezen kritikák közül jelen írás témájának szempontjából csak azokat emelném most ki, amelyek a *szerzői jog dogmatikai alapjait* is célozták, azokat gyakran létjogosultságukban kérdőjelezve meg, a megváltozott kommunikációs tér, azaz a szerzői művek felhasználásának, fogyasztásának radikálisan új körülményeire tekintettel.

A „peer-production”, a „social production”, a „commons” és az „open source economics” elméleteinek kidolgozójaként Yochai Benkler²⁷ volt az, aki talán legelőször, de mindenképpen legátfogóbban értette meg és látta át, hogy a „szép új világ” milyen léptékű és minőségű változásokat fog eredményezni a szerzői jog tekintetében (is), illetve milyen átalakulások lennének ossztársadalmi szempontból kívánatosak. Benkler a hálózatos információs gazdaságtan alapjait fektette le az információ mint elfogyaszthatatlan jószágra épülő, *emberi kooperáció, részvétel és megosztás* fogyasztási formáinak elméleti kidolgozásával. Ma, a bitcoin²⁸ mint fizetési eszköz vagy a blockchain²⁹ technológiára épülő alkalmazások térnyerésével érthetjük meg igazán, hogy Benkler mennyire túélesen látta ennek az új világnak a lényegi kérdéseit.

²⁵ BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózzai. A kalózzok szerepe a kulturális termelés és csere folyamataiban a könyvnyomtatástól a fájlcsere-élő hálózatokig.* Budapest, 2011.

²⁶ Jelen írás keretein lényegesen túlmutat, de ezen a helyen mindenképpen megemlítendő a szerzői jog kritikai vizsgálata a társadalmi nemek konstrukciójának (*gender studies*) szempontjából. A magyar tudományos – különösen jogtudományi – vitákból fájlóan hiányoznak például azoknak a kérdéseknek a vizsgálatai, amelyek a szerzői jogi szabályok kialakulásának, érvényesítésének *hatásait* vizsgálnák a különböző társadalmi nemek tekintetében, és amelyek a nemzetközi szakirodalomnak mára fontos részét képezik. (Lásd pl. BARTOW, Ann: Fair Use and the Fairer Sex: Gender, Feminism, and Copyright Law. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law*, 14. (2006) 3., 551–584. o.; KATYAL, Sonia: *Slash/Ing Gender and Intellectual Property: A View from Fan Fiction.* New York, 2014. (Fordham Law Legal Studies Research Paper No. 2538763.) (Forthcoming volume on CALBOLI, Irene – RAGAVAN, Srividhya (eds): *Diversity in Intellectual Property.* New York, 2015.) Elérhető: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2538763> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

²⁷ BENKLER, Yochai: Coase's penguin, or, Linux and nature of the firm. *The Yale Law Journal*, 112. (2002) 3., 369–446. o.; BENKLER: i.m. http://www.benkler.org/Benkler_Wealth_Of_Networks.pdf

²⁸ Lásd <https://bitcoin.org/en/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

²⁹ Lásd <https://www.blockchain.com/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

Ugyanígy, a társas termelésnek a közös alkotói folyamat megfeleltetéseként, Benkler világosan bemutatta,³⁰ hogy a kizárólagos jogvédelmi szerkezetű – a szerző számára abszolút rendelkezést biztosító – szerzői jog fenntartása milyen (aránytalan) társadalmi költségekkel jár, és ezért miért nem tartható fenn változatlanul. A hazai szakirodalom számára Bodó Balázs³¹ elemezte és mutatta be legátfogóbban, hogy az *open-source* kultúra önmagán lényegesen túlmutatóan, nemcsak sikeres gazdasági alternatívát jelenthet, „hanem egy radikálisan szabadságpárti politikai meggyőződést is, [...] mindenekfelett valónak gondolják a bennünket körbevevő információs környezethez való szabad hozzáférés kérdését”,³² azaz valójában *az egyének politikai szabadságjogainak gyakorlása lényegét érinti*. Mindezek a kritikai megközelítések tehát a szerzői jog fundamentumát mint abszolút szerkezetű jogintézmény alkalmasságát kérdőjelezték meg az információs társadalom korában.

Hasonlóképpen több elméleti támadás ért sok más, ugyancsak az alapokat érintő konstrukciót: a *szerezőség* fogalmának kritikáját fogalmazták meg többen a megváltozott kommunikációs környezetben,³³ így például a felhasználói tartalmak, az úgynevezett user-generated-content és a „csináld magad” (*do-it-yourself* – DIY) platformok korában. Konkrétabban, lehet-e egyáltalán „szerezőségről” beszélni az úgynevezett rajongói (*fandom*) médiakultúrában, ahol a legnépszerűbb médiatartalmak (lásd pl. Trónok harca sorozat) alapvető alkotói folyamata a gyakorlatilag elhatárolhatatlan felhasználói/szerzői kontribúciókból áll? Ahol a „*fanfiction*”, azaz az aktiválódott felhasználói tömegek interakciója, közösségi együtt-alkotása³⁴ során jön létre egyáltalán a mű? Márpedig ha ez így van, akkor valójában kit is véd a szerzői jog, és kivel szemben? Ezen kérdések megválaszolása nélkül pedig arra sem tudunk felelni, hogy képes-e és ha igen, milyen módon megfelelni az elvárásoknak a jogintézmény, van-e az a „rugalmasság” az alapvető konstrukcióban, amely kezelni tudja ezt a közeget.

A továbbiakban, a teljesség igénye nélkül, de mindenképpen megemlítendő a 70 éves *védelmi idő* létjogosultságának az irányú kritikája, ami kifejezetten a digitális környezetben vitatja például az Európai Unió által egységesített és ezáltal megemelt időtartamot. Egészen pontosan azon tudományos álláspont képviselői sorolandóak ide, amely kifejezetten aránytalannak, károsnak és kártékonynak tekinti a 70 éves

³⁰ BENKLER, Yochai előadása a TEDGlobal 2005 keretében: *The new open-source economics*. https://www.ted.com/talks/yochai_benkler_on_the_new_open_source_economics (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³¹ BODÓ Balázs: *Open-source kultúra: a szabadon hozzáférhető tudásra és a társas termelésre épülő társadalmi gazdasági modellek múltja, jelene, jövője*. (Digitális és kollaboratív művészet). Budapest, 2013.

³² Uo.

³³ SARIKAKIS, K. – RODRIGUEZ-AMAT, J. R.: iAuthor. The fluid state of creativity rights and the vanishing author. In LIEVROUW, L. (ed.): *Challenging Communication Research*. ICA 2013 Theme Book. London, 2013. 141–155. o.

³⁴ Lásd pl. <http://gameofthrones.wikia.com/d/f?sort=latest> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

időtartamot a digitalizált vagy digitalizálandó kulturális örökség hozzáférhetősége tekintetében³⁵, és közvetlenül is felelőssé teszi azért a jelenségért, amit a „XX. századi fekete lyuk”³⁶ jelenségeként szoktak leírni, azaz a kifejezetten a XX. században létrehozott, történelmi és kulturális szellemi termékek digitális hozzáférhetetlenségéért.

A szerzői jog *területiségének* meghaladása mellett ugyancsak számtalan érv hangzott el a tudományos vitákban, itt kiemelendők közülük azok, amelyek az online digitális piacok – különösen az európaiak – tekintetében arra mutatnak rá, hogy a határokon átnyúló engedélyezés folyamata és gyakorlata, illetőleg az ilyen felhasználásokat akadályozó (*geo-blocking*) szolgáltatások visszaszorítását célzó szabályozói lépések például az Európai Bizottság részéről³⁷ *sem elegendőek* a kulturális problémák megoldására.³⁸ Ennek következtében digitális piaci torzulásokkal kell számolni, és – ismét csak – a *szerzői jogi alapkoncepciók (territoriális engedélyezés) alkalmassága* kérdőjeleződik meg a problémák kezelésére.

Bár nem a jogintézmény konstitutív eleme, de a védett jogok gyakorlásának talpköve, a *közös jogkezelés* sem maradhatott ki természetesen a tudományos vizsgálatok köréből, ezen belül is a digitális környezetben a közös jogkezelés olyan irányú elemzése érdemelnek például említést, amelyek nem „ragadnak le” a közös jogkezelés hatékonyságának vizsgálatánál, hanem ennél sokkal lényegesebben, a szerzői jog egyik alapvető funkciójából kiindulva, annak *kulturális szerepével* foglalkoznak, és mutatnak rá problémákra konkrétan például az európai kulturális sokszínűség megőrzése és fenntartása vonatkozásában.³⁹ Ugyancsak felmerült az a kérdés is, hogy valójában mennyiben segítették vagy akadályozták a közös jogkezelés „megjavítására” tett kísérletek ezen feladat ellátását, így például az európai versenyjogi eszköztár

³⁵ HARGREAVES, I. – HUGENHOLTZ, B.: Copyright Reform for Growth and Jobs: Modernising the European Copyright Framework. *The Lisbon Council*, (2013) 13. <https://www.boek9.nl/boek9-berichten/ian-hargreaves-and-bernt-hughenholz-copyright-reform-for-growth-and-jobs> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³⁶ Lásd: *Europeana response to the public Consultation on EU Copyright Rules*. Elérhető: EC Public Consultation on the review of the EU copyright rules oldalon, a ‘Respondents registered in the EU transparency register’ dosszié alatt. http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/index_en.htm (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³⁷ Lásd Regulation (EU) 2017/1128 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on cross-border portability of online content services in the internal market OJ L 168, 30.6.2017, 1–11. o.

³⁸ MAZZIOTTI, Giuseppe – SIMONELLI, Felice: Another breach in the wall: copyright territoriality in Europe and its progressive erosion on the grounds of competition law. *Info*, 18. (2016) 6., 55–66. o. <https://doi.org/10.1108/info-06-2016-0026> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³⁹ SARIKAKIS, K.: Digital rights management and rights licensing in the online music sector: A case for cultural diversity? In PSYCHOGIOPOULOU, E. (ed.): *Cultural governance and the European Union. Protecting and promoting cultural diversity in Europe*. Basingstoke, 2015. 106–118. o.

alkalmazása milyen következményekkel járt a *jogkezelők ellenében*.⁴⁰ Elmondhatjuk, hogy ezen a területen is komoly kritikák érték a joggyakorlás eddigi modelljét – közös jogkezelés – a digitális tartalom és piacok közegeiben, és egyértelműen annak alapvető újragondolását sürgették.

Összegezve elmondhatjuk a nemzetközi és hazai kritikai szakirodalom vizsgálata alapján, hogy a szerzői jog mint intézmény és annak építőkövei egyenként is elméleti és gyakorlati támadások kereszttüzébe kerültek, és ezek nagyon gyakran a szerzői jogi konstrukció fenntarthatóságát is alapjaiban kérdőjelezték meg amellet érvelve, hogy az információs társadalom korában sem társadalmilag nem kívánatos, sem politikailag nem támogatható annak további fennmaradása.

4. A szerzői jog megváltozott társadalmi és kulturális szerepének „lenyomata” – az audiovizuális műsorszolgáltatói archívumok kérdése

A következőkben egy konkrét példa, az audiovizuális műsorszolgáltatói archívumok digitalizálása és széles körű hozzáférhetővé tétele kapcsán mutatnék rá arra, hogy milyen módon és körülmények között vált a szerzői jog a kulturális örökségvédelem és történeti emlékezet szempontjából fontos szereplők, a közszolgálati médiaszolgáltatók (rádiók és televíziók) *ellenségévé* annak ellenére, hogy a valóságban gyakran nem is a szerzői jogi szabályok, sokkal inkább azok alkalmazásának módja, vagy éppenséggel nem-alkalmazása áll a problémák mögött.

A közszolgálati médiaszolgáltatás különösen az európai médiaszabályozás és -politika hagyományában az egyik legfontosabb eszköz- és intézményrendszer a szólás- és véleményszabadság elemi részét képező, plurális médiakínálat, azaz a demokratikus és kulturálisan sokszínű nyilvánosság (public sphere) biztosítása tekintetében. Ennek érdekében az európai tagállamok és maga az Európai Unió is számtalan módon támogatja ezen intézmények, azaz a közszolgálati médiaszolgáltatók működését, és tevékenységüket mind a hagyományos műsorszolgáltatás terén, mind az online, digitális környezetben kiemelten fontosnak tekintik az állampolgárok politikai és kulturális szabadságai biztosítása érdekében.

Ezen műsorszolgáltatók márpedig – jellemzően az 1950-es évek óta – nagyon komoly értéket képviselő műsortömegeket állítottak elő,⁴¹ amelyeket azóta archívumaikban őriznek. Ezek a gyűjtemények tehát egyaránt a XX. századi élő történelem

⁴⁰ GRABER, Christoph B.: Collective Rights Management, Competition Policy and Cultural Diversity: EU Lawmaking at a Crossroads. *The WIPO Journal*, 4. (2012) 1., 35–43. o. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2214572> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁴¹ BARENDT, Eric: *Broadcasting law: a comparative study*. Oxford, 1993.

vagy éppen a közelmúlt eseményeinek hordozói, illetőleg az egyes európai nemzetek többségi és kisebbségi kultúráinak lenyomatai is. Mindezek alapján számos országban, illetve uniós szinten is fontos célkitűzéssé vált, hogy ezen archív alkotások egyrészt más kulturális kincsekhez hasonlóan, immáron a XXI. század követelményeinek megfelelően, megőrzésre kerüljenek, másrészt digitalizált formájukban a lehető legszélesebb közönség számára hozzáférhetővé váljanak – különös tekintettel arra is, hogy ezen művek úgynevezett közmegrendelésre (*public service remit*) és közforrásokból finanszírozva jöttek létre.

Így fogalmazódott meg például az archívumok oktatási és kutatási célú felhasználásának igénye, konkrétan olyan hozzáférési módok és lehetőségek kialakítása iránt, amelyek az iskolákba, a tanórákra *bevitték* a korabeli filmhíradókat, újranezhetővé és -élhetővé tették a régi gyermekműsorokat vagy éppen TV-sorozatokat, visszajátszhatóvá a hangjátékokat és az eredeti életműinterjúkat. Ehhez pedig a szerzői jog kizárólagosságának korlátaiként ismert, oktatási és kulturális célú kivételek igénybevételére lett volna szükség minél több európai országban. Miközben mind a hazai szabályozás,⁴² mind a gyakorlat (lásd a Nemzeti Audiovizuális Archívum létrejöttét és működését⁴³) élen járt európai viszonylatban is a jogi keretek kiaknázása és annak valós, értékteremtő közszolgáltatásokkal való megtöltése tekintetében, addig sajnálatosan az európai helyzet nagyon lehangoló összképet mutatott, inkonzisztens, hiányos és hibás tagállami implementációkkal.⁴⁴

Ennél még elkésőbb eredményre jutott az a vizsgálat, amely az archívumokra vonatkozó *európai szabályozás komplex hatását* értékelte,⁴⁵ és bemutatta, hogy több mint másfél évtized alatt, miközben a kultúra demokratizálását az EU zászlajára tűzte, és jelentős anyagi támogatással is gondolta előremozdítani, valójában a legminimálisabb figyelmet sem fordította mindazon, a szerzői jog által támasztott akadályok leküzdésére, amelyekkel a kulturális intézményeknek szembesülniük kellett. Egyrészt tehát nagy ívű digitalizációs projekteket támogatott (lásd pl. Econtent 2001–2004,⁴⁶ Econtentplus 2005–2008⁴⁷ vagy a Europeana Sounds 2014–2017⁴⁸), és egyszersmind felállította a Europeanát⁴⁹ mint közös európai gyűjteményi felületet,

⁴² GRAD-GYENGE Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre*. Budapest, 2015.

⁴³ Elérhető: <https://nava.hu/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁴⁴ European Audiovisual Observatory: *Exceptions and limitations to copyright*. Strasbourg, 2017.

⁴⁵ SARIKAKIS, K. – KOLOKYTHA, O. – ROZGONYI, K.: Copyright (and) culture: The governance of audiovisual archives. *Info*, 18. (2016) 6., 42–54. o.

⁴⁶ Lásd <http://cordis.europa.eu/econtent/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁴⁷ Decision No 456/2005/EC of the European Parliament and of the Council of 9 March 2005 establishing a multiannual Community programme to make digital content in Europe more accessible, usable and exploitable.

⁴⁸ Lásd <http://www.eusounds.eu/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁴⁹ Lásd <https://www.europeana.eu/portal/en> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

ugyanakkor sem koordinációs eszközökkel nem követte a tagállami szabályozási környezet alakulását, sem a tömeges jogosítások kereteit és anyagi hátterét nem biztosította. Mindennek következményeképpen, közről megvizsgálva az archívumok állapotát és a tevékenységük valódi hatását szemben az abban rejlő potenciállal, még szomorúbb képet látunk kirajzolódni. Egy friss kutatás négy ország audiovizuális öröksége megőrzése és hozzáférhetősége tekintetében komoly aggályokat és problémákat mutatott ki a szerzői jogi környezet kapcsán is, és ahogy az egyik vezető archivátor fogalmazott: „a szerzői jog ma a legrosszabb rémálmaink egyike”.⁵⁰

Mindezek a jelenségek pedig önmagukon lényegesen túlmutatnak: a szerzői jog mint kulturális, mint társadalmi és mint politikai tényező szerepének fel nem ismeréséről, ignoranciáról és számtalan szakmai hibáról árulkodnak, és még a szerzői jog számára oly fontos, saját területén, azaz a kulturális és örökségvédelmi szférában is „közellenség” szerepet osztanak ki rá.

6. Záró gondolatok – a Mester köszöntése

Mindezen kitekintés és összegzés szükséges volt ahhoz, hogy a *hazai szerzői jogalkotás állapotát mint társadalmi és politikai* jelenséget megérthessük, és ennek tükrében tudjuk méltatni Faludi Gábor jogtudósi, oktatói és joggyakorló munkásságát.

Faludi Gábor komplex életművének lenyomata, a jogalkotásra, a jogfejlesztésre és -alkalmazásra gyakorolt hatása egyszersmind a magyar szerzői jog fejlődéstörténetének is fontos epizódja a technológiai/piaci/társadalmi változások tükrében. Szerzői jogászok generációi azzal nőttek fel Magyarországon, hogy a világ, a nemzetközi jogalkotás előtt legalább egy lépéssel haladó, mintaadó jogdogmatikai megoldásokkal szolgáló, személyében *aranyérmes olimpikonokkal*, azaz WIPO-vezetőkkel büszkélkedhető *csapat tagjai*. Ehhez pedig olyan elkötelezett, a széleslátás képességét, a figyelés és a tanulás bölcsességét is átadni képes Mesterek kelletek, mint Faludi Gábor. Egyrésztől tevőleges szakmai alakítója volt a tanulási folyamatnak az átalakuló külső környezet reflexiójaként (Faludi 2000-es,⁵¹ 2002-es,⁵² 2004-

⁵⁰ SARIKAKIS, Katharine – BÁTORFY, Attila – KOLOKYTHA, Olga – KORBIEL, Izabela – ROZGONYI, Krisztina: *The Governance of cultural memory through audiovisual broadcast archives: preservation and accessibility in four European countries*. A report by the Media Governance and Industries Research Lab University of Vienna 2017.

⁵¹ FALUDI Gábor: Az Internet szolgáltatók felelőssége. Külföldi tételes jogi megoldások, példák a bírói gyakorlatból. *Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület Közleményei*, (2000) 41., 99–110. o.

⁵² FALUDI Gábor: A digitális technika hatása a magyar szerzői jogra. In GLATZ Ferenc (szerk.): *Információs társadalom és jogrendszer*. Budapest, 2002. 199–214. o.

es,⁵³ 2007-es,⁵⁴ 2008-as írásai⁵⁵), másrésztől odaadó trénerként gondoskodott a csapat utánpótlásáról és felkészítéséről is.

Ez az állapot azonban mára drasztikusan megváltozott. Ahogy azt a rövid áttekintésből láthattuk, egész egyszerűen a világ változott meg a magyar szerzői jog körül, és az így kialakult társadalmi és hatalmi tér, az erőviszonyok átalakulása rányomta bélyegét a hazai jogalkotásra és -alkalmazásra is. Az az összhang a szakma és a jogalkotó között, amelyet Gyertyánfy Péter⁵⁶ oly jogosan hiányol, megítélésem szerint valós szemléletváltást jelez az érintettek tekintetében. A jogalkotó mögött álló politikai szereplők számára mostanra a szerzői jog terepe amolyan *footballstadi-onként* tűnik fel, ahol nagyon hangos, gyakran veszélyes, ismeretlen technikai felkészültségű játékosok korábban nem látott politikai és médiaviharokat keltenek olyan kérdések körül, mint hogy például milyen szabályok vonatkoznak az online platformokon elhelyezett felhasználói tartalmakra,⁵⁷ és ezzel szavazói tömegeket is elérnek hatékonyan.

Márpedig ez a fajta átpolitizálódás felszámolja azt a konszenzuskereső jogalkotói munkát, amelyre a magyar szerzőijogász-társadalom hagyományosan és méltán büszke lehetett. Felbomlott az elitek párbeszédén alapuló együtt dolgozása, és ennek helyét más erőterben mozgó, más elvárás- és prioritásrendszer szerint működő szereplők és viszonyok dominanciája vette át. Márpedig ahhoz, hogy ez a helyzet megváltozzon, az szükséges, hogy azok a szerzői jogász generációk, akik Faludi Gábor közreműködésével felnőttek, a jog legmagasabb szintű tudásán felül értsék és megélik annak új, a jogtudományon lényegesen túlmutató szerepét és jelentőségét. És ehhez Faludi Gábortól mindannyian nagyon sok muníciót kaptak.

És akkor néhány személyes gondolat, amely egy „Festschrift” esetében talán megengedhető: mint jelen kötet oly sok más szerzője esetében is – minden egy szakdolgozattal kezdődött, 1996-ban. A téma megválasztása („A filmek szerzői joga”) abszolút véletlenek összejátszása eredményeként az internet és a digitális média, az „új” felhasználások születésével esett gyakorlatilag egybe, innen pedig megállíthatatlan volt mintegy 20 év tanítványi szakmai pályafutása, a kommunikáció és tartalom szabályozásán keresztül immáron saját jogon való oktatásáig. Ehhez az úthoz elengedhetetlenül szükség volt arra a támogatásra és szakmai kíséretre, amellyel Faludi Gábor oly sokakat évtizedek óta megajándékoz, és amely elköteleződése – igazi Mester módjára – tovább kíséri őket életútjukon, munkájukban és kétségeikben,

⁵³ FALUDI GÁBOR – GYERTYÁNFY PÉTER: The Transposition of the INFOSOC Directive into the Hungarian Copyright Law. *Medien und Recht International*, 1. (2004) 1., 21–27. o.

⁵⁴ FALUDI GÁBOR: A digitális televíziózás szerzői jogi szemmel. *Infokommunikáció és Jog*, 4. (2007) 4., 113–121. o.

⁵⁵ FALUDI GÁBOR: A szerzői jog és az internet viszonyának egyes kérdései. *Acta Conventus de Iure Civili*, (2008) 2., 9–27. o.

⁵⁶ Uo. 1. o.

⁵⁷ Lásd a javasolt 13. cikk körül kialakult vitákat Európa-szerte az EU szerzői jogi reformja kapcsán.

hibáikban és sikereikben osztozik, támaszt ad a legmagányosabb szakmai pillanatokban is. Így tehát ez az írás mindenkéfelett az egyik ilyen megajándékozott részéről történő köszönetmondás.

Sár Csaba
(ügyvéd, Sár és Társai Ügyvédi Iroda)

A nyilvánossághoz közvetítés aktuális kérdései az Európai Bíróság gyakorlatában

Igazi megtiszteltetés és öröm, hogy tanulmányommal hozzájárulhatok Faludi Gábor születésnapjához. Nagyon sokat tanultam Faludi Gábortól mind az egyetemen, ahol polgári jogot oktatott nekünk, mind az Artisjus jogi osztályán együtt töltött idő alatt, ahol magas szintű és intenzív szerzői jogi képzést kaphattam tőle és a velünk együtt dolgozó többi kitűnő kollégától, és ezt követően is, amikor szerencsém volt Faludi Gáborral együtt, ügyvédként, a szellemi tulajdonjog más területein is együtt dolgozni. Gábortól kreativitás, szorgalom, precizitás iránti igényt és az ellátandó ügyek iránti alázatot tanultam. Faludi Gábor egyszerre kimagasló nemzetközi szintű elméleti szerzői jogász, ugyanakkor kitűnő gyakorlati szakember, aki nemcsak a szakma magas szintű művelését, de az adott gyakorlati probléma hatékony és az érintett felek számára minél inkább kölcsönösen elfogadható megoldását is fontosnak tartja.

1. Bevezető gondolatok

Napjainkban nagy viták övezik az Európai Bíróság szerzői jogi döntéseit, ami a nyilvánossághoz való közvetítés, illetve a nyilvánossághoz közvetítési jog értelmezését illeti. A vitákban leginkább három fő aspektus rajzolódik ki: egyrészt a szerzői jogi iparágak, különösen a filmipar internetes tartalomfelhasználásokkal kapcsolatos jogérvényesítési szempontjai, másrészt a jogkezelő, különösen a zenei jogkezelő szervezetek közös jogkezelési szempontjai, harmadrészt egy elméleti szerzői jogász szemponrendszer, amely a Bíróság döntéseinek jogelméleti ellentmondásainak kritikáján alapul. A Bíróság döntései vitán felül jelentős hatással vannak a távközlési ipar, illetve a nagy tartalomforgalmazási platformok jövőjére is, ezek a gazdasági szereplők azonban, úgy tűnik, inkább az európai jogalkotás befolyásolására töreksenek, azzal a szándékkal, hogy lehetőség szerint kioltásák az Európai Bíróság joggyakorlatának a szerzői, illetve szomszédos jogok védelmét erősítő hatásait. A távközlési és digitális tartalomplatformok érdekeit időnként olyan egyetemi, elméleti jogászok közvetítik, akik az Európai Bizottság úgynevezett egységes digitális piacra vonatkozó szerzői jogi jogalkotási tervezeit az információszabadság védelme címén

kritizálják, illetve igyekeznek befolyásolni. Törekvésük, hogy a kizárólagos szerzői jogok alóli kivételek, illetve a távközlési vállalatok szerzői jogi felelősség alóli mentésítésének európai szabályozási rendszere a jövőben is minél erősebben fennmaradjon.

Az Európai Bíróság döntéseinek kritikája tehát nem függetleníthető egyrészt értékelések mögött meghúzódó szempontoktól, melyek között gazdasági és elméleti szerzői jogi szempontok egyaránt vannak. Másrészt, a szerzői és szomszédos jogi jogosultak védelmével foglalkozó szervezeteknek kritikájuk megfogalmazásakor figyelemmel kell lenniük arra is, hogy az egységes digitális piaccal kapcsolatos európai szerzői jogi jogalkotás keltette bizonytalan helyzetben az Európai Bíróság szerzői jogvédelmet erősítő döntéseinek pozitív hatása, minden jogelméleti hiba ellenére, különösen fontos.

*

Az Európai Bíróság feladata meglehetősen nehéz. Jól követhető, gyakorlati iránymutatást kell, hogy adjon az iparágak, a jogosultak, felhasználók és a fogyasztók, a közönség számára a digitális műsorközvetítések, internetes tartalomfogyasztás szerzői jogi kérdéseiben. Ezáltal biztosítania kell a piaci környezetnek a tartalomipar, a távközlési platformok és a fogyasztók számára kiszámítható alakulását, ráadásul egy olyan jogi környezetben, ahol a kétségkívül meglévő európai uniós szerzői jogi irányelvek ellenére a nemzeti szintű szerzői jogi gyakorlat sem mindenben egységes. Másrészt döntései kialakítása során a Bíróságnak figyelemmel kell lennie a nemzetközi szerzői jog évtizedes elméleti eredményeire, jogértelmezését a jogelvi tisztaság követelményeinek megfelelően kellene kialakítania. Jól látható, hogy az Európai Bíróság a kiszámítható joggyakorlat és a jogelméleti tisztaság követelményének egyidejűleg nem – néha külön-külön sem – képes megfelelni.

A Bíróság szerzői jogi ítélezési gyakorlatának leginkább bírált eleme az úgynevezett „új nyilvánosság elv”, amely első ízben a 2006. december 7-i úgynevezett *SGAE*-ítéletben jelent meg hivatkozásként.¹ Ugyanakkor az is látszik, hogy a Bíró-

¹ Lásd C-306/05. *Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) kontra Rafael Hoteles SA* ügyben 2006. december 5-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2006:764 40. és 41. pontjai, melyek az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló Berni Uniós Egyezmény 1971. évi ún. Párizsi Egyezmény szerinti szövege 11*bis* cikk (1) bekezdés (ii) pontjának téves értelmezésén alapulnak. A hivatkozott ítélet indokolásának 41. pontja teljes félreértést tartalmaz, amennyiben a Berni Uniós Egyezmény egy 1978-ban kiadott *WIPO-kommentárjára*, annak is a BUE 11*bis* cikk (1) bekezdés (ii) pontjához fűzött magyarázati rész 12. pontjára hivatkozva a szerző művének nyilvánosságához közvetítésével kapcsolatos jogát az eredeti (első) közvetítést (sugárzást) követő esetekben arra a feltételre korlátozva véli fennállni, hogy az ilyen másodlagos közvetítések az eredetileg, a szerző által szándékolt közönségkörhöz (nyilvánossághoz) képest különböző, „új nyilvánosságot” érnek el. A hivatkozott 1978-as *WIPO-kommentár* egyrészt csupán példákat hoz a szerző

ság az elmúlt tíz évben számos kifejezetten hasznos, a szerzői és szomszédos jogi jogosultak jogvédelmét segítő és a tartalompiac működése szempontjából közgazdasági értelemben is logikus, a kiszámíthatóság irányába mutató döntést hozott. Ide sorolható például az EUB 2017. június 14-i ügynevezett *Pirate Bay*-ügyben hozott ítélete,² amely a kalóz filmekhez való hozzáférést biztosító ügynevezett internetes metaadatokat rendelkezésre bocsátó torrent weboldalak üzemeltetőinek önálló szerzői jogi felelősségét mondta ki.

2. Nemzetközi jogi háttér

2.1. Berni Uniós Egyezmény, Római Egyezmény, WCT, WPPT

A rádió-, majd televíziósugárzás megjelenése a huszadik század elején maga után vonta a szerző ügynevezett sugárzási jogának biztosítását, melyet nemzetközi szinten az irodalmi és művészeti művek szerzői jogi védelméről szóló Berni Uniós Egyezmény teremtett meg.³ Ezt követően a rádió-, illetve televízió-műsorokban foglalt művek tovább sugárzása és vezetékes továbbközvetítése szükségessé tette egy speciális vezetékes, illetve tovább sugárzással megvalósuló továbbközvetítéshez kapcsolódó szerzői jogosultság biztosítását.⁴ A távközlés fejlődése a védett teljesítmények sugárzásával és továbbközvetítésével kapcsolatban a szerzők jogai mellett kikényszerítette az előadóművészek, a hangfelvételek előállítói és a műsorsugárzó rádió-, illetve televíziószervezetek szerzői joggal ügynevezett szomszédos jogi védelmét is.⁵

A huszadik század végére, elsősorban a digitális többszörözés és az internet megjelenése miatt nyilvánvalóvá vált, hogy a robbanásszerű technikai fejlődés a tartalom-

kizárólagos nyilvánossághoz közvetítési joga indokoltságát illetően, másrészt egy korábbi, a jelenlegi közvetítési technológiákhoz képest eltérő, analóg távközlési környezetre vonatkozóan határozza meg az összetett nyilvánossághoz közvetítési cselekmények során érvényesülő kizárólagos szerzői jog biztosításának indokait.

² Lásd C-610/15. *Stichting Brein kontra Ziggo BV és XS4ALL Internet BV* ügyben 2017. június 14-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:456.

³ A szerzői jogosultak rádiósugárzással kapcsolatos ún. kizárólagos jogát nemzetközi szinten az irodalmi és művészeti művek szerzői jogi védelméről szóló Berni Uniós Egyezmény római revíziója során fogadták el 1928-ban (BUE 11*bis* cikk).

⁴ A sugárzott műsorokban foglalt szerzői művek vezetékes továbbközvetítésére és tovább sugárzására vonatkozó kizárólagos szerzői jog a Berni Uniós Egyezmény párizsi szövegében jelent meg 1971-ben (BUE 11*bis* cikk (1) (ii) bekezdés).

⁵ Lásd 1961-es Római Egyezmény az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről.

közlési technikák olyan sokszínűségét fogja maga után vonni, amihez a szerzői jog az addigi, alapvetően analóg környezetre jellemző szabályozási megoldásaival nem képes igazodni. A megoldás egy, a művek nyilvánosságához közvetítésére vonatkozó úgynevezett „ernyőjog” (*umbrella solution*) kodifikálása lett, melyet a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) 1996-os Szerzői Jogi Szerződése vezetett be. Ezzel párhuzamosan az előadóművészek és a kereskedelmi hangfelvételek előállítóinak korszerű jogvédelmét a WIPO szintén 1996-os Előadásokról és Hangfelvételekről szóló Szerződése volt hivatott biztosítani.⁶

2.2. A nyilvánosságához közvetítési jog az Európai Unió szerzői jogában

Műhold-Kábel irányelv, Infosoc irányelv, Egységes Digitális Piac szerzői jogi szabályozási csomag tervezete, az Európai Bíróság releváns döntései

Az európai uniós szerzői jog alapvetően a fentiekben hivatkozott nemzetközi (WIPO) szabályozást követi. A nyilvánosságához közvetítés uniós szabályozása szempontjából kiemelendő a Tanács kilencvenes évek elején kiadott 93/83 EGK irányelve (Műhold-Kábel irányelv) a műholdas sugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásáról, amely lényegében a Berni Uniós Egyezmény 11*bis* cikkét követve a televíziós sugárzás speciális, uniós szempontból releváns határokon átnyúló műholdas módozatát és a sugárzott műsorok kábeltelevíziós továbbközvetítését szabályozta. A Műhold-Kábel irányelv hatálybalépésével egyidejűleg nyilvánvalóvá vált azonban, hogy az irányelv korszerűtlen, nem képes sem az új típusú, összetett digitális (DVB) műsorszórással, illetve terjesztéssel, még kevésbé az IP alapú műsorterjesztési technikákkal kapcsolatos szerzői jogi kérdések megválaszolására. A Műhold-Kábel irányelv egyfajta revízióját

⁶ Lásd WIPO Copyright Treaty (WCT) 8. cikk: „Right of Communication to the Public”, melynek hivatalos magyar szövege a következő: „Nem csorbítva a Berni Egyezmény 11. cikkének (1) (ii) pontját, 11*bis* cikkének (1) (i) és (ii) pontját, 11*ter* cikkének (1) (ii) pontját, 14. cikkének (1) (ii) pontját és 14*bis* cikkének (1) bekezdését, az irodalmi és művészeti alkotások szerzőinek kizárólagos joga, hogy műveiket vezetékek útján vagy bármely más eszközzel vagy módon a nyilvánosságához közvetítsék, és hogy erre másnak engedélyt adjanak, ideértve a műveiknek a nyilvánosság számára oly módon történő hozzáférhetővé tételét, hogy a közönség tagjai az említett művekhez való hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg.” A WCT-vel együtt elfogadott ún. Előadásokról és Hangfelvételekről szóló WIPO Szerződés (WPPT) a szomszédos jogosultak számára szűkebb felhasználási körre, az interaktív, ún. lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánosság-hoz közvetítésre biztosít kizárólagos jogot (WPPT 10., illetve 14. cikkei). Emellett a WPPT méltányos díjazási jogot is biztosít az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók javára a kereskedelmi hangfelvételekben foglalt előadások lineáris sugárzása, illetve nyilvánosságához közvetítése esetére (lásd a WPPT 15. cikkében foglalt rendelkezést).

kívánja szolgálni a Bizottság rendelettervezete az úgynevezett egységes digitális piacra vonatkozó szerzői jogi szabályozási csomag részeként.⁷ A rendelet kimondott célja lenne a rádió-, illetve televíziószervezetek egyes online műsorszolgáltatósaival, illetve a műsorok új típusú, például internetes (tovább)közvetítéseivel kapcsolatos időszerű, a műszaki fejlődés folytán az elmúlt évtizedekben felmerült szerzői jogi kérdések rendezése. A rendelettervezet szabályozási megoldásaival kapcsolatosan azonban felmerült néhány alapvető kérdés. Nem világos, hogy például az úgynevezett „*direct injection*” esetére alkalmazandó lesz-e a rendelet, amikor is a televíziószervezet nem sugározza ki klasszikus értelemben, a nyilvánosság számára közvetlenül fogható módon a műsorát, így nem is valósul meg klasszikus értelemben vett műsor-továbbközvetítés a kábeltelevíziós, illetve mikrohullámú műsorterjesztő rendszerek részéről. Ezekben az összetett műsorterjesztési esetekben a televízióműsort mint médiaszolgáltatást közvetlenül a műsorterjesztő hálózatokhoz juttatja el a televíziószervezet, a műsorterjesztő (úgynevezett „*pay-TV*”) hálózatok pedig végső soron a közönség számára értékesítik az ilyen műsorokból összeállított kábeltéves műholdas (IPTV stb.) műsorcsomagokat.

Szerzői jogi szempontból hasonló kérdést vet fel az úgynevezett feltételes hozzáférési rendszerekkel (úgynevezett CAS) „titkosított”, azaz kódolt műsorjelek sugárzása, illetve az így kisugárzott televíziós műsorjelek (médiajogi terminológiával) műsorterjesztő rendszerek által történő továbbközvetítése. A kódolt adások kábeles továbbközvetítése sok európai ország gyakorlatában nem jelent kivételt a Műhold-Kábel irányelv szabályozása alól. A Műhold-Kábel irányelv 1. cikk (3) bekezdését, illetve 8. cikk (1) bekezdését⁸ ugyanis nem értelmezik úgy, mintha az irányelv szerinti kábeles továbbközvetítés joga a szerzőket kizárólag a kódolatlan televízió-műsorokban foglalt műveik továbbközvetítése során illetné meg. E szerint az értelmezés szerint a televízió-, illetve rádióműsor az irányelv 1. cikk (3) bekezdése szerinti „nyilvánosság általi vételre szánt” akkor is, ha kódolt ugyan, de bármely tagországban nyilvánosan hozzáférhetővé teszik. A hatályos magyar szabályozás szerint az ilyen – a műsor vételét lehetővé tevő dekóderkártya nyilvános forgalmazása nélkül

⁷ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down rules on the exercise of copyright and related rights applicable to certain online transmissions of broadcasting organisations and retransmissions of television and radio programmes – COM(2016)594 final.

⁸ Műhold-Kábel irányelv 1. cikk (3) bekezdés: „Ezen irányelv alkalmazásában „vezetékes továbbközvetítés” a másik tagállamból származó, a nyilvánosság általi vételre szánt televíziós vagy rádiós műsor vezetékes vagy vezeték nélküli – ideértve a műholdas közvetítést is – eredeti közvetítésének egyidejű, változatlan és teljes terjedelmű, kábeles vagy mikrohullámos rendszeren keresztüli, nyilvánosság általi vételre szánt továbbközvetítése.” 8. cikk (1) bekezdés: „A tagállamok biztosítják, hogy a más tagállamokból származó műsorok területükön történő vezetékes továbbközvetítése esetén az irányadó szerzői és szomszédos jogokat tiszteletben tartják, és hogy az ilyen továbbközvetítés a szerzői és szomszédos jogi jogosultak, valamint a kábelszervezetek közötti egyéni vagy kollektív szerződés alapján valósul meg.”

megvalósuló – kódolt televízió-műsorok vezetékes (vagy egyéb módon megvalósuló) egyidejű változatlan és csonkítatlan továbbközvetítése egy összetett „sugárzást”⁹ valósít meg, mellyel kapcsolatosan a televíziószervezet és a kábeles (vagy egyéb technikai eljárással) továbbközvetítést végző szervezet egyetemlegesen felel. Ez a megoldás – álláspontom szerint – szükségtelenül korlátozza a szerzői jogosultak jogait, és nehezíti gazdasági érdekeik, jogdíjjaik érvényesítését. Ráadásul annyiban nem is felel meg a jogelvi tisztaság követelményének, hogy kiüresíti a továbbközvetítést végző vezetékes vagy műholdas (IPTV, illetve más hasonló eljárást alkalmazó) továbbközvetítést végző nyilvánosságához közvetítő szervezet szerzői jogi értelemben vett felelősségét.¹⁰ Ezáltal a szerzői jogosultak bevétellel arányos díjazáshoz fűződő szerzői vagyoni joga mindenképpen sérül, hiszen még ha a televíziószervezetek arra is hivatkoznak, hogy a sugárzott szerzői művek tekintetében megszerezték a jogosítást, a szerzői jogosultak a kábeles (műholdas, IPTV stb.) továbbközvetítő platformok által elért jelentős bevételek után arányos díjazási jogukat nem képesek gyakorolni, annak ellenére, hogy ezen jogukról csak kifejezett nyilatkozattal mondhatnának le.

Az előadóművészek és a kereskedelmi hangfelvételek előállítóinak műsorsugárzással, illetve egyéb nyilvánosságához közvetítésekkel kapcsolatos szomszédos jogi védelmét uniós szinten a 2006/115/EK irányelv (Bérlet irányelv) alapozta meg, amely a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szól. Az irányelv szerint az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók együttes díjazási joggal rendelkeznek az előadásokat tartalmazó kereskedelmi hangfelvételek rádiós, televíziós sugárzása, illetve kábeles, IP alapú vagy egyéb módon megvalósuló közvetítéseivel kapcsolatban.¹¹

⁹ Lásd 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 26. § (3) bekezdését: „Sugárzásnak minősül a kódolt sugárzás is, amely a nyilvánosság körében csak azt követően fogható közvetlenül, hogy a műsort hordozó jeleket – az eredeti rádió- vagy televízió-szervezettel kötött megállapodás alapján, a tőle vagy a hozzájárulásával mástól beszerzett eszközzel (kódoldóval) – arra alkalmassá tették. Az ilyen felhasználásért az eredeti rádió- vagy televízió-szervezet és a kódoldót alkalmazó, nyilvánosságához közvetítő szervezet egyetemlegesen felel.”

¹⁰ Az Sztj. 26. § (3) bekezdésében foglalt szabály nem felel meg a Műhold-Kábel irányelv 1. cikk (1) bekezdésében foglalt rendelkezésnek sem, hiszen az irányelv értelmében sugárzás alatt a távközlési szabályok szerint sugárzási célra kijelölt frekvenciasávon megvalósuló közvetítést kell érteni, a kábeles, illetve mikrohullámú hálózatok által használt frekvenciasáv pedig nem ilyen.

¹¹ Lásd a 2006/115/EK irányelv 8. cikk (2) bekezdésében foglalt rendelkezést: „A tagállamok biztosítják azt a jogot, amelynek célja, hogy a felhasználó egy egyszeri méltányos díjat fizessen a hangfelvétel kereskedelmi célú nyilvánosságra hozatala, illetve e hangfelvétel példányának vezeték nélküli sugárzása vagy egyéb módon a nyilvánosságához közvetítése esetén, valamint hogy ezen díjat az érintett előadóművészek és hangfelvétel-előállítók között felosszák. Az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók közötti megállapodás hiányában a tagállamok meghatározhatják a feltételeket, amelyek alapján közöttük a díj felosztásra kerül.” Az előadóművészek, illetve a hangfelvétel-előállítók ezen túlmenően csak szűk körben rendelkeznek jelenleg kizárólagos jogokkal védett teljesítményeik sugárzása, illetve közvetítése során. Így a WIPO 2012. június 24-én Pe-

Az „*umbrella solution*” uniós jogba való beültetését szolgálta az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról (Infosoc irányelv). Az Infosoc irányelv 3. cikk (1) bekezdés első mondatában foglalt rendelkezés a szerzők számára a WCT 8. cikkében foglalt szabálynak megfelelően biztosítja a műveik akár vezetékes, akár vezeték nélküli nyilvánossághoz közvetítésével kapcsolatos általános érvényű kizárólagos jogot.¹² Az Infosoc irányelv (27) preambulumbekzdése a szerződő államok WCT 8. cikkével kapcsolatos közös értelmezési nyilatkozatának megfelelően rögzíti, hogy a nyilvánossághoz közvetítést lehetővé tevő, illetve azt megvalósító fizikai eszközök rendelkezésre bocsátása önmagában nem minősül nyilvánossághoz közvetítésnek. Ez az értelmező szabály külön jelentőséggel bír az Európai Bíróság nyilvánossághoz való közvetítés jogával kapcsolatos különböző ítéleteiben. A Bíróság az Infosoc irányelv 3. cikk (1) bekezdése szerinti nyilvánossághoz közvetítés értelmezésekor ítéleteiben egyre szűkíti a „közvetítést lehetővé tevő eszközök”, azaz a pusztán infrastruktúra biztosításában megvalósuló közrehatást, és különösen széles körben húzza meg a szerzői jogi szempontból releváns nyilvános közvetítés mint felhasználás határát.¹³ Az Európai Bíróság az úgynevezett *Airfield*-ügyben a műholdas televíziós műsorcsomag platformok szolgáltatását, speciálisan az

kingben elfogadott, audiovizuális előadásokról szóló szerződésének hatálybalépése hiányában az előadóművészek nem rendelkeznek kizárólagos jogokkal például audiovizuális rögzített előadásaik sugárzása, illetve nyilvánossághoz közvetítése tekintetében, ami a gyakorlatban meglehetősen szűkíti a joggyakorlási lehetőségeiket.

- ¹² Az Infosoc irányelv 3. cikk (1) bekezdés szövege: „A tagállamok a szerzők számára kizárólagos jogot biztosítanak műveik vezetékes vagy vezeték nélküli nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére, illetve megtiltására, beleértve az oly módon történő hozzáférhetővé tételt is, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.” Az előadóművészek és hangfelvétel-előállítók lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítési jogát a 3. cikk (2) bekezdése a WPPT 10., illetve 14. cikkeiben foglalt rendelkezésekkel összhangban szabályozza.
- ¹³ Lásd többek között a C-431/09. *Airfield NV és Canal Digitaal BV kontra Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers CVBA (Sabam)* és a C-432/09. *Airfield NV kontra Agicoa Belgium BV/BA* egyesített ügyekben 2011. október 13-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2011:648, a C-466/12. *Nils Svensson, Sten Sjögren, Madelaine Sahlman, Pia Gadd kontra Retriever Sverige AB* ügyben 2014. február 13-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2014:76, a C-160/15. *GS Media BV kontra Sanoma Media Netherlands BV, Playboy Enterprises International Inc., Britt Geertruida Dekker* ügyben 2016. szeptember 8-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2016:644, a C-527/15. *Stichting Brein kontra Jack Frederik Wullems, aqissant sous le nom Filmspelers* ügyben 2017. április 26-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2017:300, melyekben a műholdas Pay-TV platform, illetve műsorkódolási szolgáltatástól az internetes oldalakra mutató weblinkek rendelkezésre bocsátásán keresztül egészen a jogvédett webes tartalmakra mutató beépített linkeket kereső alkalmazással ellátott médialejátszó berendezések forgalmazásáig úgy minősítette ezeket az eszköz típusú cselekményeket, mint önálló nyilvánossághoz közvetítéseknek minősülő televíziós sugárzási, illetve internetes közvetítési felhasználásokat.

üzemeltető által az úgynevezett feltételes hozzáférési rendszer (*conditional access system*) részeként az előfizetők rendelkezésére bocsátott digitális dekóder berendezések terjesztését és üzemeltetését, illetve ezeken keresztül a televíziós programok elérhetővé tételét olyan műszaki közreműködésnek tekintette, amely túlmegy az egyszerű „a közvetítést lehetővé tevő eszközök” rendelkezésre bocsátásán, és ezáltal az az Infosoc irányelv 3. cikk (1) bekezdése szerinti nyilvánossághoz közvetítésnek minősül. Az úgynevezett *Svensson*- és *GS Media*-ügyekben az internetes tartalmakhoz való hozzáférést lehetővé tevő webes linkek rendelkezésre bocsátását minősítette nyilvánossághoz közvetítésnek, ezáltal a linkek útján elérhető szerzői jogvédett tartalmak felhasználásának a Bíróság. Az úgynevezett *Filmspeler*-ítéletében a Bíróság még tovább ment, és egy elméleti szerzői jogi értelmezés szerinti terjesztési, forgalmazási, azaz dologi hordozók adásvételében megvalósuló felhasználást minősített nyilvánossághoz közvetítésnek. Ez utóbbi esetben digitális médialejátszó berendezésekbe táplált, szerzői jogvédett tartalmak elérését lehetővé tevő internetes linkekről volt szó, melyek segítségével a vásárlók a készülékek üzembe helyezését követően jogosítatlan szerzői jogi tartalmakat értek el az interneten. Jogelméleti szempontból tehát nemcsak hogy nem valósult meg technikai értelemben vett közvetítés, szerzői művek immateriális jellegű hozzáférhetővé tétele, hanem kifejezetten dolgok (lejátszó berendezések) forgalmazása történt a felhasználó részéről, a berendezések ráadásul nem is minősültek hagyományos értelemben műhordozónak, azok nem tartalmaztak szerzői jogvédett műveket, pusztán lehetővé tették az ilyen internetes tartalmakhoz történő hozzáférést. Látható tehát, hogy az Európai Bíróság az általános nyilvánossághoz közvetítés fogalmát a fizikai, műszaki értelemben vett tényleges közvetítés fogalmán túlmenően rendre kiterjeszti eszköz típusú, közreműködői jellegű cselekményekre is, ezzel ténylegesen szélesre nyitva a jogvédelmi „ernyőt”.

2.3. Az Európai Bíróság releváns szerzői jogi joggyakorlata

Az Európai Bíróság számos jogos kritikát kiváltó döntésén túl kétségtől mentesen jelentős mértékben hozzájárult a szerzők, jogosultak nyilvánossághoz közvetítési jogának korszerű és a jogosultak hatékony jogvédelmét elősegítő értelmezéséhez. A Bíróság az elmúlt bő tíz év során hozott fontosabb ítéletei főként a következő jogelvi kérdésekben adtak releváns jogértelmezést.

2.3.1. A NYILVÁNOS KÖZVETÍTÉSSEL ELÉRT KÖZÖNSÉG, ILLETVE EZZEL

ÖSSZEFÜGGÉSBEN A FELHASZNÁLÁS ÉS A FELHASZNÁLÓI FELELŐSSÉG FENNÁLLTA, AZ ÚGYNEVEZETT „ÚJ NYILVÁNÓSÁG” ELV

A nyilvános közvetítéssel elért releváns közönségek, és ezáltal a releváns felhasználás megítélését alapvetően meghatározza az Európai Bíróság első ízben az úgyneve-

zett *SGAE*-ítéletben (C-306/05),¹⁴ majd markánsabban többek között az úgynevezett *Svennson*-ügyben hozott döntésben megfogalmazott álláspontja, mely szerint valamely közvetítés során a felhasználó felelősségét meghatározó alapvető körülmény, hogy a közvetítés az eredetileg a szerzői jogosult által számításba vett közönségkörhöz képest új közönségkört ér-e el. A Bíróság joggal kritizált álláspontja szerint ugyanis egy összetett közvetítési folyamatban, amely során a szerzői jogvédett tartalom nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tétele egy bizonyos közönségkör számára a szerző tudtával, beleegyezésével megtörtént, a közvetítéshez kapcsolódó, másodlagos közvetítési cselekmények során csak akkor valósul meg szerzői jogi értelemben releváns újabb nyilvánossághoz közvetítés, ha az eredetileg a szerző tudtával elért, ezáltal a szerző által számításba vett közönségkörhöz képest a nyilvánosság újabb szegmenséhez, „új nyilvánossághoz” jut el a szerzői jogilag védett tartalom. Ez az álláspont tulajdonképpen a nyilvánossághoz közvetítésre vonatkozó szerzői kizárólagos jog kimerülésére vezet, melyet viszont az Infosoc irányelv 3. cikkének (3) bekezdése kifejezetten kizár, hiszen kimondja, hogy a szerzők, illetve a szomszédos jogosultak jogai a jogvédett tartalmakon, illetve azok többszörözött példányain nem merülnek ki a nyilvánossághoz közvetítés vagy a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétel egyetlen cselekménye révén sem.

Az „új nyilvánosság elv” jelentős korlátja a nemzetközi egyezmények, így a BUE és a WCT helyes értelmezésén alapuló, a szerzői jogelméletnek megfelelő európai joggyakorlatnak, ugyanakkor egy olyan tendencia is látható, melynek során az Európai Bíróság mintegy „saját csapdájából szabadulni próbálva” a szerzők kizárólagos jogait korlátozó saját jogértelmezése alól újabb és újabb kivételeket tesz. Ilyen „kivételeket” állít az „új nyilvánosság” szűkítő értelmezése alól – többek között – a már hivatkozott *Airfield*- vagy a *TV Catchup*-ítélet, melyekben a televízió-műsorok sugárzása által elért közönségkörhöz képest szélesebb körű nyilvánosságot ugyan el nem érő másodlagos közvetítések (műholdas, illetve internetes *Pay-TV* szolgáltatások) esetében mondta ki a bíróság az „új nyilvánosság” meglétét egyrészt a korszerű műsorjelelésre, a sugárzáshoz képest eltérő technológiával megvalósuló újabb nyilvánossághoz közvetítésre, a közvetítő szervezetnek a műsortartalmak csomagolásában és értékesítésében betöltött aktív szerepére, illetve a haszonszerzési célra tekintettel. Ami a haszonszerzési célzatot illeti, a Bíróság a *GS Media*-ügyben egészen odáig elment, hogy vélelmet állított amellett, hogy valamely jogosulatlan online tartalomszolgáltatáshoz kapcsolódó közvetítés megvalósítója tekintetében a jogsértésért való szerzői jogi felelősséget fennállónak tekinti, amennyiben a közvetítés kereskedelmi reklámokat tartalmaz, tehát haszonszerzési céllal valósul meg, kimondva, hogy a haszonszerzési cél megvalósulása esetén vélelmezni kell, hogy a közvetítést megvalósító személy a jogsértés tudatában van, amely körülmény a Bíróság állás-

¹⁴ C-306/05. *Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) kontra Rafael Hoteles SA* ügyben 2006. december 7-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2006:764.

pontja szerint megvalósítja a jogsértéssel kapcsolatos közvetlen szerzői jogi felelősséget.

Az „új nyilvánosság elv” alkalmazása tehát korlát, de ezzel párhuzamosan tisztán látható egy, a jogosultak jogérvényesítését a mindennapi jogalkalmazás szempontjából praktikusán megkönnyítő tendencia is az Európai Bíróság joggyakorlatában, még ha a Bíróság döntéseinek jogelméleti megalapozottsága, különös tekintettel a BUE-val és egyéb nemzetközi szerzői jogi egyezményekkel való összhangja erősen megkérdőjelezhető is.

2.3.2. A RÉSZT VEVŐ FELHASZNÁLÓK ÖNÁLLÓ FELELŐSSÉGE ÖSSZETETT KÖZVETÍTÉSEK ESETÉN

A bíróság az *Airfield*-ügyben arra az álláspontra jutott, hogy a technikai értelemben egységes, illetve egymásra épülő műholdas televíziós sugárzási folyamatban részt vevő felhasználók, közvetítők szerzői jogi értelemben vett felelőssége a nyilvánosághoz közvetítés során felhasznált szerzői jogvédett tartalmak jogosításáért önálló. Ezt az – álláspontom szerint – helytálló döntést a Bíróság ezt követően egy sor másik ítéletében is megerősítette.¹⁵ A Bíróság ezen álláspontja helyes, összhangban van a szerzői jogelmélettel, és alapvetően megkönnyíti a jogosultak jogérvényesítését. Az *Airfield*-döntés egy nehezen érthető, többfajta, egymással ellentétes értelmezést is kiváltó és logikai tautológiaként is minősíthető rendelkezése szerint lehetőség van arra, hogy ilyen összetett közvetítések esetén bármelyik, egyébként önálló felelősséggel rendelkező felhasználó megszerezze a teljes felhasználási folyamatra vonatkozó szerzői engedélyt, akár a másik felhasználó helyett is.¹⁶ Főszabályként mindenestre a Bíróság nemcsak az *Airfield*-, de a hivatkozott *TVCatchup*- és *SABAM*-ítéleteiben is megerősítette, hogy a szerzőnek műve minden egyes specifikus műszaki megoldással megvalósuló közvetítése, illetve továbbközvetítése tekintetében külön engedélyezési joga van.

¹⁵ Lásd C-607/11. *ITV Broadcasting Ltd és társai kontra TVCatchup Ltd* ügyben 2013. március 7-án hozott ítélet indokolásának 24. pontja ECLI:EU:C:2013:147, továbbá a C-325/14. *SBS Belgium NV kontra Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers (SABAM)* ügyben 2015. november 19-én hozott ítélet 17. pontja ECLI:EU:C:2015:764.

¹⁶ Az *Airfield*-ítélet 82. és 83. pontjai szerint: „E körülmények között meg kell állapítani, hogy a műholdasprogramcsomag-szolgáltató kiterjeszti a televíziós műsorokhoz hozzáféréssel rendelkező személyek körét, és egy új nyilvánosság számára teszi lehetővé a szerzői jogi védelemben részesülő művekhez vagy egyéb alkotásokhoz való hozzáférést. Következésképpen e műholdas programcsomag-szolgáltató köteles engedélyt beszerezni az érintett jogok jogosultjaitól a műholdas közvetítésben való közreműködéséhez, hacsak e jogosultak nem állapodtak meg az érintett műsorsugárzó szervezettel, hogy azok a szerzői jogi védelemben részesülő műveket e szolgáltató közreműködésével is továbbítják a nyilvánosság számára, azzal a feltétellel, hogy ez utóbbi esetben az említett szolgáltató közreműködése nem teszi új nyilvánosság számára hozzáférhetővé az említett műveket.”

2.3.3. A KÖZVETÍTÉST LEHETŐVÉ TEVŐ ESZKÖZÖK PUSZTA RENDELKEZÉSRE BOCSÁTÁSÁVAL KAPCSOLATOS KIVÉTEL SZŰK ÉRTELMEZÉSE, AZ „UMBRELLA SOLUTION” SZÉLES ÉRTELMEZÉSE

Az Európai Bíróság nyilvánosságához való közvetítéssel kapcsolatos ítéleteinek következetes, visszatérő eleme a szerzői jogosultak nyilvánosságához közvetítésre vonatkozó kizárólagos jogának széles értelemben vett meghatározása, érvényesülése és ennek érdekében az Infosoc irányelv (27) preambulumbekzdésében foglalt kivétel szűk körű alkalmazása. Ahogy az előzőekben már utaltunk rá, az Európai Bíróság számos ügyben (pl. *Airfield*-, *GS Media*-, *Filmspeler*-ítéletek) mondta ki, hogy az adott esetben közreműködői, közvetítői, illetve eszközbiztosításban megvalósuló közrehatások nem pusztán a közvetítést lehetővé tevő eszközök biztosításaként, hanem önálló nyilvánosságához közvetítésként minősülnek. A Bíróság ezzel hathatósan szélesíti ki a WCT 8. cikkében, illetve ennek nyomán az Infosoc irányelv 3. cikk (1) bekezdésében foglalt nyilvánosságához közvetítési jogvédelmi ernyőt.

2.3.4. A FELHASZNÁLÓ TUDATTARTALMÁNAK OBJEKTÍV FELELŐSSÉGKELETKEZTETŐ HATÁSA

Az EUB a C-117/15. *Reha Training*-,¹⁷ továbbá a C-351/12. *OSA*-ítéleteiben,¹⁸ de a legmarkánsabb módon a *GS Media*-ügyben arra a következtetésre jutott, hogy egyrészt a felhasználást végző szervezet tudattartalmának, illetve a szándékosságnak felelősségkeletkeztető hatása van a művek nyilvánosságához való közvetítése esetén. Ezen túl pedig, a *GS Media*-ítéletben a Bíróság – ahogy a fentiekben hivatkoztunk rá – azt is kimondta, hogy amennyiben a közvetítés haszonszerzési céllal történik, úgy a felhasználást szándékosnak kell tekinteni, azaz a felhasználói felelősség mindenképpen fennáll.

A hivatkozott döntések helyessége szerzői jogi, elméleti alapon erősen megkérdőjelezhető. Hiszen egy alapvetően objektív felelősségi alapú szankciórendszerben, mint amilyenek a szerzői jogsértés kártérítési felelősségen kívüli jogkövetkezményei, nincs relevanciája a felhasználást végző személy tudattartalmának, illetve annak, hogy a felhasználás amúgy haszonszerzési céllal vagy akár nonprofit alapon történik. Ugyanakkor, figyelemmel a nemzeti szintű szerzői jogi szabályozás, illetve joggyakorlat különbözőségeire is, a haszonszerzési cél gyakorlati felelősségkeletkeztető hatása egy logikus megközelítésnek tűnik.

¹⁷ C-117/15. *Reha Training Gesellschaft für Sport- und Unfallrehabilitation mbH kontra Gesellschaft für musikalische Aufführungs- und mechanische Vervielfältigungsrechte eV (GEMA)* ügyben 2016. május 31-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2016:379.

¹⁸ C-351/12. *OSA – Ochranný svaz autorský pro práva k dílům hudebním o.s. kontra Lécěbně lázně Mariánské Lázně a.s. A Krajský soud v Plzni (Cseh Köztársaság)* ügyben 2014. február 27-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2014:110.

2.3.5. A KÖZVETÍTŐ SZOLGÁLTATÓK MAGASABB SZINTŰ SZERZŐI JOGI FELELŐSSÉGE

Fontos EUB-ítéletek születtek az úgynevezett közvetítő szolgáltatók felelősségének kérdésével kapcsolatban. Kiemelendők az úgynevezett *UPC Telekabel Wien*- és *Mc Fadden*-ítéletek,¹⁹ melyekben a Bíróság az arányosság és átláthatóság követelményeivel összhangban megállapíthatónak tartotta egyrészt az internet-hozzáférést szolgáltató internetszolgáltatók Infosoc irányelv 8. cikk (3) bekezdése szerinti közvetítő szolgáltatói minőségét, másrészt a jogsértő online nyilvánossághoz közvetítésekkel kapcsolatban a jogvédett tartalmakhoz való hozzáférés megakadályozására irányuló bizonyos szintű kötelezettségeiket.

Az Európai Bíróságnak a nyilvánossághoz közvetítési jog terjedelmével kapcsolatos fenti megállapításai – az úgynevezett „új nyilvánosság elv” kivételével – a Bizottság folyamatban lévő jogalkotására döntő hatással lévőknek látszanak. A fentiekben hivatkozott elvi jellegű bírósági álláspontok megjelennek a Bizottság úgynevezett egységes digitális piacra vonatkozó szerzői jogi irányelvtervezetében is, legalábbis ami annak jelenlegi szövegállapotát illeti.

¹⁹ A C-314/12. *UPC Telekabel Wien GmbH kontra Constantin Film Verleih GmbH és Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH* ügyben 2014. március 27-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2014:192; C-484/14. *Tobias Mc Fadden v Sony Music Entertainment Germany GmbH* ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2016:689.

SzecsKay András
(vezető partner, SzecsKay Ügyvédi Iroda)

Faludi Gábor köszöntése

„Megeshet, hogy a híd maga szebb, mint az a két pont, amit összeköt.”
Pernye András: *Zene és közönség*

Kedves Gábor,

Soha nem láttam még senkit, aki olyan gyorsan olvasott volna, mint Te. A mennyiséget nem tudom megítélni, de valószínűleg ez is elképesztő. Egyszer meg is kérdeztem ezt Tőled, és nevetve mondtad, hogy még egyetemista korodban felmérted a Gutenberg-galaxis kihívását, és megtanultad a gyorsolvasást, ezért percek alatt tudsz sok-sok oldalt elolvasni. Ez mindannyiunk számára irigylésre méltó.

Intellektuális felkészültséged, rátermettséged, széles körű érdeklődésed, mindent tudni akarásod mellett bizonyára ez a képességed is hozzásegít ahhoz, hogy egy ritkán látható jogászt testesíts meg a szememben. Azt a jogászt, aki a jog szinte minden területén naprakész és azonnal rendszerbe, összefüggéseibe, a helyes dogmatikába illesztett hatalmas tudással és tájékozottsággal rendelkezik. Akkor, amikor mi még éppen csak hallottunk egy új jogszabályról, elvi jelentőségű döntésről, jogirodalmi cikkről, Te már tartalmi kivonatot, kritikai elemzést mondasz róla. De ugyanezzel a biztonsággal kérdezhetünk a napi gyakorlatunktól távol eső jogterületről is, Te azonnal tudod a választ. Kosztolányit idézem: „Tudni már unalmas. Csak tanulni érdekes.”

Még fiatal egyetemi oktató voltál, én pedig még a korábbi – az iparjogvédelemmel intenzíven foglalkozó – ügyvédi iroda tagja, amikor először találkoztunk. Érvelésed, összefüggéslátásod, logikád és a probléma nem csupán jogszerű, de egyben életszerű megközelítése rendkívül imponáló volt. Azt hiszem, akkor fogalmazódott meg először bennem a gondolat, hogy milyen jó is lenne együtt dolgozni Veled.

Aztán az élet úgy hozta, hogy nem sokkal később önálló irodát alapítottam, a SzecsKay Ügyvédi Irodát, amelynek tavaly szeptemberben ünnepeltük együtt a 25. éves évfordulóját. 1998-ben jött el az idő, amikorra Irodánk már megerősödött annyira, hogy megkereshettek és felkérhettek a csatlakozásra. Te akkor is, és azóta is három szakmai szerelmed egyikét adtad nekünk, az ügyvédi hivatás gyakorlását. Akkor sem és azóta sem lettél hűtlen a másik kettőhöz, az egyetemi oktatáshoz és az Artisjusban végzett szerzői joggal kapcsolatos munkádhoz. Az a körülmény, hogy az ügyvédi praxisban, különösen a szellemi alkotások joga és szélesebb körben a polgári és gazdasági jog területén munkádat, véleményed és a Veled való konzultáció lehetőségét Irodánk egész eddigi működése alatt igénybe vehettük, minőségi

és felelősségi szempontból rendkívül nagy biztonságot jelent számunkra. Ide is illik valami Kosztolányitól, és nem véletlenül, az Erős várunk a nyelv című munkájából: „Aki tudja, hogy mit ne mondjon, az már félig-meddig tudja, hogy mit mondjon.”

Nem szeretnék elfelejtkezni arról sem, hogy Te vagy az, akit teljesen észszerűten határidő mellett is bármikor meg lehet kérni egy-egy jogszabály véleményezésére, javaslatok megtételére. Irodánk mellett köszöni ezt Neked a Magyar Ügyvédi Kamara, továbbá a Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület is.

Számos, rendkívül magas színvonalú szakmai publikációdát nem sorolom fel, akik érdeklődők ezen a területen, azok számára forrásmunkák. Irodánk belső továbbképzésében előadásaid a legnagyobb körben vonzzák munkatársainkat. Hogy miért, arra ide is írom gyorsan a harmadik találó útmutatást Kosztolányitól: „Úgy kell írni, hogy azonnal megértsék, mit akarunk mondani.”

Ügyvédi együttműködésünk igen lényeges eleme, és talán hosszan tartó emberi és kollegiális kapcsolatunk kulcsa is, hogy kezdettől magadévá tetted Irodánk alapértékeit, ehhez tartottad Magad, és erre nevelted fiatal kollégáinkat is. Hogy ez mennyire így van, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Gábor fiad ügyvédi pályán való elindítását – aki azóta is megbecsült kollégánk – Irodánkra bíztad, és hozzánk irányítottad tanítványi, kollegiális és ismerősi körödből azokat, akikről úgy gondoltad, hogy tudásuk, szorgalmuk, hivatásszeretetük, elkötelezettségük és tisztességük alapján megbecsült helyük lesz az Irodánkban, és akik közül többen már az Iroda partnerei. Köszönjük ezt Neked!

Természetesen nem csak a nagyszerűen felkészült, körültekintő és tapasztalt jogászt szeretjük Benned. Bármikor és bármilyen témáról öröm Veled beszélgetni, hiszen egyaránt szereted és ismered a szépirodalmat és a komolyzenét.

Remélem, hogy az együtt töltött hosszú évek alatt mi is tudtunk adni Neked valamit, érezted tiszteletünket és szeretetünket, és nem csupán ez a néhány sor próbálja mindezt kifejezésre juttatni.

65. születésnapodon további sok sikert, szakmai elégedettséget, családi boldogságot és jó egészséget kívánunk Neked!

Baráti szeretettel köszöntünk,

*SzecsKay András
és a SzecsKay Ügyvédi Iroda valamennyi tagja és munkatársa*

Szeibert Orsolya
(habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK)

A gyermek vagyonának kezelése a családban: a szülő vagyonkezelői jogának alakulása a szabályozás tükrében¹

Faludi Gábor egyetemi docens elválaszthatatlanul tartozik az ELTE Jogi Karának Polgári Jogi Tanszékéhez, amely megállapítás – esetemben – nyilván visszavezethető arra is, hogy már egyetemi hallgató koromban a tanszék oktatója volt, annak az évfolyamnak, ahová tartoztam, számos alkalommal tartott előadást. Ezeket az előadásokat az évfolyam hallgatói (is) – valóban! – nagy érdeklődéssel hallgatták, hallgattuk. A tanszéki portfólióhoz való pótolhatatlan szakmai hozzájárulása mellett hadd emeljem ki a hallgatók szakmai előrelépése iránti elkötelezettségét és azt az egyetemi polgárok, oktatók, hallgatók, továbbá a szakmai élet egyéb résztvevői iránt folyamatosan tanúsított barátságosságát és előzékenységét, amelyet most már hosszú évek óta az Ünnepektől tanszéki kollégájaként is érzékelek. Isten éltesse sokáig!

Napjainkban számos gyerek – sportolóként, színészként, modellként, az utóbbi években akár bloggerként, vloggerként – igen komoly keresethez jut. Még az internet előtti időkben és még hozzánk is eljutottak azok a hírek, amelyek arról tudósítottak, hogy egy-egy külföldi és nemzetközi híró sportoló vagy színész szülei nem bántak a legjobban gyermekük így szerzett jövedelmével. Noha a gyerekek jelentős része nem rendelkezik komoly keresménnyel, illetve vagyonnal, vannak gyerekek, akik gyermekkorban folytatott tevékenységük révén mégis komoly összegekre tesznek szert, illetve családtagjaik általi ajándékozás, onnan háramló örökség révén számottevő vagyon tulajdonosai lesznek. Akármilyen mértékű vagyonról is van szó, nem érdektelen, hogy a családban, szülőkkel vagy legalább a szülei egyikével élő gyermek vagyonát ki és hogyan kezeli, milyen jogok, illetve kötelezettségek illetik meg, terhelik a szülőket. Az, hogy miként kezeli a jogszabály a gyermek vagyona feletti kezelői jogot, sokat elárul arról, hogy mit gondol a jogalkotó a gyermek lehetőségeiről és helyzetéről, a szülői felügyelet súlyáról, egyáltalán a szülő és gyermek közötti kapcsolatról, a család és a gyermek kapcsolódásáról.

A szülői vagyonkezelést az alábbiakban a hazai jogi szabályozás XX–XXI. századi fejlődésének tükrében tekintem röviden át, nem érintve a családban nevelkedés azon helyzetét, amikor nem szülő, hanem gyám neveli a gyermeket, és gyám

¹ A tanulmány az NKFIH támogatásával, a K 120623 ny. számú kutatás keretében készült.

– úgynevezett családbafogadó vagy hagyományos gyám – kezeli a vagyonát. Az áttekintés célja néhány vagyonkezelési vonatkozású tendencia felmérése és értékelése, jelen keretek között elsősorban a szakirodalom alapján és a polgári jogi, illetve családi jogi szabályozást bemutatva és elemezve. A tanulmányban tárgyaltak nem ölelik fel a gyámhatósági rendelkezéseket, amelyek a részletszabályokat adták és adják jelenleg is, s nem részletezik a gyermekkel kapcsolatos társadalmi és jogi felfogás változásait, bár ezek természetesen szorosan kapcsolódnak a témához. A tanulmány kitér ugyanakkor a gyermekek és szülők egyenjogúságának változásaira. Noha az egyenjogúságnak nemcsak a szülők anyai és apai státuszát tekintve van jelentősége, hanem azzal kapcsolatban is, hogy milyen jogok illetik és kötelezettségek terhelik a szülőket akkor, ha együtt élnek, s akkor, ha (már) nem, ez utóbbira a jelen áttekintés nem terjed ki. Szintén az alábbiakban csak részben érintett, de legalább ennyire figyelemreméltó kérdés az, hogy a jogi szabályozás milyen mértékű bizalmat szavaz a szülőknek, illetve szülőnek. Végső soron az is kérdés lehet, hogy a szülő vagyonkezelésének szabályozása mennyiben magánjogi, mennyiben közjogi jellegű intézmény.

A szülői vagyonkezelés szabályozása több tényező függvényében alakult, s ezek a tényezők komoly mértékben változtak az utóbbi megközelítőleg száz év folyamán, azaz a XX. század kezdetétől napjainkig. Száz évvel ezelőtt mind a gyermek, mind a szülő fogalma mást jelentett, s különösen más jogokat és kötelezettségeket. Azon túl, hogy más kört fedtek ezek a fogalmak, sem a gyerekek, sem a szülők nem voltak egyenjogúak, s ez tükröződött végső soron a vagyonkezelési rendelkezésekben is. Az egyenjogúság hiánya több dimenzióban is jelentkezett, hiszen mind a nemi hovatartozás, mind pedig – igaz, egyúttal a nemi hovatartozás alapján – a házassági állapot vagy annak hiánya is meghatározónak bizonyult. Különbség lelhető fel a vagyonkezelés célja tekintetében is.

1. A gyermek – az életkori rendelkezések változásai

Gyermekek lenni alapvetően életkori kérdés, a hazai szabályozás szerint – és a fejlett joggal rendelkező országok nagy részében – 18 éves korig az ember gyermeki státuszban van, azaz kiskorú. A nagykorúság határa a 18. év, azt betöltve az ember – legalábbis jogilag – mondhatni, másik világba kerül. Hasonlóan rendezi ezt a New York-i Gyermekjogi egyezmény, amelynek főszabálya szerint 18 éves korig az ember gyermeki státuszban van, igaz, az egyezmény a védelmi célra összpontosít. A hazai jog szerint sem volt ez azonban mindig így, amely a vagyonkezelési szabályokkal összefüggésben különös jelentőséghez jutott. Amellett, hogy hány éves korig tart a gyermekkor, annak is súlya van, hogy a házasságkötés milyen életkorban, milyen feltételek mellett lehetséges, és az milyen joghatásokkal jár. A házasságkötés a maival összevetve igen alacsony életkorban a gyermekkor végét jelenthette.

A gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877. évi XX. törvénycikk (a továbbiakban: Gyámtörvény) a kiskorúságot és a teljeskorúságot különböztette meg.² A kiskorúságot ekkor a 24. év elérésével váltotta fel, legalábbis főszabályként, a teljeskorúság, ezt az egyébként régi rendelkezést 1874-ben, a nők teljeskorúságáról szóló 1874. évi XXIII. törvénycikk kiterjesztette a nőkre (lánygyermekekre). A Gyámtörvény 24 éves kor alatt különböző további életkori határok között tett különbséget.

A gyermek korábban is teljeskorúvá válhatott. A 18. évét betöltött gyermeket nagykorúsíttatni lehetett, ennek akkor volt helye, ha „a kiskorú saját ügyeinek vite-lére elegendő képességgel és érettséggel bír”. A nagykorúsításhoz szükséges koren-gedélyt a gyámhatóságtól lehetett kérni, s mindenképpen kérelemtől függött, meg-adása előtt pedig a Gyámtörvény alapján a legközelebbi rokonokat, illetve magát a gyermeket is³ meg kellett hallgatni. A nagykorúsítás azt a célt szolgálta, hogy ha a kiskorú elég érett ahhoz, hogy ügyeit maga intézze, és érdekeiről maga képes gon-doskodni, akkor ne legyen ennek akadály. A 20. évüket betöltött kiskorúak tel-jeskorúakká válhattak, ha az atyai hatalmat gyakorló apa a kiskorú vagyonát szabad rendelkezés érdekében a gyermeknek átadta, vagy beleegyezett abba, hogy a kiskorú önálló háztartást alapítson. A teljeskorúvá váláshoz szükség volt a gyámhatóság jóváhagyására, ugyanakkor, amennyiben az apa a Gyámtörvényben rögzített felté-teleknek megfelelően járt el, a gyámhatóság nem tagadhatta meg azt, hogy a gyermek nagykorúsítását jóváhagyja.⁴ A gyermek egyébként már 14. évét betöltve is rendel-kezt bizonyos vagyoni jogokkal, hiszen maga rendelkezhetett munkája eredményével, amennyiben maga tartotta fenn magát.⁵

A differenciált szabályrendszer a gyermek vagyonkezelésre való képességéhez kapcsolta a teljeskorúságot, s hosszú életkori éveken keresztül, 14 éves kortól 24 éves korig különböző életkorhoz kapcsolódóan tette lehetővé azt, hogy a kiskorú „felnőtt” legyen.⁶ Igaz, a 24. év betöltése nem is feltétlenül vetett véget a kiskorúságnak, a Gyámtörvény értelmében ugyanis a kiskorúságot meg lehetett hosszabbítani, ha a gyermek „testi vagy lelki fogyatkozása miatt” 24. évének betöltését követően sem tudta magát fenntartani, vagy nem tudott ügyeiről megfelelően gondoskodni, illetve ha „tetemes adósságokat” halmozott fel, vagy kicsapongó életmódot folytatott. A kiskorúság meghosszabbítására a bíróság rendelkezett hatáskörrel, s noha az intéz-mény összességében védhetőnek mutatkozott, számos eljárási kérdés felmerült azzal kapcsolatban, hogy miként illeszthető össze a teljeskorúságot elért életkor és az

² SIPŐCZ László: *A gyámsági törvény (1877. évi XX. törvénycikk) magyarázattal*. Budapest, 1882. 10–11. o.

³ A gyermek meghallgatásának szükségességét a Gyámtörvény nem rögzítette, de a szakirodalom igen. Uo. 17. o.

⁴ Uo. 20. o.

⁵ Ezenkívül egyéb, részben külön szabályozott cselekményeket is érvényesen megtehetett. Uo. 20–30. o.

⁶ Uo. 10–11. o.

azalatt is fennmaradó kiskorúság.⁷ A nők, amennyiben a 24. évüket hajdonként érték el, megszerezték a teljeskorúságot, ha azonban fiatalabb életkorban házasságot kötöttek, a teljeskorúságot fiatalabb korban is megszerezhették, méghozzá „életéveikre tekintet nélkül”; ez azt jelentette, hogy akár 12 éves koruktól kezdődően házasságkötéssel teljeskorúakká válhattak.

A gyermek életkora tekintetében csak az 1950-es években történt változás. Az 1952. évi 23. tvr. (Csjté.), amely az akkor megalkotott Családjogi törvény, a Csjt. végrehajtási rendelkezései mellett egyes személyi jogi kérdéseket is újonnan rendezett,⁸ új szabályokat tartalmazott a kiskorúság tekintetében. A Csjté. 21. §-a értelmében nagykorúnak minősült az, aki a tizennyolcadik évét betöltötte, a kiskorú személyek körében pedig életkori alapon megkülönböztette a cselekvőképteleneket és a korlátoltan cselekvőképeseket, ez a határ a maitól eltérően a 12. évben került meghatározásra.

Ugyanakkor ez a 12 éves kor, amelytől kezdődően a gyermek főszabályként már korlátolt cselekvőképességgel rendelkezett, ahhoz már elégséges volt még 1952-ben is, hogy a gyermek – akár fiú, akár lány – gyámhatósági engedéllyel házasságot kössön a belügyminiszternek az anyakönyvek vezetéséről és a házasságkötési eljárásról szóló 9/1952. BM utasítása alapján. Az 1959-es Ptk. szabályai felváltották a Csjté. cselekvőképességre vonatkozó rendelkezéseit, de a kiskorú életkoránál fogva továbbra is csak 12 éves koráig volt cselekvőképtelen.

A házasságról, családról és gyámságról szóló 1952. évi IV. tv. (a továbbiakban Csjt.) értelmében a korlátoltan cselekvőképes kiskorú (azaz a 12. évét betöltött kiskorú) gyámhatósági engedéllyel érvényes házasságot köthetett. A Csjt. első módosító novellája, az 1974. évi I. törvény korrigálta a házasságkötési életkort, a nők 16, míg férfiak 18 éves kortól házasságkötési cselekvőképességgel rendelkeztek, azaz ettől az életkortól mindennemű engedély nélkül házasságot köthettek. A korlátozottan cselekvőképes kiskorú nemi hovatartozásától függően kaphatott gyámhatósági engedélyt a házasságkötésre, nők esetében 14, férfiak esetében 16 évre emelkedett a korhatár. 1977-ben a Ptk. módosító novellája az életkori cselekvőképtelenség határát felemelte 14 évre, a házasságkötési életkori határokat pedig az 1986. évi IV. törvény, a Csjt. második módosító novellája változtatta meg. Ez egységesítette nemi hovatartozásra tekintet nélkül a házasságkötés életkori határát, ekkor lett 18 év, azzal, hogy 16 éves kortól a gyámhatóság engedélyt adhat a házasságkötésre. A Ptk. ezt a megoldást fenntartotta.

⁷ Uo. 32. o.

⁸ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 23. számú törvényerejű rendelete a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény hatálybalépése és végrehajtása, valamint a személyi jog egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában.

2. A gyermek – a házasságból származás jelentősége

A szabályozás alapmodelljét a Gyámtörvény megalkotása idején az a család jelentette, amelynek keretei között a törvényes gyermek szülei házasságban éltek, pontosabban a gyermek anyja házasságban élt, s az apa atyai hatalmat gyakorolt. Ettől eltérő helyzetet jelentett az, ha a gyermek törvénytelen volt, ekkor csak az anya gondoskodásában állt, továbbá, ha a szülők házasságát felbontották, vagy ha az apa meghalt. (Valamennyi helyzettől eltért természetesen az, ha a gyermek nem szüleivel vagy egyik szülőjével nevelkedett.) A Gyámtörvény különbséget tett a törvényes és törvénytelen származású gyermek között, ez az eltérés pedig hatással volt mind a szülői felügyeletre, mind pedig a vagyonkezelésre.

A házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 1946. évi XXIX. törvénycikk a házasságon kívül született gyermekek jogállását azonossá tette a házasságból származó gyermekekével, a teljes egyenlőséget ugyanakkor csak a Csjt. valószínűsítette meg, ekkor vált a szabályozás módja az anya és az apa jogállására nézve teljességgel azonossá. Az 1946. évi XXIX. tv. idején ugyan (lásd alább) már nem atyai hatalomról, hanem szülői hatalomról beszélhetünk, a törvény a házasságon kívül született gyermek tekintetében a szülői hatalom kérdését is újrendezte, s elválasztotta az apát és az anyát megillető feladatokat.⁹

3. A szülők, az anya és az apa egyenlősége

A Gyámtörvény ugyan a kiskorú gyermek felügyeletét a szülők feladatává tette, de nemcsak *a törvényes és törvénytelen gyermek között differenciált, hanem a szülők között is, tekintve, hogy nem szülői felelősség, hanem atyai hatalom körén belül szabályozta a szülői feladatokat, ideértve a vagyonkezelést is.* A törvényes gyermek felett az apa gyakorolt atyai hatalmat, az apa akaratának volt meghatározó szerepe a gyermek sorsa felett, az anya szerepe háttérbe szorult.¹⁰ Ennek megfelelően alakultak a szülők jogai és kötelezettségei. A 10.470/1945. ME rendelet értelmében az atyai hatalom szülői hatalommá vált, s ennek magyarázataként Nizsalovszky az 1928. évi Mtj. indokolására hivatkozott: eszerint a gyermek érdekét a szülő érdeke fölé kell helyezni, s ezt szolgálja az is, ha a szülők egyenlő jogokkal rendelkeznek.¹¹ Az 10.470/1945. ME rendelet ugyan egységes szülői hatalomról szólt, de ezzel kapcsolatban Nizsalovszky is arra utalt, hogy az egyiküknek elsőbbséget kell biztosítani. Így

⁹ SZÜK Levente: *A házasságon kívül született gyermek jogállásával kapcsolatos peres eljárások.* Budapest, 1947. 36–37. o.

¹⁰ CSIKY Ottó: *A gyermek családi jogállása.* Budapest, 1973. 103. o.

¹¹ NIZSALOVSZKY Endre: *Magyar családi jog.* Budapest, 1949. 17. o.

házasságból származó gyermeknél a szülői hatalom gyakorlása elsősorban az apát illette, „a felügyeletet azonban az atya mellett az anya ilyenkor is” gyakorolta.¹² Az anya csak akkor rendelkezett szülői hatalommal, ha az apa ezt nem láthatta el, például és többek között halála, tényleges akadályozottsága miatt. A szülői hatalmat ekkor már az apa gyámnevezéssel sem vonhatta el az anyától. A Csjt. használta először a szülői felügyelet kifejezést, rögzítve, hogy a kiskorú gyermek elsősorban szülői felügyelet alatt áll, amelyet a szülők – legalábbis főszabályként – együttesen gyakorolnak.

4. A szülők vagyonkezelése

Az atyai hatalomnak a Gyámtörvény értelmében része volt mind a törvényes képviselés, mind a vagyonkezelés, mely utóbbi tekintetében az apát nem terhelte számadási kötelezettség. A Gyámtörvény nem számolt a gyermek jövedelmével, hanem kifejezetten a gyermek vagyonára és vagyonának jövedelmére, illetve értelemszerűen adósságára vonatkozóan tartalmazott rendelkezéseket. A szabályok figyelemre méltóan igyekeztek egyensúlyozni az apa vagyonkezelői „hatalma” és a gyámhatóság szükségszerű kontrolljának követelménye között.

Az apát számadási kötelezettség nem terhelte, s a gyermek vagyonának jövedelmét ugyan a gyermek költségeire kellett fordítania, de a felesleg őt illette (ez alól kivételt jelentett, ha adósság terhelte a vagyont, mert a jövedelem egy részét annak törlesztésére kellett fordítania). Noha a gyermek készpénzét biztosítania kellett, a gyámhatóság készpénz, illetve ingóságok átadását csak a gyermek érdekeinek veszélyeztetése esetén követelhetette. Az atyai hatalmat gyakorló apa nyilatkozatához számos, a Gyámtörvényben meghatározott esetben szükség volt a gyámhatóság jóváhagyására (így a gyermek ingatlanvagyonának elidegenítése vagy megterhelése esetén), s bizonyos ügyletek még a gyámhatóság jóváhagyása mellett sem kötelezték a gyermeket (többek között a gyermeket terhelő, visszteher nélküli kötelezettségvállalások).

A törvénytelen (azaz nem törvényes vagy nem törvényesített) gyermek tekintetében természetes és törvényes gyámként az anya járt el; az anya ezen helyzetét szintén a Gyámtörvény rögzítette. A gyám apahelyettes,¹³ s az anya is az atyai hatalmat gyakorló apát helyettesíti.

Ha a gyermek nem állt atyai hatalom alatt, az anya láthatta el a vagyonkezelési teendőket (is) mint törvényes és természetes gyám. Az apa halála esetén is megszűnt az atyai hatalom, de ez esetre az atyai hatalmat gyakorló apa rendelkezhetett arról,

¹² Uo. 282. o.

¹³ KATONA MÓR: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*. Pozsony, 1899. 208. o.

hogyan ki lássa el a gyámi teendőket, s csak nevezett gyám hiányában láthatta el a gyámi teendőket az anya. Az anya ekkor újabb férjhez menetelég kezelte számadás nélkül kiskorú gyermekeinek vagyonát.

A második világháború után a gyermek vagyona kezelése szempontjából is meghatározó megkülönböztetéseket – legalábbis részlegesen – felszámolta a 10.470/1945. ME rendelet. Annyiban azonban mégis különbség maradt, hogy az anya részlegesen lemondhatott a szülői hatalomról, és éppen a gyermek vagyonának kezelése volt az a jogosítvány, amelyről lemondhatott, ekkor a gyámhatóság a vagyonkezelésre gondnokot nevezhetett ki. Ha a gyermek nem házasságban született, a szülői hatalom az anyát illette meg, úgy, mintha az apa szülői hatalmát megszüntették volna, vagy – ahogyan erre Nizsalovszky utal – mintha az apa meghalt volna.¹⁴

A korábban több oldalról fennálló diszkrimináció megszüntetése korántsem volt teljes, és a vagyonkezelés tekintetében a szülőnek ténylegesen hatalma maradt, hiszen a gyermek vagyona felett rendelkezési jog illette meg. Nizsalovszky a hasznélvező jogállásához hasonlította a vagyonkezelői jogot gyakorló apa jogi helyzetét, aki önmagában a szülői minőségéből is „hasznot húzhatott”.¹⁵ A szülői vagyonkezelési szabályok nem változtak, a Gyámtörvény továbbra is hatályban volt.

A Csjt. a szülői felügyeletet részletesen szabályozta, igaz, elsősorban az együttélő szülők tekintetében, de rájuk vonatkozóan egyenlően, anya és apa között nem tettek már különbséget. Fennmaradt a biztosítékadási és számadási kötelezettség nélküli vagyonkezelési jog a gyermek minden olyan vagyona tekintetében, amely „nincs kivéve” a kezelésük alól. A gyermek felé számadással csak a vagyon állaga tekintetében és csak a vagyonkezelés megszűnésekor tartoztak. A vagyonkezelés tekintetében olyan gondossággal kellett eljárniuk, mint saját ügyeikben.¹⁶ A Csjt. tartalmazta azt a kitétel, mely szerint azokat a vagyontárgyakat, amelyeket folyó kiadásokra készen tartani nem kell, a gyámhatóságnak be kell szolgáltatni. A gyermek jövedelmét a szülőknek a gyermek szükségleteire kellett fordítaniuk, ugyanakkor a vagyon állagát szükséges esetben a gyermek javára igénybe vehették. A gyámhatóság a szülői vagyonkezelést rendszeres felügyelete alá vonhatta, amennyiben a szülők vagyonkezeléssel együttjáró kötelezettségeiket nem teljesítették.

A Polgári Törvénykönyv kodifikációja során a családjogi kérdések megvitatása kapcsán – azt követően, hogy döntés született a családjogi rendelkezéseknek a készülő Polgári Törvénykönyvbe való inkorporálásáról – a szülői felügyelet részjogosítványai is tárgyalásra kerültek, igaz, nem olyan erőteljes hangsúllyal, mint a házassági vagyonszerzés kérdései. A Családjogi Könyv (első) Konceptióját a Kodifikációs

¹⁴ NIZSALOVSZKY: i.m. 285. o.

¹⁵ Uo. 294. o.

¹⁶ Ez a szabályozás tekintetbe vette a szülői autonómiát is, lásd PETRIK Ferenc: A szülői felügyelet és a kiskorúakról való állami gondoskodás. In PETRIK Ferenc: *A családjogi törvény magyarázata*. Budapest, 1988. 290. o.

Szerkesztőbizottság 2001-ben vitatta meg, ebben a szülő-gyermek viszony, illetve annak szükséges módosításai nem kaptak különös nyomatékot, megerősítve azt az álláspontot, amely szerint semmiképpen nem szükséges az, hogy valamennyi kérdésben feltétlenül új megoldást keressenek.¹⁷ A Kodifikációs Szerkesztőbizottság által elfogadott Koncepció rögzítette a szülői felügyelet gyakorlására vonatkozó elveket, ezek között szerepeltek a vagyonkezelés tekintetében is relevanciával bíró princípiumok. Ezek a következők voltak: a szülői felügyeletet a gyermek érdekében kell gyakorolni, az ítéلképes gyermek véleményét meg kell hallgatni, a szülői felügyelet gyakorlásába pedig az állami beavatkozásnak csak kivételesen lehet helye. Feltétlenül több bizalmat kívántak adni a szülő számára, hosszan indokolva ezt elsősorban azon szülők érdekében, akik özvegyként nevelik gyermeküket, és a hagyatéki eljárásban a gyermekkel szinte szembekerülnek.¹⁸ (Ez a Koncepció még nem jelezte előre azokat a változásokat, amelyek utóbb hangsúlyosak lettek és a vagyonkezelést is érintették, így a bontás utáni közös szülői felügyelet megerősítését.) A 2003. évi Koncepció¹⁹ tartalmában nem tért el ezektől a javaslatoktól, és a gyermek vagyonának kezelése nem tartozott azon kérdések közé sem, amelyeket a kodifikáció során a különböző hivatásrendek jogászai és szakértői ennél mélyebben vitattak volna. A Ptk. első normaszövege 2006-ban készült el, és a vagyonkezelés tekintetében alapvetően megtartotta – ahogyan az a Koncepciókban is szerepelt – a Csjt.-ben foglalt rendelkezéseket. A korrekciók között szerepelt az is, hogy a szülőnek ne maradjon fenn a vagyon állagáról történő számadás kötelezettsége.

¹⁷ A családi jog és öröklési jog koncepciójának vitája. *Polgári Jogi Kodifikáció*, (2002) 3., 31–32. o.

¹⁸ *Koncepció* (2002). Kézirat. 68. o. Az a felfogás, amely szerint a jogszabálynak a szülő irányában nagyobb bizalommal kell lennie, tükröződik a következőkben is: „Bár a gyámhatóságnak biztosított hatósági kontroll, hatósági beavatkozás a szülői vagyonkezelés tekintetében is jelen van – sőt talán az indokoltnál nagyobb mértékben van jelen – a szülői vagyonkezelés szabályai mégis figyelemmel vannak a szülő-gyermek kapcsolat tartalmára is.” WEISS Emilia: Az új Polgári Törvénykönyv és a családjogi viszonyok szabályozása. *Polgári Jogi Kodifikáció*, (2000) 2., 10. o.

¹⁹ A Polgári Törvénykönyv Koncepciója és Tematikája, melyet a Kodifikációs Szerkesztőbizottság koncepcióként elfogadott, 2003-ban került közzétételre. A Kormány az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozattal fogadta el, és a határozat mellékleteként közzétételre került a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában, illetve a Tematikával együtt a Magyar Közlöny 2003. évi Különszámában. Lásd még: *Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és szabályozási tematikája*. 2002. Kézirat.

5. Változások a szülői vagyonkezelés néhány kérdése tekintetében

5.1. A számadás kötelezettsége vagy annak hiánya

A Gyámtörvény alapján a gyermek vagyonát az apa számadási kötelezettség nélkül kezelte, abból a régebbi időszakból eredeztethetően, amikor „korlátlan ura”²⁰ volt a gyermek vagyonának. A számadás hiányát Nizsalovszky a szülő haszonélvezőhöz hasonló jogállásához kötötte, ahhoz, hogy az állagot nem változtathatja meg.²¹ A Csjt. 1952-ben rögzítette, hogy a szülők – ekkor már a gyermekek közötti törvényes és törvénytelen megkülönböztetés 1946 óta hiányzott, s a szülők is egyenjogúakká váltak – biztosítékkadás és számadás kötelezettsége nélkül kezelik a gyermek vagyonát, s annak állagáról is csak a kezelés megszűnésekor kell számot adniuk. Ez értelem-szerűen azt jelentette, hogy – főszabályként – a gyermek nagykorúsága elérésekor megszűnő szülői felügyelet esetén a szülőknek a nagykorú gyermek számára, ha hamarabb szűnt meg a szülői felügyelet, akkor a vagyonkezelést végző személy számára kellett kiadni. A Csjt. megalkotása utáni évtizedekben a számadási kötelezettség hiányát eltérő okokkal magyarázták.²²

A kodifikáció során mindvégig a szülők iránti nagyobb bizalom szükségessége fogalmazódott meg, igaz, Weiss elsősorban az erre érdemes szülők iránti nagyobb bizalom fontosságát hangsúlyozta. Még az első normaszöveg megszövegezése előtt megjelent ennek igénye: „a Csjt. szabályai olyan módosítást igényelnének, amelyben a szülői jogok gyakorlásába történő akár jogszabályi, akár hatósági beavatkozásnak a maiénál szűkebb körűnek, a maiénál kivételesebbnek kellene lenni, és különösen a szülői vagyonkezelés és a szülőt illető és/vagy terhelő törvényes képviselő körében a gyermekei érdekeit megfelelően szem előtt tartó szülők a jogi szabályozás terén is a maiénál nagyobb bizalmat kapnak.”²³ A gyermek eleve, helyzeténél fogva fennálló kiszolgáltatottságának feltételezése és ebből következően a vagyonkezelés esetében fennálló fokozott ellenőrzés szükségessége később is kifogásolás tárgya volt,²⁴ s a normaszöveg erre kezdettől reagált. A Szakértői Javaslat már nem tartalmazta azt a kötelezettséget, hogy a szülőnek a vagyonkezelés megszűnésekor erről számot kell adnia, s ezt azzal indokolta, hogy gyakorlatban nem élő szabályról van szó, amely

²⁰ NIZSALOVSKY: i.m. 293. o.

²¹ Uo. 293. o.

²² Így NIZSALOVSKY Endre: *A család jogi rendjének alapjai*. Budapest, 1960. 102. o. Idézi Petrik is – PETRIK Ferenc: i.m. 942. o. és 947. o.

²³ WEISS Emilia: Néhány gondolat a családjog folyamatban levő kodifikációs munkálataihoz. *Családi Jog*, (2003) 1., 5. o.

²⁴ WEISS Emilia: Néhány kérdés a készülő Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyve Konceptiója köréből. In GYEKICZKY Tamás: *Ami a múltból elkísér. A családjogi törvény ötven éve*. Debrecen, 2005. 34. o.

„olyan esetekben avatkozik be a magánszférába, amikor azt semmi nem indokolja”,²⁵ s a hatályos Ptk. is ennek megfelelően nem rögzíti már, hogy a szülőnek a gyermek vagyonáról számadást kellene készítenie.

5.2. A gyermek vagyonának, illetve jövedelmének felhasználása; a gyermek keresménye

A Gyámtörvény alapján a gyermek vagyonának jövedelemfeleslege az apát illette meg, s ezt a jövedelemfeleslegre való jogot csak kivételesen lehetett korlátozni. Ettől a Csjt. szabálya – hangsúlyozottan – eltért, s azt rögzítette, hogy a szülők gyermekük jövedelmét a gyermekre kötelesek fordítani. Ez a jövedelem a vagyon jövedelmét jelentette, nem a gyermek keresményét. A rendelkezést a Ptk. fenntartotta, azzal, hogy a gyermek indokolt szükségleteire kell ezt a jövedelmet fordítani.²⁶

A Gyámtörvény értelmében a 14. évüket betöltött gyermekek csak akkor rendelkezettek keresményükkel, ha saját maguk gondoskodtak fenntartásukról. A Csjt. 1952-ben az önálló keresménnyel való rendelkezést nem korlátozta, hanem kimondta, hogy az a keresmény, amelyet a gyermek a munkájával maga szerzett, nem a szülők kezelése alá tartozik, hanem szabad rendelkezése alá. Noha a Csjt. ezzel kapcsolatban nem tartalmazott a gyermek tekintetében életkorbeli korlátozást, a Ptk. már 1959-ben úgy rendelkezett, hogy a 14. évét betöltött korlátozottan cselekvőképes személy törvényes képviselője közreműködése nélkül rendelkezhet munkával szerzett keresményével. Miután a két rendelkezés között ellentmondás mutatkozott, a kommentárirodalom a Csjt. fenti rendelkezését is akként értelmezte, hogy az csak a 14. évét betöltött gyermekekre vonatkozik.²⁷ A Csjt. már 1952-ben egy, a korábbiakkal összevetve új kötelezettséget is meghatározott: a szabad rendelkezés alatt álló keresményéből a szülői háztartásban élő gyermek a háztartás költségeihez megfelelő mértékben köteles volt hozzájárulni. Ami a keresményből a háztartás költségeihez való hozzájárulás mértékét illeti, azt a szülők jövedelmi-kereseti viszonyaitól, a gyermek keresményének mértékétől kellett függővé tenni.²⁸ Ezt a követelményt a kommentárirodalom kezdettől mint erkölcsi követelményt tárgyalta, ekként emelte ki Szladits is.²⁹

²⁵ KÖRÖS András – MAKAI Katalin: Családjog. In VÉKÁS Lajos: *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008. 522. o.

²⁶ Uo. 521. o.

²⁷ PETRIK: i.m. 945. o.

²⁸ Uo. 955. o.

²⁹ SZLADITS Károly: *Az új családjogi törvény bemutatása és méltatása*. Különlenyomat az MTA Társadalmi-Történelmi Tudományos Osztályának közleményeiből. Budapest, 1953. 19. o.

Miután vitásnak bizonyult, hogy a 14 év alatti gyermek önállóan kezelheti-e keresményét, az 1974. évi I. törvény korrigálta a korábbi szabályt, és a 14. évét betöltött gyermek saját keresményére nézve mondta ki az önálló vagyonkezelés lehetőségét.³⁰ Az a törvényi követelmény, hogy a gyermeknek a keresményéből a háztartás költségeihez hozzá kell járulnia, fennmaradt, mint a gyermekkel szembeni erkölcsi követelmény.³¹ A háztartás kiadásaihoz való hozzájárulás elvárhatósága nyilván annak függvénye, hogy a gyermek munkavállalása milyen életkortól lehetséges; a 2000-es években már a 16-17 éves gyermekkel szemben jelentkezett elvárásként az, hogy amennyiben önálló keresettel rendelkezik, járuljon hozzá a háztartás költségeihez.³² A szabály egyébként – némiképp finomított változatban – fennmaradt a Ptk.-ban is: a szülő igényelheti a megfelelő mértékű hozzájárulást.

6. Összegzés

A XX. század elején a család nem azt jelenti, amit napjainkban, s az eltérő felfogás fokozottan vonatkozik a gyermekekre. Korábban a gyermeki jogok nem kerültek előtérbe, a magyar szabályozás számára sem vetett fel komoly kétségeket az, hogy akár 12 évesen érvényes házasságot lehet kötni, fiúk és lányok között különbséget lehet tenni, s a gyermek vagyonának kezelésére a szülő, s elsősorban az apa rendelkezik (atyai) hatalommal. Ezek a kiindulópontok lassan, de folyamatosan változtak a hazai jogszabályokban (is). Napjainkban a gyermek érdekei teljességgel előtérben vannak, legalábbis a gyermekjogi megközelítés és lényegében a jogi szabályozás szerint. A gyermekek – legalábbis főszabályként – 18 évesen köthetnek házasságot, addig szülői felügyelet (vagy gyámság) alatt állnak, s a szülőknek nem elsősorban jogaik, hanem mindenekelőtt kötelezettségeik vannak. Ez az egymással egyenjogú szülők vagyonkezelése során is érvényesül. A vagyonkezelést az Gyámtörvény is részletesen szabályozta, s védte a gyermek érdekét, de elsősorban a tulajdoni rend és helyzet szilárd szabályozottsága végett. A Gyámtörvény tanulmányozása során feltűnő és nem véletlen, hogy a gyermek vagyonának kezelését és ennek megfelelően az atya és gyermek jogviszonyát kimerítő rendelkezések sora tartalmazza.³³

³⁰ PETRIK Ferenc: i.m. 285–286. o.

³¹ FILÓ Erika – SOMFAI Balázs: A szülői felügyelet és a kiskorúakról való állami gondoskodás. In SÁRI PÉTERNÉ VASS Margit: *A családjogi törvény magyarázata*. Budapest, 2002. 989–999. o.

³² MAKAI Katalin: A vagyonkezelés. In KÖRÖS András: *A családjog kézikönyve*. Budapest, 2007. 711. o.

³³ Hasonlóan: PATRIÁSZ István: A szülők és gyermekek közötti új viszonyok jogi szabályozása: a szülői felügyelet. In VAS Tibor – PAP Tibor: *A házasságról, családról és gyámságról szóló 1952. évi IV. tv. ankétjának előkészítő anyaga*. Budapest, 1953. 3–4. o.

A Gyámtörvény, majd később a Csjt., s a hatályos Ptk. is balanszíroz a szülői felügyeletet gyakorló szülők autonómiája és az állami kontroll szükségessége között. Ha arra keressük a választ, hogy a gyermek legfőbb érdekét melyik biztosítja, aligha járunk jó helyen, tekintettel arra, hogy a gyermek legfőbb érdeke maga is összetett elv, sablonosan nem közelíthető meg. Nem szólva arról, hogy a szülők halmaza korántsem homogén. Tovább nehezíti napjainkban a vagyonkezelést az, hogy a családok egyre gyakrabban alakulnak át, mindennapos az, hogy a szülők különélve folytatják a gyermek gondozását-nevelését, nem ritkán közös szülői felügyeletet gyakorolva, amely közösséget jelent a vagyonkezelés során is. A gyermek érdekét a New York-i Gyermekjogi egyezmény a szülők érdekével együtt védi ugyan, de védi a gyermeki érdeket akkor is, ha a gyermek családban él, azaz a szülőkkal szemben is. Ugyan a szülők gyakran valóban szívükön viselik a gyermek tényleges érdekét, ez nem mindig van így, megmondható a gyámhatóságok tisztviselői. Nem szólva arról, hogy a nagykorúak, a „felnőttek” sem rendelkeznek sokszor a legalapvetőbb pénzügyi-jogi ismeretekkel (sem).

Székely László
(alapvető jogok biztosa, egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK)

Határsértés

Kedves Ünnepezt Kollégám, Gáborom!

Ha jól számolom, 36 év telt el azóta, hogy a Tanszéken munkatársak lettünk, másoknak ez még egy házasságból is sok lenne. A jelen alkalom most lehetőséget ad nekem, hogy egy olyan ügyem dokumentumait osszam meg Veled, amely reményeim szerint felkelti majd érdeklődésedet. Nem melleleg pedig az Isten éltesen még sok-sok éven át!

1. Az eljárás megindítása

A panaszos jogi képviselője útján azért fordult az alapvető jogok biztosához Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének határozatával összefüggésben, mert a képviselő-testület a hatvan.eu domain¹ névhasználat engedélyezése iránti kérelmét elutasította, és nem engedélyezte a domain további használatát. A beadványozó szerint a vonatkozó önkormányzati rendelet sérti az Alaptörvény rendelkezéseit.

Tekintettel arra, hogy a panasz alapján felmerült a jogbiztonság követelményével összefüggő visszásság lehetősége, az ügyben az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbtt.) 20. § (1) bekezdése alapján vizsgálatot indítottam. A vizsgálat eredményes befejezése érdekében az Ajbtt. 21. § (1) és (2) bekezdése alapján tájékoztatást kértem Hatvan Város Önkormányzatának polgármesterétől.

¹ Domain: alfanumerikus karakterekből álló műszaki azonosító, mely az internetre csatlakozó számítógépek azonosítására szolgál. A felső szintű tartománynevek (angol elnevezéssel Top Level Domain, TLD) végződésük alapján két nagy csoportba oszthatók: a) általános felső szintű domain (generic TLD, gTLD), ilyen például a .com, .net, .org stb.; b) az országot jelző felső szintű domain (country code TLD, ccTLD), ilyen például a magyar .hu végződés. Az internetes címekben a felső szintű domainnevek előtt található az ún. másodsztintű domainnevek (Second Level Domain: SLD), melyek az internetcím tulajdonosát azonosítják.

2. Megállapított tényállás

A beadványozó ügyfele internetes portált kívánt működtetni hatvan.eu néven. A beadványozó előadta, hogy a választott név a szabadon és díjmentesen hozzáférhető internetes portál azonosítását szolgálta, és az elsősorban a Hatvan és 60 km-es körzetének kulturális, közéleti eseményeiről, rendezvényeiről való tájékoztató tevékenységére utalt. A beadványozó előadta, hogy a portál elnevezésére és működtetésére a médiaszolgáltatásokról és tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (a továbbiakban: Mttv.) előírásainak megfelelően engedélyt kért, a kikötött eljárási díjat megfizette, és a hatályos jogszabályi előírásoknak megfelelően tulajdonolja a domainnevet. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (a továbbiakban: NMHH) 2011. június 27-én vette nyilvántartásba a hatvan.eu néven működő portált.

A hatvan.eu domainnév regisztrálására az EURid rendszerben 2010. július 16-án került sor, a regisztráció érvényessége 2014. július 31-ig tartott.

Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testülete a regisztrációt követően elfogadott Hatvan város és településrészei nevének használatáról szóló 25/2012. (IV. 27.) rendeletében (a továbbiakban: R1.) a domainnévhasználattal összefüggésben utólagosan többletkövetelményeket támasztott, valamint azt önkormányzati jóváhagyáshoz kötötte, és „névhasználati utólagos engedély iránti kérelem” benyújtására kötelezte a beadványozót.

Az R1. 2. § (1) bekezdése alapján a rendelet hatálya kiterjed a természetes személyekre, jogi személyekre és a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságokra, egyéni vállalkozókra. Ugyanezen szakasz (3) bekezdése értelmében a névhasználat csak akkor engedélyezhető, ha a kérelmező természetes személy lakó- vagy tartózkodási helye, nem természetes személy székhelye, telephelye vagy fióktelepe Hatvan közigazgatási területén található.

Az R1. 3. § (1) bekezdése szerint a 2. § (1) bekezdésben meghatározott személyek részére elnevezésükhöz, tevékenységük gyakorlásához vagy működésük folytatásához a) Hatvan, b) hatvani, c) Óhatvan, d) óhatvani, e) Újhatvan, f) újhatvani, g) Görbeér h) görbeéri i) Nagygombos j) nagygombosi k) Kiszombos l) kiszombosi m) Nagytelek, n) nagyteleki megjelölés, illetve név, ezek bármilyen toldalékos formában történő használata, ideértve a domainnév használatát is, annak bármilyen módon történő leírása a képviselő-testület engedélyéhez kötött.

Az R1. 8. § (1) bekezdése alapján az engedély kiadását meg kell tagadni: a) ha a használat vagy annak módja, célja és körülményei az Önkormányzat, a város lakossága vagy a Polgármesteri Hivatal jogait, jogos érdekeit sértének vagy veszélyeztetnék, b) ha ugyanazon vagy hasonló tevékenység gyakorlásához már engedélyt kiadott vagy a nevet már valaki jogszerűen használja. Ugyanezen szakasz (2) bekezdése értelmében az engedély kiadása megtagadható egyéb, különösen indokolt esetben.

Az R1. 10. § (1) bekezdése szerint aki a 3. § (1) bekezdés szerinti közigazgatási megjelölést vagy nevet domainnévben e rendelet hatálybalépése előtt vette fel, és

folyamatosan használja, köteles utólagos engedély iránti kérelem benyújtására legkésőbb 2012. év július 31-ig. Ugyanezen szakasz (2) bekezdése alapján az (1) bekezdés szerinti utólagos engedély iránti kérelmet nem kell benyújtani, amennyiben a domainnév az azt használó jogi személy vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaság bírósági nyilvántartásban szereplő elnevezésével azonos. Ugyanezen szakasz (3) bekezdése értelmében az utólagos engedélyezési eljárásra a névhasználati engedélyezési eljárásra vonatkozó szabályok az irányadók.

A beadványozó 2012. május 15. napján kelt levelében a „Hatvan” névvel kapcsolatos, az R1. megalkotása és hatálybalépése előtt megkezdett internetes online és nyomtatott sajtótermék névhasználatáról, igényelt és regisztrált domainnév használatáról tájékoztatta az önkormányzatot. A közlést tartalmazó levél beérkezését követően 14272-1/2012. számon az Önkormányzat hiánypótlási felhívást bocsátott ki, mivel az nem tartalmazta a hatóság döntésére irányuló kifejezett kérelmet, a névhasználat célját, a módját, a használat időtartamát, és a beadványon nem róttá le a névhasználati kérelmenként 3 000 Ft. mértékű eljárási díjat. A beadványból nem derült ki továbbá, hogy a névhasználati kérelem jogosultja magánszemély vagy jogi személy.

A hiánypótlási felhívásra a beadványozó ügyfele megbízásából kiegészítette beadványát, és kérte határozatlan időre a hatvan.eu (<http://hatvan.eu>) domainnév tekintetében a névhasználatot. A kérelmező a beadványon leróttá az általános tételű eljárási illetéket. Beadványozó ügyfele 2012. május 15-én kelt kérelmével, majd 2012. június 27-én kelt kiegészítő kérelmével eleget tett az R1. követelményének, valamint befizette az eljárási illetéket, feltárta a portál működtetésének indokait, valamint igazolta korábban szerzett engedélyét.

Hatvan Város Önkormányzata 14272-3/2012. számú eljárásában az utólagos engedély iránti kérelmet elutasította 498/2012. (VII. 11.) számú határozatával, melylyel a beadványozó álláspontja szerint a portál működése ellehetetlenült, jogi állapota vitássá vált.

A határozat megállapította, hogy a hiánypótlási felhívásra adott válasz alapján a névhasználat engedélyezése iránti kérelmet a PC-SYSTEM Informatikai Kft. nyújtotta be. A kérelmező által csatolt a Pest Megyei Bíróság mint Cégbíróság Cg. 13-09-150127/2. számú végzéséből, valamint az e-cegjegyzek.hu internetes oldalról 2012. július 5-én ingyenesen letöltött kérelmező cégkivonatából megállapítható, hogy a beadványozó székhelye nem Hatvan közigazgatási területén található, telephellyel pedig nem rendelkezik. Mindezekre tekintettel a határozat értelmében az R1. fent hivatkozott 2. § (3) bekezdése alapján a névhasználat engedélyezése kizárt.

A határozatban foglaltak szerint a fentiekén túl a Hatvan név további használata azért sem engedélyezhető, mert annak módja, céljai és körülménye sértené és veszélyeztetné Hatvan Város Önkormányzatának jogos érdekét az alábbiak szerint. Hatvan Város Önkormányzata működteti a hatvan.hu internetes oldalt. Az internetes oldal egyik célja, hogy az Önkormányzat jogszabályi kötelezettség alapján közlésteendő

információkat megossza, másrészt hogy bemutassa Hatvan történetét, értékeit, eseményeit, a Polgármesteri Hivatallal, irodáival, valamint a képviselő-testület működésével kapcsolatos információkat és a város intézményeit. Az internetes oldal ezenkívül tartalmazza az Önkormányzat és intézményei, szervei által szervezett programokat, fejlesztéseket, napi aktualitásokat is.

A határozat értelmében a *hatvan.hu* és a *hatvan.eu* domainnevek között csupán a nevek utolsó része különbözik. Ez a különbözőség azonban nem zárja ki a nevek összetéveszthetőségét. A kérelmező *hatvan.eu* internetes portál működtetésének célja sok hasonlóságot, sok esetben egyezőséget mutat az Önkormányzat által működtetett *hatvan.hu* portáléval, népszerűsíti az Önkormányzat által szervezett programokat, beszámol eseményekről, kulturális rendezvényekről, és emellett véleményeket közöl, amelyek azonban nem azonosak az Önkormányzat hivatalos közleményeivel, álláspontjával. A *hatvan.eu* domainnév alkalmas lehet arra, hogy Hatvan Város Önkormányzata hivatalos weboldalának a látszatát keltse, és a város hivatalos honlapját, a *hatvan.hu* honlapot megnézni kívánók számára ezen oknál fogva megtévesztő lehet.

Végül a határozat tájékoztatást tartalmazott azzal kapcsolatban, hogy Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének a tiltott, kirívóan közösségellenes magatartásokról szóló 26/2012. (IV. 27.) önkormányzati rendelet 17. § 4. pontja alapján kirívóan közösségellenes magatartást követ el, aki a rendelet hatálybalépése előtt felvett és folyamatosan használt nevet engedély megadása nélkül 2012. év augusztus 1. napjától is használ. A rendelet 2. § (1) bekezdése értelmében a rendeletben meghatározott tiltott, kirívóan közösségellenes magatartás elkövetőjével szemben ezer forinttól százötvenezer forintig terjedő közigazgatási bírság, illetve amennyiben a rendelet úgy rendelkezik, ötvenezer forintig terjedő helyszíni bírság szabható ki.

Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének határozatával, valamint az R1.-tel összefüggésben, valamint figyelemmel az Alaptörvény 32. cikk (2) bekezdésére, mely értelmében feladatkörében eljárva a helyi önkormányzat törvény által nem szabályozott esetben *helyi* társadalmi viszonyok rendezésére önkormányzati rendeletet alkot, tájékoztatást kértem a polgármestertől az alábbi kérdésekben:

- mely közérdekű kötelezettségének tesz eleget az önkormányzat a domainhasználat engedélyezése körében;
- milyen jogi felhatalmazás alapján köti az önkormányzat utólagos engedélyezéshez az Európai Unióban bejegyzett .eu felső szintű domain használatát;
- álláspontja szerint mely felső szintű domainnevekre, azok bejegyzésére terjed ki az engedélyezési, engedély-visszavonási, valamint szankcionálási hatásköre Hatvan város és településrészei nevének használatáról szóló Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének 25/2012. (IV. 27.) önkormányzati rendelete alapján;
- az R1. 9. § mely államok, intézmények, szervezetek által kiadott domainhasználati engedély visszavonására vonatkozik;

- tekintettel az R1. 2. § és 3. §-ára, álláspontja szerint akkor is engedélyezéshez kötött-e domainnév használata, ha az természetes személy nevét tartalmazza (pl. Hatvani) vagy az számot tartalmaz (pl. 60 – „bármilyen módon történő leírás”).

Végül a beadványozó által csatolt hatósági határozatban hivatkozott, a tiltott, kirívóan közösségellenes magatartásokról szóló 26/2012. (IV. 27.) önkormányzati rendelet hatályos változatának megküldésére kértem az önkormányzat polgármesterét. Megkeresésemre a polgármester a következőkről tájékoztatott:

Hatvan és településrészei nevének sérelem nélküli, jogszerű használata a város lakosságának és az Önkormányzatnak is alapvető érdeke. A rendelet célja, hogy szabályozza Hatvan város és településrészei nevének jogszerű felvételét. A névhasználat nem csupán domainnévhasználatot takar.

Az Alaptörvény 32. cikk (2) bekezdésében meghatározott felhatalmazás alapján eredeti jogalkotói hatáskörében alkotta a jogszabályt a képviselő-testület. A képviselő-testület Hatvan város és településrészei nevének használatát engedélyezi. Az Önkormányzat válaszában arról tájékoztatott, hogy a domainbejegyzési eljárásban a képviselő-testület hozzájárulását nem kéri.

Az R1. nem tesz különbséget a felső szintű domainnevek között, valamennyi domainnévre kiterjed az engedélyezési, engedély-visszavonási, valamint szankcionálási hatáskör.

Az R1. nem az államok, intézmények, szervezetek által kiadott domainhasználati engedély visszavonására vonatkozik, hanem a képviselő-testület által kiadott engedély visszavonására.

Az Önkormányzat álláspontja alapján a természetes személy neve (névhasználata) jogszabályon alapul, így az nem engedélyköteles, valamint a város nevének bármilyen módon történő leírása a számmal történő leírást nem foglalja magában, melyek a rendelete céljával sem állnának összhangban.

3. Érintett alapvető jog

- A jogállamiság elvéből levezethető jogbiztonság követelménye [Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés: „*Magyarország független, demokratikus jogállam.*”].

4. Alkalmazott jogszabályok

- Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (a továbbiakban: Mötv.)
- Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének Hatvan város és településrészei nevének használatáról szóló 25/2012. (IV. 27.) számú rendelete (a továbbiakban: R1.)
- Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének a tiltott, kirívóan közösségellenes magatartásokról szóló 13/2013. (III. 29.) számú rendelete (a továbbiakban: R2.)
- Az Európai Parlament és a Tanács .eu felső szintű domain bevezetéséről szóló 733/2002/EK rendelete (2002. április 22.)
- A Bizottság 874/2004/EK rendelete (2004. április 28.) a .eu felső szintű domain bevezetésére és funkcióira vonatkozó általános szabályok, valamint a bejegyzésre irányadó elvek megállapításáról
- Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény (a továbbiakban: Ekertv.)
- A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (a továbbiakban: Smtv.)
- A jogalkotásról 2010. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Jat.)

5. A vizsgálat megállapításai

5.1. A hatáskör tekintetében

Az alapvető jogok biztosának feladat- és hatáskörét, valamint az ennek ellátásához szükséges vizsgálati jogosultságokat az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény határozza meg.

Az Ajbt. 18. § (1) bekezdése szerint az alapvető jogok biztosához bárki fordulhat, ha megítélése szerint – többek között – közigazgatási szerv tevékenysége vagy mulasztása a beadványt tevő személy alapvető jogát sérti vagy annak közvetlen veszélyével jár (a továbbiakban együtt: visszásság), feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát – már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Az Ajbt. 18. § (4) bekezdése értelmében emellett a biztos a hatóságok tevékenysége során felmerült, az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytathat, amely során egyes természetes személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érintő

visszásság kivizsgálására vagy egy alapvető jog érvényesülésének átfogó vizsgálatára van lehetőség.

Az Ajbt. 18. § (1) bekezdés a) és b) pontja alapján a közigazgatási szerv, valamint a helyi önkormányzat az alapvető jogok biztosa által vizsgálható hatóság. A helyi és kerületi önkormányzatok rendeleteiben az eljárás lefolytatására hatáskörrel felruházott *jegyző* – illetve a 2013. január 1-jét megelőző időszakban a *polgármester* – az Ajbt. 18. § (1) bekezdés b) pontja alapján hatóságnak minősül, tehát az érintett szervezetek vizsgálatára így a hatásköröm kiterjed.

5.2. Az alkotmányos alapjogok és alapelvek tekintetében

Az alapvető jogok biztosa egy adott társadalmi probléma mögött álló összefüggésrendszer feltárása során autonóm, objektív és neutrális módon, kizárólag alapjogi érvek felsorakoztatásával és összevetésével tesz eleget mandátumának. Az ombudsmani intézmény megalakulása óta az állampolgári jogok országgyűlési biztosa következetesen, zsinórmértékként támaszkodott az Alkotmánybíróság alapvető jogállami garanciákkal és az alapjogok tartalmával kapcsolatos elvi megállapításaira, valamint – az ombudsmani jogvédelem speciális vonásainak megfelelően – alkalmazta az alapjog-korlátozás alkotmányosságát megítélni hivatott egyes alapjogi teszteket.

Az Alaptörvény, valamint az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény hatálybalépésével az alapvető jogok biztosaként is követni kívánom a fenti gyakorlatot, így míg az Alkotmánybíróság eltérő álláspontokat nem fogalmaz meg, *eljárásom során irányadónak tekintem a testület eddigi megállapításait*. Mindezt alátámasztandó, az Alkotmánybíróság maga a 22/2012. (V. 11.) AB határozatában arra mutatott rá, hogy „az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírói döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni”.

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatában azt emelte ki, hogy az adott határozatban vizsgált törvényi rendelkezések esetében már az Alaptörvény Negyedik Módosítása alapján jár el a korábbi alkotmánybírói határozatokban foglaltak felhasználhatóságát illetően. A testület ennek kapcsán elvi élel mondta ki azt, hogy *„az Alkotmánybíróság a hatályát veszített alkotmánybírói határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jobbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának lét-*

alapja. A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja”.

1. Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése értelmében Magyarország független, demokratikus jogállam. Ha összevetjük a jogállamiság elvét tekintve az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglaltakat az Alkotmány 2. § (1) bekezdésének szövegével, akkor az állapítható meg, hogy nem hozott olyan változást az Alaptörvény szövege, mely a korábbi alkotmánybírói gyakorlat elvetését, tartalmi átértékelését indokolná. Így elvi megállapításaim megfogalmazása, az alapjogok és az alkotmányos elvek értelmezése során – ellenkező tartalmú alkotmánybírói döntés megszületésig – irányadónak tekintem az Alkotmánybíróság által mind az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően, mind pedig az azt követően meghozott határozataiban, azok indokolásában kifejtett megállapításokat, következtetéseket. Az Alkotmánybíróság felhívta a figyelmet a 30/2012. (VI. 27.) AB határozatában, hogy az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése és az Alkotmány 2. § (1) bekezdése azonosan deklarálja a jogállami klauzulát, tehát az eddig kialakított alkotmánybírói gyakorlat relevánsnak tekinthető a vizsgálat során.

Az Alkotmánybíróság korábbi töretlen gyakorlata alapján ennek a jogállami minőségnek nélkülözhetetlen eleme a *jogbiztonság*. Az Alkotmánybíróság által gyakran hivatkozott tétel, hogy a jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára. A jogbiztonság követelménye nemcsak az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is. Az Alkotmánybíróság döntéseiben felhívta a figyelmet, hogy a jogállamiságnak számos összetevője van, a jogállamiság elvéből folyó egyik legfontosabb alapkövetelmény ugyanakkor éppen a közhatalom, a közigazgatás törvény alá rendeltsége: a közhatalommal rendelkező szervek a jog által megállapított működési rendben, a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket.

Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint a jogállamiság egyik legfontosabb alkotóeleme a jogbiztonság, amely – egyebek között – megköveteli, hogy a jogalanyoknak meglegyen a tényleges lehetőségük arra, hogy magatartásukat a jog előírásaihoz tudják igazítani, ennek érdekében a jogszabályok a kihirdetésüket megelőző időre nézve ne állapítsanak meg kötelezettséget, illetőleg valamely magatartást viszszaemelőleges hatállyal ne minősítsenek jogellenesnek. A jogbiztonság ezen alapvető követelményével ellentétes jogalkotás a jogállamiság elvének a sérelmét eredményezi [34/1991. (VI. 15.) AB határozat, 31/2005. (VII. 14.) AB határozat].

Az Alkotmánybíróság irányadó gyakorlata szerint a jogállamiság alkotmányos alapját jelentő jogbiztonság elvének egyik garanciája a jogforrási hierarchia érvényesülése. A jogforrási hierarchia azt jelenti, hogy az alacsonyabb szintű jogszabály tartalma nem lehet ellentétes magasabb szintű jogszabály rendelkezéseivel.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata következetes a tekintetben, hogy valamely jogszabály akkor is a visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalmába ütközőnek minősülhet, ha a hatálybaléptetés nem visszamenőlegesen történt ugyan, de a jogszabály rendelkezéseit – erre irányuló kifejezett rendelkezés szerint – a jogszabály hatálybalépése előtt létrejött jogviszonyokra is alkalmazni kell [lásd 57/1994. (XI. 17.) AB határozat, 29/2001. (VI. 29.) AB határozat, 8/2005. (III. 31.) AB határozat]. A folyamatban lévő (le nem zárt) jogviszonyok esetében akkor állapítható meg a visszaható hatályú jogalkotás tilalmának megsértése, ha a támadott rendelkezést a hatálybalépése előtti jogi helyzetre alkalmazzák, vagyis a jogszabály hatálybalépését megelőző időben bekövetkezett események jogi megítélését változtatja meg (403/B/2006. AB határozat). „A jogbiztonság – többek között – megköveteli a megszerzett jogok védelmét, a teljességbe ment vagy egyébként véglegesen lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyását, illetve a múltban keletkezett, tartós jogviszonyok megváltoztathatóságának alkotmányos szabályokkal való korlátozását. Kivétel ez alól az elv alól csak akkor engedhető meg, ha azt a jogbiztonsággal konkuráló más alkotmányos elv elkerülhetetlenné teszi, és ezzel nem okoz céljához képest aránytalan sérelmet” [40/1997. (VII.1.) AB határozat].

5.3. Az ügy érdemében

5.3.1. A .EU FELSŐ SZINTŰ DOMAIN SZABÁLYOZÁSÁRÓL

Az internet domainnevekkel kapcsolatos szabályozása koregulatív szabályozási modellben történik, melynek lényege, hogy az állam közhatalmi-hatósági jogosítványai gyakorlásának egy részéről lemond, e körben az információs társadalommal összefüggő kérdéseket az Európai Unió helyezi normatív keretbe, ugyanakkor a működés konkrét feltételrendszerének, szervezésének kialakítását szakmai és civil társszabályozókra bízta.

Az Európai Unió 733/2002/EK rendeletében² megerősíti, hogy az internet igazgatása általában a be nem avatkozás, az öngazgatás és az önszabályozás elvén alapul. A lehetséges mértékben és a közösségi jog sérelme nélkül, ezeket az elveket kell alkalmazni a .eu országkód szerinti felső szintű domainre (ccTLD) is. A .eu felső szintű domain bevezetésekor figyelembe vehető az ebben a tekintetben legjobb gyakorlat, és a bevezetést adott esetben megkönnyíthetik az önkéntes iránymutatások vagy magatartási kódexek.³ A 733/2002/EK rendelet célja az, hogy a .eu felső szintű domain bevezetésének feltételeit megállapítsa, rendelkezzen nyilvántartó kijelöléséről és létrehozza azt az általános keretet, amelyben a nyilvántartó működni fog. A nyilvántartó a .eu felső szintű domain szervezésével, kezelésével és igazgatásával

² 733/2002/EK rendelet (2002.04.22.) a .eu felső szintű domain bevezetéséről.

³ 733/2002/EK rendelet (9) preambulumbekkezdés.

megbízott szervezet, amelynek feladatkörébe tartozik a megfelelő adatbázisok vezetése és az azokkal összefüggő, nyilvános lekérdezési szolgáltatások nyújtása, regisztrátorok akkreditálása, az akkreditált regisztrátorok által kért domainnevek bejegyzése, a felső szintű domainnévszerverek üzemeltetése és a felső szintű domainzónafájlok terjesztése. A lekérdezhető „*Who is*” adatbázishoz való hozzáférés adatot szolgáltat a domainnév birtokosáról.

A 2003/375/EK bizottsági határozat a European Registry for Internet Domains (EURid)⁴ elnevezésű nonprofit szervezetet jelölte ki nyilvántartónak. A nyilvántartó szervezi, kezeli és igazgatja a .eu felső szintű domaint; akkreditált .eu regisztrátor útján bejegyzi a .eu felső szintű domainen azt a domainnevet, amelyet olyan vállalkozás kér, amelynek a létesítő okirata szerinti székhelye, a központi ügyvezetésének helye vagy a gazdasági tevékenységének székhelye a Közösségen belül található, vagy a Közösségben székhellyel rendelkező szervezet kér, az alkalmazandó nemzeti jog sérelme nélkül, vagy a Közösségben lakóhellyel rendelkező természetes személy kér. A nyilvántartó a felmerült költségekhez közvetlenül kapcsolódó díjakat szed, illetve állapít meg, végrehajtja a költségmegtérülésen alapuló, a viták peren kívüli rendezésére vonatkozó politikát, valamint a nevekkel kapcsolatos jogok, köztük a szellemi tulajdonjogok tekintetében a domainnévbirtokosok között felmerülő jogviták és a nyilvántartó egyedi döntéseivel kapcsolatos jogviták gyors rendezésére irányuló eljárást alkalmaz. A nyilvántartó biztosítja a domainnevek adatbázisainak integritását.

A nyilvántartó a rendeletben foglalt általános keretnek megfelelően szabályokat határoz meg a következők tekintetében: a) a viták peren kívüli rendezésének politikája; b) a domainnevek spekulatív és visszaélészerű bejegyzésére vonatkozó politika, beleértve a domainnevek szakaszos bejegyzésének lehetőségét, valamint az olyan meghatározott időtartamot („*sunrise period*”) is annak biztosítása érdekében, hogy a nemzeti és/vagy közösségi jog által elismert vagy a nemzeti és/vagy közösségi jog alapján keletkezett korábbi jogok jogosultjai és az állami szervezetek megfelelő ideiglenes lehetőséget kapjanak nevük bejegyeztetésére; c) a domainnevek esetleges visszavonására vonatkozó szabályok, beleértve a gazdátlan javak kérdését; d) nyelvi kérdések és földrajzi fogalmak; e) a szellemi tulajdonjogok és egyéb jogok kezelése. A rendelet lehetőséget biztosított arra a tagállamok számára, hogy a rendelet hatálybalépésétől számított három hónapon belül a Bizottság és a többi tagállam részére taxatív jegyzéket küldjenek azokról az általánosan elismert nevekről, amelyek politikai vagy területi struktúrájukat befolyásoló földrajzi és/vagy geopolitikai fogalmakra vonatkoznak, és amelyek: a) nem jegyezhetők be, vagy b) az általános szabályok szerint csak második szintű domainen jegyezhetők be.

⁴ Lásd <http://www.eurid.eu/hu> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

A Bizottság 874/2004/EK rendelete⁵ kötelező és valamennyi tagállamban közvetlenül alkalmazandó rendelkezéseket határoz meg a .eu felső szintű domain bevezetésére és funkcióira vonatkozó általános szabályok, valamint a bejegyzésre irányadó elvek megállapításáról.

A 733/2002/EK rendelet értelmében a tagállamok kérhetik, hogy hivatalos nevüket, illetve közismert elnevezésüket a .eu felső szintű domainen közvetlenül kizárólag saját nemzeti kormányuk jegyeztethesse be. Azon országok számára, amelyek 2004 májusát követően csatlakoztak az Európai Unióhoz, lehetővé tették, hogy hivatalos nevüket, illetve közismert elnevezésüket későbbi bejegyzés céljából zárolhas-sák. A 733/2002/EK rendelet 5. cikkének (2) bekezdésével összhangban több tagállam küldött a Bizottság és a többi tagállam részére taxatív jegyzéket azokról az általánosan elismert nevekről, amelyek politikai vagy területi struktúráját befolyásoló földrajzi és/vagy geopolitikai fogalmakra vonatkoznak. Ezekben a jegyzékekben olyan nevek szerepelnek, amelyek vagy nem jegyezhetők be, vagy az általános szabályok szerint csak második szintű domainen jegyezhetők be. Az e jegyzékekben szereplő nevek nem vonatkozik az „érkezési sorrendben történő kiszolgálás” elve. Általában azonban az „érkezési sorrendben történő kiszolgálás” elvén kell alapulnia azon jogviták eldöntésének, amelyek a szakaszos bejegyzés során a korábbi jogok jogosultjai között merülnek fel. A szakaszos bejegyzés lezárulását követően a domainnevek kiosztásánál az „érkezési sorrendben történő kiszolgálás” elvét kell alkalmazni. A közösségi vagy a nemzeti jog által elismert korábbi jogok védelme érdekében vezették be a szakaszos bejegyzésre irányuló eljárást. A szakaszos bejegyzést két szakaszban végezték annak érdekében, hogy a korábbi jogok jogosultjainak megfelelő lehetőségük legyen azoknak a neveknek a bejegyeztetésére, amelyek tekintetében korábbi jogokkal rendelkeznek. Az igénylők által bemutatott bizonyítékok alapján a hitelesítőknak kellett elbírálniuk az adott névvel kapcsolatban támasztott igény tárgyát képező jogot. Az érintett nevet ezt követően érkezési sorrendben kell kiosztani abban az esetben, ha valamely domainnévre két vagy több olyan igénylő van, aki, illetve amely korábbi jog jogosultja.

A .eu domainnevek 2006. április 7-én váltak szabadon regisztrálhatóvá az Európai Unió összes vállalata, szervezete és lakosa számára. A .eu úgynevezett sunrise időszaka 2005. december 7-től 2006. április 6-ig tartott. Ebben az időszakban azok regisztrálhattak csak .eu domainnevet, akik bebizonyították, hogy előjoguk, védjegyük van az adott névre.

A bejegyzett domainnevet a megfelelő peren kívüli vagy bírósági peres eljárás keretében vissza kell vonni, amennyiben a név azonos egy olyan névvel vagy meg-tévesztően hasonlít egy olyan névhez, amelyre a nemzeti és/vagy a közösségi jog által elismert vagy a nemzeti és/vagy a közösségi jog alapján keletkezett – például

⁵ 874/2004/EK rendelet (2004. 04.28.) a .eu felső szintű domain bevezetésére és funkcióira vonatkozó általános szabályok, valamint a bejegyzésre irányadó elvek megállapításáról.

a szakaszos eljárásban bejegyzett nevek esetében – jog vonatkozik, és amennyiben a domainnév birtokosa a nevet anélkül jegyeztette be, hogy a névhez joga vagy jogos érdeke fűződne; vagy a név bejegyeztetése rosszhiszeműen történt, vagy felhasználása rosszhiszeműen történik.⁶

Az uniós rendelkezések keretein belül a .eu domainnév regisztrációjának általános feltételeit,⁷ valamint a Regisztrációs irányelveket⁸ részleteiben az EURid-dokumentumok határozzák meg, illetve tartalmazzák. Ezek alapján röviden bármely európai uniós székhellyel rendelkező vállalat, szervezet vagy magánszemély regisztrálhat .eu domainnevet akkreditált .eu regisztrátornál. A .eu domainnevek érkezési sorrendben regisztrálhatók, ezért megtörténhet, hogy a kívánt név már nem elérhető, mert már valaki más regisztrálta, vagy a név zárolt vagy fenntartott az EU tagállamai, tagjelölt államok, az Európai Gazdasági Térség tagjai vagy EU-s intézmények által.

Egy .eu domainnév regisztrációját megtámadni mind a jogos érdek, mind a rosszhiszeműség fennállásával kapcsolatban alternatív vitarendezési eljárás (Alternative Dispute Resolution, ADR)⁹ keretén belül van lehetőség. Az ADR-vitákat a prágai székhelyű Cseh Választott Bíróság (Czech Arbitration Court, CAC) szervezi. Az ügyek levezetése online történik. A döntéseket vitafórum tagok hozzák, nem pedig bírók.

5.3.2. A VONATKOZÓ MAGYAR SZABÁLYOZÁSI HÁTTÉRRŐL

Az Ekertv. értelmében – a Magyarország területéről nyújtott, valamint a Magyarország területére irányuló információs társadalommal összefüggő szolgáltatásra – az állam – az információs társadalommal kapcsolatos tevékenységet ellátó szervezetek függetlenségének tiszteletben tartásával – ösztönzi az önszabályozást. Így különösen magatartási kódexek kidolgozását,¹⁰ a magatartási kódexek elektronikus úton, magyar nyelven és az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodás részes államaiban lakóhellyel, illetve székhellyel rendelkező igénybe vevők és más érdekeltek számára a részes államok hivatalos nyelvein is történő hozzáférhetővé tételét, valamint az elektronikus úton történő alternatív vitarendezési eljárások működését.¹¹ E törvény értelmében információs társadalommal összefüggő szolgáltatás: elektronikus úton, távollevők részére, rendszerint ellenszolgáltatás fejében nyújtott szolgáltatás, amelyhez a szolgáltatás igénybe vevője egyedileg fér hozzá.

⁶ Részletesen: 874/2004/EK rendelet 21. cikke.

⁷ Lásd http://www.eurid.eu/files/docs/trm_con_HU.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁸ Lásd http://www.eurid.eu/files/docs/reg_pol_HU.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁹ Lásd http://eu.adr.eu/html/hu/adr/adr_rules/eu%20adr%20rules.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁰ Összhangban a 2000/31/EK irányelv (2000. 06. 08.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól 16. cikkével.

¹¹ Ekertv. 15/A. §.

Ezzel összefüggésben az előzetes engedélyezést kizáró elv jelenik meg a törvényben. E szerint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás nyújtásának megkezdéséhez, illetve folytatásához előzetes engedély vagy bármely ezzel azonos joghatású hatósági határozat nem szükséges. Ez a rendelkezés nem érinti az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás útján végzett tevékenységre külön jogszabályban, nem az elektronikus úton történő szolgáltatásnyújtásra tekintettel előírt minősítési, képesítési, engedélyezési vagy bejelentési kötelezettséget; valamint az elektronikus hírközlésről szóló törvényben, illetve a törvény felhatalmazása alapján megalkotott jogszabályban előírt engedélyezési, illetve bejelentési kötelezettséget.¹² Tehát sem a szolgáltatás megkezdéséhez, sem pedig a szolgáltatás körébe eső bármely tevékenység végzéséhez nem szükséges engedély vagy ezzel azonos joghatású hatósági határozat. Más kérdés a külön törvény alapján esetleg fennálló bejelentési kötelezettség, mely a honlap tartalmára, valamint a szerkesztői felelősségre tekintettel akár az Smtv. értelmében a sajtótermék fogalma alatt is értelmezhető, valamint figyelembe vehető.¹³ Az Smtv. 5. § (1) bekezdése értelmében törvény a sajtótermékek közzétételének feltételül szabhatja a hatósági nyilvántartásba vételt. A nyilvántartásba vétel feltételei nem korlátozhatják a sajtó szabadságát. E jelentés a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság hatáskörébe tartozó elhatárolási kérdéseket értelemszerűen nem érinti.

1997 óta Magyarországon a .hu felső szintű domain delegálása, regisztrálása is lehetséges, és mint információs társadalommal összefüggő szolgáltatás az Ekertv. alapján szintén az önszabályozás területe alá tartozik. Ezzel összefüggésben fontos felhívni a figyelmet arra az eltérésre, ami a .hu felső szintű domain szabályait illeti a .eu domain szabályaihoz képest. A Magyarországi Internet Szolgáltatók Tanácsa mint a nemzeti közdomain (.hu) nyilvántartója abból a célból, hogy a .hu alatti felső szintű domaineinek delegálásának, regisztrálásának és fenntartásának egységes rendjét biztosítsa, a domain használóinak és másoknak jogait megóvja, az Ekertv. 15./A §-ában foglalt önszabályozás lehetőségeivel élve alkotta meg a Domainregisztrációs Szabályzatot, mely az európai szabályoknak megfelelően rendezi a domain

¹² Ekertv. 3. §.

¹³ Az Smtv. 1. § 6. pontja alapján *sajtótermék*: a napilap és más időszaki lap egyes számai, valamint az internetes újság vagy hírportál, amelyet gazdasági szolgáltatásként nyújtanak, amelynek tartalmáért valamely természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság szerkesztői felelősséget visel, és amelynek elsődleges célja szövegből, illetve képekből álló tartalmaknak a nyilvánossághoz való eljuttatása tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából, nyomtatott formátumban vagy valamely elektronikus hírközlő hálózaton keresztül. A szerkesztői felelősség a médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelenti, és nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a sajtótermék tekintetében. Gazdasági szolgáltatás az önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett szolgáltatás.

regisztrálásának, illetve delegálásának menetét.¹⁴ A Domainregisztrációs Szabályzat 2.2.4 pont a) bekezdése értelmében közvetlenül a .hu közdomain alá történő delegálás esetén kizárólag a helyi önkormányzat jogosult az önkormányzattal rendelkező település nevével megegyező domainnevet választani. Ez a szabály azonban, következően az ország joghatóságához kötött jogalkotási hatáskörre, kizárólag a nemzeti felső szintű domainre vonatkozik. A vitarendezés módja ebben az esetben sem az önkormányzati rendelet, hanem alternatív vitarendezési útra, illetve bírósági hatáskörbe tartozik.

Az online világban azonban *sokkal szélesebb körben áll rendelkezésre a domainnév regisztrációja*. A 733/2002/EK rendelet, valamint a 874/2004/EK rendelet is teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazandó valamennyi tagállamban, .eu domain regisztrálható az Európai Unió bármely szegletében, arra az uniós keret-szabályok és az EURid regisztrációs szabályai vonatkoznak.

A .eu domainnév regisztrációja kapcsán a helyi önkormányzat számára a következő lehetőségek álltak rendelkezésre: a sunrise időszak alatt regisztrálhatott volna, mint korábbi jogosultsággal rendelkező. Az EURid adatbázisában fellelhető információ szerint erre nem került sor, a beadványozó ügyfele így az érkezési sorrendben jogot szerzett a hatvan.eu név delegálására. A helyi önkormányzat a feltételezett érdeksérelem miatt – mely a névhasználathoz kapcsolódik, és ha bizonyítható a rosszhiszeműség vagy visszaélésszerűség – *a csehországi székhelyű választott bíróság mint ADR-fórum előtt támadhatta volna a domainregisztrációt*. Más tapasztalatok szerint azonban az elkészttség miatt valószínűsíthető, hogy a helyi önkormányzat kudarcot vallott volna az ADR előtt.

Az alternatív vitarendezés egyik felet sem zárja el az elől, hogy igényét bírósági úton érvényesítse. Példaként említhető az az eset, amikor Budapest főváros a .eu domain alá történő regisztráció megnyíltakor lemaradt a budapest.eu tartománynévről. A szakaszos bejegyzés első napján, 2005. december 7-én egy holland cég, a Traffic Web Holding B.V. igénye érkezett meg elsőként az EURid-nak a rendszerébe. Budapest panasza azonban elkésztett. A budapest.eu vonatkozásában a nyilván-tartó EURid – a többi hasonló városnévhez hasonlóan – azt állapította meg, hogy a Traffic Web Holding B.V. igénye teljesíthető. Az irányadó rendelkezések a nyilván-tartó döntésétől számítva negyven napot biztosítottak arra, hogy amennyiben bárki, aki sérelmesnek véli az EURid döntését, megtámadhassa ezt a cseh vitarendező fórum előtt. A cseh választottbíróság honlapján hozzáférhető információk alapján a budapest.eu vonatkozásában 2006. április 7-én született döntés, ami azt jelentette, hogy a panasz benyújtásának határideje 2006. május 16-án járt le. A főváros a panaszát 2006. június 14-én nyújtotta be, ezért a vitarendező fórum – arra hivatkozással, hogy az nem felel meg a formai követelményeknek – a panaszt visszavontnak tekintette.¹⁵

¹⁴ Lásd <http://www.domain.hu/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁵ Lásd http://eu.adr.eu/adr/decisions/decision.php?dispute_id=3170 (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

Az előzőekben ismertetett eset közismert volt, a sajtóban is tájékoztattak róla, így az önkormányzatnak megfelelő körültekintéssel tudnia lehetett a vitarendezés útjáról. Az önkormányzat nem az alternatív vitarendezést vagy a bírósági út kellemetlenségeit választotta, hanem az egyszerűbbnek tetsző helyi szintű szabályozást. Ez véleményem szerint azt eredményezte, hogy az önkormányzat a helyi szintű jogalkotással lényegében megkerülte a vitarendezés útját.

Álláspontom szerint továbbá – tekintettel a nemzeti jogunk uniós joghoz viszonyított szubszidiáris jellegére – nem áll összhangban az uniós jogi szabályokkal, hogy a helyi önkormányzat konkrét felhatalmazás nélkül korlátozó következményekkel járó engedélyezést vezethet be. *Figyelembe véve a 733/2002/EK rendelet, valamint a 874/2004/EK rendelet személyi és területi hatályát, illetve alkalmazhatóságát, álláspontom szerint a helyi önkormányzat a .eu felső szintű domainre vonatkozó helyi rendeleti szintű szabályaival komoly kollíziót hozott létre az uniós joggal szemben.* Így a jogalkalmazás szempontjából is súlyosan bizonytalan jogi helyzet alakult ki, melyben a jogalanyok számára nem követhető egyértelműen, hogy az önszabályozás kereteinek vagy a helyi önkormányzat rendeletének feleljen meg. *Az előzőekre figyelemmel a jogállamiság követelményének sérelme megállapítható.*

5.4. A panaszüggyel kapcsolatos konkrét megállapítások

Beadványozó a hatvan.eu domainnevet az EURid rendszerében 2010. július 16-án regisztrálta akkreditált regisztrátoron keresztül a fenti szabályoknak megfelelően. A domainnév delegálására az érkezési sorrendnek megfelelően került sor. A Whois adatbázisban, valamint az EURid rendszerében a Hatvan név zárolására, fenntartására, karanténba kerülésére vonatkozóan nem állt rendelkezésre olyan információ, mely akadályozta volna a regisztrálást. Két évvel később, 2012 áprilisában fogadta el az Önkormányzat képviselő-testülete az R1.-et, amelynek rendelkezései több szempontból felvetik az alaptörvény-ellenesség veszélyét. Az Önkormányzat nem élt a vonatkozó alternatív vitarendezés eszközével, nem fordult bírósághoz, hanem helyi szinten, rendeletben szabályozta, illetve tette engedélyezéstől függővé nemcsak a .hu, hanem minden olyan felső szintű domain használatát, ideértve a .eu felső szintű domaint, mely tartalmazza többek közt a hatvan szót.

5.4.1. AZ R1.-GYEL ÖSSZEFÜGGŐ MEGÁLLAPÍTÁSOK

Az R1. beadványozó által sérelmesnek talált szakasza a következő:

„10. § (1) Aki a 3. § (1) bekezdés szerinti közigazgatási megjelölést vagy nevet domain névben e rendelet hatályba lépése előtt vette fel és folyamatosan használja, köteles utólagos engedély iránti kérelem benyújtására legkésőbb 2012. év július 31-ig.

(2) Az (1) bekezdés szerinti utólagos engedély iránti kérelmet nem kell benyújtani, amennyiben a domain név az azt használó jogi személy vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaság bírósági nyilvántartásban szereplő elnevezésével azonos.

(3) Az utólagos engedélyezési eljárásra a névhasználati engedélyezési eljárásra vonatkozó szabályok az irányadók.

(4) E rendelet hatályba lépése előtt felvett közigazgatási megjelölés vagy név használatát a képviselő-testület a jövőre nézve megtilthatja, ha

a) a használat vagy annak módja, célja és körülményei az Önkormányzat, a város lakossága vagy a Polgármesteri Hivatal jogait, jogos érdekeit sérti vagy veszélyezteti,

b) ha a használó mások névhasználatához fűződő jogait sérti.”

Az R1. 2–3. §-a alapján a névhasználat csak akkor engedélyezhető, ha a kérelmező természetes személy lakó- vagy tartózkodási helye, nem természetes személy székhelye, telephelye vagy fióktelepe Hatvan közigazgatási területén található. Az előzőekben meghatározott személyek részére elnevezésükhöz, tevékenységük gyakorlásához vagy működésük folytatásához a a) *Hatvan*, b) *hatvani*, c) *Óhatvan*, d) *óhatvani*, e) *Újhatvan*, f) *újhatvani*, g) *Görbeér* h) *görbeéri* i) *Nagygombos j) nagygombosi* k) *Kisgombos l) kisgombosi* m) *Nagytelek*, n) *nagyteleki* megjelölés, illetve név, ezek bármilyen toldalékos formában történő használata, ideértve a domainnév használatát is, annak bármilyen módon történő leírása, a képviselő-testület engedélyéhez kötött.¹⁶

Az R1. tehát engedélyhez köti, ideértve az utólagos engedélyt is, a városnév domainnévben történő használatát. Egyszerűsített a panaszos a 733/2002/EK rendelet, valamint a 874/2004/EK rendelet rendelkezéseit figyelembe véve szerzett jogot a domain használatára.

Az Alaptörvény 32. cikk (2) bekezdése értelmében feladatkörében eljárva a helyi önkormányzat törvény által nem szabályozott helyi társadalmi viszonyok rendezésére, illetve törvényben kapott felhatalmazás alapján önkormányzati rendeletet alkot. Az önkormányzat tehát mind eredeti jogalkotási jogkörben, mind törvény felhatalmazása alapján, annak keretei között alkothat rendeletet. A helyi önkormányzat rendeletalkotási jogosultságának tartalmi korlátját jelentik egyrészt az Alaptörvény rendelkezései, másrészt a felhatalmazást adó törvény tételes szabályai, harmadrészt pedig a Jat. önkormányzati rendelet megalkotására vonatkozó szakaszai. A Jat. 6. § (1) bekezdéséből következően az önkormányzati rendelet területi hatálya a helyi önkormányzat közigazgatási területére terjed ki. Ennek negatív oldala, hogy eleve törvénytől az önkormányzati rendelet, ha a területén kívüli hatállyal állapít meg jogokat és kötelezettségeket, vagy határoz meg tiltott magatartásokat.

¹⁶ Megjegyzendő, hogy a felsorolt megjelölések java szabadon regisztrálható az EURid rendszerben, a helyi önkormányzat fenntartásairól, igényéről tehát semmilyen jelzés nem elérhető a rendszerben.

A névviselés szabályozása olyan terület, amelyet a helyi önkormányzat törvény által nem szabályozott helyi társadalmi viszonyok rendezése érdekében rendeletben szabályozhat. Ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróság a 47/1995. (VI. 30.) AB határozatában az alábbiak szerint foglalt állást. „Különösebb bizonyítás nélkül megállapítható, hogy egyes városnak, településnek fűződhet jogi érdeke nevének használatához. Nem érdektelen, hogy a helység nevét milyen célra, milyen tevékenység mellett stb. kívánják használni. Ebből következik, hogy a város nevének használatához, ha a település önkormányzata úgy döntött, hozzájárulása szükséges. A hozzájárulás megadásának módjáról, a hozzájárulás hiányának következményeiről szóló helyi önkormányzati rendelet olyan kérdéseket szabályoz, amelyekre nézve törvény nem tartalmaz rendelkezést. Azt a kérdést ugyanis nem szabályozza, hogy a jogosultnak miként kell gyakorolnia hozzájárulását, illetőleg, hogy az, aki a város nevét alkalmazni kívánja, mi módon kérheti a jogosult hozzájárulását.” Az Alkotmánybíróság elvi jelentőséggel mutatott rá: az önkormányzat rendelete nem alkotmányellenes pusztán amiatt, mert a releváns törvény nem adott kifejezett felhatalmazást a helyi önkormányzat számára a rendeletalkotáshoz.¹⁷ A hivatkozott döntés magában foglalja azt is, hogy a rendeletnek a hozzájárulás gyakorlásának módját, eljárási feltételeit kell tartalmaznia.

Az önkormányzatnak önmagában véve tehát jogában áll névhasználatról rendelkezni. Az önkormányzat mint jogi személy jogosult fellépni az elnevezését használóval szemben, ha az jogát, jogos érdekét sérti. Ez következik a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:43. § f) pontjából is. A névviseléshez való jog megsértésével szembeni fellépés azonban a magánjog és nem a közjog területére tartozik.

A vizsgált ügy kapcsán el kell határolni az önkormányzatot mint névhasználati joggal felruházott jogi személyt és az önkormányzatot mint rendelet kibocsátására feljogosított közhatalmi szervet. Erre hívja fel a figyelmet az Internet Szolgáltatók Tanácsa Tanácsadó Testülete 3/2000. (V. 10.) elvi állásfoglalása is: „A nem gazdálkodó illetve a jogszabállyal létrehozott szervezetek tehát a domain nevek regisztrációja során tisztán polgári jogi viszonyba lépnek be, rájuk a polgári jog szabályai az irányadóak. A nem gazdálkodó, illetve jogszabály által alapított szervezetek még ha állami, közhatalmi vagy közigazgatási jogosítvánnyal is rendelkeznek, a domain nevek delegálása és regisztrálása során polgári jogviszony alanyaivá válnak, ebben az eljárásban a polgári jogviszony keretében egyenrangú félként vesznek részt, őket az eljárásban közhatalmi jogosítvány nem illeti meg. Mivel a delegálási, regisztrációs eljárás során ezek a szervezetek nem rendelkeznek különleges jogosítványokkal rájuk a domain nevek delegálása és regisztrációja során vonatkoznak mindazok a jogszabályok és a Regisztrációs Szabályzatba foglalt szerződési feltételek, amelyek minden más domain név igénylőre is irányadóak.” Ez a megállapítás összecseng

¹⁷ Vö. 47/1995. (VI. 30.) AB határozat.

a fentiekben kifejtett álláspontommal, miszerint az önkormányzat a domainnév-használattal kapcsolatban magánjogi jogalany, és e tekintetben különleges státust rendeletben sem teremthet magának. Amennyiben az önkormányzat fel kíván lépni az elnevezését használó személyekkel szemben, akkor e fellépésének jogalapja nem az R1., hanem a Ptk. és más törvényi szintű rendelkezések lesznek.

Az R1. – a hivatkozott alkotmánybírósági döntés fényében – közjogi értelemben nem az elnevezéssel kapcsolatos tilalmakat kell, hogy megállapítsa (mivel ezek a Ptk.-ból következnek), hanem a névhasználattal kapcsolatos önkormányzati hozzájárulást, eljárási kérdéseket kell rögzítenie normatív módon.

Azzal, hogy az R1.-ben az önkormányzat a magánjog területére tartozó kérdést közhatalmi úton szabályoz, tartalmilag a Ptk. eszközrendszerét vonja el. Erre pedig az önkormányzatnak az Alaptörvény 32. cikk (2) bekezdése értelmében nincs lehetősége.

Mindezekre tekintettel megállapítom, hogy az R1. 10. §-a ellentétes a Ptk. és az Ekertv. rendelkezéseivel.

Az R1. a hatályba lépése (2012. május 15.) előtt felvett és folyamatosan használt domainnevekkel kapcsolatban rendeli el az utólagos hatósági engedélyezést. Figyelembe véve a Jat. 15. § (1) bekezdését, mely értelmében a jogszabályi rendelkezést a hatálybalépését követően keletkezett tényekre és jogviszonyokra kell alkalmazni, az utólagos engedélyezési eljárás beépítése és alkalmazása kapcsán a jogalkotó által generált kollízió azon hatása is azonosítható, mely a kötelezettek terhes visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalmának a sérelmével járt. Így az R1. utólagos engedélyezésre vonatkozó eleme a Jat. hivatkozott garanciális rendelkezésével is ellentétes.

Az R1. a jogbiztonság követelményének további sérelmét okozhatja azáltal, hogy az R1. a korábban keletkezett jogviszony kapcsán, jóhiszeműen és jogszerűen megszerzett domainnév használatára utólagos engedélyezési kötelezettséget határoz meg, amelynek következményeként hatósági eljárás során utólag a domainnéven fennálló jogot korlátozza, vagy akár a névhasználatot meg is tiltja. *Ezáltal sérül a jogbiztonság követelménye a visszaható hatályú jogalkotás miatt.*

5.4.2. AZ R2.-VEL ÖSSZEFÜGGŐ MEGÁLLAPÍTÁSOK

A Möt. 8. § (1) bekezdés b) pontja alapján a *helyi közösség tagjai* a helyi önkormányzás alanyaként kötelesek betartani és betartatni a közösségi együttélés alapvető szabályait, a 8. § (2) bekezdés pedig arról rendelkezik, hogy a helyi önkormányzat képviselő-testülete rendeletében meghatározhatja az (1) bekezdésben foglalt kötelezettségek tartalmát, elmulasztásuk jogkövetkezményeit. A Möt. záró rendelkezései között pedig a 143. § (4) bekezdés d) pontja tartalmazza, hogy a helyi önkormányzat képviselő-testülete rendeletben határozza meg a közösségi együttélés alapvető szabályait, valamint ezek elmulasztásának jogkövetkezményeit. A törvény indokolása alapján az önkormányzati törvény e szabályai arra adnak felhatalmazást és lehetőséget az önkormányzatoknak, hogy a képviselő-testület – széles körű társadalmi támo-

gatottsággal – a legalapvetőbb szabályokat rendeletbe foglalja, és megszegésüket – szigorúan alkotmányos keretek között – szankcionálja.

Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testülete megalkotta az R2.-t, melynek 14. § 4. pontja megállapítja, hogy mely magatartások tekintendők a közösségi együttélés alapvető szabályait sértő magatartásoknak hivatkozva az R1.-re. Ennek értelmében – az R1. alapján – „*a közösségi együttélés alapvető szabályait sértő magatartást követ el, aki a rendelet hatályba lépése előtt a közigazgatási megjelölést vagy nevet domain névben felvette és folyamatosan használja 2012. augusztus 1. napjától önkormányzati engedély megadása nélkül*”. Megjegyzendő, hogy nem derül ki világosan a jogszabály idézett szövegéből, hogy melyik rendelet hatályba lépéséről van szó. A közösségi együttélés alapvető szabályairól szóló rendeletben meghatározott közösségi együttélés szabályait megsértővel szemben ezer forinttól százötvenezer forintig terjedő közigazgatási bírság vagy helyszíni bírság kiszabására van lehetőség.¹⁸

Az Alkotmánybíróság 38/2012. (XI. 14.) AB határozatában a helyi önkormányzat szankcionálási jogköre mint korlátozott hatáskör kapcsán kifejtette, hogy a vitatott felhatalmazó rendelkezések alkotmányosságának megítélése során azt kell vizsgálni, hogy vannak-e a jogrendszerben olyan más törvényi rendelkezések, amelyek meg szabják a helyi önkormányzatok szankcióstatuálási jogkörének kereteit, korlátozzák az önkormányzatoknak a vitatott felhatalmazó rendelkezéseken alapuló diszkrecionális jogkörét, illetőleg törvényi garanciákat nyújtanak az önkormányzati rendeletben megállapított szankciók alkalmazásához.

A Möt. felhatalmazása alapján a helyi önkormányzatok olyan közigazgatási jogi szankciók megállapítására kaptak felhatalmazást, amelyek alkalmazása a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) hatálya alá tartozik. A Ket. szabályai határozzák meg az önkormányzatok által statuuált szankciókat alkalmazó önkormányzati hatóságok eljárásának szabályait, és az eljárás rendjének szabályozásán túl tartalmaznak anyagi jogi keretszabályokat is a szankciók konkrét ügyben való alkalmazására nézve. A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények, valamint a miniszteri hatósági hatáskörök felülvizsgálatával összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CLXXIV. törvény (a továbbiakban: Ket. mód.) 2012. február 1-jétől hatályos 46. §-a egy új, „A közigazgatási bírság kiszabásának eljárásjogi alapjai” címet viselő VI/A. fejezettel egészítette ki a Ket.-et. Amint az a Ket. mód. indokolásából kitűnik, e szabályok megalkotásával a törvényhozó szándéka az volt, hogy a Ket. kiegészítő, szubszidiárius szabályokat állapítson meg az ágazati, közigazgatási anyagi jogi bírságok (pl.: építészeti bírság, fogyasztóvédelmi bírság, környezetvédelmi bírságok stb.) alkalmazására azokban az esetekben, ha az ágazati jogszabályok úgy állapítanak meg mérlegelési jogkört a hatóság számára, hogy nem határozzák meg a mérlegelési

¹⁸ Községi együttélés alapvető szabályairól szóló rendelet 2. § (1) bekezdése.

szempontokat, illetőleg nem rendelkeznek a bírságolás lehetőségének elévüléséről. A Ket. mód. ezzel sajátos módon anyagi jogi szabályokat iktatott be az eljárási kódex szabályrendszerébe.

A Mőtv. vitatott rendelkezései arra hatalmazzák fel a helyi önkormányzatokat, hogy megtiltsanak – e szabályozás hiányában – jogellenesnek nem minősülő magatartásokat, és represszív szankciókat helyezzenek kilátásba a tilalmak megszegőivel szemben. Azaz, a helyi önkormányzatok anélkül kaptak felhatalmazást, hogy a jogalkotó hatáskör terjedelmét, annak kereteit a törvény szabályozná. A „közösségellenes magatartás”, a „kirívóan közösségellenes magatartás” olyan határozatlan jogfogalom, amely rendkívül széles, diszkrecionális jogkört biztosít a helyi önkormányzatok számára, annak eldöntésére, hogy mely magatartásokat ítél a helyi közösség együttélési szabályait figyelembe véve tiltottnak, s bírsággal sújthatónak. A felhatalmazásnak ez a módja lehetőséget ad az önkormányzatnak arra, hogy önkényesen éljen a közhatalom gyakorlására szóló felhatalmazásával, a közösség érdekeinek valódi sérelme nélkül, állami kényszereszközökkel avatkozzon be a területén élő polgárok életébe. [...]

A helyi önkormányzatok rendeletalkotási jogkörét az Alaptörvény 32. cikke szabályozza. A 32. cikk (1) bekezdése alapján a helyi önkormányzat a helyi közügyek intézése körében törvény keretei között rendeletet alkot. E körben a 32. cikk (2) bekezdése alapján eredeti jogalkotási jogkörrel is rendelkezik, feladatkörében szabályozhat olyan helyi társadalmi viszonyokat, amelyeket törvény nem szabályoz. Jogellenes magatartás jogkövetkezményeként büntetés, szankció megállapítása, amely állami kényszer alkalmazására ad lehetőséget, nem tartozik a helyi közügyek körébe. Ilyen szabályokat az önkormányzat csak – az Alaptörvény 32. cikk (2) bekezdésének második fordulatának megfelelően – törvény felhatalmazása alapján, annak keretei között alkothat. Az ilyen jogalkotás csak a törvényben előírt anyagi jogi garanciák és egyértelmű felhatalmazás mellett áll összhangban az Alaptörvény B) cikkének (1) bekezdéséből folyó jogállami követelményekkel.¹⁹ A Mőtv. 8. § (1) bekezdés b) pontjában és (2) bekezdésében²⁰ rögzített kereteken belül az önkormányzat csak világosan értelmezhető törvényi felhatalmazás alapján helyezhet kilátásba szankciót. Ez tehát származékos jogalkotói hatáskör, mely meghatározott (elsősorban ágazati) tárgykörben történő jogalkotásra jogosítja az önkormányzatot. Az Alkotmánybíróság fent idézett álláspontjából az következik, hogy az önkormányzat a szankció elrendelésének szabályozásakor nem léphet túl ezen a tárgykörön, nem élhet vissza jogalkotói hatáskörével, amikor a helyi közösség tagjai számára határoz meg normákat.

¹⁹ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat.

²⁰ 8. § (1) A helyi közösség tagjai a helyi önkormányzás alanyaként kötelesek:

b) betartani és betartatni a közösségi együttélés alapvető szabályait.

(2) A helyi önkormányzat képviselő-testülete rendeletében meghatározhatja az (1) bekezdésben foglalt kötelezettségek tartalmát, elmulasztásuk jogkövetkezményeit.

A 3. pontban kifejtettek alapján a névhasználattal szembeni fellépés a domain-nevek esetében is a magánjog területére tartozik. Amennyiben tehát az önkormányzat fellép az elnevezését jogtalanul használó személlyel szemben, az dogmatikai értelemben egy magánjogi „jogvita” az önkormányzat és a domainnév használója között. *A jogállamiság elvével ellentétes, és a Mötv. szerinti felhatalmazással való visszaélést valósít meg, ha az önkormányzat a jogvitában való pozíciójának erősítése érdekében rendeletben „közösségellenesnek” minősíti a másik fél magatartását. Erre tekintettel álláspontom szerint az R2. 14. §-a ellentétes az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével és a Mötv. 143. § (4) bekezdés d) pontjával.*

6. Intézkedésem

A jelentésemben feltárt visszasságok orvoslása érdekében az Ajbt. 37. §-a alapján felkértem Hatvan Város Önkormányzatának Polgármesterét, hogy tekintse át a Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének Hatvan város és településrészei nevének használatáról szóló 25/2012. (IV. 27.) számú rendeletének, valamint a Hatvan Város Önkormányzata Képviselő-testületének a tiltott, kirívóan közösségellenes magatartásokról szóló 13/2013. (III. 29.) számú rendeletének domainnév használatával összefüggő rendelkezéseit, és módosítsa a rendeleteket.

Szinger András
(főigazgató, Artisjus)

Boldogok a sajtókészítők?

Néhány gondolat az ízek, illatok szerzői jogi oltalmáról

„A szerzői jog annyiban hasonlatos a világegyetemhez,
hogy folyamatosan tágulni látszik.”¹

Gyertyánfy Péter: *Meddig terjedjen még a szerzői jog?*

„Az illatnak meggyőző ereje van, erősebb a szavaknál,
pillantásoknál, érzelmeknél és akaratnál. Az illat meggyőző erejét
nem is lehet elhárítani, mert az illat lélegzetünkkel együtt kerül
a tüdőnkbe, betölt, elborít, és nincs ellenszere.”²

Patrick Süskind: *A parfüm*

Előszó helyett: ünnepi személyeskedés

1997–98 fordulóján, amikor a szerzői jogi „közvélemény” a WIPO internetszerződéseinek³ megszületése körüli lázban égett, jelen sorok szerzőjét egészen más érzés kerítette hatalmába. Az ELTE jogi karának másodéves hallgatójaként, túl az alkalmazható közel álló történeti tárgyakon (különösen a római jogon), és az elméleti konstrukcióként lenyűgöző büntetőjogi általános részi dogmatikán, a kevésbé érdekfeszítő közigazgatás-tudomány, majd az igen „népszerű” eljárásjogok megjelenésével lassan, de biztosan csendes elkeseredés lett úrrá rajtam („hanging on the quiet desperation”⁴): mi lesz velem, ha semmi sem érdekel a tételes jogból? Mivel fogok foglalkozni? Ekkor, harmadévben került be a következő bejegyzés az indexembe:

Polgári jog alt. Szállóalk. Falusi G.	0	2		01 TO
--	---	---	---	----------

1 Gyertyánfy Péter: *Meddig terjedjen még a szerzői jog?* *Jogtudományi Közlöny*, 56. (2001) 9. 337–348. o.

2 Süskind, Patrick (2006): *A parfüm*. Budapest, 2006.

3 WIPO Copyright Treaty (WCT, 1996. december 20.), illetve WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT, 1996. december 20.).

4 Roger Waters – David Gilmour – Richard Wright – Nick Mason: *Time* (a Pink Floyd *Dark Side of the Moon* című, 1973-as nagylemezéről).

Nem sejtettem, hogy a „Szellemi alkotások joga” című alternatív tárgy felvételével megpecsételődött a sorsom. Gábor magával ragadó gondolatmenetei, a szellemi alkotások, azon belül a szerzői jog hazai és nemzetközi bugyraiba magas szakmai igényességgel bevezető, szemléletes gyakorlati példákkal illusztrált, kiválóan követhető előadásai nyomán jelentkeztem később a Bibó István Szakkollégium hallgatói számára meghirdetett, immár kifejezetten a szerzői jog mélyebb rétegeire koncentrálló, esetünkben 2-3 hallgató részvételével zajló szemináriumaira. Innen már nem volt visszaút: az akkoriban amerikai mintára kialakuló online szolgáltatói szerzői jogi felelő(tlen)ség kérdéseiről Gáborhoz írt szakdolgozatom megvédése után nem akadt nálam büszkébb hallgató, amikor 2000-ben Gábor két államvizsga között megkeresett, és jogi előadói állást ajánlott az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Jogi Főosztályán. Azóta is együtt dolgozunk, és bár néhány jelentéktelen fejlemény miatt a felületes külső szemlélőnek úgy tűnhet, hogy a felállás módosult, a lényeg változatlan maradt: továbbra is ő a Mester, és én a tanítvány. Kívánom, hogy maradjon ez így még sok-sok évig!

1. Problémafelvetés és a téma aktualitása

2007-ben Dennis Voerman, egy kis holland élelmiszerbolt tulajdonosa készített egy speciális krémsajtot: fokhagymát, póréhagymát, petrezselymet és némi majonéz-alapú szószot kevert natúr sajtkrémhez.⁵ A közelgő halloweenre figyelemmel a terméknek a *Heks'nkaas* (~boszorkánysajt) nevet adta. A helyi körökben hamar kedvelté váló készítményre felfigyelt a Levola nevű élelmiszeripari cég, és 2010-ben szerződést kötött Voermannel, amely szerint a sajtkrém titkos „receptjére, elkészítési módjára és ízére vonatkozó szerzői jogok (sic!)” átszálltak a Levolára.⁶ Az ezt követően már a Levola által forgalmazott termék rövid időn belül országos népszerűsége telt szert. A *Heks'nkaas* fantázianév mellé ekkor párosult a *met een tikje magie*⁷ (~némi varázslattal készült) szlogen. A Levola így megszerzett jogait több alkalommal is érvényre próbálta juttatni. 2015-ben a Hágai Kerületi Bíróságon eredménnyel érvelt a *Heks'nkaas* ízének szerzői jogi oltalma mellett: a *Magic Cheese* márkanéven nagyon hasonló (ha nem azonos) ízű terméket forgalmazó European Food Company

⁵ PÉTERS, Philippe: *It's a matter of taste: CJEU questioned about copyright protection of taste*. 2017. <https://www.lexgo.be/en/papers/ip-it-telecom/intellectual-property-law/it-s-a-matter-of-taste-cjeu-questioned-about-copyright-protection-of-taste,113815.html> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁶ DURING, Wieke: *A taste of copyright: copyright protected cheese?* <http://birdbuzz.nl/2017/05/15/a-taste-copyright-copyright-protected-cheese/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.) „The agreement between the grocery and Levola stated that all *copyrights* (kiemelés: Sz. A.) with regard to the recipe, method of preparation and taste would be transferred to Levola.”

⁷ Lásd http://www.innofood.org/heksnkaas_een_tikje_magie (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

(EFC) ellen indított eljárásban a Levola ideiglenes intézkedésként az EFC birtokában lévő bizonyítékok (a Magic Cheese receptúrájára és elkészítési módjára vonatkozó dokumentáció) lefoglalását indítványozta.⁸ A holland jog szerint az eljárás ezen szakaszában, hasonlóan a magyar eljárási szabályokhoz, a Levolának valószínűsíté-
nie kellett, hogy a szerzői jogsértés fennáll. Hivatkozva a Holland Legfelsőbb Bíróság *Kecofa v. Lancôme* ügyben⁹ (részletesen lásd később) korábban hozott ítéletére, a Levola arra hivatkozott, hogy a holland jog nem zárja ki, hogy egy sajátos érzék-
szervi érzet, jelen esetben egy élelmiszer íze szerzői jogi oltalom alatt álljon. Érve-
lése szerint e konkrét sajtkrémre ez az oltalom fennáll, az EFC Magic Cheese készit-
ményének az íze pedig olyannyira hasonló, ha nem egyenesen azonos a Heks'nkaas
ízével, hogy annak forgalmazása sérti a Levola szerzői jogát. A bíróság elfogadta
a *Kecofa v. Lancôme* ügyre tett hivatkozást, és rövid úton utánajárt annak, hogy a jog-
sértés valószínűsíthető-e: megkóstolta a Levola által mindkét sajtból benyújtott min-
tákat, és azok általa érzékelt hasonlósága alapján elrendelte az ideiglenes intézke-
dést¹⁰. Azaz 2005-ben a Hágai Kerületi Bíróság döntése megerősítette, hogy a sajt íze
szerzői jogi oltalom alatt állhat.

Egyrészt az ideiglenes intézkedés elrendelése után az eljárás érdemben tovább
folytatódott, melynek végén a bíróság végül úgy döntött, hogy konkrétan e sajt ízét
nem védi a szerzői jog.¹¹

Másrészt: eközben a banyasajt sikerét mások is meg kívánták lovagolni: a szin-
tén holland Smilde Foods BV piacra dobott egy, ízben szintén a *Heks'nkaas*ra hajazó
Witte Wieven (tükörfordításban: *Fehér Asszonyok*) fantázianevű krémsajtot. Nem-
csak a termék ízével, de annak megnevezésével is rájátszottak a korábbi termékre:
a holland folklórban a Witte Wieven elnevezés nőnemű lápi szellemet, mocsári
boszorkát jelent (hasonlóan a Normandiában, Lotaringiában és a Pireneusok környé-
kén ismert *Dames Blanches*-hoz).¹²

(Cikkünk tárgyához képest védjegyjogi mellékszál, hogy az elnevezések hason-

⁸ RIJSDIJK, Michiel: A Matter of Taste. *World Intellectual Property Review*, (2015) május/június. 83. o.

⁹ *Kecofa v. Lancôme*, Hoge Raad 16 June 2006., No. C04/327HR, („Trésor”). Ismerteti: HUGENHOLTZ, Bernt: *Chronicle of The Netherlands. Dutch Copyright Law. 2001–2010. RIDA*, 226. (2010) október, 299–303. o.

¹⁰ DURING: i.m.

¹¹ The Hague District Court, 2017. május 3-i ítélet, ECLI:NL:RBDHA:2017:4384.

¹² A név etimológiája: a kifejezés eredeti jelentéstartalma inkább a *javasasszony* értelemez állt közelebb, ugyanis a holland alsószász dialektusban *bölcs* jelentésű *wit* szó szerepelt az eredeti megnevezésben, amely a középkorban váltott jelentést és „fehéredett ki” (*witte*), s ezzel együtt torzult el a negatív értelmű jelen(t)és irányába – (https://en.wikipedia.org/wiki/Witte_Wieven – *Letöltés ideje: 2018. január 9.*; további filológiai nyencség, hogy a magyar néprajz is ismeri ezt az alakot: „a fehér asszony, cifra asszony elnevezések is egy lényegében azonos női démont jelentenek, csekély táji különbségekkel” [Dömötör 1990.], s talán *A vár fehér asszonya* című, erősen szimbolista Ady-vers egyik hangulati rétegében is ez köszönhet vissza.)

lósága annyira nyilvánvaló, hogy a Hágai Fellebbviteli Bíróság „fogalmi egyezés” alapján helyt adott a Levola tiltakozásának, és így a Witte Wieven megjelölés nem részesíthető védjegyoltalomban.¹³) A Levola természetesen szerzői jogi pert is indított a Smilde ellen, ebben az ügyben a Gelderlandi Kerületi Bíróság hozott elsőfokú ítéletet 2015-ben.¹⁴ A bíróság megállapította, hogy bár elvben nem kizárt, hogy egy élelmiszer íze szerzői jogi oltalom alatt álljon, de a felperesnek kell bizonyítás kerebében megjelölnie azokat az elemeket, melyek az ízképnek az oltalomhoz szükséges egyéni-eredeti jelleget adják. A Levola és a perbeli szakértője azzal érvelt, hogy ezt lehetetlen leírni, csak a termék megköstölése útján lehet megtapasztalni: ez a bíróság azonban már visszautasította a felajánlott köstölő lehetőségét, és bizonyítás hiányában elutasította a keresetet. Az ítéletben tett néhány általános megjegyzést is: „It was pointed out that the taste of a product may vary with the age of the product, the air exposure of the product, the temperature, and also the subjectivity of how taste of such a product is experienced. Conclusion: copyright protection for the taste of Heks'nkaas was denied.”¹⁵

Az ügy tovább folytatódik, és itt jutunk el a cikkünk apropójához: a felperes fellebbezése nyomán eljáró Arnhem-Leeuwarden fellebbviteli bírósága 2017. május 23-án úgy határozott,¹⁶ hogy az előtte fekvő jogvitában előzetes döntéshozatalt kér az Európai Bíróságtól a következő (cikkünk szempontjából alapvető, ezért alább szó szerint idézett) kérdésekben:¹⁷

„1. a) Ellentétes-e az uniós joggal az élelmiszer ízének – mint a szerző saját szellemi alkotásának – szerzői jogi védelemben való részesítése? Közelebről:

b) Ellentétes-e a szerzői jogi védelemmel az, hogy az »irodalmi és művészeti művek« fogalom a Berni Egyezmény 2. cikkének (1) bekezdésében, amely az Unió valamennyi tagállamára kötelező, ugyan felöleli »az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára«, az ebben a rendelkezésben említett példák csupán olyan alkotásokra vonatkoznak, amelyek vizuálisan és/vagy akusztikusan érzékelhetők? (kiemelés: Sz. A.)

c) Ellentétes-e az élelmiszer (lehetséges) romlandósága és/vagy az íz megtapasztalásának szubjektív jellege azzal, hogy az élelmiszer ízét szerzői jogilag védett műnek minősítsék?

¹³ Court of Appeal The Hague, *Heks'nkaas-Witte Wieven*, 2017. február 28-i ítélet, 200.195.628 / 01. sz.

¹⁴ Gelderland District Court, *Levola kontra Smilde*, 2015. június 10-i ítélet, ECLI:NL:RBGEL:2015:4674.

¹⁵ JONKHOUT, Hans: *The Scent and Taste of Copyright Law*. 2018. <https://www.mend.nl/en/the-scent-and-the-taste-copyright-law> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁶ Az eredeti holland nyelvű határozatot lásd https://www.boek9.nl/system/files/B92017/B920170523_Hof_Arnhem-Leeuwarden_Levola_v_Smilde.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁷ C-310/17. *Levola v Smilde*. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=193587&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=253284> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

d) Ellentétes-e a 2001/29/EK irányelv 2–5. cikkében meghatározott kizárólagos jogok és korlátozások rendszere az élelmiszer ízén fennálló szerzői jogi védelemmel?

2. Amennyiben az első kérdés a) pontjára nemleges válasz születik:

a) Mely követelményeknek kell teljesülniük, hogy egy élelmiszer ízét szerzői jogi védelem illethesse meg?

b) Egy íz szerzői jogi védelme kizárólag magán az ízben alapul-e, vagy az élelmiszer receptúráján (is)?

c) Meddig terjed az olyan fél bizonyítási terhe, aki egy (bitorlási) perben úgy érvel, hogy egy élelmiszer szerzői jogilag védett ízét alkotta meg? Elegendő-e az, hogy ez a fél az eljárásban bemutatja az élelmiszert a bírónak, hogy az – ízlelés és szaglás révén – saját ítéletet alkothasson arról, hogy az élelmiszer íze megfelel-e a szerzői jogi védelem követelményeinek? Vagy a felperesnek (adott esetben) a kreatív döntések leírását azon ízkompozícióra és/vagy receptúrára vonatkozóan (is) meg kell adnia, amelyek alapján az ízt a szerző saját szellemi alkotásának kell tekinteni?

d) Miként kell a bírónak a bitorlási perben megállapítania, hogy az alperes élelmiszerének íze oly módon egyezik meg a felperes élelmiszerének ízével, hogy az szerzői jogi jogértést valósít meg? Ebben az összefüggésben az (is) döntő, hogy a két íz által keltett összbemérés megegyezik-e?”

Az Európai Bíróság (EUB) mindezek alapján tágabb összefüggésben arra a szerzői jog „ínyenceit” hosszabb ideje izgalomban tartó kérdésre fog választ adni, hogy létezik-e nem vizuális és akusztikus kifejezésen alapuló „sensory copyright” („érzékszerzői jog”), azaz egy adott, speciális (íz- vagy illat-) érzet tekinthető-e létrehozójának egyedi szellemi alkotásaként szerzői jogi értelemben vett, oltalmazható műnek? Lesz-e *sensatio* a szerzői jogban?

2. A szerzői mű mint az oltalom tárgyának fogalmi meghatározása az *acquis communautaire*-ben

A kellő részletességgel feltett előzetes kérdések megválaszolása azért is szép feladat, mert az unió elsődleges és másodlagos jogforrásai nem tartalmazzak a szerzői jogi értelemben vett, oltalom alatt álló mű fogalmára vonatkozó általános meghatározást¹⁸.

Az írott jogban az alábbi kiindulópontok adódnak, melyek jó részére a feltett kérdések is hivatkoznak:

¹⁸ GYERTYÁNFY Péter: A szerzői jogi jogharmonizáció eredménye az EU-ban. *Jogtudományi Közöny*, 57. (2002) 6., 274. o.; VON LEWINSKI, Silke: Introduction: The Notion of Work under EU Law. *GRUR Int (Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, Internationaler Teil)*, 63. (2014) 12. 1098–1100. o.

- a *Berni Unió Egylemény* (BUE)¹⁹ (melynek egyrészt minden EU-tagállam aláírója, másrészt szabályait a *TRIPS-Egylemény*²⁰ [amelyet maga az EU is aláírt] 9. cikke, valamint az *Infosoc* irányelv²¹ utalása nyomán az EU-ra is kiterjedő hatályú *WCT* kötelezően alkalmazandóvá teszi az EU-ban); valamint
- a *Szoftver* irányelv,²²
- a *Védelmi idő* irányelv²³
- és az *Infosoc* irányelv

egyes, alább hivatkozott rendelkezései.

Emellett az Európai Bíróság (EUB) néhány, alábbi hivatkozott eseti döntése vehető még alapul a szerzői mű „európai” fogalmának meghatározási kísérlete során.²⁴

A BUE nyílt meghatározást ad a szerzői jogi oltalom tárgyára: „*az »irodalmi és művészeti művek« kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára*”²⁵, majd ezt követően egy példálózó (azaz nem zárt) felsorolást ad a tipikus műfajokról. Ez a meghatározás azonban nem definiálja, hogy mit értünk *mű* vagy *alkotás* alatt.

A BUE-t adminisztráló WIPO²⁶ által kiadott legfrissebb, Ficsor Mihály által írt részletes útmutató megerősíti, hogy a BUE szövegszerűen nem tartalmaz mű- (vagy alkotás-) fogalmat²⁷. Ugyanakkor az egyezményt elfogadó, majd módosító diplomáciai konferenciák jegyzőkönyveire (mint egyfajta jogalkotó szándéka szerinti értelmezésre) támaszkodva az oltalom tárgyának meghatározásakor az alábbiakra jut: „The context in which the words »work« and »author« are used in the Convention – closely related to each other – indicates that only those productions qualify as works

¹⁹ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény, Magyarországon kihirdette az 1975. évi 4. tvr.

²⁰ A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás (1993) (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights), Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény.

²¹ 2001/29/EK irányelv (2001.05.22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

²² 91/250/EGK irányelv (1991.05.14.) a számítógépi programok jogi védelméről.

²³ 93/98/EGK irányelv (1993.10.29.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről.

²⁴ Az eseti döntések útján történő szerzői jogi harmonizációról monografikusan lásd ROSATI, Eleonora: *Originality in EU Copyright: Full Harmonization through Case Law*. Cheltenham, UK, 2013.

²⁵ BUE 2. cikk (1) bekezdés. (A szerző kiemelése.)

²⁶ World Intellectual Property Organization (Szellemi Tulajdon Világszervezete), az ENSZ szakosított szervezete.

²⁷ „[I]t is not possible to speak about a complete definition.” FICSOR Mihály (2003): *Guide To The Copyright And Related Rights Treaties Administered By WIPO and Glossary of Copyright and Related Rights Terms*. WIPO Publication No. 891(E), Genf. http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/891/wipo_pub_891.pdf (Letöltés ideje: 2018. 02. 09.) BC-2.2., 22. o.

which are *intellectual creations* (kiemelés: Sz. A.)”²⁸ „The records of various Diplomatic Conferences adopting and revising the Berne Convention reflect that the reason for which Article 2(1) of the Convention does not state explicitly that works are intellectual creations is that this element of the concept of works was considered to be evident.”²⁹

Kijelenthető tehát, hogy a BUE szövegéből, szellemiségéből következő fogalmi eleme a műnek, hogy az „szellemi alkotás” legyen. Ugyanígy levezethető a szövegből egy további fogalmi elem: az eredetiség.³⁰

Az említett irányelvek további fogalmi elemekkel adnak támpontot az EUB-nek a döntéshez:

A Védelmi idő irányelv a fényképek kapcsán, a Szoftver irányelv pedig a számítógépi programok tekintetében mondja ki, hogy abban az esetben állnak szerzői jogi oltalom alatt, amennyiben „abban az értelemben *eredetiek*, hogy a *szerző saját szellemi alkotásának* minősülnek”.³¹

Az EUB – a mű fogalmával igen fukarul bánó – esetjoga is a fenti elemeket erősíti meg: az *Infopaq*-³², a *BSA*-³³, illetve *Premier League*-³⁴ ügyekben is a szerző saját, eredeti szellemi alkotásaként határozták meg az oltalom tárgyát.

Mindezeket kiegészíti némiképp a Védelmi idő irányelv egyik preambulumbekezdése: „A Berni Egyezmény értelmében a fényképet akkor kell eredetinek tekinteni, ha a szerző saját szellemi alkotása, amely *személyiségét tükrözi*” (kiemelés: Sz. A.).³⁵ A szerzői személyiségre történő utalás az EUB Natascha Kampuschról készült portréfotóval kapcsolatos, *Painer*-ügyben³⁶ hozott ítéletében is megjelenik, ebben magyarázatként a bíróság kifejti, hogy „ez pedig akkor áll fenn, ha a szerző műve létrehozásakor alkotó képességeit szabad és kreatív döntések révén fejtheti ki.”³⁷

²⁸ FICSOR: i.m. BC-2.3., 23. o.

²⁹ FICSOR: i.m. BC-2.4., 23. o.

³⁰ FICSOR: i.m. BC-2.7., 23. o.

³¹ Védelmi idő irányelv 6. cikk, Szoftver irányelv 1. cikk (3) bekezdés.

³² C-5/08. *Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening* ügyben 2009. július 16-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2009:465.

³³ C-393/09. *Bezpečnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany kontra Ministerstvo kultury* ügyben 2010. december 10-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2010:816.

³⁴ C-403/08. és C-429/08. egyesített, *Football Association Premier League Ltd és társai kontra QC Leisure és társai* ügyben 2011. október 4-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2011:631.

³⁵ Védelmi idő irányelv, 17. preambulumbekezdés.

³⁶ C-145/10. *Painer kontra Axel Springer és társai* ügyben 2011. december 1-jén hozott ítélet ECLI:EU:C:2011:798.

³⁷ C-145/10., 88–89. bekezdés. E kreatív döntésekről a fotók szerzői jogi oltalmának kritériumai kapcsán részletesen lásd SZINGER András: Az eredetiség küszöbe. *Jogtudományi Közlöny*, 60. (2005) 3., 117–125. o.

Az *acquis*-t áttekintve tehát megállapítható, hogy a szerzői jogi oltalom alatt álló mű fogalmát az európai jog a következő elemekkel adja meg:

- a szerző olyan saját szellemi alkotása,
- amely a személyiségét tükrözi, ennek köszönhetően eredeti.

Az első kérdés tehát, melyre a szóban forgó ügyben meg kell felelnie az Európai Bíróságnak, hogy egy illat vagy ízérzet fogalmilag egyáltalán megfelelelhet-e a fenti definíciónak.

3. Az érzet mint mű a szerzői jogi dogmatika tükrében

A szerzői jog egyik alapvető axiómája, hogy az oltalom nem a műben szereplő öltre („idea”), hanem a kifejtett gondolatra („expression”) terjed ki. Ezt idő és hely hiányában most csak a nemzetközi szerzői jogi kályhához (BUE) visszatérve illusztráljuk: „The phrase »whatever may be the mode or form of its expression« may also be regarded as a reference to the »idea-expression dichotomy«, since it may be considered that the underlying principle, that a mere idea is not sufficient for copyright protection, follows already from what is mentioned in the preceding paragraph, and the use of the word »expression« indicates the way intellectual creations may take form. This phrase, however, may also be regarded as the reflection of another basic principle if attention is directed to its first part: »whatever may be the mode and form«, namely the principle that copyright protection does not depend on some aesthetic evaluation, or on the nature and quality of the concrete form of expression.”³⁸

(Az ötleteket egyébiránt a Szoftver irányelv 11. preambulumbekzdése is kiveszi a szerzői jogi oltalom köréből.)

További, elméleti-dogmatikai megközelítésben fontos különbségtételként adódik a mű (*opus/corpus mysticum* ~ a kifejtett szellemi alkotás) és az azt hordozó, oltalom alatt nem álló fizikai tárgy (*opus/corpus mechanicum*) fogalmi elválasztása (lásd pl. a főtanácsnoki indítványt a *Pictoright*-ügyben³⁹, valamint Quaedvlieg 2017-es írását).⁴⁰

Az érzetek esetében tehát olyan, az érzetet hordozó fizikai tárgytól (pl. az étel maga vagy az illatot hordozó, közvetítő folyadék, a parfüm) elkülönülő szellemi alkotást kellene találni, amely a fentebb összefoglalt feltételeknek megfelelelhet.

³⁸ FICSOR: i.m. 24. o.

³⁹ C-419/13. *Art & Allposters International BV kontra Stichting Pictoright* ügyben 2014. szeptember 11-én kiadott főtanácsnoki indítvány 37. és 67. bekezdés.

⁴⁰ QUAEDEVLIËG, Antoon: *Copyright and Perfume: Nose, Intellect and Industry*. 2017. https://klos.nl/wp-content/uploads/2017/07/Quaedvlieg_Copyright_and_Perfume.pdf (*Letöltés ideje: 2018. január 28.*)

Itt térünk ki arra az előzetes döntéshozatalra felterjesztett kérdésben is jelzett problémakörre, hogy az emberi érzékelés egyes érzékszervi területein jelentkező érzetek közül egyesek szerzői jogi oltalomképesége egyértelmű, míg másoké nem. A BUE-ra visszautaló, korábban idézett kérdései között a holland bíróság felteszi: „az ebben a rendelkezésben említett példák csupán olyan alkotásokra vonatkoznak, amelyek vizuálisan és/vagy akusztikusan érzékelhetők?”⁴¹

Ezzel arra utal, hogy a BUE 2. cikk (1) bekezdés szerinti példálózó felsorolása csak olyan műfajokat, műtípusokat említ, amelyek látás vagy hallás útján érzékelhetők, de egy olyan műtípust sem sorol fel, amely kizárólag a másik három érzékszerv (tapintás, ízérezékelés, szaglás) útján lenne megtapasztalható. Önmagában ez még nem adja megdönthetetlen bizonyosságát annak, hogy a pusztán e három érzékszervünk valamelyikével érzékelhető érzetek nem állnak szerzői jogi oltalom alatt.

Ugyanakkor érdekes, hogy a filozófiai esztétika is ugyanitt von meg egy bizonyos határt: a kanti esztétika nyomán alsóbbrendű vagy másodlagos, nem szellemi dimenziójú érzékek tekintik a szaglást és az ízérezékelést: „the Kantian thesis of artistic experience as a synthesis between sensory delight and intellectual interpretation. (...) It has often been argued that touch, smell and taste cannot produce art because they deal with ephemeral stimuli and consume their objects.”⁴²

A hazai esztétikai szakirodalom hasonlóan foglal állást: „az esztétikumnak elengedhetetlen sajátossága, hogy az emberi látás vagy hallás számára felfogható érzéki formával rendelkezzen; elvont fogalmak, nem érzékelhető, vagy csupán az ízlelés, szaglás, izom- és bőrérzékelés számára hozzáférhető jelenségek esztétikai tárgyak nem lehetnek.”⁴³

Mint látható, a filozófia irányából közelítve legalábbis erősen kérdéses, hogy a szaglás vagy ízlelés útján megnyilvánuló érzeteket tekinthetjük-e fogalmilag egyáltalán szellemi alkotásoknak.

Ami az ízlelést illeti, cikkünk kiindulópontjában már jeleztük az ezzel kapcsolatos, széttartó tagállami (jellemzően holland) bírósági döntéseket. Az illat szerzői jogi oltalmának megítélése hasonlóan bizonytalan: egyes francia és holland bíróságokon különböző ítéletek születtek, esetenként csak néhány napos eltéréssel.

Francia alsóbb bíróságokon több ízben is megállapították már, hogy egy adott parfüm illata szerzői jogi oltalom alatt áll⁴⁴. A francia Legfelsőbb Bíróság irányadó

41 Kiemelés a szerzőtől.

42 DIACONU, Mădălina: Reflections on an Aesthetics of Touch, Smell and Taste. *Contemporary Aesthetics*, 3. (2006) augusztus 14. <http://www.contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=385> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

43 SZERDAHELYI István: *Bevezetés az esztétikába*. Budapest, 2003.

44 TGI Bobigny, 28 Nov. 2006, JCP G 2007, I, 101, obs. Ch. Caron; illetve CA Paris 14 Feb. 2007, *Beauté Prestige International v. Senteur Mazal*, D 2007 AJ 735, obs J. Daleau.

ítéletében, a 2006-os *Bsiri-Barbir*-ügyben⁴⁵ ugyanakkor kimondta, hogy a parfüm illata csak megvalósított know-how, nem éri a szellemi alkotás kifejtettségének (expression) védelemre alkalmas szintjét.

Mindössze három nap múlva a már említett *Kecofa v. Lancôme* ügyben a holland Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy a Lancôme cég 1990-ben piacra dobott *Trésor* fantázianevű parfümjének illata szerzői jogi oltalom alatt áll, mert érzékelhető, eredeti és az alkotó személyes jegyeit („personal stamp of creator”) hordozza. Az ügyben a parfümöt „másoló” Kecofa cég *Female Treasure* nevű illata egy szakértő szerint a Trésor 26 illatösszetevőjéből 24-et tartalmaz. Ugyanakkor a szakirodalomban⁴⁶ a Trésor eredetiségével kapcsolatban felmerül, hogy az kísértetiesen hasonlít a Coty cég *Exclamation* (1988) és a Calvin Klein cég *Eternity* (1988) illatára, mindkettő 2 évvel a Trésort megelőzően került piacra. Külön pikantériát ad a témának, hogy mindhárom, egymásra hasonlító illat alkotója ugyanaz az „Orr” (parfümör).⁴⁷

Ez az összefüggés el is vezet minket ahhoz a kérdéshez, hogy amennyiben elméletileg nem kizárt egy illat vagy egy íz szerzői jogi oltalomképessége, vajon a gyakorlatban mennyire azonosítható, és eredetisége (objektíven!) hogyan, mennyiben és milyen szakértelem birtokában ítéltető meg.

Amint arra a szakirodalomban többen rámutatnak⁴⁸, az azonosítás kérdését az alábbi fizikai tényezők jelentősen nehezítik, ha éppen lehetetlenné nem teszik:

- az érzékelő személyek fizikai adottságai (ízlelőbimbók/szaglósejtek száma és érzékenysége eltérő),
- az étel/ital hőfoka, idővel változó konzisztenciája,
- parfüm esetében az azt viselő személy bőrének aktuális kémiai (pH) és fizikai (pl. hőfok) tulajdonságai, illetve az a tény, hogy pusztán az idő múlásával más-más illatelem kerül előtérbe.

Mindezen tényezők erősen szubjektívvé teszik az érzékelt illatot vagy ízt, és felmerül, hogy létezhet-e egyáltalán olyan, objektíve körülírható és rögzíthető szellemi alkotás, amely az ízt vagy illatot jelenti. A fentebb hivatkozott *idea-expression*, illetve *corpus mysticum – corpus mechanicum* dichotómiából ugyanis következik, hogy a parfüm kémiai összetétele vagy egy étel, ital receptje nem azonos az illattal

⁴⁵ *Bsiri-Barbir v. Haarmann & Reimer et al.*, (Cass. 1st Civ. 13 June 2006, lére ch. E.C.D.R.28), lásd *RIDA*, (2006) október, 202. o., bővebben a francia esetjogról lásd Quaedvlieg: i. m.

⁴⁶ SEVILLE, Catherine: Copyright in Perfumes: Smelling a Rat. *Cambridge Law Journal*, 66. (2007) 1., 49–52. o.

⁴⁷ Sophia Grojsman, lásd <http://www.nstperfume.com/perfumers-f-to-k/sophia-grojsman/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁴⁸ Például CALLEJA, Leon: Why Copyright Law Lacks Taste and Scents. *Journal of Intellectual Property Law*, 21. (2013) 1., University of Georgia; COHEN JEHORAM, Tobias: *Why Scents and Smells are not Copyright Protected Works*. A British Literary and Artistic Copyright Association és az IPKat Blog közös rendezvényén, 2015. február 24-én tartott előadás. [http://www.blaca.org/ppt/Sensory%20copyright%20\(24-2-2015\)%20breedbeelásdpptx](http://www.blaca.org/ppt/Sensory%20copyright%20(24-2-2015)%20breedbeelásdpptx) (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

és az ízzel, és mint az összetevők egyszerű felsorolása nem is áll szerzői jogi oltalom alatt (mindez természetesen nem érinti az irodalmi igényességgel, egyéni-eredeti módon megfogalmazott receptleírások oltalmát).

Az objektív beazonosítás nehézségein túllépve további kérdések adódnak a szerzői jogi oltalommal együtt járó egyes vagyoni jogok illat- és ízérzetekre történő értelmezése során: „It will require considerable creativity to apply certain acts of copyright infringement (e.g. distribution, making available to the public) to fragrance, whose fundamental purpose is that it will be perceived not only by the wearer, but also by those in the vicinity.”⁴⁹ A létező szerzői jog dogmatikájának kereteit számos kérdéssel feszegethetjük, csak hogy két extrémnek ható példát említsünk:

- vajon a parfüm nyilvános helyen történő viselése nyilvánosságához közvetítés?
- hogyan lehet haszonkölcsönbe adni egy ízt?

De ugyanilyen nehézséggel jár egyes szabad felhasználások értelmezése is (egy ital ízének magáncélú másolása? egy illat idézése?).

Mindezen, az azonosításban, az eredetiség megítélésében és az engedélyezési jogok fogalmi kereteinek alkalmazásában fennálló, igen jelentős nehézségek alapján a szakirodalomban egyesek nem tartják véletlennek, hogy a BUE idézett felsorolása nem tartalmaz illatra vagy ízérzetre kiterjedő példákat, és ki is mondják, hogy a jogalkotó szándéka nyilvánvalóan nem terjedt ki az illat és íz szerzői jogi oltalmának biztosítására.⁵⁰

4. Következtetések

Ha jelen sorok írójának lenne feladata a cikk apropójaként idézett előzetes döntéshozatali kérdéssor megválaszolása, akkor a döntés az lenne, hogy az íz vagy illat formájában megnyilvánuló érzet nem áll szerzői jogi oltalom alatt.

Indoklásként a cikkben kifejtettek alapján az alábbi gondolatokra utalnék:

- az *aquis* műfogalmának az illat, íz nem felel meg: az idea-expression logikai keretben nem megfogható az az objektívált kifejezés, amely a szellemi alkotás lényegét hordozza, s egyben elkülönül a fizikai hordozótól (az ételtől, italtól, parfümfolyadéktól);
- az *aquis*-ből következő eredetiség kritériumát egyrészt az észlelés objektivitásának hiánya miatt nem teljesítik az ízek, illatok, másrészt az emberiség évez-

⁴⁹ SEVILLE: i.m.

⁵⁰ „Clearly not intended to cover smells and/or tastes”. COHEN JEHOAM, Tobias: *Why Scents and Smells are not Copyright Protected Works*. A British Literary and Artistic Copyright Association és az IPKat Blog közös rendezvényén, 2015. február 24-én tartott előadás. [http://www.blaca.org/ppt/Sensory%20copyright%20\(24-2-2015\)%20breedbeeld.pptx](http://www.blaca.org/ppt/Sensory%20copyright%20(24-2-2015)%20breedbeeld.pptx) (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

redes történelméhez mérten igen nehéz, sőt, lehetetlen biztosan állítani, hogy egy íz vagy illat sosem volt eredetiséggel rendelkező kreáció;

- mindemellett a filozófiai esztétika kategóriái is arra utalnak, hogy a művészi minőség fogalmilag nem képzelhető el illat vagy íz tekintetében;
- végül a szerzői engedélyezési jogok, valamint a kivételek és korlátozások fogalmi keretrendszere is alkalmazhatatlan íz vagy illat esetén.

A fenti dogmatikai indokokon túl egy jogpolitikai indokot is említenék. Miközben, ahogy a szakirodalom is utal rá,⁵¹ tagadhatatlan, hogy méltánylandó gazdasági érdekek merülnek fel az élelmiszeripar, a vendéglátás vagy a parfümipar területén, ez még nem adja indokát annak, hogy ezen oltalmat igénylő szereplőket is a szerzői jog esernyője alá engedjük.

A borászat és gasztronómia iránt az elmúlt években jelentkező (alapjában véve a szerző által is osztott és helyeselt) felfokozott érdeklődés teremtette piaci viszonyok között beláthatatlan következményekhez (többek között teljesen felesleges, költséges és állandó szakértői támogatásra⁵² szoruló parttalan jogvitákhoz, és ezzel a szerzői jog eróziójához) vezetne, ha egyes borok vagy ételkompozíciók ízét szerzői jogi oltalom „védené”.

Meggyőződésem szerint nem a szerzői jog kapuit kell sarkaiból kifordítva alkalmassá tenni erre a célra. Több iparjogvédelmi oltalmi forma (pl. eljárási szabadalom, árujelzők⁵³) mellett az üzleti titok és a versenyjogi jellegbitorlás is adhat megfelelő védelmet a gazdasági szereplőknek.

⁵¹ ROSATI, Eleonora: Why the CJEU cheese copyright case is anything but cheesy. *Journal of Intellectual Property Law and Practice*, 12. (2017) 10., 813–814. o.

⁵² Világszerte mindössze 34 jegyzett „Orr” van (<https://en.wikipedia.org/wiki/Perfumer>), a borászat területén hasonló szakértelmet jelentő Master of Wine pedig mindössze egy tevékenykedik Magyarországon, ő sem magyar anyanyelvű. Lásd <http://www.mastersofwine.org/en/meet-the-masters/Browse-by-region/browse-by-country-of-residence.cfm> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁵³ Bár az illatra a grafikai ábrázolhatóság hiánya miatt az EUB esetjoga kizárta a védjegyoltalmat (lásd a *Sieckmann v. Deutsches Patent- und Markenamt* ügyben 2002. december 12-én kelt, C-273/00. ítéletet, ECLI:EU:C:2002:748), a grafikai ábrázolhatóság követelménye az EU-ban 2017. október 1-jétől megszűnt. Lásd <https://euipo.europa.eu/ohimportal/hu/elimination-of-graphical-representation-requirement> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

Timár Adrienn

(jogi ügyintéző, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, PhD-hallgató, ELTE ÁJK)

Ki meséli a mesét, avagy az önálló életet élő karakterek sajátos világa az USA joggyakorlatában

Az Ünnepelettel először jogi tanulmányaim során volt szerencsém találkozni, majd később szakdolgozatom megírása során lehetőségem nyílt a szorosabb együttműködésre. A szakdolgozatom témája a filmes character merchandising témáját kívánta feltérképezni, és az Ünnepelet útmutatásával és tanácsaival egy széles körű összehasonlító elemzés jött létre. Maradtak azonban nyitott kérdések. Ezeknek egy részét az Ünnepelet javasolta további megfontolásra, és úgy érzem, hogy az általa javasolt, az amerikai joggyakorlatot érintő kérdésfelvetések elemző vizsgálatánál megfelelőbb témát nem is találhatnék a neki ajánlott tanulmány megírásához.

Kérdésem, miszerint ki is meséli a mesét, a szerzői jogilag védett alkotások és a bennük szereplő jellegzetes, a szerző fantáziájából megszülető alakok közötti viszonyra utal, reagálva a *character merchandising*, azaz a kereskedelmi hasznosítás amerikai joggyakorlatában felmerült kérdésekre. Mindenki számára egyértelműnek tűnhet, hogy a szerző meséli a mesét, és a mese eleme a kitalált figura. Ugyanakkor számos esetben egy-egy karakter olyannyira jellegzetesre sikerül, hogy mintegy átveszi a mesélő szerepét, sajátos személyiségjegyei és megjelenése alakítja a történetet, és a történettől különválva immár önálló életet él. Itt gondolhatunk a DC Comics világára, amely számos ilyen karakterre egész franchise-hálózatokat épített, és gyakran egy történet mellékszereplője egy későbbi film központi elemévé válik, és önálló életet kezd. Így például a DC Comics *Öngyilkos osztag* című tavalyi filmjének egyik központi szereplője Joker barátnője, Harley Quinn, aki korábban a Batman-univerzum egyik kevésbé ismert mellékszereplője volt, azonban az új film minden valószínűség szerint jellegzetes, egyedi karakterré tette. Jelen tanulmányomban a szerzői művekben szereplő jellegzetes alakok önálló védelmének a feltételeit kívánom részletesebben bemutatni az amerikai joggyakorlatra támaszkodva.

1. A karakter fogalma és hasznosítása

Először érdemes röviden kitérni a kereskedelmi hasznosítás (*character merchandising*) fogalmára, amely a karakterek jogi védelmének elválaszthatatlan kísérője. Itt csak nagyon röviden kívánom összefoglalni ennek az összetett fogalomnak a jelentését, tekintettel arra, hogy az elemzés célja az amerikai joggyakorlat áttekintése, különös tekintettel az utóbbi évek bírósági döntéseire, és a bíróságok által alkalmazott jogi tesztek elemzésére és értékelésére.¹ A *karakter* ebben az esetben kizárólag a szerző által megalkotott, egyéni és eredeti jelleggel rendelkező figurákat jelenti, megjelenésük helyétől függetlenül. Az irodalmi művekben, képregényekben és filmekben megjelenő, speciális személyiségjegyekkel bíró figurák akár önállóan, az eredeti műtől függetlenül is szerzői jogi védelemben részesülhetnek. E figurák lehetnek fikatív emberi alakok vagy a fantázia szüleményei, sőt adott esetben valós személyek is. A magyar szerzői jogi törvény (a továbbiakban: Szt.) ezt úgy fogalmazza meg, hogy „a szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is”.² Tehát a magyar törvény azon karaktereket részesíti önállóan is védelemben, amelyek jellegzetesek és eredetiek, ami nagyjából megfeleltethető a szerzői jogi védelem általános feltételeként meghatározott egyéni, eredeti jelleggel. A *merchandising* fogalmának számos definíciója akad mind a jog, a közgazdaságtan és a marketing területén. Jelen tanulmányban az álláspontom szerint szerzői jogi szempontból az általam vizsgált szakirodalomban legpontosabbnak tekinthető Schuyler által alkotott definíciót használom, kiegészítve néhány megjegyzéssel. Megfogalmazása szerint a *merchandising* jog „olyan dolog értékesítésének a joga, amely valamely filmben megjelenő védjegyet, vagy szerzői jogi védelem alatt álló művet testesít meg”.³ Kiválóan érzékelteti, hogy a hangsúly a vagyoni értékű jogok megtestesítésén van, ugyanakkor szükséges a fogalom kiterjesztése minden egyéb szerzői jogi alkotásra is, hiszen nem kizárólag a filmben megjelenő karaktereken van a hangsúly, habár nyilván az ő esetükben beszélhetünk a legerősebb *merchandising* tevékenységről, amelyre sok esetben teljes franchise-hálózatok épültek ki. Itt gondolhatunk az X-Man, a Batman, a Superman vagy akár a James Bond-univerzumra, amelyekre sajátos franchise-hálózat épült ki. A *character merchandising* fogalmát a WIPO 1994-ben készített jelentése foglalja leginkább össze, amely szerint ez „a karakterek alapvető személyiségjegyeinek a szerző vagy más jogosult személy általi átdolgozása vagy másodlagos

¹ Bővebben a fogalomról lásd TIMÁR Adrienn: Filmvászonhősök a szellemi tulajdon labirintusában: a filmipar XXI. századi jogi kihívásai a *character merchandising* területén. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 120. (2015) 2., 89–93. o.

² Szt. 16. § (3) bekezdés. (Fordítás a szerzőtől.)

³ MOORE, Schuyler M.: *The Biz: The Basic Business, Legal and Financial Aspects of the Film Industry*. 4th ed. Los Angeles, 2011. 7. o. (Fordítás a szerzőtől.)

felhasználása különböző termékekkel és/vagy szolgáltatásokkal összefüggésben, azzal a céllal, hogy a jövőbeli vevőkben vágyat ébresszenek a termékek megvásárlására és/vagy szolgáltatások igénybevételére a karakter iránt érzett vonzódásukat kihasználva”.⁴

A fentiekben jelzettek szerint az Sztj. kifejezetten kiemeli a karakterek önálló szerzői jogi védelmének lehetőségét. Az Egyesült Államok szerzői jogi törvénye azonban nem tartalmaz kifejezett utalást a karakterek önálló védelmére, ennek alapját a széles körű bírói gyakorlat jelenti napjainkban is. Figyelemmel arra, hogy az USA jogrendszere esetjogi alapokon nyugszik, e védelem külön törvényi nevesítésére azóta sem volt szükség.

Érdekesség, hogy eredetileg a magyar jogban sem szerepelt a kereskedelmi hasznosítás joga, csak az 1999. évi LXXVI. törvény megalkotásával került be a szerzői jogba, és szintén a korábbi bírósági gyakorlat hatására. Az Sztj. miniszteri indoklása pusztán a bírói gyakorlatban megjelent számos előzményre hivatkozik példák nélkül, azonban a törvényhez fűzött kommentár és a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) 20/2005. sz. véleménye két korábbi bírósági döntést is megemlít.⁵ A Fővárosi Bíróság már 1957-ben jogi védelemben részesítette az akkor közismertnek számító *Dörmögő Dömötör* címvasztást más folyóirat engedély nélküli címvasztásával szemben, mivel a felhasználás célja a másik folyóirat kelendőségének növelése volt (Fővárosi Bíróság 16.P.24.696/1957.). Mintegy harminc évvel később pedig a *Vuk*-ügy alapjául az ismert figurák másodlagos felhasználása szolgált, és a bíróság kimondta, hogy a kereskedelmi hasznosítás is felhasználás, ha önálló nyereségforrást jelent (BH 1986, 363.). Ezekben az ügyekben a közismertség és a jogtalan nyereségszerzés volt a fő döntő szempont a karakterek önálló védelmének megállapítása során.

Az amerikai joggyakorlat ennél jóval kidolgozottabb, és két tesztet alakított ki annak megállapítására, hogy a jellegzetes alakok önálló védelem alapját képezhetik-e. Amennyiben a karakterek önálló védettsége elismerést nyer, akkor a továbbiakban a bíróságok az eredeti karaktert összehasonlítják a jogsértőnek vélt felhasználással érintett karakterrel egy további, a szerzői jog területén gyakran alkalmazott kétlépcsős teszttel, amely a két figura közötti alapvető hasonlóság megállapítására irányul. Jelen tanulmányban ennek az önálló védelemnek a feltételeit kívánom részletesebben bemutatni, kitérve a tesztek fejlődésére és alkalmazásukra az utóbbi évek esetjogában.

⁴ WIPO 1994: 6.

⁵ SZJSZT 20/2005. sz. véleménye, 4. o.; GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*. Budapest, 2014. 137. o.

2. Az USA szerzői jogi gyakorlata a jellegzetes alakok önálló védelme tekintetében⁶

2.1. A karakter önálló szerzői jogi védelmének fennállta

A karakterek védelme egészen a XX. század eleji bírósági gyakorlatig vezethető vissza, majd a XX. század közepe táján két teszt alakult ki annak megállapítására, hogy egy adott karakter önállóan, a szerzői műből kiragadva szerzői jogi védelmet élvezhet-e.⁷ Többnyire az egyik vagy a másik tesztet alkalmazzák a bíróságok, de az is előfordult, hogy a két teszt párhuzamos alkalmazása mellett döntöttek a bírák. Valójában mindkét teszt annak megállapítására irányul, hogy a karakter az önálló, a történetből kiragadott felhasználás esetében rendelkezik-e olyan kvalitásokkal, ami indokolja önálló szerzői jogi védelmét. Természetesen ez a védelem gyakorta összekapcsolódhat a lajstromozott védjegyek oltalmával és a tisztességtelen piaci magatartást kizáró szabályokkal, hiszen a karakter mások általi felhasználása általában az eredeti alakot övező népszerűség kereskedelmi kihasználását célozza.

2.1.1. A KELLŐEN KÖRVONALAZOTT KARAKTER TESZT („SUFFICIENTLY DELINEATED CHARACTER TEST”)

A teszt egyik legkorábbi megjelenésének tekinthetjük⁸ a *Nichols v. Universal Corp.* ügyet (1930), ahol a bíróság kimondta, hogy „minél kevésbé kifejlesztett egy karakter, annál kevésbé lehet alkalmas szerzői jogi védelemre, ez az a büntetés, amelyet a szerzőnek el kell szenvednie, ha nem eléggé kivehetően jelölte meg karakterét”.⁹ Ebben az esetben a bíróság két színházi darabot vizsgált, és a bennük szereplő karaktereket. Ennek figyelembevétele mindenképpen szükséges az ítélet értékelése során, mivel a színház a kezdetektől köztudottan operál bevett és jól ismert szereplőkkel,

⁶ Az amerikai esetjogot a Lexis rendszerében megjelölt hivatalos jelölésekkel hivatkozom a tanulmány egészében. Az összes hivatkozott amerikai eset saját fordítás az eredeti angol szövegről.

⁷ A karakterek védelmét elismerő első esetek az 1900-as évek legelejére tehetőek a *Warner Bros v. ABC* ügy (720 F.2d 231 (2nd Cir. 1983)) jogesetelemzése alapján. Ezek az esetek: 1903. *Empire City Amusement Co. v. Wilton*, 134 F. 132 C.C.D.Mass.– Alphonse és Gaston; 1914. *Hill v. Whalen & Martell Inc.*, 220 F. 359 S.D.N.Y. – Mutt és Jeff. A tesztek egyike 1930-ban, a másik 1954-ben jelent meg először.

⁸ Az amerikai jogesetek és a kapcsolódó jogirodalom kutatása során korábbi, a tesztet alkalmazó döntést nem sikerült találnom, továbbá ezt erősíti meg az alábbi két forrás is: THOMAS, Andrew J. – WEISS, J. D.: *Evolving Standards in Copyright Protection for Dynamic Fictional Character. Communications Lawyer: Publication of the Forum Committee on Communications Law*, 29. (2013) 3., 9. o.; SAVAL, Joshua A.: *Comment: Copyrights, Trademarks, and Terminations: How Limiting Comic Book Characters in the Film Industry Reflects on Future Intellectual Property Issues for Character Law. Florida International University Law Review*, (2014) 4. 55. végjegyzet.

⁹ *Nichols v. Universal Pictures Corp.*, 45 F.2d 119; 1930 U.S. App. LEXIS 3587.

amelyek minduntalan előjönnek a darabokban. Így például a reneszánsz színház tipikus szereplőjének tekinthető a zord atya vagy az intrikus, cselszövő figurája. Mind-ezeket alapul véve egy színházi darab esetében nyilván jóval nehezebb önállóan is védendő karaktert alkotni, mindemellett a bíróság ennek lehetőségétől jelen ügyben sem zárkózott el, kiemelve, hogy döntése nem zárja ki a karakterek alkalmasságát önálló, a cselekménytől független védelemre, habár számára ilyen eset nem ismert egyelőre. Ehhez kapcsolódóan érdekes példát hoz, miszerint ha feltételezzük, hogy Shakespeare *Vízkereszt, vagy amit akartok* című drámája szerzői jogi védelem alá esne, és valaki elég részletesen leutánozná Malvolio vagy Tóbiás alakját, akkor ez könnyen jogsértést eredményezhetne. Ugyanakkor a jogsértés fennálltához nem lenne elegendő, ha egy kicsapongó, a háztartás kényelmetlenségével nem törődő lovag, vagy egy hiú, beképzelt, az úrnőjébe szerelmes lakáj figuráját jelenítené meg valaki, mert ez nem lenne több, mint Shakespeare ötletei, amelyek megjelennek a színdarabban, és ezáltal oly kevésbé alkalmasak monopoljog kiváltására, mint Einstein relativitás-, vagy Darwin a fajok eredetére vonatkozó elmélete. Ez összhangban van a szerzői jog általános elveivel is, miszerint önmagában egy ötlet nem védendő, viszont nem nyújt kellő eligazítást abban a tekintetben, hogy hol is van az ötlet és a körvonalazott karakter közötti vízvonal, mikor mondhatjuk, hogy a figura immár önálló életet él. Kiemelendő a szintén a New York-i második körzet föderális fellebbviteli bírósága és egyúttal azonos bírák által tárgyalt *Detective Comics Inc. v. Bruns Publications Inc.* (1940), amely a felperes által kiadott *Action Comics* képregény „Superman” figurájának a körvonalazottságát és az alperes által „Wonderman” néven publikált alaknak a hozzá való hasonlóságát vizsgálta.¹⁰ Ebben az esetben a bírák nagyon röviden tértek csak ki a karakter önálló védelmének kérdésére, jelezve, hogy Superman képi megjelenítése és leírása nem pusztán egy jöteví Herkules körvonalazása, hanem az eseményeknek olyan elrendezése és a szerző eredeti irodalmi kifejezéseinek olyan megjelenítése, ami szerzői jog tárgyát képezheti. A *Burroughs v. MGM* ügyben (1981)¹¹ az egyik föderális New York-i kerületi bíróság az Edgar Rice Burroughs által alkotott irodalmi karaktert, Tarzant vizsgálta. A döntés szerint vitán felül áll, hogy Tarzan karaktere kellően megkülönböztetett stílusban körvonalazott a védelem fennálltához. Ennek alátámasztására Tarzan attribútumait vette sorra a bíróság, megemlítve minden fontosabb külső és belső jellemzőjét. Eszerint Tarzan a majom-ember, aki képes kommunikálni az állatokkal, és rá van hangolódva a dzsungeléletmódra, de egyúttal képes emberi érzelemnyilvánításra is, atletikus, fiatal, kedves, ártatlan és erős. Mindezen jellemzőknek az együttes jelenléte tehát elégséges volt ahhoz, hogy a bíróság ne egy ötletnek tekintse, hanem önálló védelem

¹⁰ *Detective Comics Inc. v. Bruns Publications Inc. et al.*, No. 203, 111 F.2d 432; 1940 U.S. App. LEXIS 3661; 45 U.S.P.Q. (BNA) 291.

¹¹ *Burroughs v. Metro-Goldwyn-Mayer Inc.*, No. 80 Civ. 2726 (HFW) 519 F. Supp. 388; 1981 U.S. Dist. LEXIS 13433; 215 U.S.P.Q. (BNA) 37.

tárgyának. Itt a bíróságnak nem volt szükséges kitérnie a történet egyediségére, hiszen a korábbi Superman-esettel ellentétben itt nem ismert korábbi hasonló karakter, mint Superman esetében Herkules, az emberfeletti erővel rendelkező mitológiai hős. A *Decarlo v. Archie Comic Publications* ügyben (2001)¹² a bíróság részletesebb indoklást adott a védelem alá eső karakterek elválasztására az általános témától és pusztá ötletektől, kiemelve, hogy a felperes rosszul értékelt saját igényét, mivel a három lány (Josie, Melodie és Pepper) képregényben megjelenő alakja szerzői jogi védelem alatt állhat. A felperes a US Copyright Office kiadványát félreértelmezte, mivel az csak a rajzfilm, illetve képregény általános címét, témáját és az alapul szolgáló pusztá ötleteket zárja ki a védelemből. A bíróság annyival egészíti ki a korábbi esetjogban megállapítottakat, hogy Josie karaktere olyan megkülönböztető képi és irodalmi elemeket hordoz magában, amelyek nem szükségesek a Josie által képviselt általános témához, nevezetesen a három lány karakteréhez, akiknek saját rock and roll bandája van.

A kaliforniai kilencedik körzet fellebbviteli bírósága 2015-ben a tesztet továbbfejlesztette, és építve a korábbi esetjogban kialakított elvekre *létrehozott egy háromlépcsős tesztet*. A *DC Comics v. Mark Towle* ügyben¹³ a bíróságnak a DC Comics univerzumának részét képező Batman alakjához tartozó elmaradhatatlan Batmobile-t kellett értékelnie szerzői jogi szempontból, mivel az alperes az 1966-os televízióműsort és az 1989-ben elkészített filmet alapul véve készített és értékesített replikákat. Az ügy különlegessége, hogy a bíróság hosszan és részletesen elemezte a Batmobile önálló szerzői jogi védelmének kérdését, mivel a DC Comics szerződéses viszonyai mellett ez jelentette az ügy központi elemét, figyelemmel arra, hogy a replikák alapvető hasonlóságát az eredeti karakterekkel egyik fél sem vitatta. A bíróság elemzésében a karakter körvonalazottságán felül kitért még két alapvető kérdésre a korábbi esetjogot elemezve. Egyrészt részletesen vizsgálta, hogy egy autó karaktere állhat-e önálló szerzői jogi védelem alatt, másrészt körbejárta azt a kérdéskört, hogy egy önállóan is védelem alatt álló karakter megjelenésében az idővel bekövetkező változások kihatnak-e a karakter védettségének tényére, módosítják-e azt. A megfelelően körvonalazott karakter teszt első lépcsője, hogy a vizsgált *karakter rendelkezik-e fizikai és konceptuális tulajdonságokkal*. A bíróság ebben a tekintetben megállapította, hogy az autó rendelkezik e tulajdonságokkal, és ezáltal karaktere túlmutat egy pusztá irodalmi karakter jellegzetességein. Ennek alátámasztására a karakter képi megjelenítését hozták fel, miszerint a képregényekben megjelenített rajzokon, továbbá a filmen háromdimenziós formában is megjelent. A teszt második lépcsője a korábbi egylépcsős teszt egyetlen eleme, azaz *a kellő körülhatároltság*

¹² *Daniel S. Decarlo v. Archie Comic Publications*, No. 00 Civ. 2344 (LAK), 127 F. Supp. 2d 497; 2001 U.S. Dist. LEXIS 386; 57 U.S.P.Q.2D (BNA) 1593.

¹³ *DC Comics v. Mark Towle*, No. 13-55484, 802 F.3d 1012; 2015 U.S. App. LEXIS 16837; Copy. L. Rep. (CCH) P30,822; 43, Media L. Rep. 2368; 116 U.S.P.Q.2D (BNA) 1068.

vizsgálata. A korábbi joggyakorlatot elemezve a bíróság szerint ez akkor valósul meg, ha ugyanezen karakter bárhol megjelenve felismerhető, és a különböző produkciókban való megjelenése során állandó és felismerhető jellemvonásokat és tulajdonságokat mutat, ami azonban nem jelenti, hogy megjelenésének változatlanok kellene maradnia mindvégig. A bíróság megállapította, hogy a Batmobile 1941-es első megjelenésétől kezdve folyamatosan megkülönböztetett fizikai és elvi tulajdonságokat mutatott: egy fokozottan interaktív, a legmodernebb fegyverekkel felszerelt, megjelenésében denevér jellegű szuperautó, amely segíti Batmant a gonoszok elleni küzdelemben. Az alperes az autó számos változtatását felidézte annak alátámasztására, hogy az autó nem rendelkezik egy állandó karakterrel, így például annak átalakulását az úgynevezett Batmissile formába. A bíróság szerint ez azonban nem tekinthető többnek, mint apróbb külsődleges változtatásnak, amitől függetlenül a karakter állandó alapvető jellemzői nem változnak. A lényeg tehát a karakter jellemvonásainak és tulajdonságainak szívóssága, ami elsősorban nem a külsődleges jegyek változatlan-ságából ered. Ennek alátámasztására számos korábbi esetet hozott fel a bíróság, amelyek a karakter külső megjelenésének változásától függetlenül védeltséget adtak egy-egy jellegzetes alaknak, így a *Tolvajtempó*¹⁴ című film Eleanor nevű sárga autójának, James Bondnak, Batmannek és Godzillának is.¹⁵ Ezt a megközelítést a szakirodalom is átvette, így például Kurtz tényként kezeli, hogy a karakternek nem kell konstansan ugyanúgy megjelennie.¹⁶ A teszt harmadik eleme, hogy a *karakternek különösen jellegzetesnek kell lennie és a kifejezés egyedi elemeit kell mutatnia*, így nem lehet egy alapvető figura, mint például egy közönséges varázsló talárban. A bíróság utóbbi példája nyilván nem azt jelenti, hogy egy varázsló nem eshet védelem alá, hanem pusztán azt, hogy a varázsló karakter közismert jegyein kívül – mint amilyen a varázslás képessége, ruházódásában a talár, a csúcsos süveg és kellékei között a varázspálca és az üst megjelenése – valami egyedit is fel kell mutatnia tulajdonságaiban és jellemében. Itt például gondolhatunk *A Gyűrűk Urából* ismert Gandalf karakterre, Harry Potterre vagy a *Hupikék törpikék* gonosz varázslójára, Hókuszpókra, hiszen e varázslók mindegyike sajátos jellemmel, belső és külső tulajdonságokkal, továbbá egyedi történettel rendelkezik, ami bárhol felismerhetővé és ezáltal kereskedelmi hasznosításra felettebb alkalmassá teszi őket. A döntés szerint a Batmobile amellett, hogy Batman hűséges harcostársa a fent megjelölt jellemvonásokkal és tulajdonságokkal, egyedi és különösen felismerhető, így teljesíti az utolsó követelményt is.

¹⁴ Eredeti angol cím: *Gone in 60 seconds*.

¹⁵ Lásd *Halicki Films LLC. Et Al. v. Sanderson Sales et al.*, 547 F.3d 1213; 2008 U.S. App. LEXIS 23396 (Eleanor); *Metro-Goldwyn-Mayer Inc. v. Am. Honda Motor Co.*, 900 F. Supp. 1287, 1295–96 (C.D.Cal.1995) (James Bond); *Toho Co. v. William Morrow & Co.*, 33 F. Supp. 2d 1206, 1216 (C.D.Cal.1998) (Godzilla); *Sapon v. DC Comics*, No. 00 CIV. 8992(WHP), 2002 WL 485730, at *3–4 (S.D.N.Y. Mar. 29, 2002) (Batman).

¹⁶ KURTZ, Leslie A.: The Independent Legal Lives of Fictional Characters. *Wisconsin Law Review*, (1986) 3., 431. o.

Texas egyik kerületi bírósága 2016-ban egy meglehetősen egyedi esetet vizsgált, egy kártyajáték karaktereit, azonban sajnos nem vette át a háromlépcsős tesztet. A *Davinci Editrice v. Ziko Games* ügyben¹⁷ a bíróság a *Nichols v. Universal Corp.* döntés fent részletezett érvelését és példáját vette elő, kiemelve, hogy a Bang! nevű kártyajáték karakterei még annyira sem körülhatároltak, mint a lakájnak és a szereplőnek a *Nichols*-ügyben leírt példája az általános karaktersablonok beazonosítására, nincsen körülhatárolt személyiségük, egyedi jellemük és történetük.

A háromlépcsős teszt egy pozitív előrelépést jelent véleményem szerint, elősegítheti az eddig bizonytalan bírói gyakorlat és elmosódó határú védelem egységesítését, amennyiben a későbbi döntések során alkalmazásra kerül. Természetesen a védelem határai így sem köbe vésettek, teljesen objektív teszt nem alkotható e karakterek megítélésére, mivel mint művészeti alkotások meglehetősen szubjektív a megítélésük. Fontos kiemelni, hogy szerzői jogi ügyekben a föderális kerületi bíróságok kizárólagos hatáskörrel rendelkeznek, ráadásul a fenti döntés másodfokon született, így további alkalmazása valószínűsíthető, ugyanakkor nem kötelező a bíróságokra nézve. Érdemes mindemellett figyelembe venni, hogy a teszt önmagában eddig mindössze két tagállamban, New Yorkban és Kaliforniában jelent meg, és itt sem került következetesen alkalmazásra. A *United Artists Corp. v. Ford Motor Co.* ügyben (1980)¹⁸ például a bíróság csak érintőlegesen hasonlította össze a két karaktert, saját megfogalmazásuk szerint a karaktereket teljes megjelenésükben vizsgálták, ugyanakkor az indoklás sokkal inkább az alkotói folyamatra helyezi a hangsúlyt. Külön érdekesség, hogy egy évvel később ugyanennek a bíróságnak egy másik bírója a teszt alkalmazásával adott védelmet Tarzan karakterének. Az alperes reklámfilmjében egy emberi karakterrel felruházott animált fekete párducot használt, amely a felperes szerint sérti a Rózsaszín Párduc karakterén fennálló szerzői jogait. A bíróság nem vitatta, hogy a két karakter alapvető hasonlóságot mutat. Jelezték, hogy a karakterek nem beszélnek, és ugyanazt a típusú, úgynevezett *double bounce* animációt használják, amely mozgásuk élettel teli megjelenését kölcsönzi. Álláspontjuk szerint a kalap és a sétatálca az animációk általános kellékei, így ez nem mutat egyediséget, továbbá a Rózsaszín Párduc legfontosabb jellemzője a színe, ami a nevét is adja. Elfogadták továbbá az alperes arra vonatkozó érvelését, hogy a Rózsaszín Párduc karakter nem mutat állandó jellemvonásokat, mivel az első filmhez képest a másodikban jelleme szofisztikáltabbá, városiasabbá vált. Elemzésük nagy része arra irányul, hogy az alperes a logóján szereplő párduc megjelenítésére törekedett, és a végleges reklámban szereplő karakter több szerző számos alkalommal módosított munkájának a gyümölcse, ezáltal az alkotói folyamatot használva fel a jogsértés vizsgálatához.

¹⁷ *Davinci Editrice S.R.L. v. Ziko Games LLC. et al.*, Civil Action No. H-13-3415, 183 F. Supp. 3d 820; 2016 U.S. Dist. LEXIS 56188; Copy. L. Rep. (CCH) P30,922; 118 U.S.P.Q.2D (BNA) 1501.

¹⁸ *United Artists Corporation et al. v. Ford Motor Company et al.*, No. 76 Civ. 4444 (LBS), 483 F. Supp. 89; 1980 U.S. Dist. LEXIS 9763; 209 U.S.P.Q. (BNA) 227.

Az ítélet végén a bíróság maga is elismerte, hogy a kérdésfelvetés nem mentes a kétségektől, ugyanakkor meglátásuk szerint az alperesnek sikerült egy egyedi figurát alkotnia, ami megfelelően tükrözi a vállalat logóját és karakterét, nem másolva felperes figuráját. Álláspontom szerint ez a megközelítés téves, és elősegíti a jövedelem-szerzési célú *free riding* jogszerűvé minősítését, márpedig ennek kizárása kellene, hogy legyen a cél, mint ahogyan arra Faludi Gábor helyesen rámutatott a szakdolgozatomat értékelő véleményében. Önmagában az a tény, hogy az alkotói folyamat során többen vettek részt, és egy hosszabb folyamat volt, nem zárja ki a másolás lehetőségét, sem az, hogy a cég logójában is párduc szerepel. A fenti háromlépcsős tesztet alkalmazva véleményem szerint jelen esetben megállapításra került volna a jogsértés. A Rózsaszín Párduc karakter habár egy párducot mintáz, saját fizikai és konceptuális jellemzőkkel rendelkezik. Önmagában az, hogy emberi jellemzőkkel ruházták fel a párducot, még minősíthető egy ötletnek, ugyanakkor ennek pontos megjelenítése ebben az esetben egyedi. A karakter életteli, kicsit szórakozott, folytonosan mozgásban lévő, nem beszélő emberi vonásokkal felruházott párducot jelenít meg, aránytalanul hosszú pálcikaszzerű végtagokkal, aki folyton bajba keveredik, és vonzza a konfliktusokat. A körülhatároltság is fennáll, hiszen a világon bárki felismerné a karaktert megjelenéséről, mozgásáról és jelleméről. A bírósággal ellentétben nem gondolom, hogy a felismerés központi eleme a párduc színe lenne, az pusztán egy jellemzője, amit az alkotók a névadáshoz használtak, és a névadás nem jelentheti a szerzői jogi védelem korlátját. Kiemelendő továbbá a kalap és a sétatálcza használata is, amely álláspontom szerint ebben az esetben nem tekinthető általánosnak, figyelemmel arra, hogy még ha emberi is a karakter megjelenése, mégiscsak egy párducról van szó, és animált állatok esetében semmiképpen sem tekinthető megszokottnak. A karakter jellemvonásai némileg változnak az idővel, ugyanakkor ez a változás nem érinti fő jellemzőit, amit a bíróság is elismer, amikor jelzi, hogy a karakter szofisztikáltabbá és városiasabbá vált, ami inkább külsődleges változás, ami a karakter fejlődését tükrözi. Habár az animációs műfajban számos macskaféle került már megjelenítésre, mégis tévedhetetlenül bárki beazonosítja Rózsaszín Párduc karakterét pusztán megjelenéséből, a karakter különlegesen jellegzetes megrajzolásának módjából és mozgásából eredően, nem tévesztve azt össze egy átlagos párduccal, Bagirával *A dzsungel könyvéből* vagy a *Macskarisztokraták* című Disney-film macskáival. Amennyiben ebben az esetben a bíróság alkalmazta volna a fenti háromlépcsős tesztet, minden valószínűség szerint megállapítható lett volna a szerzői jogi jogsértés, de az is lehetséges, hogy a korábbi esetjog következetes alkalmazása is elegendő lett volna ehhez.¹⁹

¹⁹ A két korábbi eset a *Nichols v. Universal Corp.* és a *Detective Comics Inc. v. Bruns Publications Inc.*

2.1.2. AZ ELMESÉLT TÖRTÉNET TESZTJE („STORY BEING TOLD TEST”)

Az úgynevezett „story being told” tesztet időben valamivel később, 1954-ben alakította ki a kaliforniai kilencedik körzet fellebbviteli bírósága a *Warner Bros v. CBS* ügyben.²⁰ Az eset Dashell Hammett híres detektívtörténete, *A máltai sólyom*²¹ címe és főszereplője, Sam Spade körül forgott. A szerző átruházta a történet szerzői jogait, beleértve a cím és a karakterek felhasználásának jogát a Warner Bros Stúdióra, majd újabb történeteket alkotott számos korábbi karakterét felhasználva az új történetben, és ezek egy rádióműsorban kerültek sugárzásra egy harmadik fél által, akinek Hammett kizárólagos jogot adott ezen későbbi történetek felhasználására. A jogeset háttére ebben az esetben kiemelten fontos, hiszen egy olyan speciális esetről van szó, ahol a felperes a karakter eredeti szerzője általi ismételt felhasználás jogsértővé nyilvánítását kérte. Ennek megállapítása azzal az eredménnyel járna, hogy a szerző egy története jogainak átruházása esetében soha többet nem vehetné elő már használt karakterét egy későbbi alkotásának megírása során. Ezzel kapcsolatban a döntés kiemelte, hogy az írók sorozatok megírására irányuló gyakorlata régre nyúlik vissza, így amennyiben a Kongresszusnak az lett volna a célja, hogy egy már publikált történet jogátruházása kizárja a karakternek az eredeti szerző általi további felhasználását élete további munkáira nézve, akkor erre külön rendelkezést alkotott volna. Kiemelte, hogy a kreatív művészek alkotásai is némileg limitált mintákba esnek, így például egy festőnek is megvan a maga stílusa, amelyben alkot, így egy az ügyben kérvényezetthez hasonló korlátozás indokolatlan, és a szerzői jogi védelemnek az alkotásokat ösztönző céljával ellentétes lenne. Ebben az esetben a bíróság valószínűleg nem találta megfelelőnek a korábbi teszt alkalmazását, hiszen mindamelllett, hogy hivatkozott a *Nichols v. Universal* ügyre, nem alkalmazta az abban felvázolt tesztet. A teszt lényege, hogy a karakter akkor élvezhet önálló védelmet, ha ő maga alkotja az elmesélt történetet, viszont nem illeti meg védelem, amennyiben pusztán egyetlen sakkfigura a történetben. A *Walt Disney v. Air Pirates* ügyben (1978)²² Disney-karakterekhez alapvetően hasonló figurák felnőtteknek szóló képregényben való felhasználása valósult meg engedély nélkül. Ebben az esetben a bíróság nem elemezte részletesen az egyes karakterek önálló védelmének kérdését, azt mintegy tényként elfogadta. Mindemelllett annak alátámasztására, hogy a karakterek is állhatnak önálló védelem alatt – ellentétben alperes érvelésével –, elemezte a *Warner Bros v. CBS* ügyben alkalmazott tesztet. Álláspontja szerint, amikor a bíróság kimondta, hogy a karakterek korlátozott minták közé esnek, azzal elismerte, hogy az irodalmi karaktereket nehéz körülhatárolni, és így a korábbi tesztet alkalmazni

²⁰ *Warner Bros. Pictures Inc v. Columbia Broadcasting System Inc.*, No. 13457, 216 F.2d 945; 1954 U.S. App. LEXIS 4686; 104 U.S.P.Q. (BNA) 103.

²¹ Eredeti angol cím: *The Maltese Falcon*.

²² *Walt Disney Productions v. The Air Pirates et al.*, Nos. 75-3116, 75-3243, 581 F.2d 751; 1978 U.S. App. LEXIS 9243; 199 U.S.P.Q. (BNA) 769; Copy. L. Rep. (CCH) P25,033.

esetükben. Ez a nehézség a képi megjelenítés esetében csökken, így az ítélet szövegezése semmiképp sem zárja ki a Disney-figurák védelmét. A *Universal v. Kamar Industries* ügyben (1954) a teszt egy kidolgozottabb formában került alkalmazásra.²³ A jogvita a Universal által forgalmazott *E.T., a földönkívüli* című film kapcsán merült fel. Érdekessége, hogy a karakter vizuális formában történő felhasználására nem került sor, az alperes a film egyes szövegrészeit használta fel – beleértve E.T. nevét – saját termékein. A bíróság megállapította, hogy E.T. egy egyedi, megkülönböztetett figura, a film központi eleme, aki körül forog a film, több mint egy pusztá kellék a történetben. Kiemelte, hogy már önmagában a neve is különösen jellegzetes, és elválaszthatatlan a karakter személyétől. Mindebből adódóan egy átlagos szemlélő az alperes bögréjén szereplő felirat alapján egyértelműen a film főszereplőjét azonosítja be, amire még inkább rásegít a film egyes dialógusaiból vett konkrét sorok feltüntetése.

A fenti esetekből látható, hogy ez a teszt sokkal általánosabb, mint a kellően körvonalazott karakter tesztje, ugyanakkor egyúttal jóval szigorúbb is a karakter és a történet egymáshoz való viszonya tekintetében. Ebben az esetben a karakter jellemzőinek önálló, részletes vizsgálatára valójában nem kerül sor, hanem kizárólag annak viszonya a történet egészéhez kerül meghatározásra. Egyetértek az *Air Pirates*-ügy elemzésével abban, hogy ez a teszt segítséget jelenthet az irodalmi karakterek önálló védelmének megítélésében, hiszen azok jóval szorosabban kötődnek az őket felvonultató történethez, és egyúttal nehezebb pontos körülhatárolásuk, hiszen a leírás mellett az olvasók fantáziájának is komoly szerepe van pontos megjelenésükben. Ugyanakkor az ítélet szövegezése arra enged következtetni, hogy az elemzett *Warner Bros v. CBS* ügy indoklása kizárja a kellően körülhatárolt teszt alkalmazását irodalmi karakterek esetében, és a Disney-karakterek önálló védelme azért nem kizárt, mert képregényben megjelent és nem pusztán irodalmi alakok.²⁴ Az ítélet szövegezésének ilyen értelmezését erősíti az *Anderson v. Stallone* ügy (1989)²⁵ értékelése, kiegészítve ezt azzal, hogy úgy is értelmezhető e gondolatmenet, hogy a grafikus karakterek esetében egy kevésbé szigorú teszt alkalmazandó, és a „story being told” teszt alkalmazása az irodalmi karakterekre korlátozódik. Az ítélet jelezte, hogy ezt az utóbbi értelmezést fogadta el Nimmer is.²⁶ Ezek egyike sem következik ugyanakkor az elemzett *Warner Bros*-ítélet szövegéből, így kérdéses, hogyan jutott erre a következtetésre az *Air Pirates*-ügyben a bíróság.

²³ *Universal City Studios Inc. v. Kamar Industries Inc, Civil Action* No. H-82-2377., 1982 U.S. Dist. LEXIS 15942; 217 U.S.P.Q. (BNA) 1162.

²⁴ Az ítélet szövegének vonatkozó eredeti szövege: „Because comic book characters therefore are distinguishable from literary characters, the Warner Brothers language does not preclude protection of Disney’s characters.”

²⁵ *Timothy Burton Anderson v. Sylvester Stallone et al.*, Case No. 87-0592 WDK (Gx), 1989 U.S. Dist. LEXIS 11109; Copy. L. Rep. (CCH) P22,665; 11 U.S.P.Q.2D (BNA) 1161.

²⁶ Lásd NIMMER, Melville B. – NIMMER, David: *On Copyright*. New York, 1990. § 2-12., 2-176.

Álláspontom szerint az első teszt is alkalmazható lehet egyes irodalmi karakterek esetében is, az alkalmazhatóságot esetről esetre szükséges megítélni az adott művet alapul véve. Kiemelendő emellett, hogy a kizárólag irodalmi műben megjelenő, a képi illusztrációt mellőző karakterek esetében a legnehezebb az önálló védelem megítélése, így minden lehetséges eszközre szükség lehet a jogsértés fennálltának megállapításához. Felvetődhet adott esetben a két teszt párhuzamos alkalmazása is. A párhuzamos alkalmazás nem kifejezetten gyakori, de a 2000-es években már több bíróság is e mellett döntött a vizsgálat pontosítása érdekében.

2.1.3. A KÉT TESZT PÁRHUZAMOS ALKALMAZÁSA

Kutatásom során három, a két tesztet párhuzamosan alkalmazó esetet találtam. A *Bach v. Forever Living Prod.* ügyben (2007)²⁷ a felperes által publikált *Jonathan, a sirály* című könyvében²⁸ szereplő sirály karakterének az alperes termékein és reklámkampányában való felhasználása volt kérdéses. A bíróság a korábbi esetjogot elemezve arra jut, hogy a karakter akkor állhat önálló védelem alatt, ha a fenti tesztek valamelyikének megfelel, kiemelve, hogy a bíróságok számos elemét vizsgálják a karaktereknek annak megállapítására, hogy a karakter kellően körülhatárolt-e ahhoz, hogy a szerző egyedi önkifejezésének nyilvánítható. Ennek megfelelően a karakter összes jellemzőjét értékelte a bíróság annak megállapítására, hogy kellően körülhatárolt-e a karakter, vagy tekinthető-e ő maga a történet egészének. Ehhez a bíróság a karakter jellemzőinek összességét vizsgálta, jelezve, hogy téves az alperes azon érvelése, miszerint a karakter azért nem állhat önálló védelem alatt, mert egyes elemei nem tekinthetőek eredetinek, hiszen minden figura esetében lehet egy-egy ilyen elemet találni. A sirály karaktere védendő, mivel jól körülhatárolt: egy átlagos sirály egyedi névvel, aki eltökélt abban, hogy minél magasabbra és gyorsabban szálljon, felülmúlja származását, és másokat is erre tanít. Továbbá kiemelték, hogy a karakter kifejezései nem az alapul fekvő ötletből erednek, azok egyediek, amik a sirály történetén keresztül jönnek át az olvasó számára. A fenti következtetés megerősítése céljából alkalmazta a bíróság a „story being told” tesztet, kiemelve, hogy Jonathan maga a történet, a címadó karakter, akinek az átlagosból egy átlagon felüli sirállyá fejlődéséről szól az egész könyv. A *Halicki Films v. Sanderson Sales* ügyben (2008)²⁹ csak a kellően körvonalazott karakter teszt alkalmazására került sor a *Tolvajtempó* című filmben szereplő Eleanor nevű autó karakterének vizsgálata során, azonban a bíróság értékelte a két teszt alkalmazását, és kifejtette, hogy az elmesélt

²⁷ *Richard Bach, et al., v. Forever Living Products U.S., Inc.*, No. C05-970MJP, 473 F. Supp. 2d 1127; 2007 U.S. Dist. LEXIS 10324; 83 U.S.P.Q.2D (BNA) 1825.

²⁸ A mű eredeti angol címe: *Jonathan Livingston Seagull*.

²⁹ *Halicki Films LLC. et al. v. Sanderson Sales And Marketing et al.*, Nos. 06-55806, 06-55807, 547 F.3d 1213; 2008 U.S. App. LEXIS 23396; Copy. L. Rep. (CCH) P29,672; 89 U.S.P.Q.2D (BNA) 1001.

történet tesztjének *Air Pirates*-ügyben szereplő korlátozását következetesen alkalmazva e teszt csak az irodalmi karaktereket érinti. A *Fleischer Studios v. A.V.E.L.A.* ügyben (2008)³⁰ a bíróság egy érdekes „hibrid” megoldást választott Betty Boop karakterének elemzéséhez, és azt vizsgálta, hogy mi az, ami mindkét tesztnek esszenciális eleme, és ami ezáltal a védelem elmaradhatatlan kelléke. Itt tehát nem a tesztek egymáshoz viszonyított értelmezése vagy kiegészítő alkalmazása valósult meg, hanem egyfajta egységesítésük. Az értelmezés szerint ez a karakter kiemelkedő fejlesztését igényli. Fontos, de nem nélkülözhetetlen elem, hogy a karakter számos alkalommal megjelenjen, és mindeközben jellemzői egységesen kerüljenek ábrázolásra eltérő megjelenései során. Amennyiben ennek megfelel a karakter, akkor a lényegi kérdés, hogy a karakter maga az, ami fontos, vagy a történet, amiben megjelenik, és ez alapján lehet eldönteni, hogy a karakter maga a történet, és/vagy kelloen körülhatárolt. Betty Boop megfelelt ezeknek a feltételeknek a bíróság álláspontja szerint, és az ítélet e pontját a felek sem vitatták a fellebbezés során, amelynek kérdésében 2011-ben született ítélet.³¹

2.1.4. AZ ALAPVETŐ HASONLÓSÁG TESZTJE³² A JOGSÉRTÉS MEGÁLLAPÍTÁSÁRA

Ez a teszt már nem a karakter önálló védelmének megállapítására irányul, hanem annak eldöntését célozza, hogy az eredeti védett karakterrel alapvető hasonlóságot mutat-e a jogsértéssel érintett jellegzetes alak, és ezáltal megvalósult-e jogsértés. A teszt nem kifejezetten csak karakterekre alkalmazandó, hanem általánosan bármely szerzői jogi jogsértés esetében a jogsértő és az eredeti mű összevetésére. Ebből adódóan jelen téma keretei között erre a tesztre nem térek ki részletesen. A teszt két részből áll, és az első fele az úgynevezett kívülálló teszt („extrinsic test”) alkalmazása. Viszonyát a fenti két teszthez a *Bach v. Forever Living Prod.* ügyben hozott döntés kiválóan jelzi. Az alperes itt arra hivatkozott, hogy először – a karakter önálló védelme fennállta lehetőségének vizsgálatát megelőzően – szükséges a karakter szerzői jogi védelem alá eső elemeinek különválasztása azoktól, amelyek nem élvezhetnek védelmet, így például csak pusztá ötletek. A bíróság helyesen jelezte, hogy ez a kettéválasztás a kívülálló teszt sajátja, és célja, hogy az alapvető hasonlóságot a bíróság kizárólag a két összehasonlítandó mű – jelen esetben karakter – azon elemei tekintetében vizsgálja, amelyek szerzői jogi védelmet élvezhetnek. Ebben a szakaszban tehát kizárja a bíróság a szerzői jogi szempontból nem értékelhető elemeket. Ahogyan azt az *Anderson v. Stallone* döntés jelzi, a teszt ezen része objektív elemző kritériumokon alapul, így gyakran a bíróság jogkérdésként kezeli, és ennek megfele-

³⁰ *Fleischer Studios Inc. v. A.V.E.L.A. Inc.*, Case No. 2:06-cv-06229-FMC-MANx, 772 F. Supp. 2d 1135; 2008 U.S. Dist. LEXIS 119563.

³¹ *Fleischer Studios Inc. v. A.V.E.L.A. Inc.*, No. 09-56317, 654 F.3d 958; 2011 U.S. App. LEXIS 17220; 99 U.S.P.Q.2D (BNA) 1654.

³² Eredeti angol: „substantial similarity”.

lően dönti el. Amennyiben két mű csak az alapul fekvő ötletek szintjén hasonlít e teszt alapján, akkor nem valósult meg jogsértés, hiszen az ötlet nem monopolizálható. Az alapvető hasonlóság tesztjének második fele az úgynevezett belső teszt (*intrinsic test*), amely a két mű egyedi kifejezésmódjának hasonlóságát vizsgálja. Ennek általánosan alkalmazott mércéje a nézőközönség reakcióján alapul, ez az úgynevezett átlagos megfigyelő tesztje (*ordinary observer test*), amelyet a második kerület fellebbviteli bírósága a *Nihon Keizai v. Comline* ügyben (1999) definiált: „egy átlagos megfigyelő eltekintene-e a művek közötti eltérésektől, és megállapítaná-e, hogy az egyik mű a másik műről lett másolva”³³. Mint látható, e teszt sem nélkülözi az elmosódó határvonalakat, hiszen már az átlagos szemlélő fogalma is meglehetősen szubjektív. Mindazonáltal a művek jellegzetes alakjai jogtalan felhasználásának értékelése kapcsán a karakterek önálló szerzői jogi védelmének megállapítására irányuló fenti két teszttel együtt alkalmazva álláspontom szerint alkalmas a jogsértő felhasználások megfelelő kiszűrésére.

3. A tesztek értékelése

A szakirodalom nagyrészt a kellően körvonalazott karakter tesztjét említi és alkalmazza a szerzői jogi védelem megítélése során.³⁴ Goldstein ezt a tesztet egy példával úgy magyarázza, hogy a kellő körülhatároltság akkor állapítható meg, ha „a karakter annyira körülírt, hogy a viselkedése olyan mértékig előre meghatározható, hogy ha egy új szituációba helyeznénk, akkor megkülönböztető és nem meglepő módon reagálna.”³⁵ Véleményem szerint ez a példa jól érzékelteti a teszt lényegét, miszerint a karakter alapvető jellemvonásainak kiszámíthatóvá kell tennie a jellegzetes alak viselkedését bármely szituációban, ugyanakkor szemlélteti a teszt bizonytalanságát és szubjektív jellegét is. A fenti elemzés kitűnően mutatja, hogy tökéletes teszt nem alkotható, és mindig az egyedi eset függvényében választandó ki a legmegfelelőbb teszt.

Álláspontom szerint a „story being told” tesztet önmagában általában nem célszerű alkalmazni, mindenképp javasolt a Betty Boop karaktere esetében bevált hibrid teszt alkalmazása vagy a kellően körülhatárolt karakter teszt eredményének

³³ *Nihon Keizai Shimbun Inc. v. Comline Business Data Inc. et al.*, Docket No. 98-7842, 166 F.3d 65; 1999 U.S. App. LEXIS 808; Copy. L. Rep. (CCH) P27,858; 27 Media L. Rep. 1171; 49 U.S.P.Q.2D (BNA) 1516.

³⁴ Lásd RUISENAARS, Heijo E.: *Character merchandizing*. München, 1997. 111. o.; GOLDSTEIN, Paul: *Principles, Law and Practice Copyright*. Boston, 1989. § 2.11.3, at 158.; NIMMER – NIMMER: i.m. § 13.01, at 13-5.

³⁵ GOLDSTEIN, Paul: *Principles, Law and Practice Copyright*. Boston, 1989. 2.11.3, 158. o.

megerősítésére szolgáló, kiegészítő alkalmazás. Egyes esetekben, amikor a karakter rendkívül erős jegyeket mutat, és a hasonlóság vitán felül áll – mint pl. E.T. karaktere esetében –, esetleg elégséges lehet e teszt önálló alkalmazása is, egyéb esetekben viszont lehetővé teheti a jövedelemszerzésre irányuló „free riding” tevékenységét. Önmagában az, hogy a karakter maga nem a történet egésze, még nem jelenti, hogy a karakter ne rendelkezhetne olyan állandó, egyedi jellemvonásokkal, ami alapján bárki számára egyértelműen felismerhető és a szerző nevéhez társítható. Példának okáért *A Gyűrűk Ura* eredetileg tisztán irodalmi karakterei Legolas, a tünde és Gimli, a törpe, azonban a történet nem e karakterekre épül. Ezzel együtt nehéz lenne azt mondani egyedi megjelenítésüket figyelembe véve, hogy e karakterek nem állhatnak önálló szerzői jogi védelem alatt. Márpedig, ha eltekintünk az azóta elkészült filmes adaptáció létezésétől, és kizárólag az elmesélt történetre épülő tesztet alkalmazzuk rájuk mint irodalmi karakterekre, akkor azt kell mondanunk, hogy önálló védelmük nem lehetséges, hiszen pusztán „sakkjátékosok” abban a történetben, ahol Frodó a kulcsfigura. Ugyanakkor a másik tesztet is, vagy csak azt alkalmazva minden bizonnyal más eredményre jutnánk, hiszen jellemvonásaik állandó jelleget mutatnak, tetteik kiszámíthatóak, megjelenésük egységes a trológia köteteiben.

A kellően körülhatárolt karakter teszt esetében a *DC Comics v. Mark Towle* ügyben alkalmazott háromlépcsős megoldás kellően részletesnek mondható, és igyekszik a karaktert a maga teljességében elemezni, kitérve annak belső, külső jellegzetességeire, fejlődésére és a történetben való megjelenítésére, így a teszt ilyen irányú fejlődése mindenképp egy pozitív iránynak tekinthető. Ehhez a teljes körű értékeléshez végeredményében meglehetősen közel áll a *Fleischer Studios v. A.V.E.L.A.* ügy „hibrid tesztje”, amely szintén egy követhető jövőbeli iránynak mondható. A két ügy érdekessége, hogy mindkét továbbfejlesztett tesztet egyazon bíróság alkalmazta, a kaliforniai kilencedik körzet fellebbviteli bírósága, így érdekes lehet a jövőben, hogy más államok bíróságai követik-e majd ezen esetek valamelyikének gyakorlatát, vagy visszatérnek a korábbi joggyakorlat által államoktól függetlenül következetesen alkalmazott valamely megoldáshoz.

Tomori Pál
(igazgató, Előadóművészi Jogvédő Iroda Egyesület)

Kicsik és nagyok Verseny, méretgazdaságosság és folyamatirányítás a közös jogkezelésben

Az a tétel, hogy a közös jogkezelő szervezeteket versenyre kell készíteni, mert – legalább tagállami szinten érvényesülő – erőfölényes helyzetük miatt működésük hatékonysága csak így biztosítható, változó erővel ugyan, de évtizedek óta jelen van az Európai Unió (és jogelődjei) jogértelmezési-jogalkotási aktusaiban, illetve az ezeket előkészítő intézményi véleményekben, felmérésekben, hatástanulmányokban. Ennek alátámasztására visszamehetnénk akár egészen a hetvenes évek közepéig, amikor először jelent meg az Európai Bíróság ítélezési gyakorlatában az az állítás, hogy a közös jogkezelő szervezetek olyan *vállalkozások*, amelyek az adott piacon *erőfölényes helyzetben* lehetnek (vannak),¹ de terjedelmi és egyéb okokból maradjunk most csak két sokkal közelebbi, a 2014-es közös jogkezelési irányelvet² (a továbbiakban: „Irányelv”) felvezető előzménynél.

2006-ban az Európai Parlament felkérésére átfogó tanulmány³ készült az európai közös jogkezelés helyzetéről. Ebben a *hatékony* közös jogkezelés definíciója elég drámai formát ölt, leírása alig különbözik egy sokszereplős kereskedelmi háborútól, ahol mindenki csatározik mindenkivel: a jogosultak, a felhasználók, a közös jogkezelők és az ügynökségek mind-mind öldöklő versenyben állnak egymással, csoportjukon belül és kívül egyaránt. A tanulmány szerzői e hatékony közös jogkezelés távlati célkitűzéseit is megnevezik, kiemelve, hogy ezek a célok némileg eltérhetnek, aszerint, hogy a hatékonyságot az Európai Bizottság Versenyképességi vagy Belső Piaci Főigazgatóságának szempontjából közelítjük meg. A Versenyképességi Főigazgatóság eszerint hatékonysági mércének a jogkezelési költségekben való versengést, valamint azt tekintené, ha – a díjszabások harmonizációjától függetlenül – a vezetékes továbbközvetítés, valamint a lehívásra hozzáférhetővé tétel jogára vonatkozóan

¹ C-127/73. *Belgische Radio en Televisie és société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs kontra SV SABAM és NV Fonior* ügyben 1974. március 21-én hozott ítélet ECLI:EU:C:1974:25.

² 2014/26/EU irányelv (2014. 02. 26.) a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről.

³ *The Collective Management of Rights in Europe – The Quest for Efficiency*. KEA, 2006. (A továbbiakban: KEA-tanulmány.) <http://www.keanet.eu/report/collectivemanpdffinal.pdf?4f4eb7> (Le-töltés ideje: 2018. március 11.)

bármely közös jogkezelő szervezet Európa egész területére és a teljes európai reper-toárra kiterjedő engedélyeket adhatna. A Belső Piaci Főigazgatóság viszont inkább úgy látja, a működés akkor lenne hatékony, ha a verseny eredményeként a jelenlegi-nél sokkal kevesebb jogkezelő társaság maradna talpon, s a felhasználóknak így elég lenne ezzel a néhány „túlélővel” tárgyalnia a páneurópai engedélyezésről.⁴

Hat évvel később maga az Európai Bizottság az Irányelv-javaslatához készült, 2012-es hatástanulmányában⁵ a fentieknél már valamivel árnyaltabban és konkrétan fogalmazott. Eszerint a tagállamokban működő közös jogkezelők közötti verseny élénkítése érdekében elsősorban a szervezetek irányítási és átláthatósági szabályainak megalkotására van szükség. Csak a közösségi szinten harmonizált irányítási és átláthatósági követelmények bevezetése eredményezheti ugyanis azt, hogy (a) a jogosultak összevethessék a közös jogkezelő szervezetek eredményességi mutatóit, és (b) így kellően tájékozott döntést hozhassanak azt illetően, hogy közülük melyiket kívánják megbízni jogaik képviseletével, ezzel pedig végső soron (c) egymás közötti versengésre késztessek e szervezeteket.⁶ Bár a Bizottság nem fogalmaz olyan élesen, mint az Európai Parlament felkérésére dolgozó külső szakértő, azért látható, hogy a közös jogkezelők közötti verseny élénkítését a Bizottság is központi kérdésnek tekinti, annak ellenére, hogy e versengés terepét a magas piacra lépési költségek okán maga is szűkebbnek látja ott, ahol a jogkezelés helyi, fizikai jelenlétet is igényel (pl. a vendéglátóipari zenefelhasználók nyomom követése és ellenőrzése miatt), és tágabbnak ott, ahol ilyen fizikai jelenlétre (pl. az online zenefelhasználások engedélyezésénél) nincs feltétlenül szükség.⁷

Azzal aligha érdemes vitatkozni, hogy a hatékony működés közös jogkezelő szervezetekkel szemben is jogos elvárás. Az sem kétséges, hogy szabadpiaci körülmények között nincs a versenynél erőteljesebb hatékonyságösztönző eszköz. A kérdés legfeljebb az lehet, hogy a szabadpiaci verseny logikája a maga közvetlen formájában mennyiben alkalmazható a hagyományosan egyesületként – tehát nem tulajdoni arányokon, hanem részvételi demokrácián alapuló önkormányzatként – működő, a hatékonyság mellett más, egyebek között szolidaritási és kulturális szempontoknak is megfelelni köteles közös jogkezelő szervezetekre. A jelen írás ambíciói persze jóval szerényebbek annál, mint hogy a közös jogkezelő szervezetek közötti versenyt általánosságban vizsgálja. A szerző vállalt célkitűzése itt csak annyi, hogy e szervezetek versenyképességének három konkrét aspektusát: a méretgazdaságossá-

⁴ KEA-tanulmány, 17–18. o.

⁵ Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online uses in the internal market [SWD(2012) 204 final]. (A továbbiakban: „EB-hatástanulmány”). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52012SC0204> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁶ EB-hatástanulmány, 38. o.

⁷ EB-hatástanulmány, 12. o., 155–156. o.

got, a folyamatirányítást, továbbá a jogkezelők mindennapi működésének általános kommunikációs keretét adó nyelvi dimenziót kicsit közelebről szemügyre vegye, és elgondolkodjon – szerencsésebb esetben elgondolkodtasson – arról, hogy e Bizottság által kívánatosnak tartott versenyben milyen eséllyel indulhatnak a hazaiakhoz hasonló, kisebb, illetve az itthoniaknál jóval nagyobb méretű közös jogkezelő szervezetek.⁸

1. Méretgazdaságosság

Méretgazdaságosságnak azt a jelenséget nevezzük, hogy a nagyobb méretű szervezetek jelentős költségmegtakarítást érhetnek el, egyszerűen annál az adottságuknál fogva, hogy nagyok. A megtakarítás elsősorban a *fix* (az előállított termék vagy szolgáltatás mennyiségével nem, vagy legalábbis nem egyenes arányban növekvő) költségeknél jelentkezik, de hatással van a *változó* (a kibocsátással együtt növekvő) költségekre is.

A méretgazdaságossággal elérhető előnyök *belső* és *külső* előnyökre különíthetők el. Ilyen *belső* előny mindenekelőtt az, hogy a működéshez minimálisan szükséges fix költségek (egy közös jogkezelő szervezetnél pl. irodabérleti díj, jogi, számviteli, informatikai költségek) több szolgáltatási egységre oszlanak el, mint a kisebb szervezeteknél, így nemcsak egy egységre vetítve olcsóbbak, hanem az erre fordított erőforrások jobban, gazdaságosabban skálázhatók is. Belső előny továbbá a mélyebb munkamegosztás, a nagyobb specializáció lehetősége, amellyel hatékonyabbá tehető a működés. Egy közös jogkezelő szervezetnél is egyértelműen hatékonyságot növelő előnyt jelent, ha a belső munkamegosztás lehetővé teszi például, hogy az informatikusok csak egy-egy fejlesztéssel foglalkozzanak, de azzal behatóbban. Vagy ha a szervezet megengedheti magának például, hogy az egyes zenei műfajok (klasszikus, jazz, pop) kezelését önálló repertoármenedzserekre bízva, akiknek az a feladatuk, hogy szinte mindent tudjanak az adott műfajban képviselt jogosultakról. A belső előnyök közt tartják számon, hogy a nagyobb szervezetek, csupán a beszerzett áru vagy szolgáltatás mennyisége okán, szinte minden vásárlásnál kedvezőbb árat tudnak elérni a kisebbeknél. Ne csak az informatikai eszközök, irodaszerek beszerzésére gondoljunk itt, bár az sem elhanyagolható tétel, hanem arra is, hogy akár mennyivel

⁸ Elkerülve minden módszertani vitát a megközelítés indokoltságáról, az EB-hatástanulmány – az 2013/34/EU (2013. június 26.) irányelvvel időközben hatályon kívül helyezett 78/660/EGK (1978. július 25.) irányelv 11. és 27. cikkei alapján – *kisméretű társaságnak* tekinti azt, ahol az éves árbevétele a 8,8 M eurót, a foglalkoztatotti létszám az 50 főt nem haladja meg, *közepes méretű társaságnak* azt, ahol az éves árbevétele a 35 M eurót, a foglalkoztatotti létszám a 250 főt nem haladja meg, az e felettieket pedig *nagyméretű társaságnak*.

kedvezőbb *banki költségekkel* dolgozhat az a közös jogkezelő szervezet, amely csupán a méreténél fogva bármely hitelintézetnél jelentős ügyfélnek számít. A belső előnyök mellett végül említsük meg a *külső* méretgazdaságossági előnyöket is, mint amilyenek a befektetéseket vonzó állami adókedvezmények vagy infrastrukturális beruházások, jóllehet ezeket a jogkezelőknél sokszorta nagyobb méretű vállalatok kapcsán lehet csak reális tényezőként kezelni.

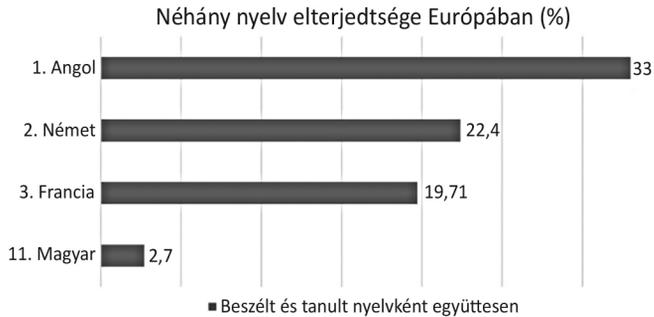
A jelen írás végén egy folyamatábrán szemléltetjük a közös jogkezelési megbízás kezdeményezésének és befogadásának főbb lépéseit, amely az Irányelv tagállami átültetése révén többé-kevésbé hasonlóan zajlik az Európai Gazdasági Térség minden országában. A méretgazdaságossági előnyök a folyamat több pontján tetten érhetők: a megbízások elkészítésével és elbírálásával kapcsolatos jogi költségektől kezdve a jogosultaknak nyújtott elektronikus szolgáltatások informatikai költségein át egészen addig, hogy a belső munkamegosztás révén önálló munkakör alakítható ki a külföldi közös jogkezelőkkel való kapcsolattartásra. Számos példa hozható arra, hogy a nagyobb szervezetekben a méretgazdaságosság olyan adottság, amely az egyégsznyi szolgáltatásra eső költségek csökkenéséhez vezet.

A méretgazdaságosságot elvileg persze több kisebb közös jogkezelő együttműködése is megteremthetné, ám az ilyen kooperáció a soknyelvű Európában nem is olyan egyszerű. Emellett az együttműködés közös nyelvének kialakítására fordított költségek erősen ronthatják a méretgazdaságossággal elérhető megtakarítások mérlegét. A szervezeti méret mellett tehát további versenylőnyt jelent, ha a jogkezelő elsődleges nyelvként valamelyik elterjedtebb európai nyelvet használja.

2. A közös jogkezelési tevékenység nyelvi dimenziója

A jogkezelési tevékenység alapja a jogosultakkal való kapcsolattartás. Minthogy ez a kommunikáció jellemzően jogi jelentőséggel bíró, illetve pénzügyi elszámolásra irányuló közléseket tartalmaz, érhetőnek, pontosnak és megbízhatónak kell lennie. Megint az írás végén található folyamatábrára utalva: a jogkezelési megbízás létrejöttének minden állomásán olyan információkat kell a feleknek cserélnie, amelyek eredményeként jogosulti képviselőre és pénzügyi elszámolásra irányuló jogviszony jöhet létre vagy szűnhet meg, tehát mind a jogkezelő szervezetnek, mind a jogosultnak alapvető érdeke, hogy a kettejük közötti közlekedés értelmezési problémáktól vagy félreérthető közlésektől mentes legyen. A kapcsolattartásban evidens módon a közlés médiuma, vagyis a nyelv játssza a döntő szerepet. Egyáltalán nem túlzás tehát azt állítani, hogy a jogosult számára a közös jogkezelő megválasztásánál kulcsfontosságú kérdés, hogy a szervezettel való kapcsolattartás az általa magabiztosan birtokolt nyelven történjen.

Az Eurobarométer utoljára 2012-ben készített felmérést⁹ az Európában beszélt nyelvek elterjedtségéről. A 27 európai országban 27 ezer interjú alapján összeállított jelentés a következő nyelvhasználati képet mutatja:

Természetesen semmi meglepő nincs abban, hogy a legelterjedtebb nyelvek azok, amelyeket jelentős népességű országokban beszélnek, illetve amelyeket az adott ország gazdasági-kulturális befolyása révén az országhatárokon kívül is sokan használnak. Ám ugyanilyen magától értetődő az a következtetés is, hogy a jogkezelők közötti versenyben, pusztán adottságaik okán, vagyis minden különösebb erőfeszítés vagy teljesítmény nélkül, jelentős versenyelőnyt élveznek azok a szervezetek, amelyek munkanyelvként a legelterjedtebb európai nyelveket használják.

Semmi gond, szólhat a Bizottság (vagy bármely más, a szabadpiaci verseny logikájának alkalmazását kívánatosnak tartó szereplő) véleménye: tessék a *de facto* közös nyelvként működő angolt használni, s máris ledolgozható a versenyhátrány. Ezzel azonban több probléma is van. Elősorban is az ezzel járó költségek nem elhanyagolhatóak. Másodsorban az angol ugyan valóban széles körben elterjedt egyebek mellett az üzleti, hivatali célú közlekedésben, ám a legtöbb érintett számára a kulturális identitással sem lenne összeegyeztethető, hogy az angolt deklaráltan, intézményesítetten is összeeurópai nyelvként használjuk. Mindezekon túl, a nemzetközi szervezetekben végzett munka tapasztalatai azt mutatják, hogy a nyelvismereti szintek különbözősége miatt még az angol közös nyelvként való elfogadása mellett is jelentősen lassul és elbizonytalanodik a felek közötti kommunikáció. Az angol tehát legfeljebb eseti megoldásként fogadható el közös nyelvként: az előadóművészek számos

⁹ Europeans and their Languages. *Eurobarometer*, 2012. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf. A felmérés eredményeinek grafikus megjelenítése: <http://language-knowledge.eu/> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

nemzetközi szervezetében, például az SCAPR-ban¹⁰ vagy az AEPO-ARTIS-ban¹¹ költségtakarékossági okok miatt az angol a munkanyelv, ám ami egy-egy tanácskozás erejéig esetleg elvárható a közös jogkezelők képviselőitől, biztosan nem várható el a folyamatos kapcsolattartás során a jogosultaktól.

Végül említsük meg, hogy a Bizottság a Hatástanulmányban azt állítja, a szabályozás előkészítése során mindvégig figyelemmel volt a kulturális sokszínűség aspektusaira is. Sőt, úgy ítélte meg, hogy a szóba jöhető szabályozási alternatívák mindegyike semleges vagy kifejezetten pozitív hatással lenne a kulturális sokszínűségre.¹² Nincs még elég tapasztalat annak igazolására vagy cáfolatára, hogy az Irányelv, ahogy azt a Bizottság véli, s maga az Irányelv is célozza,¹³ valóban segíti-e a közös jogkezelőket abban, hogy a legkisebb és a kevésbé népszerű repertoárok számára is piacra jutási lehetőséget teremtsenek, valamint szociális, kulturális és oktatási szolgáltatásokat nyújtsanak jogosultjaik számára. Ennek 2021 áprilisáig kell majd kiderülnie,¹⁴ remélhetőleg nem túl későn sem a „kisebb”, sem a „kevésbé népszerű” repertoárok jogosultjai számára. Abban viszont kétségtelenül van valami abszurd, hogy a kulturális sokszínűség figyelembevételét megállapító hatástanulmány ismereteink szerint kizárólag angol nyelven készült, illetve kizárólag ezen az egy nyelven hozzáférhető mind a mai napig.¹⁵

Az eddigiekből remélhetőleg kiderült, hogy a jelen írás szerzőjének véleménye szerint a jogkezelők mérete és elsődleges munkanyelve olyan szervezeti adottságok, amelyek alapvetően meghatározzák a versenyképességet, ám éppen miután pusztán adottságok és nem szerzett képességek, aligha lehet az e tekintetben előnyben, illetve hátrányban lévők versenyét, ha nem is jogi értelemben, de legalább a szimpla *sportszerűség* oldaláról, tisztességesnek tekinteni. Ha viszont a méret és a munkanyelv a fair play szempontjából nem játszik, akkor milyen terepe marad még az esélyegyenlőséget biztosító versenynek? A következő fejezetben erről lesz röviden szó.

¹⁰ Előadóművészi Közös Jogkezelő Szervezetek Tanácsa – Societies’ Council for the Collective Management of Performers’ Rights. Bővebben: www.scapr.org (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹¹ Európai Előadóművészi Szervezetek Szövetsége – Association of European Performers’ Organisations. Lásd <http://www.aepo-artis.org/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹² EB-hatástanulmány, 39. o

¹³ Irányelv (3) preambulumbekzdés.

¹⁴ Irányelv 40. cikk.

¹⁵ Elérhető nyelvek és formátumok: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52012SC0204> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

3. Folyamatirányítás

Az Irányelv egyik szembeötlő jellegzetessége, hogy részletekbe menően szabályozza a közös jogkezelő szervezetek eljárásának rendjét, például a jogkezelési megbízás befogadása, a jogosultak felkutatása vagy a közzétételi kötelezettségek terén. Ez az aprólékos, mikroszintű szabályozás az Irányelv tervezési szakaszában több tagállamnak is szemet szúrt, olyannyira, hogy Franciaország, Lengyelország, Luxemburg és Svédország közleményben jelezte: megítélésük szerint vitatható, hogy az irányelvtervezettel érintett valamennyi szabályozási terület olyan célra irányulna, amelyet tagállami szinten nem lehetett volna kielégítően megvalósítani, így az uniós szintű rendezés igénye sértheti a szubszidiaritás elvét.¹⁶

Akár túlszabályozásról van szó, akár nem, annyi biztos, hogy a részletkérdésekre is kiterjedő normák egységesítik és ezzel összehasonlíthatóvá teszik a közös jogkezelő szervezetek működési folyamatait. Az összehasonlíthatóság okán pedig – a jelen írás szerzőjének véleménye szerint legalábbis – a jogkezelők közötti verseny egyik legitim terepévé válhatna a belső folyamatok hatékonyabb megszervezése, a meglévő, belső erőforrások jobb kiaknázása.

Az elmúlt évtizedekben, alapvetően a második világháború után új szakaszba lépett tömegtermelés tapasztalataira építve, számos olyan vállalatirányítási és munkaszervezési módszer alakult ki és terjedt el, amelyek iparágtól, földrajzi elhelyezkedéstől, de még akár kulturális hagyományoktól is csaknem függetlenül bizonyították eredményességüket. Bármiféle rangsor felállításának szándéka nélkül, a napjainkban legelterjedtebb irányítási módszerek között szokták megemlíteni a Toyota Motor Corporation által kifejlesztett alapokra épülő úgynevezett *lean* menedzsmentet, illetve a teljes körű minőségirányítási (TQM) rendszerekből kinőtt úgynevezett *six sigma* eljárást. Nagyon leegyszerűsítve: a *lean* célja, hogy a belső folyamatok „karcsúsításával” kiszűrjön minden, a fogyasztó számára értéket nem teremtő felesleget, mint amilyen például a várakozási idő; a *six sigma* pedig arra törekszik, hogy a munkafolyamatok állandó fejlesztésével minimalizálja a standardtól való eltérést, vagyis a hibát. Ma már bőséges szakirodalma van annak, hogy a *lean* és a *six sigma* módszerek nem csupán termelővállalatoknál, hanem a szolgáltatási, sőt a nonprofit szektorban is kiválóan alkalmazhatók.¹⁷

Térjünk vissza megint az írás végén található ábrához, amely egy minden közös jogkezelő szervezetre jellemző szokványos folyamatot, a jogosulti megbízás befogadását

¹⁶ Az Európai Parlament Jogi ügyek bizottságához benyújtott ún. képviselőnek szóló közleményekre hivatkozva idézi: GERVAIS, Daniel: *Collective Management of Copyright and Related Rights*. Kluwer Law International, 2015. 142. o.

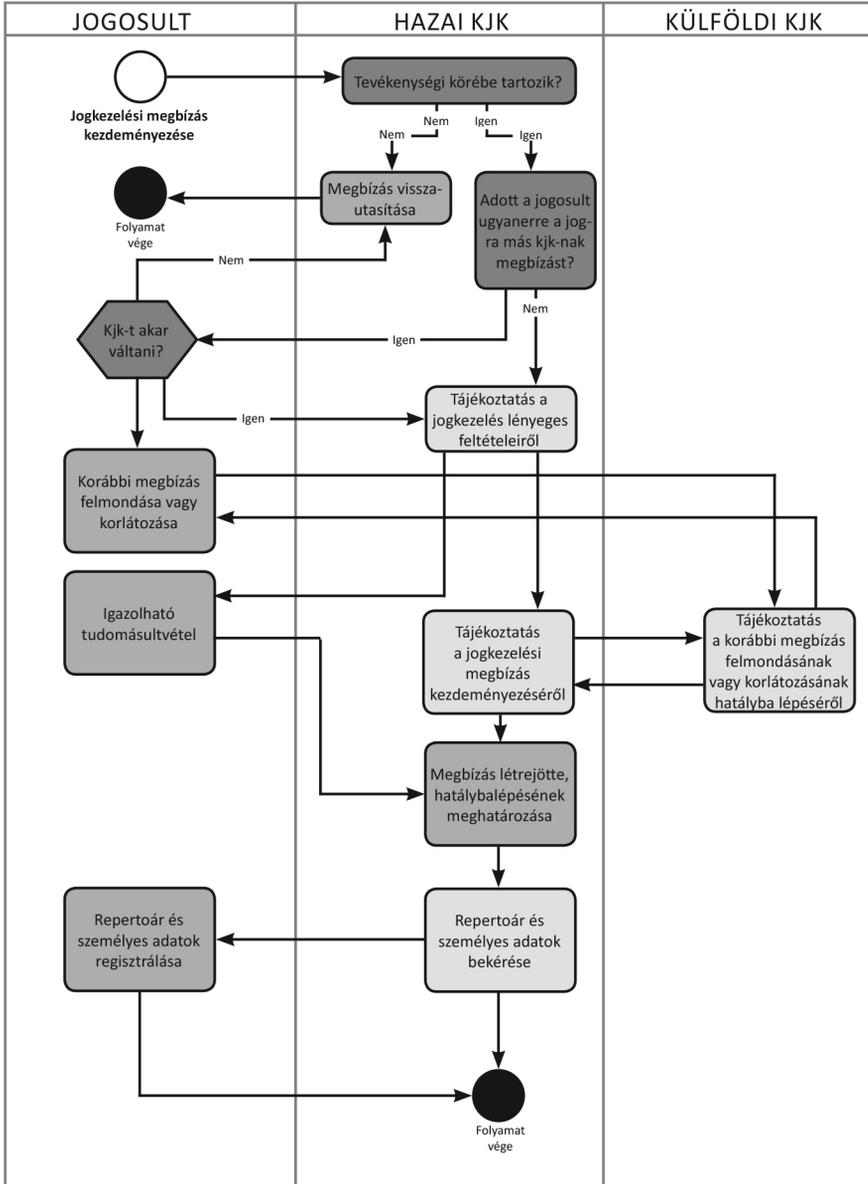
¹⁷ *Lean Six SIGMA for Service*. New York, 2003.; *Lean Office and Service Simplified*. New York, 2011.

modellezi. A *lean* módszert alkalmazva, minden bizonnyal lehet ezt a folyamatot karcsúsítani, azaz kiküszöbölni belőle minden olyan felesleget, amely a jogosult számára nem képvisel értéket. Ilyen felesleg lehet például a minden jogkezelő szervezetnél használt formanyomtatványok átvizsgálása olyan, eddig bekért információk kiszűrése érdekében, amelyek nem feltétlenül szükségesek a megbízás befogadásához, de rutinszerűen vagy valamilyen szervezeti hagyomány okán szerepelnek az adatlapon. Kiküszöbölhetők a fölösleges lépések úgy is, hogy automatikus ellenőrző pontok beiktatásával csökkentjük a szükséges jóváhagyások számát. Ilyen eszköz lehet például az adatlapok elektronikus változatának olyan kialakítása, amely a bevitt adatokon előregyártott algoritmusok szerinti ellenőrzéseket végez, és operátori beavatkozás nélkül elfogadja a megadott információkat, vagy figyelmeztet azok vélhetően hibás volta. Általában is elmondhatjuk, hogy folyamatok standardizálása, elektronizálása jelentősen csökkenti a hibalehetőségek számát. A jogosulti megbízás befogadásához hasonló folyamatok a közös jogkezelőknél jellemzően nagy számban ismétlődnek, a tranzakciók magas száma pedig egyben azt is jelenti, hogy a folyamatokban viszonylag kis változtatással is jelentős hatékonyságnövelést lehet elérni. Ne feledkezzünk meg ugyanakkor arról a korlátról sem, amelyet a jogosultak sokfélesége jelent: a legkorszerűbb digitális eszközök alkalmazása sem segít sokat azoknál a jogosultaknál, akik ezek használatától bármilyen okból idegenkednek.

A *lean*, a *six sigma* és a többi pragmatikus, elsősorban tapasztalati úton szerzett tudásra épülő irányítási eszköz végső soron arra szolgál, hogy a belső folyamatokat hatékonyabbá, ügyfélcentrikusabbá tegye. Egyikük sem csodaszer tehát, s az adott szervezet számára annak hagyományaitól, gyakorlatától függően akár haszontalanak is bizonyulhatnak. Állításunk a jelen írásban csupán annyi, hogy a korszerű folyamatirányítási módszerek alkalmazásában még maradt valamennyi tere a közös jogkezelők esélyegyenlőségén alapuló versenynek. Ha azonban úgy tesszük fel a kérdést: tartós, fenntartható versenyelőnyt biztosítanak-e ezek az eszközök, a válasz minden bizonnyal nemleges lesz. Ennek egyszerűen az az oka, hogy amíg a korszerű folyamatszervezés bárki által megszerezhető képesség, s kisebb és nagyobb szervezetek egyaránt alkalmazhatják, addig a méret és munkanyelv elsősorban adottság. Emiatt természetesen nem szabad lemondani a belső tartalékokat feltáró, az eljárások állandó tökéletesítésére törekvő módszerekről, azt azonban tudomásul kell venni, hogy alkalmazásuk önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a kicsik és nagyok versenyében bárkinek fenntartható versenyelőnyt biztosítson.

Mit mondhatunk összegzésként? Talán annyit, hogy nem baj, ha egy verseny magában hordja a kiesés kockázatát, de csak akkor, ha egyidejűleg biztosítja az indulók legalább elvi esélyegyenlőségét is. Mindazoknak, akik a szabadpiaci verseny logikájának alkalmazását a közös jogkezelés területén is kívánatosnak tartják, indokolt lenne ezt figyelembe venniük.

A KÖZÖS JOGKEZELÉSI MEGBÍZÁS ELVI FOLYAMATÁBRÁJA

Tóth Andrea Katalin

(jogi ügyintéző, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, PhD-hallgató, ELTE ÁJK)

A szöveg- és adatbányászat jövője az Európai Unió szerzői jogában

A 65. életévét ünneplő Faludi Gábor az egyetemi alapképzésen oktatóm és szakdolgozati konzulensem volt, a doktori képzésen belül pedig témavezetőm, akire egyben tudományos és szakmai mentoromként tekintek. A szerzői jogon belül szinte nincs olyan téma vagy terület, amellyel egyedülálló, több évtizedes pályafutása során ne foglalkozott volna. A szabad felhasználásról, az Európai Unió szerzői jogáról, valamint az internetnek és a technológiának a szerzői jogra gyakorolt hatásáról szóló publikációiból merített inspiráció mellett az ünnepelt személyes biztatására kezdtem el mélyebben is foglalkozni a szerzői jog ezen aspektusaival. Tekintettel arra, hogy a jelen tanulmány témája a maga összetettségében egyszerre érinti mindezeket a területeket, illetve hogy egy élő, dinamikusan változó és fejlődő jelenségről van szó, amely szabályozásának alakításában a tudományos, akadémiai társadalom külön is érintett, reményeink szerint e dolgozat a címzett ünnepelt érdeklődését elnyerő olvasnivaló-témával szolgálhat majd.

1. Bevezetés

A szerzői jog egyik központi kérdése és folyamatosan fejlődő témája a kizárólagos jogok korlátai: azok a körülmények és feltételek, amelyek kijelölik a jogosultak számára biztosított monopóliumhoz hasonló helyzet természetes határait. Különösen érdekes és fontos téma ez napjainkban, amikor a technológiai fejlődés következtében a teljes szerzői jogi szabályrendszer és az alapvető fogalmak újragondolása látszik szükségesnek: a digitalizáció és az általa nyújtott új lehetőségek a szerzői jogi kivételek és korlátozások terén is új, megoldandó kérdéseket vetnek fel.

A kivételek és korlátozások kapcsán az utóbbi időben felmerült viták és gondolatok nem csupán azok megvalósulási és szabályozási formáját érintik,¹ hanem annak

¹ Annak vitájával, hogy az amerikai típusú, eseti bírói vizsgálat tárgyát képező „fair use” jellegű rendszer vagy az európai mintájú, a kivételek és korlátozások jogszabályi szintű kimerítő felsorolásának szabályozási formája a megfelelőbb megoldás-e, illetve hogy a digitalizáció és globalizáció következtében szükséges és lehetséges-e ennek a két, merőben eltérő rendszernek a közelítése, számos tanul-

tartalmát is: állást kell ugyanis foglalni olyan új, eddig ismeretlen, és ezáltal szabályozatlan felhasználási formák kivételként való minősítése kérdésében, amelyek a technológiai fejlődés eredményeképpen jelentek meg.² Az egyik ilyen jelentős új felhasználásnak a szöveg- és adatbányászat bizonyult. Ennek a tevékenységnek a jelentőségét talán most még nem ismerjük és értékeljük eléggé, annak okán is, hogy az ilyen jellegű felhasználást hasznosító, adattudománnyal és adatelemzéssel foglalkozó tudomány- és iparágak a közelmúltban indultak ugrásszerű fejlődésnek és terjeszkedésnek. A technológiának köszönhetően ma már hatalmas méretű adathalmazok állnak a kutatók rendelkezésére, az információs társadalom és kor egyik nagy kihívása pedig éppen az ezekből az adatokból nyerhető minták és trendek felvázolása, valamint az azokban jelentkező anomáliák felfedezése és értelmezése, a nyers információ hasznosítható tudássá alakítása lesz.³

A szöveg- és adatbányászat szerzői jogi szempontú vizsgálata és minősítése felelősségteljes feladat, tekintettel arra, hogy annak hatásai minden bizonnyal meghatározóak lesznek a digitális ökoszisztéma működése és fejlődése szempontjából.

A jelen tanulmányban a szöveg- és adatbányászat (angolul: *text and data mining*, rövidítve: TDM) fogalmának ismertetése, valamint annak hasznosítási területeinek és jelentőségének bemutatása mellett a hangsúlyt az Európai Unió szerzői jogi reformjának keretében zajló, a digitális egységes piac szerzői jogáról szóló irányelv⁴ tervezetének szöveg- és adatbányászatra vonatkozó rendelkezéseinek tárgyalása kapja. Ennek kapcsán pedig a tanulmány kísérletet tesz arra, hogy felvázolja a javaslat TDM-kivételre vonatkozó jelenlegi szövegének implikációit és hosszú távú következményeit.

mány foglalkozik. Lásd CARTER, Edward L.: Harmonization of Copyright Law in Response to Technological Change: Lessons from Europe about Fair Use and Free Expression. *University of La Verne Law Review*, 30. (2009) 2., 312–345. o.; HUGENHOLTZ, P. Bernt – SENFTLEBEN, Martin: *Fair Use in Europe: In Search of Flexibilities*. Amsterdam, 2012.; SENFTLEBEN, Martin: Bridging the Differences Between Copyright's Legal Traditions – The Emerging EC Fair Use Doctrine. *Journal of the Copyright Society of the USA*, 57. (2010) 3., 521–552. o.; BAESLER, Wencke: Technological Protection Measures in the United States, the European Union and Germany: How Much Fair Use Do We Need in the Digital World. *Virginia Journal of Law and Technology*, 8. (2003) 3., 13. o. <https://core.ac.uk/download/pdf/76623557.pdf> (Letöltés ideje: 2018. március 11.); COOK, Trevor: Exceptions and Limitations in European Union Copyright Law. *Journal of Intellectual Property Rights*, 17. (2012) 3., 243–245. o.

² A digitalizáció és az internet lehetővé tette, hogy a felhasználások határon átnyúlóan is végezhetőek legyenek, így szükségessé vált azok szerzői jogi szempontú szabályozása.

³ WITTEN, Ian H. – FRANK, Eibe: *Data Mining, Practical Machine Learning Tools and Techniques*. San Francisco, 2005. v. o.

⁴ Az elemzés tárgya a Bizottság eredeti javaslata: Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a digitális egységes piacon a szerzői jogról, Brüsszel, 2016.9.14. COM(2016) 593 final, valamint a legfrissebb, publikus elnökségi konszolidált kompromisszumos javaslat: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on copyright in the Digital Single Market – Consolidated Presidency compromise proposal, 13842/17.

2. A szöveg- és adatbányászat fogalma

Egy terület vagy életviszony jogi szabályozásához nélkülözhetetlen annak ismerete és alapos megértése. Ennek egyik fő eleme a pontos definíciók megfogalmazása, ez azonban különösen nagy kihívásnak minősülhet a szöveg- és adatbányászat terén. Nemcsak a technológia összetettsége, hanem annak viszonylagos újdonsága miatt is, mindezeknek köszönhetően ugyanis a szöveg- és adatbányászat koncepciója megfoghatatlannak tűnik: míg egyes szerzők az adatbányászatot az adattudomány szinonimájaként alkalmazzák,⁵ addig más kommentátorok azt a gépi tanuláshoz kötve annak technikai megnyilvánulásaként kezelik,⁶ míg ismét mások pedig a TDM-et egy szélesebb kategória, az adatelemzés részének tekintik.⁷ Az adatbányászat és a szövegbányászat egymástól is megkülönböztethető: míg az előbbi segítségével egységes formátumú információt tartalmazó adatbázisokban fedezhetők fel specifikus minták és kapcsolatok, addig az utóbbi a rendezetlen és természetesen nyelvi megnyilvánulásokról von le új információkat és következtetéseket.⁸

A teljesebb megértés érdekében érdemes megvizsgálni a szöveg- és adatelemzési folyamat egyes lépéseit. Szélesebb kontextusban elsőként az ágazatközi adatbányászati sztenderd⁹ nyújt információt a szöveg- és adatbányászat gyakorlati felhasználását és megvalósulási folyamatát illetően. Ennek alapján a TDM-életciklus az alábbi lépésekből áll össze: (1) üzleti megértés (az adott projekt üzleti kontextusban történő megértése); (2) adatszempontú megértés (a probléma adattudományos szempontú megfogalmazása); (3) adatelőkészítés (a végső vizsgálandó adathalmaz megalkotása a nyers adatokból, szelekció); (4) modellezés (de facto adatbányászat, a megfelelő technika kiválasztása és alkalmazása); (5) értékelés (az elkészült modellek ellenőrzése); (6) alkalmazás. Jelen tanulmány szempontjából a fenti (3)–(5) lépések a legfontosabbak, tekintettel arra, hogy ezek érintik a konkrét adatbányászati folyamat technológiai oldalát. Mindezt részletességében egy másik modell, az adatbázisokból történő új ismeretek szerzésének folyamatábrája¹⁰ magyarázza el: ennek alapján a kiinduló adathalmazból szelekció útján kerülnek ki a céladatok, amelyekből előfeldolgozás, átdolgozás (vagy transzformáció), majd adatbányászat (vagy modellezés) útján juthatunk el a halmazból kinyert mintákig, amelyek értelmezése és értékelése révén új ismeret szerzése valósul meg. A szelekció során az adathalmaz (legyen

⁵ PROVOST, FOSTER – FAWCETT, Tom: *Data Science for Business*. Sebastopol, 2013. 2. o.

⁶ WITTEN – FRANK: i.m. xxiii. o.

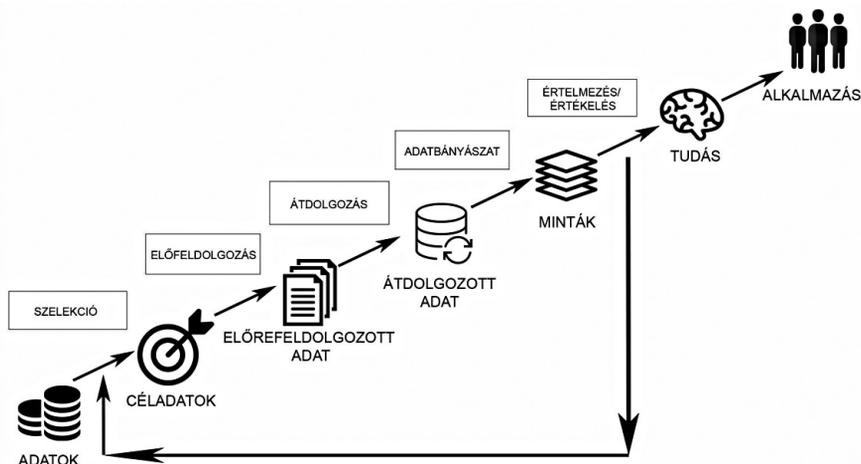
⁷ TRIAILLE, Jean-Paul – DE MEEUS D'ARGENTEUIL, Jérôme – DE FRANCQUEN, Amélie: *Study on the legal framework of text and data mining (TDM)*. Luxembourg, 2014. 8–10. o.

⁸ FILIPPOV, Sergey: *Mapping Text and Data Mining in Academic and Research Communities in Europe*. Brüsszel, 2014. (The Lisbon Council, Special Briefing Issue 16/2014.) 3. o.

⁹ Angolul: Cross-industry Standard Process for Data Mining (CRISP-DM). Elérhető: <http://www.cis.syr.edu/~hhuang13/cis600/readings/CRISP.doc> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

¹⁰ Angolul: Knowledge Discovery in Databases (KDD).

az szerkesztett adatbázis, cikkek formájában összeálló szöveghalmaz, képsorozat vagy nyers adatok rendezetlen összessége) egyes részeit kinyerik, azt szükségképpen sokszorosítják, illetve át is dolgozzák.¹¹ Az egyes lépések nem mindig követik szigorúan egymást, az adott probléma és az alkalmazandó adatok függvényében azok sorrendileg váltakozhatnak, illetve el is maradhatnak.

KDD-folyamat¹²

Mindezek fényében tehát az adattudománnyal foglalkozó szakirodalom általánosságban a szöveg- és adatbányászatot úgy határozza meg, mint implicit, korábban ismeretlen és esetlegesen hasznos információ kinyerése egy adott adathalmazból, illetve minták és modellek felfedezésének folyamata egy adathalmazban.¹³ Ezeket a folyamatokat olyan technikákkal lehet kivitelezni, amelyek magukban foglalják és alkalmazzák az adattudomány tételeit.¹⁴ Az Európai Bizottság megbízásából készült tanulmány¹⁵ ezek mellett azokat a fogalmakat és rendelkezéseket is figyelembe vette egy általános és széles körű definíció meghatározásához, amelyek az utóbbi időben az egyes országok nemzeti szabályozásában kerültek megfogalmazásra.¹⁶

¹¹ FAYYAD, Usama – PIATETSKY-SHAPIRO, Gregory – SMYTH, Phdraic: The KDD Process for Extracting Useful Knowledge from Volumes of Data. *Communications of the ACM*, 39. (1996) 11., 30–31. o.

¹² Az ábrát FAYYAD – PIATETSKY-SHAPIRO – SMYTH idézett cikkének 1. számú ábrája alapján készítette TÓTH Gábor.

¹³ WITTEN – FRANK: i.m. xxiii. o.

¹⁴ PROVOST – FAWCETT: i.m. 14. o.

¹⁵ TRIAILLE – DE MEEUS D'ARGENTEUIL – DE FRANCQUEN: i.m.

¹⁶ Uo. 10–17. o. A tanulmány a jogi és tudományos irodalomban megjelent megfogalmazások mellett az írás készültkor már hatályos japán, illetve a még csak javaslat formájában létező brit és ír definíciókat vizsgálta.

Így jutottak el a szöveg- és adatbányászatot is magában foglaló, szélesebb körű adatelemzés fogalmához, ami a szövegeket, adatokat, hangokat, képeket és más elemeket is tartalmazó digitális tartalmak automatizált feldolgozását jelenti, amelynek célja új ismeretek kinyerése ezekből a tartalmakból.¹⁷

Összességében tehát a fentiek alapján láthattuk, hogy a TDM egy meglehetősen összetett technológiai jelenség. Ez megnehezíti egy jogilag is használható és értelmezhető definíció megalkotását, ami a szabályozandó terület jogi szellemű megértését is hátráltatja. Egy túlságosan részletes megfogalmazás a korai meghaladottság veszélyét hordozza magában – minél cizelláltabb és technológiailag specifikus a szabályozás, valószínűleg annál hamarabb válik elavulttá és használhatatlanná. Ugyanakkor óvakodni kell a túlságosan széles és általános fogalmaktól is, tekintettel arra, hogy ilyen esetekben az adott definíció vagy szabály valódi tartalmát a jogalkalmazás adja meg, ami a terület erősen technológiai jellegére (és a bírák általánosságban vett ilyen irányú képzettségére) tekintettel kerülendő megoldás lenne.

3. A szöveg- és adatbányászat jelentősége és gyakorlati alkalmazási területei

Az adatbányászat előretörésének legfőbb oka, hogy a digitalizáció következtében elképzelhetetlen mennyiségű adat gyülemlett fel: a világ adatbázisaiban tárolt teljes adatmennyiség nagyjából 20 havonta megduplázódik,¹⁸ a népesség pedig naponta mintegy 2,5 trillió ($2,5 \times 10^{18}$) bájtnyi adatot termel.¹⁹ Egy adathalmaz valódi értéke azonban csak úgy érvényesülhet, ha abból mintákat és trendeket is fel lehet vázolni. Az erre szolgáló automatizált adat- és szövegbányászat eredményeit gyakorlatilag az élet valamennyi területén hasznosítani lehet.

Az egyik ilyen alkalmazási terület az üzleti szféra: kereskedelmi, pénzügyi, kommunikációs és marketingcégek a saját tranzakciós adataik elemzését használják az árak megállapításához, profitmaximalizáláshoz, illetve a fogyasztók elégedettségének méréséhez és így ezeknek a fogyasztóknak a megtartásához. A fogyasztói kosár analízisével például meg lehet állapítani, hogy a vásárlók általában milyen termékeket vesznek együtt, az erre vonatkozó adat pedig segítséget nyújt az üzlet elrendezésének optimalizálásához.²⁰ Az adatbányászat alkalmazása tehát nagymértékben hozzájárulhat a piac hatékonyságának növeléséhez.

¹⁷ Uo. 17. o.

¹⁸ WITTEN – FRANK: i.m. 5. o.

¹⁹ FILIPPOV: i.m. 3. o.

²⁰ Forrás: <http://bigdata-madesimple.com/14-useful-applications-of-data-mining/> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

Az üzleti világon kívül azonban a TDM rengeteg fejlődési lehetőséget rejt az oktatás és kutatás területén is. A szöveg- és adatbányászat mind témaként, mind pedig módszertan gyanánt gyakorlatilag valamennyi tudományterületen alkalmazható és alkalmazott is: az informatika és a könyvtári tudományok mellett a közgazdaságtan és a mérnöki tudományokon keresztül egészen a társadalomtudományokkal bezárólag mindenhol hasznát veszik a kutatók ennek a technológiának.²¹ Ebben a szektorban a klasszikus adatbányászat mellett a szövegbányászat is jelentős lehetőségeket rejt: tekintettel arra, hogy a tudomány fejlődése a már létező elért eredmények felhasználásán és továbbfejlesztésén alapul,²² az emberi erőforrások által már feldolgozhatatlan mennyiségűre nőtt tudományos publikációk és szakirodalmi művek²³ hatékony kutatásához elengedhetetlen a digitális technológia segítségül hívása. A TDM-technológiák, különösen pedig az adatbányászat a teljes tudományos kutatási folyamatban használható a szakirodalom szisztematikusan áttekintéséhez, új hipotézisek felállításához és azok teszteléséhez, valamint a dokumentáció minőségének és a kutatási bázis felhasználhatóságának növeléséhez.²⁴

4. A szöveg- és adatbányászat jogi aspektusai

A „*Big Data*” környezet és a szöveg- és adatbányászat több szempontból is jogi relevanciával bír, a szerződési és adatvédelmi aspektuson túl az a szellemi tulajdonjogokhoz is kapcsolódik.²⁵ Jelen tanulmányban ez utóbbi kategóriával, azon belül is a TDM folyamatának az európai uniós szerzői joghoz és az adatbázisok szomszédos jogi védelméhez kapcsolódó kérdéseivel foglalkozunk.

4.1. Szerzői jog

A témában uniós szintű alkalmazandó jogszabály az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásának összehangolásáról szóló irányelv

²¹ FILIPPOV: i.m. 11. o. 4. táblázat.

²² FILIPPOV, Sergey – HOFHEINZ, Paul: *Text and Data Mining for Research and Innovation. What Europe Must Do Next*. Brüsszel, 2016. (The Lisbon Council, Interactive Policy Brief Issue 20/2016.) 1. o.

²³ A kutatások bázisát képező folyóiratok és más kiadványok száma 12 000 körül jár, amihez minden évben nagyjából 1,5 milliónyi tudományos cikk adódik hozzá. Forrás: McDONALD, Diane: *The Value and Benefits of Text Mining*. Joint Information Systems Committee, 2012. 13. o.

²⁴ Uo. 15. o.

²⁵ KEMP, Richard: *Legal Aspects of Managing Big Data*. 2014. 22. o. <http://www.kempitlaw.com/wp-content/uploads/2014/08/Legal-Aspects-of-Managing-Big-Data.pdf> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

(a továbbiakban: Infosoc irányelv).²⁶ Ebben három kizárólagos jog, a többszörözés, a nyilvánossághoz közvetítés és a terjesztés jogosultságai kerültek harmonizálásra. Az 1. pontban részletezett adatbányászati folyamat alapján láthattuk, hogy a szerzői jogi szempontból lényeges mozzanatnak a bányászott tartalmak részleges vagy teljes másolása, illetve azok átdolgozása minősülhet. Természetesen az csak olyan esetekben rendelkezik szerzői jogi relevanciával, amikor a bányászott tartalom szerzői jog által védettnek minősül.

Az Infosoc irányelv alapján mind a másolás, mind pedig az átdolgozás a többszörözés kizárólagos jogosultsága²⁷ alá esik, tekintettel arra, hogy bár az átdolgozás nem került harmonizálásra az irányelvben, az a szélesen meghatározott többszörözés részét képezi.²⁸ Az Európai Unió Bíróságának *Infopaq*-döntése alapján pedig a minimális (adott esetben akár 11 szót érintő) többszörözés is a kizárólagos jog részét képezheti, ha a többszörözött elemek a szerző szellemi alkotása kifejeződésének minősülnek.²⁹

Tekintettel arra, hogy a TDM során a bányászott tartalom szerzői jog által védett adatbázisnak minősülhet, az erre vonatkozó szabályok áttekintése is indokolt. Az adatbázis mint szerzői mű európai szintű szabályozására az adatbázisok jogi védelméről szóló irányelv³⁰ (a továbbiakban: Adatbázis irányelv) II. fejezetében (3–6. cikkek) került sor. Szerzői jogi védelemben akkor részesülhet az adatbázis, ha tartalma összeválogatása vagy elrendezése miatt önálló szellemi alkotásnak minősül³¹ (ehhez a magyar jog alapján az összeválogatás vagy elrendezés során egyéni, egyedi jellegnek kell érvényesülnie).³² A szerzői mű adatbázishoz is kapcsolódik egy többszörözési, valamint egy átdolgozásra, lefordításra, elrendezésre vagy bármilyen más módon történő átalakításra vonatkozó kizárólagos jogosultság,³³ amire tekintettel kell lenni a szöveg- és adatbányászat végzésének folyamán. Mind az általános, mind pedig az adatbázis szerzői művek esetében a többi kizárólagos jog a fentiekben részletezett TDM-folyamat fázisaira tekintettel nem releváns.

²⁶ 2001/29/EK irányelv (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásának összehangolásáról.

²⁷ Infosoc irányelv 2. cikk.

²⁸ Lásd TRIAILLE – DE MEEUS D'ARGENTEUIL – DE FRANQUEN: i.m. 32. o.; Infosoc irányelv (21) preambulumbekezdés.

²⁹ A C-5/08. *Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening* ügyben 2009. július 16-án hozott ítélet ECLI:EU:C:2009:465 51. pont.

³⁰ 96/9/EK irányelv (1996.03.11.) az adatbázisok jogi védelméről.

³¹ Adatbázis irányelv 3. cikk (1) bekezdés.

³² 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 1. § (3) bekezdés.

³³ Adatbázis irányelv 5. cikk a) és b) pontok.

4.2. Kapcsolódó jogi védelem adatbázisoknak

Az olyan adatbázisok tekintetében, amelyek nem érik el a szerzői mű szintjét és ezáltal szerzői jogi védelemre sem jogosultak, az európai jogalkotó szintén az Adatbázis irányelvben szomszédos jogi védelmet biztosított az előállítók számára olyan esetekben, amikor az adatbázis tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy előállítása minőségileg vagy mennyiségileg jelentős ráfordítással jár. Az ilyen jellegű adatbázisok kimásolása (az adatbázis tartalma egészének vagy jelentős részének más hordozóra bármilyen eszközzel és bármilyen formában történő végleges vagy ideiglenes átvitele), illetve újrahasonosítása (gyakorlatilag annak egészének vagy részének a nyilvánossághoz közvetítése) az adatbázis-előállító engedélyéhez kötött.³⁴ Az adatbányászat folyamata ebben az esetben is a többszörözést magában foglaló kimásolási jogot érinti elsődlegesen.

Ennek alapján tehát a szöveg- és adatbányászat végzésének folyamata több mozzanatában is szerzői jogilag relevánsnak minősül. A tény, hogy ezek a tevékenységek mind a jogosultak engedélyéhez kötöttek, jelentősen megnehezíti a TDM-jellegű felhasználások végzését. Egyrészt a jogosultak a felhasználási szerződésekben az engedélyt olyan esetekre is ki tudják zárni, amikor egyébként (más tevékenységekre, jellegzetesen hozzáférésre) felhasználást engednek a tartalmaikra, másrészt pedig a külön, egyénileg megkért engedélyek megszerzésének folyamata is hosszúra nyúlhat. Hiába van tehát jogszerű hozzáférése az adott tartalomhoz a felhasználónak, ha az alól az adatbányászati tevékenység szerződéses kivételt képez. Az erre irányuló tevékenységek kizárása a tudományos kiadói szférában (ahol a szövegbányászat jelentős eredmények eléréséhez járulhatna hozzá) általánosan bevett gyakorlat.³⁵ Bár az utóbbi években a TDM jelentőségét felismerve a nagyobb tudományos kiadók tettek olyan lépéseket, amelyek a szöveg- és adatbányászat végzésének megkönnyítését célozzák,³⁶ a leginkább érintett kutatói szféra azokat továbbra sem vélte kielégítőnek, és egyre inkább egy uniós szintű, kötelező, a szerzői jogi és az adatbázisokra vonatkozó szomszédos jogi védelem alóli TDM-kivétel bevezetését kezdték szorgalmazni. Ezeket az érveket olyan statisztikai adatokkal támasztották alá, amelyek alapján a TDM-mel kapcsolatos kutatások és ezáltal az általános tudományos kutatás terén Európa egyre gyengébben teljesít, és egyre inkább lemarad a hagyományosan élen járó Egyesült Államok és az üstökösként elhúzó ázsiai országok mögött.

³⁴ Adatbázis irányelv 7. cikk (1)–(2) bekezdés.

³⁵ FILIPPOV – HOFHEINZ: i.m. 7. o.

³⁶ A két legjelentősebb európai tudományos kiadó, ez Elsevier és a Springer is engedélyezi az előfizetett tartalmak kutatási célú, nem kereskedelmi jellegű bányászatát (az előbbi azonban saját API kulcsok használatát követeli meg). Lásd <https://www.elsevier.com/about/our-business/policies/text-and-data-mining> és <https://www.springer.com/gp/rights-permissions/springer-s-text-and-data-mining-policy/29056> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

Az érintett szerzők a tudományos teljesítmények és a TDM szerzői jogi szabályozása közötti összefüggést az utóbbi országokban alkalmazott rugalmas „*fair use*” jellegű megközelítésben vélték megtalálni,³⁷ ennek alapján ugyanis a legtöbb szöveg- és adatbányászati felhasználás transzformatív, ezáltal pedig szabad felhasználásnak minősül, így az ezekben az országokban dolgozó kutatók európai kollégáikkal ellentétben nem szembesülnek a fentebb bemutatott nehézségekkel a szerzői művekből kivonható adatok hozzáférése kapcsán. Emiatt az európai kutatók gyakran arra kényszerülnek, hogy a TDM végzését kiszervezzék a kontinensen kívülre, és azt amerikai vagy ázsiai kutatókkal vagy intézetekkel végeztessék el.³⁸

5. A szöveg- és adatbányászat és az uniós szerzői jogi reform

A TDM jelentősége és az azzal kapcsolatban hangoztatott aggodalmak az uniós szervek figyelmét sem kerülték el, az azokkal kapcsolatos jogi problémák és azok megoldásának lehetséges formái ugyanis az utóbbi években jelentős témává nőttek ki magukat az európai diskurzusban. Az első fontos lépés ezzel kapcsolatban az Európai Bizottság megbízásából készült tanulmány 2014-es publikálása volt.³⁹ Ez a terjedelmes írás egy új, a szöveg- és adatbányászati tevékenységekre vonatkozó kivétel európai bevezetésének lehetőségeit vizsgálta. A tanulmány szerzői arra a következtetésre jutottak, hogy kívánatos lenne egy ilyen, a tagállamok számára kötelezően bevezetendő kivétel megalkotása, amely főleg a tudományos kutatási jellegű felhasználásokra vonatkozna, csak a már jogszerűen hozzáférhető tartalmakat érintené, és nem lehetne azt szerződéses úton kizárni.⁴⁰ Mindezek fényében a Bizottság 2015 májusában közzétette a digitális egységes piaci stratégiáját, amelyben a szerzői jogi reform keretében már javaslatot tett a tudományos és oktatási célú szöveg- és adatbányászat uniós szintű összehangolására,⁴¹ ezzel az új bevezetendő kivételek közül ezt az egyet találta említésre méltónak. A 2015. decemberi bizottsági közlemény a korszerű, egységesebb európai szerzői jogról szintén olyan, az európai egységes piac és versenyképesség szempontjából fontos területként említette a TDM-et, amelyre

³⁷ Ilyen jellegű a szabályozás az Egyesült Államokban, Dél-Koreában, Taiwanon, Szingapúrban és Izraelben. Az ugrásszerűen jobban teljesítő Kína eredményei azonban a szabályozás eltérősége miatt nem magyarázhatók ezzel. Forrás: FILIPPOV – HOFHEINZ: i.m. 4. o.

³⁸ Lásd <http://libereurope.eu/wp-content/uploads/2014/11/Liber-TDM-Factsheet-v2.pdf> (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

³⁹ TRIAILLE – DE MEEUS D'ARGENTEUIL – DE FRANQUEN: i.m.

⁴⁰ Uo. 116–117. o.

⁴¹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia, COM (2015) 192 final, Brüsszel, 2015.5.6, 2.4. pont, 7–8. o.

vonatkozóan uniós kivétel jogszabályi bevezetésére vonatkozó javaslat megfontolása szükséges.⁴² Ezt az ívet törte meg a 2016 márciusában kezdődött nyilvános konzultáció, amelyben a kérdések első csoportja⁴³ arra vonatkozott, hogy szükséges lenne-e egy, a valamennyi szektor kiadóira számára (így beleértve a tudományos művek kiadóit is) biztosítandó szomszédos jog: a kiadóknak ilyen irányú plusz jogosultsága ugyanis még bonyolultabbá és drágábbá tehetné a szöveg- és adatbányászatot végzők számára a szükséges engedélyek beszerzését.⁴⁴

A hosszas előkészítő munka után végül 2016 szeptemberében a Bizottság előállt a digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló irányelvjavaslatával (a továbbiakban: DSM-irányelv), amelynek II. címe a kivételek és korlátozások digitális és határon átnyúló környezethez való igazítására irányuló intézkedéseket, azon belül is a 3. cikk pedig a szöveg- és adatbányászatra vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz.⁴⁵ E cikk javaslata alapján a tagállamoknak kivételt kellene biztosítaniuk az Infosoc irányelv többszörözési, az Adatbázis irányelv⁴⁶ többszörözésre, kimásolásra és újrahasznosításra vonatkozó joga, illetve a javaslat saját újdonsága, a 11. cikkben meghatározott sajtókiadványoknak biztosított többszörözési és hozzáférhetővé tételi jog alól. A kivétel kedvezményezettjei azok a kutatóhelyek lennének, amelyek tudományos kutatás céljából a számukra amúgy is jogszerűen hozzáférhető műveken és egyéb teljesítményeken (jelen esetben leginkább adatbázisokon) többszörözést és tartalomkimásolást hajtanak végre szöveg- és adatbányászati céllal.⁴⁷ A tagállamok számára kötelezően átültetendő rendelkezés harmonizációs hatását a javaslat azzal is igyekszik megerősíteni, hogy az alól nem lehetne kiszereződni: minden ellentétes szerződéses rendelkezés kikényszeríthetetlen lenne.⁴⁸ Bár a jogosultaknak a javaslat alapján nem járna ellenszolgáltatás az ilyen jellegű felhasználásokért, tekintettel arra, hogy csak elenyésző kár érné őket,⁴⁹ az irányelv azért igyekszik a jogosultak

⁴² A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A korszerű, európaibb szerzői jogi keret felé, COM (2015) 626 final, Brüsszel, 2015.12. 9, 3. pont. 7–10. o.

⁴³ Public consultation on the role of publishers in the copyright value chain and on the 'panorama exception'. https://ec.europa.eu/eusurvey/runner/Consultation_Copyright?surveylanguage=EN (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

⁴⁴ Egy hasonló célú szomszédos jogra vonatkozó javaslat végül csak a sajtókiadókra vonatkozóan került bele a Bizottság DSM-irányelve 11. cikkébe, kizárva így annak hatálya alól a tudományos kiadókat.

⁴⁵ Az Európai Parlament és Tanács Irányelve a digitális egységes piacon a szerzői jogról (javaslat), COM (2016) 593 final, Brüsszel, 2016.9.14, 3. cikk.

⁴⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről.

⁴⁷ DSM-irányelv 3. cikk (1) bekezdés.

⁴⁸ DSM-irányelv 3. cikk (2) bekezdés.

⁴⁹ DSM-irányelv (13) preambulumbekkezdés.

érdekeit is egyensúlyba hozni annak biztosításával, hogy a tartalmakat tároló hálózatok és adatbázisok biztonságának megőrzése érdekében intézkedéseket tehetnek.⁵⁰ Az eredeti javaslat óta három publikus tanácsi dokumentum jelent meg, amely ezzel a rendelkezéssel foglalkozik: a szeptember 26-i átdolgozott elnökségi javaslat⁵¹ már a kulturális örökséget ápoló intézményeket is a kedvezményezettek között említi, illetve rendelkezik arról, hogy a TDM folyamán készült másolatokat csak a tudományos kutatás céljainak megfelelő ideig lehet tárolni.⁵² A konszolidált kompromisszumos elnökségi javaslat⁵³ ugyanezeket a rendelkezéseket tartalmazza. A legutóbbi, november 29-i keltezésű átdolgozott kompromisszumos javaslat szövege⁵⁴ azonban jelentős újdonságot hozott, az bevezetett ugyanis egy új bekezdést, ami szerint a tagállamok a kötelező mellett opcionálisan kivételt biztosíthatnak az olyan időleges másolásokra és kimásolásra, amelyek a TDM-folyamat elválaszthatatlan részét képezik, ennek azonban csak akkor van helye, ha a felhasználó jogszerű hozzáféréssel rendelkezik a tartalomra vonatkozóan, és nem tartotta fenn magának a jogosult a TDM engedélyezésének jogát. Erre az új rendelkezésre tehát nem vonatkozna a kizárólagos jogtulajdonosi tilalmáról szóló rendelkezés. Ez az újítás a formájában bár az Infosoc irányelv 5. cikk (1) bekezdésében szabályozott közbenső jellegű és járulékos többszörösre vonatkozó kötelező kivételre emlékeztet, az gyakorlatilag annak bevezetését tenné lehetővé, hogy a tagállamok egy teljes körű, mindenféle célú és természetű TDM-re vonatkozó kivételt vezessenek be.

Ez a kivételtervezet tehát nem zárja ki a kereskedelmi célú szöveg- és adatbányászatot, azonban azt a kötelező kivétel körében a szűk kedvezményezetti kör meghatározásával korlátozza. Kutatóhelynek minősül ugyanis a javaslat értelmében az olyan elsődlegesen tudományos kutatásokat végző intézmény (egyetem, kutatóintézet, amely egyebekben oktatási szolgáltatásokat is nyújthat), amely nonprofit alapon, vagy az összes nyereség kutatásba történő visszaforgatásával, illetve tagállami közérdekű cél megvalósítása érdekében működik. Amennyiben a kutatóhely felett döntő befolyással rendelkezik valamilyen magáncélú vállalkozás, az a kutatások eredményeihez nem kaphat elsőbbségi hozzáférést. Kulturális örökséget ápoló intézménynek minősülnek a nyilvánosan látogatható múzeumok és könyvtárak, film- vagy hangfelvétel-archívumok – itt tehát nincs utalás a nonprofit jellegre. Az Infosoc irányelvben biztosított kutatási célú kivétel kizárólag a nem kereskedelmi felhasználás

⁵⁰ DSM-irányelv 3. cikk (3) bekezdés.

⁵¹ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on copyright in the Digital Single Market – Revised Presidency compromise proposal, 12533/17.

⁵² Uo. 1a. bekezdés.

⁵³ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on copyright in the Digital Single Market – Consolidated Presidency compromise proposal, 13842/17.

⁵⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on copyright in the Digital Single Market – Revised Presidency compromise proposal on Articles 3 and 6 and relevant recitals, 15132/17.

lásokra vonatkozott,⁵⁵ azonban nem korlátozta a személyi hatályt. Az irányelvjavaslatához készült hatástanulmány⁵⁶ a jelenleg is fennálló helyzet mellett négy további lehetséges opciót vizsgált a szöveg- és adatbányászatra vonatkozóan. A piaci önszabályozás mellett három kötelező kivétel lehetőségét elemezte: a nem kereskedelmi célú, bárki által végezhető tudományos kutatásra, a kizárólag kutatóhelyként meghatározott intézmények által végzett kereskedelmi vagy nem kereskedelmi célú tudományos kutatásra, illetve a bárki által bármilyen célból végzett kutatásra irányuló szöveg- és adatbányászat lehetséges kivételét. Az eredeti irányelvjavaslatba foglalt második jogalkotási opció került ki végül győztesként,⁵⁷ amely igyekszik figyelembe venni a terület jellegzetességeit és azt, hogy a tudományos kutatások finanszírozásában már jelentős szerepe van a magáncélú, nyereségorientált vállalkozásoknak is. Így a kutatóhelyek a magánforrásból szponzorált kutatásaik során is a kivétel védelmét élveznék. A kizárólag kereskedelmi célú gazdasági társaságok azonban ezen opció alapján a szöveg- és adatbányászatot továbbra is csak felhasználási engedélyek alapján végezhetnék.⁵⁸ Az újonnan megfogalmazott opcionális kivétel kapcsán a hatástanulmány, bár kiemelte annak esetleges pozitív hatásait a kutatókra és a vállalati felhasználókra, megjegyezte, hogy jelentős negatív hatásai is lehetnek a jogosultakra, tekintettel arra, hogy így egy fontos és nagy bevételeket jelentő felhasználói kör esne ki az engedélyezési kötelezettség alól.⁵⁹

6. Vélemények és lehetséges implikációk

Az uniós irányelvi TDM-rendelet és általánosságban a szöveg- és adatbányászat jövőjével kapcsolatban az érintett szereplők e jelentős jogalkotási lépés fényében is meglehetősen eltérően vélekednek, és különböző megoldásokat tekintenek kívánatosnak.

A spektrum egyik szélén helyezkednek el a tudományos művek kiadói, akik szerint a Bizottság által is óhajtott TDM körüli jogbiztonság és határokon keresztül történő felhasználhatóság már létezik, köszönhetően a tudományos kiadók intézkedéseinek, amelyek az engedélyek egyszerűsítését és a már engedélyezett tartalom

⁵⁵ Infosoc irányelv 5. cikk (3) bekezdés a) pont.

⁵⁶ Commission Staff Working Document Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules, Brussels, 2016.9.14. SWD(2016) 301 final.

⁵⁷ Commission Staff Working Document, Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules. (2016), 119. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/impact-assessment-modernisation-eu-copyright-rules> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁵⁸ Uo. 116. o.

⁵⁹ Uo. 117. o.

bányászatának szabadságát eredményezték.⁶⁰ Ezzel szemben több európai tudományos szervezet is jelezte, nem elég a csupán egyes kiadók által bevett gyakorlat, kötelező, mindenkire vonatkozó, széles hatályú uniós szintű kivételre van szükség a TDM-et illetően, amely magában foglalná a kereskedelmi jellegű, bármilyen céllal végzett szöveg- és adatbányászatot is.⁶¹ Az új, opcionális kivételre vonatkozó szabállyal, bár erőteljesen a felhasználók felé billent az egyensúly, az uniós tervezet még mindig a két véglet között helyezkedik el, nem ad ugyanis zöld utat az uniószerterteljes körű TDM-re vonatkozó, kötelező hatályú kivételnek. Ezek alapján is látszik, hogy egyelőre a javaslat a kifinomult egyensúlyozás szakaszában van, annak végleges kimenetelét pedig egyelőre nehéz lenne megjósolni.

A jogi szakirodalom sem nyújt egyértelmű iránymutatást, ugyanis az sem teljesen egységes a témában: van olyan vélemény, amelyik a nem kereskedelmi jellegű, kutatási célú TDM-kivételt egy megfelelő opciónak, de legalábbis jó kiindulópontnak és más országok számára követendő példának tartja.⁶² Ezzel szemben más kommentátorok egy lépéssel már távolabbra tekintenek, és a széles hatályú, kötelező és mindenfajta és -célú szöveg- és adatbányászatra vonatkozó explicit kivétel bevezetésére mint a megfelelő jogi környezet megteremtésének előfeltételére tekintenek. A hosszú távú cél e megközelítés alapján egy amerikai jellegű, eseti elbíráláson alapuló, *fair use*-szerű szabad felhasználási rendszer megalkotása lenne, tekintettel arra, hogy a technológia fejlődése következtében a konkrétan szabályozott kivételek rendkívül gyorsan meghaladottá és elavulttá válnak, az igazi egységes digitális belső piac pedig csak egy technológiásemleges és rugalmas, a gyors változásoknak teret engedő szabad felhasználási sztemterd bevezetésével lenne elérhető.⁶³ Mások azonban nem ilyen lelkesek a rugalmas *fair use* TDM szabályozására való alkalmasságát illetően, és arra hívják fel a figyelmet, hogy az hosszú távon túl megengedőnek bizonyulhat, tekintettel arra, hogy a gazdasági erőfölény jelenleg nem feltétlenül a jogosultak, hanem az internetes platformok kezében van. Ezek a vállalatok a gépi tanulás és a mesterséges intelligencia alkalmazásával rendkívül hatékony szöveg- és adatbányászatot tudnak végezni, aminek alapján új, kifejező tartalmakat tudnak előállítani, és ezáltal jelentős gazdasági előnyre tennének szert – a szabad felhasználás-

⁶⁰ Lásd https://www.stm-assoc.org/2015_05_19_News_Release_Text_Mining_in_the_EU_STM_Association_Reaction.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁶¹ Ezt a megoldást támogatja többek között a korábbiakban is említett The Lisbon Council, a Science Europe, LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche), a European University Association, a League of European Research Universities és a SPARC Europe.

⁶² BROOK, Michelle – MURRAY-RUST, Peter – OPPENHEIM, Charles: The Social, Political and Legal Aspects of Text and Data Mining. *D-Lib Magazine*, 20. (2014) 11/12. <http://www.dlib.org/dlib/november14/brook/11brook.html> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

⁶³ MARGONI, Thomas – DORE Giulia: Why We Need a Text and Data Mining Exception (But it is Not Enough). *Zenodo*, (2016) Ápril. <http://doi.org/10.5281/zenodo.248048> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

nak köszönhetően a jogosultak engedélye és méltányos díjazása nélkül.⁶⁴ Ennek alapján jogosan merülhet fel, hogy ha a természetes személyeknek bizonyos kereskedelmi jellegű felhasználásokhoz kapcsolódóan engedélykérési vagy díjfizetési kötelezettsége áll fenn, akkor a szöveg- és adatbányászatot nagy hatékonysággal és jelentős új értéket generálva végző algoritmusok, a „gépek” miért végezhetnék ezeket a tevékenységeket teljesen szabadon.

7. Összegzés

Amint láthattuk tehát, a szöveg- és adatbányászat napjaink egyik fontos és összetett technológiai jelenségévé vált, és mint ilyen, a jog szempontjából sem tekinthető közömbösnek. A gyorsan változó és dinamikusan fejlődő technológiai környezetben azonban nem egyszerű a körültekintő és megfontolt jogalkotás, a szabályozott terület mélyreható vizsgálata és annak fejlődési ívének ismerete híján egyáltalán a szabályozási irány meghatározása is problémás lehet.

Az európai jogalkotó azonban a cselekvés mellett kötelezte el magát, egyelőre pedig úgy tűnik, hogy hamarosan az uniós szerzői jog részét fogja képezni egy, a tudományos és kutatási jellegű TDM-felhasználásokra vonatkozó kötelező kivétel, valamint egy, a tagállamok által opcionálisan bevezethető kivétel, amely bármilyen jellegű és célú szöveg- és adatbányászat szabad végzését tenné lehetővé. Az érintett szereplők és felhasználók érdekeinek egyensúlyba hozása mellett azonban fontos lenne szem előtt tartani a szabályozás esetleges hosszú távú következményeit, valamint a piac és a technológia jellegzetességeit és az abban rejlő lehetőségeket is, egy uniós szintű szabály ugyanis akár a teljes piacra döntő befolyással lehet, egy nem megfelelő rendelkezés megváltoztatása pedig olyan hosszadalmas folyamat, amely alatt az európai versenyképesség és kutatói-tudományos környezet kárt szenvedhet.

⁶⁴ SOBEL, Benjamin L. W.: Artificial Intelligence's Fair Use Crisis. *Columbia Journal of Law & the Arts*. (Megjelenés alatt.) Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3032076 (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

Tóth Péter Benjamin

(kommunikációs és stratégiai igazgató, Artisjus)

Két világ határán

Kicsit zavarban vagyok, hogy Gáborról irok dicsérő sorokat – hiszen pontosan tudom, hogy ő milyen zavarban van most, hogy ezt olvassa. Végtelenül szerény, tudásával és elért sikereivel soha nem hivalkodó ember, példaképem és mentorom. Az Artisjusznál töltött utóbbi 18 évem során fokozatosan távolodtam a tisztán jogi munkától előbb a kommunikáció, majd a stratégiai tervezés irányába, és mégis folyamatosan tudtam tőle tanulni.

Úgy adódott, hogy Gábor szakmai munkájának legnagyobb része egy változó világban, pontosabban: két világ határán zajlik. Ő a vérbeli, régimódi jogász karakter talán utolsó nagy képviselője, széles tudásával, izig-vérig jogászai gondolkodásával, úriemberi tisztességével – és közben már az új digitális világ bennszülöttje, aki érti és használja a modern technikát.

Egyik legelső élményem vele kapcsolatban – 2000-et írunk! –, hogy míg a korosztályába tartozóknál a számítógéppel kapcsolatban az „azt sem tudom, hol kell bekapcsolni” hozzáállás volt a divatos, ő nem egyszerűen használta a gépet, hanem tökéletesen ismerte a munkájához hasznos megoldásokat. Szégyenszemre, 23 évesen, fiatal titánként eltanultam tőle ezt is: a számítógép-használatot, a korrektúrázást, a fájlnevek okos és jól követhető hierarchiáját, és más hasonló trükköket.

Az, hogy emellett főleg jogászai tudást kaptam tőle, persze nem volt meglepő. Olyan mélységű és mennyiségű tudás van a fejében, hogy bármilyen kérdés merült fel, egyszerűen nem láttam a határait: jogterülettől függetlenül, naprakész és magabiztos tudással találkoztam minden témában.

Ez a nagy tudás természetesen nagyon sok értéket teremtett és teremt az Artisjusznál – de a nagy tudás mellett Gábornak mindig nagy szerepe volt abban is, hogy lélekkel töltsen meg az intézményt. Az egyesület valódi szerzői jogi iskolává tudott válni, mert nem egyszerűen a szerzői jog tudásának központja akart lenni, hanem értékkel kívánta megtölteni azt. Ebben az intézményben a szerzői jog nem cél, hanem eszköz: az alkotó ember van a középpontban, őt szolgálja a szerzői jog is, akár a közös jogkezelés működéséről, akár a személyhez fűződő jogok kiemelt szerepéről van szó.

Ahogy a jogi munkától fokozatosan távolodtam, a kommunikációs és a stratégiai munkában is ez volt az egyik olyan fontos elem, amit Gábertól örököltem, és vittem tovább. A középpontban a szerző van, a mi célunk az, hogy segítsük őt abban, hogy folyton új műveket hozzon létre, és a gazdaságilag erősebb felhasználó érdekeivel

szembe tudjuk állítani az ő érdekeit is. Arcot, hangot, izmokat adunk ennek a közöségnek. Szolgálunk, a szó legnemesebb értelmében.

Gábor munkásságának jelentős része a szerzői jog és a digitális világ összeütközésének időszakára esik. Konzervatív reformerként ő soha nem félt attól, hogy változtasson, de úgy, hogy megőrizze a terület eredeti értékeit. Ez a hozzáállás mindig is rendkívül inspirált engem. A kommunikációs munkában is egy új világ kapuján léptünk be az utóbbi években. Ezt csak úgy lehet hitelesen megtenni, ha értjük a terület és az intézmény valós értékeit – és ha nem félünk változtatni.

Kommunikációs fronton az Artisjus rendkívül zárkózott volt: saját szabályai alapján működött, és a vele kapcsolatba kerülők számára egyetlen esély volt: alkalmazkodni hozzá. A zeneipar, amelynek életét szabályaival és működésével meghatározza, nem tekintett az iparág részeként rá, és ez kölcsönös volt. Merni kellett kinyitni ezt az önmagába zárkózó, saját szigetén élő óriást, hidat verni a külvilág felé, és átsegíteni a másik oldalra. Megérteni a partnerek igényeit, szempontjait, és megtalálni a saját helyünket az ő világukban. Éppen úgy, ahogyan a szerzői jogot sem elpusztítani kellett a digitális világgal megjelenő új kihívások miatt, hanem felrázni, felfrissíteni, megváltoztatni – legmélyebb értékeinek megőrzésével, és tovább csiszolásával.

A digitális világ kihívása persze egy jogkezelőt nemcsak a szerzői jogi és a kommunikációs fronton ér, hanem a rendes napi működésében is. Számomra ez most, 2018 elejétől kezdve az új személyes kihívás. Egy évtizedekig manuálisan, ha úgy tetszik: kézműves módszerekkel dolgozó szervezetet kell megváltoztatni, hiszen a jogdíjak felosztása során a feldolgozandó elhangzások mennyisége sokszorosára nőtt, az esetek sokfélesége is emelkedett. A mennyiségi változás, ahogy lenni szokott, egy ponton túl érdemi, minőségi változást hoz magával. Nem lehet tovább azonos eszközökkel, azonos módszerekkel folytatni ezt a munkát; ugyanakkor új lehetőségek jelennek meg az átláthatóságra, az érthető és kiszámítható működésre. Hatékony, automatizált, jól szabályozott folyamatokra van szükség, de úgy, hogy az eredeti folyamatok lelkét ne veszítsük el. Ezt pedig akkor tudjuk jól csinálni, ha a Gábortól tanult két fontos alapelvet szem előtt tartjuk:

- mindig a szerző legyen a középpontban! és:
- merjünk változtatni, de őrizzük meg a központi értékeket.

Nagyon hálás vagyok azért a bizalomért, amit Gábortól már közös munkánk első napjától, kezdő jogászként megkaptam. A jogi munkától most távolodva, a kommunikáció és a stratégia terén dolgozva is folyamatosan érzem a megbecsülését. Egyetlen sikeres kezdeményezésnél sem mulasztja el a dicséretet, és ez tovább inspirál engem arra, hogy a megőrizve újítás szellemét továbbvigyem és továbbadjam, itt, a két világ határán.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog mint személyiségi jog

1. Bevezetés

Számomra különösen nagy öröm, hogy az első ünnepi kötetben megjelenő tanulmányom Faludi Gábor köszöntésére készült, akitől az évek során számos életvezetési tanácsot és követendő példát kaptam arról, hogy hogyan lehet az életet és az azzal járó nehézségeket egy kis vidámsággal, humorral és iróniával szemlélni. Ezekért mindig hálás leszek neki. Éppen ezért gondoltam arra, hogy az élethez és az emberi méltósághoz való jognak a magánjogi aspektusait választom a köszöntő tanulmányom témájául.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jogra azonban elsősorban alapjogokként tekintünk, azok között kiemelt szerepük van. Ez a gondolat már az Alkotmánybíróság egyik legelső, meghatározó jelentőségű határozatában is megjelent, amely a halálbüntetés alkotmányellenességét állapította meg: „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele.”¹ Sőt Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírók a határozathoz fűzött párhuzamos véleményükben azt a nézetüket fejtik ki, hogy az „ember létezése és méltósága, mint maga az emberi egység, valójában nem is jog, mert az emberi lényeg a jog számára tulajdonképpen transzcendens, azaz hozzáférhetetlen. Az emberi jogok katalógusában és a modern alkotmányokban az emberi élet és méltóság ezért elsősorban nem is mint alapjogok, hanem mint a jogok forrásai, mint jogon kívüli értékek szerepelnek, amelyek sérthetetlenek. E sérthetetlen értékek tiszteletben tartásáról és védelméről kell a jognak gondoskodnia”²

Rövid tanulmányunkban azt szeretnénk megvizsgálni, hogy ez a két kiemelt alapjog hogyan jelenik meg a személyiségi jogok között. Elsősorban azt a kérdést helyezzük vizsgálódásunk középpontjába, hogy ezen a területen milyen változásokat hozott a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) a korábbi szabályozáshoz, azaz a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV.

¹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat.

² Uo.

törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) rendelkezéseihez képest. Előkérdésként azonban ki kell röviden térnünk arra a problémára, hogy milyen szerepet tölthetnek be az alapjogok a magánjogi jogviszonyokban.

2. Az alapjogok szerepe a magánjogban

Régóta foglalkoztatja a jogtudományt az a kérdés, hogy az alapjogoknak és az alkotmányos normáknak milyen szerepe lehet a magánjogi jogviszonyokban. Ez a kérdés értelemszerűen a Ptk. előkészítése során is felmerült. Vékás Lajos mellett foglalt állást, hogy a magánjog alanyai nem közvetlen címzettjei az alkotmányos normáknak, nincsenek közvetlenül kötve az alapjogokhoz, hanem azoknak a magánjog normáin keresztül kell érvényesülniük. Ehhez az is hozzátartozik, hogy el kell kerülni azt a helyzetet, hogy a bíróságok a konkrét polgári jogi normák helyett az alapjogok érvényesülésének biztosítása végett indokolatlanul gyakran alkalmazzák a polgári jogi generálklauszulákat.³

Ezt a koncepciót több ponton vitatta Lábady Tamás, az erre vonatkozó tézisét az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Az Alkotmány alapjogi rendelkezései és formális szabályaiban kifejeződő értéktartalma a magánjogi jogviszonyokban közvetlen hatást fejtenek ki. Ennek folytán az Alkotmány konkrét rendelkezéseinek érvényesülését és e rendelkezésekben kifejeződő elveit a polgári bíróságok minden olyan esetben is közvetlenül alkalmazhatják, amely esetekben magánjogi jogszabály ezeket az alkotmányos szempontokat a magánjogi jogviszonyok irányában nem közvetítik. Ezért a magánjog alanyai jogviszonyaikban az Alkotmány alapjogi rendelkezéseihez is közvetlenül kötve vannak.”⁴

A Ptk. koncepciója alapvetően Vékás Lajos álláspontját követte, a következőket hangsúlyozta: „az Alkotmány elveinek és értéktartalmának maradéktalanul érvényesülnie kell a magánjog világában is. A magánjogi jogalanyok azonban közvetlenül nem címzettjei az alkotmányos tételeknek; az Alkotmány normái az állam szerveit, mindenekelőtt a jogalkotó szerveket kötelezik közvetlenül. Ez pedig azt jelenti, hogy az Alkotmány elvei és tételes normái nem közvetlenül, hanem csak a polgári jogi normák közvetítésével fejtik ki hatásukat a magánjogi jogviszonyokra és azok alanyaira. Ebből a helyzetből fakad a törvényhozó azon alkotmányos kötelessége, hogy a magánjogi jogviszonyokat szabályozó normákat – így mindenekelőtt a Polgári Törvénykönyv normáit – is az Alkotmány követelményeinek maradéktalan betartásával

³ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, 2001. 152–152. o. és 162–165. o.

⁴ LÁBADY Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, (2000) 2., 18. o.

alkossa meg. A koncepció ugyanakkor a magánjogi szabályozás sajátosságait kívánja kifejezésre juttatni.”⁵

Az előkészítés során azonban történt egy kis elmozdulás. Ugyanis a Szakértői Javaslat az értelmezési alapelv tekintetében még teljesen az 1959-es Ptk. szövegét követte,⁶ mely szerint a törvényt Magyarország gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni. E rendelkezés szövege azonban a végül hatályba nem lépett, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvényben kiegészült azzal, hogy a Ptk.-t az alkotmányos követelményeknek eleget téve kell értelmezni.⁷ Ráadásul az Alaptörvény elfogadásával a magyar jogrendszerbe is bevezetésre került a „valódi” alkotmányjogi panasz, azaz az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdésének d) pontja szerint az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját. Ennek következtében óhatatlanul nagyobb szerep jut az alkotmányos normáknak a polgári jogi jogviszonyokban is. Ennek megfelelően a Ptk.-nak az értelmezési alapelvet rögzítő 1:2. § (1) bekezdése végül úgy került megfogalmazásra, hogy a Ptk. rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni. A Ptk. miniszteri indokolása azonban az eredeti koncepciónak megfelelően kiemeli, hogy „az Alaptörvényben megfogalmazott követelménynek a polgári jogi viszonyokban történő megvalósulását [...] konkrét normák, a személyiségi (illetve személyhez fűződő) jogok védelmére vonatkozó szabályok segítségével kell biztosítani.”⁸ Ezzel összhangban idézi Vékás Lajos az Alkotmánybíróság 8/2014. (III. 20.) AB határozatát: „Az a vita, hogy az alapjogok és az államcélok a magánjogra hatással vannak-e, ma már csak arról folyik, hogyan van hatással az alkotmány-törvény a magánjogi viszonyokra. Vagyis a behatás módszerei és intenzitása a vita tárgya. A közvetett hatály tana értelmében az alkotmány-törvény érvényesülésével együtt a polgári jogviszonyok azonban továbbra is polgáriak maradnak. Az Alaptörvényben foglalt jogok a magánjog generálklauzuláin keresztül képesek beszűrődni a magánjog rendszerébe. Ahol tehát még generálklauzula alkalmazására sincs lehetőség, ott az alkotmányi jogok sem képesek közvetlenül hatni a magánjogban.”⁹

⁵ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának elfogadásáról, valamint a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat időarányos végrehajtásáról és módosításáról szóló 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat.

⁶ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a javaslatához írt magyarázat kiemeli már azt, hogy az „értelmezési alapelv szerepe elsősorban az, hogy a konkrét normák alkalmazása ne vezethessen az Alkotmány, az alkotmányos szabályok és magának a törvény egészének rendeltetésével ellentétes eredményre”. Lásd VÉKÁS Lajos: Első Könyv. Bevezető rendelkezések. In VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008. 70–71. o.

⁷ Ennek hátterét lásd GADÓ Gábor: Alapjogok védelme az új Polgári Törvénykönyvben. *Fundamentum*, (2010) 1., 21–22. o.

⁸ A Ptk. miniszteri indokolása 374. o.

⁹ VÉKÁS Lajos: Első Könyv. Bevezető rendelkezések. In GÁRDOS Péter – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, 2014. 48. o.

Összefoglalóan az alábbiakat állapíthatjuk meg: az alkotmányos normák és az alapjogok ugyan nem közvetlenül alkalmazandóak a magánjogi jogviszonyokban, de azokat erősen áthatják, mert:

- a) a magánjogi normákat az alkotmányos normáknak megfelelően kell kialakítani;
- b) az alapjogok érvényesülését segíti elő a magánjogi normák egy jelentős része;
- c) a magánjogi normákat úgy kell értelmezni, hogy azok megfeleljenek az alkotmányos normáknak;
- d) végül a generálklauzulák orientálják a bíróságokat abban, hogy a döntéseik megfeleljenek az alkotmányos követelményeknek.¹⁰

Ennek megfelelően a személyiségi jogoknak kiemelt szerepet kell játszaniuk az alapjogok érvényesülésében.¹¹ Erre tekintettel azt elemezzük a továbbiakban, hogy e célkitűzésnek mennyiben tud eleget tenni az általunk vizsgált két személyiségi jog: az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog.

3. Az élethez való jog mint személyiségi jog

Az 1959-es Ptk. a személyhez fűződő jogok között nem nevesítette az élethez való jogot, a 76. §-a csak az egészségre és a testi épségre utalt. Ugyanakkor a Ptk.-ban az élethez való jog is megjelent a személyiségi jogok között [2:43. § a) pont], és a Ptk. miniszteri indokolása szerint „kétségtelen, hogy bizonyos alapjogok (például az élethez, a testi épséghez, az egészséghez fűződő jogok) megsértése a személyiségi jogok magánjogi védelme körében is szankcionálható, de ezeknél is eltérők az érvényesítésüket szolgáló jogi eszközök.”¹² Tehát eszerint az élethez való jog megsértésének is kell, hogy legyen személyiségi jogi szankciója, még ha ez eltérő is lehet más személyiségi jogok megsértésének szankcióitól. A továbbiakban ezeket próbáljuk meg feltárni.

¹⁰ Ehhez hasonló megállapításokat tesz Vékás Lajos a német Szövetségi Alkotmánybíróság vonatkozó álláspontjáról. Lásd VÉKÁS Lajos: Alkotmány és polgári jog, különös tekintettel az Alkotmánybíróság gyakorlatára. In MENYHÁRD Attila (szerk.): *Liber Amicorum. Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére*. Budapest, 2007. 309. o.

¹¹ Ezzel kapcsolatban is utalnunk kell arra, hogy a Ptk. miniszteri indokolása kifejezetten hangsúlyozza, hogy a Ptk. „az alkotmányos alapjogok és a polgári jog kapcsolata körül kialakult elméleti vita kapcsán azt az álláspontot követi, hogy a polgári jogi személyiségvédelem köre nem azonos az alapjogok katalógusával”. Lásd a Ptk. miniszteri indokolása 388. o.

¹² Uo. 388. o. Ezen kívül nem nagyon derül ki az számunkra, hogy az élethez való jog személyiségi jogként való nevesítésére miért került sor.

3.1. Az élethez való jog megsértése az élet megkezdésének megakadályozása miatt?

Az élethez való jog megsértése egyrészt úgy merülhet fel, hogy egy potenciális élet megkezdését megakadályozzák, magyarul a terhességet megszakítják. Beszélhetünk-e ezekben az esetekben személyiségi jogi jogsértésekről?

Az Alkotmánybíróság többször is vizsgálta azt a kérdést, hogy a terhességmegszakítás szabályozása mennyiben felel meg az alkotmányos normáknak. Az úgynevezett első abortuszhatározatban [64/1991. (XII. 17.) AB határozat], amely formai okokból megsemmisítette a vonatkozó rendeleti szabályozást, az Alkotmánybíróság két szabályozási lehetőséget vázolt fel a jogalkotó számára.¹³ Eszerint vagy jogalanynak minősíti a magzatot – amelynek az lenne a következménye, hogy csak az anya életének veszélyben léte esetén lenne megengedett a terhességmegszakítás –, akit így megilletne az élethez való jog, vagy ezt mellőzi, de ez sem jelentené a terhességmegszakítás teljes megengedését, hanem ilyenkor a törvény által meghatározott, indokolt esetekben lenne lehetőség az abortuszra.¹⁴

A jogalkotó ez utóbbi megoldást választotta, és ennek megfelelően fogadta el a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvényt (a továbbiakban: Métv.), mely többek között az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén is lehetőséget ad a terhesség megszakítására annak 12. hetéig. A második abortuszhatározatban [48/1998. (XI. 23.) AB határozat] az Alkotmánybíróság alapvetően elfogadta ezt a törvényhozói választást, de előírta azt a jogalkotó számára, hogy vagy tegye hatóságilag ellenőrizhetővé azt, hogy az állapotos nő valóban súlyos válsághelyzetben van, vagy hozzon egyéb, a magzati élet védelmét és ezzel megfelelő egyensúlyt biztosító intézkedéseket. Ennek megfelelően fogadták el a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény módosításáról szóló 2000. évi LXXXVII. törvényt, amelyvel bekerült egy olyan rendelkezés a jogszabályba, amely magzati védelmi célú tanácsadason való kétszeri megjelenési kötelezettséget ír elő az állapotos nők számára.¹⁵

Azt mondhatjuk, hogy a magyar szabályozás szerint elvileg az abortusz csak indikáció esetén végezhető el, tehát formálisan az indikációs modellt követi, ugyanakkor a súlyos válsághelyzet csak szimbolikus indikáció, mert nem kell igazolni,

¹³ Az Alkotmánybíróság döntése mögött meghúzódó okokról azt írja Zlinszky János, hogy az Alkotmánybíróság „világosan látta, jogi eszközökkel ez a társadalmi gond sem oldható meg. A társadalom egészének kell az élethez, az emberhez döntően másképp viszonyulnia, hogy a magzati élet törvényi deklarációval személyiséggé legyen minősíthető.” Lásd ZLINSZKY János: *A polgári jog és az Alkotmány*. In MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nizsalovszky Endre emlékkönyv*. Budapest, 1994. 288. o.

¹⁴ TÓTH Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In HALMAI Gábor – TÓTH Gábor (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, 2003. 341–342. o.

¹⁵ Uo. 344–346. o.

így gyakorlatilag a hazai megoldás inkább a határidős modellnek felel meg, mely szerint a terhesség egy bizonyos szakaszáig az állapotos nő kérésére elvégezhető az abortusz.¹⁶

Ez a megközelítés szükségszerűen azzal jár, hogy a magyar jog – hasonlóan például az amerikaihoz, lásd az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának *Roe. v. Wade* ügyben hozott döntését¹⁷ – a magzatot nem ismeri el jogalanyként.¹⁸ Ennek megfelelően a Ptk. az 1959-es Ptk. szabályait átvéve a természetes személyek esetén a jogképesség kezdődőpontjaként ugyan a fogamzás idejét jelöli meg, de csak akkor, ha ezt élveszületés követi. Tehát élveszületés hiányában nem kezdődhet meg visszamenőleges hatállyal a jogképesség.

Erre a helyzetre világított rá a bíróság az „elhíresült” dávodi ügyben (BH 1998, 372.), melyben a gyámhatóság által kirendelt gondnok a méhmagzat mint felperes képviseletében nyújtott be keresetlevelet a bírósághoz. Keresetében azt kérte, hogy a bíróság állapítsa meg: a várandós kiskorú személy törvényes képviselőjének a kiskorú terhességének megszakítására irányuló nyilatkozata érvénytelen, továbbá a „magzati életét élő gyermeknek” az emberi élethez és az emberi méltósághoz való jogát sérti a terhesség megszakítása, ezért a bíróság az abortuszt tiltsa meg. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyező döntésének indokolásában kimondta, hogy a „jogalkotó ezzel nem változtatott azon a korábbi helyzeten, hogy a magzat nem jogalany, de – élve születése esetére – feltételes jogképeséssel rendelkezik. A jogalanyisággal nem rendelkező magzatot ebben a státusában – tehát a megszületés feltételétől függetlenül – jogok nem illethetik és kötelezettségek nem terhelhetik. Ennek következtében mint magzat nem rendelkezik perbeli jogképeséssel sem.”¹⁹

¹⁶ Uo. 329–330. és 344–345. o.

¹⁷ Uo. 331–332. o.

¹⁸ Ebből azonban nem következik egyértelműen az, hogy a magzat tulajdon tárgya lehet. Lásd MENYHÁRD Attila: Forgalomképes személyiség? In MENYHÁRD Attila – GÁRDOS-OROSZ Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban*. Budapest, 2016. 69–70. o.

¹⁹ A bíróság döntésének indokolása azonban még egy érdekes kérdésre rávilágít. A bíróság ugyanis az abortusz hazai szabályozását vizsgálva az alábbi következtetésekre jutott. „A terhesség megszakítását – meghatározott időn belül és feltételekkel – egyrésztől a terhes nő, másrésztől a Családvédelmi Szolgálat munkatársa, illetőleg szakorvos döntésére bizza. A bíróság a jogalkotó mérlegelését nem bírálhatja felül, mert ez ellentétes lenne az alkotmány 50. §-ának (3) bekezdésével, amely szerint a bírák a törvénynek alá vannak vetve. A bíróság nem vonhatja el az említett személyek döntési jogát azzal, hogy jognyilatkozatukat hatálytalanítja.” Ebből azonban az következik, hogy akkor sincs lehetőség bírósághoz fordulni, ha a várandós nővel szemben megtagadják az abortusz elvégzését. Tehát ha a Métv. 11. §-a szerint az abortusz elvégezhetőségére vonatkozó szakmai felülvizsgálati eljárás során a beavatkozást véglegesen megtagadják, akkor az állapotos nő nem fordulhat bírósághoz, mert a fentiek szerint neki ebben a körben nincs hatásköre (a határozat megfogalmazása szerint a bíróság nem vonhatja el az említett személyek döntési jogát). Álláspontunk szerint ez a megközelítés a realitásoknak ugyan megfelel (hiszen amíg az általános eljárási

Tehát magzati jogalanyiség hiányában a magzatnak személyiségi jogai sincsenek, ezért az ő esetében nem értelmezhető az élethez való jog mint személyiségi jog megsértése sem. Éppen ezért ebben a tekintetben semmilyen változást nem jelent az, hogy a Ptk. nevesítette az élethez való jogot a személyiségi jogok között, mert továbbra sincs olyan jogalany, aki amiatt érvényesíthetne igényt, hogy megakadályozták számára az élet megkezdését, és ezzel megsértették az élethez való személyiségi jogát.

3.2. Az élethez való jog megsértése az élet elvételével?

A meg nem születéshez hasonló problémával szembesülünk akkor, amikor az élet elvételéhez kapcsolódó esetleges személyiségi jogi szankciót vizsgáljuk. Ugyanis az élethez való jog megsértése szükségszerűen azzal jár, hogy a sérelmet szenvedett jogalany jogképessége az élet elvételével egyidejűleg megszűnik. Így jogképesség hiányában a sérelmet szenvedett személy nem fog tudni magánjogi igényt érvényesíteni.

A jogalanyiség nélküli magzattal szemben azonban a jogsértés következtében elhunyt személynek korábban volt jogalanyiséga, és a halálával az örökölhető jogsultságai és kötelezettségei az örökösöire szállnak. Azaz felmerülhet az a megoldási lehetőség, hogy az élethez való jog megsértése miatti személyiségi jogi szankciókat az elhunyt személy örökösöi érvényesítsék.

Több olyan jogrendszer is van, amely elismeri a személyiségi jogok és az azok megsértése miatti igények örökölhetőségét. Ennek lehetősége mellett sincs azonban jellemzően arra lehetőség, hogy önmagában az elhunyt személy életének elvétele miatt érvényesítsék az örökösök azokat a személyiségi jogi szankciókat, amelyeket az elhunyt személy érvényesíthetett volna, ha a jogképessége nem szűnt volna meg. Ugyanis jellemzően valamilyen többlettényállási elemre van szükség ahhoz, hogy az örökösök igényt érvényesíthessenek: ez általában a halál előtti súlyos szenvedés.²⁰

szabályok mellett megszületne egy jogerős döntés, a gyermek már rég világra jönne), azonban azzal jár, hogy a várandós nő az önrendelkezési jogának súlyos megsértése esetén nem fordulhat bírósághoz. Igencsak kérdéses az, hogy ez hogyan egyeztethető össze az alkotmányos normákkal [lásd a bírósági döntés meghozatalakor hatályos Alkotmány 50. § (1) bekezdését és 57. § (5) bekezdését, valamint a jelenleg hatályos Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdését és XVIII. cikk (7) bekezdését]. Véltetően egy különös bírósági eljárás bevezetése lenne a megoldás erre a problémára, amely rendkívül rövid határidők előírásával biztosítaná azt, hogy a bíróság még időben végrehajtható döntést hozhasson.

²⁰ A francia joghoz lásd KULLMANN, Jerome: *Some new compensable prejudices* címmel 2014. november 28-án a XIII. AIDA Budapest Biztosítási Kollokviumon tartott előadását. Forrás: http://www.aidahungary.org/wp-content/uploads/2014/12/J_Kullmann_Prejudices.pptx (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*). Az angol és skót joghoz lásd DALYELL, Gordon: A comparison of fatal accident claims in England and Scotland. *Journal of Personal Injury Law*, (2011) 1., 10–11. o.

Meg kell azonban említenünk azt is a példa kedvéért, hogy Olaszországban az utóbbi években élénk vita folyt arról, hogy pusztán az élet elvétele miatt az örökösök jogutódként érvényesíthetnek-e polgári jogi igényt a személyiségi jogi jogsértés miatt. 2014-ben ugyanis született egy olyan legfelsőbb bírósági döntés, mely szerint azonnali elhalálozáskor is érvényesíthetik az örökösök az élethez való jog megsértése miatt az elhunyt személyt megillető személyiségi jogi igényeket. A döntés háttérében elsősorban az az érv húzódott meg, hogy a legsúlyosabb jogsértés esetén különösen indokolt az, hogy legyenek személyiségi jogi jogkövetkezmények is, és így az élet megfelelő védelmet kapjon. Egy évvel később azonban a Legfelsőbb Bíróság együttes ülése ellentétes álláspontra helyezkedett elsősorban arra hivatkozva, hogy a polgári jog feladata e területen elsősorban a kompenzáció, nem pedig a büntetés, így a jogosult azonnali halálával nem marad olyan személy, akit kompenzálni lehetne.²¹

A fenti igényérvényesítési lehetőségek azonban a magyar jogban fel sem merülnek. Ugyanis a Ptk. 2:51. § (1) bekezdése az 1959-es Ptk. 85. § (1) bekezdésének megfelelően úgy rendelkezik, hogy a személyiségi jogokat csak személyesen lehet érvényesíteni. Ezt a bírói gyakorlat következetesen úgy értelmezi, hogy az örökgyógy személyiségi jogának megsértéséből fakadó igények nem szállnak át az örökösökre. Mindössze csak arra van lehetőség, hogy a kereset benyújtását követően meghalt jogosult helyébe az örökösök jogutódként a perbe lépjenek (BH 1996, 639. és BH 1997, 435.). Ez utóbbi lehetőség viszont az élethez való jog megsértésekor nem merülhet fel, mert az eredeti jogosult az élete elvesztése miatt értelemszerűen még az életében nem indíthat pert.

Tehát ezen a téren sincs változás: a Ptk. ugyan személyiségi jogként nevesíti az élethez való jogot, de a személyiségi jogi jogsértésekből fakadó igényeket nem teszi örökölhetővé, így még az elméleti lehetősége sem merül fel annak, hogy az élet elvétele miatt személyiségi jogi igényt lehessen érvényesíteni.

3.3. Az élethez való jog megsértése az elvesztett életévek miatt?

Egyes jogrendszerekben, például Angliában és Skóciában lehetőség van arra, hogy az a személy, aki olyan személyi sérülést szenvedett, amely miatt várhatóan rövidebb ideig fog élni, az elvesztett évekért – tulajdonképpen az élete megrövidüléséért –

²¹ Lásd BARGELLI, Elena: *Are damages for loss of life compensable?* címmel 2016. április 1-jén a „15th Annual Conference on European Tort Law” nemzetközi konferencián Bécsben tartott előadását, forrás: <http://ectil.org/ectil/getdoc/c4bf76df-cd8b-4f2a-ad19-bf6788988a21/Acet-16-Italy-Bargelli.aspx> (Letöltés ideje: 2018. március 11.), és LANDINI, Sara: *Moral Damage in Italian Case Law with special regard to Thanatological Damage* címmel 2016. április 7-én az AIDA Hungary Kártérítési Jogi Munkacsoportjának vendégeként Budapesten tartott előadását, forrás: <http://www.aidahungary.org/wp-content/uploads/2016/04/Moral-damage-Death-Landini.pdf> (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

kompenzációt kérjen.²² Álláspontunk szerint azonban ezek az igények valójában nem az élethez való jog megsértésének szankciói, hanem más személyiségi jog, az egészséghez való jog megsértéséhez kapcsolódnak. Ugyanis ilyenkor arról van szó, hogy a jogosult a sérülést követően olyan egészségi állapotba kerül, amely azt eredményezi, hogy rövidebb ideig fog élni annál, mint ha a sérülés nem következett volna be. Ezért ez a magyar jogban nem önálló igényként jelenik meg, hanem az egészséghez való jog megsértéséhez kapcsolódó személyiségi jogi szankciók alkalmazása során kell tekintettel lenni a jogosult életének várható megrövidülésére.

3.4. Az élet védelme egyéb magánjogi eszközökkel

A fentiekből arra a következtetésre juthatunk, hogy ugyan a Ptk. a korábbi szabályozással ellentétben nevesíti az élethez való jogot, de ez semmilyen érdemi változással nem jár. Ugyanis az élethez való jognak mint személyiségi jognak a megsértésekor továbbra sincs lehetőség személyiségi jogi igény érvényesítésére. Tehát ugyan a Ptk. miniszteri indokolása szerint – ahogyan arra már korábban is utaltunk – kétségtelen, hogy az élethez való jog megsértése a személyiségi jogok magánjogi védelme körében is szankcionálható, ez valójában nincs így.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez természetesen nem jelenti azt, hogy a polgári jog ne védené az emberi életet. Mindössze annyit jelent, hogy a szabályozás jellegéből adódóan – a jogsértés egyidejűleg a jogképesség megszűnését vagy a megszerzése lehetőségének végleges megghiúsulását eredményezi – a polgári jog nem az élethez való jogon keresztül védi az életet. Egyrészt az élet elvesztése más személyek (a hozzátartozók) személyiségi jogának (teljes családban élés joga) megsértését eredményezi, akik már sikeresen élhetnek a személyiségi jogsértéshez kapcsolódó saját igényeik érvényesítésével. Másrészt a polgári jog a személyiségi jogok védelmén kívül számos olyan eszközzel rendelkezik, amelyek többek között az emberi életet védik. Például a vállalkozónak és a megbízottnak meg kell tagadnia a megrendelőtől vagy a megbízótól kapott utasítás teljesítését, ha annak végrehajtása többek között mások személyét – így életét – veszélyeztetné, valamint azok a szerződések, amelyek mások élete ellen irányulnak, nyilvánvalóan semmisesek, és még lehetne folytatni a sort.

²² DALYELL: i.m. 11. o.

4. Az emberi méltósághoz való jog kiemelt szerepe a személyiségi jogok között

Az 1959-es Ptk. az emberi méltósághoz való jogot a 76. §-ában a nevesített személyiségi jogok között utolsóként sorolta fel. Ezzel szemben a Ptk.-ban az emberi méltósághoz való jogot nem találjuk a nevesített személyiségi jogok között, hanem a törvény 2:42. § (2) bekezdése kiemelten kezeli az emberi méltóságot azzal, hogy a személyiségi jogokat abból fakadóaknak tekinti.²³ A továbbiakban azt fogjuk vizsgálni, hogy miért került sor erre a módosításra, és hogy ez milyen változásokat hozhat a személyiségi jogok területén.

4.1. Az emberi méltósághoz való jog személyiségi jogok közül való kiemelésének háttere

Az emberi méltósághoz való jog és a személyiségi jogok kapcsolatával már egy nagyon korai döntésében foglalkozott az Alkotmánybíróság. Az 8/1990. (IV. 23.) AB határozatban a következőket fejtette ki. „Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. »általános személyiségi jog« egyik megfogalmazásának tekinti. A modern alkotmányok, illetve alkotmánybírói gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: például a személyiség szabad kibontakozásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az általános személyiségi jog »anyajog«, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.”

Ennek megfelelően fogalmazta meg Lábady Tamás az alábbi tézisét a Ptk. előkészítése során: „Az új magánjogi kódexben a személyiség átfogó magánjogi védelmére indokolt és szükséges megfogalmazni az általános személyiségi jogot. Az általános személyiségi jog az emberi méltósághoz való alkotmányos alapjognak, mint »anyajognak« a magánjogi megfelelője, így a méltósághoz való jog a személyhez fűződő jogok között külön – azok egyik »rész-jogaként« – nem tételezhető.”²⁴

²³ Ebből a szempontból több mint zavaró a Ptk.-nak a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosításáról szóló 2016. évi LXXVII. törvénnyel való módosítása, amely az Alaptörvény VI. cikkének (1) bekezdését tulajdonképpen beemelte a Ptk. 2:42. § (1) bekezdésébe, és így az emberi méltósághoz való jog megemlítése előtt további személyiségi jogokat emel ki a törvény-szöveg. A módosítás oka és funkciója finoman szólva homályos, annak indokolása csak annyit tartalmaz, hogy így a törvény nyomatékosítja az Alaptörvény rendelkezését.

²⁴ LÁBADY Tamás: i.m. 19. o.

E kiemelést Lábady Tamás elsősorban azért tartotta indokoltnak, „mert számos személyhez fűződő jogot – amelyek a hatályos Ptk.-ban nem szerepelnek – az Alkotmánybíróság bontott ki gyakorlatában, éppen az emberi méltóság »anyajogából«, azaz az általános személyiségi jogból eredeztetve”.²⁵

4.2. A személyiségi jogok és az alapjogok katalógusa közötti kapcsolat tisztázása, valamint a nevesítetlen személyiségi jogok körének feltárása az emberi méltóság segítségével

A korábbi bírói gyakorlat vizsgálata kapcsán Sári János arra a következtetésre jutott, hogy az „nem egységes abban a vonatkozásban, hogy a[z 1959-es] Ptk. személyhez fűződő jogainak alkalmazása során a »háttérben« »felfedezi-e« az Alkotmány kapcsolatos rendelkezéseit vagy sem. Más oldalról: vannak olyan bírói ítéletek, amelyekben a személyhez fűződő jogok sérelmének korrekciója csak a[z 1959-es] Ptk.-ra hivatkozva történik meg, más ítéletekben az Alkotmány megfelelő rendelkezéseire is találunk utalást. [...] A rendes bíróság tehát – vannak ilyen jelek – a személyhez fűződő jogok körét a hagyományos értelemben vett alapjogok irányában törekszik szélesíteni. Egy másik ítélet azonban arról tanúskodik, hogy egyfelől a személyhez fűződő jogok, másfelől az alkotmányos alapjogok fogalma körüli bizonytalanságról van szó”.²⁶

Sári János a fentiek illusztrálására egyrészt a BH 1999, 402. alatt közzétett határozatra utalt. Ebben a Legfelsőbb Bíróság az alábbi álláspontját fejtette ki: „Az ember személyiségének kiteljesedését alapvetően a társadalmilag hasznos munkavégző tevékenysége biztosítja. A munkavégzés ezért a személyiség elsőrendű fontosságú megnyilvánulása, amely a munkához való jog alkotmányos deklarációján és a munkajogi szabályok keretein túlmenően, mint személyhez fűződő jog, közvetlenül a[z 1959-es] Ptk. 75. §-a alapján a törvény védelme alatt áll. Ezért a munkáltatónak az a jogellenes intézkedése, amellyel a dolgozót akadályozza, korlátozza a munkaviszony keretében való munkája végzésében, vagy jogellenesen elzárja a dolgozót attól, hogy munkáját végezhesse – a közalkalmazotti, illetve munkaviszonyra vonatkozó jogszabályok megszegésén túlmenően –, az ember személyhez fűződő jogát is közvetlenül sérti.”

A másik Sári János által hivatkozott határozat a BH 2004, 140. Ebben a Pécsi Ítéletábla azt mondta ki, hogy „a jogorvoslathoz való jogosultság ugyan az Alkotmányban biztosított alapjog, azonban nem minden alkotmányos alapjog minősül egyben személyhez fűződő jognak is. Az általános személyiségi jog mint az »ember

²⁵ Uo. 19. o.

²⁶ SÁRI JÁNOS: Az emberi méltósághoz való alapjog mint személyhez fűződő jog érvényesülése a bírói gyakorlatban. In MENYHÁRD Attila (szerk.): *Liber Amicorum. Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére*. Budapest, 2007. 51. o.

értékminőségének» kifejeződése, a jogorvoslati lehetőségtől független kategória, azon kívül esik”. Ráadásul az ítéletábra e határozatában hivatkozott a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 2000, 440. alatt közzétett ítéletére, amelyben a felülvizsgálattól való elesést nem minősítette személyiségi jog megsértésének arra hivatkozva, hogy a sérelem a felperes személyének értékminőségét nem érintette.

Abban egyetértünk Sári Jánossal, hogy a fenti határozatokból valóban nem rajzódik ki egy egységes kép arról, hogy mi a kapcsolat az alapjogok és a személyiségi jogok között. Valamint az sem világos, hogy a nevesített személyiségi jogokon kívül még milyen nevesítetlen személyiségi jogokat véd a hazai jogrendszer.

Az a Ptk. miniszteri indokolásából is kiderül, hogy a jogalkotó koncepciója alapján az alapjogok nem azonosíthatók automatikusan a személyiségi jogokkal.²⁷ Egyes alapjogok ugyan megjelennek személyiségi jogként (lásd például a hátrányos megkülönböztetés tilalmát vagy a jóhírnévhez való jogot), más esetekben viszont az Alaptörvény által nevesített jog egyértelműen nem tekinthető személyiségi jognak (lásd pl. a tulajdonhoz való jogot, BH 1996, 358.). Ugyanakkor – ahogyan a fenti esetek is mutatják – számos olyan alapjog is van, amelyiknél nem teljesen világos, hogy személyiségi jogként is védelmet kap-e (pl. jogorvoslatihoz való jog).

Az emberi méltósághoz való jognak a személyiségi jogok közül anyajogként való kiemelése álláspontunk szerint a továbbiakban abban segítheti a bírói gyakorlatot, hogy ezeket a fenti bizonytalan eseteket kezelni tudja. A bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy az adott jogsértés érinti-e az „ember értékminőségét”. Hiszen csak ebben az esetben beszélhetünk az emberi méltóság sérelméről, ami – az emberi méltósághoz való jog anyajogi jellegéből adódóan – szükséges ahhoz, hogy egy személyiségi jog sérelme felmerüljön.

Ez természetesen ugyanúgy igaz azokra az esetekre is, amikor nem valamilyen alapjog sérelméről van szó, hanem valamilyen olyan nem vagyoni sérelemről, amelyet egyébként valamilyen alapjog sérelmeként nem tudunk beazonosítani. Ennek a kérdésnek különös jelentőséget ad az, hogy a Ptk. hatálybalépésével már csak akkor van lehetőség a nem vagyoni sérelmek kompenzálására, ha személyiségi jogi jogsértésről van szó. Ugyanis a kár fogalma a Ptk.-ban csak a vagyoni hátrányokra vonatkozik, így kártérítést csak vagyoni hátrány kompenzálására lehet megítélni.

Tehát hiába jelentős egy nem vagyoni sérelem (pl. egy sportoló doppingolásával megfoszt egy másik sportolót attól, hogy felállhasson a dobogó tetejére egy olimpián), ha nem tudunk hozzá személyiségi jogi jogsértést rendelni, akkor az magánjogi eszközökkel elvileg nem kompenzálható. Márpedig az említett példa esetén igen nehezen lenne kimutatható az emberi méltóság sérelme, hiszen az eredetileg ezüstérmes sportolót szintén megünnepelték, csak nem kapott akkora figyelmet, mint az állítólagos győztes.

²⁷ Ptk. miniszteri indokolása 388. o.

Hasonló probléma merül fel az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) a C-168/00. *Leitner*-ügyben²⁸ hozott döntésének hazai alkalmazásával kapcsolatban. Ebben az ítéletében az EUB úgy rendelkezett, hogy a szervezett utazási formákról szóló 1990. június 13-i 90/314/EGK tanácsi irányelv 5. cikkét úgy kell értelmezni, hogy a fogyasztót az utazási szerződés nem vagy nem szerződésszerű teljesítéséből eredő nem vagyoni sérelmeiért kompenzáció illeti meg. Fuglinszky Ádám szerint – hogyha a jogalkotó nem alkot külön tételes szabályt, és – ha a bírói gyakorlat meg akar felelni az EUB által értelmezett uniós jogból fakadó elvárásoknak, akkor vagy megpróbál egy sajátos személyiségi jogot kreálni (pl. nyaralási élményhez való jog), vagy megpróbálja az esetet egy másik személyiségi jog alá bevonni (ez lehetne esetleg az egészséghez való jog). Fuglinszky Ádám – véleményünk szerint helyesen – ezeket nem szerencsés, mesterkéltnak megoldásoknak tekinti.²⁹

Álláspontunk szerint az mindenféleképpen elkerülendő lenne, hogy a bírói gyakorlat olyan új személyiségi jogokat kreáljon, amelyek nem egyeztethetők össze a személyiségi jogok alapvető kritériumaival (pl. a dobogó tetejére való felállás joga vagy nyaralási élményhez való jog megalkotása). Ennek megfelelően talán az lenne a szerencsésebb, ha a bírói gyakorlat ezeket az eseteket nem automatikusan vonná be a személyiségi jogok körébe, hanem a konkrét tényállást tekintve vizsgálná azt, hogy az adott esetben sérült-e a sérelmet szenvedett fél emberi méltósága. És csak igenlő válasz esetén lehetne és kellene a személyiségi jogi jogsértések szankcióit alkalmazni.

4.3. A bagatell sérelmek kezelése az emberi méltósághoz való jog segítségével

Az emberi méltósághoz való jog kiemelése még egy további probléma megoldásában segítheti a bíróságokat. Ugyanis a Ptk. előkészítői is számoltak a sérelemdíj bevezetésének azzal a következményével, hogy megnőhet a bagatell sérelmekre alapozott igényérvényesítések száma amiatt, hogy a jövőben a sérelmet szenvedett felet nem terheli a hátrány bizonyítására vonatkozó kötelezettség, és ezt a helyzetet a bíróságoknak valamilyen módon kezelniük kell.³⁰

Nem véletlen, hogy a Kúria elnöke által életre hívott „Új Ptk. Tanácsadó Testület”³¹ is foglalkozott a kérdéssel, és az alábbiakat fogalmazta meg: „A többségi álláspont szerint személyiségi jogsértés megállapítása, valamint az objektív szank-

²⁸ A C-168/00. *Simone Leitner kontra TUI Deutschland GmbH & Co. KG.* ügyben 2002. március 22-én hozott ítélet ECLI:EU:C:2002:163.

²⁹ FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog.* Budapest, 2015. 841–842. o.

³⁰ VÉKÁS Lajos: A Polgári Törvénykönyvről. In VÉKÁS Lajos – VÖRÖS Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz.* Budapest, 2014. 25. o.

³¹ A Testület elnöke Menyhárd Attila, az ELTE ÁJK dékánja és tanszékvezető egyetemi tanára.

ciók megítélése mellett is a bíróság elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet, ha a sérelmet szenvedett felet nem érte olyan nemvagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélésére adhatna alapot. A Ptk. 2:52. § (1) bekezdés második fordulataának helyes értelmezése szerint a sérelmet szenvedett fél »az őt ért nemvagyoni sérelemért« követelhet sérelemdíjat, azaz a nemvagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj megítélésének feltétele. A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének a »jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges« fordulata mentesíti a felperest a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól, de nemvagyoni sérelem hiányában nem teszi lehetővé sérelemdíj követelését. A Tanácsadó Testület tagjai egyetértettek abban, hogy a sérelemdíjra marasztalás lehetőségét biztosító törvényi rendelkezések céljának az a jogalkalmazás felel meg, amely nem marasztal olyan alacsony összegű sérelemdíj megfizetésére, amely nem alkalmas sem a sérelem kompenzálására, sem pedig a jogsértéstől visszatartó preventív hatása kifejtésére.³²

Álláspontunk szerint a bagatell sérelmek kiszűrésére lehet alkalmas eszköz a jövőben az, ha a bíróságok az emberi méltóság sérelmének hiányára hivatkoznak ezekben az esetekben: tehát azt állapítják meg, hogy ugyan formálisan történt jogsértés (pl. megsértettek egy nevesített személyiségi jogot), de ez olyan kisfokú, hogy a sérelmet szenvedett fél emberi méltósága az adott körülmények között nem sérült. Márpedig ebben az esetben azt lehet mondani, hogy valójában nem is történt jogsértés, mert valamennyi személyiségi jogi jogsértésnek szükségszerűen az „anyajog státuszú” emberi méltóságot is sértenie kellene. Így a sérelemdíj iránti igény valódi személyiségi jogi jogsértés hiányában elutasítható.³³

5. Konklúziók

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az élethez való jog nevesítésénél sokkal nagyobb jelentősége lehet az emberi méltósághoz való jog anyajogként való kiemelésének a személyiségi jogok körében.

Ugyanis az élethez való jog személyiségi jogként való nevesítésének dacára – a Ptk. miniszteri indoklásának ellentmondva – az élethez való jog megsértésének továbbra sem lehetnek személyiségi jogi szankciói, mert az élet megkezdése kapcsán az

³² *Új Ptk. Tanácsadó Testület véleményei.* Forrás: http://lb.hu/hu/ptk?&body_value=&page=1 (Letöltés ideje: 2018. március 11.)

³³ Meg kell jegyeznünk, hogy annyi hátránya van ennek a megoldásnak, hogy ilyen esetben az objektív szankciók sem alkalmazhatók, hiszen a bíróság azt állítja, hogy nem is volt személyiségi jogi jogsértés. Ugyanakkor, ahogyan arra az Új Ptk. Tanácsadó Testület is utalt a véleményében, elképzelhetőek olyan esetek, amikor az objektív szankciók alkalmazása indokolt lenne, csak a sérelemdíj iránti igényt kellene elutasítani.

esetlegesen sértett magzatnak a Ptk. alapján sincs jogalanyisága, és így igényét nem tudja érvényesíteni; az élet elvétele esetén pedig a kapcsolódó igények továbbra sem örökölhetők, a sértett pedig az elhalálózása következtében szintén nem tud igényt érvényesíteni.

Az emberi méltóság kiemelésének azonban több szempontból is lehet jelentősége. Egyrészt segítheti a bíróságokat abban, hogy elválasszák egymástól a személyiségi jogokat és az alapjogokat, valamint egyes nem vagyoni sérelmek esetén meg tudják állapítani, hogy történt-e személyiségi jogi jogsértés, és így alkalmazhatóak-e a kapcsolódó szankciók. Másrészt fontos szerepe lehet az anyajogi jellegnek abban, hogy a bíróságok megalapozott érveléssel tudják kiszűrni a sérelemdíj iránti igényeket a bagatell esetekben.

Vékás Lajos
(professor emeritus, ELTE ÁJK)

Két kérdés a Polgári Törvénykönyv gyakorlatából

Faludi Gábor ünnepi kötetébe irandó tanulmányhoz könnyű témát találni. Ünnepelt Barátunk a szellemitulajdon-védelem speciális területeinek Európa-szerte ismert szaktekintélye, gyakorló ügyvéd, és több mint három évtizede tanítja a polgári jog szinte egész egyetemi anyagát. Születésnapj jókívánságaink mellé a Ptk. eddigi gyakorlatából két olyan vitakérdés kidolgozását választottuk, amelyek közül az elsővel Gábor a Kúria elnöke által létrehozott Tanácsadó Testület tagjaként, a másodikkal az Artisjus ügyvédjeként maga is foglalkozott.

1. Sérelemdíj

1. A személyiségi/személyhez fűződő jogok megsértésére alapított keresetek nyomában a Ptk. hatálybalépése után tömegesen vetették fel a sérelemdíj iránti igények feltételeivel kapcsolatos kérdéseket.¹ Ismeretes: a Ptk. itt (az elnevezésen és a rendszerbeli elhelyezésen kívül) elvi változtatást hajtott végre, amikor kifejezetten kizárta a nem vagyoni sérelem tényén kívül *további hátrány* bizonyításának megkövetelését a sérelemdíj feltételei közül [2:52. § (1) és (2) bekezdés].² E változtatás mögött a törvényhozónak az a megfontolása állt, hogy ne tegyünk ki a sértettet a hátrány bizonyításával rendszerint együtt járó további lelki megrázkódtatásnak, nemegyszer kifejezetten megalázó helyzetnek.

2. Ezt az anomáliát már a *nem vagyoni kártérítés* bírói gyakorlata is érzékelte. Voltak olyan felsőbbbírósági ítéletek, amelyek az 1952. évi Pp. 163. § (3) bekezdése szerinti „*köztudomású ténynek*” tekintették a személyiségi jogsértésből fakadó hátrányt. Ilyenként kezelték a bíróságok: a szerzői mű jogosulatlan felhasználását, a titoksértést, a képmással való visszaélést, az életminőség kedvezőtlen alakulását,

¹ A Wolters Kluwer Jogtárban több mint félszáz ítélet kapcsolódik a Ptk. 2:52. §-ához.

² Az 1959-es Ptk.-ban az 1977-es Novellával (1977. évi IV. törvény) 1978. március 1-jétől bevezetett nem vagyoni kártérítés *uralkodó bírói gyakorlata* a sértett vállára tette a hátrány bizonyítási terhet: BH 1996, 304.; EBH 2000, 300.; EBH 2000, 302.; BH 2010, 294.; BH 2013, 98. (Kiemelés a szerzőtől.)

az ismeretségi körben magyarázkodásra kényszerülés tényét stb. A legpregnansabban juttatta kifejezésre ezt a véleményt a következő ítéleti megállapítás: „Köztudomásúnak tekinthető, hogy a személyes adatok jogosulatlan felhasználásával a magán-szférába történő kirívó beavatkozás, a közösségi oldalon létrehozott felhasználói felületen keresztül a bántó, lealacsonyító, lekicsinylő tartalmú közlések a sérelmet szenvedett személy élethelyzetében, lelkiállapotában olyan negatív irányú változást okoznak, ami nem vagyoni kártérítéssel kompenzálható.”³ Említésre érdemes, hogy a judikatúrának ez az irányzata már a Ptk. 1993-as módosítása előtt,⁴ a 354. § gyakorlatában is megjelent.⁵

Kifejezetten a *Ptk. változtatásának irányát* jelölték ki az 1959-es törvény alapján hozott azon ítéletek, amelyek a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez nem kívánták meg a sértettet ért hátrány bizonyítását, hanem a hátrányt és annak súlyosságát *csak a nem vagyoni kártérítés mértékének* megállapításánál vették figyelembe. A bírói gyakorlatnak ezt az irányzatát jól példázta a következő eseti döntés. A bíróság szerint megállapítható, hogy a felnőtt gyermeknek a teljes családban éleshez való joga sérült az egyik szülő elvesztésével, annak ellenére, hogy a szülők különváltan éltek. „A hátrány súlyosságát pedig a Ptk. 355. § (4) bekezdése alapján a nem vagyoni kártérítés összegének megállapításánál kell értékelni, a nem vagyoni kártérítés követelhetősége nem tehető függővé a nem vagyoni hátrány mértékétől, a hátrányos következményeket a nem vagyoni kártérítés mértékénél kell értékelni.”⁶

3. Nem vitás: az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatában a hátrány bizonyításának megkövetelése alkalmas eszköz volt a bagatell esetekből származó igények elutasításához. A Ptk. új szabálya alapján a bírói gyakorlat egyelőre nehezen találja meg a jogi eszközt a *bagatell ügyek kiszűréséhez*.⁷ A problémák két irányban jelentkeznek. Az ítéletek egy részében még visszaköszön a Ptk. előtti gyakorlat és a hátrány sértett általi bizonyíthatatlansága.⁸ A másik szélsőséget az a felfogás képviseli, amely szerint a jogsértés tényének megállapítása esetén valamilyen összegű sérelemdíj mindenképpen jár. Ez utóbbi álláspontot támogatta a Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2013. (VI. 17.) kollégiumi véleménye, amely azt mondta ki, hogy „a Ptk.-ban a sérelem bekövetkezését a jogalkotó a jogsértés megvalósulásával vélelmezi, ezért

³ BDT 2012, 2766.

⁴ Az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja az 1959-es Ptk. 354. §-át hatályon kívül helyezte, mert ezt a törvényi szabályt az Alkotmánybíróság 34/1992. AB határozata túlságosan megszorító jellegűnek és ezért alkotmányellenesnek találta.

⁵ BH 1995, 273.; BH 1996, 304.

⁶ BH 2011, 248.

⁷ Lásd SZABÓ Csilla: „A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán. *Polgári Jog*, 2. (2017) 7–8. o.

⁸ Lásd pl. a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 20.039/2017/3-II. számú ítéletét.

azt bizonyítani nem kell”. Kezdetben a konkrét ítélkezési gyakorlat is elmozdult ebbe az irányba,⁹ bár korántsem egységesen.¹⁰

Abban – gondolom – mindenki egyetért, hogy meg kell őrizni a sérelemdíj intézményének komolyságát, és a hátrány bizonyítási kötelezettségének – indokolt – elejtése nem jelenti azt, hogy a Ptk. a sérelemdíjat minden apró, jelentéktelen jogsértés esetén lehetővé akarná tenni. Ilyen felfogás mellett a sérelemdíj iránti igények „üzletszerű” peres gyakorlatával kellene számolni,¹¹ ami pedig nem lehetett a törvényhozó szándéka. Helyeselhető ezért a Kúria döntése: „A személyiségi jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj megítélése. A körülmények bírói mérlegelése adott esetben azt is eredményezheti, hogy a jogsértő nem kötelezhető sérelemdíj megfizetésére.”¹²

A bíróságoknak ezért megfelelő új szempontokat kell találniuk a *bagatell ügyek* kiszűréséhez. Véleményünk szerint ezeket a kritériumokat – a Kúria elnöke által létrehozott Tanácsadó Testület állásfoglalását¹³ követve – a következő gondolatmenet alapján lehet kimunkálni.

- A Ptk. [2:52. § (2) bekezdés] alapján a sérelemdíj megítélhetőségének nem feltétele a sértettet ért „*további hátrány* bekövetkeztének bizonyítása”, szükséges feltétel viszont [2:52. § (1) bekezdés] a „sértettet ért *nem vagyoni sérelem*”. (E tekintetben a sérelemdíj alapvetően különbözik a személyi jogsértéshez fűződő objektív szankciók alkalmazásának törvényi feltételétől [2:51. § (1) bekezdés], amely pusztán a „*jogsértés tényét*” jelenti.)
- *Megdönthető vélelem* amellet szól, hogy a személyiségi jogi jogsértés nem vagyoni sérelmet okoz a sértettnek. A vélelem megdőlését a bíróság a jogsértő személy bizonyítása alapján és köztudomású tények alapján is megállapíthatja.
- Nem vagyoni sérelem megállapítása esetén is *el lehet utasítani* a sérelemdíjra irányuló igényt, ha az a sérelem kompenzálásához nem szükséges, mert *más szankciókkal kiegyenlíthető*, illetve *kizárólag magánjogi büntetésként* hatna.

Azok az ítéletek járnak tehát a helyes úton, amelyek – hűen a törvény szövegéhez – a sérelemdíj megállapíthatóságának feltételül támasztják *nem vagyoni sérelem bekövetkezését*, míg az objektív szankciók alkalmazásához – ugyancsak hűen a törvény szövegéhez – elegendőnek tartják a jogsértés tényét.¹⁴ Az igény elutasításának indoklásaként nem vagyoni sérelem megállapítása esetén is mondhatja azt a bíróság,

⁹ Lásd pl. a Fővárosi Törvényszék által 70.P. 20.229/2015/3.szám alatt, a Fővárosi Ítéletábrla által 2.Pf. 20.586/2015/3/II. szám alatt elbírált és a Kúria által Pfv.IV. 20.903/2016/7. szám alatt helybenhagyott ügyet.

¹⁰ Az ellentétes ítéleti állásfoglalást lásd pl. a PJD 2016, 1. számú és a PJD 2016, 14. számú ügyben.

¹¹ Lásd a kezdeti bizonytalanságból származó csekély összegű sérelemdíjak példáit SZABÓ Csilla: i.m.

¹² BH 2016, 241.

¹³ Lásd www.kuria-birosag.hu/hu/ptk (*Letöltés ideje: 2018. március 11.*)

¹⁴ Így pl. a Szegedi Ítéletábrla ítélete: BDT 2017, 3657.

hogy a nem vagyoni sérelem szankcionálására az adott esetben elegendő egyéb jogkövetkezményeknek (az objektív szankcióknak, azok valamelyikének, esetleg kártérítésnek) az alkalmazása, és sérelemdíj megítélésére ezért nincs szükség.¹⁵ Ha pedig – mint a gyakorlatban nem ritkán – kizárólag sérelemdíj iránti igényt terjeszt elő a sértett felperes, véleményünk szerint a keresetet azzal lehet elutasítani, hogy az adott esetben a jogsérelem megállapítása – mint egyidejűleg objektív szankció [2:51. § (1) bekezdés a) pont] alkalmazása – mellett a sérelem kompenzálásához sérelemdíj megítélése nem szükséges. Ezt az álláspontot fejt ki a Szegedi Ítéltábla ítélete, amely a *bagatell ügyek* kirekesztése céljából azt is kimondja: „Ha az elszenvedett sérelem nem olyan mértékű, amely a sértett fél oldaláról [...] pénzbeli ellensúlyozást, a jogsértő oldaláról pedig magánjogi szankciót igényelne, sérelemdíj alkalmazásának nincs helye.”¹⁶

A sérelemdíj funkciója adott esetben kettős: elsősorban a személyhez fűződő jogok megsértésének közvetett kompenzációját jelenti, és emellett magánjogi büntetésnek is tekinthető a hasonló jogsértések megelőzésének céljával. (Megjegyezzük, hogy bizonyos büntető szerepet a bírói gyakorlat a nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatban is elismert: BDT 2002, 692.). Egyetértünk ugyanakkor a bírói gyakorlatban megjelenő azon állásponttal, hogy ha a nem vagyoni sérelem kompenzálására – az előbbiek szerint – nincs szükség, *pusztán magánjogi büntetésként* való alkalmazása nem helyeselhető.¹⁷

4. A törvény a *sérelemdíj mértékének* megállapításához az eset összes körülményeinek vizsgálatát írja elő a bíróság számára. A Ptk.-ban példászerűen kiemelt mérlegelendő szempontok a sérelemdíj összegének meghatározásánál: a jogsértés súlya, ismétlődő jellege, a felróhatóság mértéke, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatása. Véleményünk szerint az új Ptk. koncepcionális változtatása nem zárja ki azt, hogy a sérelemdíj összegének megállapításánál jelentőséghez juthasson a sértettet ért hátrány és annak mértéke is.

A Ptk. egyébként nem kívánta emelni a nem vagyoni sérelem szankciójának összegét, vagyis a sérelemdíjnak összességében nem kell magasabbnak lennie, mint a korábbi gyakorlatban a nem vagyoni kártérítésnek volt.

5. A sérelemdíjnak a kártérítési jogtól történt rendszerbeli elszakítása nem jelenti azt, hogy fontos részletkérdésekben ne lehetne a *kártérítés szabályait* alkalmazni. A Ptk. kifejezetten is kimondja, hogy a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a *sérelemdíj fizetésére köteles személy* meghatározására és a kimentés módjára – a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni [2:52. § (2) bekezdés]. Ez az utaló szabály tehát – kódexhez illő és méltó rövidítéssel – a kötelezett személyének és a kimentés módjának meghatározásával kapcsolatban a kártérítés szabályait hívja

¹⁵ Így pl. a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 21.106/2016/7-II. számú ítélete.

¹⁶ BDT 2017, 3657.

¹⁷ Így a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 21.106/2016/7-II. számú ítélete.

segítségül. A sérelemdíjra kötelezendő személy rendszerint azonos a jogsértés elkövetőjével. Azokban az esetekben azonban, amikor a jogsértés elkövetője és a felelőssé teendő személy elválik egymástól, sérelemdíj megfizetésére – éppúgy, mint kártérítésre – nem a jogsértés elkövetője, hanem az a személy köteles, akit a törvény a jogsértésért felelőssé tesz. Ez a helyzet mindenekelőtt a veszélyes üzemi baleseti tényállásoknál, amelyeknél az üzembentartó személye nem mindig azonos a baleset és a személyiségi jogsérelem (az élet, a testi épség, illetve az egészség sérelmének) okozójával.

A sérelemdíj-fizetés kötelezettsége alóli *mentesülés feltételeit* – ugyancsak a kártérítési felelősség alóli mentesüléshez hasonlóan – a jogsértő személyre irányadó felelősségi rendszer alapján kell meghatározni. Ez azt jelenti, hogy szerződésen kívüli jogsértés esetén az adott kimentési rendszer feltételeit kell támasztani, leggyakrabban tehát a felróhatósági (6:519. §) és a veszélyes üzemi (6:535. §) felelősség kimentési kritériumai érvényesülnek, ugyanúgy, mint a kártérítési igény megítélésénél. Az általános kártérítési felelősség körébe tartozó sérelemdíj iránti igény esetén a személyiségi jogot sértő személy akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható, vagyis úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A veszélyes üzem üzembentartója pedig a sérelemdíj iránti igény esetén is azzal mentheti ki magát, hogy bizonyítja: a sérelmet olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik. Ha pedig a sérelemdíj iránti igényt egy szerződésszegés következményeként kell elbírálni, a szerződésszegési kártérítési felelősség – Ptk. által szigorított – kimentési feltételeit kell érvényesíteni (6:142. §). Ilyen eset fordulhat elő például személyfuvarozási szerződés keretében elkövetett személyiségi jogsértés: élet, testi épség, egészség megkárosítása miatti sérelemdíjigény elbírálásánál vagy utazási szerződés megszegése kapcsán. A szerződésszegésből származó sérelemdíj iránti igény elhárításához az kell, hogy a szerződésszegő fél bizonyítsa: a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződésszegés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa.

2. Az elévülés szabályainak diszpozitív jellege

1. Egy különös kérdés kapcsán merült fel a szabályozás diszpozitív vagy kógens jellege a *kötelmi jogban*. A Ptk. pedig ezen a területen – a korábbi judikatúra tapasztalatai alapján – pontosítást hajtott végre az 1959-es törvényhez képest. Míg a korábbi törvény [200. § (1) bekezdés] a szerződési jogban a kógens tilalomfák korlátai között minden további nélkül eltérést engedett a szerződő feleknek, addig a Ptk. – mintegy orientációként – megszorító feltételt iktatott be, és ezzel tételesen megerősítette azt az álláspontot, amelyet korábban is helyesnek kellett tekinteni: csak „a felek jogaira

és kötelezettségeire vonatkozó szabályoktól” való eltérésre ad felhatalmazást a kötelelem [6:1. § (3) bekezdés] és ugyanígy a szerződés [6:59. § (2) bekezdés] alanyainak. Ezek a szabályok egyébként tudatosan összhangban vannak a törvénynek a jogi személyekkel kapcsolatban adott rendelkezésével, a 3:4. § (2) bekezdésében foglalt első fordulattal.

2. A diszpozitivitás kérdését vetette fel a gyakorlatban az *elévülés megszakítására* vonatkozó új szabályozás, éspedig két vonatkozásban is.

a) A Ptk. az elévülés szabályait a kötelek közös szabályai között helyezi el, és a megszakításra vezető jogi tények közül *elhagyja* a „követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást”. Ezt az elévülést megszakító jogi tény az 1959-es Ptk. vezette be, azt korábbi magánjogunk nem ismerte.¹⁸ Az új Ptk. azért nem fűzi az elévülés megszakításának jogkövetkezményét a teljesítésre történő írásbeli felszólításhoz, hogy ösztönözze a jogosultat igénye bíróság előtti érvényesítésére és a bizonyítási nehézségek lehető elkerülésére. Ez a megszakítási ok ugyanis az esetek többségében ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő (és az azzal járó bizonytalanság) meghosszabbítására ösztönöz. Alapvetően a jogbiztonságot szolgálja tehát, ha egy ilyen aktus nem eredményezi az elévülés megszakítását. Ezért a Ptk. hatálya alá tartozó követeléseket a teljesítésre történő írásbeli felszólítással nem lehet megszakítani. Így tárgyalanná váltak azok a problémák is, amelyeket ez a megszakítási cselekmény az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatában felvetett.¹⁹

Lehetnek ugyanakkor olyan jogviszonyok, amelyeknél az elévülés írásbeli felszólítással történő megszakítása méltányolható érdekeket véd és *jogpolitikailag támogatandó*. A gyakorlatban eddig két területen merült fel ez az igény. Ilyen lehetőséget indokolhatnak a tömegesen jelentkező azonos jogalapon felmerülő igények, például a *közüzemi* szolgáltatásokat (villamos áramot, vizet, gázt stb.) nyújtó gazdasági társaságok *díjkövetelései* esetében. Ezeknél – már csak a *rövid elévülési határidőre* tekintettel is – szükséges lehet az elévülési idő meghosszabbítása, adott esetben a hátralékos fogyasztó fizetésre történő írásbeli felszólításával. Hasonló a helyzet az ugyancsak tömegesen előforduló és azonos jellegű, a *közös jogkezelés körébe eső szerzői jogdíjak* megfizetésével kapcsolatos igényeknél. Ezek behajtását szintén rövid elévülési határidő szorítja korlátok közé. Ilyen és hasonló követelések esetében mindkét fél érdekét szolgálhatja az a lehetőség, hogy fizetési meghagyás vagy perindítás nélkül el lehessen érni az elévülés megszakítását, lehetőséget adva a kötelezettnek a békés rendezésre.

A Ptk. *diszpozitív szabályozási alapállása* [6:1. § (3) bekezdés] miatt – véleményünk szerint – nincs akadálya annak, hogy a felek a szerződésben az írásbeli felszólításhoz az elévülést megszakító hatást fűzzék. Ezt a következtetést erősíti meg, hogy

¹⁸ Lásd az Mtj. 1297. és következő §-ait.

¹⁹ BH 2005, 399.; EBH 2007, 1687.; BH 2008, 90.; BDT 2013, 2853.

a törvény egyedül az elévülés kizárását tiltja meg, kimondva, hogy az elévülést kizáró megállapodás semmis [6:22. § (4) bekezdés]. Ebből a rendelkezésből *a contrario* önmagában az következik, hogy az elévülés egyéb szabályai, így az elévülés megszakítására vonatkozó rendelkezések is diszpozitív jellegűek. Ezt az értelmezést támasztja alá az a körülmény is, hogy az elévülést a bíróság nem veszi hivatalból figyelembe, hanem azt a félnek az igényt megszüntető (pergátló) kifogás formájában kell érvényesítenie (6:23. §). Ebbe az irányba mutat továbbá a rendszertani és történeti értelmezés is. Ez az eredmény vezethető le az elévülési idő felek általi megváltoztatására vonatkozó szabályból, illetve annak módosulásából az új Ptk.-ban. Az 1959-es Ptk. [325. § (2) bekezdés] csak az elévülés megrövidítésére adott korlátlan lehetőséget, az elévülési idő meghosszabbítására csak egy évnél rövidebb határidő esetében adott módot. Ezzel szemben az új Ptk. visszatér az állatforgalmi szavatosságról szóló 1923. évi X. törvénycikk megoldásához (16. §), és – a felek autonómiájának biztosítása jegyében – az elévülési idő meghosszabbítását is korlátozás nélkül lehetővé teszi [6:22. § (3) bekezdés]. Ha pedig a törvény a felek számára az elévülési idő meghosszabbítását megengedi, nem lehet akadálya annak sem, hogy a felek megállapodása ezt az eredményt a teljesítésre történő írásbeli felszólítás útján, az elévülés megszakításával érje el.

Tekintettel arra, hogy a példaként említett és hasonló jogviszonyok szinte kivétel nélkül *általános szerződési feltételekkel* jönnek létre, az írásbeli felszólításhoz az elévülést megszakító következményt fűző szerződéses kikötés érvényességét a Ptk.-nak az általános szerződési feltételek tisztességtelenségére vonatkozó rendelkezései (6:102–6:104. §-ok) alapján is vizsgálni kell. A kikötés biztosan nem tartozik sem az úgynevezett feketelistás [6:104. § (1) bekezdés], sem pedig az úgynevezett szürkelistás [6:104. § (2) bekezdés] kikötések közé. A példaszerű felsorolástól függetlenül a törvény szerint az az általános szerződési feltétel tisztességtelen, „amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg” [6:102. § (1) bekezdés]. A szóban forgó kikötés nem vitásan mindkét fél, tehát a fogyasztó érdekét is szolgálja, hiszen a jogvita lehető elkerülése a fogyasztó számára is előnyös. A Ptk. ráadásul azt is előírja, hogy a kikötés tisztességtelenségének vizsgálatakor – többek között – figyelembe kell venni az érintett kikötésnek a szerződés más feltételeivel való kapcsolatát [6:102. § (2) bekezdés]. Ez utóbbi törvényi szempontot az uralkodó bírói gyakorlat már a Ptk. előtt is alkalmazta, megállapítva, hogy az általános szerződési feltétel tisztességtelen voltát nem önmagában, hanem az egész szerződést értékelve kell vizsgálni.²⁰ Ez a követelmény itt a rövid elévülési határidő tekintetbe vételét jelenti. Az előbbieken alapuló véleményünk szerint az általános szerződési feltételek tisztességtelenségére vonatkozó szabályok nem állják útját az olyan kikötés érvényességének, amely

²⁰ BH 2009, 323.

a fizetésre történő írásbeli felszólításhoz az elévülés megszakításának következményét fűzi. Ha a felek a szerződést nem általános szerződési feltételekkel kötik, a Ptk. alapvető rendelkezései, mindenekelőtt a *jóhiszeműség és tisztesség* elve állítanak korlátot az elévülést megszakító jogi tények felek által történő indokolatlan szaporításának.

b) A Ptk. alapján az elévülést megszakító bírósági eljárás indulását jelentő *kereset* (akár marasztalási, akár megállapítási kereset) benyújtása: a keresetlevél beadása vagy a kereset jegyzőkönyvbe mondása. Ugyanezzel a hatással jár – az érintett követelés tekintetében – *vizontkereset* és *beszámítási kifogás* perbeli előterjesztése. Bírósági eljárással egyenlő hatású a *választottbíróági eljárás*. A Ptk. kifejezett értelmező rendelkezése szerint bírósági eljárásnak minősül a *fizetési meghagyás* is [8:1. § (3) bekezdés]. Helyes jogértelmezés szerint azonban ez utóbbi értelmező szabály nem korlátozza az elévülést megszakító nem bírósági eljárások körét a fizetési meghagyásos eljárásra. A magánjogi igények érvényesítésére indítható bármely állami eljárás alkalmas az elévülés megszakítására; így például a felszámolási eljárásban történő igényérvényesítés is. A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 31/E. § (2) bekezdése szerint a közjegyző eljárása – mint polgári nemperes eljárás – a bíróság eljárásával azonos hatályú.

Az eddigi judikatúra szerint nem szakítja meg az elévülést az olyan kérelem, illetve bírósági eljárás, amely nem a követelés érvényesítésére, hanem *előzetes bizonyítás foganatosítására* irányul.²¹ Ez a gyakorlat a Ptk. alapján is helyesnek tartható. Nem rendelkezik ugyan erről a Ptk., de – véleményünk szerint – az elévülés nem szakad meg, hanem nyugszik az olyan *hatósági eljárás* alatt, amely a bírói útnak jogszabályi előfeltétele. (Kifejezetten így rendelkezett az 1959-es Ptk. [504. § (4) bekezdés] a fuvarozási szerződésből származó igényekkel kapcsolatban.²²)

A Ptk. előtti bírói gyakorlatban nem alakult ki egységes álláspont abban a kérdésben, hogy megszakítja-e az elévülést az olyan bírósági eljárás, amely *nem érdemi határozattal* zárul. Egyik esetben a Legfelsőbb Bíróság egyetértett azzal az alsóbírósági állásponttal, hogy az idézés kibocsátása nélkül elutasított fizetési meghagyás nem szakítja meg az elévülést.²³ Egy másik esetben viszont a Legfelsőbb Bíróság azt mondta ki, hogy a követelést tartalmazó keresetlevélnek a bíróság általi kézbesítése a per megszűnése esetén is megszakítja az elévülést – igaz: úgy, mint „a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás”.²⁴ Egy közelmúltban hozott ítéletében

²¹ BH 2007, 156.; BH 2008, 14.

²² Az Mtj. (1299. §) a keresetindítás következményét, vagyis az elévülés megszakításának hatályát fűzte a hatóság előzetes határozata iránt előterjesztett kérelemhez, feltéve, hogy a jogosult a kérelem tárgyában hozott határozat kézbesítése után harminc nap alatt a követelést a keresetindítással érvényesíti.

²³ BH 2007, 229.

²⁴ BH 2007, 408.

a Legfelsőbb Bíróság az eljárás szünetelés miatti megszűnésével kapcsolatban fej-
tette ki részletesen álláspontját. Megállapította: „Az elévülést megszakító perindítást
követően az eljárás szünetelése esetén az elévülés a per szünetelés folytán történő
megszűnésével [újból] kezdődik. Mivel a jogosult a keresetlevél benyújtásával kife-
jezte azt az igényét, hogy követelését bírósági úton kívánja érvényesíteni, a keresetle-
vél benyújtásának anyagi jogi joghatása az elévülés megszakadása. Az eljárás szüne-
telése a peres eljárás ideiglenes megakadását jelentette, amelynek időtartama alatt
a keresettel érvényesített követelés még nem került ki az igényérvényesítés állapotá-
ból. Az (1952. évi) Pp. 137. § (2) bekezdése szerint ugyanis bármelyik fél kérelmére
az eljárást folytatni kell. Ebből következően a szünetelés az elévülést megszakító
eljárásnak tekintendő az (1952. évi) Pp. 137. § (3) bekezdésében meghatározott per-
megszűnésig bezárólag. Ebből a szempontból nincs jelentősége az (1952. évi) Pp. 137.
§ (2) bekezdésében meghatározott rendelkezésnek, amely szerint a szünetelés a határ-
idők folyását nem érinti. Ez az elévülés anyagi jogi határidejére nyilvánvalóan nem
vonatkozik, mivel a peres igényérvényesítés időtartama az elévülési idő számításá-
nál figyelmen kívül marad. Ugyanígy az (1952. évi) Pp. 137. § (3) bekezdésének ren-
delkezéséből, amely szerint hat hónap szünetelés után a per megszűnik, nem vonható
le az a jogkövetkeztetés, hogy a keresetindítás (perindítás) anyagi jogi jogkövetkez-
ményei elenyésznek. A keresetlevél beadásához, illetve a perindításhoz fűződő jog-
hatályok elenyészése vagy fennmaradása az eljárásjogi joghatályra vonatkozik. A Pp.
az anyagi jogi joghatások fennmaradását vagy elenyészését nyilvánvalóan nem sza-
bályozza. Nem érinti tehát az anyagi jogi elévülési szabályokat, így azt sem, hogy
a követelés bírósági úton való érvényesítése (a keresetlevél beadása, perindítás) az
elévülést az igényérvényesítés időtartamára megszakítja.”²⁵ Ez az ítélet helyesen
választja el az eljárásjogi hatásokat az anyagi jogiaktól, de nem értékeli igazán az
elévülés jogpolitikai hátterét és célját, és egyáltalán nem vet számot azzal a ténnyel,
hogy a jogosult benyújtotta ugyan a keresetet, de utána nem tett semmit azért, hogy
az eljárás ítélettel fejeződjön be, és ne szűnjön meg.

A Ptk. a bizonytalanság eloszlátása érdekében tételesen pontosítja a bírósági elj-
rásban történő igényérvényesítés elévülést megszakító hatására vonatkozó szabályt.
Eszerint a bírósági eljárás az elévülés megszakítására csak abban az esetben vezet,
ha az eljárás érdemi határozattal fejeződik be. Érdemi határozatot hoz a bíróság, ha
a határozat alkalmas az igénybe vett eljárás által célzott joghatás kiváltására. Ezzel
a pontosítással a Ptk. annak kívánja elejét venni, hogy a Pp. szerint érdemi határozat
hozatalára nem alkalmas keresettel is meg lehessen szakítani az elévülést, és ezzel
kétszeresére (adott esetben: többszörösére) növelni az elévülési időt. Egy ilyen kere-
set ugyanis alig több, mint egy írásbeli felszólítás, vagyis az ilyen megszakítási lehe-
tőség nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő (és az azzal járó
bizonytalanság) meghosszabbítására ösztönöz. Az új szabály a jogosultat nem hozza

²⁵ EBH 2012, P.7.

méltánytalan helyzetbe, hiszen az idézés kibocsátása nélkül elutasított vagy egyébként nem érdemben elbírált keresetnek is van anyagi jogi hatása, éspedig az, hogy a bírósági eljárás alatt az *elévülés nyugszik*. Nyilvánvalóan menthető helyzetként kell ugyanis értékelni az igényérvényesítés szempontjából a jogerős érdemi határozat hozatalára nem vezető bírósági eljárást is. Ráadásul a Pp. biztosítja, hogy a keresetlel benyújtásához fűződő joghatások fennmaradjanak a kereset visszautasítása esetén is, ha a felperes a keresetet a visszautasító végzés jogerőre emelkedésétől számított harminc napon belül ismételt – immár szabályszerűen – benyújtja (Pp. 178. §).

A Ptk. megoldásával kapcsolatban érdemes két hasonló példát említeni. A Mtj. is csak az érdemi határozattal elbírált bírósági eljárásnak tulajdonította az elévülést megszakító („félbeszakadást” eredményező) hatást. Hasonlóképpen rendelkezik az 1989. évi 1. törvényerejű rendelettel kihirdetett, az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseire vonatkozó elévülési időről szóló *New York-i Egyezmény* is. Az Egyezmény 17. cikke szerint: ha az elévülési időn belül indított peres eljárással érvényesítik a követelést, de az eljárás érdemi határozat meghozatala nélkül fejeződik be, az elévülési időt úgy kell tekinteni, hogy az nem szakadt meg. Ha az ilyen peres eljárás befejezésekor a (négyéves) elévülési idő lejárt, vagy abból egy évnél kevesebb van hátra, a hitelező az eljárás befejezésétől számított egyéves határidő alatt még érvényesítheti követelését.

A Ptk. szerint az elévülés a bírósági eljárás jogerős befejezésétől, pontosabban az adott követelés tárgyában hozott határozat jogerőre emelkedésétől *újból kezdődik*. Ez volt a korábbi judikatúra álláspontja is. A Legfelsőbb Bíróság megállapította például: a társasággal szemben kibocsátott fizetési meghagyás jogerőre emelkedése napján az elévülési idő újból megkezdődött.²⁶ A megszakítási szabály megváltoztatása folytán viszont a Ptk. hatálybalépése után nem követhető az imént ismertetett elvi határozatnak az a tétele, amely szerint „ha az eljárás szünetelés miatt megszűnik, az elévülés az eljárás megszűnésétől kezdődik újra”,²⁷ hiszen ebben az esetben a bíróság nem hoz az eljárást befejező jogerős érdemi határozatot, és ezért az elévülés nem szakad meg, hanem nyugszik a szünetelés alatt.

A Ptk. úgy rendelkezik, hogy ha az elévülést megszakító eljárás során *végrehajtható határozatot* hoztak, az elévülést csak a kötelelem megegyezéssel való módosítása és a végrehajtási cselekmények szakítják meg. A szabály első része új tételes norma, és magyarázata az, hogy kötelelem módosítása gyakorlatilag új jogviszonyból származó követelést hoz létre, ami indokoltá teszi új elévülési idő indulását. A szabály második része – amely a jogosultat igénye tényleges érvényesítésére akarja ösztönözni – a korábbi joggal egyezik, és mind az előzetesen végrehajtható, mind a jogerős és végrehajtható határozatra vonatkozik. Végrehajtási cselekménynek mindekelőtt végrehajtási kérelem előterjesztése minősül, amelynek következtében az

²⁶ BH 2001, 285.

²⁷ EBH 2012, P.7.

elévülés a végrehajtás jogerős elrendelésével indul újra. Megszakítja az elévülést a közjegyző által fogatosított végrehajtási cselekmény is, továbbá az olyan végrehajtási cselekmény is, amely nem vezet jogerős érdemi határozathoz. A Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint a bírósági gazdasági hivatal által a végrehajtóhoz benyújtott hátralékkimutatás az elévülést megszakítja.²⁸ Végrehajtási cselekménynek minősülnek ezenkívül a Vht.-ben meghatározott – nem ügyviteli jellegű – cselekmények. A Legfelsőbb Bíróság végrehajtási cselekménynek tekintette a végrehajtást kérőnek a jogutódlás megállapítása iránti kérelmét és a jogutódlás kérdésében meghozott végzést.²⁹ A végrehajtási cselekmény következtében az elévülés a végrehajtási cselekmény befejeződésével, például a megkeresés teljesítésével, a foglalás megtörténtével, az árverési hirdetmény utolsó kézbesítésével (vagy, ha ez később történt, a hirdetmény levételével), az árverés eredményének kihirdetésével stb. indul újra.

²⁸ BH 2002, 272.

²⁹ BH 2009, 113.

